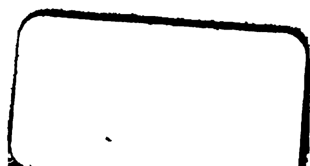

BERÄTTELSE

OM

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGENS BILDANDE.

Betydelsen af den verksamhet, åt hvilken en *Svensk Historisk Förening* borde egna sina krafter, har redan länge varit insedd och erkänd, och tanken att bilda en sådan Förening är ingalunda ny. För att bidraga till denna tankes förverkligande utarbetades af några yngre historici i början af detta år planen till en sådan Förening. Sedan denna plan blifvit framlagd för den historiska vetenskapens förnämste målsmän i vårt land och af dem gillad, utfärdades den »*Inbjudning till bildande af en Svensk Historisk Förening*», hvilken kan anses i korthet innefatta Föreningens program. Inbjudningsskriften, undertecknad af personer, som varmt nitälska för de historiska studiernas framsteg och utbredning i vårt land, var af följande lydelse:

Få länder kunna uppvisa en sådan historia som Sverige. Vare sig man betraktar de ledande personligheterna eller samhällsutvecklingen, bär hon en prägel af storhet, ädelhet och rikedom, som ej kan undgå att hos utländingen väcka undran och aktning, hos Sveriges egna söner kärlek och vördnad. En yttring af denna svenskens kärlek till sina stora minnen är det intresse, hvarmed den fosterländska häfdaforskningen alltid omfattats i vårt land, den aktningsvärda utveckling hon redan vunnit och det betydliga antalet af dem, som hos oss egna sig åt historisk forskning och historiska studier. Men emellan historiens många idkare och vänner i vårt land har hittills icke funnits något närmare samband, någon rätt samverkan. Denna brist, som blir allt mera känbar, ju mer samarbetet gör sig gällande på andra vetenskapsområden, har haft till följd, att många värderika bidrag till kännedomen om vårt folks förflutna lif i saknad af uppmuntran och understöd förblifvit ofull-

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

FÖRSTA ÅRGÅNGEN.

1881.

STOCKHOLM, 1881.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

hvars utgifvande ingår i Föreningens syften, och att utdela densamma kostnadsfritt till Föreningens medlemmar.

Resultatet af teckningen är, då denna berättelse lägges under pressen, följande:

Såsom Ständige ledamöter hafva antecknat sig 28 personer; den sammanlagda summan af deras afgifter uppgår sålunda till 2,100 kronor. Frivilliga gåfvor, för hvilka redogörelse kommer att offentliggöras, uppgå till 1,486 kronor. De ledamöter, hvilka till Föreningen erlägga års-afgift, utgöra 1,743. Antalet af Föreningens medlemmar uppgår sålunda nu till 1,771 hvartill komma 22 läroverks- och regements-bibliotek, läsesällskap m. fl. d. institutioner.

Den Svenska Historiska Föreningen räknar sina medlemmar bland de mest skilda samhällsklasser och i de mest skilda delar af landet. Att det varit en lätt sak att inom kort tid vinna ett så stort antal medlemmar, innebär i sig ett löfte om framgång för Föreningens sträfvanden.

Den 10 Maj 1880 höll Föreningen sin konstituerande sammankomst i Läkaresällskapets lokal i Stockholm. Inemot 100 ledamöter hade der infunnit sig, ibland hvilka märktes flere af inbjudarne. Herr statsrådet Carlson öppnade sammanträdet med ett tal, hvari han framhöll Föreningens betydelse ej blott för den historiska vetenskapen, utan äfven för väckandet af ett allmännare intresse för fäderneslandets historia. Herr statsrådet blef enhälligt utsedd att såsom ordförande leda dagens förhandlingar och uppdrog åt undertecknad att dervid föra protokollet. Sedan undertecknad derefter redogjort för Föreningens uppkomst och första utveckling, företogs öfverläggning angående ett tryckt och utdeladt »Förslag till Stadgar för Svenska Historiska Föreningen». Resultatet af densamma blefvo följande

Stadgar

för

Svenska Historiska Föreningen,

antagna på Föreningens allmänna ordinarie sammankomst i Stockholm *den 10 Maj 1880.*

1.

Den Svenska Historiska Föreningens ändamål är att utgöra en föreningspunkt för de historiska studiernas idkare och vänner,

samt att genom skrifters utgifvande och samlande af handlingar, som upplysa den svenska historien, främja den fosterländska häfdaforskningen och utbreda intresset för densamma.

2.

Föreningen utgifver årligen en Historisk Tidskrift samt, i mån af tillgångar, andra skrifter af historiskt innehåll.

3.

Föreningens styrelse, som har sitt säte i Stockholm, utgöres af tio personer, af hvilka en bör vara boende i Upsala och en i Lund. Styrelsen utser inom sig en Ordförande, en Sekreterare och en Skattmästare. Styrelsen, som sammanträder på kallelse af Ordföranden, handhafver Föreningens angelägenheter, inväljer nya ledamöter och bestämmer öfver Föreningens litterära verksamhet.

4.

Årligen väljas två revisorer och lika många revisorssuppleanter för att granska Föreningens räkenskaper.

5.

Föreningen håller en allmän ordinarie sammankomst i Februari månad hvarje år för att välja styrelse och revisorer och för att taga del af revisionsberättelsen. Dessutom eger styrelsen att, då anledning dertill gifves, utlysa allmän extra sammankomst på tid och å ort, som af styrelsen bestämmes. Sammankomsterna tillkännagifvas i två af hufvudstadens tidningar.

6.

Styrelsen bestämmer sjelf sin arbetsordning.

7.

Sekreteraren redigerar Historisk Tidskrift, för matrikel öfver Föreningens medlemmar och protokoll vid Föreningens och styrelsens sammankomster, sköter erforderlig brefvexling och förvarar sådana Föreningens tillhörigheter, som icke höra under Skattmästarens vård. Han uppbär ett årligt arvode, som af styrelsen bestämmes.

8.

Skattmästaren åligger att uppbära ledamotsafgifterna, förvalta Föreningens medel och verkställa utbetalningar på anordning af Ordföranden och Sekreteraren. Han är skyldig att tillhandahålla revisorerne Föreningens räkenskaper i så god tid, att deras berättelse kan vid den allmänna ordinarie sammankomsten afgifvas.

9.

Revisorerne afgifva sin berättelse vid Föreningens sammankomst i Februari månad.

10.

Föreningens medlemmar erlägga en årsafgift af Fem Kronor, eller ock en gång för alla, såsom ständiga ledamöter, Sjuttiofem Kronor. Af detta senare slags afgifter bildas en fond, hvaraf endast räntan får, utan Föreningens särskilda beslut, användas. Hvarje medlem af Föreningen erhåller utan särskild afgift Föreningens Tidskrift.

Föreningen kan, vid sin ordinarie sammankomst, på förslag af styrelsen till Hedersledamöter utse personer inom och utom fäderneslandet, som gjort sig särdeles förtjente af Föreningen och dess sträfvanden. Desse erhålla afgiftsfritt de skrifter, som Föreningen utgifver.

11.

Förändringar i dessa stadgar kunna vidtagas endast på Föreningens allmänna ordinarie sammankomst. Förslag dertill från medlemmarnes sida inlemnas till Sekreteraren före December månads utgång, för att jämte styrelsens utlåtande framläggas på den allmänna sammankomsten.

12.

För beslut om förändring i stadgarne och den i § 10 omtalade fondens användande erfordras minst två tredjedelar af de närvarandes röster och skola vid sådant besluts fattande minst trettio ledamöter vara närvarande. I öfriga fall gäller enkel pluralitet.

Vid derefter förrättadt val af styrelse utsågos till ledamöter:
f. d. statsministern, friherre *L. De Geer*,
f. d. statsrådet *F. F. Carlson*,
statsrådet *C. G. Malmström*,
presidenten *C. F. Wærn*,
riksarkivarien *R. M. Bowallius*,
professor *C. T. Odhner*,
bibliotekarien *C. G. Styffe*,
kammarherre *C. Silfverstolpe*,
docenten *C. Annerstedt* och
lektor *E. Hildebrand*.

Till revisorer utsågos amanuensen, friherre B. Taube och amanuensen, doktor E. Tegnér, samt till revisorssuppleanter bibliotekarien H. Wieselgren och riksantiqvarien H. Hildebrand.

H. M. Konungen har i Nåder täckts blifva Föreningens höge beskyddare och H. K. Höghet Kronprinsen dess förste hedersledamot.

Vid styrelsens första sammanträde utsågos till Ordförande herr statsrådet F. F. Carlson, till Sekreterare lektor E. Hildebrand och till Skattmästare undertecknad.

Stockholm i Nov. 1880.

Carl Silfverstolpe.

Carl den tolftes första regeringsår.

AF

F. F. CARLSON.

Carl den tolftes hjeltebana är omgifven af en glans, som dragit till sig allas blickar, och det så starkt, att andra delar af hans historia derför trädt i skuggan. Likväl finnes så mycket af intresse att undersöka äfven i dessa dunklare områden. Bland dem är särskildt början af hans egen regering förtjent af en närmare uppmärksamhet. Så väl för den som vill följa utvecklingen af Carl den tolftes personlighet, som äfven för kännedomen af fäderneslandets ställning och öden innehåller den vigtiga upplysningar.

Det är icke Carl den tolfte, sådan han var då han fängslade Europas uppmärksamhet med sina bedrifter, som här framstår; det är den femtonårige konungen, med tidigt framträdande, outvecklade anlag, och om hvilken man icke viste, hvilken riktning han skulle komma att följa. För Sveriges framtid stodo olika vägar öppna. Det var ännu obestämdt, om icke fäderneslandet skulle gå till mötes en tid af fredlig blomstring, liknande den regerings, som nyss afslutats. Rätt mycket om denna tid har ock varit obekant. Så har det synts vara skäl att samla några drag till teckningen af den nya styrelsens verksamhet under det första året af dess tillvaro.

Carl den elfte hade velat, att hans son icke skulle fatta statsrodret förr än vid mognare ålder, och han hade derför efterlemnat förordnande om en förmyndareregering. Men han hade tillika genom de spända förhållanden, som framkallats af hans hårdhändta reduktionsarbete, sjelf försvårat upprätthållandet af ett sådant mellantillstånd. Så snart ständerna kommit tillsammans, inträdde en brytning, och riksdagen 1697 behöfde blott en enda dag för att kasta den bortgångne konungens verk

öfver ända. Förmyndareregeringen upplöstes efter knapt mer än ett halft års tillvaro, och Carl den tolfte trädde vid femton års ålder till styrelsen icke blott som en fullmyndig konung, men utrustad med ett fullständigt envälde.

Om inträdet af en ny regering alltid framkallar ett tillstånd af ovisshet och tvekan, så var sådant i ovanligt hög grad fallet vid denna plötsliga förändring. Skulle den unge konungens grundsatser blifva en fortsättning af hans faders? Eller skulle han, såsom många hoppades, i afseende på reduktionen beträda en ny bana? Skulle den yttre politiken, hvilken så nära sammanhängde med den inre, förblifva den samma som förut? Och de män, som under den föregående tiden varit de mest framstående, skulle de fortfarande bibehållas vid besittningen af inflytelse och magt? Slutligen, hvilken form skulle stadgas för styrelsens utöfning? Kunde rådet framgent såsom under förmyndarestyrelsens tid, i regelbundet fortgående sammanträden komma att behandla alla vigtigare ärenden? Eller skulle den nye konungen, lika med sin fader, tillkalla, efter olika omständigheter, olika personer för att gifva honom råd?

Alla dessa frågor trängde sig på hvar och en som deltog i det offentliga lifvet. En tid af stor osäkerhet, af orolig rörelse följde. Ingen kunde säga, hvart det bar. Hvar och en sträfvade att hålla sig uppe, att rädda sig från fall eller att stiga.

Sedan konungen sjelf antagit regeringen, var hans första omsorg att för alla främmande regeringar gifva tillkänna, att han trädt till rikets styrelse, »efter den magt, till hvilken Gud låtit honom födas och hvilken genom åtskilliga allmänna lagar, beslut och förklaringar blifvit befästad», samt för att gå rikets ständers önskningar till mötes.

Derefter grep Carl den tolfte raskt och kraftigt i styrelsen, och ett stort antal vigtiga regeringsbeslut fattades genast samma dag som han inträdt i utöfningen af sin magt.

Lagstiftning, religionsvård, försvarsväsen, näringslagstiftning, undsättning till de nödlidande landskapen — allt var på en gång föremål för den nye konungens omsorger.

Den stora lagkommissionen hade under någon tid synts endast långsamt fortgå i fullgörandet af sitt vigtiga värf. Konungen aflät nu till den samma en skrifvelse, i hvilken han yttrade sin högsta åstundan vara att se ett så helsosamt och allom nyttigt verk bragt till ändtlig fullbordan; han befalde

kommissionen låta sig angeläget vara att bringa till skyndsamt slut hvad som ännu kunde återstå af lagens öfverseende och förbättring.

Redan under flere årtionden hade en ny bibelöfversättning varit under arbete. En uppmaning afgick nu till alla vid riksdagen församlade biskopar, att under denna sin sammanvaro med kraft företaga sig det vigtiga arbetet, på det att hela bibeln snart måtte kunna af trycket utgå.

Kammarkollegium fick befallning att skynda »så mycket någonsin möjligt var», med de indelningsverk, som ännu voro oafslutade. Särskildt anordnades i afseende på skånska indelningsverket, hvilket ännu ej kunnat komma till stånd, emedan de, som dertill haft uppdrag, varit af så delade tankar, att, när desse voro i hufvudstaden tillstädes, kollegiet nu skulle samla dem till gemensam öfverläggning.

Samma embetsverk anbefaldes, att med första bringa till slut den nya tulltaxan, tolagsförordningen och handelsfördelningen mellan borgerskapet, »på det den handel, som skattas onyttig och skadlig må varda inskränkt och den nyttiga handeln befordras».

I anseende till »det förblottade och olyckliga tillstånd», hvari Finland, Öster- och Vesterbotten, Vesternorrland, äfvensom Estland, Lifland och Ingermanland genom oår råkat, fick kammarkollegium vidare befallning att med nu församlade generalguvernörer, ståthållare och landshöfdingar öfverlägga om medlen att rädda dessa landskap från ödesmål och hotande förderf.

Alla dessa beslut vidtogos på en dag, den 30 November 1697. Det syntes klart, att den unge konungen ville med en kedja af vigtiga åtgärder beteckna sitt inträde, och ett nytt tidskifte af inre blomstring tycktes öppna sig.

Genom ett särskildt kungligt bref af samma dag påbjöds, att de afgångne riksförmyndarne skulle återtaga sina förut innehafda embeten i kollegierna, och förordnandena för de herrar, som under förmyndaretiden förestått dessa deras befattningar upphörde.

Konungen utvecklade en stor arbetsamhet. Särskildt tycktes han egna sig åt de inre ärendena. Han kunde tillbringa flere timmar å rad i statskontoret. Ett främmande sändebud skrifver några dagar efter förändringen: »konungen har redan begynt taga

kännedom om och gifva befallningar i alla ärenden med samma trägenhet och oaflåtliga flit som den, hvaraf hans fader gifvit exempel. Han stiger upp hvarje morgon klockan fem och är i arbete största delen af dagen; så att, om han blir väl betjenad och hvarken hans helsa skadas genom för mycket arbete eller hans behagliga och välvilliga lynne derigenom förändras, stor utsigt förefinnes till att här blir en lycklig styrelse».

Med rådet visade konungen föga lust att arbeta. Han syntes snarare vilja omgifva sig med en särskild konselj af fem eller sex personer. Men ännu hade man i detta hänseende ingen visshet; ej heller fans klarhet öfver den vigtiga frågan, hvilka de voro, som skulle sålunda tillkallas.

Det oinskränkta envåldets skaplynne tecknade sig emellertid genast. Konungens kröning firades den 14 December och redan vid denna högtidlighet märkte man flere betydelsefulla nyheter. Den första var den, att Ständerna aflade sin hyllningsed dagen *före* den samma och icke, såsom af gammalt, dagen efter sedan kröningen skett och konungens ed dervid aflagts. Vidare väckte det uppseende, att kronan icke, enligt det urgamla bruket, sattes på konungens hufvud vid sjelfva högtidligheten, utan att han sjelf påtog henne innan han begaf sig till kyrkan. Man iakttog vidare en minskning af den värdighet, med hvilken rådets ledamöter förut plägat uppträda vid sådana tillfällen. De voro icke till häst i kröningståget, utan gingo till fots, en del af dem bärande tronhimmelen öfver konungen; vid den kungliga taffeln suto de icke till bords, utan betjenade konungen. Men den vigtigaste af alla de vidtagna förändringarne var den, att Carl den tolfte icke efter förre konungars sed vid denna högtidlighet aflade sin ed, likasom kunde han icke bindas hvarken af lagen eller af egna löften.

I allt framträdde envåldets fullt utpräglade gestalt. Hos mången vaknade betänkliga frågor. När den unge konungen icke tvekade att bryta med så vördnadsvärda bruk och en af ålder så djupt rotad ordning, hvar skulle han väl stadna? Skulle han icke äfven i handling visa hvad han tycktes genom den i landslagen påbudna edens utelemnande antyda, att han var öfver lagen?

Mörka moln skockade sig just omkring dem, som förut stått främst i anseende och inflytande: Bengt Oxenstjerna, Fabian Wrede, Nils Bielke. Sällan enige i sina rådslag, hade desse

märklige män nu det gemensamt, att de alla samtidigt tycktes vara nära sitt fall.

Tre dagar efter kröningen öfverraskades kanslipresidenten Bengt Oxenstjerna af ett i hög ton hållet kungligt bref, som ålade kansliet att återtaga sitt regelbundna, kollegiala arbete. »Oss är angeläget», hette det, »att våra kanslisaker med flit och ordning handhafves». Under förmyndarestyrelsen hade kollegiet icke så ofta sammanträdt, dels emedan både Oxenstjerna och Gyldenstolpe voro upptagne såsom riksförmyndare, dels emedan de angelägnaste utrikes ärendena föredrogos omedelbart inför förmyndarne och rådet. Nu skulle dessa ärenden åter i sittande kollegium behandlas,

Detta var ett slag riktadt mot Oxenstjerna, hvilken både under Carl den elfte och under förmyndaretiden för det mesta ensam föredragit de utländska ärendena, och tillika ett sätt att, så vidt det lät sig göra, befria konungen från de diplomatiska angelägenheterna, hvilka han icke älskade, och från hvilka han sedermera under hela sin regering fortfor att hålla sig på så långt afstånd som möjligt.

Bengt Oxenstjerna, nu påmint derom att han icke var annat än president i ett kollegium, var således hänvisad till att handlägga de ärenden, hvilkas ledning han under tjugu år nästan ensam förestått, i samråd med ledamöter, hvilka ganska ofta voro af en annan tanke än han. Han gjorde upprepade försök att bryta sina bojor och att omedelbart för konungen föredraga målen, men han blef tillbakavisad, ofta på ett ganska omildt och i ögonen fallande sätt.

Detta väckte stort uppseende. Vid hofvet och inom de diplomatiska kretsarne började man omtala Oxenstjernas fall såsom nära förestående. Man ville veta, att Bielke, Wrede och Johan Gabriel Stenbock, hvilka alla voro fransyskt sinnade, hade sammansatt sig för att fullkomligt störta honom och derigenom bereda framgång åt sin egen uppfattning af den utrikes politiken.

Men Bengt Oxenstjerna var icke den man, som lät en motgång gå sig så djupt till sinnes, att han gaf sin sak förlorad. Med en oändlig seghet hade han förut lyckats besvärja mången hotande fara, och den svek honom icke heller denna gång. Han sväljde sin förtret, arbetade lika flitigt som förut, försvarade

ihärdigt sina grundsatser såsom om ingenting händt, och innan man viste ordet af, var han åter den segrande.

Så gick det äfven nu. Efter alla de motgångar och äfven förödmjukelser, som han lidit, lemnades han i oqvald besittning af sitt embete och tillkämpade sig, såsom vi snart skola se, i manga vigtiga frågor seger för sin uppfattning.

Deremot syntes de, som kämpade mot Oxenstjerna, vara nära att sjelfve undergå det öde, de tilltänkt honom. En af Carl den elftes främste rådgifvare och driftigaste embetsmän hade varit grefve Fabian Wrede. I den yttre politiken var han Oxenstjernas förklarade vedersakare. Han höll på det fransyska förbundet, förordade en nära vänskap med Danmark och önskade ett biläggande af den Holsteinska tvisten. Bäst trifdes han i kammarkollegiet, hvars president han länge varit och dit han från riksförmyndarekallet längtat tillbaka. På detta hans käraste arbetsfält uppsökte honom nu tillvitelserna. Han hade i den förflutna tiden varit en af reduktionens förnämsta ledare och fört till slut dess första, vigtigaste skede. Nu blef han sjelf ett föremål för stränga efterräkningar. Den ena förebråelsen efter den andra träffade honom: än hade han kommit kronan på förlust vid de stora spanmålsuppköp och försäljningar som skett i följd af missväxterna; än hade utbetalningarne till konungens enskilda kassa icke varit riktiga. Länge svätvade Wrede i fara; en gång skref till och med en af hans mest tillgifna vänner, att det syntes vara förbi med honom. Men likasom Oxenstjerna räddat sig genom sin seghet, så räddades Wrede genom sin redbarhet. Ingen af anklagelserna mot honom kunde ledas i bevis, och han stod orubbad qvar i sin embetsställning. Men i konungens ynnest intog han aldrig mera något framstående rum.

Sist och svårast bröt ovädret löst mot Nils Bielke, Bengt Oxenstjernas äldste, mest lysande motståndare. Honom drabbade anklagelser icke allenast för fel inom hans förvaltningsområde såsom generalguvernör, utan äfven för grofva förseelser på ett fält dit han icke hörde, men der han gerna uppehöll sig, nemligen den utrikes politikens. En långvarig kamp, hvilken icke lofvade något godt, uppstod om hans öde, och detta blef hårdare än någons af de förut nämnde. Han sattes slutligen i fängsligt förvar och mot honom anstäldes en rättegång, som snart antog ett hotande utseende, men som drog långt ut på tiden.

Riksmarskalken Stenbock hade aldrig framträdt såsom bestämdt deltagande i stridsfrågorna. Gyldenstolpe sjönk i obetydlighet: han undvek stormen genom att uppgifva all mera framträdande verksamhet inom det politiska området.

Småningom klarnade ställningen; ur de ovisshetens töcken, som fördunklat den politiska synkretsen, framstod allt bestämdare en enda gestalt, som höjde sig öfver alla andra: det var Pipers.

En enda af de afgångne förmyndarne behöll derjemte sitt anseende hos konungen: det var den samme, som mot slutet af Carl den elftes regering stått så högt i hans ynnest, némligen kungliga rådet grefve Wallenstedt.

I sjelfva verket var den unge, nästan barnslige konungen, när han på en gång fann sig utsatt för så många, från alla håll påträngande stridiga inflytelser, icke utan ledning. Den kom från hans fader, hvilken, med sitt vanliga förutseende hade lemnat efter sig en till den blifvande konungen ställd, förseglad skrifvelse, hvilken denne icke skulle få öppna förr än han blifvit myndig. Hvad skriften innehöll blef icke med visshet bekant, men i kretsar, som vanligen voro väl underrättade, berättades, att den, näst en förmaning till gudsfruktan och till kärlek för freden, gifvit den unge konungen det rådet, att se sig väl före med Frankrike, och vidare varnat honom för att lita på Bielke och att öfverlemna medlens förvaltning åt Wrede, men deremot styrkt honom till att hafva förtroende för Piper.

Har detta varit den efterlemnade skriftens innehåll, så har ock Carl den tolfte noggrant stält sig det samma till efterrättelse. Carl den elfte fortlefde sålunda, kan man säga, i sina skriftliga råd och bestämde ännu början af sin sons regering.

På det nedgående årets sista dag erhöll man svaret på den vigtiga frågan, huru ärendena skulle komma att behandlas. Då ordnades formerna för den nya regeringen. Denna ordning innehöll verkligen något nytt. Kansliråden Carl Piper och Thomas Polus upphöjdes till kungliga råd, eller rättare, såsom de i fullmakterna benämnda, till *statsråd*, men behöllo tillika sina förut innehafda statssekreterarebefattningar, den förre för de inrikes ärendena, den senare för de utländska. Derigenom blefvo de, jemte det de intogo sin ställning som rådspersoner, tillika föredragande och kontrasignanter.

Allt ifrån Gustaf den förstes tid hade i konungens omgifning tid efter annan yppats en spänning emellan rådets ledamöter och konungens sekreterare. De senare, som mera oafbrutet omgåfvo konungen, hade vid vissa tider haft en öfvervägande inflytelse, såsom under Erik den fjortonde och i Carl den elftes första år. Lindsköld hade i förstone såsom sekreterare vunnit sitt stora inflytande, men han hade sedermera öfvergått att blifva kungligt råd. Nu sammansmältes båda dessa element med hvarandra. Piper, som öfvade en inflytelse, liknande Lindskölds, men ännu starkare, förenade rådsvärdigheten med sekreterarebefattningen. Hans verkningskrets var högst vidsträckt, enär den omfattade alla inrikes ärenden, äfven dem som angingo armén och flottan. Polus intog en ställning än mer ovanlig, ty han var icke blott på en gång rådsledamot och sekreterare, utan sekreterare för ärenden, som tillika hade sitt särskilda kollegium, och detta kollegium hade sin president. Polus stod således på visst sätt under Oxenstjerna, men på visst sätt också öfver honom, och alla kungliga skrifvelser i utrikes ärenden kontrasignerades af Polus.

Denna organisation var bland de äldre den, som mest närmade sig till nu gällande ordning, sedan genom 1840 års grundlagsförändring statssekreterarebefattningarne förenats med vissa statsrådsembeten. Likheten är likväl ofullständig, emedan, hvad Piper angick, han icke hade särskild befattning med någon viss förvaltningsgren, och emedan, oberoende af Polus, kanslipresidentsembetet stod qvar i sin förra betydelse.

Härigenom var icke litet bestämdt af det, som utgjort föremål för så mycken undran och så många gissningar. Rådets inflytande var försvagadt. Men konungens konselj utgjordes icke heller af en obestämd, för hvarje gång föränderlig personal. De båda statsråden voro de som stodo konungen närmast: de hade såsom föredragande när som helst tillträde till hans person och, då alla kungliga beslut uppsattes på deras ansvar, egde de ock att i sista handen närmare bestämma deras affattning, och inför konungen försvara den. Rådets betydelse var sålunda än mer sjunken än förut. Hela denna krets af erfarne rådgifvare, grånade i de offentliga angelägenheterna, förlorade det mesta af sin inflytelse och trädde i skuggan för tvenne yngre män, till hvilka den ännu mera ungdomlige konungen lemnade sitt förtroende. Blott i justitieärenden bibehöll rådet sin gamla betydelse.

Konungen fortfor att allvarligt egna sig åt ärendena. Han kunde en stor del af dagen stänga sig inne med Piper; man sade om honom, att han ville göra allting sjelf, och att han arbetade ut sig. Rådets sammanträden för justitieärenden bevistade han ganska ofta och deltog samvetsgrant i de der förekommande målens behandling.

En egendomlig motsats visade sig hos honom emellan detta allvarliga trägna arbete och det ännu mycket ungdomliga, nästan barnsliga väsen, hvilket ofta tog ut sin rätt. Det kunde roa honom, mellan jagterna på varg och björn, att skjuta till måls inne i sina rum, att kasta ut en eller annan möbel genom fenstret o. s. v.

Men det var tillika som om han känt med sig, att han var för ung och gerna velat vara äldre. Han önskade sig att hafva en mörkare hy, att få kopporna och bli koppärrig. Lika glad och uppsluppen och fallen för allehanda puts, som han kunde vara, när han befann sig på egen hand, lika allvarlig och sträng föreföll han, när han talade om statssaker eller sammanträffade med någon af rådsherrarne. Ingen af dem beträdde hans rum utan särskild tillåtelse; infunno de sig der, så iakttogo de, som ofta med Carl den elfte fört ett fritt språk, tystnad, tills de tilltalades, och en vördnadsfull hållning. Man anmärkte, att en stor förändring försiggått med konungen i det hänseendet, att han, som under förmyndareregeringen talade ofta och gerna i rådssammankomsterna, nu blifvit så tyst och sluten. Han hörde allt, men svarade sällan. Det var som rufvade han i tysthet på stora tankar. Genom detta otillgängliga väsen gjorde han sig föga omtyckt. Hofvet föreföll ock nästan ännu mera ensligt och dystert än i hans faders tid.

Så mycket var säkert: sin magt ville han icke gifva bort. Mycket af det underliga i hans väsen hade sin rot i uppstigande misstankar att man ville styra honom. Deri liknade han fullständigt Carl den elfte, att han ville sjelf styra.

Ett drag, som han ock hade gemensamt med sin fader, var böjelsen för snabba och ensamma resor. Han kunde gifva sig ut midt i vinternatten, åtföljd af några få personer och göra en snabbresa till Kungsör, blott för att der tillbringa några få dagar. En gång företog han, medan marken ännu var betäckt af snö och is, en ridt på några och tjugu mil, dem han ville tillryggalägga på tolf timmar. Snart hade han lemnat sina följe-

slagare bakom sig. Lyckligtvis väntade honom en af dem på halfva vägen, för att sedan följa. Äfven han blef snart efter, men han hade icke ridit långt, förr än han fann konungen liggande i en snödrifva under sin häst, som stupat af trötthet, och ur stånd att sjelf hjelpa sig upp. Men han hade icke väl kommit på benen igen, förr än han åter kastade sig upp på hästen och fortsatte sin ridt som han börjat.

Denna lust för våldsamma äfventyr var, jemte den ihärdiga envisheten, det som mest fylde de omgifvande med bekymmer. Enkedrottningen sade om honom, att den unge konungen var ännu mera envis än hans fader, och det var i sanning icke litet.

Piper tycktes icke dela sitt stora inflytande med någon, om icke med Wallenstedt, men egentligen föreföll det som det varit på grund af Pipers tillgifvenhet för honom som Wallenstedt fått behålla sin framstående ställning. Deri voro de lika, att de hyste ringa sympati för den stora adeln.

Att detta meddelade sig till konungen röjde sig snart i hans åtgärder. På den märkliga böneskrift adeln vid riksdagen ingifvit i fråga om reduktionen, utföll svaret föga nådigt. Hvarje allmän eftergift afslogs; i enskilda fall ville konungen besluta »efter supplikantens välförhållande». I en och annan punkt var afslaget blandadt med förebråelser. En af de gjorda framställningarne förklarades rent af vara ett »attentat och grepp» att kasta omkull hvad angående reduktionen förut var på goda grunder förordnadt. Adelns anhållan i sina besvär om bekräftelse på privilegierna och om återfående af sina gamla frälsegods möttes likaledes med ett bestämdt afslag.

Långt ifrån att reduktionen skulle blifvit hämmad, såg det ut som dess verksamhet skulle få ny fart.

Det kunde icke väntas, att reduktionskommissionen, som ständigt hade i svårare fall vändt sig med förfrågningar till Carl den elfte för att inhemta hans vilja, skulle, sedan en ny regering inträdt, i dessa bekymmersamma och grannlaga angelägenheter handla mera på egen hand än förut. Tvärt om finner man den nu såsom tillförene oupphörligt förfrågande sig på högsta ort, och konungen var således fortfarande den som i sista hand handhade reduktionen, återhöll dess våldsamhet eller lössläppte den att i all sin stränghet kasta sig öfver de enskildes egendom.

Man finner då, att reduktions- och liqvidations-arbetena under de första åren af Carl den tolftes regering i det stora hela

fortsattes såsom förut. Konungen främjade verksamt dessa arbetens fortgång. Assessor Franc nämndes till vicepresident i reduktionskommissionen, emedan dess president, Gyllenborg, blifven kungligt råd, icke mera kunde så ständigt närvara vid sammankomsterna. Arbetet med köpegodsen påskyndades, och reduktionsdeputerade befaldes sammanträda med kammarkollegium för att bestämma sättet för skattläggningen, på det att man sedermera skulle kunna pröfva, om kronan vid köp och byten fått sin rätt fullt ut. Vid tillfällen af behof förstärktes arbetskrafterna. För hvart år skulle kommissionen inkomma med berättelse om sin verksamhet.

I de talrika kungliga besluten om dessa ärenden visar sig väl icke genomgående samma jernhårda stränghet som i Carl den elftes tid, men dock i allmänhet ett ganska allvarsamt vidhållande af hans grundsatser. Man skulle tro, att så gamla frågor som de, hvilka rörde de under Carl den elftes förmyndareregering afslutade kontrakt, eller anmärkningarne mot kollegiernas förvaltning under denne konungs första år, nu kunnat vara afslutade. Långt derifrån. En ny kronans ombudsman förordnades tvärt om för att utkräfva räkenskap af vederbörande i dessa mål. Äfven i öfrigt fortforo efterräkningarne att sträckas tillbaka till en länge sedan förfluten tid. Så behandlades ännu icke blott kronofordringar hos Magnus Gabriel de la Gardies, Gustaf Bondes, m. fl:s arfvingar, i följd af den förra förmyndareregeringens förvaltning, utan man gick tillbaka till trettioåriga krigets tid, till Pontus de la Gardies donationer, ja till förhållandena vid Estlands besittningstagande under Erik den fjortonde. Carl den tolfte kom sålunda t. ex. att bestämma, efter hvilken grund värdet af de före 1625 influtna rentorna af köpegods skulle beräknas, likasom han beslöt, huru stor ersättning framlidne riksrådet Björnklo egt att uppbära för sina diplomatiska uppdrag, hvilka begynte år 1651.

En mängd af de stora slägternas medlemmar voro fortfarande föremål för reduktionens anspråk. Så Bengt Oxenstjerna och Axel Wachtmeister, så arfvingarne efter Per Brahe, Mathias Björnklo, Seved Båt, Per Sparre, Carl Gustaf Wrangel, Hastfehr m. fl.

Någon gång finner man eftergifter beviljade. Så förklarades den fullständiga befrielse från alla efterräkningar, Carl den elfte fyra särskilda gånger medgifvit Bengt Oxenstjerna och hans efter-

kommande, fortfarande böra gälla. Likaledes gafs eftergiften för Axel Wachtmeister oinskränkt och ovilkorlig. På den befrielse Schering Rosenhane erhållit från att återbära rentorna af sitt friherrskap i Finland, beviljades till och med någon utsträckning. Det längesedan aflidna kungliga rådet Johan Gyllenstjerna (Nilsson) »lemnades otiltalt» för sin rådslön åren 1661 och 1662 o. s. v. Några anmärkningar mot general Schönleben fingo förfalla. Kyrkoherden i storkyrkan, Iser erhöll ock befrielse för några efterräkningar. Ehuru framställningarne om köpegodsen i ridderskapets och adelns böneskrift i sin allmänhet afslagits, gåfvos då och då några enskilda lindrande beslut i afseende på dessa gods; när summan af uppburna rentor uppgått till lika belopp med kapitalet, medgafs nästan i alla de fall, som hänskötos till konungen, eftergift af det öfverskjutande beloppet. Presterskapet förskonades af gunst och nåd från att återbära uppburen vederlagsspanmål för den förflutna tiden, dock mot afstående af alla fordringar hos kronan. En och annan ersättning beviljades för gods, som genom misstag blifvit indragna.

Men med dessa och några flera undantag fortgick ej allenast reduktionens, utan äfven liqvidationskommissionens arbete och utförandet af Stora kommissionens domar med all stränghet. Vi anföre endast några exempel. Riksrådet Adler Salvius, underhandlaren i Vestfaliska freden, hade år 1632 af erkebiskopen i Bremen med landständernas bifall erhållit klostergods till några tusen daler silfvermynts renta. Ehuru Carl den elfte hade uttryckligen förklarat, att reduktionen i Bremen och Verden icke skulle sträcka sig till gods, afsöndrade, innan dessa länder *genom freden* kommit under Sveriges krona, och dessutom särskildt stadfäst Salvii arfvingar i besittningen af nämnda donation, så hemstälde nu reduktionsdeputerade, om icke dessa gods på åtskilliga anförda skäl borde indragas; och detta bifölls icke allenast, med betygande af konungens nådiga nöje öfver deputerades nit och omsorg om kronans bästa, utan det bestämdes på samma gång, att alla andra publika och kloster-gods af samma beskaffenhet skulle indragas.

På derom gjord förfrågan föreskrefs uttryckligen, att kronan egde företräde framför alla andra i fråga om deras egendom, som hade träffats af Stora kommissionens domar.

Carl den elfte hade stadgat, att på sådana gods, som innehades, utan att åtkomsten kunde bevisas, ingen eftergift borde

ega rum: de borde således återgå jemte uppburna rentor. Men å andra sidan hade samme konung förordnat, att ingen kunde åläggas att återbära mera än han åtnjutit. Desse innehafvare borde således njuta afdrag på rentorna för missväxtår, iråkadt ödesmål o. d. Vid detta förhållande hade så väl de ingalunda ömhjertade kamrerarne i reduktionen, som äfven sjelfve reduktionsdeputerade föreslagit, att, då en utredning af nämnda förhållanden, hvilken icke kunde ske utan vidlyftiga undersökningar i orterna, komme att omfatta en ganska lång tid, skulle i stället i sådana fall afdragas en rund summa i ett för allt, på det sätt, att rentorna återburos med nedsättning af en fjerdedel. Men derpå gaf konungen ett strängt svar, med befallning, att rentorna skulle med sex procent för år af dessa innehafvare till fullo erläggas, utan ringaste afkortning, dem sjelfva till straff och andra till varnagel.

Man tycker sig i sådana svar höra Carl den elftes språk.

Äfven i östersjöprovinserna framgick reduktionen med oförminskad stränghet. På flera ansökningar om lindring i fråga om gods i Lifland, indragna under Carl den elfte, följde afslag, någon gång med tillägg: »vederbörande må tillhållas att hafva återhåll med att besvära oss med denna sak». Genom en vidlyftig resolution stadgades de bestämmelser, som skulle tillämpas i den s. k. Harriska och Wiriska rätten. Ännu var det en oafgjord fråga, huru det borde förhållas i afseende på de s. k. *medbragta* godsen i Estland, d. v. s. sådana gods, som afsöndrats, innan landet kom under svenska kronan. Sådana gods i Lifland, likasom i Pomern och Bremen, hade genom Carl den elftes beslut blifvit fritagna från indragning. Men nu stadgades, att gods af denna beskaffenhet i Estland skulle vara underkastade reduktion. Redan Erik den fjortonde fans hafva återkallat sådana egendomar, som varit Taffel- och Ordens-gods eller som tillhört biskoparne; samma rätt tillkomme den nu regerande konungen af Sverige.

Man kan lätt föreställa sig, med hvilka känslor en sådan förordning skulle mottagas af ett redan förut missnöjdt och oroligt ridderskap.

Under tiden fortsattes, med mycken omsorg, åtgärderna för inre förbättringar. Man sade, att konungen företrädesvis sysselsatte sig med ärenden af denna beskaffenhet, och hans hand-

lingar synas verkligen bekräfta, att denne sedermera så krigiske konung i början af sin regering hade en sådan riktning.

De omsorger, som i första rummet och nästan med tvingande nödvändighet kräfde regeringens uppmärksamhet, voro de som påkallades för att afhjelpa nöden i landet. I tre år hade missväxtens härjningar förödt helsa, välstånd och drätselverk. Dess verkningar kändes starkt ännu under år 1698.

Under det näst föregående året hade endast till Stockholm införts öfver 500,000 tunnor spanmål; deraf voro nu i Mars månad icke mer än 40,000 tunnor i behåll. Nästan inom alla orter förspordes stor brist och stor dyrhet på säd. De fattige strömmade hoptals till Stockholm: tiggeriet, som i följd af de åtgärder förmyndareregeringen vidtagit, för en tid nästan upphört, tog åter öfverhanden. Nöden och dyrheten syntes fram på våren allt mer tilltaga.

Dessa lidanden sökte regeringen afhjelpa dels genom omedelbar undsättning till de nödstälda, dels genom vidtagna allmänna åtgärder.

I Åbo, Björneborgs, Viborgs län var redan i Januari 1698 största delen af den erhållna undsättningspanmålen förtärd. Den måste ersättas. Till Österbotten beslöts kort derefter en försändning af fem tusen tunnor. Till de mest nödstälde utdelades spanmål såsom skänk; så i Dalarne och äfven i Upland. I andra orter sålde kronan säd till nedsatt pris, såsom i Vermland. I Kalmar län och flera orter lemnades lån till utsädeskorn. I Stockholm utdelades bröd åt de fattiga två gånger i veckan.

Derjemte kämpade styrelsen mot den öfver hand tagande nöden genom en följd af allmänna författningar. Förordningarna mot tiggeriet upplifvades och särskildt för Stockholm förbjöds tiggeri på gatorna: arbetshus inrättades; från orterna skulle pass för tiggare icke få utfärdas.

Vidare inskränktes bränvinsbränningen, hvilken på denna tid var en stadsmannanäring och redan betydligt utvecklat sig: för ingen utom bryggare-embetet skulle det vara tillåtet att tillverka bränvin.

Slutligen sökte man genom förbud mot utförsel af spanmål skaffa bättre tillgång till brödkorn och nedtrycka prisen. Men dessa åtgärder väckte högljudda klagomål från de handlandes sida, och följden blef, att besluten vacklade fram och tillbaka mellan samfärdselns och nödens motsatta kraf. I början af 1698

var utförseln till främmande land från Östersjöprovinserna och från Pomern, det egentliga Sveriges kornbodar, förbuden. De mest enträgna ansökningar inkommo från de större handelsstäderna i dessa provinser om frihet i sådant afseende, och på våren tilläts så väl Riga som Stettin att få utföra till andra land så mycket som hälften af hvad de utförde till Sverige.

Det var en bekymmersam vinter. Ändtligen i Juni ljusnade det. Tillförseln från Estland och Pomern hade varit riklig, och utsigterna för årsväxten visade sig bättre än de föregående åren. Prisen föllo. Då frigafs för Riga utförseln af all den spanmål, som ditförts från andra orter: denna stad var nemligen en högst betydande afsättningsort för Kurlands, Polens, Litthauens, äfvensom till en del för Rysslands spanmål. Kort derefter medgafs, efter hållen undersökning af spanmålsförråden i Stettin, utförselsfrihet till hälften från de Pomerska hamnarne, och en månad senare fullständigt.

Men detta egde icke bestånd längre än till den kommande vinterns inbrott. Vid knappa tillgångar och stigande pris utfärdades åter ett allmänt utförselsförbud för så väl det egentliga Sverige som för alla dess lydländer.

Tillståndet i de underlydande länderna var ingalunda bättre än i det egentliga Sverige; det påkallade kraftiga åtgärder. Med generalguvernören Erik Dahlberg, som efter riksdagens slut först i Augusti 1698 återvände till Lifland, hade allvarliga öfverläggningar hållits om tillståndet i hans provins. Dahlberg, som knapt i två år fört styrelsen i Lifland, hade med märklig långsynthet och omtanke affattat en fullständig redogörelse för ställningen derstädes, med förslag till hvad som borde göras så väl hvad de inre förhållandena angick som för den händelsen att en yttre fara skulle påkomma. Adeln och i synnerhet officerarne borde ställas till freds genom en lindring både i den tryckande nya skattläggningen och i arrendena för de indragna godsen. Ett indelt manskap borde uppställas efter svenskt mönster, både för att trygga landet mot fienden och för att hindra bönderna från att, såsom de nu gjorde, rymma öfver gränsen; ett nytt regemente dragoner borde bildas, officerare och soldater erhålla hemman i gränsorterna, der god, men ouppodlad jord fans att tillgå. Landtbefolkningen beskref han såsom på många orter ännu försänkt i hedniskt afguderi eller katolsk öfvertro; flera kyrkor borde byggas. Om plötsligen ett fiendtligt anfall påkom

vore den nu befintliga krigsstyrkan alldeles otillräcklig. Riga och Kobron måste bättre befästas, om icke provinsens säkerhet skulle äfventyras. Han föreslog tillika, att en fästning skulle anläggas midt i landet såsom en tillflyktsort vid ett infall, samt ännu en till försvar för Riga.

Icke alla dessa förslag vunno framgång. Regeringen, som hade sina blickar mera fästa på den danska och tyska sidan, befarade icke så snart ett anfall från Polen. För öfrigt förefans ett ganska väsentligt hinder i finansernas försvagade tillstånd. Framställningarna om lindringar afslogos. I fråga om godsens skattläggning svarades, att den icke kunde ändras; angående förslaget om ett indelningsverk i Lifland yttrades, att det icke var utredt, huru detta kunde komma att inverka pa kronans inkomster. Men alla de öfriga förslagen upptogos till fullständigare utarbetning.

I afseende på rikets fästningar i allmänhet vidtogos, efter öfverläggningar med Dahlberg, omfattande åtgärder. Ett stort behof deraf förefans. Carl den elfte hade väl med den trägnaste omtanke sörjt för arméns personal; men fästningarne nästan på alla orter befunno sig i ett ganska betänkligt skick. Det finska manskap, som förut arbetade på Narvas fästningsverk, förstärktes nu med ytterligare 1000 man. Nöteborgs verk skulle ett följande år förbättras. Kommenderingar utgingo till befästningsarbeten i Karlskrona, Kalmar, Vaxholm och Dalarö. Medel anslogos till förbättring af fästningsverken i Stade och för öfrigt i Bremiska landet Men till Stettins befästning, som var alldeles förfallen, och på hvars förstärkande Dahlberg lade den största vigt, emedan derpå berodde Pomerns säkerhet, kunde icke penningar anskaffas. 3 till 4000 man erfordrades för dessa arbeten: hvar taga så ansenliga medel? Till och med de redan anbefalda befästningsarbetena voro understundom i fara att afstadna i brist på medel. Så mycket var likväl gjordt, att fortifikationens stat blifvit i jemförelse med förutgående år ansenligen förhöjd, och på sommaren utsändes ett kungligt råd (Jakob Gyllenborg) jemte en ingeniörofficer att tillse fästningarne.

I Estland hade Revals magistrat sjelf begärt, att manskap skulle ditsändas för att arbeta på fästningens förbättring. Landet var, efter flerårig missväxt, i svårt betryck: undsättning kunde icke gifvas, emedan det befintliga förrådet redan åtgått för Sverige och Finland. Till landets upphjelpande hade gene-

ralguvernören här föreslagit eftergift af *alla* arrenden; en lindring medgafs, men den skulle tillämpas efter skedd undersökning, och i olika mån efter olika förhållanden. Bönderna flydde äfven här öfver gränsen.

Ingermanland var bland Östersjöprovinserna den, som svenska regeringen företrädesvis sökte att hjelpa och skydda. Czar Peters planer voro icke okända. Landet var i »slätt tillstånd»; stora restantier funnos på kronans inkomster. En kommission nedsattes för att anställa undersökning i anledning af landskapets olyckliga tillstånd, och här gick Carl den tolfte så långt, att han till och med, för att bereda landet en lättnad, medgaf en reduktion af krigsstyrkan.

I Pomern fann sig den der varande regeringen äfven föranlåten att inkomma med ett förslag till landets och städernas upphjelpande. Äfven här reducerades krigsstyrkan: de nyvärfvade knektarne och tjugufem man af hvart kompani afdankades. I anledning af handelns förfall infordrades förslag, och en särskild kommission tillsattes för att öfverlägga om landets kultur.

Under dessa allvarliga bekymmer fortgingo oafbrutet omsorgerna för det inre. Förslag infordrades om utvägar till att förekomma skogarnes utödande. En författning utgick till hämmande af ett i vissa orter förekommande, barbariskt öfvervåld mot skeppsbrutna fartyg. Anslag gafs till Hjelmare slussverks fortsättning. Privilegier för handeln på Persien utgåfvos. Rörstrands kronoegendom uppläts med alla dithörande egor för anläggandet af någon nyttig manufaktur. Till hämmande af yppigheten skulle en klädeordning utarbetas. Anstalter vidtogos för de franske reformerte flyktingarnes mottagande i Sveriges underlydande provinser. Södra Stäket skulle öppnas till genomfart äfven för större fartyg. Alla kollegier erinrades att utan dröjsmål behandla till dem hänskjutna mål. Skyndsam verkställighet anbefaldes af det redan fattade beslutet om flottans fördelande på tre eskadrar och en ny stations inrättande vid Göteborg. Föreskrift gafs derom, att innan officerare vid flottan föreslogos till befordran skulle de undergå pröfning.

Alldeles på Carl den elftes sätt fortfor konungen att påskynda det anbefalda arbetet på bibelöfversättningen. Biskop Benzelius skulle stå i spetsen för det samma; vissa regler för arbetet bestämdes af konungen; de biskopar, som dröjt med insändandet af dem tilldelade arbeten, fingo af konungen påminnelse

att skynda. Anslag lemnades för dem som biträdde vid arbetet. Dorpts universitet flyttades till Pernau. Läseterminerna i skolorna förkortades. Vetenskap och konst uppmuntrades, förnämligast de båda framstående grenarne af vetenskaplig bildning: den mekaniska och den antiqvariska. Polhammars lysande tid började. Han blef direktör för bergsmekaniken och försågs med anslag (10,000 d. s.) för att i Falun inrätta sitt nya vattenuppfordringsverk. Stipendier anslogos för ynglingar som skulle af honom lära mekaniken. Peringskölds Monumenta trycktes på statens bekostnad och för hans öfriga verk erhölls ett ökadt årligt anslag. En noggrann omsorg egnades det stora verk öfver Carl den elftes historia som var under utarbetning: en kommission tillsattes för att tillse graveringen af de teckningar, Erik Dahlberg under alla embetsgöromål funnit tid att utarbeta öfver den aflidne konungens fältslag.

Finansernas försämrade tillstånd väckte bekymmer. Af skatterna från landet inflöt i följd af missväxten ganska litet. Statskontoret måste bemyndigas att för de dagliga utgifterna ytterligare anlita de för de särskilda regementenas behof samlade reservkapitalerna, d. v. s. låna. Samtidigt med denna brist på tillgångar yppade sig behof af ökade utgifter till flottans utredning, till fästningsbyggnaderna, m. m. Konungens stora frikostighet — i denna punkt var han alldeles olik sin fader — kunde icke heller underlätta finansernas ställning.

Donationer af gods förekommo väl icke: endast förmånliga byten och ständiga arrenden. Men penningeskänker voro icke så sällsynta. På sin namnsdag förärade konungen till hofmarskalken Rosenhane »för långliga trogna tjenster och liden skada på dess egendom» 7,000 d. s. och till hofkanslern Bergenhielm »för möda och besvär med de brottslige lifländarnes aktionerande» m. m. 10,000 d. s. Kungliga rådet Christofer Gyllenstjerna erhöll, utöfver sin rådslön, ett personligt tillägg af 5,200 d. s. årligen o. s. v. Men de betydligaste utgifterna i denna väg voro de mångfaldiga gåfvorna till främmande furstliga personer. Dessa utgifter vållade verkligen betänkliga luckor i tillgångarne.

Slottsbyggnaden fortsattes; fem hundra man arbetade dagligen derpå. Utländske konstnärer inkallades och sysselsattes.

Så omsorgsfull och driftig regeringen var, bar den tillika, såsom redan nämnts, mycket bestämdt enväldets prägel. Den tvekade icke, att när behof gjordes, ålägga en beskattning, om

än till en början i smått. I lagstiftningen vidtogos åtskilliga förändringar. Icke heller hyste konungen betänklighet att vidtaga åtgärder för Bankens styrelse, något som hittils ansetts vara ständernas ensak. I anseende till de »fel och missbruk», som insmugit sig i Bankens förvaltning, påbjöd konungen, att tre af hvart stånd skulle hvart fjerde år sammanträda för att öfverse bankoverket, och han gaf äfven föreskrifter om sättet, huru de skulle utses. Detta var tillika ett tecken, som antydde, att man icke ämnade vidare fortsätta med sammankallande af riksdagar.

Å andra sidan saknades icke företeelser, som antydde tillvaron af ett i tysthet jäsande missnöje. Sekreteraren Lejonmark, förut känd såsom en sträng granskare af reduktionsåtgärderna under Carl den elfte, hade nu icke kunnat afhålla sig från att författa anmärkningar öfver beslutet angående den Harriska och Wiriska rätten. En kommission nedsattes för att granska hans skrift: den befans anstötlig och befallning gafs, att den skulle förstöras. Schoutbynachten grefve Lewenhaupt, en man, som stod i nära förhållande till danska sändebudet, hade fält utlåtelser, som ansågos förgripliga; amiralitetskollegium fick befallning att med honom anställa undersökning. En viss Schönheit, som förut varit landfiskal i Vesternorrland, hade svårt angripit kollegierna och åtskilliga kungliga råd: han skulle tagas för hufvudet och tilltalas inför Svea hofrätt för att befordras till välförtjent straff.

Prosten Boëthii öde är allt för bekant för att här behöfva omständligare berättas. Han dömdes för förgripliga utlåtelser att mista lif, ära och gods, men benådades och insattes i stället på lifstidsfängelse å Nöteborgs slott,

Deruti öfverensstämde de, som nu gälde mest hos konungen, att de voro envåldsmagtens anhängare sådan den var i sin yttersta utveckling. Piper och Polus, likasom Wallenstedt och Gyllenborg voro uppkomlingar: de hade lefvat sig in i den fullständiga tillämpningen af Carl den elftes envåldsgrundsatser. Deras statsrätt var endast och allenast en sådan tillämpning. Desse nyblifne grefvar hyste ingen medkänsla för den gamla adeln. I detta hänseende var det, ehuru ett enstaka drag, icke utan sin betydelse, att konungen upphäfde den förut bestående skilnaden emellan adlige och oadlige ledamöter i hofrätterna, »emedan,» »hette det,» Vi icke kunna finna billigt och skäligt, att

assessorerne, som alle företräda enahanda embete och sittia i ett collegio, skola vara hvarandra olika, så till en och annan förmån som lön, i anseende att den ene är af adel, den andre inte».

Piper och Polus begagnade för öfrigt på mycket olika sätt det insteg de hade hos konungen. Piper, belastad med en arbetsbörda, under hvilken de fleste skulle hafva dignat, räckte till för alla de mångfaldiga grenarne af den inre förvaltningen, men gjorde tillika sin kraftfulla vilja och sitt inflytande gällande så, att han nästan uteslöt alla andras. Polus deremot, ehuru en skicklig embetsman, älskade lugnet; han kunde rätt väl nöja sig, om andra än han deltogo i ärendenas ledning. Sålunda blef på de utländska angelägenheternas område fältet öppet för flerfaldiga inflytanden.

Vi hafva sett den inre ställningen. Den var i många hänseenden lofvande. Det återstår nu att kasta en blick på förhållandet till utrikes magter.

Året 1698 är i sjelfva verket af stor märkvärdighet i Sveriges diplomatiska historia. Det utmärkes af flere vigtiga tilldragelser och bildar en öfvergång till nya förhållanden. I förstone betecknades det af ett fullständigt lugn; man såg icke på någon sida några uppstigande tecken till oro. Men under årets lopp förändrade sig detta efter hand, och de ljusa förhoppningarne lemnade rum för en småningom mörknande utsigt mot framtiden.

De utländska angelägenheterna voro just vid den tid, om hvilken vi handla, af ovanligt stor vigt. Det var en kritisk tid, då en mängd olika förhållanden bröto sig mot hvarandra, så väl i den stora europeiska politiken som särskildt i den nordiska. Det gälde att bevara det aktade rum, Sverige förvärfvat bland verldsdelens betydande magter. Om de vidtagna åtgärderna för det inres utveckling skulle bära sina frukter, så behöfdes framför allt fred. Här hade så väl behöfts Carl den elftes starka hand, hvilken, styrd af hans orubbliga kärlek till freden, om ock under vexlande inflytelser, uppehöll jemvigten mellan de stridiga intressena.

Meningsskiljaktigheterna inom den svenska rådkammaren voro i fråga om den utrikes politiken de samma som under det senare tidskiftet af Carl den elftes regering. På ena sidan stodo de som enligt de grundsatser, hvilka gjort sig gällande allt ifrån

trettioåriga krigets tid, voro anhängare af den franska politiken: desse voro de fleste, och i spetsen för dem, jemte Nils Bielke, Fabian Wrede och Gyldenstolpe. Den motsatta sidan var den, som sökte vänskap och förbund med kejsaren och de med honom merendels förenade sjömagterna. För denna senare åsigt kämpade Bengt Oxenstjerna nästan ensam, endast understödd af sina fränder, bröderna Wachtmeister.

En annan motsats, som icke sällan sammanföll med den förra, var den emellan det danska och det holsteinska intresset. Merendels hade den franska politiken stått i förening med den danska. Endast under den senast förflutna tiden, efter Danmarks fördrag med Holland 1696, hade detta vänskapliga förhållande blifvit kyligare. Det var emellertid följdriktigt, att Bengt Oxenstjerna i allmänhet stod på Holsteins sida. Derigenom hade han vunnit sin märkliga seger i början af 1696; derigenom hade han ock försäkrat sig om enkedrottningen Hedvig Eleonoras varma välvilja.

Nu trängde de stora europeiska, hvarandra motsatta intressena allt starkare på, för att, hvart på sitt håll, skaffa sig vänner. De voro, mer än någonsin, i behof deraf. Väl hade de nyss slutit fred med hvarandra, men blott för att bereda sig till en ny, än mer afgörande strid. Det stora stridsäpplet: det spanska arfvet eggade dem. Hvad var naturligare än att de täflande hvar å sin sida, sökte vinna i första rummet den magt, som nyss hade utöfvat medlarekallet emellan dem?

Ludvig den fjortonde gaf sin minister i Stockholm, grefve D'Avaux uppdrag att söka Sveriges förbund. Holland och England väckte samtidigt fråga om förnyelse af de förut bestående fördragen.

Äfven den Holsteinska frågan befann sig i en brytning. Förhållandena voro icke klara, icke heller de tvistandes afsigter. Sedan stridigheterna i denna sak kort efter Carl den elftes död åter häftigt upplågat, och sedan strax efter Carl den tolftes tillträde en af de danske ministrarne till Sveriges sändebud i Köpenham yttrat, att, enär fördraget i Altona hade blifvit ingånget under vapnen och genom tvång åstadkommet, Danmark ansåg sig, sedan nödvändighetens tryck upphört, ej mera förbundet att hålla det, gjorde danska regeringen nu på en gång en vändning till ett fredligare förhållande. Det eftersträfvade *vänskap med*

Sverige och förlikning med hertigen. Den åldrande konung Kristian den femte sökte lugn för sig och riket.

Det märkliga inträffade verkligen, att Sveriges närmaste grannar och gamla vedersakare: Danmark och Polen samtidigt sökte Sveriges förbund.

Det har varit en allmän föreställning, att grannmagterna genast efter Carl den elftes död voro färdiga att gemensamt öfverfalla Sverige och att det långvariga kriget var ett slags nödvändighet. Men en sådan föreställning är icke enlig med det verkliga förhållandet. Långt ifrån att anfallet skulle varit från början uppgjordt och öfverenskommet, finner man tvärtom, att dessa gamla motståndare, föranledde af sin ställning, i likhet med de magter, vi nyss omtalat, i sjelfva verket önskade Sveriges vänskap.

Sverige stod således i den mest fördelaktiga ställning. Från alla sidor söktes dess förbund. Den stora frågan var, huru dessa anbud skulle mottagas. Och detta åter berodde väsentligen på, huru den utrikes politiken i Sverige handhades. Den djupa söndringen emellan dem som bäst kände dessa ärenden, i förening med den allt för hårdt tilldragna enheten vid deras afgörande, med all magt lagd i en ovan hand, bådade icke godt.

Ehuru, på sätt vi nämnt, samma motsatser som förut gjorde sig gällande i den svenska utrikes politiken, stodo dock de krafter, som derpå kunde inverka, i ett annat förhållande till hvarandra, och den vilja, som skulle gifva utslaget, var icke mer den samma.

Det blef nu af stor betydelse för de utrikes angelägenheterna, att, kort efter myndighetsförklaringen, flere af de mest framstående männen kommit att försättas så godt som utom en större politisk verksamhet. Detta var fallet just med Bielke, Wrede, Gyldenstolpe. Alla dessa voro fransyskt sinnade och tillika, åtminstone de två först nämnda, benägna för vänskap med Danmark. Man hade, ehuru litet det var meningen, icke kunnat göra Bengt Oxenstjerna en större tjenst än då man aflägsnade desse hans hätske motståndare.

Deremot var det för honom högst olägligt, att Sveriges förhallande till kejsaren vid samma tid stördes genom en uppkommen stridighet i anledning af en arfstvist i Mecklenburg; i följd hvaraf till och med den omedelbara diplomatiska förbindelsen mellan båda hofven för en tid blifvit afbruten. Oxenstjerna gjorde de största ansträngningar för att ställa missför-

hallandet till rätta, men förgäfves. Frankrikes minister i Stockholm sökte på allt sätt motverka förlikningen. Ännu i början af år 1699 hade den svenske ministern i Wien icke fått tillträde till det kejserliga hofvet. Kejsarens sändebud hade redan långt förut lemnat Stockholm.

Men Bengt Oxenstjerna behöfde icke mer, än att blifva lemnad i fri utöfning af sitt förut innehafda embete; genom sin vidsträckta erfarenhet och sina mångfaldiga förbindelser egde han en stor rikedom på utvägar att göra sitt inflytande gällande, i synnerhet då hans gamla motståndare voro nästan aflägsnade från detta fält. Hans rådslag skulle hafva varit utan motvigt, om icke Polus varit snarare fransyskt sinnad, och om det icke lyckats den utmärkt skicklige D'Avaux att genom sina förbindelser vid hofvet verka på konungen och ingifva honom personligen en större benägenhet för Frankrike. På detta sätt uppstod, ehuru under andra vilkor, ett likartadt förhållande med spänningen under den senare delen af Carl elftes regering derutinnan, att de båda partierna rycktes om öfvermagten, och att segern tillföll än den ena än den andra.

Sålunda blef år 1698 de många alliansernas år — och de mest olika alliansers — med kejsaren, med Holland och England så väl som med Frankrike, med Danmark så väl som med Lüneburgska huset och Brandenburg.

Det märkliga var, att i nästan alla dessa underhandlingar Sverige var den som söktes, icke den som sökte.

Närmast samlade sig intresset i frågan om konungens och hans äldsta systers giftermål. Danmark och Holstein täflade om detta pris: utgången ansågs blifva bestämmande för de politiska förhållandena i norden. Men äfven för andra furstehus söktes en förbindelse med Carl den tolfte. En ung konung i full besittning af sin magt var en förbindelse allt för mycket värd för att ej eftersträfvas.

Denna vinter, som var ovanligt sträng, såg man det ena främmande herrskapet efter det andra genom snödrifvorna arbeta sig fram till Stockholm. Först inträffade, i början af December, enkehertiginnan af Holstein, som sades hafva fått en vink derom att en giftermålsförbindelse med Carl den tolfte söktes af Danska hofvet och ville förekomma detta, förande med sig en ung dotter för att försöka, om ej hennes hand kunde anstå konung Carl bättre än den danska prinsessans, äfvensom för att bevaka

sin äldste sons, den regerande hertigens fördel: hans förbindelse med prinsessan Hedvig Sofia var nemligen ännu ej fullt bestämd. Hertiginnan hade på sin resa i fem dagar varit utsatt för den svåraste väderlek, med blåst och snö, men oförfäradt fortsatt färden med sexton hästar spända för sin vagn, tills hon slutligen måste utbyta den mot en bondsläde. Framkommen fick hon sin bostad på slottet och var under hela sin vistelse konungens gäst. Tio dagar senare anlände den danske ministern baron Juel, sedan han åtskilliga gånger vältat i snön, och anfallits af giktplågor, så att han måste börja sin vistelse med att intaga sängen. Slutligen infann sig i Februari prinsessan af Braunschweig-Bevern med sin dotter, under förevändning att bevaka en rättstvist, men i verkligheten i samma ärende som de nyss nämnda. När hennes ankomst tillkännagafs, lär Carl den tolfte hafva yttrat: »hvad vill hon här? vi hafva väl nog af det slaget här nu». Äfven hon blef emellertid konungahusets gäst till långt fram på sommaren.

Förut befunno sig i Stockholm ett würtembergiskt sändebud, som underhandlade för en prinsessa af detta hus, och den brandenburgske ministern, hvilken sökte att vinna konungens bifall till en förbindelse med sitt hof.

Den blifvande store härföraren fann sig sålunda formligen belägrad af prinsessor. Vid femton års ålder är det icke så lätt att, ehuru mycken omsorg må hafva nedlagts på porträtterna, göra ett val för lifvet. Må hända bidrogo dessa många tidiga framställningar i sin mån att framkalla den motvilja mot äktenskapets band, som sedermera rotfäste sig hos Carl den tolfte.

Baron Juel, en erfaren diplomat och särdeles bekant med svenska förhållanden, började genast sin verksamhet och underlät visserligen intet af hvad som kunde göras för att vinna det stora ändamålet. Han satte i rörelse både herrar och damer och tog i anspråk konungens omgifning ända ned till kammartjenaren. Men han beklagade sig ändå i sina berättelser öfver »brist på instrument». Nu såg man hvad det betydde, att Bielke och Wrede icke mera voro i sitt förra anseende hos konungen. »Två batterier hafva kommit till skada», skrifver Juel, »grefvarne Bielke och Wrede». Till Piper sökte han väl närma sig, men denne förebar, att sådana saker icke hörde till hans embetsuppdrag, och lät honom icke komma sig in på lifvet. Konungen sjelf var mycket otillgänglig. Han lät väl då och då förmärka

någon benägenhet för den danska prinsessan, men den visade icke tecken till att blifva rätt varaktig, och förslaget strandade slutligen derpå att han öfver hufvud icke var böjd för att ännu ingå giftermål. Samtliga de öfriga framställningarne hade ännu mindre framgång.

Länge ansågs det ovisst, huruvida hertigen af Holstein skulle lyckas att vinna prinsessan Hedvig Sofias hand. Månge af de svenske store voro stämde emot denna förbindelse: för dem förband sig med sträfvandena för detta mål genast tanken på den blifvande thronföljden, i fall konungen skulle dö ogift, och de funno hertigen frånstötande och högdragen. Men äfven här betydde de förnämste motståndarnes frånvaro icke litet. Vidare verkade till hertigens fördel familj-inflytelser, minnet af den aflidne konungens böjelse för hertigen och slutligen skäl af gyllene art. Flera gånger gick beslutet fram och tillbaka. De största ansträngningar gjordes å båda sidor. Åndtligen i Januari månad hörde man, att saken var afgjord, ehuru den ännu någon tid skulle hållas hemlig. I Februari utgick befallning om hertigens emottagande: han skulle med första öppna vatten komma till Sverige.

Han kom ock i medlet af April och rönte det mest utmärkta mottagande. Hans resa genom landet liknade ett triumftåg: en sqvadron ryttare mötte honom vid hvarje nattläger, ett kompani fotfolk vid hvarje middagsrast. Hans intåg i Stockholm var det mest lysande man kunde påminna sig. Konungen, riksråden, en myckenhet af adeln samt borgerskapet mötte honom vid norrtull och ledsagade honom till det kungliga palatset, der han under kanonernas dån inträdde.

Kort derefter skedde den högtidliga förlofningen, och den 2 Juni 1698 firades bilägret emellan hertig Fredrik den fjerde af Holstein och prinsessan Hedvig Sofia.

Det visade sig snart, att detta var en afgörande vändpunkt i Sveriges politik.

Juel gjorde, sedan hans förhoppningar att vinna konung Carls hjerta för prinsessan Sofia Hedvig allt mer sjunkit, ännu ett sista försök att på giftermålsförbindelsernas väg förvärfva Sveriges vänskap; han framstälde prins Carl af Danmark såsom efttersträfvande den yngre svenska prinsessans, Ulrika Eleonoras hand. Men äfven detta visade sig snart vara hopplöst.

Samtidigt med giftermålsärendet förde Juel äfven andra underhandlingar. Alliansen låg likasom innesluten i giftermålsanbudet och förslaget derom framtogs icke i förstone; meningen var, att det skulle framkomma, sedan giftermålet beslutits. Underhandlingarne tyckas i början mera hafva förts för att gifva Juel en synlig anledning att vistas i Stockholm och tillika bana vägen för mera närgående förslag. Han framstälde sålunda i allmänhet de skäl som talade för att de båda nordiska kronorna skulle gemensamt understödja de evangeliske i Tyskland, äfvensom angelägenheten af en sammansättning i ändamål att från Östersjön utestänga främmande flottor; — vidare föreslog han gemensamma åtgärder för att afböja en i anledning af de meklenburgska stridigheterna hotande oro i norra Tyskland och vidrörde slutligen äfven önskligheten af en förlikning med Holstein.

Det kan icke sägas, att den svenska regeringen kom dessa framställningar rätt vänligt till mötes. Det holsteinska giftermålet afhandlades samtidigt, och denna förbindelse var redan en afgjord sak, innan svaret till Juel afläts.

Detta svar innehöll hufvudsakligen följande: För trosförvandterna vore det bäst att hvar och en för sig verkade efter bästa förmåga.

I fråga om Östersjöns stängning vore man i grundsats enig: om sättet att gå till väga (hvilket var hufvudsaken) vore närmare öfverläggningar nödiga. För de meklenburgska angelägenheterna kunde i deras nu varande skick, ingenting göras. Hvad beträffade Holstein, så främjades en förlikning bäst derigenom att de om dessa ärenden nu pågående underhandlingarne i Pinneberg fördes till slut.

Samtidigt med aflåtandet af detta kyliga svar till Danmark, pådrefvos ifrigt underhandlingarne om Sveriges förbund med Lüneburgska huset. Detta förbund var grundstenen för en plan till väpnadt försvar för Holstein. Man skönjer härvid tillräckligt Bengt Oxenstjernas hand. Han påskyndade ifrigt generalmajoren Vellingk, som för denna underhandling blifvit skickad till de Lüneburgska hofven. Redan förut hade hertigen af Holstein gifvit tillkänna, att den Pinnebergska underhandlingen syntes i följd af Danmarks omedgörlighet komma att afbrytas: han önskade åtgärder för sin säkerhet af garanterna för Altona-fördraget: till medlarne vid detta fördrag stälde han samma uppmaning. De svenske gesandterna fingo befallning att understödja

dessa framställningar, och hos sjömagterna gjordes kraftiga föreställningar till hertigens förmån. Den 11 Mars afslöts ändtligen konventionen med de Lüneburgske furstarne om gemensamt uppträdande till hertigens af Holstein försvar.

Då sålunda åtgärder vidtogos i holsteinsk anda och under förutsättning af en brytning emellan denne hertig och den danske konungen, kunde underhandlingen med Danmark ej gerna taga någon fart.

Under hertigens vistelse i Stockholm afstannade också Juels underhandling alldeles, emedan han icke ville föra den vidare under så ofördelaktiga förhållanden.

Hertigen åter såg man, sedan han lyckats vinna den svenska prinsessans hand, synbarligen bemöda sig att vinna Carl den tolftes tillgifvenhet. Snart hade han upptäckt konungens svaga sidor: en vid hans ålder lätt förklarlig fallenhet för ystra, ungdomliga upptåg, och ett begär att icke blifva efter i hvad nagon annan gjorde. Så eggade hertigen sin svåger till en följd af yra lekar, den ena vildare än den andra. An slogos alla glasen på middagsbordet i kras, än såg man stolarne komma dansande ut genom slottsfenstren, än anstäldes kappridning med hertigens löpare. Man kunde väl ock få se konungen och hertigen slå ut fenstren för den gamle riksmarskalken grefve Stenbock, eller roa sig med att rycka af honom hans peruk och bryta sönder hans värja, eller nattetid komma ridande på *en* häst genom staden, hertigen sittande bakom konungen och afklädd till blotta linnet.

Sådant väckte de nära ståendes harm och allmänhetens missnöje. Det stärkte ock den motvilja mot hertigen, som han sjelf genom sitt högdragna uppträdande ådragit sig. Allmänt nog började man, då konungens helsa var svag och han icke visade någon benägenhet att gifta sig, tala om en blifvande efterträdare, och inom högre kretsar lära redan öfverenskommelser träffats att, det måtte kosta hvad det ville, hertigen af Holstein aldrig skulle blifva Sveriges konung.

Man gick så långt, att man tillade hertigen planer på svenska kronan och beskylde honom att med afsigt vilja bereda konungens ofärd. Men detta synes vara lika ogrundadt som att han skolat företaga dessa upptåg i den beräkning att derigenom beröfva Carl den tolfte folkets tillgifvenhet. Sitt ändamål vann han emellertid så till vida, att han verkligen förvärfvade konungens varma tillgifvenhet; en tillgifvenhet, som å

Carl den tolftes sida, en gång fattad, var orubblig; och likasom i allmänhet så mycket hos honom var personligt, så blef detta förhållande hädanefter en ledtråd för hans politik.

Hertigen af Holstein utnämndes till generalissimus öfver alla svenska trupper i Tyskland. Han och hans gemål öfverhopades med skänker. Konungens medfödda frikostighet hade här ett vidsträckt fält, och tillgångarne i Carl den elftes mödosamt fylda förrådshvalf blefvo raskt tömda.

Detta var åter en följd deraf, att den oinskränkta regeringsmagten hvilade i en ynglings hand, och den så mycket betänkligare, som statsverkets allmänna ställning samtidigt med dessa rika tillgångars förskingring visade en allt mer tilltagande brist.

Emellertid var genom hertigens stora inflytande en öfvervigt gifven åt Bengt Oxenstjerna, den der helt och hållet omfattat den holsteinska politiken. Han kunde väl äfven hädanefter lida ett och annat kännbart nederlag, men så snart en fråga berörde hertigen, var hans seger gifven. Det Holsteinska intresset stod från denna tid i förgrunden för Sveriges politik.

Att för öfrigt berättelserna om de nu nämnda upptågen, ehuru klandervärda dessa voro, icke äro fria från öfverdrift, visar en närmare undersökning. De, som förnämligast omtalat dem, det danska sändebudet och det franska, hafva framstält saken sa, som hade dessa upptåg helt och hållet upptagit konungen och som han hela denna tid icke bevistat något råds-sammanträde eller ens velat höra talas om statssaker. Icke desto mindre blef just under denna tid icke blott det franska förbundet afslutadt, i hvilket konungen personligen tog så mycken del, utan den inre förvaltningen, med hvilken det samma tvifvelsutan var fallet, fortgick som förut. Endast under Maj månad bevistade konungen ej mindre än tio sammanträden i rådet för justitieärenden.

Det vissa var, att den danska underhandlingen emellertid stod stilla: omständigheterna kunde icke för den samma vara gynnsamma. Juel hoppades på bättre tider. Den danska regeringen visade sig nöjd med Sveriges gifna svar och fortfor att drifva på en förlikning med Holstein. Den stälde till Frankrike en uppmaning att främja denna och var missnöjd dermed, att sjömagterna öppet läto påskina sin obelåtenhet med Juels beskickning, emedan de voro emot all närmare förbindelse mellan de nordiska kronorna. —

Konung August i Polen vände sig ock vid denna tid till Sverige med framställningar i vänskapligt syfte. Ehuru det polska konungavalet försiggått redan i Juni 1697, kände sig likväl den nye konungen ingalunda säker på Polens thron. Hans medtäflare, prinsen af Conti gaf icke sin sak förlorad, och han understöddes af så mägtiga män som Cardinal Primas, Sapieha, Lubomirski. Ett nytt konungaval utsattes på deras anstiftan i medlet af Augusti samma år. Contis parti hade sammansvurit sig att sätta honom på thronen och med sabeln i hand förjaga konung August. De troddes ämna marschera rakt på Krakau. Det sachsiska partiet deremot ville kröna konung August i September; han hade för sig kronarmén och större delen af adeln. Den ryske Czaren var ock för honom. Redan hade till Polen dragits ett icke obetydligt antal sachsiska trupper. En stor förvirring herskade i detta land. Konung Augusts förlägenhet ökades ännu mera deraf att hans finanser voro i den största oordning. Han måste pantsätta flere delar af sitt arfland. Bland dem som erbjödo honom penningar mot sådan pant var äfven grefve Nils Bielke.

Ändtligen kunde kröningen gå för sig. Men oaktadt allt detta var ställningen i Polen ännu mycket osäker.

Under dessa förhållanden skickade konung August sändebud både till Sverige och Danmark för att lära känna dessa hofs tänkesätt och förvärfva deras vänskap. Till Stockholm sändes grefve Carl Lewenhaupt, en infödd svensk som gått i sachsisk tjenst och förut af kurfursten användts i diplomatiska värf, för att söka med Carl den tolfte afsluta ett förbund, och kort efter honom kom geheimerådet Bose.

Jultiden 1697 var grefve Lewenhaupt i Stockholm. Han blef väl emottagen. Endast den franske ambassadören var honom gramse, emedan Ludvig XIV ännu med oblida ögon såg den nye konungen i Polen, i anledning af hans strid med prinsen af Conti, och sökte så långt han förmådde motverka hans syften. Lewenhaupt å sin sida trodde sig finna de fleste af Sveriges statsmän böjde för Frankrike, och förfrågade sig hos konung August, om han vid sådant förhållande ändock ville fullfölja sin afsigt att ingå allians med Sverige. Han fick ett jakande svar. I slutet af Januari kunde han inberätta, att det liknade sig väl med denna allians och att Bengt Oxenstjerna var för den samma. Konferenser höllos så väl i kansliet som hos Oxenstjerna,

och inom en månad var ett förslag utarbetadt till försvarsförbund mellan Sverige och Polen-Sachsen. Men mot slutet af Mars underrättade honom kanslipresidenten, att Carl den tolfte anbefalt underhandlingens förläggande till Warschau: samtidigt utnämndes Georg Wachschlager till svensk resident i Polen, »för att nyttjas vid vigtiga underhandlingar». Han började genast förhandla om den föreslagna alliansen. Det ålades honom att låta förstå, det Sverige vore villigt att ingå ett försvarsförbund med konung August, och ett i Stockholm uppsatt förslag till ett sådant fördrag tillsändes honom. I Augusti samma år fick baron Mauritz Vellingk uppdrag att såsom envoyé afgå till Polen, för att handla och sluta med konung August om en närmare vänskap.

Bose hade likaledes till Carl den tolfte framburit försäkringar om sin konungs vänskapliga tänkesätt och rönt ett godt mottagande.

Från Stockholm begaf sig Bose till Köpenhamn, dit han äfven bragte försäkringar om konung Augusts vänskap. Denne hade redan som kurfurste stått i nära förhållande till Danmark och bland annat fått i sin tjenst emottaga en del af dess trupper. Bose medförde nu ett förslag till förnyelse af 1694 års försvarsförbund emellan Danmark och kurfursten af Sachsen, med tillägg af den bestämmelsen, att den i Ungern befintliga danska krigsstyrkan skulle dels dragas till Polen, dels betäcka Kursachsen. Dervid voro fogade två hemliga artiklar: den ena af innehåll, att konung August skulle vara neutral i frågan om hannoverska husets nya kurvärdighet: den andra, att i händelse Danmark råkade i vidlyftighet för holsteinska frågan, det i fördraget afsedda fall skulle anses vara inne och konungen i Polen bistå Danmark med 8,000 man. Detta var ett anbud, för hvilket han väl visste, att Danmark var mycket känsligt. Traktaten godkändes ock af konung Kristian den femte, ehuru bekräftelsen på de hemliga artiklarne länge dröjde.

Detta i Mars 1698 afslutade försvarsförbund emellan Polen och Danmark kan icke anses särskildt riktadt emot Sverige, ehuru det sedermera blef utgångspunkten för ett anfallsförbund emot Carl den tolfte. Att Danmark, i den sväfvande ställningen till Holstein, sökte att vinna all den säkerhet, som kunde åstadkommas, var icke underligt. Misstankar väckte det likväl, att konung August i det längsta bemödade sig att för svenska sände-

budet dölja tillvaron af detta fördrag. Han fortfor emellertid att söka Sveriges vänskap, äfvensom Danmark att eftersträfva förlikning med hertigen af Holstein.

Att danske konungen vid denna tid uppriktigt önskade en sådan förlikning, styrkes af de föreskrifter, Juel i detta hänseende tid efter annan erhöll från sitt hof. Han hade äfven, redan innan hertigen ankom till Sverige, fått fullmagt att i Stockholm underhandla derom. Två dagar efter hertigens ankomst infann sig å denna furstes vägnar hans geheimeråd baron Pincier för att med Juel afhandla om de så länge sväfvande tvistefrågornas lösning. Vidlyftiga förhandlingar följde mellan dem om detta vigtiga ärende. Likaså besökte Polus flera gånger Juel för att främja den holsteinska tvistens biläggande. Carl den tolfte hade till de holsteinska ministrarne yttrat, att de borde göra allt för en förlikning. Den 21 Maj öfverlemnade Pincier ett af honom uppgjordt förslag till Juel; det meddelades den danska regeringen, hvilken till svar derpå i medlet af Juni aflät ett motförslag. Detta innehöll betydliga medgifvanden. Allt gammalt skulle vara glömdt; Altona recess skulle bekräftas i alla punkter. Utöfningen af hertigens rättigheter i afseende på fästningsbyggnad och krigföring — den ömtåligaste frågan — skulle tills vidare förblifva i sitt då varande skick. Alla återstående tvistiga frågor skulle inom ett halft års förlopp afgöras på en konferens. Den svenska bataljon, som afgått till Holstein, skulle återkallas, men hertigen ega rätt att värfva en motsvarande styrka. Danmark lät alla sina anspråk på ersättning af hertigen falla. Skulle något yrkande göras om samregeringens återupptagande och arfhyllningen, så egde Juel gå in derpå. Detta liknade sig således ej illa. —

Högst egendomligt gestaltade sig samtidigt Sveriges ställning till de stora vest- och syd-europeiska magterna. Dessa voro, som vi nämnt, än söndrade än förenade, i spänd väntan på den stora spanska successionsstriden. Diplomatien i hela Europa befann sig i en orolig spänning. Den spanska thronen kunde hvilken dag som helst blifva ledig; så väl Frankrike som kejsaren och sjömagterna ville derför samla alla krafter för att vara rustade till strid, om behof gjordes. Men tillika voro förhållandena sådana, att man å båda sidor önskade genom underhandling kunna förlika intressena, utan att taga sin tillflykt till vapnen. Frankrikes inre kraft var genom det nyss slutade kriget

hårdt medtagen. Konung Vilhelm åter misströstade med skäl om att vinna engelska parlamentets stöd vid ett nytt krig. I sådan ställning blefvo dessa magter ännu mer angelägna om att trygga sin ställning genom förbund.

Så mycket var likväl tydligt, att ett ingånget förbund med kejsaren och sjömagterna ej kunde anses annorlunda än som ett förnekande af en fransysk allians, och omvändt. Det var två motsatta sidor, och den som var vän med den ena, blef i och med det samma ovän med den andra.

Icke desto mindre ingick Sverige, inom samma år, förbund med båda dessa motsatta partier. Det var en följd af de stridiga krafter, som i dess politiska lif gjorde sig gällande.

Efter ett förbund med Holland följde inom några månader en allians med Frankrike, och kort efter detta åter ett förbund med kejsaren.

Dervid var den skilnaden, att underhandlingarne med sjömagterna, ehuru äfven vid dem icke saknades svåra punkter, gingo helt stilla och fredligt, ofta äfven fort, då deremot fördraget med Frankrike kom till stånd först efter långvariga strider. Dessa vigtiga förhandlingar fördes samtidigt med dem vi nyss omtalat, angående förhållandet emellan de nordiska magterna.

Det var ett tecken till Bengt Oxenstjernas återstälda inflytande, att sedan holländska sändebudet i Oktober 1697 blifvit af förmyndareregeringen med mycken tvärhet afspisadt då han väckte fråga om utvidgade rättigheter för de främmande handelsombuden och den redan då pågående underhandlingen om förbund strandat på denna stötesten, likväl redan i Februari 1698 förslaget om förbund med Holland icke allenast förnyades, utan äfven vann en snabb framgång. Den 8 Februari sammanträdde af konungen utsedde fullmägtige med nämnda sändebud och fyra dagar derefter var det nya förbundet med Holland afslutadt. En hemlig artikel innehöll, att man skulle söka förmå England att ingå i fördraget. Den på samma gång i fråga satta handelstraktaten uppsköts till en särskild underhandling.

Detta var — syntes det Oxenstjerna — en god början.

Äfven en annan angelägenhet uppgjordes samtidigt med Holland. Efter fredslutet i Ryswik ålåg det generalstaterna att återlemna de 6,000 man svenska trupper, som år 1689 blifvit till dem öfverlåtna, och hvilkas erhållande efter samtida vittnesbörd väsentligen underlättat Vilhelms af Oranien följdrika land-

stigning i England. Trupperna begärdes nu tillbaka af den svenska regeringen. Generalstaterna gjorde svårigheter och önskade att få behålla åtminstone 1,000 man. Det afslogs först; allt skulle återställas. Men kort derefter medgafs, på förnyad framställning från Holland, att hela styrkan, med undantag blott af officerarne och 650 man, som skulle utses bland det bästa infödda svenska manskapet, skulle få öfvertagas af generalstaterna mot det att en summa af 40,000 Rdr i ett för allt utbetaltes till svenska regeringen. En konvention härom ingicks och bekräftades i början af Mars.

Att Carl den tolfte frivilligt afhände sig en så betydlig krigsstyrka, var ett af de flera vid denna tid framträdande tecknen till hans fredliga tänkesätt. —

Redan i November 1697, således strax efter Ryswikska fredens afslutande hade Ludvig den fjortonde föreskrifvit, att framställning skulle göras om ett nytt förbund med Sverige, men han hade tillika ålagt D'Avaux att icke framlägga något förslag derom, förr än han närmare utrönt huru vida framgången vore sannolik. Han erhöll nu af grefve Gyldenstolpe, som till följd af sin ställning i kansliet egde kännedom af det ingångna holländska förbundet, underrättelse om detta, tillika med en uppmaning att utan dröjsmål till Carl den tolfte göra framställning om det förbund Ludvig den fjortonde önskade med honom afsluta.

Tillkännagifvandet att d'Avaux hade ett sådant uppdrag gjordes också mot slutet af Februari: han begärde en konferens. Oxenstjerna sörjde då för, att genast samma dag en skrifvelse afgick till Sveriges alla sändebud i utlandet och särskildt till Carl Bonde i England, i syfte att förekomma all menlig inverkan af denna nyhet på förhållandet till de allierade. Konferensen hölls, och D'Avaux framförde vid den samma sin konungs förslag om en närmare förbindelse. Oxenstjerna skiftade färg och syntes för ett ögonblick förlägen, men han hemtade sig snart och gaf ett höfligt, men intet sägande svar.

Nära trettio år hade förflutit sedan ett förbund afslutits mellan Sverige och Frankrike. Ludvig den fjortonde ville nu icke gå så långt som till ett formligt försvarsförbund: han ville icke heller utfästa sig att betala underhållspenningar. Men han afsåg att genom en garanti för upprätthållandet af så väl den Vestfaliska och Nimwegiska som äfven den Ryswikska freden, och genom det ömsesidiga löftet att, om någon magt sökte rubba någotdera

af dessa fördrag, så vida vänliga medel ej hjelpte, uppträda för ändamålet med förenad vapenmagt, att derigenom fästa Sverige vid den franska politiken och hindra det från att inlåta sig i förbindelser med de allierade.

Detta var nog, för att Oxenstjerna skulle uppbjuda alla sina krafter för att hindra fördragets afslutande.

Frankrikes talrika vänner inom rådet gladde sig åt det gjorda förslaget, men de hade nu mera endast ringa utsigt att kunna verksamt främja dess genomförande. Flere af dem voro alldeles skilda från de utländska angelägenheterna. Wallenstedt, som gälde mycket, var väl af gammalt Frankrikes vän, men äfven han deltog föga i den utrikes politiken. Hvad som betydde mera, var att Piper gaf till känna, att han ämnade understödja förslaget, ty honom rådfrågade Carl den tolfte verkligen, ehuru i tysthet, äfven i utrikes ärenden.

Men det förnämsta var, att den franske ambassadören, såsom redan är nämndt, hade förstått att genom sina vänner och särskildt genom dem som dagligen omgåfvo konungen, ingifva honom benägenhet för Frankrike och en stor beundran för det lysande i Ludvig den fjortondes ställning och handlingssätt.

Man erfor snart, att konungen var böjd för att afsluta det föreslagna förbundet med Frankrike.

Bengt Oxenstjerna befann sig i en svår ställning. Han hade med glädje sett förmyndarestyrelsens upplösning och tyckt sitt inflytande blifva större hos den unge enväldige konungen. Snart inträffade likväl en förändring och han började finna sig eftersatt. Men han förlorade ingalunda modet, utan sökte genomföra sina planer till det yttersta.

Man hade i förstone trott, att denna fråga skulle, likasom frågan om det holländska förbundet, afgöras ganska snart. Men detta förebygdes af Oxenstjerna. Först och främst gick det synnerligen långsamt med åtgärderna för utarbetandet af den föreslagna traktaten. Oxenstjerna berömde sig sjelf af denna långsamhet: »Vi gå bride en main och precipitera intet», skrifver han på sitt egendomligt uppblandade språk. En hel månad hade sålunda förgått, utan att ett motförslag uppgjorts. Först i början af April nämndes de svenske fullmägtige för underhandlingen med D'Avaux. Deremot fortgingo förhandlingarne om en sammansättning med England och Holland ganska raskt. D'Avaux, som kände Oxenstjerna, började blifva bekymrad. Kanslipresi-

denten gick nu ett steg längre och anmälde för konungen, att han ansåg alliansen med Frankrike skadlig, och att hans samvete förbjöd honom att tillstyrka den. Men den femtonårige konungen mötte honom med det svaret: »Jag har sagt eder min vilja och det är jag som gör traktaten». Detta förvånade den åldrige ministern. Det var en plötsligt framskjutande blixt af den utomordentliga viljekraft, som hos den unge Carl den tolfte ännu hvilade under ett omhölje af andra egenskaper.

Men Oxenstjerna hade icke varit den han var, om han låtit afskräcka sig. Han hade i sin hand två starka vapen, hvilka han icke underlät att begagna. Det ena hade Ludvig den fjortonde sjelf gifvit honom, genom sin begäran att fördraget skulle innefatta en garanti, icke allenast för de äldre fredsfördragen, utan äfven för freden i Ryswik. Och mot vilkoren i detta sist nämnda fredsfördrag hade Sverige protesterat: det innehöll nemligen, utom andra menliga bestämmelser, äfven en artikel, som ansågs skadlig för den protestantiska religionen; garanterades den af Sverige, så skulle detta rike mot sig uppväcka en storm af alla evangeliska furstar i Tyskland. Man hade derför skäl att af Ludvig den fjortonde begära en förklaring af denna artikel. För det andra hade Sverige en gammal fordran hos Frankrike för obetalda underhållspenningar från sista kriget, hvilka först borde betalas. Vidare begärdes å Sveriges sida en handelstraktat samt upprättelse för de förluster, som tillfogats svenska handeln under det nyss slutade kriget. Alla dessa fordringar uppstäldes i det svenska motförslaget: intet af allt detta var konung Ludvig sinnad att medgifva.

Under dessa stridigheter drogs underhandlingen på tiden och utgången syntes oviss. Oxenstjerna kallade till sin hjelp den under tiden ankomne hertigen af Holstein: denne fördes ock i förstone till en motvilja mot traktaten: men snart fann han, att äfven han hade mycket att hoppas eller frukta af konungen i Frankrike och lät falla sitt motstånd.

Piper för sin del måste iakttaga mycken försigtighet, emedan alla hans steg bevakades af hans talrika afundsmän, och hans ringa kännedom af de utländska angelägenheter gjorde, att han i Oxenstjernas närvaro hade undseende för att yttra sin mening, för att ej gifva pris på sig för sin okunnighet. Oxenstjerna trodde sig kunna våga ett anfall mot honom och sade en dag till konungen, att Piper, som hade att behandla alla in-

rikes ärenden, hade nog deraf och icke borde befatta sig med de utländska, hvilka han icke kände. När Piper derefter kom in, såg konungen stint på honom och skrattade. Sedan Oxenstjerna aflägsnat sig, sade Carl den tolfte med låtsadt allvar till Piper, att han förbjöd honom att befatta sig med de utrikes ärendena. Piper försäkrade vördsamt, att han icke hade den ringaste afsigt att blanda sig i dessa angelägenheter. Hvarpå konungen återtog: det är icke jag, som förbjuder eder det, utan grefve Oxenstjerna — och sedan kanslipresidenten återkommit, upprepade konungen skämtande: jag förbjuder grefve Piper att befatta sig med de utrikes ärendena. Oxenstjerna blef högröd i ansigtet, men konungen fortfor derpå, i allvarsam ton, med att gifva Piper de största loford, åläggande honom att i rikets utländska angelägenheter säga sin tanke.

Samtidigt med fortgången af dessa strider drefvos i Haag underhandlingarne om en närmare sammansättning med sjömagterna. Dagen förr än underhandlare nämndes för det franska förbundet hade fullmagt till fördraget med sjömagterna utfärdats för Liljeroth, och den svenska regeringens förslag afgifvits om ordningen för dessa underhandlingar. Detta var ett drag af Oxenstjernas stora skicklighet. Han räknade på, att det tagna steget skulle hos sjömagterna utplåna all farhåga för den svenska underhandlingen med Frankrike. Och han hade icke misstagit sig. De båda underhandlingarne gingo derefter i jemnbredd med hvarandra, ehuru de efter vanligt sätt att se tycktes böra utesluta hvarandra.

Kampen var hård. Det var i sjelfva verket två stora, motsatta system, som voro i fråga. Den gamle Oxenstjerna stridde ensam mot de månge, som ville förnya vänskapen med Frankrike. Bland desse hans motståndare var, som nämndt, äfven Polus, hvilken i denna fråga uppträdde med mera kraft än vanligt.

I slutet af April syntes Oxenstjernas motståndare få öfverhanden. Det närmade sig allt mer till ett antagande af traktaten och den stod på punkten att afslutas. Men Oxenstjerna tröttnade icke. Han ådagalade utförligt, huru Sverige lidit stora förluster i följd af sitt föregående förbund med Frankrike och förklarade att Frankrikes nu varande afsigter voro honom obekanta. Då han såg nederlaget för ögonen, sökte han en räddning genom att för konungen framställa nödvändigheten att åtminstone samtidigt närma sig de magter, som genom Ryswikska

freden förlikt sig med Frankrike. Vidare utvecklade han med förnyad styrka, huru konungen genom en garanti för den Ryswikska freden skulle invecklas i Frankrikes vidt utseende planer och sätta religionen i fara. Han vann slutligen gehör, och då D'Avaux kom upp i näst följande konferens, beredd på att få afsluta hela fördraget, fick han i stället mottaga den svenske konungens bestämda vägran just i den fråga, hvarpå Ludvig den fjortonde hade lagt största vigten, nemligen frågan om en gemensam garanti för Ryswikska freden. Öfverraskad och missnöjd återvände han hem för att öfverlägga med sig sjelf hvad som i denna svåra ställning vore att göra. Sommaren kom, och Carl den tolftes resor vållade ytterligare uppskof.

Snart hotades D'Avaux af en ny fara. Liljeroth, som var känd för att vara en afgjord fiende till Frankrike, väntades efter fulländadt uppdrag i Holland, med första återkomma hem. De vänligt sinnade bland rådsherrarne styrkte nu D'Avaux att förekomma denne mägtige motståndare; genom hans inflytande, förenadt med Oxenstjernas, kunde hela fördraget göras om intet. Då beslöt sig D'Avaux att gifva efter och framstälde ett nytt förslag, i hvilket den vigtigaste artikeln hade fått en annan lydelse, än den konung Ludvig afsett; den innefattade endast i allmänna uttryck en förbindelse att vidmakthålla freden, i stället för att nämna de särskilda fredssluten, således icke heller det Ryswikska.

Dermed var alliansens hela verkan förändrad. Den hade endast betydelsen af en allmän försäkran om ömsesidig vänskap och innebar intet hinder för att ingå förbindelser med andra magter. Ludvig den fjortonde, ehuru missnöjd han var med denna utgång, fann sig böra gilla D'Avaux' åtgärd. Förslaget mötte icke vidare något motstånd och antogs.

Detta afslutade fördrag väckte Carl den tolftes lifliga tillfredsställelse. Man berättar, att när underrättelsen gafs om fördragets undertecknande, blef den unge konungen så glad, att han hoppade högt öfver alla stolar i rummet der han var.

Bengt Oxenstjerna var deremot ganska nedstämd. Han hade icke ryggat tillbaka för att upptaga striden både med konungen och med Piper, men lidit ett nederlag, om ock mindre än han fruktat. Konungens vilja hade för första gången på ett afgörande sätt ingripit i de utländska angelägenheterna.

Men det var icke Bengt Oxenstjernas vana att i overksamhet gräma sig öfver en liden motgång. Det dröjde icke länge innan han tog sin skada igen. Den franska traktaten hade sin största betydelse såsom afsedd att draga Sverige från kejsarens och sjömagternas förbund. Derpå svarade Oxenstjerna med att endast en månad efter detta svenska fördrag afsluta *en allians med kejsaren*.

Redan samma dag som det franska förbundet underskrefs (den 9 Juli 1698) var han betänkt på att bereda motgiftet. Till alla Sveriges sändebud afgick denna dag en rundskrifvelse af innehåll, att med den franska underhandlingen hade anstått någon tid, emedan D'Avaux framstält åtskilliga förslag, som icke funnits förenliga med de fördrag Sverige förut ingått med andra magter: det franska sändebudet hade nu fogat sig och alliansen afslutits; men den afsåge blott den allmänna freden och gjorde intet intrång i vänskapen med andra magter. Kejsaren och generalstaterna erhöllo härom särskilda försäkringar.

Likaledes skrefs under samma dag ett mycket vänligt svar till den engelska residenten, som dagen förut genom bref till kanslipresidenten gifvit tillkänna, att hans herre vore beredd till afslutande af en närmare förbindelse med konungen af Sverige och ju förr desto hellre önskade fullborda det verk, som genom den sist slutade öfverenskommelsen i Haag blifvit begynt. Oxenstjerna förklarade i de mest bindande uttryck sin konungs benägenhet att ingå ett sådant förbund och kunde nu åberopa den nyss nämnda rundskrifvelsen såsom ett bevis, att Sverige hade fullt fria händer, samt att intet steg vore taget, som kunde hindra fullbordandet af den afsigt, konung Wilhelm hyste.

Dessa skrifvelser syftade på den meddelelse, Wilhelm den tredje, kort efter Sveriges förnyade förbund med Holland, gjort om sin benägenhet att biträda detta fördrag. Den svenska regeringen (till hvilken framställning om det franska förbundet då redan skett) hade i anledning häraf gifvit vid handen, att afslutandet först af en särskild allians emellan Sverige och England, och derefter af ett gemensamt förbund emellan alla tre magterna väl vore önskligt, men att sådant skulle fordra en längre tid, och att det derför syntes vara bäst, om till en början Sverige, England och Holland genom *en i allmänna ordalag affattad akt* försäkrade hvarandra att vilja ingå en förbindelse till inbördes försvar, och sedermera underhandlingar fördes om de

närmare bestämmelser, som dertill hörde, äfvensom om förbundet med England. Detta förslag bifölls. Genom det sätt att gå till väga, som Sverige sålunda bragt å bane, gick ärendet vida fortare. Den förberedande allmänna konventionen emellan Sverige, England och Holland slöts i Haag den 4 Maj, således just under pågående underhandling med Frankrike; det var på grund af denna konvention som, sannolikt af ett icke blott tillfälligt sammanträffande, meddelelsen angående Englands förbundsvänliga afsigter följde strax efter det franska fördraget. Man finner äfven, att de många uppskofven i underhandlingen om den franska alliansen icke varit utan ändamål: de stodo otvifvelaktigt i sammanhang med behofvet att vinna tid för den nu omtalade afhandlingen med sjömagterna.

Tre dagar senare fick Bengt Oxenstjerna åter mottaga ett bref, handlande om förbund. Det var från kejserliga sändebudet grefve Staremberg. Denne hade väl till följe af den Güstrowska tvisten, för hvars biläggande den svenska regeringen gjort allt hvad den kunnat, ännu icke fått tillträde till hofvet. Men detta oaktadt meddelade han nu, att kejsaren vore sinnad att förnya förbundet med Sverige. Samma tänkesätt hyste enligt det aflåtna svaret konung Carl. Denna angelägenhet fördes med ovanlig skyndsamhet framåt. Redan åtta dagar derefter var alliansförslaget färdigt i det svenska kansliet och lemnadt till Staremberg. Den 3 Augusti samma år hade Oxenstjerna den tillfredsställelsen att förelägga sin konung bekräftelsen på fördraget med sjömagterna, och den 15 Augusti — denna märkvärdiga dag, då, näst före konungens afresa till Carlskrona så många vigtiga utrikes ärenden afgjordes — undertecknades samtidigt så väl ratifikationen på det franska fördraget som alliansfördraget med kejsaren — det sist nämnda innefattande en förnyelse på tolf år af 1692 års förbund — och slutligen en instruktion för Liljeroth att underhandla med konungen i England om en närmare sammansättning till fredens upprätthållande i Europa, och om en handelstraktat.

Sålunda var det franska förbundet beröfvadt sin udd. Det var tydligen och i handling visadt, att detta förbund icke på något sätt gjorde intrång i Sveriges förbindelser med kejsaren och sjömagterna. Bengt Oxenstjerna hade, likasom så många gånger förut, åter rest sig från sitt nederlag och vunnit en seger för sin politik. Ludvig den fjortonde å sin sida lofvade sig icke

desto mindre af det ingångna förbundet med Sverige stora fördelar och ville ytterligare befästa det.

Bland de många främmande magter, med hvilka Sverige denna tid trädde i underhandling, saknar man en, nemligen Ryssland. Flere tecken visa, att de svenske statsmännen icke voro blinda för de faror, Czar Peters eröfringstankar medförde: de mottogo ock från andra håll varningar i detta hänseende. Så snart man erfarit, att Czaren från sin stora holländska resa återkommit hem, meddelades honom också, att en beskickning skulle affärdas till honom, för att förnya frederna. Det var i medlet af Augusti 1698, men sjelfva beslutet om denna beskickning dröjde — dels i följd af konungens frånvaro från Stockholm, dels må hända i följd af svårigheten att finna lämpliga personer — ända till slutet af Oktober, och sedermera drog den vidlyftiga utrustningen så långt ut, att beskickningen först in på sommaren följande år anlände till sin bestämmelseort. Danmarks och Polens underhandlingar med Ryssland hade då hunnit starkt utveckla sig.

Under sommaren hade underhandlingarne om en förlikning mellan Danmark och Holstein, visserligen under aftagande förhoppningar om en god utgång, fortsatts i Stockholm. Pincier hade inom några dagar afgifvit sina anmärkningar mot det ofvan nämnda danska motförslaget, och på dessa anmärkningar följde i senare hälften af Juli danska regeringens slutliga förklaring. Den gafs i känsla deraf, att det afgörande ögonblicket nalkades; antoges ej detta, skref konungen, så ville han inför Gud och hela verlden frånkänna sig all skuld för hvad som komme att följa.

Tiden för hertigens afresa från Stockholm närmade sig redan. Öfverläggningarne blefvo allt lifligare och varmare. Men Pincier ville nu icke göra den ringaste eftergift och slutade med att yrka, att hans först afgifna förslag skulle oförändradt antagas. Det var att upprifva hela den föregående förhandlingen. Juel såg redan allt brutet och svarade till det gjorda påståendet ett enkelt nej. Derpå följde likväl ännu ett förslag från Holsteins sida och ett från Danmark. Det sist nämnda ankom just då hertigen var i begrepp att lemna Stockholm. Pincier vågade ej godkänna det och kort derefter afreste äfven han.

Men ännu uppgafs likväl ej allt hopp om den långvariga tvistens biläggande, och konung Kristian uttalade den önskan, att Pincier skulle på hemvägen stadna i Fredriksborg, der konungen då vistades, på det att ännu ett försök måtte göras. Pincier

kom: han framstälde sitt förslag, men när detta granskades, befans det innehålla hertigens anspråk i deras fulla utsträckning, utan något afseende på den andra sidans fordringar: hertigen skulle hafva oinskränkt rätt att föra krig och afsluta förbund; Altona recess var icke ens nämnd. Då detta förslag af Pincier framlades under förklarande, att han icke var bemyndigad att medgifva ändring af ett enda ord, ville konung Kristian icke ens tillåta en formlig öfverläggning derom.

Den 16 Augusti hade Carl den tolfte och det hertigliga holsteinska paret lemnat Stockholm. Resan gick öfver Strömsholm, Örebro, Vadstena och Kalmar till Carlskrona. Den 12 September gick hertigen med sin gemål och sitt talrika följe om bord för att återvända till Holstein. Fyra örlogsskepp under generalamiralen grefve Hans Wachtmeisters befäl öfverförde dem till Kiel. Konung Carl förlängde sammanvaron med sin syster och svåger så mycket han möjligen kunde: han hade icke allenast ledsagat dem till inskeppningsorten, han följde dem äfven ett godt stycke ut i sjön, innan han tog afsked, för att låta ro sig tillbaka till Carlskrona.

Med hvilka tankar hertigen efter denna vistelse i Sverige återvände till sitt land, betecknas tillräckligt af det förhållande, att tillika med honom inträffade i Holstein den svenske generalqvartermästaren Stuart, i ändamål att, på hertigens uppdrag, undersöka om fästningarne i hans land vore starka nog för händelse af krig. Stuarts egenhändiga, på svenska affattade betänkande härom aflemnades till hertigen i Kiel den 1 Oktober 1698 och finnes ännu i behåll. Man ser deraf, huru Stuart med största noggrannhet undersökt fästningarne i Schleswig och tagit i öfvervägande hela systemet för landets försvar. Särskildt framhöll han Tönningens stora betydelse och intygade, att dess fästningsverk mestadels voro i ett godt skick, men afgaf tillika noggrant förslag, huru de ännu befintliga bristerna skulle kunna afhjelpas. Han slutade med att uttala den önskan, att han, Stuart, måtte blifva använd »vid de stora gerningar, hvartill naturen presenterar Hans Durchlaucht sådana oförlikneliga lägenheter».

Således voro på denna sida de krigiska tankarne redan de förherskande — och hertigen af Holstein hade öfver Carl den tolfte ett oinskränkt välde. Men äfven på andra håll skedde samtidigt en likartad vändning.

Det är märkligt, att förkastandet af en förlikning emellan de stridande partierna i norden, hvilken sannolikt, om den kommit till stånd, hade ledt till upplösning af den förbindelse mellan Danmark och Ryssland, hvilken var på väg att bilda sig, och tillika må hända förekommit stiftandet af ett förbund mellan Ryssland och Polen — till tiden nästan alldeles sammanträffade med Czar Peters återkomst från sin långvariga resa i vestra Europa, och med det möte han i anledning deraf höll med konung August, vid hvilket först samtalsvis föreslogs ett gemensamt anfall af dessa regenter mot Carl den tolfte. Det var mötet i Rawa (31 Juli — 3 Augusti 1698). Derefter framträdde småningom i allt mera bestämd gestalt dessa planer, för att följande året vinna ytterligare stadga genom formligt afslutade förbund.

Ännu var likväl denna vändning blott i sin första början. Den gamle konung Kristian uppgaf icke sina sträfvanden, och han befalde Juel att, ehuru förhandlingarne med Pincier blifvit utan frukt, icke lemna Stockholm, utan under någon förevändning dröja der ännu någon tid, för att iakttaga hvilken vändning sakerna komme att taga efter hertigens afresa och om åtminstone en grundval kunde läggas till en närmare förbindelse.

Sveriges nyss afslutade förbund med Frankrike hade i Danmark gjort ett obehagligt intryck, såsom varande en ensidigt ingången förbindelse, då Kristian den femte hade önskat ett trefaldigt förbund emellan Frankrike, Sverige och Danmark. Men han fortfor icke desto mindre att önska ett förbund med Sverige, och tillika att ännu söka en förlikning med hertigen af Holstein. Man ser, huru ogerna denne konung skilde sig från tanken att upprätta fred i norden.

Redan i det ögonblick, då brytningen inträffade på Fredriksborg, föreslogs från dansk sida, att konungen och hertigen skulle, då en slutlig öfverenskommelse ej kunde uppnås, tills vidare inga en s. k. birecess, syftande derhän, att om någondera af dem ville ingå ett förbund eller öka sin stridsmagt eller bygga fästningar, han skulle meddela det till den andre, för att förekomma missförstånd. Om förlikning eller förbund med hertigen underhandlades ock i Hamburg genom Wedderkop, och sedan genom Pincier som ansågs mera välvillig och tystlåten än den förre, om en uppriktig och fullständig vänskap, så att konungen och hertigen skulle stå som en man mot alla fiender. En dansk diplomat infann sig i Gottorp hos hertigen sjelf, för att utforska hans tankar.

Dessa försök fortsattes under loppet af September och Oktober. Men Danmarks framställningar vunno hos hertigen intet gehör. Säker om Sveriges bistånd, lefde han blott i sina uppgjorda planer till ny storhet och sköt ifrån sig alla förslag. I slutet af November lät han slutligen Pincier i skrifvelse till Juel förklara, att allt hvad som i Stockholm mellan dem förhandlats, var af noll och intet värde. Derpå gaf Danmark å sin sida de medlande magterna tillkänna, att det icke kunde fortsätta underhandlingarne annat än på grundvalen af den i Fredriksborg föreslagna birecessen och en utsträckning af unionen. Det var ej möjligt annat än att dessa tilldragelser skulle återverka på underhandlingarne i Sverige.

Konung Carl, som från Carlskrona återvände öfver Malmö, Halmstad, Bohus, Örebro, och först i början af Oktober ankom till Stockholm, undergick verkligen, såsom man hoppats, en förändring sedan hertigen af Holstein lemnat honom. De ystra lekarne afstannade, och han arbetade åter utan afbrott. Man fann honom förändrad äfven i det yttre. Han hade vuxit och höll sig mera rak än förr; han hade ett mera tillgängligt väsen. Men deri förblef han oförändrad, att han obetingadt tillegnade sig det sätt att se sakerna, som var hertigens, och under alla förhållanden orubbligt vidhöll föresatsen att gifva honom stödet af all sin magt.

När sålunda tyngdpunkten för Sveriges politik, såsom man med skäl kan säga, låg i förhållandet till Holstein, så var det klart, att underhandlingen med Danmark icke kunde annat än deraf hafva en stark känning. I sjelfva väsendet af de båda nordiska kronornas förhållande till hvarandra låg ingenting, som gjorde en närmare förbindelse omöjlig, men sedan alla försök till förlikning mellan Danmark och Holstein förfallit, och Sverige visade sig fast beslutet att göra Holsteins intresse till sitt, kunde det ifrågasatta förbundet icke mer ega samma kraft.

Underhandlingarne om detta förbund fortsattes visserligen, men Danmark sökte ganska naturligt att tillika se sig om efter ett stöd mot Sveriges och Holsteins förenade magt. Det sökte ett sådant dels hos Brandenburg, dels hos Ryssland. Den förra tanken öfvergafs snart. Brandenburg, som i Juni månad samma år förnyat sitt förbund med Sverige, gaf ej önskadt svar på framställningarne från Danmark. Men med Ryssland blefvo deremot förhandlingarne efter Czarens hemkomst allt mera betydelsefulla.

I denna ställning afslöts, efter långa öfverläggningar, den 22 December 1698 i Stockholm ett fördrag emellan Sverige och Danmark, hvilket hufvudsakligen innehöll en förnyelse af det år 1690 mellan dem ingångna förbundet. Men hvad kunde väl ett förbund, inganget under sådana förhållanden, ega af verklig betydelse och kraft? Det var en ihålig lemning af planer, hvilkas väsentliga beståndsdelar försvunnit, och lemnade derför icke heller någon verklig behållning för nordens framtid.

I dess ställe uppstego andra kombinationer, som på den kommande tiden öfvade en helt annan och vida starkare inflytelse. Tre veckor efter sedan konungen af Danmark faststält lydelsen af detta fördrag med Sverige, förelästes honom i hans konselj förslaget till ett nära förbund med Czaren, hvars grunddrag han gillade, och detta förslag innehöll bland annat att, om den ena af de båda bundsförvandterna råkade i tvist med någon annan om sina rättigheter, och *en tredje* med vapenmakt inblandade sig deri, den andra bundsförvandten skulle vara förpligtad till verksamt bistånd, samt att lemna detta bistånd *genom en diversion.* Att dessa bestämmelser syftade på Danmarks förhållande till Holstein var tydligt nog.

Och Carl den tolfte å sin sida, som kort förut hade i skrifvelse till sitt kanslikollegium yttrat, att han ansåg holsteinska husets intresse som sitt eget, beslöt nio dagar efter det danska förbundets afslutande, — på det förslag hertigen af Holstein framstält, att en förbindelse måtte afslutas med kejsaren, sjömagterna, lüneburgska huset och Brandenburg i ändamål att med vapenmagt upprätthålla hans rättigheter, — att till Sveriges sändebud hos dessa magter skulle afgå befallning att arbeta för tillvägabringandet af en sådan sammansättning till Holsteins förmån.

På detta sätt stodo, så nyss efter det ingångna fördraget, de motsatta intressena, uppenbara och oförenliga, mot hvarandra. Sverige gick, oaktadt så många afslutade förbund, en framtid af oro till mötes, och ovisst var, om de goda ansatserna till en inre utveckling skulle kunna ostördt fullföljas.

En rysk emigrant i Sverige
för två hundra år sedan.

AF

H. HJÄRNE.

Förbindelserna emellan Sverige och Ryssland i äldre tider äro ännu temligen ofullständigt kända, ehuru den historiska forskningen ingalunda saknar material för en noggrannare framställning af deras omfång och betydenhet. I samma mån som man något djupare intränger inom detta jämförelsevis föga bearbetade område, torde det visa sig, att beröringen emellan de båda grannfolken varit vida lifligare och mångsidigare, än man i allmänhet plägar föreställa sig. Det ligger i sakens natur, att under det sjuttonde århundradet Sverige, såsom den i europeisk odling mest utvecklade och äfven i yttre politiskt och militäriskt hänseende öfverlägsna staten, har uppträdt såsom den verksammare och pådrifvande parten i dessa ömsesidiga förhållanden, vare sig af fredlig eller af krigisk art. Derför är det äfven Sverige, som mest har intresserat sig för att förvärfva en pålitlig och omfattande kunskap om grannfolkets styrelsesätt och maktmedel, under det att ryssarne allt jämt vidhöllo sin gamla likgiltighet för främmande folks sedvänjor och endast af omedelbart tvingande skäl funno sig föranlåtne att göra någon bekantskap med de otrogne vesterländingarne. Den svenska diplomatien, som under vår stormaktstid inom alla sina grader representerades af duglige, ofta framstående män, har såsom minnesmärken af sin verksamhet efterlemnat en stor mängd innehållsrika redogörelser för Rysslands inre och yttre förvecklingar, för dess förvaltningsordning och ekonomiska ställning. Dessa historiska dokument, som till större delen ännu äro outgifna, hafva utan tvifvel stor vigt för den ryska häfdaforskningen, hvilken af brist på samtida inhemska källor utom de egentliga urkunderna ofta är hänvisad

till utländske iakttagares berättelser. De svenska skildringarna äro ofta upptecknade af ögonvittnen till sjelfva händelserna eller grundade på utsagor af personer, som ur första hand egde kännedom af hvad som tilldragit sig. Vår regering försummade inga medel att förskaffa sig säkra och skyndsamma underrättelser. Ända från Erik XIV:s tid finner man rapporter af kunskapare, anstälde i Ryssland, och hvad det sjuttonde århundradet vidkommer, torde knappast någonting af betydelse hafva inträffat i Ryssland, utan att en stundom ganska utförlig svensk teckning deraf är bevarad [1]).

Infödde ryssars berättelser hafva naturligtvis i många fall blifvit begagnade af de svenske diplomaterna, och i de senares relationer namngifvas ofta dylika sagesmän med uppgift om de omständigheter, under hvilka de förvärfvat sina underrättelser. Särdeles i gränsorterna hade de svenske ståthållarne icke sällan tillfälle att af ryske öfverlöpare inhemta mycket, som i Moskva ej utan stora svårigheter och kostnader kunde blifva bekant för de af myndigheterna omsorgsfullt bevakade främmande sändebuden. Trots fredstraktaternas bestämmelser erhöllo månge af tsarens undersåtar en längre eller kortare tids tillflykt på andra sidan gränsen, dels köpmän, som, utledsne vid bojarernas och uppbördsmännens utpressningar, läto inskrifva sig bland »Kongl. Maj:ts ryssar» i Narva och andra städer, dels lifegne bönder, som upptogos i ingermanländska byar och i åratal kunde gömma sig undan sina husbönders reklamationer, dels *raskolniki*, som genom svenska kungabref tillförsäkrades religionsfrihet midt ibland en luthersk befolkning, dels äfventyrare af alla slag, hvilka i de finska skogarne hoppades undgå sina borgenärers kraf eller rättstjenarnes efterspaningar. Stundom kommo slike flyktingar ända till Riga och Reval eller begåfvo sig öfver Östersjön till svenska hufvudstaden, der de lätt nog kunde dölja sig bland gästerne i den talrikt besökta »ryssegården». Så uppträdde i Stockholm år 1651 en man, som ursprungligen hade varit skrifvare i ett af Moskvas ämbetsverk, men i Konstantinopel, hos kosackhetmanen

[1]) Bland dessa otryckta källor må nämnas: Palmqvists resebeskrifning (med färglagda illustrationer), protokollen för Gustaf Bielkes legation, residenterne Ebers', v. Lillienthals och v. Kochens bref till K. M., allt i Riksarkivet; Prytz' resebeskrifning och Crusii (Krusenstiernas) berättelse om den ryska handeln, å Kongl. biblioteket; en dagbok af en deltagare i Bielkes ambassad, å Upsala universitetsbibliotek. Några omtalas i Adelungs bekanta arbete om resande i Ryssland. Bröderna Skyttes relation (från Gustaf Adolfs tid) är begagnad af Geijer och efter honom af Herrmann (*Geschichte Russlands*, i den Heeren-Ukertska samlingen).

Bogdan Chmelnitskij och hos furst Georg Rágoczy af Transsilvanien hade utgifvit sig för en son af tsar Vasilij Ivanovitj Sjujskij. Han kom slutligen till Holstein, der han af hertig Fredrik mot dryg ersättning utlemnades till de ryska myndigheterna, hvarefter han i Moskva undergick dödsstraff såsom högförrädare[1].

En annan emigrant, hvars öden erbjuda ganska mycket intresse, anlände hit under Karl XI:s förmyndareregering och har genom sin verksamhet härstädes förvärfvat ett framstående rum i Rysslands äldre literaturhistoria. Hans namn torde för svenske läsare vara så godt som alldeles okändt, men i alla nyare ryska historiska arbeten, till och med i skolornas läroböcker, åberopas *Kotosjichin* såsom den förnämsta auktoriteten angående Rysslands inre förhållanden under de förste tsarerna af huset Romanov. Författarens egen handskrift (den enda, som finnes) förvaras ännu på Upsala universitets bibliotek, der den upptäcktes år 1838 af häfdaforskaren Soloviev, som då var professor vid universitetet i Helsingfors. Kejserliga arkeografiska kommissionen i Petersburg har utgifvit detta verk i tvenne upplagor (1841 och 1859). En samtida svensk öfversättning, gjord af translatorn i kanslikollegii arkiv Olof Didriksson Barckhusen, finnes i flere exemplar, men har aldrig blifvit tryckt. Om författarens person känner man i Ryssland ingenting mera än hvad som berättas i den korta biografi, hvarmed Barckhusen inleder sin öfversättning, och som på svenska och ryska är utgifven i företalet till Arkeografiska kommissionens andra upplaga, jämte några notiser, hemtade ur Utrikesministeriets arkiv i Moskva. Jag har likväl genom undersökningar i våra svenska urkundsamlingar lyckats finna åtskilliga uppgifter, hvilka, ehuru icke särdeles rikhaltiga, sprida något ljus öfver hans vistelse i Sverige och hans olyckliga slut. Denna rätt egendomliga historia är, oafsedt mannens märkvärdighet för öfrigt, i flere afseenden betecknande för tidens förhållanden. Jag vill derför i korthet meddela hvad jag derom kunnat utröna; deremot medgifver icke utrymmet här någon karakteristik af Kotosjichins arbete.

Den 25 Oktober 1665 skrifver generalguvernören Jakob Johan Taube från Narva till Kongl. Maj:t bland annat[2], att

---

[1] Soloviev, *Istorija Rossii*, X (ed. 3), sidd. 293 ff. Bref om denna sak, vexlade emellan svenska och ryska regeringarna, finnas i Riksarkivets *Muscovitica*: »Förhandlingar emellan Sverige och Ryssland under drottning Kristina».

[2] Riksarkivet, *Ingrica* N:o 18: »Generalguvernören i Ingermanland J. J. Taubes bref till Kongl. Maj:t».

»en rysk kansliskrifvare, hvilken hafver varit fången i Polen, derifrån han hemligen gången och igenom Schlesien öfver Lybeck hitkommen är», till honom inlemnat en böneskrift, hvaraf han bifogar en svensk öfversättning, verkstäld, att döma af handstilen, af translatorn Thomas Afleck. Suppliken, som enligt påteckning blifvit inlemnad dagen förut och är undertecknad: »Eders excellens' och nådes fattige dräng och tjenare *Gregoreij Kotosikin*», innehåller åtskilliga meddelanden, afsedda att väcka en välvillig stämning hos de svenska myndigheterna emot den hjelpsökande. Han säger sig i några dagar efter sin ankomst till Narva, hafva eftertänkt, huru han sina »hemligheter skulle kunna uti *secreto* anbringa» hos generalguvernören, men omsider hade han råkat en gammal bekant, »en Hans Kongl. Maj:ts undersåte, trogen och huld tjenare Kozma Afanasiev syn Ovtjinnikov [1]), för hvilken han »optäckt sin mening», efter att hafva »hans manlige sinne förmärkt till Kongl. Maj:ts tjenst vara inclineradt». Genom denne sin vän inlemnar han nu sin skrift. Han påstår, att han »för många år eftertraktat att komma i tjenst hos den stormäktigaste och högborne förste och herre, Hans Kongl. Maj:t till Sverige», redan på den tiden, då han tjenstgjorde i tsarens *posolskij prikaz* (utrikes kansli) och blifvit »till Kongl. Maj:t förskickader». I Moskva hade han »bedit den allsmäktige Guden om hjelp och begynt tjena Hans Kongl. Maj:ts herr kommissarie Adolf Ebers uti trohet». Såsom ett exempel derpå berättar han: »När som gesandterna *okolnitjij* Vasilij Semenovitj Volynskij och hans medkolleger voro på traktaten, hafver jag bragt honom (Ebers) på hofvet (det svenska faktoriet) deras instruktion och andra bref att låta afkopiera, derför herr kommissarien mig 40 rubel förärde» [2]). Vi-

[1]) I en »designation», från rysk sida lemnad till de svenska sändebuden vid underhandlingen på gränsen sommaren 1666, anklagas en »Kongl. Maj:ts undersåte i Ivanogorod, *Kozma Ovtjinnikov*», för att hafva tagit varor af en köpman i Novgorod till ett värde af 60 *jefimki lybskije* (riksdaler specie), utan att sedermera erlägga någon betalning (Riksarkivet, *Muscovitica:* »Protokoll öfver ryska traktaten 1666», lit. G. present. 24 Aug. 1666). *Afanasiev syn* betyder »Afanasijs son»; ändelsen *-vitj* var i äldre tider förbehållen personer af adlig börd.

[2]) Ganska riktigt återfinnes en tysk öfversättning af denna instruktion i ett bref från Ebers till Kongl. Maj:t dat. Moskva den 22 Juli 1663 (Riksarkivet, *Muscovitica:* »Kommissarien Adolf Ebers' bref till Kongl. Maj:t 1662—1666»). Han säger sig hafva utgifvit 100 dukater för denna affär. »Und wird mir selbiger Kerl, welcher ein Russ, aber gut schwedisch (dessa fyra ord i chiffer) ist, was künfftig, wenn ihre Gesandten werden schreiben, *passiret*, oder was Ihr Zaar. May:t wegen der *summa* Geldes *resolviren* werden, von Allem Nachricht geben». Man förhandlade då bland annat om åtskilliga penningeanspråk, och det var af vigt för svenska regeringen att veta, huru mycket de ryska ombuden hade rätt att gifva med sig.

dare vill Kotosjichin »*in secreto* optäckia», att han efter befrielsen ur fångenskapen i Polen hade kommit till Lybeck, hvarest han träffat en »lybisker tsariske Maj:ts tjenare Johan von Gorn», som i den tron, att han fortfarande vore tsarens ämbetsman, hade ålagt honom att hos de ryska myndigheterna »andraga, att han (v. Gorn) vill sända en öfverste till Muschou, den som vet Kongl. Maj:ts och alla Sveriges riksråds förehafvande intentioner till kriget». Von Gorn hade likaledes befalt honom berätta och dess utom sjelf skrifvit till Moskva, att »de svenske för visst begynna ett krig, det de (ryssarne) måtte taga sig till vara». Lybeckaren hade också vetat meddela, att tsaren stod i begrepp att sluta fred med Polen på de vilkor, att den senare makten skulle afträda Smolensk och Polotsk, men i stället erhålla försäkran om orubbad besittning af kosackernas område, Kijev och dertill hörande orter. Orsaken, hvarför den svenska legationen ännu qvarhölles i Moskva, vore, att tsaren först, Sverige ovetande, ville uppgöra tvisten med polackarne. »Beder eders excellens såsom ock Hans Kongl. Maj:t att antaga mig uti någon tjenst, hvar till jag kunde vara duglig, och (att jag) längre hemifrån måtte förskickad blifva. Kanske Gud vill, att jag uti ett år kunde lära det svenska språket läsa och skrifva. Sedan jag är hit kommen och ifrån Muschou, vet än ingen af mig; derpå Hans Kongl. Maj:t, min allernådigste herre, är jag framdeles skyldig att tjena, så länge jag lefver. Och der eders excellens icke behagade mig antaga, beder och begärer jag, att denna min skrift måtte sekret hållas, att jag derigenom icke måtte komma på förderf, fastän jag förmedelst denna min skrift sådant optäckt, icke måtte bära fara att resa till Muschou, allenast eders excellens icke ville mig till mitt förderf det opröra och denna min skrift efter mig åt Muschou sända. Der jag Kongl. Maj:ts hjelp någorlunda förspörja måtte, ville jag optäckia mera godt, som denne tiden icke tillåter att repetera». Slutligen gifver han »efter sitt förstånd att förstå», att den dåvarande vojevoden i Pskov, svenskhataren Afanasij Lavrentievitj Ordin-Nastjokin[1]), arbetade på att åstadkomma

[1]) Denne man, som var bördig från trakten omkring Pskov och antagligen var befryndad med den på svenska riddarhuset introducerade slägten Nassokin, spelade under Alexej Michajlovitj en vigtig roll såsom tsarens gunstling och befrämjare af reformer i vesteuropeisk anda. Såsom uppkomling råkade han i häftig strid med de förnäma bojarätterna, och hans motståndare begagnade sig af svenskarnes klagomål öfver hans beteende såsom ryskt ombud i de underhand-

fred med Polen och krig med Sverige af ovilja öfver att hafva blifvit »afsatt ifrån legationen» och beröfvad ståthållarskapet öfver det af ryssarne i senaste svenska kriget besatta Livland.

Generalguvernören omnämner i sitt bref, att den från Lybeck afsände öfversten, »Leyonklou vid namn, hvilken i den trubelen med Uhlefält varit hafver», verkligen anländt till Narva på väg till Pskov och vidare in i Ryssland. Han ansåg dock, att han enligt fredsfördraget, »som Eders Kongl. Maj:t på denne sidan allernådigst *stricte* hållet hafva vill», icke kunde vägra honom att passera. Huru det egentligen hänger till samman med denna sak, har jag icke kunnat närmare utreda; det är dock antagligt, att denne »Leyonklou» var en dansk officer, och att han stått i någon förbindelse med den bekante Korfitz Ulfeld. För öfrigt yttrar Taube ingenting vidare om den ryske flyktingens andragande, utan åstundar endast, »såsom merbemälte ryske kansliskrifvare presenterar sig till Eders Kongl. Maj:ts tjenst», att få veta, »hvad Eders Kongl. Maj:t derutinnan behageligt vara kunde». Emellertid »hafver opå Eders Kongl. Maj:ts nådige behag, efter han var hel blott, jag låtit gifva honom en slätt klädning och något underhåll».

Innan Kongl. Maj:ts svar hunnit ankomma från Stockholm, gaf Kotosjichins vistelse i Narva anledning till vissa förvecklingar. Enligt bref från Taube och Helmfelt, som då för tiden var rikstygmästare och uppehöll sig i dessa trakter, kom den 22 November till Narva en rysk *gonets* (kabinettskurir), vid namn *Michaila Procopejof* (rättare *Prokopiev*), sänd från Moskva med angelägna bref till svenska regeringen. Han fortsatte sin resa dagen derpå, men icke för ty var generalguvernören i tillfälle att samtidigt underrätta vederbörande, att den medföljande legationstolken uppgifvit sig hafva hemliga bref till Kongl. Maj:t från den svenske residenten i Moskva, hr Lillienthal,

lingar, som föregingo freden i Kardis 1661, för att aflägsna honom från de förtroendeposter, hvilka han under kriget hade innehaft. Sedermera stötte han sig äfven med den moskovitiska byråkratien genom sina försök att omordna *posolskij prikaz* (kansliet för utrikesärenden), och äfven såsom vojevod i Pskov invecklade han sig i många tvister, dels med borgerskapet, dels med tjenstemännen. Såsom statsman förfäktade han samma politik, som sedermera upptogs af Peter den store, och var på grund deraf fiende till Sverige, som genom sitt Östersjövälde utestängde ryssarne från hafvet. Hans förnämsta politiska framgång var bemedlingen af stilleståndet emellan Ryssland och Polen i Andrusovo 1667. Tsarens personliga välvilja bibehöll han alltid, men drog sig slutligen ifrån det offentliga lifvet och gick efter gammalrysk sed i kloster. Han egde en i Ryssland då för tiden ovanlig bildning. Många till en del ganska märkliga bref af honom, på ryska och polska, förvaras i svenska riksarkivet.

»insömmade uti sitt jackefoder; han låter sig ock bemärckia, som skulle han den ryska nationen icke synnerligen bevågen, utan mera derhän inclinerad att Eders Kongl. Maj:t och Sveriges krono i underdånighet tillhandagå». I ett bref, dateradt den 21 December, berättar vidare Taube, att den »ryske kansliskrifvaren, som hafver varit fången af polackarne och öfver Lybeck hitkom, tillbjudandes sig uti Eders Kongl. Maj:ts tjenst, både till att informera ungdomen i språket och eljest hvartill han capabel funnes», hade infunnit sig hos den »muskovitiske posten», som likväl icke ville veta af honom, utan i stället angifvit saken för vojevoden i Novgorod, knäs Vasilij Grigorievitj Romodanovskij. Denne afsände derpå en »capitein för streletserna», Ivan Repnin, till Narva med en skrifvelse (af den 11 December), som i öfversättning bifogas Taubes bref till Kongl. Maj:t. Vojevoden säger sig hafva erfarit, »att på Kongl. Maj:ts sida uti Narfven skall hafva sig se låtit en tsariske Maj:ts undersåte och kansliskrifvare *Grisca Cotasikin* [1]), hvilken hos vår store herre, hans tsariske Maj:t, förräderi begått och till konungen i Polen öfvergången är». Han yrkar derför: »Ty ville du, Kongl. Maj:ts general, efter det Kardiske evigvarande fördraget och gesandternes, vår store herres, hans tsariske Maj:ts store och fullmyndige gesandter *bojarin* och *naměstnik tverskoj* (ståthållare i Tver) knäs Ivan Semenovitj Prozorovskij och hans medkolleger, och eder herres, hans Kongl. Maj:ts store gesandter Bengt Horn och hans medkolleger, afhandlade 21:sta punkt, låta ofvanbemälte förrädare och skrifvare Grisjka till mig åt Store Novgården med konvoj tillskicka». Den ryske kaptenen, som hade kommit för att »inhemta den förrädaren», fick återvända med ett bref af den 19 December (i afskrift inskickadt till Kongl. Maj:t), hvari Taube lemnar »till naborligit svar»: »Så hafver fuller bemälte kansliskrifvare (kommandes för någon kort tid sedan ifrån Lybeck på ett skepp, föregifvandes sig till Påland fången bortförd blifvit, hit till Narfven blott och nakot, så att hans både fötter utaf kölden opsvullne och skadefrusne voro) sig hos mig angifvit, och det han gerna till sin herre, hans tsariske Maj:t, igen resa ville, förljuda låtit, men

[1]) *Grisjka* är förkortning af *Grigorij;* dylika nedsättande diminutiv af namn användas i den moskovitiska kanslistilen om förbrytare, äfvensom af underordnade personer om sig sjelfve i skrifvelser till högt uppsatte, framför allt till tsaren, som likaledes icke sällan på detta sätt betecknade äfven de förnämste af sina undersåtar.

för sin usel- och blotthet skull sig utan hjelp ingenvärts långer komma kunna, då jag, så i betraktande af den stora vänskap, som emellan min stormäktigaste konung och arffurste, Hans Kongl. Maj:t, och din store herre, tsar och storfurste, hans tsariske Maj:t, sluten är, som ock, att jag bemälte kansliskrifvare hos min stormäktigaste konung och arffurste, Hans Kongl. Maj:t, för en afskickader *envoyé* i Stockholm sett hafver, och fördenskull intet annars trott eller antaga kunnat, än han hos hans tsariske Maj:t omistandes och väl optagen vara skulle, och derföre på sådan händelse honom en klädning, hvaruti han sig skyla, och 5 riksdaler penningar, hvarmed han sin resa till tsariske Maj:t igen fortsättia kunde, gifva låtit, intet annars vetandes, helst emedan han sig hos den till Kongl. Maj:t af tsariske Maj:t med bref afskickade och sist här varande post angaf, än han således sin resa straxt hafver fortsättia skolat; men icke desto mindre opå detta ditt brefs ankomst vakten straxt anbefalla låtit efter honom så in- som utom staden i både hakelverken [1]) granneligen att sökia, och jemväl på det all flit till hans igenfinnande användas skulle, din utskickade capitein ansäja låtit, det han en sin strelits tillika med vakten honom, kansliskrifvaren, att eftersökia i alla hus, följa låta ville, men han sådant intet göra velat; dock hafver dess förutan all möda ospard varit, men han mera här intet till att finna, utan som hans värd föregifver och bekänner, skall han för några dagar sedan sig åt Pleskov (Pskov) till Nassokin (Nastjokin), efter han i Polen med hans son skall bekant varit, begifvit hafva; om så i sanning är, lärer du utan tvifvel snart förnimma, men der han framdeles här i generalguvernementet skulle vara att finna, varder jag intet underlåtandes, ehuruväl han till denne sidan hvarken fången eller lupen, att han efter det Kardiske fredsfördraget utlefvereras borde, utan ifrån främmande orter hitkommen är, af naborlig vänskap honom att antasta och till dig öfverskicka låta.»

Taube meddelar äfven Kongl. Maj:t, att »skrifvaren stuckit sig utur vägen och intet lät sig finna», men för öfrigt synes hans karakteristiska svar till vojevoden egentligen vara beräknadt på att, utan ett allt för stötande afslag, hvilket kunde

[1]) *Hakelwerk* betyder eg. ett slags omhägnad af korsvis stälda pålar, törnris och annan bråte (Schiller-Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*). Vid Narva torde dermed menas ett par förstäder på ömse sidor om floden; de utmärkas på gamla kartor och omtalas i tidens handlingar såsom tillflyktsorter för flyktingar.

uttydas som ett fördragsbrott, draga ut på tiden, tills han kunde få förhållningsorder från regeringen. I Stockholm fick man, enligt anteckning på Taubes bref, icke förr än vid midten af Januari kännedom om vojevodens yrkan på Kotosjichins utlemnande, och då hade man redan fattat beslut om att icke försumma det gynsamma tillfället att erhålla en sakkunnig rådgifvare angående de ryska kanslihemligheterna. Den 16 November [1]) upplästes i rådet »en skrift af en rysk kanslist i Narven om tjenst hos Kongl. Maj:t i Sverige, emedan han sin tjenst i Ryssland desererat hade; befans godt att anbefalla generalguvernören att sända honom hit till vidare besked och här förnimma, huru han är uti sitt ärende». Något vidare omnämnande af saken har jag icke funnit i rådsprotokollen, men af andra källor framgår, att man snart öfvervann all tvekan att taga öfverlöparen i kronans tjenst. Den 24 November [2]) utfärdades ett bref från Kongl. Maj:t till kammarkollegium »för en ryss, *Gregoreij Kotosikni*»: »Alldenstund wi hafve försport, att det är en man, som väl förstår den ryske staten och hafver tjent uti storförstens kansli och föregifver sig hafva åtskillige saker för oss att upptäckia, som kunne lända oss till god underrättelse, ty är vår nådige vilje och befallning, att I låte bemälte ryss bekomma 200 riksdaler (specie) och dem honom med Adolf Ebers tillskicka». Till Taube afgick ett bref från Kongl. Maj:t af den 8 December [3]) om samme »Kotosikni»: »Alldenstund oss är berättadt, att den samme skall hafva god kunskap om den ryske staten, ty är vår nådige vilje och befallning, att I förtröste honom uppå vår nåd, och vi honom uti vår tjenst employera vilje, til hvilken ända vi hafve skickat 200 riksdaler med Adolf Ebers, som han skall bekomma och dermed göra sin resa hit; I vele fördenskull så laga, att han igenom landet kan fortkomma och hit till Stockholm genaste vägen befordrad blifva.»

Adolf Ebers [4]), som sedan förliden sommar hade vistats i Sverige, afskickades nu åter till Moskva, och vid samma tid

[1]) Riksarkivet, Rådsprotokoll 1665 vol. Franc fol. 397 v.

[2]) Riksark. Riksregistr. 1665 Okt.—Dec. fol. 535; Kammararkivet, Kongl. Maj:ts originalbref till kammarkollegium 1665, fol. 863, enligt påskrift inkommet den 27 Nov., och samma dag utassignerades summan på Drakenhielm (generalinspektor för stora sjötullen). Ebers' pass af Kongl. Maj:t är utfärdadt den 27 Nov., Riksregistr. ibid. fol. 574.

[3]) Riksregistr. ibid. fol. 688 v.

[4]) Denne man var en af Sveriges skickligaste diplomater vid denna tid. Han var, efter hvad det tyckes, född i Livland. Sedan år 1645 var svensk faktor i

utfärdades fullmakter för Helmfelt m. fl. att underhandla med tsarens sändebud på gränsen angående åtskilliga misshälligheter, som uppstått på sista tiden. Enligt en uppgift i Taubes nyss anförda bref befunno sig de ryske legaterna redan i Novgorod, men man visste ej om de »ärnade sig fram eller tillbaka, utan. som gement rykte går, skola de befrukta sig att blifva i Sverige så emottagne, som de svenske gesandterne för några år sedan i Muscow handterade blefvo». Härmed syftas utan tvifvel på Gustaf Bielkes ambassad, hvilken, såsom bekant, emot all folkrätt qvarhölls i Moskva från 1655 till 1658 och underkastades en temligen omild behandling. Stämningen emellan de båda staterna var för närvarande, oaktadt så få år förflutit sedan den »evigvarande» fredens afslutande, långt ifrån vänskaplig, hufvudsakligen emedan ryssarne misstänkte Sverige för att vilja inblanda sig i det pågående kriget med Polen, och Sverige åtminstone röjde lust att såsom en ovälkommen diplomatisk medlare skaffa sig fördelar på båda de stridande parternas bekostnad. Ett fredsbrott var dock antagligen icke åsyftadt, och det var derför af vigt att undvika hvarje allt för uppenbar kränkning af gällande traktater. Ryssarne voro mycket missnöjde med de svenska myndigheternas liknöjdhet i fråga om öfverlöpares efterspaning och utlefverering, och framför allt var man i Moskva ängslig för att tsarens statshemligheter skulle spelas främmande makter i händerna. En viss försigtighet var alltså af nöden, för att Kongl. Maj:ts befallning angående den ryske kanslistens öfversändande skulle kunna verkställas utan allt obehagligt uppseende.

Taube underrättar Kongl. Maj:t den 10 Januari 1666, att Ebers dagen förut anländt till Narva med denna befallning och

---

Novgorod, der han misshandlades under det stora upproret 1650. Derefter blef han kommissarie vid det svenska »hofvet» i Moskva, der han qvarhölls jemte Gustaf Bielke 1655. I de följande underhandlingarna med Ryssland användes han mycket, dels för tillfälliga uppdrag, dels såsom kommissarie och resident. Han adlades 1666 (med namnet Ebersköld) och fick på samma gång flere förläningsgods i Ingermanland. Hans dödsår är icke kändt. (Riksarkivet. Riksreg. April—Juni 1666 fol. 440; ibid. *Biographica*. Eberskôld; Schlegel-Klingspor, Den ointroducerade adelns ättartaflor, sid. 58). I Sv. Biografiskt Lexikon är han icke upptagen. Såsom statsman tillvaratog han Sveriges intressen med kraft och slughet och uppträdde i Ryssland på ett sätt, som lifligt påminner om de ryske ministrarnes beteende hos oss under Frihetstiden och Gustaf III. Ordin-Nastjokin anklagar honom i sina bref till tsaren för att underblåsa den inre tvedrägten i Moskva (Soloviev, XI, sid 197). Ebers förtäljer sjelf flere gånger, huru de ryska myndigheterna sökte få reda på de personer, hvilka plägade besöka hans bostad (Bref till Kongl. Maj:t af den 14 Juni och 20 Dec. 1664, m. fl. st.).

lofvar att afskicka Kotosjichin, »så snart han, som nu sig något hafver förstuckit, kan beträdas». I Ebers' brefvexling har jag icke funnit någon underrättelse, huru vida han i Narva verkligen råkat Kotosjichin och till honom öfverlemnat penningarne. Han dröjde der likväl en vecka och fortsatte sedan resan till Moskva öfver Novgorod. Den 20 Januari skrifver emellertid Taube till Kongl. Maj:t, att den ryske flyktingen, som af fruktan att blifva utlemnad till vojevoden i Novgorod »sig ibland de andre ryssarne förstuckit hade», likväl »sedermera nu funnen och framkommen är, men alldenstund bemälte skrifvare (som jag likväl hade befalt att hålla sig förborgad) utan tvifvel af de andre härvarande ryssar sedder och känder är, hafver hr rikstygmästaren mig tillrådt att låta honom offentligen gripa och i fängelse införa, dock sedan lös släppa, lika som han af varlöshet vore undkommen, oppå det att vid tillstundande kommission icke någon disput om honom gifvas skulle, att han här varit hafver och icke är efter anmodan fasttagen och utlefvererad vorden; alltså hafver välbemälte rikstygmästares råd jag i det fallet efterföljt och honom, skrifvaren, nu med enspännaren (som budade för kommissarien Adolf Ebers) till Stockholm, efter Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning, öfverskickar, samt vojevoden tillskrifvit, det han af vaktens förseende hafver igenom list sig lös praktiserat, hvilken jag med flit låter eftersökia, och der han kan beträdas, utlefverera, samt officeraren, som honom att förvara anbefaldt var, hårdeligen straffa vill». På detta sätt torde också Taube hafva lyckats att lugna vojevodens misstankar, ty i ryssarnes vidlyftiga och, såsom det synes, fullständigt bevarade reklamationer vid gränskommissionen följande sommar förekommer icke ett ord om Kotosjichin.

Enligt påskrift har Taubes bref, hvilket antagligen befordrades med samme »enspännare» som Kotosjichin, framkommit till Stockholm den 5 Februari. Barckhusen säger i den ofvan omnämnda lefnadsteckningen, att Kotosjichin efter sin flykt ur »Muscovien» tog ett annat namn och kallade sig Johan Alexander Seliski, samt att han från Narva år 1666 skickades till Stockholm af »då der varande generalguvernören, numera salig fältmarskalken hr Simon Grundel Helmfelt». Något bref derom fins icke i Helmfelts korrespondens, och det falska namnet antog Kotosjichin utan tvifvel först i Stockholm, må hända på inrådan från svensk sida, för att undgå upptäckt af i Stock-

holm bosatte ryssar eller dit ankommande sändebud från tsaren. Den 28 Mars 1666 beviljade Kongl. Maj:t, i ett bref till kammarkollegium [1]), »brefvisaren *Jagan Alexander Selicki*, för detta en rysk skrifvare, hvilken nu i vår tjenst trädt och oss med underdånig devotion, huld- och trohet sig förpliktad gjort hafver, 150 daler s:mt till medel och lifsuppehälle, så ock att sig dermed någorlunda här å orten inrätta». Enligt bref till kammarkollegium af den 29 November samma år [2]) har Kongl. Maj:t beslutit att gifva »den i förledne vinter hit ifrån Narva ankomne ryssen» 300 daler s:mt årligen till underhåll, »alldenstund wi hafve honom nödig för den kunskap han hafver om den ryske staten», hvarför kammaren anbefalles att »honom för så mycket på vårt kanslis stat uppföra låta och för detta innevarande och nu till ändan löpande år låta honom 150 daler s:mt bekomma, eftersom han eljest intet hafver, hvarmed han sig hjelpa och underhålla kan». Den ryske öfverlöparen blef sålunda välbeställd svensk ämbetsman.

Att Kotosjichin måtte hafva haft inflytelserike förespråkare i Sverige, för att vinna en dylik befordran, ligger nära till hands att antaga, och ofvan hafva vissa omständigheter blifvit anförda, hvilka antyda, att han redan före sin flykt från Ryssland haft beröring med svenske statsmän och till och med varit i Sverige. Genom andra vittnesbörd, hemtade ur ännu bevarade urkunder, kan detta också med fullkomlig bestämdhet bevisas. Visserligen måste man med något misstroende betrakta hans egna uppgifter om sitt föregående lif i »den supplik på ryska», som han inlemnat till Kongl. Maj:t, förmodligen omedelbart efter sin an-

[1]) Riksregistr. 1666 Jan.—Mars fol. 507 v.; Kongl. Maj:ts originalbref till kammarkollegium 1666 fol. 129 (här lyder namnet, såsom äfven på flere andra ställen, *Siliska*). Enligt påskrift inlemnades brefvet den 25 April, och summan utassignerades på räntekammaren samma dag. I General-Räntekammarbok 1666 (i kammararkivet) pag. 40 uppföres beloppet under rubriken »åtskillige förläringer» såsom utbetaldt den 21 Maj, och ibid. fol. 260 återfinnes kammarkollegii assignation, på baksidan qvitterad af *Jahan Alexander Selickij* den 21 Maj, hvarunder står på ryska: »med egen hand underskrifvit och gifvit detta qvitto (*otpis'*)». Namnet *Selicki* är tydligen polskt (uttalas: Selitski) och ämnadt att förvilla i afseende på mannens härkomst, liksom också de båda förnamnen äro omöjliga enligt rysk sed.

[2]) Riksregistr. 1666 Nov.—Dec. fol. 507 v.; Kongl. Maj:ts originalbref till kammarkollegium 1666 fol. 835 (inlemn. den 8 Dec.). I General-Räntekammarbok 1667 pag. 38 uppföres summan såsom utbetalad den 11 Februari samma år, och ibid. fol. 217 finnes assignationen underskrifven af skattmästaren och kammarråden den 10 Dec. 1666 och qvitterad på svenska (utan datering), tydligen med samma handstil som namnteckningen i ofvan anförda qvitto: »Inhåldh aff denne Asignatzion är migh Richtigh betalt, dett iagh här medh quiterar. Jahan Alexander Selickij.»

komst till Stockholm. Sjelfva originalet till denna, liksom den till Taube stälda, ganska egendomliga skrifvelse har jag icke varit i stånd att återfinna, men i Barckhusens biografi anföres den i en ungefärlig öfversättning »med efterföljande ord och flere»: »Jag är födder uti Ryssland och döpter i namn Faders, Sons och then Helge Andes, och hafver af min ungdoms tid tjenat Hans tsarske Maj:t i *posolskij prikaz* för en skrifvaredräng och sedan för en *podiatjij* eller kanslist, troligen och väl, och i medler tid blifvit brukad på legationer vid traktater med svenske och polniske, samt ock vardt en gång utskickad af hans tsarske Maj:t till Eders Kongl. Maj:t för en *envoyé*. Allra sist medan jag var stadd på ryske och svenske traktaten vid Kardis, hafva de i medler tid uti Muscou tagit mitt hus och all min egendom från mig och utjagat min hustru derur, blott för min faders skull, som då var en räntomästare uti ett kloster der sammastädes, hvilken blef förföljd af en tsarske Maj:ts *dumnyj dvorianin* eller hofråd, Prokopij Jelizarov benämnd, då han af honom blef falskeligen angifven, såsom hade han distraherat alla de medlen, hvaröfver han förtrodd var, hvilket likväl i ingen sanning bestod, utan sedan en ransakning deröfver ställdes, befans min fader icke mera vara skyldig blefven än fem altiner, hvilka göra femton hvita runstycke svenska[1]; likväl fick jag intet min egendom igen, sedan jag var tillbakakommen ifrån bemälte svenske traktatsorten Kardis, oansedt jag derom ofta supplicerade och anhöll, ändock jag till det ringaste icke hade med samma sak att beställa. Sedan blef jag åter förskickad uti tsarens tjenst inåt Polen med bojarer och vojevoderne knäs Jakob Kudenetovitj Tjerkasskij samt knäs Ivan Semenovitj Prozorovskij, hvilka, när de en tid varit hade vid armén, blefvo de vocerade tillbaka åt Muscou. Men bojaren knäs Jurij Alexejevitj Dolgorukij blef vojevoda för armén i deras ställe igen. Dock i medler tid, medan jag var något tillförene af de förrige-bojarer ifrån armén förskickad under Smolensk till legationen oppå traktaten, skref denne förberörde knäs Jurij Alexejevitj Dolgorukij till mig med en annan *podiatjij* eller kanslist, Misjka Prokopiev benämnd[2]), och

[1]) En *altyn* = 3 kopek; 100 kopek = 1 rubel. Rubeln synes vid denna tid hafva gält 3 daler s:mt svenskt.

[2]) Troligen åsyftas här samme man, som Kotosjichin sedermera råkade i Narva, och som angaf honom hos vojevoden i Novgorod. *Misjka* är förkortning af *Mickail.*

ville persuadera mig derhän, det jag skulle skrifva till honom, bojarin Dolgorukij, lika som förste bemälte bojarin knäs Jakob Kudenetovitj skulle hafva låtit ruinera armén samt låtit kongen i Polen undkomma samt släppt ur sine händer, ej heller lefvererat polacken någon slagtning, hvilket han dock eljest hade väl kunnat gjort etc., för hvilket (eller der som jag skulle honom, bojarin Dolgorukij villfara och betjena i den saken) tillsade han mig en god promotion, högeligen ock sig derhos förpliktandes att vilja befordra min faders sak i Muscou; men jag kunde intet väl tro sådana söte contestationer, och fast mindre hade jag icke den ringaste orsak att oskäligen beskylla knäs Jakob uti någon måtto; alltså torde, ej heller kunde jag med skäl skrifva till Dolgorukij och villfara honom i denne sin åstundan, mycket mindre fördrista mig att resa till honom åt armén igen. Alltså tog jag sådant i noga betänkiande och betraktade detta, uti hvad farligit tillstånd jag då stadder var, helst emedan jag icke fick följa knäs Jakob åt Muscou tillbaka. Men förnämligast var, efter jag hade tjent i så långan tid och fick för min trogne tjenst ej annat till lön, än jag måste oskyldigt qvittera mitt hus och all min välfärd, samt det att min fader var beskymfad, *et pro tertio*, om jag hade begifvit mig till Dolgorukij vid armén igen, så skulle jag visserligen ej annat haft att förvänta än elaka traktamenter, martering, pino och qval, för det jag ej var eller gjorde honom till viljes i desse hans farlige anslag och uppsåt emot Knäs Jakob. Resolverade mig fördenskull att alldeles öfvergifva Ryssland, ty der var ingen annan utväg för mig, och gaf mig således på flykten åt Påland, och sedan vidare åt Pryssen och in på Lybeck, hvadan jag mig förfogat hafver hit in till Eders Kongl. Maj:ts land och gränser, hvarföre allra underdånigst beder jag och implorerar, att Eders Kongl. Maj:t allernådigst behagade taga mig i dess kongl. skydd, hägn och försvar etc.» Denna framställning röjer tydligen författarens bemödande att framställa sig såsom ett offer för nedriga ränker och sin landsflykt såsom helt och hållet ofrivillig och framkallad af aktningsvärda bevekelsegrunder. Det torde numera vara omöjligt att utreda, huru mycken sanning ligger till grund för hans anklagelser emot de ryske stormännen, som helt visst icke utmärkte sig för någon högre grad af samvetsgrannhet. Men säkert är, att han förtiger åtskilliga omständigheter, som just icke tala till hans

egen fördel, och att han särskildt i en punkt kan beträdas med tvetalan, då han här säger sig hafva flytt till Polen, men i inlagan till Taube försäkrar, att han kommit dit som fånge.

Deremot är hans deltagande i de underhandlingar, som förberedde freden i Kardis, höjdt öfver alla tvifvel. Enligt originalbref från de ryske legaterne (hvilka voro Afanasij Lavrentievitj Ordin-Nastjokin, dennes frände Bogdan Ivanovitj Nastjokin samt »diakerne» eller sekreterarne Gerasim Dochturov och Jefim Juriev) skickas *tsarskogo velitjestva* (Hans Majestät tsarens) *podiatjij Grigorij Kotosjichin* den 9 Oktober 1660 från Dorpat, som då hölls besatt af ryssarne, till den svenska legationens medlemmar i Reval med en skrifvelse, hvari påyrkas, att den svenska beskickningen med snaraste, enligt 27:de punkten af stilleståndsfördraget i Walliesaari den 20 December 1658, måtte begifva sig på väg till Moskva. Den 15 Oktober affärdades han tillbaka af de svenske herrarne, Gustaf Karlsson Banér och Andreas Walwick, med det skriftliga besked, att de ingenting kunde göra åt saken, förr än legationens hufvudman, riksrådet Bengt Horn, hunnit återvända från Stockholm. Den 5 December infann sig Bengt Horn i Reval, och den 8 i samma månad skickade han en »trumpetare» till Afanasij Ordin-Nastjokin med en skrifvelse, hvari han, »näst all välmågas lyckönskan», tillkännagaf sin ankomst. Den 13 December återkom trumpetaren och hade då i sällskap Kotosjichin, som medförde så väl ett artigt handbref till Bengt Horn ensam från Ordin-Nastjokin som en skrifvelse från den ryska legationen till den svenska legationen, båda daterade den 11 December. Dagen derpå skref Bengt Horn till Kongl. Maj:t, att de ryska sändebudens bref ännu icke vore »translateradt», men så vidt man ännu kunde »penetrera», yrkade ryssarne fortfarande på den svenska legationens snara afresa till Moskva, »och det föreföll, som om de gjorde sig litet hopp att komma med oss i någon synnerlig traktat eller fredligit utslag, utan soubsonera fast mera, att det måtte något sticka derunder.» Sedan man hunnit taga fullständig kännedom om det ryska brefvets innehåll, »blef den 16 *ditto* ofvanbemälte ryske hitskickade opkallad och depecherad, hvilken, kommandes för herrar legaternes excellenser, betackade dem för undfånget godt *accomodement,* hvilket han vid sin återkomst till Dorpat sade sig skola veta att berömma och ihugkomma. Herrar legaternes excellenser svarade sig gerna

förnimma, att honom ginge väl, önskandes, att han vid sin återkomst till Dorpat måtte också finna hans tsarske Majestäts store och fullmyndige gesandter vid god helsa och önskeligit tillstånd, hvilke af Hans Kongl. Maj:ts store och fullmyndige gesandter mycket flitigt och vänligen helsades.» Utom det skriftliga svar, som uppdrogs åt honom att framlemna, hade deras excellenser »emot honom, såsom den der dependerade af kansliet och hade bevistat konferenserne på Walliesar och Pöhestekylla, något munteligen att optäckia», nämligen, att, enligt underrättelse från generalguvernören Helmfelt, ett sändebud från tsaren till Kongl. Maj:t hade passerat Narva, medförande bref, hvarpå besked först måste afbidas, innan den ifrågasatta resan till Moskva kunde företagas. »Hvaruppå han, Grigorij Kotosjichin, svarade, att de tsariske gesandterne intet visste mer af samma post än det, som vojevoden på Nogården Kurakin om hans igenomresa notificerat hafver. Hans excellens hr Bengt Horn contesterade å sin sida den samma begärlighet till en ny evigvarande traktats fullbordan, som han så väl vid Walliesar, som sedermera alltid och i alle konferenser hafver förspörja låtit, och han, Grigorij, sjelf derom ett vittne vara kunde.» Han hoppades, att de ryske legaterne måtte för detta ändamål »beqväma sig» till bättre vilkor, än de hittills hade gjort. »Den ryske utskickade svarade, de tsariske gesandterne uti intention och mening till att fullborda ett så important och godt verk hafva nu länge väntat på hans excellenses tillbakakomst ifrån Sverige, begärandes nu muntlig att förnimma, på hvad tid och ort Kongl. Maj:ts store gesandter vore resolverade att anställa deras resa åt Muscou efter den 27:de Walliesarske punktens lydelse, på det man å alla orter till deras reception god och behörig anstalt desto bättre göra kunde. Hvilken begäran han 3 gånger repeterade. Honom svarades, att uti det honom tillstälde brefvet vore om denne punkten utförligen mentionerad, hvarutur hans tsarske Maj:ts store och fullmyndige gesandter Hans Kongl. Maj:ts store och fullmyndige gesandters intention och mening nogsamt seendes och förnimmandes varde. Hvad hans tsarske Maj:ts store och fullmyndige gesandter deruppå svarandes och sig förklarandes varde, så äre Kongl. Maj:ts store gesandter beredde och sinnade med dem deröfver i all vänlighet vidare att korrespondera. Dermed dimitterades merbemälte Grigorij med vänlig helsning till de ryske gesandterne,

såsom ock tillsägelse att skola blifva ännu för sin afresa uti logimente väl trakterad, och sedan med en prestaf[1]) beledsagad till gränsen.» I brefvet till de ryske legaterne påpekas nödvändigheten att genast skrida till fortsatta underhandlingar på stället, och derjämte besvärar man sig öfver utelemnandet af »Livland» i svenske konungens titel. Nastjokin och hans kolleger affärdade kort derpå en »kapten» med ett nytt bref, hvarpå från svensk sida svarades med en »legationshofjunkare», såsom det heter i en relation till Kongl. Maj:t af den 4 Januari 1661, »under de formalierne att kunna så mycket förr bekomma deras vidare deklaration», eftersom ryssarne »nu oss tvenne gånger hafve beskickat, först med en deras legationskanslist och nu med en capitein» [2]).

Kotosjichin har således innehaft en ingalunda obemärkt ämbetsmannaställning och varit »mycket brukad i tsarens tjenster för sin snällhets skull», för att nyttja Barckhusens ord. *Posolskij prikaz* var, åt minstone innan Alexej Michajlovitj inrättade sitt hemliga kansli (*prikaz tajnych dêl*) det förnämsta af de moskovitiska ämbetsverken, och der förvarades äfven tsarens stora signet. Det förestods af en *dumnyj diak* (rådssekreterare, som förde protokoll inför tsaren, då han höll sammanträden med *bojarskaja duma* eller riksrådet); dessutom tjenstgjorde der tvenne diaker af lägre rang och 14 *podiatjije* eller kanslister, utom ett stort antal öfversättare och tolkar, för det mesta af utländsk härkomst, allt enligt uppgifter i Kotosjichins egen bok. Söner till borgare och bönder kunde, om de hade gynnare och förmåga, användas såsom *podiatjije*, hvilka sedermera kunde hugnas med *pomêstia* eller förläningsgods mot rustningsskyldighet. Som dessa gods under vissa vilkor voro ärftliga, kunde således en *podiatjij* blifva stamfader för en besuten frälsemannaätt (*dvorianskij rod*), som efter hand kunde arbeta sig upp till rikets högre värdigheter, men hans egna utsigter

---

[1]) Detta ord är utan tvifvel lånadt från ryskan, der *pristav* betecknar så väl rättstjenare som ett slags marskalkar eller ceremonimästare, hvilka hade att inställa sig hos främmande beskickningar till uppvaktning och bevakning. Samma bruk upptogs äfven i Sverige, hvad moskovitiska sändebud beträffar.

[2]) Jfr Riksarkivet, *Muscovitica:* »Protokoll vid Kardiske traktaten», N:o 2 och N:o 4, samt »Handlingar rörande Kardiska freden». I de temligen slarfvigt af translatorn Jakob Renning (Rennij) utförda tyska öfversättningarna af de ryska brefven, hvilka senare ännu finnas qvar, förvränges Kotosjichins namn på hvarjehanda sätt. Flere af originalbrefven har den senare troligen med egen hand utskrifvit. Af handlingarna rörande stilleståndet i Walliesaari (Riksarkivet, *Muscovitica*) kan ingenting inhemtas om hans uppträdande vid detta tillfälle.

till vidare befordran voro, till följd af de stränga gammalmoskovitiska rangskilnaderna *(mêstnitjestvo)*, temligen inskränkta; på sin höjd kunde han hoppas erhålla någon plats som diak i de lägre ämbetsverken eller hos vojevoderna i landsorten. Lönerna voro små, men stego efter ålder i tjensten; för särskilda uppdrag gåfvos tilläggsarvoden och resekostnadsersättningar. I företalet till den andra upplagan af Kotosjichins arbete anföras några utdrag ur de räkenskåper, som fördes i *posolskij prikaz*. Deraf framgår, att år 7169 (efter verldens skapelse, från 1 September 1660 till 1 September 1661) har Kotosjichin, som uppföres sist bland *podiatjije*, uppburit full lön, 13 rubel, i anledning af hans deltagande i underhandlingarna med Sverige. Året derpå höjdes hans lön till 19 rubel, och dessutom erhöll han 9½ rubel i och för resekostnader. Nästa år erhöll han, på anordning af *dumnyj diak* Larion Lopuchin (förmodligen samme man, som sedan blef Peter den stores svärfader), 20 rubel i lön och 10 rubel i resepenningar, och följande år hade han i lön 24 rubel. Det tyckes sålunda, som om hans förmän i det hela hade varit belåtne med hans tjenstgöring, men det fins äfven ett bref af tsar Alexej Michajlovitj till Ordin-Nastjokin och hans medlegater, dateradt den 4 Maj 1660, hvari diakerne anbefalles att noga granska alla utgående skrifvelser och näpsa Grisjka Kotosjichin med prygel *(batogi)*, derför att han i en till tsaren å legationens vägnar insänd skrift uteglömt ordet *velikij* i titeln *v. gosudar tsar* o. s. v. (store herre tsar o. s. v.) [1]). Denna aga minskade dock enligt moskovitiska begrepp icke hans brukbarhet i tsarens tjenst. Såsom ofvan blifvit berättadt, användes han på hösten i ärenden till de svenske legaterne, och år 1661, när freden var afgjord, skickades han till Stockholm med ett bref från tsaren af den 7 Augusti, hvari Kongl. Maj:t anmodas att låta sina legater infinna sig på den utsatta mötesplatsen den 30 September med ratifikationen af fredsslutet [2]). Enligt påskrift framkom icke brefvet förr än 23 September, och svenska regeringen fattade några misstankar emot tsarens uppriktighet till följd af dröjsmålet, som gjorde de svenske legaternes ankomst till Kardis på föreslagen tid omöjlig. Emellertid beslöts i rådet den 24 September, »att

[1]) Soloviev, *Istorija Rossii*, XI, sid. 406, anm. 22.
[2]) Riksarkivet, *Muscovitica:* »Tsarernes originalbref 1660 –1680». Kotosjichin omnämnes uttryckligen i brefvet såsom *gonet*.

denne ryske expressen med första expedieras, och gifves en bojort (ett slags fartyg) med sig»[1]. Efter öflig sed fick han och hans följe ganska vackra föräringar. Kotosjichin sjelf erhöll tvenne silfverpokaler, till samman vägande $253^1/_2$ lod och värderade till 304 daler s:mt; hans tolk fick 15 dukater, och hans tre drängar 4 riksdaler specie hvardera. Till deras »förtäring» utgafs af accismedlen sammanlagdt 500 daler s:mt[2]. Huru länge Kotosjichin denna gång stannade i Stockholm, kan icke bestämdt uppgifvas; men äfven om han icke hade tid att förvärfva sig synnerligen många närmare bekantskaper, kunde dock en och annan från den tiden hafva hans person i minne, när han under helt olika förhållanden kom tillbaka dit några år senare. Taube t. ex. påstår sig hafva sett honom såsom rysk »envoyé» i Stockholm.

Efter sin hemkomst till Moskva slog han in på ganska underliga vägar, det må nu hafva skett af harm öfver dålig behandling eller för att förbättra sina klena inkomster. Det har redan blifvit berättadt, att han sjelf bland sina meriter åberopar sin tjenstvillighet emot den svenske kommissarien i Rysslands hufvudstad, och att detta bestyrkes genom dennes egna rapporter. I den nyss omtalade »inkomst- och utgiftsboken» *(prichodno-raschodnaja kniga)* läses en anteckning för år 7173 (1 Sept. 1664—1 Sept. 1665), så lydande: »Grigorij Kotosjichin. Förlidet år 7172 bar Grisjka sig åt som en skurk *(svoroval)*, vardt en förrädare, rymde till Polen. Och var han vid armén under bojarerna och vojevoderna, knäs Jakob Kudenetovitj Tjerkasskij med kolleger.» Kotosjichins egen version af sakens förlopp är ofvan framstäld. Att oenighet rådde emellan Tjerkasskij och Dolgorukij, är säkert intygadt. Den förre, som härstammade från de förut sjelfständige furstarne öfver Kabarda vid Kaukasus och således icke tillhörde den gamla moskovitiska aristokratien, ansågs stå i ett spändt förhållande

---

[1]) Rådsprotokoll 1661 vol. III, fol. 202.

[2]) Kammararkivet, General-Räntekammarbok 1661, pagg. 58, 66, foll. 341, 373, 374. Presenterna qvitterades den 28 September å Kotosjichins vägnar af translatorn Jonas Brandt, som synes hafva varit hans prestaf. Förtäringen betalades till »musikanten» Gustaf Düben, som enligt handlingar i Tyska kyrkans arkiv var denna församlings organist och dess utom höll något slags värdshus. Det är mycket möjligt, att de ifrågavarande pokalerna ännu kunna beskådas i *Oruzjejnaja palata* på Kreml i Moskva, ty det hände icke sällan, att de återvändande sändebuden fingo inlemna sina erhållna presenter i tsarens egen skattkammare.

till tsarens svärfader Ilia Danilovitj Miloslavskij och dennes slägt. Dolgorukij åter stod tsarens person mycket nära. Han var en vida mer framstående man än Tjerkasskij. Redan 1654 hade han med framgång fört befäl i kriget mot Polen, 1670 slog han rebellen Stenka Razins kosackhär. För öfrigt var han mycket hänsynslös i sin stränghet och på denna grund hatad af underordnade; jemte sin son och många andre stormän mördades han af streltserna vid den bekanta katastrofen i Maj 1682. Sommaren 1664 underhandlade han jemte Ordin-Nastjokin och andre i närheten af Smolensk om fred eller stillestånd med polackarne. Det moskovitiska rikets ställning var då ganska kritisk. Statskassan var uttömd, de gjorda eröfringarna hade till största delen gått förlorade, i Lillryssland var tsarens parti underlägset, tatarkanen hade slutit förbund med Polen och med sina härskaror tillfogat de upproriske kosackerna svåra nederlag. I Moskva sökte Sverige och England, hvars regering der representerades af en utomordentlig legation under lord Carlisle, att påtruga tsaren sin bemedling. Polackarne ville derför icke göra de ryska sändebuden ens de minsta medgifvanden. På Nastjokins och Dolgorukijs tillstyrkan fick derför Tjerkasskij, som stod med en här af 30,000 man på ryska sidan af Dnepr icke långt från underhandlingsorten, order att gå öfver floden och leverera den vida fåtaligare polska truppstyrkan batalj, för att genom en militärisk framgång understödja de ryske diplomaternas yrkanden. Han måste likväl efter kännbara förluster draga sig tillbaka och återkallades derför till Moskva, ehuru under förevändningar, skonsamma för hans anseende. Dolgorukij skickades nu till hären, men hade till följd af truppernas bristande manstukt ringa framgång. Underhandlingarna fortsattes till sent på hösten och återupptogos året derpå under något gynsammare utsigter till följd af inre oroligheter i Polen [1]).

---

[1]) Soloviev. *Istorija Rossii*, XI, sidd. 196 ff.; Riksarkivet, *Muscovitica:* Ebers' bref till Kongl. Maj:t. Ebers berättar den 26 Januari 1664: »Mein geheimer Correspondent, dar ich allezeit was gewisses von pflege zu haben, ist von hier nach knes Jacob Tjerkasskij verschicket worden nnd wird wohl eine Zeit lang ausbleiben, woran mir gross Leid geschieht, weilen so bald wieder einen solchen zu bekommen mir sehr schwer wird sein». Den 15 Augusti meddelar han, att Tjerkasskij blifvit hemkallad. Kort efteråt, i samma eller följande månad (datum fattas på brefvet), skrifver han: »Von den reusschen und polnischen Tractaten hat man ganz nichts gewisses, jedoch hoffet man hier auf einen Stillstand auf etzliche Jahre zu erhalten, und seindt die HH. Commissarien noch nicht von einander. Es seint viel malcontente Reussen zu den Polen übergangen. *Insonderheit ist ein Schreiber mit viel geheimste Sachen übergelauffen, sage von*

Under dessa omständigheter gjorde Kotosjichin sitt affall. De senaste ryske utgifvarne af hans arbete hafva i företalet aftryckt en hans inlaga till konungen af Polen, funnen bland de polska arkivsaker, som nu förvaras i Moskva. Den är odaterad, men antagligen från slutet af 1664 eller början af följande år. Han tackar konungen, som tagit honom i sitt beskydd och gifvit honom anställning hos kanslern af Litaven (Kristoffer Patz) med en årlig lön af 100 rubel. Han lofvar att meddela underrättelser om tsarens affärer med Sverige, Ukrajna och tatarerne, hvarom han säger sig hafva god kunskap från sin tjenstgöring i *posolskij prikaz.* Vidare begär han upplysningar om hetman Czarnieckis och tatarernas krigsoperationer, om gången af underhandlingarna med Nastjokin, anhåller om kartor öfver de ryska gränstrakterna, allt för att så mycket bättre kunna tillhandagå de polske fältherrarne, erbjuder sig att undervisa handtverkare i förfärdigandet af nya vapen, som han sjelf uppfunnit, och rekommenderar en annan moskovitisk öfverlöpare såsom duglig för samma ändamål. Slutligen beder han om nåden att få göra hans majestät sin personliga uppvaktning. Att här föreligger ett förräderi *in optima forma,* torde vara alldeles påtagligt. Om hans vidare öden i Polen är ingenting bekant. Af Taubes bref till vojevoden i Novgorod ser det ut, som om Kotosjichin föregifvit sig i Polen hafva stått i förbindelse med Ordin-Nastjokins son, Voin, en begåfvad ung man, hvilken af lust att se sig om i verlden och förledd af polske krigsfångar hade olofvandes begifvit sig först till Danzig och af polske konungen blifvit skickad först till Wien, sedan till Frankrike. Fadern sörjde mycket öfver denna händelse och ansåg sig böra bedja om afsked ur tsarens tjenst, men tröstades med ett mycket nådigt bref af Alexej Michajlovitj, som sökte förklara sonens felsteg såsom ett drag af ungdomlig vetgirighet och uppmanade fadern att fortfarande egna sina krafter åt fredsunderhandlingarna med Sverige, hvilka just då pågingo. [1])

---

des Tractaten.» Den 17 November vet han att förtälja, att Nastjokin med sin broder och »diak *Grigori Karpof»* gå såsom sändebud till polska riksdagen. Enligt Soloviev åtföljdes Nastjokin af diaken Grigorij *Bogdanov; Karpov* åter är Kotosjichins »fadersnamn» (*otetjestvo*). Måhända har Ebers förblandat de båda namnen, eller hafva hans sagesmän i Moskva icke uppgifvit, hvad den förrymde skrifvaren hette. Nästan alla dessa och dylika notiser äro hos Ebers skrifna med chiffer.

[1]) Soloviev, *Istorija Rossii,* XI, sidd. 84 ff.

Hvad än Kotosjichin må hafva begått i Ryssland och Polen, i Sverige fann han en hedrande verksamhet, som ty värr afbröts allt för snart. Man misstager sig troligen icke, om man tillskrifver hans upptagande i svensk tjenst Bengt Horns och Adolf Ebers' förord, med hvilka båda han af gammalt var temligen bekant. Men i egentliga statssaker synes han icke hafva blifvit använd såsom svensk undersåte. Han torde hafva egnat sin tid hufvudsakligen åt författandet af sin märkvärdiga bok. »Till detta hans arbetes företagande», säger Barckhusen, »gåfvo honom en stor anledning först de länders och städers berömlige och loflige statuter, som han under sin flykt igenom reste, utan ock mera, när han med förundran sedan förmärkte den sköna politiens kultur i den landsorten, hvarest han då ändteligen stannade, den han på sitt ryske språk vidt berömde och esomoftast det itererade, hvilket allt var hans första incitament, som honom animerade att ock något beskrifva om sitt fäderneslands seder och ceremonier. *Pro secundo* var det ingalunda ringare orsak till hans infattade lust och vilja om detta sitt företagne arbete, då herr rikskanslern samma tiden, högvälborne grefve Magnus Gabriel De la Gardie, fick spörja hans snälla *ingenium* och temmeliga erfarenhet *in rebus politicis* (*fuit profecto sollers animo atque etiam ingeniosissimus inter suos coæquales et conterraneos*), gaf hans excellens honom sedan mera och bättre *ansam* till att fullfölja sitt påbegynte arbete». I M. G. De la Gardies papper, som förvaras i riksarkivet, har jag icke påträffat något, som gifver stöd åt det antagandet, att han af egna medel skulle hafva understödt Kotosjichin. Men såsom chef för kansliet har han beredt honom inträde i detta verk. »Ryssen Johan Alexander Selitzki» är i staten uppförd såsom en af tjenstemännen vid *archivum* omedelbart efter ryske translatorn och rysstolken[1]). Utom dem hade han till ämbetsbröder män, så-

---

[1]) Kammararkivet, Kanslikollegii kassabok 1667, pagg. 5, 97, 98 m. fl. st.; Statskontorets bokslutskontor, Generalstatbok 1667. Rysstolkar i kronans tjenst förekomma redan under Gustaf Vasa och hans söner; från Johan III:s tid har man bestämda vittnesbörd, att äfven personer, som kunde uppsätta handlingar på ryska språket, tjenstgjorde i kansliet; allt ifrån första åren af Kristinas förmyndarestyrelse kan en fortlöpande rad af på stat anstälde translatorer anföras. Personer, som ville egna sig åt denna verksamhet, skickades vanligen förut på någon tid till Ryssland för att studera språket, dels vid de svenska »hofven», dels vid tillfälliga beskickningar. Enoch Lilliemarck, som var translator under Karl XII, åberopar bland sina meriter (i en ansökan af den 11 Maj 1692), att han »många besvärliga resor gjort hafver, så med det svenske store gesandtskapet samt envoyén Kristoffer von Kochen till Muscow, som något derefter till gränsetractaten

dana som Erik Runell (arkivsekreterare), Hadorph (antiqvarie), Chemnitz, Loccenius och Widekindi (historiografer). Han hade således tillfälle till umgänge med personer, som kunde gifva honom anvisningar i hans författareskap, och för hvilka han äfven sjelf kunde vara nyttig i deras arbeten; Widekindi var just då sysselsatt med sin historia om »det svenska tioårskrig i Ryssland», hvilken utkom 1671. Kotosjichin bodde på Södermalm hos arkivets rysstolk Daniel Anastasius, förmodligen bördig från någon af de svenska provinser, der ryska var folkspråk.

Hans trefnad blef dock icke långvarig. »På sistone», berättar Barckhusen, »blef denne gode Selitzki så olyckelig, att han bedref ett oförmodeligit mandråp på sin egen husvärd, som då var en rysstolk i Stockholm, Daniel Anastasius benämnd, af en ringa, lättfärdig orsak härrörande, nemligen att Anastasius hade en suspicion till Selitzki om sin qvinna, och de begge allena hemmavarande kommo derom uti sin fyllnad att ordkastas med hvarandra, hvilket ej bättre aflopp, än att Selitzki afhände Anastasio lifvet med några styng af en spanisk stilet eller puniert, den han samma gången på sig bar. Alltså blef han för den gerningen icke heller förskont, utan måste sedan sjelf sättia hufvudet till genom skarprättarens svärd utom Södre Malms tullport». Denna brottmålshistoria är af det intresse, att jag vill, så vidt möjligt, efter ännu bevarade handlingar redogöra för sammanhanget dermed.

På ordinarie rättegångsdagen den 10 September 1667 vid kämnersrätten på söder »företrädde hustru Maria Fallentinsdotter, med gråtande tårar tillkännagifvandes, huru såsom hennes gäst, ryske kanslisten Johan Alexander Zeletski, är förleden söndag 14 dagar sedan klockan 7 om afton i hennes frånvaro något drucken hemkommen, och utan någon stor ordkastning öfverfallit hennes man, fordom ryssetolken Daniel Anastasius, der han stod med sine underkläder och toffler, i mening att vilja lägga sig,

vid Waske Narwen, så ock sedermera med de ryske ambassadörerne till Frankrike och Spanien, då jag, under ett så barbariskt och sällsamt folks lydno stadder, mycket ondt utstå måste» (Riksarkivet, Strödda handlingar rörande Ryssland i 17:de och 18 seklen: Ryske translatorer). Translatorn i arkivet uppbar 1667 en lön af 600 daler S:mt (sekreteraren Runell hadde 1200, historiografen Widekindi 600). Dessutom fans vid denna tid på arkivets stat ett anslag af 1200 daler s:mt för »4 studenter att lära det ryske språket». Såsom det synes af staten, hade man disponerat ett af dessa stipendier till aflöning åt Kotosjichin. I de östra landsorterna funnos äfven aflönade translatorer. Enskildt praktiserande rysstolkar förekommo i betydligt antal. I Stockholm auktoriserades sådana af magistraten och öfverståthållaren.

fattat honom i axlarne, sparkat honom för magen, rist, skuffat i en vrå och satt honom på en kista, der han sedan gifvit honom med en poignard eller stilet fyra dödeliga styng, det ena i bröstet under venstra vårtan, det andra i nafvelen, det tredie i ryggen emellan axlarne och det fjerde i venstra armen, då Anastasius till honom sagt: »är detta min tack för det myckna goda jag dig bevist hafver?» och ropat på sin hustrus syster (som med dem allena i stugan var) till hjelp, hvilken ock straxt sprang emellan att vilja skilja hennes svåger ifrån Zeletski, men (till att beklaga) intet bättre uträkat, än att Zeletski högg med afviga handen tillbakars henne stiletten uti bröstet, så att barberaren icke är ännu förviss oppå, om hon blifver vid lifvet eller ej. När nu Johan Alexander Zeletski hade denna sin onda gerning förrättat och begge personer så ynkeligen stuckit och blesserat, sade hustru Maria Fallentinsdotter, så efter sin mans som systers berättelse, att bemälte Zeletski lagt poignarten på bordet, gått af och an på golfvet, intet tillbjudande att rymma, intill dess vakten kommo och grepo honom; sedan refererade också hustru Maria, att andra dagen derefter, då hon till Zeletski uti corps de garde gick, hafver han ibland allt annat sagt, att så framt vakten icke så snart kommit och honom antastat, skulle han sjelf hafva gjort af med sig. Emedlertid, ehuruväl hustru Maria Fallentinsdotter hafver tänkt och förmodat, att hennes framledne man Daniel Anastasius skulle komma något för sig, är han likväl den 9 hujus (när han var först igenom kyrkoherden hans vyrdighet herr Lars Milander med Herrans högvördige nattvard besökt och med Gud förlikter, jemväl banemannen tillgifvit och under Guds och verldslig dom skutit) afleden och död blefven. Johan Alexander Zeletski var tillstädes och tillspordes af rätten igenom ryssetolken Hans Österik, huru, hvarföre och af hvad tillfälle han hafver öfverfallit och så ynkeligen blesserat sin husvärd och hans hustrus syster. Johan Alexander Zeletski svarade igenom ryssetolken Hans Österik, att han fuller intet nekar till gerningen, men kan sig icke häruppå i hastighet förklara (ehuruväl rätten honom allvarligen pålade genast att svara), utan begärde tre dagars dilation, då han med skriftelig berättelse ville inkomma och berätta, huru med denna gerning sig af begynnelsen förevetter. Sist anhöll hustru Maria Fallentinsdotter ödmjukeligen, att rätten ville anse hennes fattigdom och förhjelpa henne till sine penningar för den kost, kam-

mar och säng Zeletski hafver öfver 8 månader à 30 daler om månaden hos hennes salig man njutit, efter såsom hon inga medel hafver att komma sin man till jorden. Så ehuruväl rätten ingalunda kunde komma Johan Alexander Zeletski till att svara och omständeligen referera, huru och på hvad sätt han denna fasliga gerning emot Daniel Anastasius och hans hustrus syster föröfvat hafver, utan begärer opskotsmål och dilation, likväl efter han icke förnekar sjelfva gerningen och mordet, utan sådant af hans egen bekännelse klart är, så att rätten intet ser honom någre skäl hafva till att begära dilation, ty vill rätten honom hafva till den högtärade rådstugurätten remitterat»[1].

Redan den 11 September företogs målet af rådstugurätten. Svaranden frågades först genom tolkarne, »hvadan han vore kommen, af hvad condition, och för hvad orsak han sin fordom wärd och gode vän af daga tagit». Han svarade sig »vara kommen ifrån Ryssland, hans condition visste Kongl. Maj:t, och för hvad orsak skull han slagit sin värd, kunde han intet säja, men ville sådant skriftligen berätta, eftersom han ingen tolk kunde sin sak betro, emedan de partiske voro». Rätten resolverade derför,

---

[1]) Stockholms rådhusarkiv, Stockholms Södre Förstads Kämners Protokoll pro anno 1667, pagg. 717—722. Dersammastädes, i en häftad bundt »Ransakningar pro anno 1667», har jag funnit en böneskrift till magistraten från dess »allerödmjukeste och trogneste tjenarinna och förebedjerska, Maria Valentinidotter, en utfattig och mycket eländig enka». Hon berättar der, att »den ifrån Ryssland hit öfverlupne ryssen, som kallar sig Ivan Alexandriof Silitskij, der dock hans rätta namn är Gregorei Karpof Karteijsekin», hade »intingat sig till kost och qvarter» hos henne och hennes man 14 dagar före Jul 1666, och att de allt sedan dess honom »med allt det han till sitt uppehälle, samt säng, ljus, ved och tvätt har behöft, nöjakteligen försörjt och uppehållit». Sjelfva dråpet, som säges hafva skett den 25 Augusti, förtäljes med ungefär samma omständigheter som i kämnersrättens protokoll, utom att Kotosjichin icke skildras såsom drucken. Mannen dog den 8 September klockan emellan 10 och 11 på natten, »lemnandes mig arma qvinna i största armod och eländigt tillstånd, så att jag nu icke det ringaste eger att låta honom komma till jorden med, eftersom jag allt det lilla jag hade, för denne ryske mördares skuld, som alltid ville hafva fullt opp, hafver måst sätta i sticket». Hon beder derför om en »nådepenning» till begrafningshjelp, och att vederbörande måtte »låta denne grymme och tyranniske mördaren öfvergå det han väl förtjent hafver». Den 13 Mars 1668 efterskänktes en Daniel Anastasii skuld till staden på 545 daler s:mt, »alldenstund enkan intet är mäktig samma betala» (Rådhusarkivet, Stockholms stads protokoll 1668, fol. 46). Kongl. Maj:t beviljade den 31 Oktober 1667 Maria Valentinidotter 100 daler silfvermynt såsom nådegåfva »för hennes mans ynkeliga afgång», enär hon lemnats »med sine omyndige små barn i stor fattigdom» (Riksregistr. 1667, III fol. 259; Kongl. Maj:ts bref till Kammarkollegium 1667, fol. 459; Generalräntekammarbok 1667, pag. 40, fol. 224). Enligt kanslikollegii resolution af den 8 November 1667 fick »rysstolkens enka» 84½ daler s:mt af Selitskis lön, »emedan hon hafver assignationen i sine händer, som skall henne för kost af Selitski vara opdragen» (Kanslikollegii kassabok 1667, fol. 293). Denna summa balanceras dock år för år i räkenskaperna ända till 1674, hvadan den synes aldrig hafva blifvit utbetalad.

»att man sig om andre opartiske tolkar skulle omse, hvilke han ej med skäl kunde jäfva, och med hvilka han vore tillfreds». Dagen derpå »föreställdes åter bemälte Silitski och frågades, huru han sig nu hade betänkt, om han något skriftligen hade uppsatt, eller om han muntligen ville genom majoren hr Peter Holtzhusen [1]) och translatoren Barckhusen referera, huru det vore tillgånget, och för hvad orsak han slagit Daniel Anastasium. Svarade, det vore kunnogt, att han hade gäst hos framledne Anastasius, hvilken och varit hans vän, men sedan ryske köpmännerne hit kommo och han (Anastasius) sig penningar tjente med tolkande, hade han sig slagit på fylleri, intet försörjt sitt hus, utan fört ett oskickeligit lefverne (hvilket förorsakade, att hans hustru gick några dagar ifrå honom), det han (Selitski) på hennes begäran honom förehållit, bedjandes han ville corrigera sitt lefverne och lefva med sin hustru uti enighet, hvilket så mycket verkade, att Daniel sökt hustruns vänskap och gått med honom samma dag ut, föregifvandes vilja köpa åt henne en ring, men när de vore på vägen, excuserat sig ej kunna gå så långt, utan gick tillbakars hem, och han (Selitski) gick till capitein Sven Göthe, hvarest han drack en gång. När han nu emot 7 hemkom, var Daniel drucken och afklädder, viljandes gå i säng, men när han fick se honom (Selitski), brukade han en elak mun och öfverföll honom med skamlöse skällsord och på ryske språket vederstygglige och olidelige ordeformer, visandes honom fan i våld utur gården. Hvilket allt han (Selitski) i förstone för skämt optog, men sedan Daniel på hans frågan, om det allvar vore, med ja svarade, slog han honom på munnen, och Daniel stötte honom med knytnäfven i veka sidan och tog honom i strupen, dermed de både nederföllo på en kista, och som han (Selitski) såg sig ej kunna slippa, tog han till en dart, den han hos sig hade, och stack några sting till Daniel, på det han skulle lös

---

[1]) Denne officer, som hade deltagit i det senaste livländska kriget och för öfrigt var invecklad i åtskilliga rättegångar, synes hafva stått den ryske gesandten nära. På dennes egen begäran förordnades han till beskickningens prestaf den 10 Oktober, ehuru det troddes, att han genom sina »upptåg» gjort envoyén pockande i fråga om ceremonier och åstadkommit oenighet emellan honom och hans förre prestaf (Rådsprotokoll 1667, vol. Bergenhielm, foll. 403, 441 vol. Franc, fol. 411). Holtzhusen hade redan 1662 varit prestaf för den ryska legation, som då var i Stockholm (*Muscovitica:* Protokoll angående ryska legationer till Sverige 1662). Translatorn Barckhusen hade den 8 September 1667 blifvit förordnad till »inspektor öfver ryssegården och tolkarne», men redan inom en månad besvärade sig de ryske köpmännen hos Kongl. Maj:t. »att han dem mycket ohöfligt skall handtera samt med skällsord offendera» (Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, foll. 317, 410).

komma; Daniel ropade hustrusystren skulle hjelpa sig, då han continuerade med några styng, och skulle han på timan dö, kunde han ej veta huru pigan fick hugg». Han tillspordes derpå af rätten, »om han af denne sin relation icke i sitt samvete vore öfvertygad vara baneman till Anastasii död». Han svarade »vara sant hvad han hade bekänt, visste ock väl, hvad Sveriges lag i detta mål krafde, och att hans stund snart vore kommen; hvad nu lagen förmådde och Kongl. Maj:ts vilja är, underkastar han sig gerna, kunde likvisst icke alldeles hålla sig för oskyldig, ej heller för skyldig, emedan det kostar hans lif». Derefter befalde rätten »parterne taga sitt afträde», och »efter moget betänkande» afkunnades den 26 September »borgmästare och råds resolution angående dråp» i målet »emellan Maria Valentinsdotter, salig rysstolken Anastasii efterlåtne enka, kärande, och ryske kanslisten Ivan Alexandrioff, den sig ock kallar Gregorij Karpoff Kerteijserin, svarande»: »Emedan såsom ryske kanslisten Ivan Alexandrioff Silitski, den sig ock kallar Gregorij Karpoff Kerteijserin tillstår och bekänner sig den 25 Augusti uti dryckesmål stuckit sin värd Daniel Anastasius med en poignart några styng, sedan han af honom örfilad blef, hvaraf han efter 14 dagars förlopp döden lutit, alltså kan denna rätten hans lif ej förskona. utan efter Guds och Sveriges lag dömer honom till döden, remitterandes härmed saken till den högloflige kongl. hofrätten» [1]).

Af detta utslag framgår, att Kotosjichin fäldes uteslutande på grund af sin egen bekännelse, utan att likväl rätten ansåg sig böra taga hänsyn till de af honom anförda omständigheter, som i någon mån kunde anses minska hans brottslighet. Vidare ser man, att denna dråpssak uppfattades väsentligen såsom ett mål emellan banemannen och den dräptes arfvinge. Enligt då rådande rättspraxis kunde icke heller någon benådning gerna komma i fråga utan målsegandens begifvande. Vare sig att enkan ville afvända alla för henne sårande misstankar eller hon verkligen drefs af uppriktig hämndkänsla, yrkade hon lagens strängaste straff, och Kotosjichin tyckes icke heller hafva anhållit om nåd, vare sig hos sin motpart eller hos Kongl. Maj:t.

---

[1]) Rådhusarkivets »Protocollum criminale pro anno 1667», tydligen ett koncept, hvaraf fragmenten finnas kringströdda här och der; något renoveradt exemplar fins icke. Detta arkiv, af ofantlig vigt både för rättskipningens och för Stockholms stads historia, är af brist på utrymme i ett högst otillfredsställande skick. Tills vidare må man likväl hoppas, att dess skatter åt minstone icke på något förhastadt sätt måtte förfaras.

Politiska omständigheter gjorde äfven hans belägenhet så godt som hopplös. Till Stockholm hade nyligen anländt en »tsarens afskickade», som hade i uppdrag att anföra svåra klagomål emot de svenske residenterna Lillienthal och Ebersköld. Vid denna tid närmade sig underhandlingarna emellan Polen och Ryssland till ett lyckligt slut, och af oro deröfver var svenska regeringen mer än vanligt angelägen om att genomdrifva sin länge närda plan att uppträda såsom »mediator». Det ryska sändebudet erfor snart, hvem dråparen på Södermalm egentligen var, och tog genast sina mått och steg derefter. Redan den 10 September, således samma dag, som målet var före vid kämnersrätten, berättade Sten Bjelke, då ledamot af kanslikollegium, i rådet, att »en svensk(!), som tillförene hade tjent så i Polen som i ryska pricazet, är för en tid sedan recommenderader Kongl. Maj:t och således antagen, emedan han skulle vara informerad uti deras kansli. Nu hafver han nyligen begått ett dråp, och blifver alltså honom svårt att undgå dödsstraff, men nu kommer ryske gesandten och anhåller, att bemälte person såsom en öfverlöpare måtte extraderas. Hvad härpå nu skall svaras, begärer han få veta Kongl. Maj:ts resolution». Man beslöt, att »emedan såsom mandråparen intet är *immediate* kommen ifrån Ryssland och, som mest är, hafver här begångit ett dråp, då skall han här *in loco* billigt derföre plikta, och således ingen extradition beviljas» [1]). Den 30 September berättade drotseten (Per Brahe), att »den ryske *poslannik* (sändebudet) hafver varit hos sig (Brahe) och der mest begärt, att den öfverlöparen måtte extraderas. Derpå svarade han, att emedan han hafver begått ett groft mord här på sin värd, så bör han ock här vederbörligen straffas, trodde icke heller, att tsaren skulle lida en sådan man uti sitt land, men sade ändteligen, att han skulle få ett rätt svar deruppå. Det är skada, att han (Brahe) förnimmer, det han (dråparen) ett vackert verk hafver under händerne, att han sig så skall hafva förgripit». Rådet fann godt, »att hofrätten skulle taga saken före, och derefter sedan resolveras» [2]).

Svea Hofrätts brottsmålsprotokoll för denna tid hafva genom eldsvåda gått förlorade; i nedre justitierevisionens akter är äfven för dessa år en lucka. Huru Kongl. Maj:ts resolution till sist utföll, är icke antecknadt i rådsprotokollen, men af hvad som

[1]) Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, fol. 329 v. I marg. är antecknadt: »Sülisky».
[2]) Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, fol. 368.

förmäles om sammankomsten den 21 Oktober, framgår, att dödsdomen blifvit stadfäst. Öfverståthållaren Axel Sparre »förfrågade sig, när den ryske kanslisten skall exeqveras. Resolverades: nästkommande onsdag. Herr rikskansleren förfrågade sig, om icke kanselistens cadaver sedan måtte anatomiseras här i staden eller ock till Upsala sändas. Herr riksdrotseten improberade det alldeles, att icke ryske nationen måtte sig deröfver förarga. Herr Axel Sparre förmente, att det borde här *in loco* ske, emedan Olaus Rudbeckius här är. Resolverades intet något visst»[1]). Dagen derpå var ärendet åter före i rådet. »Resolverades, att ryssen, som för det begångne dråpet skall aflifvas, får dilation, så länge presterskapet kunna gifva honom någon fullkomlig information om vår religion, till hvilken han förklarar sig vilja träda. Imedlertid kan den ryske envoyén lemna någon, om han så vill, här qvar att se, det han visst för sin missgerning varder exeqverad»[2]).

Dermed upphöra alla närmare underrättelser, som kunnat framletas rörande Kotosjichin i tillgängliga officiella handlingar[3]). Af kanslikollegii kassabok för 1667 (pag. 97) framgår dock, att han verkligen »blef justificerad», och att hans återstående lön inbesparades. Barckhusen slutar sin berättelse på följande sätt: »Den ryske religionen öfvergaf han alldeles och höll sig till den lutherska, ty han höll ryssarne sine landsmän för ett blindt folk uti deras religionsväsende, efter han ock något litet förr än han aflifvad blef, med största andakt i fängelset undfick Herrans högvärdiga nattvard, och den blef honom communicerad af en svensk capellan, vyrdige och vällärde herr Olof Petri Kråka, betjenter uti Sanctæ Mariæ kyrka på Södermalm. En magister ifrån Pryssen, som då var den tiden rector scholæ vid den tyska församlingen i Stockholm, benämnd magister Johannes Herbinius[4]), och eljest väl erfaren i det polniske språket, hvilken ofta

[1]) Rådsprotokoll 1667, vol. Franc, fol. 438.
[2]) Rådsprotokoll 1667, vol. Bergenhielm, fol. 464.
[3]) I Öfverståthållarembetets arkiv skulle man kunnat vänta att finna någon upplysning om domens verkställande. Men genom en »gallring», som företogs der år 1864, hafva alla äldre handlingar, så när som på ett par registratur, blifvit förstörda, hvarigenom ett rikt och oersättligt material, i synnerhet för fångvårdens historia, skaffats ur vägen.
[4]) Herbinius var en framstående skolman och prest. Han förestod en skola i sin hembygd, polska Schlesien, kom 1667 på våren till Stockholm såsom ombud för den evangelisk-lutherska kyrkan i Polen, för att insamla penningbidrag till dess understöd. Han lemnade snart Sverige och gjorde vidsträckta resor i vestra Europa, men återkom hit 1671 och blef då ånyo rektor för tyska skolan. Sedan lär han hafva tjenstgjort någon tid såsom svensk legationspredikant i

gick till honom i fängelset, tröstandes honom i denne sin bedröfvelse med Guds ord, gaf honom på sidlyktone (sedan han framfaren var) detta berömmet, säjandes: *obiit quam piissime.* Straxt han var decollerad, fick han den hedersbegrafningen, att hans döde kropp fördes genast till Upsala, der han blef anatomicerad af herr professoren, höglärde mag. Olavo Rudbeckio, hvilkens(!) benekotar skola än i denne dag stå dersammastädes till ett monument uppträdde på messings- och ståltrådar [1]). *Sic et talem finem habuit vita Selitzki, viri quondam roxolani ingenio incomparabili*».

Den olycklige moskovitiske öfverlöparen har försonat sina felsteg genom den tjenst, som han bevisat sitt fäderneslands historiska vetenskap. Den gamla svenska öfversättningen af hans arbete förtjenar väl att utgifvas; den är i sitt slag ett minne af vår stormaktstid och torde än i dag kunna läsas med både nytta och nöje [2]).

Warszawa; dog såsom prest i Graudenz 1676. Åtskilliga rätt märkliga bref och inlagor af hans hand finnas i Stockholms stadskonsistorii och Tyska kyrkans arkiv. Han var en man af mycken lärdom och har utgifvit flere skrifter (på latin och polska) af teologiskt, kyrkohistoriskt och naturvetenskapligt innehåll, tryckta i Stockholm, Köpenhamn, Utrecht m. fl. st. Schefferus, *Suecia literata*, sid. 308; Lüdeke, *De ecclesia teutonica Stockholmiensi* (Ups. 1791), sidd. 79, 80. Kästner, *Geschichte der Mathematik*, IV, sidd. 449 ff.; Ersch-Gruber, *Encyclopædie.* VI, sid. 131, der äfven andra källor anföras. Hans namn förekommer i de flesta utländska biografiska lexikon.

[1]) »Eder höggreflige excellens på det underdånigste och ödmjukeste tackar både jag och min kollega Hofvenius för den stora nåd, som eder höggreflige excellens vår fakultet beviste med det *subjecto anatomico*, som vi nu genast fingo, och är den operation redan förrättad, och hafva vi nu med de penningar, som vi derföre fingo, redan ackorderat med en konterfejare, som vår sektion har redan aftagit och den nu perfektionerar, nemligen alla demonstrationer i lefvandes stort, dermed att både bepryda teatret, som alltid att informera *medicinæ et physices studiosos*». Olof Rudbeck till M. G. De la Gardie den 7 November 1667 (Riksarkivet, *Academica*). Af Rudbecks anatomiska preparat fins numera intet qvar i Upsala. I företalet till den första ryska upplagan af Kotosjichins skrift yttras, efter några ord om »de otyglade lidelser och det sedeslösa lefverne», som bragte honom i förderfvet: »Trots alla sina sedliga brister lyckades han likväl under sin vistelse i Stockholm att förvärfva en ganska betydlig ryktbarhet, och han vann till och med några namnkunnige samtidas vänskap. Herbinius och Rudbeck voro bekante med honom»!

[2]) Kotosjichins öfversättare Olof Didrikson Barckhusen, kallar sig *Wiburgo-Carelius;* år 1649 fick han ett stipendium af Kongl. Maj:t för att studera ryska under translatorn Johan Roselins ledning, sedermera arbetade han länge i kansliet såsom biträde vid de ryska akternas tolkning, år 1662 blef han faktor vid det svenska handelshofvet i Novgorod, utnämndes 1664 till translator i arkivet, dog 1687 (Riksarkivet, Strödda handlingar rörande Ryssland i 17:de och 18:de seklen: Ryske translatorer). Den ryska originalhandskriften har varit i den grundlige slavisten Johan Gabriel Sparfvenfelts händer; han har deri gjort några anteckningar på ryska. Redan af Nicolaus Bergius, i hans afhandling *De statu ecclesiæ et religionis moscoviticæ* (Stockholm 1704), sid. 263 åberopas bland författare om Ryssland: *Alexander Selitski Moscovita et Scriba Cancellariæ, cujus*

Ett litet utdrag må här meddelas till prof. Sedan förf. (kap. IV, 24) berättat, att de moskovitiske legaterne ofta låta i protokollen anteckna »zierlige och kloke ord», som de aldrig i verkligheten talat, för att svikligen tillvinna sig tsarens gunst, fortsätter han sålunda:

»*En fråga.* Hvarföre de understå sig sådant att göra?

Svar. Derföre sker det, att den ryske nationen är af naturen ett högdragit folk och ovanligit i politiesaker, ty i hela det landet hafvas inga goda öfningar, ej heller vilja de vänja sig till något annat än på högfärden allena, *item* till vederstyggelige ting, hat, afund och orättfärdighet hafva de lust, hvarföre de förmedelst deras olärdhet tala väl mycket, som vidrigit är, och lika som med deras snällhet befordrandes sin sak, i det de öfverila (tala fortare än) andra. Hvaraf kommer, att de under tiden förneka och vederropa sine ord eller vrida och vrängia dem i en annor mening; dertill med, när de sålunda återkalla sine ord, då skjuta de skulden på translatorerne, lika som de

---

Mscrt. Sueticum in Archivo Reg. asservatur. Hic sua conscripsit Holmiæ 1669 et alio nomine audit Grigori Carpofson Cotossichin. Mscrt. Ruthen. in Biblioth. Sparfwenfeldiana. Det oriktiga årtalet tyckes vara hemtadt från dateringen af den ena af de i Riksarkivet förvarade handskrifterna af öfversättningen. Gustaf III kände äfven tillvaron af Kotosjichins handskrift och underrättade derom Katarina II, som ämnade låta afskrifva den (Grot, *Jekaterina II i Gustav III*, Petersburg 1877, sidd. 48, 49). Sedan boken en gång blifvit tryckt, har den blifvit känd och begagnad äfven utom Ryssland. Så t. ex. är Hermanns teckning af den ryska förvaltningen på 1600-talet (*Geschichte Russlands*, III, sidd. 651 ff., 711 ff.) nästan helt och hållet grundad på Kotosjichin, hvars ord dock icke i allo torde hafva blifvit rätt förstådda. Vi vilja här endast påpeka ett par misstag, som väsentligen inverkat på Hermanns uppfattning af den moskovitiska adelns ställning. Kotosjichin säger (kap. II, 12), att adelskap *(dvorianstvo)* icke gifves åt någon »af borgarefolk och af presters och af bönders söner och af bojarernas underhafvande *(iz bojarskich liudej)*», men att om någon af dessa klasser låter sin son träda i tjenst vid de nyordnade värfvade regementena *(saldaty* och *rejtary)* eller såsom skrifvare i prikazerna eller »såsom någon annan tsarens man», och om desse deras söner genom sin tjenstgöring förvärfva »län och arfvegods» *(pomêstia i vottjiny)*, då »uppstår deraf en adelig ätt» *(i ot togo poidet dvorianskoj rod)*, ehuru hvarken adelsbref eller sköldemärken utdelas, utan endast bref på rätten till godsen. Hermann har nu (sid. 722) öfversatt *bojarskije liudi* med »Bojarenkinder» och således trott, att dermed åsyftas de bekante *dêti bojarskije* (»bojarsöner» i gamla svenska handlingar), hvilka utgjorde ett slags lägre frälsestånd, uppkommet dels af med kronojord belönade krigare, dels af de förnämare ätternas afkomlingar, i den mån desse i följd af hemmanens förminskning genom arfskiften icke mäktade uppehålla full russtjenst såsom adelsmän *(dvoriane)*. Vidare tolkar Hermann de efterföljande orden så: »Und daher kam der Stand der Dworäne», ehuru *poidet* är ett tydligt præsens, och *rod* aldrig kan betyda annat än »ätt». På detta sätt får han, i strid mot alla historiska vittnesbörd, å ena sidan en allt för skarp skilnad emellan *dvoriane* och *dêti bojarskije*, och å andra sidan en oriktig föreställning om den ryska adelns uppkomst i allmänhet, enär *dvoriane* visst icke uteslutande härstammade från tsarens tjenstemän. En närmare utredning af dessa förhållanden kan icke här lemnas.

hade det falskeligen och vrångvist uttydt eller förtolkat. Skulle nu alla deras ord blifva grant protokollerade och de stå derföre sedan, så finge de ingen annor lön för sin tjenst, än som här nedre förmäles i den 28 punkt (knut, förvisning till Sibirien o. s. v.).

Högt begåfvade läsare! Du må intet förundra dig på, när du detta öfverläsandes varder, ty det hafver och förhåller sig alltså i sanning, såsom förmäles. Orsaken dertill är, att de intet förskicka eller betro sine barn att resa och vandra uti främmande herrskaper och länder, till att lära och blifva vana och skickelige vid något godt, emedan de befrukta sig, att när deras ungdom komme uti främmande länder, de då snart vore bevekte, förmedelst den goda friheten, som annorstädes brukas, *item* måtte de lätteligen bevekas af främmande manier och trosöfningar, att de ju deraf skole öfvergifva sin egen religion och vedertaga en annan samt sedan hafva ingen längtan att resa hem och till sine förvandter igen. Derföre tillåtes ingen af muskoviterne att resa i främmande land, undantagandes dem allena, som tsaren brukar till att förskicka i någre sine värf, och en part af köpmännerne med deras varor, hvilke köpmänner, när de i sådan occasion förresa af landet, måste hafva sine visse passbord med sig, och de samme måste gifva en skrift ifrå sig och ställa en real caution för sig (att återvända)».

Rysslands afspärring från det öfriga Europa kändes allt mer tryckande för moskoviterne sjelfve. Med landsflyktingens bitterhet talar Kotosjichin å det slägtes vägnar, som trettio år senare, med eller mot sin vilja, rycktes ur sina gamla vanor af Peter Alexejevitj.

De äldsta Statsutskotten
och beskattningsrätten på deras tid.

AF

E. V. MONTAN.

Då 1772 års Regeringsform (i 2 §) gifver gällande kraft vid sin sida åt Landslagens Konungabalk, men (i 39 §) förklarar alla andra från år 1680 såsom grundlag ansedda stadgar (utom privilegier) »afskaffade och förkastade», så erkänner den dermed »svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta», men icke den utveckling, som frihetstidens grundlagsstiftning med ledning af förut vunnen erfarenhet gifvit åt denna rätt.

Ända till 1719 innebar beskattningsrätten icke någon magt att fastställa och kontrollera statens utgifter. I enlighet dermed är ock den beskattningsrätt, som 1772 års Regeringsform tillerkänner *Riksens Ständer*, hufvudsakligen inskränkt till en skattebevillningsrätt. I olikhet med frihetstidens grundlagar medgifver den folkets representanter ingen rätt att bestämma statsmedlens användning, icke heller någon verklig kontrollerande magt öfver styrelsen. Och äfven bevillningsrätten var enligt 1772 års R. F. ofullständig och framför allt icke omgärdad af tillräckliga garantier.

Rådet tillsattes af och var ansvarigt för »konungen allena»; denne var i allmänhet icke ens förbunden att inhemta dess *råd.* Äfven kollegierna voro »konungen allena ansvariga»; och »inga andra protokoll än de som rörde de ärenden, hvilka K. Maj:t med Riksens ständer öfvervägt, kunde af dem äskas eller till dem öfverlemnas». (§§ 4, 12, 32, 49).

Ständerna egde att sammankomma endast då de af konungen kallades. 5 § i 1720 års R.F. stadgade att »K. Maj:t icke egde pålägga några krigshjelper, gärder, tullar, utskrifningar och andra afgifter utan Riksens Ständers vetskap, fria vilja och samtycke». 45 § i 1772 års R.F. innehåller samma stadgande

ordagrant, utom att den framför ordet »gärder» inskjuter »nya», samt utesluter ordet »tullar».

5 § i 1720 års R.F. tillägger, att K. Maj:t ej heller finge »sträcka dessa afgifter till längre tid än som de efter sjelfva bevillningarnas tydliga innehåll komme att utgöras». Detta stadgande är uteslutet af 1772 års grundlagsstiftare, som i strid med hvad som egt rum äfven under 1600-talet, till och med under envåldstiden, icke ansåg bevillningsrätten böra inbegripa rätt att gifva bevillningarna blott för en viss tid. Häremot anfördes väl med allt skäl af oppositionen, att till bevillningsrätten borde höra att bestämma icke blott bevillningarnas storlek, utan ock den tid som de skulle utgå, och att, om de deremot måste sättas från riksdag till riksdag, så skulle konungen de facto bestämma bevillningstiden och således dela bevillningsrätten med ständerna. Konung Gustaf III gendref detta dermed, att då 38 § R.F. tydligen utstakade, att »ingen, för hvad orsak det vara måtte, hade magt att sammankalla riksdag utan K. Maj:t allena», utsättandet af annan tid än till nästa riksdag vore »en illusion af grundlagen, som direkte skulle kränka konungens rätt och störa regeringssättets grunder». Så lydde det svar, som vid 1789 års riksdag af K. Maj:t gafs på adelns hemställan rörande bevillningens tid samt infördes i Modées författningssamling, likasom om det varit en autentisk grundlagsförklaring. Allt ifrån början af sin regering omfattade Gustaf III den sålunda uttalade grundsatsen. För att rätt bedöma konungens uppfattning af denna vigtiga fråga, bör man ihågkomma den oro han måste hysa för förnyandet af utländska magters inblandning i riksdagsärendena, och att den forne partichefen Fersen på tal om ett 1778 väckt förslag att fastställa bevillningen för viss tid gjorde gällande, att detta icke borde ske, så länge den generation lefde, som sysslat vid riksdagarne med främmande hofs penningar, och de personer sute i grannländernas ministèrer, som genom korruption tagit sig ett så stort välde i Sveriges inre angelägenheter.

Enligt 1772 års R.F., likasom efter den af år 1720, kunde konungen icke börja anfallskrig utan ständernas samtycke, men i händelse af anfall emot riket egde han utskrifva gärder; enligt den sistnämnda grundlagen dock blott, »till dess Riksens Ständer kunde sammankomma»; hvaremot efter den förstnämnda ständerna borde sammanträda och de nya gärderna upphöra först

när kriget upphört. Riksdagens sammankomster skulle enligt 46 § i 1772 års R.F. ej vara längre än högst tre månader; vid den tiden kunde konungen »riksdagen afkunna och ständerna hvar till sin ort hemskicka; vore i sådan händelse ingen ny bevillning fastställd, skulle det förblifva vid den gamla». Intet stadgande fans i 1772 års R.F., som förbjöd konungen att upptaga statslån och derigenom kringgå riksdagens beskattningsrätt; och den gamla riksgäldens förvaltning, som 1766 blifvit införlifvad med Statskontoret, kom nu med detta i konungens hand.

I 24 § af 1772 års R.F. påbjudes, att statsmedlens disponerande och utdelande skulle höra under Statskontoret, att staten skulle årligen och tidigt inrättas och 1696 års stat dervid till en rättelse och grund tagas, samt att bemälte stat icke finge öfverskridas eller förökas, med mindre K. Maj:ts och rikets bästa sådant fordrade. Allt detta är ordagrant afskrifvet efter 1720 års Regeringsform, 31 §, men denna §:s nästa punkt:

»Uti staten blifver icke allenast *en viss* summa handpenningar till Kongl. Maj:ts enskilda behag och disposition lemnad, utan ock årligen en summa anslagen till extra utgifter, hvilken *senare af Kongl. Maj:t med råds råde kommer att disponeras, hvarvid i akt tages, att utgifterna alltid lämpas efter inkomsterna»;* har erhållit följande väsentligen förändrade lydelse:

»Uti staten blifver icke allenast *then vissa* summa handpenningar, *som redan är* till Kongl. Maj:ts enskilda behag och disposition lemnad, utan ock årligen en summa anslagen till extra utgifter, hvilken *anordnas efter Kongl. Maj:ts befallning, underskrifven och behörigen kontrasignerad, allt efter the instruktioner, Kongl. bref och förordningar, som redan utfärdade äro eller hädanefter utfärdas».* Denna förändring är i hög grad karakteristisk för Gustaf III:s sätt att gå till väga såsom grundlagsstiftare. Statsregleringen blef således 1772 konungens ensak. Under frihetstiden deremot blef, enligt 1720 års instruktion för Statskontoret, riksstaten årligen granskad och uppgjord af en statskommission, hvilken väl bestod af högre ämbetsmän, men i likhet med rådet och ämbetsverken var ansvarig endast inför ständerna, och egde dessa, då de voro samlade, att revidera statsverket och »afsluta» staten. Då statsverkets angelägenheter betraktades såsom hemliga, handlades de på ständernas vägnar af sekreta utskottet, hvilket ombesörjde denna uppgift genom sin afdelning, statsdeputationen. Ständerna sjelfva

skulle dock besluta om nya utgifter, men i detta likasom i andra fall ingrep det mägtiga utskottet stundom i deras rätt.

50 § af 1772 års R.F. stadgar följande: »Statsverkets tillstånd uppvisas åt Riksens Ständers utskott, på det att de må inhemta, att penningarna blifvit brukade till rikets gagn och bästa»; och innehåller sålunda löftet om ett statsutskott, men angående arten och omfattningen af dess statsrevision stadgar grundlagen intet. I densamma var för öfrigt icke bestämdt, huruvida ständerna egde att efter behag tillsätta utskott, men blott att de hade magt att utnämna ledamöter »i de utskott, *med hvilka Kongl. Maj:t* ville öfverlägga om de ärenden, som *honom syntes hemliga* hållas böra», och att åt dessa voro »alldeles uppdragna alla de rättigheter, som Riksens Ständer sjelfva innehade». Så stadgade den märkliga 47 §. Man kunde på grund häraf sätta i fråga, om ständerna äfven i de mål Regeringsformen dem tillerkände kunde af dessa hemliga utskott företrädas. I 50 §:ns ordalydelse fans knappt något, som hindrade konungen att låta statsverkets uppvisning ske inför ett dylikt hemligt utskott. Man åberopade väl deremot, att under ordet »de» måste förstås ständerna sjelfva i motsats till deras utskott, men riktigheten af denna uppfattning kan icke afgjordt bevisas ur det »bokstafliga innehållet», efter hvilket enligt § 57 Regeringsformen skall tolkas. Banken skulle enligt 55 § förblifva under ständernas egen vård: skulle tilläfventyrs ett sådant utskott äfven kunna med konungen besluta om dess grannlaga angelägenheter? Under frihetstiden hade bankoväsendet handlagts af sekreta utskottets afdelning, bankodeputationen, likasom statsverket af statsdeputationen; och i sjelfva verket var 47 § en gengångare af den illa beryktade sekretessen och möjliggjorde en tillämpning af densamma, som kunde efter sig företeende omständigheter ganska vidt utsträckas.

Så mycket lättare kunde detta ske, som den riksdagsordning, hvilken blef gällande under 1772 års statsskick, blef den gamla ofullständiga från år 1617, som konungen (i anledning af ofvan anförda stadgande i 2 § R.F.) återgaf laga kraft i stället för den af år 1723, ehuru den förra i vissa fall stred emot Regeringsformen och således icke i allo kunde tillämpas. Hon gaf konungen rätt att taga del i ständernas förhandlingar; hon kände icke något annat initiativ än hans och berättigade honom att, om måndens meningar icke kunde förenas, af dem

taga hvad honom bäst syntes. I 38 § af 1772 års Regeringsform heter det, att »ständerna skulle sammankomma att rådslå med K. Maj:t om de ärenden, för hvilka K. Maj:t dem sammankallar»; men 42 § gifver tydligen äfven ständerna rätt att väcka lagförslag. Huru ståndens röster skulle beräknas, eller huru många stånds samtycke fordrades för åstadkommandet af Rikssens Ständers beslut, var i Regeringsformen icke bestämdt, utom att 52 § stadgade, att inga nya ståndsprivilegier skulle gifvas utan alla fyra ståndens samtycke. Då samma paragraf tillika innehöll, att K. Maj:t skulle bibehålla stånden vid deras gamla privilegier, och 39 §, att hvar och en skulle åtnjuta sina lagliga rättigheter och välfångna privilegier, så syntes allt nytt gynnande i beskattningsväg af ett stånd på de öfrigas bekostnad vara förebygdt och konungen vara förbunden att låta hvart stånd efter gammal sed bestämma sin egen bevillning.

Redan vid slutet af 1772 års riksdag lyftes några lätta flikar af den slöja, hvari dels saknaden af stadganden, dels ordalydelsen af vissa sådana i den nya grundlagen hade lyckats dölja dess stiftares tankar.

Den 25 Augusti, således blott fyra dagar efter dess antagande på rikssalen, voro ständerna åter sammankallade till ett nytt plenum plenorum för att mottaga K. Maj:ts propositioner. Dessa innehöllo, »att ständerna måtte komma öfverens om den allmänna bevillningen och, under särskild titel, om begrafnings- och kröningshjelp; att då K. Maj:t icke kunde veta, huruvida dessa tvenne artiklar jemte statens vanliga inkomster skulle förslå till rikets behof, ständerna skulle af de tre banken vårdande stånden utse vissa personer, med hvilka K. Maj:t kunde öfverlägga om de utvägar, som för en sådan händelse kunde vidtagas, hvarvid någon hemlighet blefve nödig; samt att rikssens ständer måtte, genom vidtagande af författningar om deras bank, sätta den i stånd att ju förr dess hellre bidraga dertill att penningverket blefve återstäldt i dess lagliga ordning». K. Maj:t begärde ständernas underdåniga utlåtanden häröfver sist inom fjorton dagar. Enskildt lät konungen förstå, att inga andra ämnen finge komma under öfverläggning än de som af K. Maj:t meddelades ständerna, och att hvarken sekreta utskott eller deputationer vidare existerade.

Ständerna hänsköto den första kongl. propositionen till ett »stats- och bevillningsutskott», bildadt af den förra statsdeputa-

tionen jämte två af bondeståndet utsedde ledamöter, den sista till bankodeputationen under namn af »bankoutskott». Det senare utskottet beslöt att hufvudsakligen vidhålla bankodeputationens den 14 Juli till sekreta utskottet aflåtna finansplan, dock med den förändring, att tiden för realisationens verkställande icke skulle fastställas till 1775 års början, utan K. Maj:t få rättighet att derom bestämma. Men adeln beslöt att till K. Maj:t öfverlemna utskottets finansbetänkande med anhållan, att han efter bankofullmägtiges hörande täcktes förordna om rikets finans- och penningeverk. Borgarståndet antog visserligen för sin del en af dess utskottsledamöter föreslagen finansplan, som åsyftade att fördröja realisationen, att verkställa den icke på en gång, utan småningom, och att göra den beroende af handelsvågens ställning, men då preste- och bondestånden instämde i adelns beslut, blef detta Riksens Ständers. I riksdagsbeslutet innehåller 9 § på grund häraf att »Ständerna till K. Maj:ts försorg öfverlemna, hvad bankoutskottet i denna delen föreslagit, med anhållan att, sedan bankofullmägtige, hvilka blifvit instruerade att gå K. Maj:t till handa på sätt som enligt bankoförfattningarna kunde med bankens säkerhet och styrka förenas, blifvit hörde, K. Maj:t täcktes vidtaga de åtgärder, som kunde leda till det länge åsyftade ändamålet, att penningen måtte blifva ett säkert och fast varumått och verkligt mynt erhållas i rörelsen».

Stats- och bevillningsutskottet afgaf förslag om fortsatt utgörande med obetydlig förändring af den vid näst föregående riksdag gifna allmänna bevillning under 1773 och derpå följande år till och med utgången af det år, då nästa riksdag komme att sluta, om krönings- och begrafningshjelp att utgå under åren 1773—76 med ett mot en tredjedel af den allmänna bevillningen svarande belopp, afgift till fond för medicinalverket, m. m. Borgarståndet gjorde ett vigtigt tillägg till den af utskottet föreslagna bevillningsförfattningen, då det beslöt, att i fall konungen i anledning af bankoutskottets betänkande[1]) skulle i afseende på en hotande hungersnöd alldeles förbjuda brännvinstillverkning, afgiften derför skulle af ståndet likafullt utgöras. Adeln instämde

[1]) I den af bankoutskottet föreslagna, till K. Maj:t af ständerna aflåtna skrifvelsen heter det i ofvanberörda afseende: »Erfarenheten har väl visat, att ett allmänt förbud emot brännvinsbränning hittills svårligen stått att vinna, men alldenstund en besparing i denna vägen är så mycket högre af nöden, som den utgör den mest betydande omständigheten i rikshushållningens förbättring, fördenskull — — hafva Riksens ständer hemställa bort, om icke E. K. M. täcktes

genast för sin del i detta medgifvande. Preseståndet var tveksamt och afbidade det beslut, som bondeståndet, skulle fatta, och detta stånd fattade uttryckligen det beslut, att om husbehofsbränningen på landet blefve förbjuden, afgiften för allmogen skulle upphöra.

Den 7 September voro ständerna åter samlade på rikssalen för att till konungen afgifva svar på hans första och tredje proposition. Landtmarskalken tillkännagaf på samma gång, att ständerna till ledamöter i det utskott, med hvilket konungen förklarat sig vilja öfverlägga angående hemliga ärenden, hade utsett de personer, som de anförtrott bankosakerna.

Följande dag tillkännagåfvo talmännen i preste- och borgarstånden, att konungen till dem förklarat sitt höga nöje öfver adelns och borgarståndets beslut rörande brännvinsbevillningen jämte sin åstundan att äfven de begge andra stånden skulle i denna delen bruka en lika precaution, samt att han i sådant syfte återlemnat bevillningsförslaget. Presterna fogade sig nu efter konungens önskan och afsände en deputation till bondeståndet för att uppmana detta stånd att skyndsamt fatta beslut i samma riktning. Oaktadt alla föreställningar af talmannen och sekreteraren stannade bondeståndet ännu en gång vid sitt första beslut och afsände talmannen för att bedja konungen icke onådigt upptaga detta. Men konungen svarade, att om ståndet icke lemnade positift besked häruti, nödgades han att åter låta stats- och bevillningsutskottet sammanträda till detta ärendes slutliga afgörande. Efter undfången del häraf lät ståndet omsider förmå sig att godkänna en af sekreteraren uppsatt proposition om bifall — med vissa reservationer. I den af ständerna den 8 September 1772 fastställda bevillningsförfattningen har bondeståndets beslut följande lydelse: »Ehuru vi af bondeståndet förut förbehållit oss, att i den händelse husbehofsbränningen på landet skulle blifva förbjuden, den derför åtagna afgiften för allmogen måtte upphöra, hafva vi dock vid nogare eftersinnande härom förklarat vår underdåniga tanke, att om K. Maj:t skulle finna högst nödvändigt att uti tryckande hungersnöd och spanmålsbrist på vissa tider förbjuda husbehofsbränning på landet, bevillningen af allmogen ändock icke må min-

---

vidtaga antingen temporella brännvinsförbud eller ock på ett eller annat sätt, allt som det för godt kan pröfvas, brännvinsbränningen inskränka, så snart nöden sådant kräfver».

skas». I adelns och presteståndets nämnes icke, såsom i de två lägre ståndens, något om hungersnöd eller något annat vilkor för bevillningens fortfarande i händelse af brännvinsförbud.

De tre ofrälse stånden förbehålla sig i bevillningstadgan att om penningverket skulle innan nästa riksdag komma i det fasta skick, att kursen blefve nedsatt och kunde hållas under 45 mark kopparmynt för riksdalern, K. Maj:t täcktes låta dem njuta en fjerdedels minskning i den allmänna bevillningen. Adelns förbehåll är affattadt i de mera allmänna ordalagen att, i fall statsverket genom K. Maj:ts åtgärder med penningväsendet skulle kunna umbära någon del af denna bevillning, K. Maj:t efter omständigheterna ville låta dem njuta någon afkortning i densamma. Lön- och betalningsafgiften, slottshjelpen, posttaxe- och stämplade pappersafgiften samt kronans öfriga inkomster skulle till nästa riksdag fortfara på samma sätt som de sedan sista riksdag blifvit utgjorda. Slutligen förbehålla sig ständerna på det kraftigaste, att hvad de sig påtagit icke måtte lända till något inbrott i deras privilegier, fri- och rättigheter eller till exempel i framtiden åberopas, ej heller emot ordaförståndet i denna eller den förnyade förra bevillningsstadgan i någon måtto förtydas eller sträckas [1]).

Samma dag som ständernas beslut om bevillningen sålunda kom till stånd, aflemnade landtmarskalken i bankoutskottet konungens hemliga propositioner med tillkännagifvande af att denne samma dag väntade svar, alldenstund han den följande ville afsluta riksdagen. Den vigtigaste propositionen var konungens begäran att utskottet skulle gifva honom ett »särskildt kreditiv på minst 50 tunnor guld till statsbristens fyllande detta och de följande åren, att i nödfall nyttjas». Utskottet beviljade ett kreditiv på 50 tunnor guld, men som icke skulle få begagnas »till statsverkets behof», utan blott i de »yttersta nödfall, att riket blefve antastadt med utrikes krig eller af invärtes oroligheter, och K. Maj:t behöfde vidtaga åtgärder för dess försvar». Vidare beviljade utskottet anticipationskreditiv att nyttjas de tider af året, då landträntorna icke inflöte, och medgaf att 120,000 rdr specie skulle årligen få aflemnas af kronans hypoteker till bestridande af statsverkets utrikes behof, samt att, sedan en liqvidation blifvit uppgjord öfver statens banko-

[1]) Om 1770 års bevillning se C. G. Malmström, Sveriges politiska historia, VI, s 190.

skuld, räknad till den 1 September 1772, staten ej vidare skulle graveras med intressen, utan alla inbetalningar afskrifvas på kapitalet. Deremot förbehöll sig utskottet, att banken utan vidare afkortningar skulle få tillgodonjuta de af kronan öfverlåtna hypoteker samt blifva befriad från alla vidare lån och förskott till statsverket, samt anhöll att den efter derom gifna försäkringar till indragande och emot betalning efter kurs skulle få emottaga allt hvad i subsidier riket tillfölle. Utskottet öfverenskom om en helig tysthet och afsände till konungen deputerade med en om sina beslut uppsatt promemoria, hvilka vid återkomsten tillkännagåfvo hans välbehag öfver utskottets svar. Så intim var med stöd af 47 § R. F. beröringen mellan konungen och bankoutskotten. Icke förr än den 12 Sept., tre dagar efter riksdagens afslutning, hann utskottet att justera och genom deputerade till konungen aflemna underdåniga skrifvelser om sina beslut.

Då adeln fattade sitt beslut om allmänna bevillningen, anmodade ståndet landtmarskalken att frambära en vördsam föreställning till konungen om angelägenheten af att viss tid utsattes för densammas upphörande. Konungen villfor icke denna adelns önskan, men afsåg väl att på en omväg gå henne till mötes, då han i sitt afskedstal till ständerna den 9 Sept. uttalade det »hopp» han hyste att åter mottaga dem efter sex år [1]).

1772 års riksdag följdes af vigtiga finansiella åtgärder å konungens sida, af hvilka endast följande här må nämnas.

Redan den 11 Sept. s. å. lät han tills vidare förbjuda all brännvinsbränning och försäljning och detta förbud fortfor att gälla, ända tills brännvinsbränningen började bedrifvas för kronans räkning, sedan den år 1775 blifvit egenmägtigt förklarad för ett regale. Den 8 Nov. s. å. utfärdades kungörelse om de eftergifter, som ifrån år 1776, då den nya ordningen skulle inträda, komme att få åtnjutas i brännvinsbevillningen. Den 27 Nov. 1776 utgaf konungen sin förordning om den så länge efterlängtade realisationen. Åberopande det uppdrag han af riksdagen erhållit att om rikets penningväsen förordna, påbjöd han, i strid

---

[1]) Vi böra nämna, att i riksdagsbeslutet stats- och bevillningsutskottet omtalas under namn af statsutskottet. I utskottets den 27 Augusti afgifna utlåtande om bevillningen kallar det sig dock sjelft stats- och bevillningsutskottet. Måhända ville konungen icke, att det senare namnet skulle begagnas i riksdagsbeslutet, enär Regeringsformen endast talar om det utskott, för hvilket staten skulle uppvisas, men icke om något bevillningsutskott.

med bankofullmägtiges åsigter, att bankosedlarnes inlösen skulle taga sin början med följande år, och återtog i trots af samme fullmägtiges på ständernas instruktion stödda protest dispositionen af de i banken hypotiserade kronoräntor under förklaring, att liqvidationen mellan kronan och banken skulle underställas ständernas pröfning vid nästföljande riksdag. Kursen fastställdes till specieriksdalerns gångbara värde, 72 mark, i stället för det ursprungliga, 36. På denna förordning följde den af den 6 Dec. s. å., som bestämde, att de kronans penningräntor och riksdagsbevillningar, som voro tillkomne efter 1719, samt acciserna skulle i enlighet dermed utgöras efter sex daler silfvermynt på riksdalern, men de äldre utgå efter tre daler, samt att en del kontributioner skulle eftergifvas. Vidare faststäldes ny sjötullstaxa samt ny landtulls- och accisstadga, och öfverlätos tullarna, acciserna och vissa andra afgifter till en generaltullarrendesocietet, hvaruti staten sjelf ingick till en fjerdedel. Riksgäldens förvaltning afskildes 1777 från statskontoret och stäldes under en särskild direktion, som fick till sitt förfogande vissa bestämda statsinkomster; och en ny »ständig stat» faststäldes den 24 Jan. 1778 att gälla lika som tillförene den af 1696. I det följande skola vi se, i hvad mån de finansiella resultaten af dessa djupt ingripande åtgärder och den tillökning i kronans inkomster, som flere af dem medförde, ingingo i den uppvisning af statsverkets tillstånd, som det jämlikt 50 § R.F. ålåg konungen att vid nästa riksdag låta försiggå.

Den förhoppning, konungen 1772 uttalat att om sex år få återse ständerna, gick under gynsamma omständigheter i fullbordan, då han år 1778 åter sammankallade Rikets Ständer. Riksdagen var nämligen då, såsom det heter i det den 9 September till ständerna utfärdade kallelsebrefvet, »till konungens innerligaste tillfredsställelse beramad i den enda afsigt, att de med honom måtte få glädjas öfver fäderneslandets lyckliga belägenhet både inom och utom dess gränser; den stora och sällsynta välsignelse, hvarmed sedan ständernas sista samvaro fäderneslandet blifvit bekrönt, så i jordens ymniga afkastning, som i de öfriga anstalter, hvilka konungen sett sig föranlåten att vidtaga, hade nämligen satt honom i stånd att mindre behöfva deras biträde till sin regerings understöd». Riksdagen var, såsom Geijer yttrar, ett politiskt skådespel, som konung Gustaf III gaf verlden och sig sjelf, och eger, såsom bekant, sin största

betydelse deruti att riksdagens former under det nya statsskicket nu blefvo närmare bestämda. I detta afseende utgör den ett vigtigt komplement till 1772 års riksdag.

Riksdagen var sammankallad till den 19, men öppnades icke förr än den 30 Oktober. I början af det tal, som konungen då höll på rikssalen, framhöll han åter »den innerliga förnöjelse han njöt, då han mottog ständerna utan att behöfva anlita deras hjelp och understöd till rikets behof». Den 31 Oktober fingo dessa i ett nytt plenum plenorum på rikssalen del af konungens propositioner och af »de punkter om rikets invärtes tillstånd», om hvilka K. Maj:t funnit för godt att underrätta ständerna. Redan följande dag, den 1 November, föddes riket en kronprins. Denna glädjefulla tilldragelse blef en anledning för konungen och riksdagen att täfla uti ömsesidiga artigheter och en vigtig hjelp för konungen uti hans sträfvan att aflägsna hvarje moln, som visade sig på riksdagens horisont. Han öfvertog sjelf riksdagens högsta ledning och lyckades i sin afsigt: riksdagen företer åtminstone för den ytlige betraktaren nästan alltigenom anblicken af en klar och solljus himmel, hvars skönhet endast synes förhöjas af lätta och snart öfvergående strömoln. Det var knappt mer än en eller ett par gånger, som oväder höll på att utbrista.

Konungen uppdrog åt ständerna att bestämma den nyfödde prinsens namn och bjöd dem att genom deputerade stå fadder vid hans dop, som försiggick den 10 November. Ett par dagar derefter, den 14, beslöto adeln och presteståndet att vid Gustaf Adolfs vagga nedlägga en faddergåfva. Lagman Reuterholm som väckte förslag härom hos adeln, yrkade att beloppet genast skulle bestämmas, men på hemställan af f. d. riksrådet och fältmarskalken grefve Fersen beslöt adeln, att frågan om summan och hennes anskaffande skulle beredas i ett bevillningsutskott af alla fyra stånden. Den 17 uppträdde emellertid Fersen sjelf hos adeln med den förklaringen, att då hvarken konungens riksdagskallelse eller proposition innehölle någon begäran om bevillning, så kunde namnet bevillningsutskott hos allmänheten väcka uppmärksamhet, hvarför namnet på utskottet borde förändras till »deputerade att reglera den beviljade faddergåfvan». Dessa beslut biträddes af de öfriga stånden. Bönderna gingo ännu längre i frikostighet. Konungens gunstling Elis Schröderheim, som hos dem tjenstgjorde såsom sekreterare med biträde af skalden Bell-

man, förmådde deras talman att föreslå anslags beviljande till höjande af konungens handpenningar och till ersättning för hans med anledning af ständernas sammankomst och kronprinsens födelse ökade utgifter, äfvensom till en hemgift åt hertig Carl. Dessa förslag antogos genast af bönderna och sedermera af de öfriga stånden. Slutligen förenade sig äfven ständerna om ett från presteståndet utgånget förslag att ihågkomma drottningen med någon gåfva. Fersen anmärkte vid dessa propositioner, att då konungen ensam egde att efter sitt välbehag förordna om användningen af alla rikets inkomster, ständerna borde i sättet att frambära bevillningar iakttaga varsamhet, och icke sjelfva på dem sätta sådana titlar. Alla dessa propositioner hänskötos emellertid till faddergåfveutskottet, och man gjorde sig underrättad om konungens nådiga vilja, innan utskottet skred till besluts fattande.

Redan i det tal, hvarmed konungen öppnade riksdagen, hade han tillkännagifvit sin afsigt att, särskildt med anledning af den 1776 påbjudna realisationen, meddela sig med ett bankoutskott.

Den 17 November antogo de tre stånd, som garanterat banken, ett af Fersen framlagdt förslag till instruktion för det blifvande bankoutskottet, affattad i 7 punkter. Detta förslag vållade det enda väsentliga afbrottet i det lugn, som syntes råda vid riksdagen. Konungen upptog det synnerligen illa och sökte den 20 Nov. genom sina förtroendemän förmå stånden att upprifva sina den 17 fattade beslut och ändra instruktionen i det syfte att, om K. Maj:t funne för godt att med bankoutskottet ingå i någon öfverläggning, det skulle ställa sig till efterrättelse 47 § Regeringsformen. Då landtmarskalken, för att befordra framgången af konungens önskan, påstod sig i föregående plenum icke hafva gjort proposition om att förslaget skulle antagas definitift, utan endast »till närmare öfverseende», framkallade Fersen såsom vitne emot honom riddarhussekreteraren, och efter den mest stormiga öfverläggning beslöt adeln att »anse saken såsom afgjord».

Då icke heller presteståndet ingick på någon ändring i sitt redan fattade beslut och motstånd mötte äfven i borgarståndet, måste konungen tillgripa en annan åtgärd och delgaf den 24 Nov. genom hofkansleren de två sistnämnda stånden sin begäran, att bankoutskottets instruktion måtte blifva lämpad efter 47 § Regeringsformen. I borgarståndet fick hofkansleren det svar, att

ståndet »varit nog lyckligt att liksom af sig sjelft hafva förekommit konungens vilja». Det hade nämligen före hofkanslerens ankomst beslutit att till instruktionen tillägga en 8:de § i sådant syfte. Preseståndet biföll strax borgarståndets beslut. Adeln var icke sammankallad den 24, men i dess plenum följande dag föredrogs borgarståndets protokollsutdrag om dess beslut i saken. Fersen tillstyrkte nu adeln att biträda detta beslut, alldenstund protokollsutdraget icke föresloge någon ändring, utan blott ett tillägg till instruktionen, och han blifvit underrättad, att konungen ville meddela utskottet något, som han önskade skulle vara hemligt, samt 47 § Regeringsformen i detta fall vore tydlig. Sedan en annan medlem af oppositionen förklarat sig »anse för en skyldighet att nu lyda konungens vilja», bifölls tillägget utan vidare öfverläggning, äfvensom den från konungens kansli föreslagna ed, som utskottets ledamöter skulle aflägga, hvaruti ständerna icke gjorde annan förändring än att utskottets instruktion deri blef åberopad.

I Fersens af trycket utgifna »Historiska skrifter» (fjerde delen sid. 86 o. ff.) berättas om det märkliga samtal, som han den 22 November hade med den emot honom för hans åtgöranden i fråga om instruktionen högeligen uppbragte konungen. Tillägget framställer Fersen der såsom olämpligt och onödigt, men säger att det »dock icke kunde verka något betydligt ondt, då de föregående sju paragraferna förblefvo orubbade». Vi lemna derhän, om detta kan vara Fersens verkliga tanke. Biskop Wallqvist omfattade den motsatta åsigten, att »då bankoutskottet härigenom qvalificerades till ett hemligt utskott efter 47 § Regeringsformen med full magt att göra och låta, kan man säga, att de föregående sju paragraferna till kraft och verkan försvunno». Innehållet af 8 §: »Då K. Maj:t i nåder för godt finner att utskottet något särskildt meddela, har utskottet i slikt fall att ställa sig till efterrättelse 47 § af Regeringsformen» — synes svårligen rätt kunna förlikas med de i föregående §§ förekommande förbud för utskottet att *utan plenas samtycke* ingå i vare sig andra utvägar till realisationens vidmagthållande än som uti verkets fonder vore att tillgå, eller i afskrifningar och eftergifter af bankens fordringar eller i andra penning-utgifter — ett förbud som skärpes genom stadgandet i 7 §, att om någonsin utskottet skulle vilja företaga något deremot stridande, hvarje dess ledamot egde att, utan afseende på den aflagda tyst-

hetseden, sådant i sitt stånd anmäla, o. s. v. [1]). Striden om hemlighet efter 47 § R.F. återuppväcktes sedermera inom bankoutskottet, då detta skulle fatta beslut angående de vigtiga propositioner, som tillställdes det af K. Maj:t.

Bankoutskottet infann sig den 9 December efter nådig kallelse på slottet, i konungens sängkammare. Formaliteterna vid detta tillfälle voro de samma, som sedan iakttogos vid statsutskottets första sammanträde inför konungen. Denne höll ett kort tal angående de författningar, genom hvilka han lyckligen genomfört realisationen samt »satt banken i den förmögenhet», att den kunnat dervid biträda. Hofkansleren baron Fredrik Sparre uppläste derefter K. Maj:ts proposition till utskottet.

Redan följande dag, den 10 Dec., fattade utskottet beslut om de vigtigaste delarne af propositionen. Denna innehöll att konungen sedan 1772 afbetalat 1,200,000 rdr specie på statsverkets bankoskuld och för realisationens befrämjande understödt banken med 3,300,000 rdr, i det han dels hade påtagit sig dess utländska skuld å 1,800,000 rdr, dels låtit tillställa banken 1,200,000 rdr holl. kurant i silfver, dels slutligen anordnat 300,000 rdr specie att betalas till banken af inflytande tull- och licentmedel, mot det att kronans till banken hypotiserade räntor ifrån 1777 års början återstäldes till statsverkets disposition och kronans både äldre och nyare gäld från samma tid afskrefves. K. Maj:t ansåg härigenom kronans gäld till banken, hvarå efter nyss nämnda liqvider återstod omkring 4,750,000 rdr specie, »dödad och försvunnen, samt förväntade af utskottet, att statskontorets skuldförbindelser, såsom numera utan all kraft och värde, blefve återstälda». Denna vigtiga framställning bifölls utan svårighet enhälligt af utskottet.

K. Maj:t äskade vidare, att äfven vid denna riksdag — utom det vanliga anticipationskreditivet, som nu gafs åt riksgäldsdirektionen i stället för åt statskontoret — af utskottet undfå ett kreditiv på 50 tunnor guld för att begagnas, icke till statsverkets vanliga behof, utan för samma oförutsedda händelser som det förra kreditivet på samma summa, hvilket icke blifvit begagnadt. Fersen yrkade att plena åtminstone i allmänna termer

[1]) Se härom Wallqvists 1878 utgifna *Minnen och Bref,* der äfven hans år 1792 till presteståndets protokoll afgifna yttrande i fråga om samma bankoutskottets instruktion finnes infört, s. 64 o. ff. Till stöd för sin mening åberopar W. den tillämpning som gjordes af § 8 vid så väl 1778 års som följande riksdagar, hvarigenom bankoutskottets åtgärder »hvarken doldes eller uppenbarades».

måtte få kunskap om detta understöd och de fall, i hvilka det finge begagnas, närmare utstakas: »det kunde en gång hända, att hela bankens styrelse droges under konungamagten, i fall alla propositioner ifrån denna magt till bankoutskottet förklarades hemliga; det vore icke fråga om beloppets storlek, utan om rätten att gifva; bankodeputationen hade icke under föregående regeringssätt kunnat meddela kreditiv, utan blott sekreta utskottet, i hvars rätt ständerna sjelfva genom 55 § R.F. nu hade inträdt». Finansministern, statssekreteraren Liljencrants, som var ledamot af utskottet, medgaf väl att Fersens konsiderationer vore ej mindre vigtiga än respektabla, men åberopade emot dem 8 § af utskottets instruktion samt 47 § R.F., och utskottet beslöt att utfärda kreditivet, sådant som det begärts, utan anmälan hos plena.

Innan den jäsning hunnit lägga sig, som frågan om instruktionen för bankoutskottet hade uppväckt i sinnena, upplästes den 28 Nov. i de tre högre stånden konungens skrifvelser om utseende af ett hemligt statsutskott. Skrifvelsen till adeln lydde sålunda:

Som Kongl. Maj:ts oryggeliga föresats alltid är att i allt i akt taga hvad Regeringsformen föreskrifver, och Kongl. Maj:t alltså, jemlikt 50 §:ns lydelse i den samma, för Riksens Ständer nu i nåder vill uppvisa låta staten; så äskar ock Kongl. Maj:t af dem, att de til den ändan och på sätt 47 § föreskrifver ofördröjligen utnämna de personer, hvilka böra utgöra det hemliga utskott, som Kongl. Maj:t dessa underrättelser meddela vill, och hvilkas antal Kongl. Maj:t härmedelst utsätter till 12 af Ridderskapet och Adelen, nemligen af Herreklassen 2 Grefvar och 2 Friherrar, af Riddareklassen 4 och af Svenneklassen 4. Actum Stockholms Slott den 28 Novembris 1778.

GUSTAF.

Antalet ledamöter från preste- och borgarstånden var i de för öfrigt lika lydande skrifvelserna till dessa stånd bestämdt till sex från hvartdera ståndet. I detta utskott, hvilket i den proposition, som K. Maj:t till det samma aflät, erhöll namnet *statsutskott*, och är det första som har uppträdt under detta i våra dagar så betydande namn, erhöll således bondeståndet ingen del, och detta, ehuru 50 § R.F. bjöd att statsverket skulle uppvisas för *Riksens Ständers* utskott, o. s. v., samt ehuru detta statsutskott var afsedt att i viss mån göra tjenst äfven såsom bevillningsutskott, och bönder blifvit inkallade i det stats- och bevillningsutskott, hvilket efter 1772 års revolution bildades af den förutvarande statsdeputationen.

Adeln och presteståndet anmodade genast sina elektorer att gå i författning om val af ledamöter i utskottet; borgarståndet,

som vid denna riksdag icke begagnade elektorer, uppsköt sitt val till följande plenum.

Den 5 December, då de tre stånden nästa gång samlades, uppbrötos elektorernas vallistor i de två högre stånden och företog borgarståndet sitt val. Till ledamöter i utskottet ifrån adeln voro valde: af 1:a klassen generalmajoren grefve C. E. Lewenhaupt, presidenten grefve C. W. von Düben, landshöfdingarne friherrarne C. Bunge och Ture G. Rudbeck; af 2:a klassen öfversten C. Maur. Aminoff, kammarherren C. G. Wattrangh, statssekreteraren Mattias Benzelstierna, presidenten G. Celsing; af 3:e klassen bergsrådet G. A. Leijonmarck, öfversten Ulrik Gottlieb Ehrenbill, hofrättsrådet Joh. Aug. Grewesmöhlen och öfversten Abraham Gustafschöld. Från preseståndet voro utsedde biskoparne i Lunds, Göteborgs och Kalmar stift, Celsius, Lamberg och Schröder, kyrkoherden doktor Petrus Nensén, öfverhofpredikanten mag. Joh. Wingård och prosten mag. Anders Hagelbeck. Borgarståndet valde till ledamöter i utskottet: grosshandlaren i Stockholm Joh. Clason, borgmästaren i Landskrona kommerserådet Arved Schauv, handelsmannen i Kristianstad Jeuns Gram, borgmästaren i Eksjö Johan Lorens Munthe, handelsmannen i Filipstad Ambrosius Widberg och borgmästaren i Simrishamn Petter Gustaf Landgrehn.

Statsutskottet vid 1778 års riksdag samlades endast trenne gånger. Det första »konstituerande» sammanträdet egde rum i konungens närvaro uti hans sängkammare på slottet den 14 December. De båda följande höllos den 16 och 17 December i »Kongshuset på Riddarholmen», uti Riksgäldsdirektionens rum (nuv. Statskontoret). Redan den 16 hann utskottet fatta beslut öfver K. Maj:ts proposition, hvadan i sista sammanträdet det endast återstod att justera expeditionen deraf till plena.

För kunskap om utskottets verksamhet ega vi ingen annan källa att tillgå än dess korta protokoll; och då detta bättre än någon omskrifning deraf är i stånd att gifva en klar föreställning om beskaffenheten af utskottets förhandlingar och om de former som dervid iakttogos, skola vi här meddela större delen deraf, med insättande för sammanhangets skull på sina respektive ställen af den ed, som utskottet affordrades, och af K. Maj:ts till detsamma aflåtna proposition.

Sammanträdet den 14 December skildras i protokollet sålunda:

»Deputerade af Riksens Ständer till det utskotts utgörande, för hvilket Kongl. Maj:t enligt 50 § Regeringsformen vill i nåder uppvisa låta statsverkets tillstånd, anmältes vara, på Konungens nådiga kallelse att sig efter dess lever infinna, nu på Kongl. Slottet uppkomne och i Konungens yttre rum församlade.

Kongl. Maj:t, som efter slutad lever och mottagen rapport af vederbörande chefer för militära corpserne här i staden var i sitt kabinett redan ingången, befalte sin öfverkammarherre baron Ridderstolpe tillsäga deputerade att inträda i Kongl. Maj:ts sängkammare och där sina anviste ställen intaga.

Framför Kongl. Maj:ts säng stod Konungens fauteuil och för den samma ett bord, med blått sammetstäcke och påströdde guldbroderade kronor öfvertäckt, på hvilket låg Konungens silfverklubba samt nödiga skrifmaterialier. Nedanför samma bord stod ännu ett, med lika täcke öfverdraget samt äfven med skrifmaterialier försedt, bredvid hvilka en uppslagen bibel.

Till höger om Hans Maj:ts fauteuil voro satta tre bänkar, med blått kläde och påsydda kronor öfvertäckta, hvilka intogos af Ridderskapets och Adelns 12 deputerade. Framför stod en röd damasch-tabourette för Landtmarskalken baron H. H. von Saltza. Midt emot och till venster om Konungens fauteuil stod en lika tabourette för H. Exc. hr riksrådet och kanslipresidenten grefve Ulrik Scheffer, och bakom den samma en bänk för ärkebiskopen C. F. Mennander och de 6 deputerade af Prästeståndet, samt midt för Kongl. Maj:ts fauteuil en bänk för Talmannen rådmannen i Stockholm C. F. Ekerman med de 6 deputerade af Borgarståndet. För Statskontorets ledamöter och betjening, som äfven på Kongl. Maj:ts befallning tillstädeskommit, var rum anvisadt till stående ofvan om Prästeståndets bänk bakom hr riksrådet och kanslipresidenten.

Så snart öfverkammarherren i underdånighet anmält, att alla i rummet inkommit och sina ställen intagit, befalte Kongl. Maj:t hofkansleren utgå och för samtlige de deputerade uppläsa den ed, hvars lifliga afläggande och sedan skriftliga undertecknande Konungen vorde af dem äskande, viljandes Kongl. Maj:t icke nådigt afseende vägra på hvad erinringar skulle kunna vid dess innehåll göras, utan låta dem hos sig i nådigt öfvervägande komma, om några blefve att i underdånighet hemställa:

Vi underskrefne, Riksens Ständers deputerade till det utskott, för hvilket Kongl. Maj:t enligit 50:de § i 1772 års Regerings-

form vill i nåder låta uppvisa statsverkets tillstånd, lofve och svära vid Gud och Hans heliga Evangelium, det vi vele och skole oss dervid till noga efterlefnad ställa, hvad så väl denna åberopade § som den 47:de § i Regeringsformen förmå och föreskrifva, samt oss i allt dervid så skicka, som trogne och nitiske undersåtare ägnar och anstår, noga iakttagande vår undersåteliga pligt mot vårom Konung och Herre samt then skyldighet oss åligger att alla i thetta utskott förekommande mål och ärender i tyst och hemligit förvar hos oss hålla, ther Kongl. Maj:ts nådiga propositioner icke annorlunda therom i några eller vissa delar förordnandes och föranledandes varda. Så sant oss Gud hjelpe till lif och själ.

De deputerade förklarade samtligen, det de till alla delar nöjde voro med hvad dem föreläst blifvit i denna ed. De erkände med djupaste undersåtlig vördnad och tacksamhet Kongl. Maj:ts dem visade nåd i hörandet öfver dess innehåll, och betygade sig redebogne att af villigaste och tillgifnaste hjertan uppfylla Kongl. Maj:ts befallning att så skrift- som muntligen denna ed afläggа.

Så snart hofkansleren härom underdånig berättelse återbragt, inträdde Kongl. Maj:t till de deputerade ifrån sitt kabinett. Dess tjenstgörande kammarherre Bengt Sparre öppnade dörrarne, och var Konungen följd af herr riksrådet och kanslipresidenten, öfverkammarherren samt hofkansleren, bärande originalet af 1772 års Regeringsform, och statssekreteraren vid Handels- och Finansexpeditionen friherre Liljencrants, bärande innevarande års afslutade och af Kongl. Maj:t underskrifna stat, hvilken tillika med Regeringsformen lades på Kongl. Maj:ts bord. Efter det Konungen sig nedsatt, och öfverkammarherren samt kammarherren lemnat rummet och dörrarne väl igenlåtit, blef hofkansleren till höger om Konungens fauteuil qvarstående och bredvid honom statssekreteraren friherre Liljencrants.

Kongl. Maj:t helsade deputerade med förklarande af sitt nådiga välbehag öfver Riksens Ständers gjorde val af dem till det utskotts utgörande, för hvilket Kongl. Maj:t Regeringsformen enligt ville i nåder låta uppvisa statsverkets tillstånd. Den ed, tillade Konungen, som hofkansleren nyss för deputerade hade uppläst, ville Kongl. Maj:t nu af dem äska, men innan de den lifligen aflade, ämnade Kongl. Maj:t äfven för dem i nåder först låta uppläsa de i eden åberopade §§ af Regeringsformen, den 47:de och 50:de; hvilken uppläsning af hofkansleren verkstäldes, sedan Landtmarskalken, Talmännerne och samtlige deputerade hade på nådigst gifven anledning af Kongl. Maj:t sina säten intagit.

Eden förestafvades derefter af hofkansleren, under hvilken de lade två finger på den Heliga skrift eller höllo dem uppräckta; och undertecknades derpå denna ed af landtmarskalken, de bägge talmännen och samtlige de deputerade, hvar och en egenhändigt, samt tillstäldes så af landtmarskalken i K. Maj:ts egna händer. Då detta gjordt var, yttrade sig K. Maj:t:

»Riksens Ständer lärer ej kunna vara undfallet hvarken den betydande brist, hvari statsverket till mig af dem lemnades vid sista riksdagens slut, ej heller hvad trängande behof riket sig då befann uti, och hvad flere dryga och oförutsedda kostnader det samma kort deruppå och äfven i följande tider haft att vidkänna. I hvad skick jag genom den Högstes välsignelse riket dock återbragt och behofven nödtorfteligen försett och afhulpit, hafva de haft tillfälle hvar i sin ort på förflutne sex år att sjelfva till det mesta skåda och erfara, och närmare skola de underrättade varda af de propositioner jag tänker för dem låta uppläsa så om detta allt, som om de steg jag vidare tagit ej mindre till afbördande af rikets gäld, än den ordnings och redighets införande och stadgande tillika, som vid förvaltningen af rikseus medel och drätselverk så hufvudsakeligen tarfvas; och i hvad måtto åter jag Riksens Ständers Bank i det tillstånd försatt, att derstädes med mig om kronans skuld nu kan varda afhandladt, derom intyga de propositioner jag Riksens Ständers deputerade i deras Bankoutskott göra låtit. Frukten ändteligen af allt mitt bemödande är den, att utom det nöje jag nått att kunna minska mina undersåtares utlagor, genom den år 1776 skedda eftergift af vid pass hälften af sistledne Ständers åtagna extraordinarie bevillning, jag icke desto mindre likväl för innevarande år afsluta kunnat staten utan brist, på sätt jag den härmedelst till deputerades i detta utskott genomseende och kunskap öfverlemna vill. Deputerade lära vid dess genomgående finna, att medlen till de utgifter, hvartill H. Kongl. Höghet Kronprinsens födelse föranleda, hafva måst anordnas förskottsvis i afräkning på nästa års stat. Deraf blifva tillgångarne följakteligen för den samma så mycket mindre tillräckelige, och således en desto större nödvändighet att vidare bibehålla och till statsverkets understöd utgöra den ännu subsisterande del af 1772 års allmänna bevillning, hvilket allt omständeligare innefattas i min proposition, den hofkansleren varder uppläsandes».

K. Maj:ts nådige proposition till Riksens Ständers Statsutskott vid riksdagen i Stockholm den 14 December 1778.

Då i anledning af Regeringsformens 50 § Kongl. Maj:t nu låter för Riksens Ständers utskott uppvisa statsverkets tillstånd, sådant som det efter innevarande års afslutne stat sig befinner, anser Kongl. Maj:t nödigt att tillika i korthet omröra, i hvad belägenhet det samma var, när Riksens Ständer senaste gången åtskildes år 1772.

Då varande Defensions-deputation hade, gemensamt med Krigs- och Amiralitets-kollegierne samt flere till försvarsverken hörande stater, inkommit med reqvisitioner på de oumgängeligaste behofven till arméens, flottornes, fästningsbyggnadernes samt krut- och saltpetterverkens upprätthållande och bestridande till ett belopp af något öfver fyratio tunnor guld, men dertill blef icke mer i stat uppfördt och bestådt än något öfver hälften, så att omkring 14 tunnor guld endast för desse behofven det året saknades. Och änskönt desse reqvisitioner i så betydelig mått inskränktes, icke eller på samma stat kom att upptagas alla de i och för den nyss öfverståndne långvarige riksdagen skull åtgångne kostnader, icke eller de af statens egne medel till spannemåls upphandling för tå varande hungersnöd bland allmogen förskjutne flere tunnor guld, ej eller de till pestsmittans afhållande från rikets gränsor åtgångne medel, och icke eller de inom samma års utgång till den för rikets heder och säkerhet nödige befunne rörelsen med en del af arméen till Norske gränsens försvar erforderlige dryga utgifter, blef dock berörde stat Kongl. Maj:t öfverlemnad med en brist i de uppförde och bestådde behofven af 10 tunnor guld 58,000 dal. silfvermynt samt en vid statsverket häftad in- och utrikes gäld af något öfver 575 tunnor guld eller 9 millioner 586,000 rdr specie, hvartill ingen annan eller särskild fond af Riksens Ständer anvistes än de vanlige kronans inkomster, utom ett kreditiv på banken af 12 tunnor guld, att under kronoräntornes uteblifvande få nyttjas, som dock vid hvart års slut borde vara återbetalt.

När sedan 1773 års stat i början af samma år till reglerande företogs, vardt Kongl. Maj:t altså föranlåten att i den samma utom ersättning för ofvannämde brist i 1772 års stat låta uppföra och bestå icke allenast det, som i ofvanberörde mått för defensionsverken sistnämde år blifvit inskränkt, och hvad de samma för löpande året derutöfver oumgängeligast tarfvade, utan ock till ersättning upptaga alla här förut nämde utgifter till riksdagskostnader, spannemåls upphandling, tåget till Norske gränsen med mera, hvilket sammanlagdt med en tärande skuldfordringsstat, som för kreditens upprätthållande alltid framför annat besörjas måst, så långt öfversteg alla de resurser K. Maj:t till statsverkets underhållande blifvit i händer lemnade, att deruti felade något öfver 66 tunnor guld.

De påföljande åren 1774 till och med 1777 kunde så mycket mindre gifva tillgång till så ansenlig brists afhjelpande, som å ena sidan statsverket under loppet af desse åren måste vidkännas andre infallande extraordinarie utgifter och kostnader, såsom till Kongl. Maj:ts eriksgaturesas verkställande i Sverige och Finland, till Hennes Höghets Hertiginnans af Södermanland anständiga och för riket värdiga emottagande samt Theras Kongl. Högheters therpå följande bilägers kostnad, till förrådsmagasiners anläggande och underhållande i Finland, till nödigt förlag så i spannemål som penningar till de inrättade regale bränvinsbrännerierne med mera, och å andra sidan Kongl. Maj:t, i afseende på statsverkets er-

sättning och vidare understöd af nyssnämde kronobränneriers afkastning, under samma tid i nåder eftergifvit omkring hälften af den extraordinarie bevillning som Riksens Ständer vid senaste riksmöte sig åtogo, emedan den förbättring i kronans äldre före 1719 tillkomne penningeräntor, som i ett oundvikeligit sammanhang med myntvärdets fixerande och riksfinansverkets i ordning bringande ifrån början af nästledit år utgått, icke annorlunda verkat på statens understöd än i den mån, som denne kronans rättighet svarat emot dess embetsmäns tillagde aflöning efter 1715 års myntvärde, och hvars nödvändighet att icke längre uppskjuta K. Maj:t uti den derom för detta af trycket utgångne förordning haft tillfälle ådagalägga.

Kongl. Maj:t har fördenskull till statsverkets upprätthållande för nästledit och föregående åren, dels genom omsättningar af redan förfallne lån till förmånligare ränta och vilkor än förut skedt, dels genom egne i annan väg anskaffade och till Räntekammaren aflemnade ansenlige tillgångar, icke dess mindre med den omsorg och varsamhet afhulpit behofven efter hvartderas mer eller mindre nödvändighet, att icke allenast krediten så in- som utrikes blifvit mera ökad än minskad, utan ock flottan, arméen, fästningsbyggnaderne och det mera som till försvarsverket hörer bragta i det förbättrade tillstånd, som för hvars mans ögon uppenbart är.

Men under alt detta, och då Kongl. Maj:t, för att sjelf vara så mycket närmare underrättad om statens verkeliga behof och tillgångar, låtit den samma årligen hos sig i dess kabinett omedelbarligen föredraga och reglera, har det icke kunnat undfalla Kongl. Maj:ts uppmärksamhet, huru som statsverket i längden omöjeligen ville bära sig, om det å ena sidan skulle blifva i en längre saknad af dess redbaraste tillgångar, de så kallade in- och utgående stora sjötullsmedlen, tionde- och hammarskattsjerns-medlen, kopparräntan och aluntionden, som till banken voro pantförskrifna, och å andra sidan i dess åliggande utbetalningar vidkännas en blandning af kronans vanliga courente utgifter med them, som till afbetalning på riksgälden tarfvats, hvilket senare Kongl. Maj:t funnit hvarken medgifva den säkerhet att hafva till hands de tillgångar, som det ena behofvet framför ett annat på sina bestämda tider kräfver, eller then ordning och redighet som till statsverkets behöriga förvaltning fordras.

Till afhjelpande af dessa svårigheter har alltså Kongl. Maj:t, hvad förstnämde för staten saknade inkomster angår, redan för detta med banken ingått en provisionell afhandling, i följe af hvilken ofvanberörda kronans intrader emot vissa vilkor, dem Kongl. Maj:t särskildt för Riksens Ständers Bankoutskott låtit uppgifva, blifvit ifrån nästledit års början återlemnade till statsverkets disposition; och i anseende till den senare omständigheten eller riksgäldens obeqväma blandning med statsutgifterne vidtagit den författning, att så väl berörde gäld, som de till densammas betalande antingen redan utsedda eller framdeles utseende fonder, ifrån och med innevarande års början blifvit helt och hållne ifrån statsverket afskilde och stälde under förvaltning af en särskild direktion, hvilken und-

fått Kongl. Maj:ts befallning att desse ärender enligit instruktion handhafva och besörja.

Sådana af Kongl. Maj:t fogade anstalter hafva ock medfört den goda verkan, att Kongl. Maj:t blifvit iståndsatt för innevarande år, ehuru sådant med den alldranogaste afpassning skett, låta afsluta staten utan brist och att uti the thensamma egenteligen tillhörande stycken igenfinna then ordning och redighet som thy åtfölja bör, hvilket Riksens Ständers utskott af berörde stat, som Kongl. Maj:t till den ändan befalt att till utskottets genomseende aflemna, närmare hafva tillfälle att inhämta.

Men som, sedan denna stat i början af året blifvit afslutad, den för Kongl. Maj:t och hela riket högst hugneliga händelsen af Hans Kongl. Höghet Kronprinsens födelse inträffat, och det således blifvit en nödvändig följd, att de dervid dels redan åtgångne, dels vidare förestående oumgängelige kostnader måste af innevarande års till andre behof anslagne medel förskottsvis bestridas, hvarigenom tillgångarne för nästkommande och påföljande årens stater i samma mån blifva otillräckelige, så anser Kongl. Maj:t den nu subsisterande delen af den allmänna bevillning, hvilken Riksens Ständer vid senaste riksdag sig åtogo, omöjeligen kunna vid statsverket umbäras; hvarföre ock Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksens Ständers Statsutskott är, det måtte utskottet, af den närmare öfvertygelse härom som utskottet vid genomseendet af detta års stat äger att inhämta, ju förr dess häldre hos Riksens Ständers plena på vederbörligit sätt tillkännagifva nödvändigheten af förberörde nu varande allmänna bevillnings än vidare bibehållande och utgörande till statsverkets understöd.

Kongl. Maj:t förblifver i öfrigit Riksens Ständers Statsutskott med all Kongl. nåd och huldhet välbevågen.

GUSTAF.

Så snart den uppläsningen skett, täcktes Kongl. Maj:t propositionen med egen hand till Landtmarskalken öfverlemna under nådigste yttrande, att H. Maj:t derpå förväntade svar ju förr dess häldre, samt att då tillika den borde återlemnas Kongl. Maj:t tillbaka, och att i öfrigt dess nådiga vilja vore, det emellan hvart och ett af utskottets sammanträden denna dess nådiga proposition förvarades förseglad, samt att staten till statskommissarien Ruthers vårdande lemnas måtte, emedan K. Maj:t honom i nåder utsett hade att utskottet under dess förestående göromål tillhandagå, likasom ock K. Maj:t nämna täcktes sekreteraren i K. Statskontoret Ekman att i detta utskott pennan föra.

Slutligen önskade Kongl. Maj:t samtlige de deputerade lycka och Herrans välsignelse till deras snart anträdande arbete, försäkrandes en hvar af dem om sin alltid beständiga kongliga nåd och ynnest. Dem tillstaddes att innan utgången hvar i sin ordning

framträda och kyssa Kongl. Maj:ts hand, och gjorde Konungen dervid Landtmarskalken den höga heder att honom omfamna» [1]).

Uti sitt nästföljande sammanträde, som hölls den 16 December, medhann utskottet redan, såsom ofvan nämnts, att fatta sina beslut öfver de till detsamma gjorda framställningar samt sålunda fullborda den uppgift som Kongl. Maj:t hade anvisat det.

Sammanträdet började med uppläsande af den ed som utskottet aflagt, af 47 och 50 §§ R.F. samt af K. Maj:ts proposition. Om den derpå följande öfverläggningen innehåller protokollet:

»Statsutskottet företog sig sedan dess efter 50 § Regeringsformen åliggande göromål att inhemta, det statsverkets penningar blifvit brukade till rikets gagn och bästa. Till hvilken ända och efter Kongl. Maj:ts den 14 i denna månad nådigst gifna befallning statskommissarien Ruther öfverlemnade Kongl. Maj:ts underskrifna stat för innevarande år, hvaruti Kongl. Maj:ts och rikets utgifter specielt uppförde blifvit, samt den så kallade Generale dispositionen för samma år, utvisande å ena sidan utgifterne summevis för hvar och en särskild stat och på andra sidan tillgångarne i anledning af statsförslagen för det löpande samt nästföregående året och efter summariske räkningarna för de förra årens revenuers antingen öfverskott eller mindre importance.

Efter anmodan uppläste statskommissarien berörde Generaldispositions innehåll, och befanns då 1:o, huru ej allenast alla rikets vanliga inkomster blifvit staten påförde, utan ock derjemte ansenlige penningar under titul: levererade medel ifrån Kongl. Maj:t, hvarvid statskommissarien berättade, det Kongl. Statskontoret om dem ingen vidare kunskap hafver, än allenast, att Kongl. Maj:t låtit inleverera dem i Räntekammaren till disposition för statens behof; 2:o, att ock alla berörde inkomster blifvit imellan statsbehofven fördelte i proportion efter desses angelägenhet; samt 3:o, att utgifterne så blifvit lämpade efter tillgångarne, att ingen brist vid Generaldispositionens afslutande yppats till last för följande årets stat, såsom i den förra tiden sådant årligen till större eller mindre summa händt.

Flere af Statsutskottets ledamöter erinrade sig den stora underbalans, hvaruti statsverket var år 1772, enligt den berättelse derom, som då varande Sekrete utskott meddelte Riksens Ständer och genom trycket allmänt bekant gjordes. Och alldenstund bristen icke ens för det året vardt fulleligen afhulpen,

[1]) Detta protokoll är undertecknadt: *Friedr. Sparre.*

ej heller grundorsakerne till den samma häfne, samt flere omständigheter i den nästföljande tiden inträffade, som än mera försämrade statsverkets tillstånd, men Kongl. Maj:t likväl sedermera bragt det i sådan ordning som förbemält är; så fann Statsutskottet för sig och hela riket största anledning till fägnad och vördnadsfullaste tacksamhet emot Kongl. Maj:ts nådigst hafde landsfaderlige försorg och bemödande äfven i denna högst angelägna delen af rikshushållningen, hvarom ock Riksens Ständer in plenis nu komma att underrättas.

Statsutskottets andra ämne företogs, nemligen Kongl. Maj:ts nådigste proposition, att den nu subsisterande delen af den allmänna bevillning, hvilken Riksens Ständer vid senaste riksdag sig åtogo, måtte, såsom oumbärlig till statsverkets understöd, än vidare bibehållas och utgöras, samt nödvändigheten deraf gifvas på vederbörligt sätt Riksens Ständers plena till känna.

För sjelfva saken yttrades af åtskillige och funnos af alla Statsutskottets ledamöter flere skäl jemte dem, som Kongl. Maj:t uti ingressen till högstberörde proposition i nåder behagat nämna, såsom att i händelse af bemälte bevillnings upphörande skulle Kongl. Maj:t för nästa och följande åren komma att sakna för staten den tillgången af vid pass 10½ tunnor guld och i samma mån finna sig utur stånd satt att kunna på sätt som för i år skett låta afsluta staten, om ock alla andra omständigheter förhålla sig lika; att äfven många händelser kunna inträffa, hvarvid för en del behof skulle erfordras skyndsammare och vida större penningetillgångar, än för dem i den nästförflutne tiden nödige varit, och tillgången då blifva för de öfrige så mycket mera otillräckelig, om berörde bevillning imedlertid upphörer; erinrandes hr presidenten Celsing härvid exempelvis om en ny kostnad, som tyckes vara erforderlig till beskydd för rikets sjöfart under de uppkomne krigen i Europa; och vidare, att icke möjeligt vara kunnat, det de mångfaldiga och ganska kostsamma behofven för rikets försvarsverk hafva i dessa förledne åren med så ringa medel, som Kongl. Maj:t haft att använda, kunnat i sådan mån förnöjas, att årlige penningeanslagen för dem nu kunna i allmänhet minskas, och att sådan minskning följaktligen nu ej kan ske utan äfventyr af skada och förderf för riket; samt att, sedan Kongl. Maj:t haft så mycken nådig försorg och egen möda ospard för statsverkets upprätthållande, och vid början af denne riksdagen allernådigst täckts förklara sig vilja än ytterligare lika nådigt

besörja om statsbehofven, utan att nu besvära sina undersåtare med någon ny bevillning dertill; så kan hvarken med Riksens Ständers skyldiga vördnad och tacksamhet deremot eller med rikets välfärd förenas, att den i fråga varande delen af 1772 års bevillning nu skulle komma att upphöra.

I anseende till hvilket allt, samt emedan Statsutskottet fann sig kunna vara nogsamt derom försäkradt, att om Kongl. Maj:t framdeles innan nästa riksdag finner berörda bevillningsdel kunna vid statsverket utan skada för riket umbäras, hyser Kongl. Maj:t då i nåder samma faderliga ömhet om sina trogna undersåtare och benägenhet att minska deras besvär, som Hans Maj:t för detta bevisat dem vid eftergifvandet af den år 1776 upphörde större delen af sagda bevillning; ty instämde med Kongl. Maj:ts nådiga propositions innehåll Statsutskottet alldeles enhälleligen.

Frågan blef sedan om sättet till expedition i detta mål till Riksens Ständers plena, och fann Statsutskottet att 47:de § i Regeringsformen samt utskottets ed icke tillåta, det till plena kunna uppgifvas de särskilda här vid statsverkets genomseende förekomne skäl och orsaker till continuation af meranämnde bevillning, utan kommer allenast att jemte ofvanberörde generelle yttrande om statsverkets förbättrade tillstånd gifvas Riksens Ständer till känna, det Statsutskottet funnit, att bemälte understöd för staten ingalunda kan umbäras och att fördenskull oundgängeligen nödigt är, det med utgörandet af den ringa återstående delen af 1772 års bevillning än vidare fortfares.» [1])

I statsutskottet rådde således, att döma af protokollet, oafbrutet solsken. Beskaffenheten af den statsrevision, som konungen satte utskottet i stånd att anställa, lemnar dock rum för det antagandet, att solskenet icke heller i statsutskottet var så alldeles oförduukladt, som dess protokoll låter påskina. Utskottets ledamöter kunde väl näppeligen på förhand tro, att den uppvisning af statsverkets tillstånd, som det enligt 50 § R.F. ålåg K. Maj:t att inför dem låta ske, skulle inskränka sig till det löpande årets förslagsvis uppgjorda stat; så mycket mindre som samma grundlagsparagraf bjöd att inhemtas skulle, att medlen blifvit brukade till rikets gagn och bästa. Fersen anmärker i sina memoirer, att »statsbalansen på papperet salderade i jämnvigt, men att det icke uppgafs, huru det förhöll sig med det nya

[1]) Protokollen för utskottets sammanträden den 16 och den 17 December äro justerade den 22 December 1778 medelst underskrift af landtmarskalken.

Riksgäldskontoret och med statsverkets nya lån, deras belopp och hvarest de blifvit upptagna». Konungen erhöll årligen betydande franska subsidier, men några sådana voro icke upptagna för 1778, annat än i den mån som de ingingo i de »ifrån Kongl. Maj:t levererade medel», om hvilka icke en gång den i utskottet närvarande statskommissarien kunde lemna någon närmare upplysning. I Generaldispositionen nämnes, att K. Maj:t år 1777 låtit i räntekammaren till statens behof inleverera 60,000 rdr, och att han ville 1778 inleverera 45,000 rdr. För det nya kronoregalet redovisas der icke, men det heter att brännvinsbränneridirektionen skulle 1778 leverera 266,666 rdr 32 sk. specie, o. s. v.[1])

Hurusomhelst härmed, och hur illusorisk en så beskaffad statsrevision än måste anses vara, så hade man likväl stora anledningar till tacksamhet för konungens finansförvaltning. Man visste att (såsom det heter i 1779 års riksdagsbeslut) »de brister för statsbehofven, som 1772 befunnos, voro så stora, att Riksens Ständer föga hopp kunde göra sig att de skulle kunna bestridas med de medel, som vid riksdagens slut dertill utsågos». Konungen hade icke dess mindre lyckats verkställa realisationen, och detta, enligt hvad man ifrån bankoutskottet erfarit, på sådant sätt, att han dervid mindre tagit i betraktande statsverkets tillgångar än äran af att genomföra en för landet så nyttig åtgärd. Och i trots af allt detta äskade han ju af utskottet endast dess tillstyrkan att den ännu icke eftergifna delen af 1772 års bevillning skulle få fortfara. Utskottet underlät derför att frambära anspråk, hvilka, om de än kunde stödjas på arten af dess

[1]) I staten, hvilken likasom generaldispositionen är underskrifven af konungen d. 8 Maj 1778, åberopas K. M:s förnyade stat af d. 24 Jan. s. å. K. F.O. af d. d. om den förbättrade embets- och löningsstaten bestämde, att riksdalern skulle beräknas till 3 dal. smt i de ämbetsmäns löner, som ansetts böra uppföras i den nya ord. staten. Till denna löneförbättring åtgick hvad som vunnits genom 1776 års tillökning å kronans äldre räntor, 235,000 rdr. Riksgäldens förvaltning blef mera hemlig, då de dertill anvisade medel, såsom den s. k. riksgäldsfonden, undantogos statsverket och dess revision. »Franska subsidiemedel» äro i 1774—76 års stater upptagna till $1^1/_2$ mill. dal. s. förutom andra af K. M. levererade e. o. medel. Brännvinsregalet åter presenterades 1778 gifvande statsverket 100,000 rdr mera än vanligt. Inkomsten af »nummerlotteriet» uppgifves för 1777 till 33,690 rdr. Liljencrants såsom statssekreterare vid den 1773 inrättade Handels- och Finansexpeditionen ledde i 14 år den delade finansförvaltningens olika trådar till nödig samverkan efter konungens vilja. Såsom tillika ledamot i direktionen öfver den regale brännvinsbränningen och i den för riksgälden samt sedan Juni 1778 konstituerad president i statskontoret, kunde han tillse, hvar medel funnos eller behöfdes, taga på det ena hållet och gifva på det andra. Han fick alltifrån 1773 uppbära de franska e. o. subsidierna och sköta den behöfliga in- och utrikes lånerörelsen. Under sådana förhållanden var ingen stor svårighet för en så skicklig finansminister att låta statsbristen för ett riksdagsår försvinna — ur generaldispositionen. Längre fram skola vi jämföra några hufvudposter från särskilda år.

uppgift och i viss mån på grundlagens bokstaf, måste synas fruktlösa, då de icke uppburos af verksamma konstitutionella garantier. Likaledes afhöll det sig från hvarje antydan om bristfälligheten af den statsverks-granskning, hvilken det så lätt och hastigt hade afslutat, uti det protokollsutdrag som det aflät till samtliga stånden. Detta, uppsatt af sekreteraren och dagtecknadt den 16 December, erhöll efter några jämkningar i utskottets sista sammanträde, som dagen derpå egde rum, följande lydelse, som bär ingen annan prägel än den underdåniga erkänslans:

Sedan Riksens Ständer i anledning af 47 § i Regeringsformen utnämnt ledamöter i deras Statsutskott, har detta utskott haft tillfälle att fullgöra, hvad thess åtgärd efter Regeringsformens 50 § tillhört, och bör för Riksens Ständer Statsutskottet intet förtiga, att oaktadt de stora brister för statsbehofven, som vid sistlidne riksdag befunnos och då gåfvos Riksens Ständer tillkänna, samt de medlens obetydelighet, hvilka vid den riksdagens slut utsågos till hjelp för samma brister, har dock, till Statsutskottets största fägnad, nu varit att inhemta, det igenom K. Maj:ts landsfaderliga omsorg och egna bemödanden bemälte behof blifvit besörjde vida öfver hvad förmodas kunnat, och statsverket bragt i en sådan ordning, hvaruti det förut på mer än 50 års tid icke varit.

Att Kongl. Maj:t efter thess allernådigste yttrande vill för rikets behof än ytterligare draga en lika nådig försorg, utan att nu besvära sina trogna undersåtare med någon ny bevillning dertill, är ett nytt ämne för deras underdåniga vördnad och tacksamhet och har friat Statsutskottet ifrån ett svårt bekymmer. Men vidkommande den delen af sistlidne Riksdags bevillning, som ännu utgår, sedan mera än hälften deraf för detta blifvit nådigst eftergifven, så finner Statsutskottet den för rikets nödigaste tarfvor ingalunda kunna umbäras, och bör fördenskull sådant hos Riksens Ständer tillkännagifva såsom varande oundgängeligen nödigt, neml. att med utgörandet af nyssberörde ringa del utaf 1772 års bevillning än vidare fortfares. Hvilket genom utdrag af protokollet öfverlemnas. Ad mandatum *I. Ekman.*

Den 18 Dec. höllos i de ofrälse stånden plena, i hvilka statsutskottets protokollsutdrag föredrogs och dess hemställan bifölls.

I prestesståndet skedde detta utan någon föregående öfverläggning. Den 8 December hade dock den såsom ekonomisk skriftställare bekante finske kyrkoherden Anders Chydenius i ståndet uppläst ett memorial om att ständerna borde tillse, huruvida den nuvarande bevillningen kunde vara tillräcklig, samt i alla händelser ställa henne på vissa, t. ex. 4 eller 5 år. Memorialet bordlades genast, hvarefter på hemställan af biskop Celsius det beslöts, »såsom ej mindre nödvändigt än med ordning och anständighet öfverensstämmande», att den, som ärnade in-

gifva ett memorial, skulle förut uppvisa det för ärkebiskopen. Sedan omnämndes Chydenii memorial aldrig i ståndet.

I borgarståndet hemstälde fabrikören Abraham Westman och borgmästaren Mentzer, om icke bevillningen borde gifvas endast för 6 år och någon ändring göras i städernas klassifikation med afseende å hennes utgående, i hvilka yrkanden en och annan instämde, men emot dem försvarade statsutskottsledamöterna Munthe och Schauv statsutskottets förslag, och sedan en deputation från bondeståndet anmält detta stånds samtycke till samma förslag och dess önskan att snart få riksdagen afslutad, blef förslaget äfven af borgarståndet godkändt.

Hos adeln upplästes det först den 19 December jemte ett memorial af kaptenen Joh. Jak. von Bilang med förslag att bevillningen skulle gifvas för högst 6 år, till stöd hvarför bland annat anfördes, att »som K. Maj:t å sin sida egde den rättigheten att sammankalla ständerna för att anlita dem om hjelp och understöd, ständerna deremot å sin sida icke egde den rättigheten att sammankomma, i fall statens välmagt eller deras knappa omständigheter kunde fordra att minska eller upphöra med bevillningen, så vore det i allo med högsta billighet och försigtighet öfverensstämmande att nyttja den reciprocitet, som K. Maj:t i grundlagen i detta fall lemnat ständerna, nemligen att ej fastställa en bevillning för en obegränsad framtid; det som nu blefve gjordt eller ogjordt skulle stadga exempel för alla tillkommande tider, och det vore visst icke att förmoda att så ädelsinnade regenter alltid skulle pryda tronen som Gustaf III, hvilken skänkt nationen hennes frihet, då han hade enväldet i sina händer», o. s. v. Fersen förmäler, att ryska och danska sändebuden voro upphofsmän till detta memorial och Bilang sedan flere år en deras pensionerade agent bland ständerna, hvarför ock alla ärligt sinnade biträdde hofvet att afstyrka detta förslag, samt att Bilang genom en penningsumma, som konungen i hemlighet lät tillställa honom, förmåddes att afresa till sin hemort och lemna frågan åt sitt öde.

I adelns plenum sistnämnda dag förspordes ingen annan invändning mot statsutskottets förslag än ceremonimästaren Gustaf Wachschlagers erinran, att ett bevillningsutskott borde närmare reglera bevillningens utgående efter de eftergifter som deri egt rum, men på yrkande af Fersen och Carl de Geer beslöts att hela saken skulle hvila. Först den 28 December, dagen efter drottningens

kyrktagning — då konungen utdelade en mängd ynnestprof, upphöjde landtmarskalken i grefligt stånd och förklarade de tre främste grefvarne för rikets herrar och rådets jemnlikar — företogs betänkandet åter hos adeln och blef nu enhälligt godkändt. Majoren Fr. O. Bilberg var den ende som yttrade sig, och han »begärde blott att få veta, huru det skulle expedieras, ty han kände icke den nuvarande riksdagsordningen; förr beredde nemligen alltid en bevillningsdeputation bevillningar, nu skedde det genom ett statsutskott»; men han erhöll intet svar på denna förfrågan.

Ständerna afläto till K. Maj:t en den 20 Januari 1779 af de fyra talmännen undertecknad skrifvelse om sistberörda beslut, hvilken mutatis mutandis var affattad i ungefär samma ordalag som statsutskottets protokollsutdrag. Hufvudinnehållet af denna skrifvelse åter intogs i riksdagsbeslutet, §§ 11 och 12.

Det egentliga bevillningsutskottet vid denna riksdag, hvars officiella namn var *kommitterade till reglerande af faddergåfvan för H. K. H. Kronprinsen*, föreslog att denne skulle erhålla 300,000 rdr specie, konungen såsom ersättning för sina utgifter vid prinsens döpelse och öfriga omkostnader vid riksdagen 100,000 rdr samt såsom årlig tillökning i handpenningarna 55,000 rdr (de utgjorde förut årligen blott 45,000), drottningen till egen disposition 100,000 rdr, hertig Carl till hemgift likaledes 100,000 rdr specie, men stälda till konungens disposition på så sätt, att kapitalet skulle blifva oförryckt för hertiginnans räkning, men årliga räntan till hertigen utbetalas. För dessa ändamål föreslog utskottet en efter stånd och vilkor lämpad personlig afgift att utgå från 1779 års början till och med år 1785, angående fördelningen af hvilken afgift utskottet genom statskommissarien Ruther lät uppsätta ett s. k. Riksens Ständers biafsked. För denna bevillning var således viss tid utsatt såsom en vink att man vid den tiden väntade en ny riksdag, men utskottet hemstälde att ständerna skulle uppdraga åt konungen att derefter vidtaga sådana åtgärder med post- och chartæ sigillatæ-medlen, hvarigenom tillökningen i hans handpenningar fortfarande skulle kunna utgå. Utskottets protokoll bär vitne om den möda, som det vållade det att alldeles undvika namnen bevillning och kontribution.

Dessa faddergåfveutskottets expeditioner biföllos i plena, som höllos den 3, 5 och 7 Januari 1779. Hos adeln gjordes visserligen en och annan erinran vid utskottets förslag, men utan påföljd. Så anmärkte friherre Jos. Carl Cederhielm, att utskottet

skulle visat mera aktning för ständerna, om det först hade meddelat dem summorna och, sedan dessa blifvit af ständerna fastställda, föreslagit afgiftens fördelning. Kammarrådet C. Joh. Stierngranat och öfversten Carl Jak. v. Qvanten anförde, att de utvägar, som anvisats för den fortsatta tillökningen i handpenningarna, kunde blifva otillräckliga och detta framgent under en annan konung gifva anledning till en ny beskattning derigenom att ifrågavarande afgifter höjdes, hvarför de önskade att dertill bestämdes några andra mera tillräckliga inkomster, t. ex. af tullen eller licenten. Slutligen påpekades af flere, att de fattigare klasserna blifvit jemförelsevis alltför hårdt betungade, och sattes i fråga, om icke detta borde för konungen anmälas.

En underdånig skrifvelse med biafskedet, hvilket är dagtecknadt den 26 Januari, samma dag som riksdagsbeslutet, öfverlemnades till konungen dagen förut genom en deputation. Ständerna uttala åter i denna skrifvelse, likasom i riksdagsbeslutet, sin erkänsla för att konungen icke äskat någon ny bevillning. I ett sistnämnda dag hållet plenum plenorum tillkännagaf denne, att han ville till förmån för sina fattigare undersåtar eftergifva en tredjedel af faddergåfvan eller 100,000 rdr. Sedermera förklarade han sin afsigt härmed vara, att manskapet vid hären och flottan m. fl. skulle alldeles befrias från all andel i faddergåfvan, och torpare samt inhyseshjon för sig, hustrur, barn och tjenstehjon njuta lindring af en skilling för hvarje person emot hvad i biafskedet för dem var utsatt. Besluten om »de underdåniga gåfvorna» samt konungens eftergift intogos i riksdagsbeslutets 13 § med betygande af ständernas tacksamhet för den ömhet han visat sina fattigare undersåtar, men hans förklaring ansågs utgöra ett ingrepp i riksdagens bevillningsmagt. I beslutets följande § bekräfta ständerna biafskedet, »likväl med den ändring, hvartill förenämnde H. Kongl. Maj:ts nådiga förklarande gifvit anledning»[1].

[1]) Man beräknade, att den nya bevillningen skulle inbringa i det närmaste 8 tunnor guld om året. 1772 års allmänna bevillning utgjorde från början årligen vid pass tredubbla beloppet, men var nu nedsatt till 10½ genom eftergift af ungefär 10 tunnor guld bränvinsbevillning (K. K. 8 Nov. 1775) och af 3 tunnor guld (K. K. 6 Dec. 1776) å diverse bevillningar. Krönings- och begrafningshjelpen, som upphörde med 1776, utgjorde 4 t. g. Inom utskottet sattes i fråga att återupplifva de 1776 eftergifna bevillningsposter eller på annat sätt åter öka 1772 års bevillning. Det förra ansågs olämpligt, enär konungen så nyligen eftergifvit dem; det senare, enär ständerna redan beslutit den återstående bevillningens fortsatta utgående; båda delarne, emedan namnen bevillning och kontribution ej kunde begagnas. På sådana skäl föreslogs det »frivilliga sammanskottet».

Icke förr än den 4 Januari 1779 aflemnade bankoutskottet till konungen sina den 31 Dec. 1779 daterade svar på hans proposition. Hela bankoutskottet, anfördt af landtmarskalken, ärkebiskopen och borgarståndets talman, uppträdde då åter på slottet till konungen, som hade bredvid sig kanslipresidenten och statssekreteraren baron Liljencrants, och aflemnade på samma gång till hofkansleren alla statsverkets skuldförbindelser ända från Carl XII:s tid. Utskottet gaf ock till känna, att det ville hos plena föreslå upplifvande af 1698 års författning om bankorevisioner mellan riksdagarne, hvartill det begärde och erhöll konungens samtycke. Först sedan allt detta föregått, afgaf utskottet den 8 Januari till de tre i banken delegande stånden jemte sistberörda förslag sin berättelse om bankens förvaltning sedan sista riksdag. Deruti underrättades stånden om att konungen hade å kronans skuld afbetalt 1,200,000 rdr specie, och dessutom af bankens fordran hos statsverket skaffat banken en opåräknad tillgång af 3,300,000 rdr, således inalles fyra och en half millioner rdr, i följd hvaraf realisationen år 1777 kunnat börja, samt att »rikets drätselverks bibehållande vid dess nödiga styrka gjort *vissa vilkor* å K. Maj:ts och kronans sida nödvändiga, hvarunder dessa inbetalningar verkstälts och hvaruti bankoutskottet *funnit sig föranlåtet att ingå*», o. s. v. Detta var hufvudsakligen hvad som meddelades plena; hvaruti dessa vilkor bestodo, fingo de lika litet kunskap om, som om kreditivens beviljande. Ständerna biföllo förslaget om bankorevisioner; i öfrigt föranledde utskottets protokollsutdrag ingen annan åtgärd från deras sida, än att de beslöto att genom en tacksägelsedeputation hembära till konungen sin erkänsla för hans verk, realisationen. Ur utskottets protokollsutdrag intogs i 10 § af riksdagsbeslutet det här anförda jemte en förnyad tacksägelse till konungen för samma hans storverk.

I inledningen till riksdagsbeslutet, hvilket uppsattes af en tjensteman i konungens kansli, infördes, att genom upplifvandet af Sverges gamla lagar detta riksmöte blifvit styrdt efter 1772 års Regeringsform och 1617 års Riksdagsordning, hvartill Ständerna på adelns förslag tillade orden: »i alla de delar hvarutinnan densamma genom Regeringsformen ej är ändrad». Och i sista, 14 § af beslutet förklara ständerna följande:

Vi erkänna härigenom allt hvad enligt detta vårt beslut och de så väl hos K. Maj:t som på rikssalen hållna protokoller vid

denna första riksdag efter regeringssättets förbättrande blifvit af K. Maj:t å dess eller af oss å vår sida iakttaget i afseende på ordningen vid riksdagars hållande, ärendenas afgörande och de röstegandes egenskap, och antaga sådant för lag och rättesnöre, att vid de påföljande riksmöten oryggligen följa och efterlefva.

De sålunda faststälda riksdagsformerna iakttogos likväl, åtminstone hvad angår statsutskottet, endast vid den följande eller 1786 års riksdag. Med det år 1789 stadgade enväldet aflöstes det af ett *hemligt utskott*, i hvilket äfven bönder inkallades, och återuppväcktes till nytt lif först genom 1809 års Regeringsform. Den förändring, som i detta afseende timade år 1789, var af stor betydelse, men angifves icke riktigt genom namnskilnaden, ty redan 1778 års statsutskott var, såsom vi här visat, ett hemligt utskott, och i statsverkets mysterier blefvo de hemliga utskotten vid 1789 års och följande riksmöten vida djupare invigda än 1778 och 1786 årens statsutskott. Men namnskilnaden berodde derpå att konungen fann nödigt att icke blott personligen taga del i utskottens konstituerande sammanträden, utan äfven mera verksamt ingripa i deras öfverläggningar, och ville förmå det hemliga utskottet att uppträda såsom både banko- och bevillningsutskott samt begagna sin beslutanderätt till att utan ständernas vetskap garantera den nya gäld, som blifvit riket åsamkad, o. s. v. Om icke rådige och behjertade män ledt utvecklingen i en annan riktning än den sålunda afsedda och lyckats afböja en del af farorna — hvem kan veta, huru långt det nya hemliga utskottet under konungamagtens auspicier kunde hafva gått i inkräktning på ständernas rätt? Här må blott framhållas såsom betecknande, att detta utskott, i likhet med Riksens Ständers sekreta utskott under frihetstiden, redan 1789 började arbeta på afdelningar; vid 1800 års riksdag hade en sådan namn af stats- och finansutskottet, en annan af räkenskaps- eller riksgälds-utskottet [1]).

[1]) Hufvudkällorna för denna uppsats hafva varit riksdagsprotokollen och riksdagshandlingarna i Riks- och Riddarhusarkiven, bankoutskottets protokoll och akter i Riksbankens arkiv samt hithörande riksstater i Statskontoret. Slutet af 1772 års riksdag och det följande riksmötet äro utförligare skildrade i en 1869 af mig utgifven akademisk afhandling, *Bidrag till Gustaf III:s historia*, vid hvars utarbetande författaren icke var i tillfälle att taga kännedom om statsutskottets protokoll. Grefve Johan Liljencrantz' *Anteckningar och memorial*, utg. af Bernh. Taube, innehålla värderika bidrag till kännedom om Gustaf III:s finans-historia.

(Forts. s. 129)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från enskilda arkiv.

Mångenstädes i Sverige finnas bevarade större och mindre samlingar af handskrifter och bref, hvilka tillhört personer som ingripit i vår historia. Genom flere eller färre slägtled hafva de ofta gått i arf, förvarade på familjegodsen, och senare generationer hafva ej alltid egnat synnerlig omvårdnad åt dylika fäderneärfda samlingar. Många af dem hafva genom vanvård blifvit skingrade och förstörda, andra hafva fullkomligt råkat i glömska, och forskaren i våra häfder har på den vanliga frågan: hvar finnas den eller den historiske personens efterlemnade papper? — icke sällan måst sakna tillfredsställande svar. Några större enskilda arkiv hafva väl sedan länge varit af forskningen uppmärksammade och för forskare tillgängliga, men äfven ur många mera undangömda samlingar af familjepapper torde åtskilliga skördar för historisk vetenskap vara att hemta.

För att i någon mån fästa uppmärksamheten på det värde för studiet af förgångna slägters lif, som dylika samlingar, äfven de mindre, kunna ega, och derigenom bidraga till deras bevarande, komma under ofvanstående rubrik att i Historisk Tidskrift meddelas kortfattade redogörelser för enskilda samlingar af papper af historiskt intresse, särskildt sådana, hvilkas tillvaro af forskare hittills föga eller icke varit beaktad.

I.

Friherre Erik Matthias von Nolckens efterlemnade papper.

Född i Riga 1694, men uppfostrad i Sverige, gjorde E. M. von Nolcken sina första steg på den diplomatiska tjenstemannabanan under Carl XII:s senaste år. Större delen af 1720- och 1730-talen hade han tillbragt i Nordtyskland, dels såsom kommissionssekreterare och chargé d'affaires vid preussiska hofvet, dels såsom regeringsråd i Pommern, innan han 1738 utnämndes till svensk envoyé vid ryska hofvet. Från denna tid tillhör han

Sveriges diplomatiska historia. Det sätt, hvarpå han utförde de hemliga underhandlingar i Petersburg med prinsessan Elisabeth, som voro honom uppdragna, och som först togo slut genom utbrottet af kriget mellan Sverige och Ryssland 1741, gjorde honom känd såsom en bland Sveriges skickligaste diplomater. Försigtig i sina yttranden, redbar och samvetsgrann i det sätt, på hvilket han utförde de honom anförtrodda uppdrag, öfvervann han småningom det misstroende, hvarmed han, såsom en af den nyss störtade Arv. Horns skyddslingar, i början betraktades af det nya hattrådet. Med denna regering kan han dock ingalunda sägas dela ansvaret för utbrottet af det olyckliga kriget 1741—43. Han var, säger en af frihetstidens häfdatecknare [1]) »en ypperlig ämbetsman på hvarje plats, der det främst gälde att med klokhet utföra gifna befallningar; han har ej tillhört något parti, men derigenom dugt att tjena både hattar och mössor». Hans enskilda sympatier tillhörde dock afgjordt det sistnämnda partiet.

Vid fredsunderhandlingarne i Åbo 1743 var v. Nolcken en af kommissarierna och bevakade med ifver och i atskilliga frågor med framgang Sveriges intressen. Hans beskickningar till främmande orter voro slutade med underteckuandet af fredstraktaten i Åbo; såsom statssekreterare vid utrikes expeditionen och hofkansler intog han dock under de närmast följande åren en inflytelserik ställning i behandlingen af utrikes ärenden. Vid ministèrförändringen 1746 ansågs v. Nolcken hafva bort erhålla en plats i riksrådet framför flere af de nyvalde rådsherrarne. Han erhöll såsom ersättning, utom den välförtjenta befordran till hofkansler, friherrevärdighet. 1750 förflyttades han till presidentsembetet i Göta hofrätt — ett »otium cum dignitate», hvarefter han försvinner från skådeplatsen för tidens politiska lif. Han afled i Stockholm i Okt. 1755.

Från åren 1720 till 1748 finnas i behåll mer och mindre ullständigt bevarade serier af bref och handlingar, som v. Nolcken samlat under denna omvexlande ämbetsmannabana och hvilka till en icke ringa del ega historiskt intresse. Den öfvervägande största delen af dessa papper är föranledd af hans ämbetsställning: ett icke obetydligt antal utgöres af officiella ämbetsskrifvelser, dels i original, dels i koncept, till hvilka motsvarande koncept och original finnas i riksarkivet. Bland hans enskilda korrespondenter finnas samtidens högtstående personer talrikt representerade, och vid sidan af aktstycken af rent historiskt intresse erbjuda dessa enskilda bref åtskilligt af värde för biografen och kulturhistorikern. — Till dessa samlingar af officiella och enskilda skriftvexlingar komma äfven utkast till politiska uppsatser af v. Nolckens hand, dagboks- och andra anteckningar under hans beskickningar, samt en icke afslutad utförligare uppsats, hvilken kan anses såsom v. Nolckens politiska memoirer.

[1]) Tengberg, Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland I: 131.

Denna sistnämnda uppsats, nedskrifven 1751, innehåller utom allmänna politiska reflexioner, angifvande v. Nolckens ståndpunkt vid bedömande af samtida tvistefrågor, en redogörelse för partiställningen under frihetstidens tvenne första årtionden samt anteckningar rörande Sveriges yttre politik och v. Nolckens beskickning till Ryssland 1738—41. Dessa memoirer ega icke obetydligt historiskt intresse och torde vara förtjenta af forskares uppmärksamhet.

Friherre E. M. v. Nolckens papper synas först hafva blifvit tillvaratagna och nödtorftigt ordnade af hans son, sedermera hofstallmästaren frih. A. R. von Nolcken. De hafva förvarats på säteriet Jordberga i Skåne, hvilket genom trenne slägtled gått i arf inom Nolckenska slägten och nu eges af ryttmästaren m. m. C. G. Stjernsvärd, g. m. friherrinnan Clara v. Nolcken, den sista i Sverige qvarlefvande ättlingen af E. M. v. Nolcken. Tillvaron af detta delvis dyrbara arkiv, med hvilket äfven sedermera förenats strödda handlingar rörande excellensen Arvid Fredr. Kurck, en af Jordbergas förre egare, har, så vidt kändt är, icke varit af den historiska forskningen uppmärksammadt. Dess väsentligaste delar torde väl ega sin motsvarighet i riksarkivets samlingar. Åtskilligt torde dock ännu vara att hemta ur dessa papper, och till anvisning för forskare i Sveriges diplomatiska historia under konung Fredrik I:s tid, meddelas här en öfversigt af samlingarnes väsentligaste innehåll.

E. M. v. Nolckens efterlemnade papper, under sommaren 1880 ordnade och genomgångna, utgöras af tillsammans 24 band och fasciklar in fol. och 4:o. Häraf upptager den kronologiskt ordnade samlingen af bref, ämbetsskrifvelser o. d. från 1720—55, till större delen original och egenhändigt skrifna koncept, — 18 band och fasciklar; politiska och historiska anteckningar af E. M. v. Nolcken samt strödda uppsatser, utkast och dagboksanteckningar af densamme, allt egenhändigt — två fasciklar fol.; samt strödda handlingar till Sveriges och Europas politiska och diplomatiska historia, 1684—1754, (diplomatiska aktstycken, riksdagshandlingar, memorialer, politiska uppsatser, acta publica m. m. till en del af underordnadt värde), i afskrifter, samlade från många olika håll och under olika tider — tillsammans 4 fasciklar fol. — Den förstnämnda af dessa afdelningar, den omfångsrikaste, är äfven den, som här egentligen kräfver en redogörelse.

Fem band fol., från åren 1720—29, innehålla företrädesvis handlingar rörande v. Nolckens anställning i Berlin såsom svensk kommissionssekreterare och chargé d'affaires och utgöra i sjelfva verket en icke obetydlig del af svenska beskickningsarkivet i Berlin under de första åren af nämnda tid. Officiella och enskilda bref

till så väl v. N. som till svenske envoyén i Berlin grefve Carl Posse, under hvilken v. N. tjenstgjorde 1720—24, från svenska, pommerska och preussiska myndigheter och enskilda ämbetsmän, samt koncept till ministeriella depescher, till största delen af v. N:s hand, utgöra det väsentliga innehållet af de tre första af dessa band. En stor del af handlingarne från 1723—24 består af skriftvexlingar och relationer rörande den skymf, som tillfogats Sveriges sändebud i Berlin, då preussiska regeringen, på begäran af grefve Posses fordringsegare, utfärdade förbud för honó att lemna staden och i strid mot folkrätten lät postera en officer till hans bevakning. v. Nolcken afsändes i slutet af 1723 till Stockholm med rapport om denna tilldragelse; Posse och v. N. rappellerades från beskickningen, och under ett par år efter början af 1724 fans ingen representant för Sverige vid Berlinerhofvet. v. N. inberättade dock tyska politiska nyheter från Stralsund åren 1724—25. Koncepten till dessa rapporter förvaras här, äfvensom utkastet till Posses »rappels-relation», dat. Stralsund Mars 1724, innehållande en skildring af förhållandena i Preussen, allt igenom skrifvet med v. Nolckens hand. — 1726 ånyo utnämnd till kommissionssekreterare i Berlin, tjenstgjorde v. N. till 1729 under den nye envoyén frih. Klinckowström och förestod under dennes frånvaro upprepade gånger beskickningen. Handlingarne från dessa år utgöras mest af enskilda bref till v. N. från Klinckowström och andra samtida diplomater och tjenstemän, v. Nolckens koncept till officiella och enskilda skrifvelser samt af ett stort antal memorialer och uppsatser rörande frågan om den hannoverska alliansen — dessa sistnämnda alla i afskrift.

Från år 1730 finnes endast ett fåtal bref bevarade och från 1731 intet. Under åren 1732—37, hvilka v. N. mest tillbragte i Pommern såsom regeringsråd och medlem af pommerska regeringen, stod han i brefvexling med en mängd pommerska ämbetsmän samt med högre och lägre tjenstemän i svenska kansliet. Den del af brefvexlingen från dessa år (utgörande 2 fasciklar 4:o), som blifvit bevarad, är af jämförelsevis ringa historiskt intresse, innehåller nästan endast enskilda bref och rör mest pommerska angelägenheter samt enskilda befordrings- och kansliärenden. Pommerske arf-landtmarskalken furst Putbus och direktorn vid hofrätten i Greifswald Gerdes hörde till v. N:s flitigare pommerska korrespondenter; kanslipresidenten Arvid Horn och hofkansleren frih. v. Kochen voro de bland v. N:s förmän som under denna tid oftast vexlade enskilda bref med honom.

Af större intresse äro de Nolckenska papper, som blifvit bevarade från åren 1738—43 (6 band fol. och 2 fasciklar 4:o), den period, då v. N. såsom svenskt sändebud i Ryssland och fredsunderhandlare verksammast ingrep i de politiska tilldragelserna. Utom afskrifter af en del politiska ströskrifter och riksdagspapper från 1738 märkas för detta år: en uppsats af v. Nolcken till den Hornska ministèrens försvar, utgörande en veder-

läggning mot hattpartiets anmärkningar rörande dess ledning af Sveriges utrikes politik, en egenhändig journal (Juli — Aug. 1738) öfver förhållandena vid v. N:s utnämning till envoyé i Petersburg och förberedelserna till resan, koncept till ministeriella skrifvelser från Petersburg till K. Maj:t och kanslikollegium, ämbetsskrifvelser från regeringsledamöter och kanslikollegium, samt konceptet till en vidlyftig relation om ryska förhållanden, dat. d. 5 Dec. 1738. — Från åren 1739, 1740 och förra hälften af 1741 finnes här fullständigt bevarad v. N:s ministeriella brefvexling från Petersburg, dels koncepten till hans depescher, dels talrika bref och instruktioner till honom från regeringen, kanslipresidenten Gyllenborg samt kanslikollegium. Derjemte finnas v. N:s »relation om Ryska hofvet» till 1742 års riksdag, daterad d. 9 Nov. 1741, afskrifter af åtskilliga aktstycken rörande Ryssland, särskildt af ransakningsprotokoll m. m. rörande Sinclairs mord samt en promemoria af v. N. rörande ryska förhållanden, dat. 31 Juli 1741, afsedd att lemnas öfverbefälhafvaren i kriget mot Ryssland. [1]) — Bland v. N:s enskilde korrespondenter från Stockholm under hans vistelse i Petersburg kunna nämnas: kansliradet J. C. v. Bahr, som flitigt inberättade nyheter från Stockholm till en del af politiskt innehåll och af allmänt intresse, den gamle Arvid Horn, som nu dragit sig tillbaka till privatlifvet, den olyckligt bekante presidentsekreteraren frih. Joh. Gyllenstierna, riksrådet T. G. Bielke m. fl. — Från den hemliga underhandling rörande hertig Carl Peter Ulrik af Holstein, för hvilken v. Nolcken, sedan han lemnat Petersburg, på hösten 1741 afreste till Rostock, finnas äfven åtskilliga historiskt upplysande bref i behåll, vexlade mellan den holsteinske hofmarskalken Brummer, kanslipresidenten Gyllenborg och v. Nolcken. — I början af 1742 anträdde v. N., försedd med hemliga instruktioner, sin resa kring Bottniska viken till Finland, Petersburg och Moskwa. Dagböcker öfver denna resa och dess förberedelser från d. 10 Jan. till 23 Mars, dels förda af v. N. egenhändigt, dels af hans sekreterare, M. v. Hermanson, finnas bevarade, jämte koncept till hans ministeriella brefvexling samt en vidlyftig relation rörande denna beskickning, daterad Moskwa d. 13 Maj. Några bref under samma tid till v. N. från franska sändebudet i Petersburg La Chetardie, ryske storkansleren Tjerkaskoj samt från de svenska och ryska befälhafvarne i Finland förvaras här äfven, dels i original dels i afskrift. Ett journal-fragment under Juni och Juli månader s. ä. erinrar om v. N:s vistelse i Stockholm efter återkomsten från Ryssland. Under senare delen af sommaren och på hösten 1742

[1]) Se rörande v. N:s underhandlingar i Petersburg Tengberg, anf. st. och Malmström, Sveriges polit. historia II, hvilka framställningar äro grundade på de i riksarkivet befintliga motsvarande exemplar af handlingar för dessa år. — Jfr för öfrigt förteckningen öfver riksarkivets samling af Muscovitica, i Meddelanden från Sv. Riksarkivet, III: 72. 73.

vistades v. N. såsom underhandlare och rådgifvande diplomat vid svenska arméen i Finland och hemsände derifrån depescher, hvilkas koncept här äro bevarade. — Handlingarne och brefvexlingen från 1743 röra väsentligast fredsunderhandlingarne i Åbo, hvarest v. N. med kortare afbrott vistades från årets början till Sept., och innefatta dels hans ministeriella rapporter till regeringen, brefvexling med Brummer, Golovin, Rumjantsov m. fl., dels instruktioner, handlingar och räkenskaper från fredskongressen, dels slutligen en »journal anecdote» egenhändigt förd af v. N. i Åbo från d. 7 Jan. till d. 8 Mars 1743. Denna sistnämnda innehåller åtskilliga detaljer af intresse. Enskilda bref rörande politiska förhållanden i Sverige under vistelsen i Åbo erhöll v. N. under detta år af kanslirådet v. Bahr, landtmarskalken v. Ungern-Sternberg, v. Höpken m. fl. Ett aktstycke af v. N:s hand, som förtjenar här nämnas, är uppsatsen »Reflexion touchant les interêts du sang de Pierre I et l'affranchissement de la nation Russe du joug des étrangers», afsänd till Sveriges tillfälliga sändebud i Petersburg general Düring, i Aug. 1743.

Från och med år 1744, då lugnare tider inträdde för Sverige och dess diplomater, är v. Nolckens brefvexling (4 fasciklar 4:o) af mindre omfång och eger mindre historiskt intresse. Såsom statssekreterare i utrikesexpeditionen stod han dock i jämn brefvexling af så väl officiel som enskild natur med de flesta af Sveriges diplomater i utlandet. Af politiskt innehåll och vigt äro isynnerhet de talrika brefven från de svenske sändebuden till Ryssland, ambassadören frih. H. Cedercreutz (1744 - 45) och envoyén grefve N. Barck (1745—47) samt från den förstnämndes sekreterare M. v. Hermanson (1744—45). Från envoyén Rudenschöld i Berlin finnas äfven en mängd bref 1744—47, hvilka dock företrädesvis röra angelägenheter af mera enskild natur. Kommissionssekreteraren, sedermera envoyén Celsings bref från Konstantinopel (1746—47) och envoyén frih. C. Fr. Scheffers från Paris (1744—47) beröra till en del politiska frågor för dagen.

Från 1748 finnes endast ett fåtal bref, och efter detta år endast några bref från den sedermera olyckligt ryktbare grefve Erik Brahe (1754, 55), jemte v. N:s svarskoncept. Den sistnämnda brefvexlingen rör enskilda angelägenheter samt eger ej allmännare intresse. Anmärkningsvärdt är att Brahe räknar v. N. till dem som tillhörde »la bonne cause» — naturligtvis i striden mellan hofvet och hattpartiet. v. Nolckens politiska memoiranteckningar, för hvilka ofvan (s. 3) är redogjordt, visa äfven nogsamt att han, den gamle diplomaten, som utmärkt sig under Gyllenborgs och hattregeringens tjenst, förblef sina ursprungliga sympatier för det motsatta partiet trogen.

T.

Bref upplysande svenska historien.

Det ingår i planen för denna tidskrift att, i den mån utrymmet medgifver, efter hand meddela bref som innehålla upplysningar till vår historia. Det har ofta anmärkts, att den svenska litteraturen har brist på historiska memoirer i egentlig mening. Men deremot förefinnes rikedom pa en annan källa, af fullt ut lika stort värde, nämligen pa bref, som äro i historiskt afseende upplysande. Ett bref lemnar det mest lefvande intryck sa väl af den personlighet, fran hvilken det utgått, som äfven af den händelse eller det förhållande det afser. Det likasom fängslar det flyende ögonblicket i en varaktig bild. Då nu tillgången till skatter af detta slag är så rik, och då tidskriften synes böra bereda sina läsare tillfälle att icke blott blifva bekanta med den historiska litteraturens nuvarande ståndpunkt, utan äfven att, i den mån det kan ske, blicka in i det förflutna pa det sätt, som eljest endast kommer forskaren till del, har man velat tid efter annan meddela utdrag ur sådana brefsamlingar, som äro af ett större intresse.

I detta häfte har utrymmet endast tillåtit att meddela några fa, spridda bref. I de följande torde kunna intagas en och annan fortgående följd af sadana bref, som tillsammans bilda ett helt. Der icke språket är särskildt karakteristiskt, har det icke ansetts vara nödvändigt att bibehalla det gamla stafsättet, likasom interpunktering i allmänhet vidtagits. Här och der har man äfven synts kunna inskränka sig till att gifva utdrag af det vigtigaste.

Vi börja med en bild ur tretioåriga krigets historia. Det är den tjugusjuårige generalen grefve Nils Brahe, som i sitt egendomliga, friska, men med tyska talesätt uppblandade språk — ett prof på den tidens lägerspråk — berättar för sin blott två år äldre broder, riksrådet Pehr Brahe om de förnämsta tilldragelserna under sommarfälttåget 1632.

Derefter följer ett bref från Axel Oxenstjerna till hans syskonbarn grefve Bengt Oxenstjerna, då guvernör öfver Augsburg. Det har sin märkvärdighet deraf att det är skrifvet dagen efter sedan underrättelsen ingått att Gustaf II Adolf stupat, och uttrycker kanslerns tänkesätt vid den stora förlusten.

1) *Bref från Nils Brahe till Per Brahe d. y.* [1])

Welbornne Grefve, kere B. Jagh önskar minn kere B. samptt hans kere wårdnatt af Gudh thenn Aldrahögste all lyckeligh tilståndt och welmågo. Efter såsum iagh för någånn tidh sedhann bekom minn kere B. schrifwelse, hvarutaf iagh medh hiertans frögdh gernna förnam minn kere fromodher sampt alla wåra syskionne wara wedh godh helsa och sundhett, gudh alsmecktigh låthe så stadight och långwarachtight wara och blifwa, och aldenstundh iagh nocksampt wett dett minn kere Brodher åstundar att wetta, huru såsum wårt tillstånd heller och hvadh såsum denne såmmaren passerat ehr, will jagh minn kere B. sådann i kårthett avisera, efter nu migh någorlundha gifwes legenhett att schrifwa,

Först ner hanns M:tt förnam att Feltmarskalkenn Gustaf Horn blef af Tilly utur staden Bambergh slagen, förgadradhe hann alla trupperne tillsammans, som hann hadhe wedh Renströmmen och elliest Hertig Wilhelm utaf Weimaren och Johann Banner hoss sigh hadhe och marserade retta wegenn till Nuremberg i denna mening der att treffa fiendenn ann, hvilkett intet skedde, utann ner fiendenn hördhe att konungen medh så stor macht kom anmarserandhe, retireradhe han sigh till Dunawert, som ligger ute medh Donauströmmen, och efter kungenn så långt war medh så stor arme avancerat, som war 18000 man till fot och 12000 hestar, tycker hann dett besta att wara widare att sökia fiendenn; marserade altså fortt till Dunawert, hwilkett sigh intett lenger höltt ehnn ehnn dagh och ehnn natt; dock samma nattenn emott morgonenn luppe bådhe knekter och rytter utur stadhenn, som war till 600 till hest och 1500 till fot under ehnn hertigh utaf Saxens commando öfwer Donauwbryggian till Tillis arme och förlåte alltså skentligenn stadhenn. Der med finge wij ehnn pass öfver Donauw, ryckte alltså efter 8 dager tidh till Leckhe strömmen, der Tilli sig öfwer retirerat hafwer; der war då godha rådh dyra, huru såsom wi öfwer samma strömm komma skulle, efter såsum hann medh hella armén uppå andra sidhann passenn lågh och medh högsta flit denn till att defendera tenkte, efter såsum hann well considererade att, der wi skulle komma der öfwer, skulle helle hans herres landh gå der up, som war Beijaeren.. Dock ner så wida war kommit, att dett antingen skulle brista eller böiga, blef denna resolution fatatt, att mann skulle uppå ehnn beqwem ortt byggia ehnn bryggia, hvilkett och så skedhe, att dett war omögeligit fiendenn sådantt kunne förhindra; fördy wi satte altid någre och siutio styckenn, bådhe stora och små, som continuerligh helle dagenn, ifrånn dett der dages och alt in till aftonenn, spelledhe och flanckeredhe denn spetzenn, som wij lennte bryggian uppå, altså så dett omögeligit war, att hann kunne förhindhra oss att

[1]) Originalet förvaras i Skoklosters handskriftssamling.

byggia bryggiann. Ner såsom Tilli dett sägh, grep hann till ehtt rädh, som intet ellagt [ɔ: elakt] war, och giordhe hann ehtt retransement för oss, efter såsum situs honum mykit favorabel och bequem war, att hann oss nocksampt hadhe kunnett weria widare till att komma, enn såsum öfwer bryggienn; blef altså igennom gudhz schickelse och försynn skuttinn igennom låhrett medh eht pundight styckie lodh, och sedhann hans Feltmarskallk Altringer strofwett medh ehtt styckie lodh i hufwudh. Altså togh armén ehnn skrek till sigh, dett Generalerna woro skuttinn, så att ingen wore, som henne mera gubernera ehnn Beijerförstenn sielf, hwilkenn intett wiste mera att taga sigh före ehnn beklaga sitt godha landh, som oss till dell och rof blifwe skulle, och retireradhe sigh alltså i eht half traf med armén till Ingolstadh.

Togo wij sedann wår mars till Augusburg, hwilkenn efter 3 dagars belegringh sigh uppgaf, och ryckte wijdere fort till Ingolstadh i denn meningh att bringa fiendenn till feltslacht, der till hann ingalundhe wille förstå. Sedann wi sågo att der intett stort war till att utretta, efter såsum stadhenn mykit fast war och well försed utaf allt tillbehör, togo wi wår ressa retta wegenn till Münickenn, der Konungenn stadhenn uppå 2½ tunna gull brandskattadhe. Interim kom eht budh och aviser, dett Generall Ossa, som fördhe ehnn armé i Svabenn, hadhe belegratt ehnn stadh Memingen benembdh. Blef Konungenn alltså förorsakatt att brytta medh ehnn dell utaf armeen up till entsettning af samma stadh och lemnadhe Johann Banner der quar medh denn andra dellenn af armeen. Ner wij då dit kommo, ryckte General Ossa der ifrånn inn i Tyroll. Imillertidh kom ehn Curier ifrånn kurfurstenn af Saxenn, som sollisiterade hoss Kongenn om ehntsatt, efter Wallensten medh hella sinn maght trengdhe uppå honnum i Behem. Rychte Kongenn per påsta åht Ausburg ifrånn Memmingen igenn i egenn personn, i denna meningh att wara så mykitt nemare. att om något budh komme ifrånn Chursaxenn, derefter hann sigh better kunne anstella, och lemnade migh der quar i Memmingen medh armén. Ner hann kom till Ausburg, kom atherigenn ehnn påst ifrånn Curfurstenn, der så sker Kongenn icke wille ehntsettia honom, nödgass hann att göra fredh medh Kejssarenn. Elliest hadhe wij gått in i Tyroll; nödgass altså Kongen att sendha efter migh medh armén, att iag per posta skulle marsera retta wegenn till Norenberg; hwilkett ock så skedde, ock ner iag ditt kom, hafwer hans M:tt imidlertid förgadratt så många trupper hann nagonn tidh kunne få tillsammans och ryckte så fortt uppå denn wegenn till Behem. Ner han kom till ehnn litenn stadh, Bruch benembt feck Kongenn wetta, det Curfurstenn och Wallensteinn hafwa giortt några månaders stilleståndh medh hvar andra, och Vallensten och Beierfurstenn coniungerade sina armeér tillsammans och woro i fullt anmarcherande rett uppå Kongenn. Då sendhe Kongenn någre trupper att recognossera, hwarest fiendhenn wore,

der igennom blef af ehnn raconter utaf fiendenn wårt partij slagenn, der trij Ryttmestere blefwe döda, iblandt hwilka war Göstaf Mörner slagenn, och ryttmester Slangenn fången. Åther igenn sendhe Kongenn öfwerste Tubadell med 600 dragonere och 4 compani ryttare till att se hwar åhtt som fiendenn sinn marche togo och ehndeligen skaffa Kongenn fångar. Gek altså intett better för hänum, ehnn att hann råkadhe i hop med fiendhes förtrop, der hann med hella armén war i full marsche, blef alltså hella partij meste dellenn slagitt och öfwerstenn sielf fångenn. Då retirerede kongenn sigh till Norenbergh tillbaka igenn och formerade ute medh stadhenn ehtt retranserat quartier och lågo der i jemfella 10 weckor, der fienndhenn sigh jemthe oss luseradhe, och ingenn tordhe denn andrass leger att stormma, ej heller tordhe wij oss retirera ifrånn stadhenn: elliest hadhe hann warit förloratt. Befannss altså radligast att wara att schrifwa Cantzelerenn till, att hann skulle sambla alla di trupper, som wore wedh Renströmmen, i Suabenn, i Franckenn och i Dyringenn, och komma till honum wedh Norembergh, hwilkett hann ock giorde ock brackte ehnn armé utaf 9000 hestar och 15000 mann effectiva till fott under hertugh Wilhelms commando, som ehr General lutenampt utaf hella armeen. Så ner wi då wore conjungerade, stelde wi ass i full batalie för fiendenns leger till att se, om hann medh oss slå wille och kanoneradhe honum ehnn hell dagh i legrett, och ner dett intett wille gå ann, ryckte Konngenn medh armén wed ehnn litenn stadh benemd Furt öfwer passenn till att se hwadh fiendes contenantz war. Rett som wij öfwer passenn medh armen kompne wore, komm ehn litenn fransösk påicke öfwerlöpandes, som berettadhe att fiendenn marsherade sinn koss utur legrett och att hans bagacie var natten tillförendhe sinn koss ryckt. Der uppå ryckte wi medh armén in till fiendhenns leger, i denn meningh att så sannt wore, medh hwilkett wi mykitt wore bedragne, der fiendenn sigh meckta till wer stelte och lett 1000 kuratzirer hugga utur legrett uppå vår förtrop utaf Musketerer, hwilka myckitt well blefwe entfangne af wåra musketerare, så att i samma combat blef öfwersten Fuckkertt, öfwerste Carafa ihellskuttenn, och så halltz öfwer hufwidt i legret igenn injaggadhe. Sedann lett Kongenn settia uppå samma platsenn små styckinn och befalte Linnartt Tårstennsånn och Erich Hanndh att di skulle taga 4 Compani Tyskar utaf öfwerste Burtz Regement och settia dem hoss styckienne att di igennom ehnn sorti icke måtte blifwa borttagne. Så ner dij i samma action wore att föra Companierne dit, föll fiendhenn åther igenn medh ehnn starck parti rytter utur legrett, der utaf di nya 4 Compani kneckter blefwe fösckreckte, och kastade geverett ifrånn sigh och mente att salvera sigh medh flychtenn, dåh blefwe de meste dellene nederhugne. Der utöfwer blef Linnardt och Erich Handh fågnna; stogo altså denn hella dagenn och denn nattenn för hans leger

stilla och andra morgonnen retirerade wi oss ehtt musketeskoss eller tu der ifrånn och lågo 8 dagar der stilla. Wår förlust som wi der hadhe war 600 döda och 1200 quetzta, elliest mykitt många officerare quetzta, dock intett mer ehnn 2 öfwerstar döde ehnn grefve utaf Ehrback och öfwersten Boetius. Dette hafwer iagh intett kunnatt underlåta så obiter att referera min kere Brodher hwadh wår actionn hafwer waritt i denna såmmarenn; will och her medh så well som altidh hafva minn kere Brodher sampt hann kere omwårdnatt uti gudh thens Aldrahögstes beskydh och beskerm till siell och lif befallett. Datum Vintzheim denn 14. Septembris anno 1632. M. K. B. F. B.

Nicolaus Brahe.

---

2) *Bref från Axel Oxenstjerna till Bengt Oxenstjerna.*

Som jag i går afton hitkommer från Würzburg för att uträtta ett och annat enligt H. M:ts uppdrag, får jag underrättelsen om konungens död. Min k. broder kan lätt förstå, huru smärtsam denna underrättelse skulle falla. För min del beklagar jag väl med smärta, att H. M. likasom in medio victoriarum cursu blifvit undanryckt det allmänna och fäderneslandet: dock emedan sådant behagat den Högste och Han efter sitt oföränderliga råd och vilja försatt H. M. ur denna mödosamma verlden i evig hvila, måste vi bära detta med tålamod och hemställa till försynen utförandet af det påbegynta verket, såsom det ock åligger hvar god patriot att i sin stad tillse att icke hvad som väl blifvit och numera temligen bragt till stånd, genom hans skuld förfaller.

Egenhändigt postscriptum. Min K. B. Denna olycka är att beklaga, men, det Gud bättre, icke att hindra. Jag reser ned till Saxen till armén att communicera med Chur-Saxen om alt, så och förse garnisonerna. — Jag beder att m. B. ville nu vid denna farlighet med full idkesamhet och flit förestå sitt Gubernium, likesom lefde H. M., och ändå bättre och flitigare, til dess jag kan få se huru sakerna sig ställa.

Det sista aktstycket är ett egenhändigt bref till konung Gustaf IV Adolf från kejsar Alexander I af den 3 Maj 1805. — Redan den 2 Jan. detta år hade ett eventuelt anfallsförbund mot Frankrike mellan Sverige och Ryssland ingåtts under förutsättning af att England biträdde och gaf Sverige subsidier. Underhandlingen mellan Sverige och England stötte emellertid på svårigheter och detta Alexanders bref har utan tvifvel nedskrifvits för att påskynda densamma. Se härom Zlobins på officiella handlingar stödda framställning i »De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Ryssland 1801—1809». (Ryska Histor. skrifter i svensk öfversättning I.)

3) *Egenhändigt bref från kejsar Alexander I af Ryssland till konung Gustaf IV Adolf*[1]).

Monsieur mon frere, Beau frere et Cousin! j'attache trop de prise à votre amitié pour ne pas aller au devant de ce que la confiance, qui nous unit, pourroit me reprocher de vous avoir laissé ignorer. Mais en développant toutes mes idées à Votre Majesté, qu'elle se persuade, que c'est au qualités personelles qui Le distinguent, en un mot à Elle Seule, que je me confie. Les pièces ci jointes[2]) renferment ce que je crois devoir faire pour le salut de l'Europe. Leur contenu montre que mon intention n'est pas d'employer des demi mesures, et je me flatte, que cette pensée n'a jamais été celle de Votre Majesté. Elle verra, que j'ai compté sur Son concours a mes opperations; sur Ses ports pour leur exécution; si je l'ai fait, c'est que des engagemens reciproques me le permettoient. Pourries Vous ne point les admettre Monsieur mon frere et l'Europe seroit elle liberée sans que Vous eussies voulu concourir à son salut? Cette idée est certainement trop loin du coeur de Votre Majesté, pour y trouver jamais place, et si l'oeuvre, qui nous occupe, ne commence pas, comme Vous l'auries desiré, pourquoi supposer que nous ne parvenions pas enfin au même but? Une difficulté reste encore, c'est celle des subsides, et elle peut être facilement écartée, si votre Majesté y apporte la moitié des dispositions que j'y mettrai. Veuillez, Monsieur mon frere, autoriser le Baron de Stedingk à entrer en discussion sur cet objet et à conclure ici avec mon Ministère et l'Ambassadeur d'Angleterre, ainsi que le proposera le S:r Alopeus, et à combiner egalement tout ce qui seroit relatif à nos opperations communes. Ce Ministre quoique jouissant de ma confiance, n'a point connoissance de ce que j'ecris à Votre Majesté. C'est exclusivement à Elle seule que j'ai voulu en ouvrir, et je La prie de me garder sur cet objet un secret inviolable, si necessaire pour assurer le succès des opperations. Les sentiments et les liens de tout genre qui nous unissent, me donnent l'espoir que Vous adhérerés à mes propositions, et je me fais un plaisir de Vous renouveller ici l'assurance du sincère attachement et de la consideration particulière, avec la quelle je suis

Monsieur mon frere, beau frere et cousin,
de Votre Majesté
le bon frere, beau frere et cousin
Alexandre.

S:t Petersbourg le 3 May 1805.

---

[1]) Originalet i Upsala Univ. bibliotek. De spärrade orden äro understrukna.

[2]) Traktaten mellan Ryssland och Stor-Britanien af d. $\frac{30 \text{ mars}}{11 \text{ april}}$ 1805. Tryckt hos Martens, Recueil. Suppl. IV, efter en öfversättning till franskan.

Otto Arnold Paykull.

AF

OTTO SJÖGREN.

Jämsides med Patkul trädde vid början af det nordiska kriget en annan lifländare, O. A. Paykull [1]) i tjenst hos Sveriges fiender; de föllo ock båda i segrarens våld och ledo på samma år döden under bödelns hand. Dock finnes ej något närmare samband dem emellan; icke i syftet, enär den ene sökte mätta sin hämndlystnad, den andre efter bästa förstånd uppfylla sin visserligen omtvistade trohetspligt; icke i verksamheten, då den ene, en slug diplomat, arbetade med pennan i kabinettet, den andre, en hederlig krigare, gjorde sin tjenst vid hären; icke ens i deras olycksöde, då den ene fångades i sina egna intrigers nät, den andre gaf sig med vapen i hand fången på slagfältet. Den förre föll som en förvunnen brottsling, den senare som offer för en till orimlighetens spets drifven rättsuppfattning. Af följande tiders historieskrifvare har Paykull icke blott för namnlikhetens skull ofta förvexlats med Patkul, utan äfven fått, lika med denne och med vida mindre skäl, gälla som företrädare för den med Sverige missnöjda delen af lifländska adeln. Genom efterföljande lefnadsteckning skall påpekas, huru föga skäl det finnes att sammanpara de båda märkvärdiga männen.

Slägten Paykull hör egentligen till Estlands tyska adelsslägter och härstammar från det gamla huset Türpsal [2]). Sitt

[1]) O. A. v. Paykull skref han sig i brefven till Dahlberg. Samtida och följande förff. hafva skiftevis skrifvit hans namn Paykul, Paikull, Paikul, Paikel och Peikel. Det svenska skrifsättet Paijkull (rättel. Paijküll) har sin grund i den lifländska seden att i namn pricka öfver u och y).

[2]) Hupel Nord. Misc. st. 15. En bestyrkt stamtafla är bifogad Karl Paijkulls introduktionsansökan uti Riddarhusdeput. protokoll för 1755 sid. 723 (Riddarhusarkivet). Af den ser man, att Clas Paijkull (som lefde 1625) hade två söner: Jörgen (stamfader för den svenska friherrliga grenen) och Fabian (gift med Ursula v. Weingarten, hvilken lefde 1629). Den senare hade sönerna Fredrik Reinhold P. (löjtnant) samt två andra söner (med ej uppgifvet förnamn). En af dessa senare kan hafva varit O. A. Paykulls fader.

yttersta ursprung hade den enligt tradition från Westfalen. I Lifland skall den enligt Stjernman hafva varit bosatt redan under 1400-talet. En gren af slägten steg under svenska tiden till betydenhet: Jörgen Paijkull, född i Reval 1605, upphöjdes som general i svenskt friherrligt stånd (introd. under N:o 33), blef 1654 riksråd och dog 1657; denna friherrliga ätt utslocknade dock redan med sonen ryttmästaren Jörgen Paijkull, hvilken 1676 stupade i slaget vid Lund. Den adliga grenen, bosatt i Lifland, försjönk i obetydlighet. En major Georg Diet. Paykull och en kapten Johan Otto Paykull tjente i Karl XII:s här.

De tillgängliga uppgifterna om sin tidigare lefnadshistoria har O. A. Paykull sjelf lemnat uti sin försvarsskrift till Svea hofrätt [1]). Han föddes omkring 1662, då Lifland helt nyligen blifvit genom freden i Oliva definitivt införlifvadt med svenska väldet; genom födseln var han sålunda faktiskt svensk undersåte. Att han i framtiden ej ansåg eller gerna kunde anse sig som sådan, hade dock sina goda grunder: fadren kom nämligen aldrig att aflägga trohetsed till svenska styrelsen, och det samma blef äfven fallet med sonen. Vid 15 års ålder lemnade den unge Paykull sitt fädernesland för att »söka sin lycka i främmande orter i verlden»; för fadrens fattigdom fick han någon tid tärpenningar af sin morbror. Saxen blef nu hans andra fädernesland. Redan första året (1677) anstäldes han som page [2]) vid det saxiska hofvet; han inträdde sedan i Johan Georg II:s garde samt tjente äfven under Johan Georg III. Någon tid tillbragte han (omkr. 1681) [3]) i fransk krigstjenst, men återvände till den saxiska, der han slutligen befordrades till öfverste.

Paykull ansåg sig nu helt naturligt som saxisk undersåte, ehuru han visserligen aldrig blifvit formligt löst från den trohetspligt, hvarmed han, såsom född i ett under Sveriges krona lydande landskap, enligt den tidens stränga uppfattning var fäst vid detta rike. Med sin faders död (1684) måtte han hafva ansett det sista bandet, som fäste honom vid Lifland, brustet. Han ärfde med fadrens gods äfven dennes intrasslade affärer,

[1]) Gen. Paijkulls förklaring öfver advokatfiskalens i Svea hofrätt mot honom gjorda påstående. (Förvaras i Kongl. Bibliotekets manuskriptsamling.)

[2]) Journ. de Pierre le gr. p. 135. Uppgiften af I. C. L. (tyske utgifvaren af Hagens berättelse om Patkul), att han först varit i Brandenb. tjenst, är origtig.

[3]) Han tjente näml. tillsammans med Burensköld, hvilken i fransk tjenst tillbragte året 1681. (Biogr. lex. ny följd II. p. 233.)

hvilka han åtog sig att uppreda. Kort derefter (1686) blef han i Saxen gift med en dotter af dåvarande öfversten, sedermera generallöjtenant Minkowitz och synes med henne hafva erhållit en betydande hemgift, som satte honom i stånd att uppgöra med fadrens borgenärer. I Brabant förnöjde han sina kusiner (af familjen Düker) för de fordringar, som de af fadren hade, och reste derefter (1692) till Lifland för att genom försäljning af godsen göra sig i någon mån betäckt samt hålla slutuppgörelsen med de öfriga borgenärerna. I samtal med underguvernören Soop förklarade han sig hafva satt bo utomlands och ej mera ämna inflytta till Lifland. Slutuppgörelsen egde nu obehindradt rum; Paykull fick godset såldt för 5500 daler [1]) samt erlade som utländing enligt vedertaget bruk 10:nde penningen af köpesumman.

Kort efter denna tid lemnade Paykull den saxiska krigstjensten och köpte sig (1694) ett gods i Mark Brandenburg [2]). I Berlin skall han, antagligen 1696, hafva sammanträffat med den då landsflyktige Patkul och förestält denne för den gamle fältmarskalken Flemming, med hvars son, konungagunstlingen, Patkul sedan kom i åtskillig beröring.

Snart inträffade Fredrik Augusts val till konung i Polen. Patkul, redan i godt förstånd med den unge Flemming, arbetade med stigande ifver på att sätta i gång det mot Sverige riktade anfallsförbundet, hvars förspel började utföras i furstarnes kanslier. Bland de lockmedel, som han användt, intog förespeglingen om ett hos lifländska adeln rådande missnöje mot Sverige en vigtig plats. För att åt en sådan förespegling redan från början gifva ett sannolikhetssken sökte han förmå så många lifländare som möjligt att träda i konung Augusts tjenst. Den i Patkuls högmalsprocess invecklade, sedan förrymde officeren Löwenwolde föreslogs i en hans promemoria (af 1698) som lämplig agent att »sondera» och hemligt uppvigla det lifländska ridderskapet samt antog utan svårighet ett dylikt uppdrag. I samma promemoria tillråddes äfven konungen att »i sin tjenst

[1]) I. C. L. uppgifver således oriktigt, att Paykull »genom liqvidationskammaren gått förlustig sina gods».

[2]) Bernoulli i sin biografi öfver Paykull (Bih. till Patkuls Berichte) uppger sig hafva låtit anställa efterforskningar efter godsets namn och läge, men intet kunnat upptäcka. Då Kelch (II. p. 72) kallar Paykull Colberger-General, är det möjligen på grund af godsets läge i närh. af denna ort. I Biogr. lex. art. O. A. Paijkull står genom tryckfel 1699 i st. f. det här rätt uppgifna 1694.

antaga öfverste Paykull, hvilken vid företaget kunde göra stora tjenster»[1]). Patkul torde dervid mera tagit i beräkning den föreslagnes lifländska börd, hvilken skulle gifva en skenbar betydelse åt dennes användande, än någon hans härförarskicklighet, som väl ej ännu fått tillfälle att dokumentera sig. Paykull erhöll kallelse till återinträde i saxisk tjenst; att han mottog den, härledde sig väl mera från forna långvariga förbindelser till Saxens kurfurstar samt från längtan till verksamhet och utmärkelse än från något missnöje med svenska styrelsen, hvilken väl var lika främmande för honom, som han för henne.

I saxiska hären befordrades Paykull genast till generalmajor och fick i uppdrag att till Flemmings ankomst föra befälet öfver den truppstyrka (4 regementen, 2500 man), som samlades på kurländska gränsen under förevändning att biträda med anläggandet af en krigshamn vid Polangen, men i sjelfva verket för att, enligt Patkuls förslag, utan krigsförklaring lömskt öfverrumpla Riga. Truppen ryckte vidare genom Kurland, nu under förevändning af en uppkommen missämja med de »kurske junkrar», och Paykull tog sitt högqvarter i Janiska. Men Rigas generalguvernör, den gamle Erik Dahlberg, anade tidigt nog rätta syftemålet. Dessutom var han i någon mån varskodd af svenska sändebudet i Haag, Liljeroth[2]) samt af kurländska hertiginnan. För berättelsen om detta öfverrumplingsförsök och Paykulls andel deri följes här Dahlbergs till svenska regeringen afgifna relation[3]) som hufvudkälla.

I December 1699 började åtskilliga saxiske officerare samt andra utskickade kunskapare från lägret vid Janiska att infinna sig i Riga under förevändning att besörja vexlar och uppköpa proviant. Dahlberg anmärkte genast, att de saknade pass och afsände öfverste Wrangel för att anmoda Paykull att förse officerarne med sådana, på det de måtte kunna skiljas från andra främmande, som »allehande excesser bedrefvo». I skrifvelse af den $\frac{11}{21}$ December lofvade Paykull uppfylla denna begäran och anhöll tillika, att man »till förekommande af desertiones bland de kongl. trupperna vice versa toge vissa mesures», hvarjämte

[1]) Büschings Magazine XV.
[2]) Bref af 6 Dec. 1699. (Bil. till Dahlbergs relation.)
[3]) Relation om polska infallet i Lifland. Riksark. (Livon. 227). Denna, ej minst för sina bilagor vigtiga källa är af de förff., som skrifvit Karl XII:s historia hittills föga begagnad: Nordberg, Adlerfeld, Limiers och Lundblad hafva alls icke anlitat den och sannolikt icke heller Fryxell.

han erbjöd sig att deröfver personligen i Riga samråda med Dahlberg. Det torde väl dervid varit fyndigt nog uttänkt, att de kunskapare, hvilka ej längre kunde drifva sitt spel med »allehanda excesser» i egenskap af passlösa officerare, hädanefter skulle fortsätta det i egenskap af desertörer. I sitt svar af den 17 Dec. antog Dahlberg Paykulls förslag och bjöd honom välkommen. Men han öfverlemnade det med flit ej åt den af Paykull sände öfverbringaren, hvilken han genast lät återgå, utan skickade det med en fänrik, hvilken tillika erhöll order att göra sig underrättad om de saxiska truppernas antal och ställning samt derom vid återkomsten afgifva relation. Denne fullgjorde ordentligt båda sina uppdrag samt medförde äfven ett svar (af $\frac{19}{29}$ Dec.)[1]) från Paykull, hvilken tacksamt erkände Dahlbergs artiga och loyala förhållande, uttryckte sin önskan att »göra sin underdåniga reverence samt personligen och muntligen försäkra om sin veneration för en genom sina extraordinära meriter så högt renommerad och tillika för sin utmärkta honnêteté och civilité så utmärkt stor general», men beklagade på samma gång, att från starosten Oginsky ingått den ledsamma underrättelsen, att en stor del af litthauiska adeln under Sapieha vore i begrepp att företaga en »rokosch, hvilket på tyska ej kan kallas annat än rebellion», hvadan han måste med alla sina trupper hålla sig beredd att till resningens undertryckande genast medverka. Det var en ny förevändning för truppernas qvardröjande, som sålunda insköts, medan man afvaktade den för anslagets utförande bestämda tiden. »Ehuruväl», yttrar Dahlberg om detta bref, »i anledning af den med obligeante termer derutinnan contesterade sincerité man sig fast imaginera skolat, att bemälde generalmajor, såsom infödd lifländare och vasall af hans kongl. maj:t, ej skolat vara capabel att under en smickrande penna ett illistigt och falskt hjerta förborga, så har man likväl af sviten klarligen mot all förmodan penetrerat och i sjelfva offerten erfarit, huru storligen man sig i den om dess sincere conduite fattade goda opinion frusterat, i thy han med den uti ofvannämnde bref föregifna excuse samt meddelta ouverture om fältherren Sapiehas mot de saxiska trupper under händer hafvande så kallade rokosch eller generaluppbåd intet annat afseende haft än oss att dermed aveuglera, på det

[1]) Bil. A.

de den sig fullt och fast föresatta desseinen oss mellan jul och nyåret på ett falskt, besvikeligit och illistigt sätt att öfverrumpla desto lyckligare efter deras önskan exequera och verkställa måtte».

Några dagar före jul anlände den från sin ryska beskickning återkomne öfverste Carlowitz till Riga, der han höfligt mottogs; vid afresan föregaf han sig ämna återkomma om 6 veckor, stadd på en ny beskickningsfärd till Ryssland och anhöll om fri passage för sina fordon, hvilken äfven beviljades. Emellertid ansåg sig Dahlberg böra vara på sin vakt. Till hans kunskap kom, att en mängd bryggor och stormslangar förfärdigades, isynnerhet på major Vietinghofs gods Herbergen, der Patkul nu för tillfället vistades, och ryktet om ett förestående saxiskt inbrott i Lifland började utbreda sig. I medlet af Januari fick Dahlberg genom ett par öfverlöpare veta[1]), att Paykull och Carlowitz med de förnämsta saxiska officerarne hållit ett krigsråd, efter hvars slut regementena fingo order att bryta upp med 36 skott pr man samt munförråd för 4 dagar, hvarjämte 5 à 600 slädar sammanskaffats, på hvilka skulle föras soldater, klädda som bönder i hvita vadmalsrockar; tåget skulle gå öfver den hårdt tillfrusna Düna mot Riga, hvars vakter vid stadsporten skulle öfverraskas. Men den starka kölden, hvarpå man räknat, förhindrade företaget, i det mer än 300 man af de afmarscherande förfröso händer och fötter; då man nu äfven fann Riga väl bevakadt, måste företaget för denna gång öfvergifvas, och truppen återvände med oförrättadt ärende.

Okunniga om, att det misslyckade attentatet var i Riga bekant, läto saxarne utsprida ryktet om truppernas tillämnade uppbrott till Mitau. Men Dahlberg, som ej lät sig missleda och icke heller ville gifva motståndaren någon förevändning till fiendtlighet, lät, liksom i följd af det med Paykull gjorda aftalet, uppställa ryttarevakt på gränsen, »till att förekomma deserterandet», och uppmanade tillika underlydande befälhafvare »all dispute och bronierie med de saxiske undfly, på det dem efter deras åstundan och traktan ingen orsak till missförstånd gifvas skulle». Nu afsände Paykull ytterligare ett bref (af $\frac{4}{13}$ Febr)[2])

---

[1]) Aussage der beiden Sachsischen deserteurs, 18 Jan. 1700. Bil. B.

[2]) I original bland bilagorna till Dahlbergs relation; i copia bland Krigshist. handl. (riksark. Livon. 599). I aftryck Livonica fasc. I. p 3—5. Nordberg I. 66 uppgifver, att enligt en senare anländ underrättelse Paykull skulle skrifvit brefvet på Patkuls inrådan; I. 71 säger han att Patkul skrifvit det.

troligen i afsigt att förtaga all misstanke, men i sjelfva verket gaf han endast allt för tydligt luft åt sin harm öfver missräkningen samt röjde ett förtvifladt bemödande att i en uppdiktad händelse, ja i sjelfva försigtighetsmåtten från svenska sidan söka den önskade krigsförevändningen. »Man har», skref han, »i Riga gjort præparatoria icke annorlunda, än som om man förmodade en verklig fiende, samt besatt vallar och murar med pikar, liar och morgonstjernor, hvilket knappt sker i en verklig belägring. Ja, man har gått så långt, att man till och med skickat spioner i vårt qvarter. Alla dessa demarcher hafva mycket förvånat mig; dock har jag låtit det allt passera, tills jag ändtligen förstått, huru som man bemödar sig att lägga i dagen sin mot oss fiendtliga intention». Han beklagade sig sedan öfver, att sex saxiska desertörer blifvit qvarhållna i Riga och att det detachement, som var utsändt att gripa dem, icke tilläts inkomma i staden: det var ett sätt att bemantla det kort förut misslyckade öfverrumplingsförsöket. Till slut fordrade han, att de qvarhållna desertörerna genast skulle utlemnas.

Kort derpå ankommo till öfverste Wrangel från den i Patkuls högmålsprocess inblandade, sedan från Riga afvikne löjtnant Löwenwolde två bref, daterade Mitau den 4 och 6 Febr. samt beräknade på att både kunna uppvisas för Dahlberg och tillika sprida rykten till skräck för Rigas försvarare samt till uppmuntran för Sveriges hemliga fiender. Liksom i förbigående omtalade han, att ryssarne rustade sig, att Brandenburg ämnade öfverlåta 4000 man till tsaren, ja äfven att de saxiska trupperna vore ämnade för samma ändamål: detta allt dock blott som lösa rykten. I sjelfva verket, hette det, ämnade saxarne, enligt meddelad uppgift, bryta upp till Pilten, och kurländarne ängslades redan öfver, »att man ville aftvinga dem ännu en contribution». En saxisk löjtnant hade väl yttrat, att »det måtte dröja kort eller långt, skulle det dock till slut gälla Riga och Lifland», men derom kunde man intet säkert veta, helst saxarne ännu vore för svaga, så länge de ännu ej förenats med främmande trupper. I det andra brefvet berättade han, att det omtalade uppbrottet sades hafva inskränkt sig till blott 120 man, som »för desertörernas skull komme att förläggas på gränsen»; hertigen och ridderskapet i Kurland vore missnöjda och ämnade besvära sig deröfver. Långt ifrån att missledas af dessa med slug

fintlighet hopsatta bref, kunde Dahlberg i dem finna ytterligare en vink om saxarnes afsigter.

Till Paykull aflät han (den 7 Febr.) ett utförligt och fogligt svar, deri han visar, att de gjorda anstalterna ej vore ovanliga eller innebure något hot; de sex desertörerna hade, förklarade han, ej passerat staden; men komme några sådana, skulle de »ej mindre nu än tillförene prompt extraderas». Från den nu till saxiska högqvarteret anlände Flemming kom icke desto mindre följande dagen en skrifvelse af lika innehåll med Paykulls, hvarpå den äfven åberopade sig; derjämte antyddes ock, att man på grund af ryktet, att en finsk trupp skulle förstärka Rigas garnison och dermed göra ett anfall mot saxiska lägret, ansett sig böra vidtaga ett motsvarande försigtighetsmatt genom att spärra gränsen; »ehuruväl», skrifver Dahlberg i sin relation, »hela den ärbara och rättsinta verlden hemställes att döma, om dessa förebragta och mot all ära och redlighet stridande listiga och lättfärdiga skäl böra som sufficiente till ett krigs begynnande hos någon ärlig menniska komma i consideration». I sitt svar till Flemming (af den 9 Febr.) vederlade han emellertid »i höfliga termer» beskyllningen att hafva gifvit anledning till något missförstånd.

Kort derpå följde verkställigheten af det öfverrumplingsförsök, som förberedts af Carlowitz medelst det utverkade tillståndet för hans bagageslädar att passera Riga. I oerhördt stora med halm och mattor öfvertäckta slädar voro instufvade en mängd grenadierer, 3000 fasciner, 2 kanoner samt för öfverrumplingen behöfliga vapen och redskap; ett stycke bakom slädarne framsmögo 80 dragoner samt längre bort på en annan väg en större trupp under Paykulls befäl; sist kom hufvudstyrkan, vid hvilken Flemming och Patkul befunno sig. Vid byn Oley stötte foran på en postering af svenska ryttarvakten, anförd af ryttmästaren Dieterichs. Sveket upptäcktes, tumult uppstod, men ryttarne blefvo efter kort strid öfvermannade af de anlända dragonerna [1]). Dieterichs fick emellertid rådrum att skicka några af dem till Riga med underrättelse om öfverfallet, innan han med de andra öfverlefvande bortfördes fången. Paykull, till hvars trupp han fördes, red genast fram till honom

[1]) Fryxells uppgift (XXI. 144) att »grenadiererna blefvo tillfångatagna och alltsammans afskickadt till Riga» är oriktig, såsom synes af Dieterichs rapport, der slädarnes återkomst uttryckligen omnämnes. (Dahlb. rel. Bil. B. 10.)

och frågade, huru han med så litet folk dristat sätta sig till motvärn samt hvart de ryttare, som ej fångats, tagit vägen. Till Dieterichs uppgift, att de sändts till Riga för att »rapportera om bagaget», ville Paykull ej sätta tro. Tåget fortsattes en stund, tills man såg blixtarne och hörde knallen af de från Rigas vallar aflossade larmskotten. Nu märkte man tydligt, att planen misslyckats, och från dragonerna hördes yttrandet: »Vi skulle denna morgon sitta i Riga och kasta kommendanten öfver murarne, men nu är hela anslaget förderfvadt». De drogo sig derför undan och angrepo i stället längre fram på dagen skansen Kobron, och det med större framgång. Nu afsände Dahlberg till Stockholm rapport om saxarnes fredsbrott.

På samma gång som Flemming lät anslå och utsprida det manifest, hvari han föregaf, att polske konungen gripit till vapen för att förekomma svenskarnes tilltänkta inbrott i Litthauen och nu toge Liflands folk i sitt hägn, uppsatte han ett annat bref (af den 19 Febr.) till konung August, för hvilken han klagade öfver den misstro och oginhet, som från svensk sida visats de fredligt uppträdande saxarne. Han hade, skref han, »stält generalmajor Paykull till rätta för att utröna, om från dennes sida gifvits någon anledning till sådant misstroende; men denne hade nogsamt rättfärdigat sig och styrkt, att Riga blifvit satt på krigsfot utan ringaste anledning från vår sida». Naturligtvis var detta bref mindre afsedt att i sitt original upplysa konung August än att, spridt i aftryck, missleda allmänheten.

Dahlbergs (den 3 Mars) utfärdade uppfordran till alla, som vore svenska undersåtar, men gått i tjenst hos Sveriges fiender, att skyndsamt, vid äfventyr af konungens högsta onåd, åter ställa sig under de svenska fanorna, beaktades ej af Paykull, hvilken nu, sedan Flemming (den 16 Mars) i sällskap med Patkul afrest till Polen, erhöll öfverbefälet öfver de i Lifland qvarlemnade saxiska trupperna. Dahlberg fick (den 19 och 22 April) två bref[1]) från Paykull, som anhöll om fri och obehindrad resa från Riga för engelska undersåtar och deras bagage. Tjenstaktighet mot sjömakterna ingick uti det af Patkul uppgjorda programmet för konung Augusts politik. Dahlberg gjorde här inga svårigheter, utan beviljade fri färd för engelska undersåtar, dock endast för en i sender.

---

[1]) I original bland Bil. till Dahlbergs relation.

Genom att uppslå ett befäst läger vid Neumühlen samt besätta Salis och Ronnenburg afspärrade Paykull kommunikationen med Riga äfven från landsidan. Men från Stockholm hade efter inhändigandet af Dahlbergs rapport order afgått till de under Otto Vellingks befäl stående finska trupperna att skyndsamt bryta upp till Rigas undsättning; inom kort voro dessa trupper, som utgjorde 10,000 man, hälften ryttare och hälften fotfolk. marschfärdiga och inryckte i Lifland. Paykull befäste nu ytterligare lägret vid Neumühlen, lät i närheten vid Jungfernhof slå en pontonbrygga öfver Düna (24—26 April) samt hopsläpade från båda sidor om floden en stor massa boskap och proviant till manskapets underhåll.

Imellertid ryckte finska hären allt närmare. Maydel i spetsen för förtruppen, 3,200 man stark, passerade Volmar. Paykull ryckte ut ur sitt läger och intog med hufvudstyrkan en förmånlig ställning vid Schmiessingsmühlen och Jungfernhof, der han afvaktade anfallet. Vid denna tid (den 2 Maj) ankom till Riga öfver Hamburg kongl. skrifvelsen (avocatoria) af den 3 April, hvari konungen lofvade att för sina i Lifland födda undersatar, hvilka sig till fienden och hans anhang begifvit, ej hafva sin nåd sluten, om de under hans lydno genast sig åter förfogade, men i annat fall dömde han dem förlustiga lif, ära och gods. Paykull, som ej aktade denna skrifvelse, kunde dock af den utan svårighet finna, hvad öde förestode honom, i fall han med vapen i hand fölle i svenskarnes händer.

Ett sådant olycksöde syntes redan vid denna tid ej otänkbart. Den 5 Maj lät Maydel storma den af saxare och kosaker besatta ställningen vid Kupfermühlen, hvilken han utan svårighet eröfrade, och samtidigt vidtog Dahlberg anstalter att medelst kanonbåtar och minor spränga den af Paykull anlagda pontonbryggan öfver Düna. Lyckades dessa anstalter, skulle troligen ingen enda man af saxiska hären undkommit. Paykull underrättades i yttersta stunden och han insåg sin fara. Med brådskande hast började han derför redan samma dag att föra tross, boskap och en del af trupperna öfver bryggan. Följande dagen stormade Maydel ställningen vid Schmiessingsmühlen; saxarne och kosakerna, nu ej längre betänkta på försvar, flydde undan i största förvirring åt bryggan till, efter att hafva försänkt 10 kanoner, hvilka dock sedan af svenskarne upptogos. Under tiden rusade hela saxiska hären skyndsamt öfver bryggan. Finnarne,

som ryckte tätt efter för att intaga hufvudställningen, funno det befästa lägret alldeles öfvergifvet: maten var ännu varm på borden, och fältkittlarne stodo på elden; men saxarne, för hvilka anrättningen var beredd, »hade alla lupit derifrån».

Ett ögonvittne kunde strax derpå för Dahlberg berätta, »huru hastigt och i hvad ångest och skräck denne skrytande fiende sin retirade å andra sidan Düna tagit, hafvandes sjelf bryggan efter sig demolerat och ankarne, hvarmed hon fästad var, afhuggit, sina uti Neumühlen stående stycken uti vattnet inkastat och således sig uti största hast med flykten salverat». För Maydels folk, som ej synes egt någon kunskap om Dahlbergs anstalter, förekom saxarnes brådstörtade flykt rent af obegriplig. I den från detta håll afgifna berättelsen [1]) om förloppet, yttras: »Det måtte bland dem hafva uppstått en terreur panique, enär de utan ringaste motstånd så plötsligen flydde från sina poster, dem de dock icke utan mycket arbete till sin stora avantage befäst, att de lemnade steken på spettet och maten på borden samt läto sina sammanhopade förråd blifva qvar efter sig».

På andra sidan Düna samlade emellertid Paykull åter sitt folk. Han fick tid dertill, emedan Vellingk med hufvudstyrkan först några dagar derefter anlände och finska förtruppen före dennes ankomst icke kunde företaga något afgörande. Den oförtrutne Maydel gjorde väl, så godt sig göra lät, anstalter till en öfvergång, men Paykull motade dem genom ifrig kanonad från andra stranden samt genom elden från musketerare, som sköto från i floden placerade båtar.

Sedan Vellingk anländt (den 18 Maj), började man förfärdiga fartyg för öfvergången samt besatte, ehuru ej utan motstånd från saxarnes sida, den vigtiga Dalholmen. Men nu erhöll Paykull förstärkning af folk från Litthauen samt förenade sig med de kurländska trupperna, anförda af prins Ferdinand, hvilken äfven nominelt tog öfverbefälet [2]) Dahlberg yrkade fortfarande på öfvergång öfver Düna. Vellingk undvek försigtigt denna och förebar som skäl derför bristen på lifsmedel. I bref till konun-

[1]) Kurze Nachricht von dem, was bei Annäherung ihrer Königl. Maj:ts... Troupen... passieret (Kongl. bibliotekets samling af samtidas berättelser om Sveriges krig).

[2]) Limiers, Hist. de Charles XII. (III. p. 121).

gen [1]) förklarade deremot Dahlberg: »Alltså förorsakas jag att i underdånighet gifva vid handen, hurusom detta föregifvande skall finnas alldeles oriktigt, der som E. M:t allernådigst behagar låta noga undersöka veritable orsakerna till denna försummade vår armés öfvergång till fienden, då han var både svag samt i sådan consternation samt mer till flykt och desertion än till stånd och fäktande disponerad».

I början af Juli anlände konung August sjelf och med honom den saxiska, af Steinau anförda hufvudhären. Antagligen har Paykull vid denna tid och som belöning för de tjenster, han gjort, genom räddandet af sin truppstyrka undan hotande tillintetgörelse samt förhindrande af fiendens anstalter till flodöfvergång, blifvit befordrad till generallöjtnant.

Efter konung Augusts ankomst vidtogos genast anstalter till ett nytt inbrott i Lifland. Den 19 Juli öfvergick saxiska hären Düna vid Yxkull (5 mil från Riga). Finska fotfolket drog sig nu in i Riga, och rytteriet satte öfver Aa. Saxarne intågade åter i Jungfernhof samt i finnarnes öfvergifna läger vid Dreilingshof i Rigas närhet, der glädjesalvor skötos, hvilka besvarades från Kobron och Dünamünde. Snart ryckte de ännu närmare till staden, som under Augusti månad af dem besköts från flere håll [2]). Ströfkårer skickades inåt landet för att härja och proviantera. Ett bref från en dylik ströfkårs befälhafvare till Paykull, hvilken var med i lägret utanför Riga, förvaras uti svenska riksarkivet [3]); deri rapporteras att 100 boskapskreatur och 150 får blifvit uppfångade, hvarjämte vidare order begäres. Detta bref var dateradt den 2 Sept. Den 3 Sept. inkom i Riga fransmannen Heron för att å Augusts vägnar begära ett stillestånd, hvilket några dagar derefter afslöts och genast efterföljdes af saxarnes skyndsamma aftåg ur Lifland; det var en verkan af underrättelsen om freden i Traventhal.

I det namnkunniga Dünaslaget den 9 Juli 1701 var det egentligen Paykulls [4]) och hertigens af Kurland trupper, som

[1]) Brefvet, hvaraf endast början finnes i behåll, är aftryckt i Floderi handl. till Karl XII:s hist. IV. st. 17. (sid. 355—64). Till sitt rättfärdigande skref Vellingk ett bréf till Fabian Vrede, upptaget af Wieselgren i De la Gard. Arch. XIII. p. 184.

[2]) Kelch II. 118--120.

[3]) Biogr. Paykull. I detta bref finna vi honom för första gången titulerad generallöjtenant. Aftr. Bil. C.

[4]) Kort berättelse om den härliga seger och framgång etc. samt (i tysk öfvers.) Kurzer Bericht von der Siegr. Action. (Kongl. bibliotekets samling af

på den midt emot Riga liggande stranden började striden; Steinau med hufvudstyrkan hade, villad af Mejerfeldts låtsade rörelse mot Kokenhusen, dragit sig öfver åt den sidan. Just derför, att svenskarnes öfvergång midt för sjelfva Riga minst väntades och stred mot vanliga beräkningar, voro saxarne här minst beredda på den. Dertill kom den ändamålsenliga byggnaden af de svenska öfvergångspråmarne och det äfven genom vindens riktning lyckade påfundet att genom röken af itänd fuktig halm och gödsel breda för fiendens blick en slöja öfver anstalterna. Det mer än en gang uttalade påståendet, att Paykull med afsigt skulle låtit en del af svenskarne gå öfver för att sedan med samlad makt kasta sig öfver dem [1]), kan derföre svårligen uthärda en närmare granskning. Redan den tidiga morgonstunden gjorde, att fienden ännu ej kunde vara fullt beredd. Hela öfverfarten öfver floden upptog ej mer än ungefär $^1/_2$ timme, och först då pråmarne hunnit midt i floden, upptäcktes de från fiendtliga sidan; då först allarmerades de saxiska trupperna, och huru snabba än dessa må hafva varit att ordna sig, kunde de svårligen blifva färdiga dermed förr, än ett stort antal af svenskarne redan hunnit öfver. Det saxiska artilleriets salvor gåfvo den första helsningen. Då saxarne sedan »med klingande spel och i god ordning», således i ett skick, hvars åstadkommande måste hafva kräft tid, ryckte an, var svenska infanteriet redan färdigt att mottaga dem med mördande salvor och rytteriet att med vanlig oförvägenhet hugga in, allt med den påföljd, att det första angreppet lyckligt tillbakaslogs. Steinaus återkomst gaf nu hopp om bättre lycka i det andra; detta blef dock lika segerrikt tillbakaslaget, isynnerhet sedan svenskarne bemäktigat sig den af saxarne uppförda »Stjernskansen» och vändt de tagna kanonerna mot fienden. Ännu en gäng gjorde Steinau ett ursinnigt angrepp, sedan han företagit en lång svängning åt venster för att undvika elden från den tagna

samtidas ber. om Sv. krig). Kelch (II. 215) och Nordberg (I. 163) hafva riktigt uppgifvit Paykull som befälhafvare. I Livonica fasc. VIII. p. 10 står genom tryckfel eller förvexling Patkul. Adlerfeld (I. 133) upprepar misstaget, Voltaire ock med tillägg af frasen, att Patkul här »med svärdet i hand försvarade sitt fäderneslaand mot Karl XII, efter att med pennan hafva försvarat dess rättigheter mot Karl XI» (tredubbel oriktighet!). Gadebusch upprepar äfven misstaget i Liefl. Bibl. II. 329, men har rättat det i Liefl. Jahrb. VII. s. 12. Icke desto mindre upprepas det af Fryxell (XXI. 151), ja till och med i Sarauws 1881 utgifna arbete »Die Feldzüge Karls XII» (p. 67).

[1]) Nordberg I. 163. Lundblad I. 129 not. Fryxell XXI. Deremot bestrides denna uppfattning af Sarauw.

skansen; på svenskarnes högra flygel var det denna gång hufvudsakligen drabanterna och lifregementet, som hade förtjensten af den vunna segern. Möjligen var det i denna sista och hetaste kampen som både Steinau och Paykull blefvo sårade och måste föras ur striden.

Till en början afhölls Paykull genom detta sår fran vidare deltagande i fälttåget; han begärde och erhöll emellertid formligt afsked. Farhågan för den efterräkning, som väntade honom, i händelse han fölle i svenske konungens händer, kan hafva gjort sitt till. Han fick snart nog en kraftig påminnelse derom: på konungens befallning åtalades inför Svea hofrätt de lifländska officerare, som voro »i konungens af Polen tjenst och ej åtlydt kongl. Maj:ts avocatorier»; genom utslag af den 17 December 1702 dömdes han jämte några andra till döden, »för det han ej enligt Kongl. Maj:ts nådiga påbud öfvergifvit dess fienders tjenst»[1].

Paykull drog sig undan till sitt gods i Brandenburg[2]. Det kunde för honom helt visst finnas talande skäl att, vore det ock för alltid, öfvergifva krigstjensten, äfven om han ej fruktade den honom öfverhängande dödsdomen. Han saknade ingalunda, tyckes det, lust till krigisk ära och utmärkelse; men i detta krig, der svenskarne redan vunnit ett så fruktansvärdt öfvertag, kunde för honom föga vara att hoppas. Hans medfödda fallenheter drogo honom mäktigt åt andra håll. Paykull var en vetenskapligt anlagd natur; hans fogliga, tålsamma, vetgiriga sinne gjorde honom tvifvelsutan mer passande för studerkammaren och laboratoriet än för lägret och slagfältet. I krigsvetenskap, lagfarenhet och teologi var han väl bevandrad; men isynnerhet drog honom hans håg åt naturvetenskapen, särskildt åt experimenterande kemi; och såsom fallet var med många af den tidens naturkunnige, sökte han på mystikens vägar leta sig fram till praktiskt nyttiga uppfinningar.

Alkemien, som under medeltiden och vid början af nyare tider sysselsatt så många hjernor, räknades ej ännu till de förlegade vetenskaperna. Den penningenöd, som krigen medförde, dref furstarne att försöka äfven utomordentliga medel till de tomma skattkamrarnes återfyllande. Konung August isynnerhet försmådde dem ej. Böttcher, en tid af honom hållen i fängsligt

---

[1]) Skrifterna i detta mål förvaras uti Svea Hofrätts arkiv, 1702 års handl. Litt. A.

[2]) Nordberg I. 600 not.

förvar, använde fruktlöst sin »tinktur» till beredning af det atrådda guldet. Paykull menade sig till slut bättre än denne hafva funnit den sökta hemligheten och vara den rätte innehafvaren af guldtillverkningens indrägtiga konst. En polsk officer vid namn Lubniski hade nämligen i Korinth fått lära sig den rätta tinkturens beredning af en på sitt yttersta liggande grekisk prest. Af denne officer fick sedan Paykull i början af 1705 inhemta densamma. Tinkturens beståndsdelar har han aldrig uppenbarat; den utgjorde ett fint pulver, som för sin flyktighet måste »figeras» med andra ämnen, såsom antimonium, svafvel och salpeter; ett qvintin af detta så beredda och tillsatta pulver togs till 6 qvintin bly, då guld skulle göras [1]). Antagligen har Paykull sjelf trott på den undergörande makten af sin tinktur.

Men medan han sålunda öfvade sig i guldmakeri och andra experiment, följde han tvifvelsutan med uppmärksamhet krigets skiften. Till utseendet hade väl August förlorat sitt fotfäste i Polen genom Stanislai konungaval, men i sjelfva verket hade just genom detta hans anhang derstädes ökats; ryssarnes framgång vid Östersjön och deras tillämnade inbrott i Polen gaf hopp om bättre vändning. Sannolikt försummade ej Patkul att för Paykull framhålla dessa utsigter och öka dem med nya förespeglingar. Till en början stälde nu den forne härföraren en af sina uppfinningar till konung Augusts förfogande. Patkul fäste konungens uppmärksamhet på ett slags af Paykull uppfunna eggjern, *Messerklingen*, som skulle vara af en ofantlig nytta; deras beredning borde dock blifva en hemlighet, på det ej fienden skulle sättas i stånd att göra sig till godo den viggiga uppfinningen. Konung August förmåddes också att beställa 200,000 dylika och skall för det ändamålet hafva anvisat omkring 100,000 thaler. Som prof sände Patkul i början af Januari 1705 ett par sådana »Messerklingen» till furst Golovin; i en följande skrifvelse [2]) till honom ställer han å konung Augusts vägnar en uppmaning till tsaren att köpa 300,000 sådana klingor, så att bådas härar kunde vid den kommande föreningen i Polen vara med dem väpnade. Jämte klingorna skulle användas särskildt konstruerade kanoner med kartescher. Af omsorg för

[1]) U. Hjärnes betänkande om den konsten att göra guld, som gen.-lieut. Paykull förmentes ega. Manuskr. på kongl. biblioteket. Aftryckt i Gjörwells Det svenska biblioteket 10 (sid. 220—37). Jfr inledn. till Berzelii kemi.

[2]) Patkuls Berichte an Zaar. Cabinet XLVI. Dresden $\frac{25 \text{ Jan.}}{5 \text{ Febr.}}$ 1705.

den vigtiga uppfinningen skref Patkul hvad som handlade derom mestadels med chiffer.

Lusten att mera aktivt deltaga i händelserna var nu hos Paykull återväckt. Konung August tillämnade ett inbrott i Polen för att räcka handen åt ryssarne, hvilka stodo i Kurland och Litthauen. Patkul, som länge arbetat för denna plan och nu tyckte sig stå målet nära, förmådde utan svårighet Paykull att åter träda i tjenst som infanterigeneral. Han afsände äfven denne (i Febr. 1705) till 'saren med ett bref [1]), hvari han manade till påskyndande af det polska fälttåget och rekommenderade öfverbringaren. »Hvad denne generalens person beträffar», skref han, »så är han lifländare, har tjenat väl och eger god reputation; isynnerhet är han uti fortifikation och många andra vetenskaper väl förfaren, är ock den, som meddelat konungen invention om klingorna» (de sista orden skrifna med chiffer). Vid ryska hofvet, der Paykull redan i egenskap af lifländare och svenskfiende hade att påräkna ett godt mottagande, lär han hafva qvardröjt någon tid samt »flitigt arbetat för konung Augusts bästa och hjelpt till att smida allehanda ans[illegible] mot Polen och Sverige» [2]).

Återkommen sattes Paykull i spetsen för den lilla saxiska här, 4000 man, som vid Strombergs ankomst flytt från trakten af Krakau, sedan dragit sig till Bresc och derifrån ryckte vidare fram längs Bug. I handbref från konung August anbefaldes han att genom öfverrumpling af Varsjav spränga den der samlade riksdagen och möjligen förhindra Stanislai tillämnade konungakröning. I slutet af Juni började han rycka fram mot Weichsel; han förenade sig sedan med Wiesnowieckis litthauiska ryttarskara, 40 fanor, samt med polska kronarmeen under Chomentovsky, 50 fanor, tillsammans omkring 6000 polackar. I förskräckelsen öfver hans anmarsch flydde en stor del af de polska riksdagsmännen åt alla håll; landtmarskalken Bronitz deremot stannade qvar och deltog med svenska hären i den följande striden.

För att skydda Varsjav afsändes svenske generallöjtnanten Karl Nieroth med tre ryttarregementen från Gnesen. Han anlände de första dagarne af Juli; fotfolk under Dahldorf var i anmarsch till hans förstärkning. Som den väntade fiendens för-

[1]) Patkuls Berichte XLVIII. Dresden $\frac{10}{21}$ Febr. 1705.
[2]) Kelch II. 513.

trupp anlände en del af Augusts polska rytteri under Smigelski till Praga; men dennes försök att öfvergå Weichsel blefvo af Nieroth tillbakaslagna. Nu infann sig i slutet af månaden Paykull med hufvudhären. Två små recognoscerings- och ströfkårer, som Nieroth afsändt till andra stranden, blefvo genast öfvermannade. Upplifvad af denna framgång öfvergick Paykull med den samlade hären i morgonstunden den 30 Juli Weichsel, hvars vattenstånd ansenligt sjunkit genom den starka sommarvärmen. Öfvergången skedde vid Sakrozin ett par mil ofvanom Varsjav. Då Klas Bonde, som stod i nejden med 200 ryttare, blef den varse, angrep han genast de öfvergångna, utan att ens gifva sig tid att samla sitt folk, endast med 26 ryttare, men blef kringränd och nedgjord. Då sedan halfva hären hunnit öfver, angreps den med samma oförvägenhet af Klas Bondes öfriga ryttare, hvilka nu efter befälhafvarens fall anfördes af sina tre ryttmästare; efter en hård strid blefvo två af sqvadronerna nedhuggna eller skingrade; den tredje, 80 man stark, lyckades slå sig igenom och framförde till Nieroth underrättelsen om det skedda. Saxarne tyckas snarare hafva blifvit modfälda än upplifvade af denna händelse, som visade dem, med hvad slags fiender de hade att göra. Men Paykull, som redan trodde sig hafva segern i sina händer, affärdade till konung August ett ilbud med ett bref, »hvaruti han med många stora ord berättade, huru han nu ernått sitt ändamål, i det svenskarne voro förjagade och församlingen i Varsjav sprängd [1]). I sitt öfvermod tillade han: »Jag hoppas att inom 14 dagar kunna till E. M:t öfverlemna den vilde, rasande svenske ynglingen död eller lefvande.»

Nieroth, som fram på eftermiddagen underrättades, att fienden öfvergått floden, bröt snarast möjligt upp och tågade från sitt läger förbi Varsjav för att möta honom en half mil på andra sidan staden; men eftersom vid hans ankomst det redan var långt lidet på qvällen, drog han sig något tillbaka och lägrade sig mellan Varsjav och byn Rakovitz. Följande morgon vid solens uppgång ordnade sig hans folk på öppna fältet till strid. Många af Varsjavs invånare hade gått upp på stadens vallar för att åse det blodiga skådespelet.

Nieroths styrka, som utgjorde knappt 2000 man och således hade att kämpa mot en femdubbel öfvermakt, bestod af

[1]) Nordberg I. 601.

Smålands, Östgöta ock Kruses ryttareregementen; det väntade fotfolket var ej anländt. Ryttarne ordnades två man högt på endast en linie för att bättre kunna förekomma öfverflygling. Nieroth med smäländingarna intog högra flygeln vid Varsjav nära Lubomirskys palats, Kruse stod med sina ryttare i midten och östgötarne under Burensköld utsträckte sin linie mot Rakovitz.

På motsatta sidan intog Paykull med sina saxare vid stridens början midten; de voro uppstälda på tre linier, hvardera tre man högt, »och gjorde», skref han sedan, »ändå en front, som var dubbelt så stor som fiendens». På högra flygeln stod kronarmeen, på den venstra Wiesnowieckis ryttare.

Svenskarne ryckte emellertid oförskräckt an, »så att jag», skrifver Paykull, »mig högeligen öfver deras förmätenhet och djerfhet förundrade, encouragerade folket och intalte dem, huru lätt det oss nu vore att slå och fälla fienden». I förhoppning att kringränna och efter en kort strid tillfångataga de svenska trupperna, lät han nu sina båda flyglar utbreda sig för att från båda sidor kringgå fienden. Rörelsen började på hans högra flygel. Burensköld drog sig derföre längre åt venster för att hindra öfverflyglingen, liksom Nieroth och Kruse snart måste af samma skäl mot saxarne draga sig längre åt det motsatta hållet. Paykull, som nu märkte, att svenska hären »delte sig nästan midt itu, lemnande i midten en stor öppning», lät genast 6 af sina sqvadroner bryta in i den så öppnade luckan och göra ett häftigt sidoangrepp mot Kruses regemente, som samtidigt också anfölls i fronten; det råkade också i någon oordning, skingrades till en del och miste tre standar, men lyckades till slut ordna sig ånyo. Småländingarne tillbakaslogo emellertid saxarne, under det litthauerna kringgingo dem och redo mot svenska lägret. Vid Vola i närheten af det fält, der Polens konungar plägade väljas, sökte Paykull ordna sitt folk ånyo, medan Nieroth vände sig mot litthauerna.

Samtidigt kämpade östgötarne på sin flygel en hårdnackad strid. Efter ett kort, men häftigt vapenskifte slogo de saxarne framför sig på flykten, men under förföljandet fingo de polackarne i ryggen. De vände då om för att drifva dessa undan, men under tiden samlade sig åter saxarne och anföllo nu i sin ordning östgötarne bakifrån. Derför stäldes ett par sqvadroner som vakt mot polackarne, medan saxarne åter angrepos. Nu anlände

till Burenskölds undsättning ett kompani af Vestgöta fotfolk, 90 man, under kapten Kafle; af dessas välriktade eld tvingades saxarne genast att vika; en del af Kruses regemente förenade sig också med östgötarne, hvilka nu förföljande galopperade mot Vola.

Paykull, som hade sin återstående här samlad, säg, att han nu hade med blott en del af svenska hären att göra, och hoppades att lätt kunna slå ur fältet först denna och sedan den andra delen. »Men Gudi klagadt», skref han efter slaget till konung August, »det gick denna gången fast värre än den förra, i det högra flygeln väl något gjorde, men den venstra, vid hvilken jag sjelf befann mig, lopp derifrån förr, än fienden sig rätt nalkat, hvaröfver jag alltså fången blef». Under sin flykt, då han tätt ansattes utan utsigt att undkomma, bortkastade han några bref och dokument, som han bar på sig, men dessa upptogos af en svensk ryttare. Snart upphanns Paykull, och tva ryttare höjde redan sina värjor för att nedhugga honom, då ryttmästaren Ridberg anlände till stället. Paykull gaf sig då tillkänna för denne och omtalade den förtroliga bekantskap, han haft med Burensköld, under den tid, då de båda tjente till sammans i Paris. Ridberg mottog da hans värja och förde honom med sig, medan östgötarne rensade fältet från fiender och sedan galopperade af för att uppsöka Nieroth, hvilken slagit litthauerna och jagade en del af dessa i Weichsel. Till slut återvände vid trumpeters och trummors ljud den segrande hären till sitt läger [1]), dit nu äfven Paykull som fånge affördes.

Så snöpligt ändades det stororndigt tillämnade öfverrumplingsförsöket. Då Paykull blifvit införd till Burensköld, yttrade han till denne: »Broder, jag hade hoppats att i dag se dig fången i mitt tält, när jag såg den lilla svenska hopen; men krigslyckan är vansklig, och mina truppers feghet har i stället gjort deras anförare till krigsfånge». Han förblef hos Burensköld de första veckorna af sin fångenskap och blef af denne »honnett hållen» [2]).

Den 29 Juli bröt konungen upp från lägret vid Ravitz och företog en snabb marsch till Krotoczin, som var mötesplats för

[1]) Utförlig berättelse om den mellan de sv. trupperna under gen.-lieut. Nieroth och de saxiska förehafda actionen vid Varsjav. Paykulls bref till kon. August af den 2 Aug. 1705 (båda i kongl. bibliotekets samling af samtidas berättelser om Sveriges krig). Kelch II. 514—16. Nordberg I. 601, 602. Adlerfeld II. 441—45.

[2]) Nordberg I. 602.

flere från olika håll kommande regementen. Paykull, som då synes hafva tagits från Burenskölds uppsigt, affördes dit under sträng militärisk bevakning. Han underkastades äfven visitation, och man fann hos honom bref, som bland annat upplyste, att tsaren ämnade den 20 Augusti intåga i Varsjav med 40,000 man för att der i förening med saxarne innesluta svenska hären. Karl XII, som redan nu tänkte på ett inbrott i Saxen, förmåddes af dessa underrättelser att marschera till Varsjav samt förlade sitt högqvarter till Blonie i stadens närhet [1]). Paykull hölls fortfarande i strängt förvar. Orolig häröfver, aflät han till konungen en skrifvelse, i hvilken han med anledning deraf, att »hans ringa person kunde hos H. K. M. blifva illa rekommenderad af den orsak, att han var född i Lifland», redogjorde för sina lefnadshändelser för att visa, att han ej längre vore att anse som svensk undersåte. Han anhöll derföre till slut, att konungen ej måtte för denna hans börds skull behandla honom hårdare än andra fångna saxiska generaler» [2]).

Af konungen utverkades emellertid endast, att Paykulls mål, ehuru redan afgjordt genom Svea hofrätts dom, hänsköts till ny behandling vid samma domstol. Att Karl XII motvilligt gaf sitt bifall dertill, framgår dock af ordalagen. Genom kongl. skrifvelse, daterad Blonie den 21 December 1705, underrättades nämligen Svea hofrätt, att, ehuru Paykull redan vore in contumaciam dömd till döden, H. M:t dock ville låta honom komma under nytt förhör, »hvarvid han alla dess förmenta skäl måtte åter frambringa» [3]). Genom att sålunda på förhand beteckna Paykulls försvarsskäl som »förmenta» gaf man hofrätten en fingervisning, i hvilken riktning hennes utslag borde fällas.

Paykull afsändes nu i början af år 1706 öfver Pommern till Stockholm, der hans rättegång i lagenliga former återupptogs inför Svea hofrätt. Åklagare var nyutnämnde advokatfiskalen Thomas Fehman, senare bekant som aktor i målet mot Görtz. Klagoskriften framhöll, att Paykull, som genom födseln vore svensk undersåte, »burit afvogan sköld mot hans kongl. maj:t och fosterland sitt», hvarför å honom yrkades förlust af lif, ära och gods. Till rättegångsbiträde erhöll den anklagade på egen begäran häradshöfdingen Andreas Forssell, en af Stockholms lärdaste

[1]) Adlerfeld II. 450.
[2]) Kelch II. 517.
[3]) Svea hofrätts sentence och dom af den 14 Nov. 1706. (I copia på kongl. biblioteket.)

och skickligaste jurister [1]). De vigtigaste försvarsskälen voro: att Paykull lika litet som hans fader någonsin svurit svenske konungen trohet, att han lemnat Lifland redan vid unga år och langt före krigets början redan varit i saxisk tjenst anstäld. samt att han, såsom ej blott tillfälligtvis, utan beständigt utflyttad från Lifland, äfven af svenska myndigheterna blifvit erkänd som utländing derigenom, att han efter försäljningen af sitt fädernegods debiterats för 10:nde penningen. Till hans förmån åberopades ock 12 § af de adliga privilegierna. Hofrätten fann dessa skäl vara, om ej frikännande, dock såsom »lindrande omständigheter» tungt vägande. Hon undandrog sig derföre att fälla afgörande dom, utan nöjde sig med att i ett utlåtande sammanfatta dessa lindrande omständigheter och hemställa dem som benådningsskäl till konungens pröfning.

Den efter Fassmann stundom upprepade sägen, att August skulle för Karl visat det af Paykull kort före slaget vid Varsjav skrifna brefvet och att Karl egentligen med anledning af detta skulle blifvit retad till en oblidkelig förbittring, som den fängne generalen fått umgälla med sitt lif, låter barnslig alltigenom. Vid dylika meddelanden, då de ej afslöjade något löftesbrott eller en nedrighet, plägade Karl ej fästa något afseende. Redan af Dahlberg hade Paykull betecknats som konungens »vasall»; i avocatoriet hade uttalats de grunder, efter hvilka han komme att behandlas, och dessa bekräftades genom hofrättens dom af 1702. Såsom domfäld statsbrottsling förvarades han ock redan från början af sin fångenskap. Målets återupptagande anbefaldes, men i ordalag, som mera antydde en yrkan på brottslighetens klarare ådagaläggande och straffets snara verkställande än möjligheten af en frikännelse. Hofrätten vagade endast anföra de skäl, som talade för en benadning; men äfven en sådan var för Karl motbjudande. Det svenska samhällets statsrätt på Karl XI:s och Karl XII:s tid hvilade på några få enkla grundsatser; men dessa grundsatser fasthöllos med jernhård stränghet och utdrogos obevekligt till sina yttersta slutföljder. De drefvos hänsynslöst till sin spets i förfarandet mot Paykull.

På konungens befallning uppsatte O. Hermelin en resolution [2]) med anledning af hofrättens hemställan. Genast i bör-

[1]) Kelch II. 557.

[2]) Större delen af konceptet är i behåll, nyligen funnet vid ordnandet af de Hermelinska papperen, och förvaras i riksarkivet.

jan anmärkes som klandervärdt, att hofrätten icke redan enligt konungens från Blonie utfärdade skrifvelse dömt i saken och låtit domen verkställas; detta så mycket mer, som hofrätten »aldrig något tvifvelsmål haft derutinnan, att icke lagens grund och mening var klar nog till att göra Paykull straffvärdig; vi hafva ock kongl. råden tillförene svarat, att de icke kunde utlåta sig till någon förklaring af lagen, som förut är klar och tydlig nog». Mot Paykulls af hofrätten framhållna försvarsskäl, att denne, såsom vid tidiga år från riket afrest (peregrinatio) och sedan i utlandet qvarboende (migratio), ursäktligen kunnat anse sig som utländing, framhölls, att han i sin egenskap af svensk undersåte aldrig blifvit löst från sitt trohetsband och således ej heller borde ursäktas, då han burit vapen mot sin rätta öfverhet. Utflyttningar ur riket vore visserligen tillåtna, »hvaraf dock icke slutas bör, att desse utflyttande hafva makt att bekriga deras öfverhet och fäderneslånd; ja, fast han än vore lös från dess förra ed och pligt, som Paykull likväl ej kan bevisa sig vara, så borde likväl den naturliga kärleken, de välgerningar, som han der åtnjutit i barndomen, och lifvet, som han der undfått, hålla (ifrån) allt vidrigt företagande mot det landet, dess öfverhet och invånare». Den till Paykulls försvar åberopade 12 § af de adliga privilegierna förklarades med målet ej ega något sammanhang, »varandes den allena gjord mot dem, som fuller utaf hat och förakt mot fäderneslandet sätta sig, men likväl ej låta bruka sig i krig mot det samma, derför de ock skattade blifva för vildt främmande». Att man af Paykull fordrat 10:nde penningen vore fullt i sin ordning och upphäfde ej hans egenskap af svensk undersåte, »emedan den lagen der är bruklig, i förmågo hvaraf sådana afgifter böra ske, när egendom utur landet föres; och blifver på många orter och i städer, så i Sverige som annorstädes, detta hållet, ja ock då man allenast från den ena inrikes orten flyttar till den andra; men deraf kan man ej sluta, att den flyttande från sin undersåtliga pligt derigenom är lösgifven». Slutsatsen blef: »Fördenskull, när man lag och förordningar håller mot de skäl och omständigheter, som kallas lindrande, kan man oförgripligen ej se, huru Paykull från afvog sköld kan befrias».

Denna skrifvelse med direkt kongl. befallning till hofrätten att fälla dödsdom och ofördröjligen låta exequera den medförde åsyftad verkan. Den 14 November 1706 afkunnades hofrättens

dom, i kraft hvaraf Paykull miste lif, ära och gods. Redan samma dag afsändes till öfverståthållareämbetets kansli försegladt exekutorial, adresseradt till öfverståthållaren, grefve Knut Posse. Som denne befann sig vid lägret i Saxen, uppbröts exekutorialet af underståthållaren Stjernhoff, hvilken genast lät förständiga Paykull att inom tre veckor »laga om sina saker och bereda sig att utstå sitt straff»[1]).

Hofrättens förfarande vitnar om en billighetskänsla, som endast nödtvunget böjde sig under konungens stränga rättsfordringar. Samma känsla synes ock hafva gjort sig gällande i fångens behandling. Han förvarades visserligen i Smedjegårdshäktet, men i enskildt rum och under öfversten Hugo Hamiltons humana uppsigt. Danske ministerns uppgift, att man ämnat sätta Paykull i gemensamhetsfängelset bland tjufvar och andra gröfre illgerningsmän, men att detta af Hamilton afstyrts[2]), torde saklöst kunna lemnas derhän vid sidan af så många andra mer eller mindre rimliga, oftast förklenliga historier, som från samma håll utgått.

Till dem, som från början mest intresserade sig för Paykull, hörde den gamla enkedrottningen samt hertiginnan Hedvig Sofia, hvilka också i fråga om honom angåfvo den rådande tonen inom hofsocieteten. Från båda skickades genast till konungen skriftlig förbön om nåd för den olycklige. Samtidigt skref Hedvig Eleonora till öfverståthållaren Knut Posse ett bref, deri hon med anledning af den inlemnade nådeansökan kräfde uppskof med exekutionen. Men innan denna ansökan ännu hunnit fram, ankom till hofrätten kongl. skrifvelse med uppmaning att ofördröjligen bringa den fälda domen till verkställighet. Något uppskof ansåg man sig dock kunna våga. Nu anlände från Knut Posse till underståthållaren Stjernhoff ett bref, dateradt Altranstadt den 19 December, af innehåll, att konungen ej annat visste, än som om med exekutionen redan vore beställdt, hvadan anbefaldes att utan dröjsmål bringa den samma till utförande. På grund häraf sändes också genast slottsfogden, som meddelade Paykull tillsägelse att snart bereda sig på döden. Men man var då inne uti julhelgen, och presterna ursäktade sig, att de för sina julpredikningars skull icke hade tid att så, som sig borde, bereda fången, »förutan det ock ovanligt är mellan så

[1]) Svea hofrätts arkiv 1707 års handl, litt. E.
[2]) Dansk min. br. d. 20 Jan. 1706. Hos Fryxell XXVII, 154.

stora helgedagar sådana actus att anställa»; sjelf begärde också Paykull uppskof till den 7 Januari, som var dagen efter trettondedagen. Med knapp nöd utverkades detta. Den 7 Januari 1707 var redan stadskaptenen anmodad att föranstalta om fångens afförande till afrättsplatsen på Norrmalm och skarprättaren tillsagd att derstädes akta på sin tjenst, då af ny anledning åter ett uppskof utverkades [1]).

För öfverste Hamilton hade Paykull uppgifvit sig ega förmågan att göra guld och af denne äfven tillrådts att söka begagna den som medel till sitt lifs räddning. Saken väckte genast mycken uppmärksamhet. Paykull fick anställa noga öfvervakade prof på sin färdighet, och det berättades snart, att han i Hamiltons närvaro gjort af bly och andra ingredienser samt med hjelp af sin hemlighållna tinktur 147 dukater, som i allo liknade fint guld. Den lärde Urban Hjärne var från början varmt intresserad för fången och hans uppfinning. En medalj af Paykulls guld förvaras ännu uti Kongl. myntkabinettet; på ena sidan synes Karl XII:s bröstbild, på den andra läses inskriften: »Hoc aurum arte chemica conflavit Holmiæ 1706 O. A. v. Paykull» [2]).

Hamilton anmälde nu för kongl. råden att Paykull, i händelse af benådning från dödsstraffet, utfäste sig att till kongl. maj:t årligen leverera 100,000 riksdaler och dessutom lära någon infödd svensk konsten att göra guld, allenast han finge, om ock under ständig fångenskap, behålla lifvet. Fabian Wrede och flere med honom ansågo uppfinningen för inbillningsfoster eller bedrägeri; en del menade, att Paykull »extraherat sulphur eller färga ur guldet och sedan med samma färga tingerat annat guld, så att soppan vore här dyrare än köttet»; andra, att han som var en krigsman svårligen kunnat förvärfva de insigter, som för uppnående af ett sådant mål vore erforderliga. Urban Hjärne, sjelf hänvänd åt det mystiska, uppsatte kort efter fångens afrättning sin skrift om hans guldmakeri. Han bemöter här de gjorda inkasten; mot det sistnämnda yttrade han spetsigt: Gud, som gifver denna välsignelse åt hvem han vill, hatar icke så militärståndet, att han ju icke dem under tiden något särdeles kunde

---

[1]) Underdånig besked hvarför executionen är kommen att uppehållas. (Svea hofrätts arkiv. l. c.)

[2]) Hjärnes utlåtande samt Gjörvells not i Sv. Bibl. sid. 120. Jfr B. E. Hildebrand, Sveriges och Svenska konungahusets Minnespenningar, I. s. 544.

beskära». Det rena i bevekelsegrunden till dylika inkast sättes i fråga, enär »afunden här i norden allt för mycket tar öfverhand till det sämsta och värsta, hållandes allt sådant för idel bedrägeri och intet värde, mest derför, att de intet skulle passera för lättrogne och låta derigenom skina sitt stora förstånd, huru de vore mer än andra upplyste och ej möjligt att slå några blå dunster i deras ögon». Han söker bevisa, att Paykull verkligen innehade konsten att göra guld, och beklagar bittert, att den vigtiga uppfinningen gått för riket förlorad.

Flere försök att af Karl XII utverka benådning för den lifdömde hade misslyckats; enkedrottningen och hertiginnan hade fält förbön för honom; hofven i Wien, Köpenhamn och Berlin gjorde föreställningar till hans förmån. Paykulls hustru uppsökte konungen i Altranstadt, då hon kastade sig till marken för honom, krampaktigt omfattade hans fötter och gråtande bönföll om förskoning; Karl ryckte sig lös med så mycken häftighet, att den olyckliga dervid sårades af sporrarne [1]). Konungens svar blef städse, att för exemplets skull dom måste fällas och straffet utkräfvas. Ett sista försök gjordes nu att förma honom till eftergifvenhet på grund af de skatter, som genom fångens konst och gjorda anbud kunde tillflöda det fattiga riket.

Den 7 Januari, då tillredelserna för Paykulls afrättning redan voro i ordning, ankom till underståthållaten Stjernhoff en skrifvelse från enkedrottningen af innehåll, att hon tillika med hertiginnan »af särdeles vigtiga orsaker» ville föranlåta något uppskof med exekutionen, tills ytterligare befallning från H. M:t kunde erhållas, »varandes vi», heter det till slut, »i den säkra förtröstan, att H. K. M:t detta på Vår samt Hennes K. H:s begäran skedda dröjsmål ej lärer onådigt förmärka». Underståthållaren, som genom detta bref fann sig försatt i »stor ängslan och tvifvelsmål», remitterade skrifvelsen till hofrätten, som på eget ansvar torde beviljat eller tillrådt uppskofvet, alldenstund det verkligen kom till stånd [2]). Genast affärdades till konungen ett ilbud, som medförde underrättelsen om Paykulls anbud samt enkedrottningens och hertiginnans derpå grundade förbön för honom. Karl XII:s svar är

---

[1]) Efter den tyska bearbetningen af Hagens ber. om Patkuls sista stunder upprepadt af Bernoulli och Fryxell.

[2]) Hedvig Eleonoras bref af den 5 Jan. Stjernhoffs skr. till hofrätten af den 7 Jan. (Svea hofrätts ark. 1707 års handl. litt E). Af båda förra brefven framgår, att det icke var Hedvig Eleonora, som förbundit sig till något ansvar, såsom Fryxell efter danska och franska ministerbref berättat.

kändt och af somliga prisadt: »Jag har icke velat benåda honom, fastän jag derom blifvit bedd af personer, som varit mig dyrbara och kära; ännu mindre gör jag det af egennytta och för att vinna penningar. Om Paykull också förvandlade hela Brunkeberg till guld, så måste han ändå dö.»

Domen måste nu verkställas. Paykull beredde sig med lugnt sinne till döden och samtalade mycket i teologiska ämnen med presterna, isynnerhet med hofpredikanten Norling, som utsetts till hans själasörjare. Om sig sjelf yttrade han, att han »detta dödsstraffet billigt måste lida, alldenstund han intet varit till freds med den välsignelse, som Gud honom med tinkturen beskärt, utan genom en otidig ambition låtit sig förleda att continuera uti krigsväsendet, der han bort sitta i ro med ett godt samvete». Den 4 Februari 1707 var dagen för hans afrättning. Han for svartklädd jämte några prester till afrättsplatsen, der han halshöggs, hvarefter hans qvarlefvor genast nedgräfdes i en nära stupstocken beredd graf. »När det gått till det yttersta», skrifver Hjärne, »var han med otrolig frimodighet så resolverad, att han med allas förundran till döden med glädje skyndade sig det fortaste han kunde». Platsen, der hans hufvud föll och hans ben hvila, heter ännu i dag Paijkulls backe.

I fråga om Paykulls gods kunde ej den fälda domen bringas till verkställighet. Fehman förfrågade sig visserligen angående hans utrikes befintliga qvarlåtenskap, men underrättades, att någon sådan ej funnes, enär det, som Paykull hit medfört, blifvit af honom bortgifvet och vore af föga värde. Men enär »uti Saxen och Brandenburg skulle finnas åtskillig både fast och lös egendom, som honom varit tillhörig», föreslog han att hemställa till konungen, huruvida å denna någon laglig talan skulle göras. En dylik hemställan afläts också af hofrätten. Men konungens svar blef, att »som bemälte egendom ej är belägen inom Sveriges gränser, utan under främmande herrskap, så vele Vi lemna detsamma opåtalt, helst som det lärer blifva svårt att något deraf utbekomma». Senare (den 19 December) aflät Fehman till hofrätten ett nytt memorial, hvari omförmäldes, att mellan Paykulls enkefru och hans öfriga arfvingar en tvist uppkommit om egendomens delning, »hvaraf nödvändigt måste följa, att dess qvantum och qvalitet blifver kunnig, så att Hans Kongl Maj:ts höga rätt dertill utan särdeles besvär och möda lär kunna utsökas». Han föreslog derföre, att hof-

rätten måtte anmoda svenske envoyéen i Berlin, Lejonstedt, att å kongl. maj:ts vägnar göra anspråk på den samma, tills konungens utslag kunnat inhemtas, helst som orsaken, hvarför konungen velat lemna egendomen opåtalt, »torde försvinna, när man på ofvannämnda sätt kan blifva om den samma behörigen underrättad» [1]). Detta förslag torde emellertid ej hafva ledt till någon åtgärd från hofrättens sida.

De vidsträckta insigter, som Paykull egde, voro af många samtida prisade. Hjärne yttrar derom: »Huru vida han var kommen in theologicis, det veta presterna, som följt honom till döden berätta; äfvenså uti jure, som hans advokat kan berätta; hvad han uti språk, särdeles latin och franska, förmått, det veta de, som honom hafva känt; men hvad han i naturliga saker, särdeles chymia, vetat; det kan jag, som uti mina gamla dagar uti en kort tid mycket godt af honom lärt, aldra bäst besanna.»

Som härförare har Paykull endast lidit nederlag. Under ogynsammare förhållanden än han hafva dock få härförare uppträdt: de trupper, som han hade under sig, hörde till de sämsta, och de, hvilka han hade mot sig, voro på sin tid erkända som de yppersta i verlden. Äfven för sådana män som Schulenburg och Ogilvy blef det under dylika förhållanden ej möjligt att skörda några lagrar. Det ser emellertid ut, som om Paykull egt något af Schulenburgs metodiska strategi, men saknat den ingifvelsens snabbhet, som så sällsamt utmärkte Karl XII.

Hans moraliska karakter har med sin foglighet och godmodighet, sitt lugn och tålamod åtskilligt som ingifver deltagande; men den saknade ej sina fläckar. Till svekets baksluga anläggningar utanför Riga lånade han endast alltför beredvilligt sitt biträde; från skryt och fåfänga kan han svårligen fritagas; med en kanske ädel ärelystnad blandade sig hos honom måhända äfven ett oädelt vinstbegär. Sedernas renhet och karakterens stadga framlysa dock öfvervägande ej blott i hans lefnad, utan än mer i den enkla, manliga värdighet, hvarmed han gick döden till mötes. Derutaf eger han en ära, som intet menskligt domslut kunnat fråntaga honom.

---

[1]) Fehmans memorial af den 7 Febr. Hofrättens skr. till Kongl. Maj:t af den 9 Febr. Konungens svar af den 26 Febr. Fehmans memorial af den 19 Dec. Alla i Svea hofrätts arkiv, 1707 års handl. litt. F.

Karl XII:s hårdhet i förfarandet mot Paykull kan väl ej fördömas, då den hvilade på en rättsuppfattning, som både han och hans tidehvarf delade; ej heller må den allt för skarpt klandras, då man betänker, att äfven Paykull lånat sin medverkan, om ock på högre ståendes uppdrag, till de exempellösa dåd af skändligt svek och bedrägeri, som den rättrådige konungen med så djup afsky ertappat och kände sig kallad att på ett för all framtid varnande sätt straffa. Men väl må man beklaga, att rättfärdighetens summum jus af en oböjlig hänsynslöshet drefs öfver billighetens råmärke in öfver gränsen af summa injuria.

Bilagor.

A). *Bref från O. A. Paykull till Erik Dahlberg.*

Hochgebohrner Herr Graff, Königl. Raht und Feldmarschall, Hochgeneigtester Herr.

Vor Ewer Excell:tz sonderbahre Gütigkeit, die Sie durch Abschickung eines expressen Officier und dero an mich abgelassenes geehrtestes Schreiben mir zu erkennen geben wollen, bin Ich unendlich obligirt; und da über dem Ewe Excell:z General Lieutn. Fleming und noch gahr neulichst durch Herrn Gen. Major Carlowitz aufs höchste gerühmet worden, so wächset bei mir die Begierde mehr und mehr einem wegen seiner extraordinairen Meriten so hoch renommierten und zugleich wegen seiner sonderbahren honnesteté und civilité so sehr gerühmten grosen General meine unterthänige reverence zu machen, und denselben meiner vor Ihme habender veneration persöhnlich und mündlich zu versichern. Ich hatte darzu den heutigen Tag determineret, aber eine übele Zeitung, so mir d. H:r Oginsky Starosta General von Samogitien vorgestern wissen lassen, helt mich mit Verdruss davon zurücke, gestalt selbiger mir berichtet, dass ein gross theil des Littauschen Adels zusamt den Grossfeldherrn Sapia in Begriff weren, einen Roccosch, welches mann auf teutsch nicht anders als eine Rebellion nennen kan, gegen den König zu formiren und sich zu verbinden, dessen teutsche trouppes mit den Zebell in der Hand anzufallen und nieder zu hauen, zu welchem Ende der Grossfeldherr bereits 1000 Tartaren versamblet und in die Königl. Oeconomie bej Willna verleget. Im gleichen hette Er gegen den 4:ten Januarij alle vorn Jahre abgedanckte Littausche Officiers und Soldaten wieder nacher Willna beruffen, liese auch daselbsten Canons giesen, und sehr viele Couppien und 300 Fähnlein verfertigen. Dannenhero obgemeldter Herr Oginsky mich ermahnet auf meine Hut zu sein, und im Fall mann die übell gesinnete nicht in der Gühte zur Raison bringen könte, selbige bei Zeiten mit gewaffneter Hand zu dissipiren, bevor sie gahr zu starck würden, und der Sachen nicht mehr zu rahten stünden. Weiln nun S:r Königl. May:t mich absonderlich des H. Oginsky Rahte zu folgen angewiesen, so werde ich nun mehro erwarten was daraus werden will, wie woll man dergleichen Drohungen in Pohlen schon gewohnet, und doch noch wenigen Effect darvon gesehen, So bald dieser Allarm ein wenig wieder stille, werde ich nicht

manquiren meine schuldigste Aufwartung abzustatten, und ferner zu bezeugen mit wie viel respect Ich sey,

Ewer Excellence

Meines hochgeneigtesten H. Feldmarschalls
Gehorsambster Diener
A. O. v. Paykull.

Janisky d. $\frac{19}{29}$ Decembr. 1699.

A son Excellence Monsieur le Conte de Dahlberg Conseilleur du Roy Marechalle du Camp et Gouverneur General de Livonie aux servises de Sa Maj: le Roy de Suède à Riga.

B). *Rapport till E. Dahlberg.*

Ausage der beedenn Sachsischen Deserters so den 16 Jan. bey der Reuterwacht angehalten worden sein.

Communicerat Borgmester Brockhusen den 18 Jan. Anno 1700.

Der eine, Nahmens Anders Lorensohn, ein gebohrner Schwede, hat in Sachsen 18 Jahr gedient und nun 5 Monath unter die Gardie gewehsen. Der ander heiss Christian Folfeldt, ein Sachss von geburth, hat 5 Jahrren unter die Gardie gedient; sagen auss dass zwischen Weynnachten und Neuwjahr, neuwes Stiehles, d. General Major Payckel nebst dehnnen 7 Obristen, so in Littauwen in Quartier liegen, zu Janisckie in sein Quartier ein Kriegsraht gehalten, worbey sie das Hauss wehren der Conferens einner starcken Wachte rings umb besetzen lassen. dass kein ander Officier noch sonst jemandt hat an das Haus kommen dürffen. Wie solches geendiget gewehsen, haben alle Regimenter gleich Ordre erhalten in der Nacht zu marchiren, worauf auch auf jeden mann 36 Schus Pulver und Bley, wie auch auf 4 tage Brodt ist aussgetheilet worden, worbey sie auch 5 à 600 Schliten, jedes mit 2 Pferde bespannet, zusammen treiben lassen, worauf die Infanterie hat fort geführret werden sollen. Wie man Ihnnen nun weiter gefraget, wie sie es erfahren, dass es Riga hat gelten sollen, haben sie geantwortet, dass es keinner von Ihnnen anfänglich gewust, bis sie das es nachgehens von einnigen Churländer, dehrren Baur Pferde zu Schüsse hat gebrauchet werden sollen, es Ihnnen gesaget hätten. Wie man sie ferner wegen der Anstalt, wie sie es haben machen wollen, gefraget, sagten sie aus, dass die Dragoner schonn im March gewehsen, um bey der Infanterie an zustossen, woruber dass Bornstäsche Regiment, weilln es 3 Meil zu marchiren gehabt, grossen Schaden gelitten, in dehm bey 200 Man wegen der grossen Kälte zu nicht gefroren seyn, die Mosketier haben alle auf Schlitten sitzen sollen, und ist zu Awangarde von jedem Regimente 20 Unterofficier mit Flinten, wie auch 24 Granadiers von jedem Regiment, wie auch 3 Zimmerleute mit Beilen von jeder Compagn. commandiret worden. Diese alle sein in weisen Kleider, wie die Bauren, gekleidt gewehsen, und haben sich mit denn Fuhren, so des Morgens auf der Dünne kommen, heim-

lich anschleichen und bey Eröfnung der Pforten derselbigen bemächtigen sollen, da dann die andern Ihnnen hätten secundiren wollen. Gegen Abendt aber, da sie erfahren, dass sie in Riga alart wehren, haben sie die Leute wieder contramandiret, Ihnnen dass Brodt und Pulver abnehmen, und in ihre alte Quartieren wieder-einrücken lassen, denn gemeinnen auch bey Strafe des Gassenlaufen verbohten mit einander hievon zu sprechen und wer sich unterstehen solte oder würde zu sagen, dass es Riga hätte gelten sollen, gleich arcopisiert werden solte. Der Schweden saget auch auss, dass er am Neuwjahrstage auf der Kirchenparade mit seinen Cammerahten geschertzet und gesprochen: Ich hätte glaubt dass wir unser Neuwjahr in Riga hätten zubringen sollen, allein es scheinet, dass wier Riga wohl werden zufrieden lassen müssen, welches sein Lieutn. gehört und mit Gewaldt vorm Kriegsrecht ziehen wollen.

C). *Bref till O. A. Paykull.*

Wohlgebohrner Herr, Hochgeehrter Herr General Leutenant.

Ich habe nicht wollen manqviren mit diese so guhte Gelegenheit meine schuldige Pflicht nach m. h. Gen. mit diese wenige Zeilen aufzuwarten, und dabey zu raportiren, wie dass Ich bey Eckla glücklich zum H:n General Major Brausse arriviret undt von deswegen alwo Ich commandirt gewesen, die völlige Anfoderung meistenteihls gebracht, woran wenig gemanqviret: und hat solches betroffen auf 100 Stücke Hoornviehe undt 150 Stüke Schaffe; aber das Brot, weihl essfrisch, und wir gleich darauff marschiren müssen, ist meystenss verdorben, und wehre zu wünschen gewessen, dass in Platz von Brot Korn abgefodert wehre, solches vor der Armée viehl nützlicher gewessen, wie man ess hinfüro erfahren wirt, ursach dessen dass weihl das Brot frisch sehlbe auch ehestess hat verderben können. Nun habe ich gar keine nachgelassene Ordre vor mir gefunden, umb meinen geneygten Gönner und Patron zu folgen, und weihl ich dero Hantpferde vor mich gefunden, und der Herr General Major wegen der Sprache halber nicht hat lassen wollen, so bin biss itziger Zeit annoch alhie und erwarte mit Verlangen M. H. General Leut. genädige Befehl und Beorderung, wie hierin mich zu verhalten. Und weihl ich vernohmen, dass man so weit auss dem Lager vor Riga fouragiren muss, so habe gedacht nicht übel zu tuhn mich so lange noch alhie beij die Trouppen auffzuhalten mit dero Handtpferde, biss eigentlich Beorderung von M. H. General Leut. embfange, alss welcher güttige Beorderung mit Verlangen erwarte. Gott weiss wie herrzlich vor mein Person verlange, dass Gelück von M. H. General Leyt. Gegenwart teihlhafft zu sein, wünsche von Hertzen nur sehlbe bey gutte gelückliche Wohlergehen und guhte Gesundheit zu finden. Anlangende M. H. G. L. Pferde befinden sich Gott lop noch frisch und wohl; 2 Oxen, 4 Hammel habe von meine Schwester vor Ihre Exsel. Küche mit gebracht. Ich

köntte neben andre auch wohl wass meress provitieren, aber weihl ich weyss dess H:n General Leut. willen und befehl, dass sie nichtz prettendiren, so darff mir auch nichtess untterstehen zu foderen. Wir marschiren über morgen alss den 4 von hir nach Sunsel, dahin der Hr General Major beordert worden sich mit dem General Lavore wieder zu conjongiren, womit Gotl. Obhut: verbleybe.

M. H. General Leutenand
trey gehorsamster Diener
G. V. Heijdeck.

Aschraden den
2 Septemb. Anno 1700.

Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787
och förslag till ett skandinaviskt förbund.

AF

C. T. ODHNER.

För Gustaf III:s utrikes politik utgör året 1784 i sjelfva verket den egentliga vändpunkten. Det var detta år, då hans stora anfallsplan mot Danmark skulle ha kommit till utförande, men måste öfvergifvas i följd af det väntade rysk-turkiska krigets uteblifvande; det var då, Gustaf III definitivt afslog att ingå på det af kejsarinnan föreslagna nordiska familjeförbundet och i stället under sitt besök i Frankrike ännu fastare tillknöt de band, som förenade honom med denna makt, hvilken kejsarinnan då ännu betraktade såsom Rysslands motståndare. Genom detta konungens beteende hade Katarina icke blott lidit ett nederlag i sin politik; hon ansåg sig äfven vara personligen förnärmad och förd bakom ljuset af konungen. Hon gaf luft åt sin harm genom den hånfulla skrifvelsen till konungen af den $\frac{14}{25}$ mars 1784 och lät sitt sändebud i Stockholm afgifva en deklaration till det hotade Danmarks skydd [1]). Det var slut med den så mycket omtalade vänskapen emellan de båda monarkerna, som grundlagts genom konungens besök i Petersburg 1777 och som mötet i Fredrikshamn 1783 afsett att befästa, det var slut med artigheterna och smickret, det var äfven slut med den sedan 1777 underhållna brefväxlingen, och de enda bref, som derefter intill 1790 växlades dem emellan, innehöllo endast klagomål och fordringar å ena sidan samt ett kallt tillbakavisande å den andra och stegrade derigenom oviljan [2]).

---

1) Härom se »Gustaf III och Katarina II åren 1783—1784», i Letterstedtska Föreningens Tidskrift för 1879, s. 14.

2) Anf. st. s. 17.

Genom 1784 års tilldragelser syntes alltså Gustaf III ha bestämt sitt politiska system för den närmaste framtiden, öfvergifvit hvarje tanke på ryska allianser, närmat sig de makter, som fruktade och motarbetade de båda förbundna kejsarhofvens förstoringsplaner, samt gjort Rysslands och Danmarks bekämpande till sitt förnämsta ögonmärke. I enlighet härmed har han ock i den närmast följande europeiska förvecklingen, striden emellan kejsar Josef och Holland 1785, afgjordt tagit parti för det senare och önskade ingenting högre än att få ingå såsom tredje ledamoten i det nya franskt-holländska förbundet, något som franska regeringen likväl afstyrde, liksom äfven hans plan till särskildt förbund emellan Sverige och Holland. Samma år umgicks han med de bekanta planerna att framkalla en ny statshvälfning i Danmark i afsigt att åter spela makten i enkedrottningens svaga händer. Och hvad Ryssland beträffar, väntade han med otålighet utbrottet af ett nytt krig emellan detta rike och Turkiet, något som han förutsåg ej kunde dröja länge. Om denna eventualitet yttrar kanslipresidenten i ett bref till svenske ambassadören i Paris, frih. Staël von Holstein, den 17 maj 1785: »På grund af noggrant öfvervägande, på grund af Sveriges nuvarande och framtida intressen önskar konungen detta krig och måste önska det. Ur hvilken synpunkt man än betraktar detsamma, bör det minska Rysslands relativa makt. Huru det än utfaller, måste det medföra stora uppoffringar af folk och penningar. Om kejsarinnan segrar, om hon krossar det ottomaniska väldet, skall hon från oss aflägsna sitt rikes medelpunkt, hennes krafter skola förspridas och försvagas i samma mon som periferien utvidgas. Hennes välde är redan nu för stort; om det ytterligare utbreder sig, skall det vackla under sin egen tyngd, det skall sönderfalla och upplösas. Men om Ryssland röner motgångar, hvem kan beräkna följderna deraf? Hvilka ofantliga fördelar kunna ej deraf uppstå för Sverige? Hvilket parti skall ej en upplyst furste kunna draga deraf? Detta kan blifva det ärorikaste ögonblick för konungens regering och det lyckligaste för hans folk. Ni skall derför lämpa edra mått och steg till understödjande af dessa syften». Såväl Staël von Holstein som den samtidigt till Paris afresande grefve Fersen d. y. skulle använda allt sitt inflytande, i synnerhet hos drottningen, till främjande af dylika planer. Huru konungen tänkt sig Frankrikes understöd i ett blifvande krig, uttalade han sjelf i ett bref till St. v. Hol-

stein d. 31 maj s. a., deri det heter, att en fransk eskader i Östersjön och en hjelphär på 12,000 man vore nog, för att Ryssland under ett orientaliskt krig måste lemna Danmark åt dess öde och overksamt åse Norges införlifvande med Sverige.

Men konung Gustaf III var icke den, som orubbligt fullföljde ett visst system efter en gång uppgjord plan; han hörde till deras antal, som älska att hafva flere strängar på sin båge, han var, om någon, en konjunkturs-politiker, och dertill kom, att hans lifliga inbillningskraft förledde honom till ständiga afvikelser från den en gång beträdda vägen. Detta visar sig vid ingen tidpunkt på ett så i ögonen fallande sätt som under de år, hvilka närmast föregingo ryska krigets utbrott. Det bästa exemplet härpå är den instruktion, som konungen d. 6 sept. 1785 lät kanslipresidenten meddela St. v. Holstein. »I en tid», heter det, »då makterna stå i begrepp att söndra sig i två stora partier, som hålla hvarandra i schack, är det för en sådan stat som Sverige, som har farliga grannar, nödvändigt att söka stöd hos ettdera partiet, och derför begär konungen enträget att få veta, hvilket beslut den franske monarken med afseende härpå fattar. Om han ärnar hålla fast vid Versailles-fördraget och återupplifva förbundet af 1757 med Sverige, kejsaren och Ryssland, så har konungen ingenting emot att knyta sådana band. Kejsaren kan blifva Sverige nyttig emot konungen af Preussen, och Sverige skall befrias från de farhågor, som Ryssland och Danmark ingifva detsamma. Men om å andra sidan Frankrike anser sig böra såsom de tyske furstarnes beskyddare och garant för Westfaliska freden understödja det tyska furstеförbundet och förena sig med konungen af Preussen, så måste man bilda ett nytt system, och då måste Sverige mottaga preussiske konungens inbjudning [1]) samt söka med denne furste öfverenskomma om nödiga mått och steg för att betrygga Sverige mot Rysslands och Danmarks anslag. Det är konungen likgiltigt, för hvilkendera sidan Frankrike förklarar sig, men han kan ej utan fara förblifva okunnig derom och skall med förtroende understödja Frankrikes politik». Man finner häraf, att ett svenskt-ryskt förbund ännu långt ifrån hörde till omöjligheterna, för så vidt Frankrike önskade och förordade något sådant. Men franska regeringen undvek att uttala sig bestämdt, dels emedan hon fruktade kon-

[1]) Nämligen till inträde i tyska furstеförbundet.

stödja Sverige i ett anfall mot Danmark och en eröfring af Norge. Dessa sistnämda planer måste man derför slå ur hågen, om man ville påräkna Preussens och Englands hjelp; det var tydligen endast mot Ryssland, man kunde hoppas något understöd af dessa makter. Under sådana förhållanden var det klokast att göra en dygd af nödvändigheten och att, då omständigheterna ej medgåfve Sveriges förstoring på Danmarks bekostnad, söka göra förhållandet till denna makt så vänskapligt som möjligt, spränga eller åtminstone försvaga det rysk-danska förbundet af 1773 och om möjligt helt och hållet draga Danmark på sin sida.

Den nya riktning, som Gustaf III:s danska politik sålunda tagit, kan spåras från början af år 1786. Hade han ännu pa sommaren 1785 sysselsatt sig med eröfringsplaner och till och med velat framkalla en ny statshvälfning i Köpenhamn, så synes han mot slutet af samma år ha kommit på andra tankar, möjligen i följd af Frankrikes obenägenhet för hans förslag samt den på hösten 1785 stegrade spänningen med ryska hofvet i anledning af den oldenburgska tvisten. Då envoyén frih. J. V. Sprengtporten skulle återvända till sin beskickning i Köpenhamn, mottog han en instruktion af d. 29 dec., som ålade honom att noga aktgifva på hvarje det danska hofvets misstämning mot Ryssland och närmande till Sverige samt deraf draga fördel, särskildt med afseende pa den oldenburgska frågan. Han fick derjämte nytt kreditiv med rang af ambassadör, hvilket han dock skulle behålla »en poche» tills vidare, till dess omständigheterna påkallade dess offentliggörande, något som drog ut pa tiden, enär danska hofvet ej fans villigt att besvara artigheten. Under den följande tiden iakttog Gustaf III ett vänskapligt och förekommande beteende mot Danmark och dess representanter och låtsade ej om de ränker, som danske envoyén i förbund med den ryske spann under 1786 ars riksdag för att underblåsa oppositionen. Straxt efter riksdagens slut begaf sig konungen till öfningslägret i Skåne; här mottog han ett besök af den danske kronprinsen-regenten och aflade sjelf ett motbesök hos den danska konungafamiljen på Marienlyst. Härunder har han utan tvifvel uppbjudit all sin älskvärdhet för att vinna den unge kronprinsen, sin frände; huruvida han deri lyckats, är mera tvifvelaktigt, da de båda furstarnes lynnen voro allt för olika att befrämja en förtroligare bekantskap. Danske kronprinsen, den då 18-årige Fredrik, var dels af naturen dels i följd af sin ungdom blyg och

tillbakadragen; i grunden var det en enkel, flärdlös och rättfram karaktär och i många stycken en motsats till Gustaf III.

Vägen till ett närmande mellan de båda nyss så fiendtliga hofven var sålunda redan banad, då det turkiska kriget utbröt. Det gälde nu för Gustaf III att raskt fortsätta på denna väg, att genom ett skickligt steg tränga sig emellan Danmark och Ryssland samt isolera det sistnämda. Ögonblicket var i sjelfva verket icke illa valdt. Kort förut hade ryska hofvet gjort ett nytt försök att inblanda sig i Danmarks inre angelägenheter och emot de danske statsmännen anslagit en förmyndareton, som erinrade om Salderns uppträdande under Kristian VII:s första regeringsår[1]). Väl hade grefve Bernstorff med allvar tillbakavisat detta försök och häfdat Danmarks oberoende, men harmen öfver Rysslands hänsynslöshet var ännu frisk och kunde möjligen ännu vara så liflig, att danska hofvet med tacksamhet mottoge den hand, som räcktes det till befrielse från det ryska öfvermodet. Med tanke härpå hade Gustaf III två veckor efter underrättelsen om turkiska krigets utbrott (d. 2 okt.) befalt baron Sprengtporten att under samtal med Bernstorff framhålla Sveriges och Danmarks många gemensamma intressen, i synnerhet i förhållande till Ryssland, samt antyda, att stunden nu vore kommen för danska kabinettet »att stadga ett system, som instämmer med dess verkliga intresse och värdighet, samt med oss öfverenskomma om sådana förenade mått och steg till bägge rikenas förmon och ära, som vi å vår sida länge sökt bereda genom en närmare förtrolighets upprättande, på det ej Ryssland i evärdliga tider måtte af hela Europa blifva ansedt såsom den enda makten i Norden, som spelar en roll och föreskrifver de öfriga lagar». [2])

Men det var icke konungens afsigt att åt Sprengtporten ensam anförtro den vigtiga underhandling, som nu förestod med danska hofvet; dertill åtnjöt Sprengtporten ej tillräckligt anseende, liksom ej häller konungens förtroende. Konungen insåg allt för väl de stora svårigheter, hvarmed en sådan underhandling vore förenad, att icke tillgripa utomordentliga medel till ändamålets vinnande. Skulle någon kunna lyckas i en dylik underhandling, der det gälde att öfvervinna ett inrotadt misstroende, så var det han sjelf, det var honom sjelf personligen, som detta

---

[1]) Jfr Holm, Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig 1788—90, s. 7 (i Vidensk. Selsk. Skr., 5:te Række, histor.-filos. Afd. IV, 2).

[2]) Gustavianska Papperen, III, 2, s. 185.

misstroende i första rummet gälde, och derför tillkom det ock honom personligen att söka häfva detsamma. Med denna tvifvelsutan riktiga tanke förenade sig konungens förtroende till sig sjelf och sin förmåga att vinna menniskor och att leda en diplomatisk underhandling med skicklighet och finhet. Sådana hafva för visso de hänsyn varit, som förmått konungen att sjelf försöka sin lycka i Köpenhamn och att genom ett oväntadt besök, en oförberedd framställning taga de danska statsmännen med storm.

Sedan konungen fattat sitt beslut att resa till Köpenhamn, vidtogos förberedelserna dertill med den största hemlighet, på det att besöket måtte bli en verklig öfverraskning. Den 21 okt. 1787 begaf sig konungen pa väg till Karlskrona för att der besigtiga några nya fartyg och fastställa en viss modell för nybyggnader. Som han medförde ett betydligt följe och hans följeslagare voro anbefalde att medtaga sina galadrägter, förmodade man både bland allmänheten och i diplomatiska kretsar, att konungen ärnade sig till Berlin [1]), något som icke häller motsades från hofvet, vare sig att konungen verkligen haft för afsigt att dit utsträcka resan eller han endast velat leda ryktena på villovägar. Efter ett kort besök i Karlskrona fortsatte han resan till Skåne, såsom man gissade för att öfver Ystad begifva sig till Tyskland. I dess ställe tog han vägen till Malmö, der han inträffade den 26 okt. Härifrån affärdade han d. 28 frih. d'Albedyhll, som var Sprengtportens medhjelpare, men för tillfället tjenstledig vistades i Skåne, till Köpenhamn att förbereda Sprengtporten på konungens ankomst. Sedan konungen genom skrifvelse från Malmö underrättat rådet om sin afsigt, begaf han sig d. 29 okt., åtföljd af ett talrikt följe [2]), öfver till Köpenhamn, dit han ankom straxt på eftermiddagen. Hans ankomst var en fullkomlig öfverraskning för det danska hofvet: utan att låta anmäla sig begaf sig Gustaf III genast till slottet och uppsökte den kungliga familjen, som han påträffade sysselsatt med att dricka kaffe. Öfverraskningen var icke oblandadt angenäm, men

---

[1]) I bref af d. 30 okt. berättar Katarina II för kejsar Josef, att Gustaf III rest till Berlin: »je ne sais s'il s'y est rendu pour chercher ou trouver des esprits. V. M. I. croit-Elle que cette démarche produira quelqu'explosion autre que fumigations? Peut-être ne sert-elle d'aliment qu' à l'imagination inquiète du voyageur». v. Arneth, Joseph II und Katharina von Russland.

[2]) Följet bestod af omkr. 40 personer, bland hvilka märktes: Taube, Armfelt, J. C. Toll, Cl. Horn, v. Essen, Strömfelt, von Asp, m. fl.

konungen blef dock mottagen på ett mycket förekommande sätt och inbjöds att med sitt följe bo på Kristiansborg. Han uppträdde denna gång icke incognito, utan såsom konung, men det oaktadt bortlade han för tillfället den stränga etikett, som han sjelf så mycket älskade, men som vid detta hof icke var på sin plats, och umgicks både med kungliga familjen och med ministrarne på ett öppet och förtroligt sätt. Han gjorde allt för att vinna bådaderas bevågenhet; och sedan han låtit d'Albedyhll i allmänna ordalag meddela grefve Bernstorff och de öfriga ministrarne sin afsigt, dröjde han ej att med utrikesministern ingå i närmare detaljer. Han ville tydligen genom denna skyndsamhet förekomma alla på förhand träffade aftal mellan ministrarne, äfvensom den ryske gesantens bearbetningar.

Rörande de förhandlingar, som nu följde, hafva båda de handlande hufvudpersonerna efterlemnat berättelser. Af dessa har blott den ena, näml. Bernstorffs, hittills varit känd. Denna utförliga berättelse, som först begagnades af Beskow för sista delen af hans bekanta arbete öfver Gustaf III, och kort derpå i sin helhet offentliggjordes af prof. Holm i Dansk historisk tidskrift [1]), är en till danske konungen ställd rapport, dat. den 9 nov. 1787. Konung Gustaf III:s redogörelse för underhandlingen innehålles i hemliga protokollet af den 27 nov. s. å. [2]), hvilket efter konungens muntliga framställning är uppsatt af presidentsekreteraren von Asp. Förutom dessa båda hufvudurkunder finnas enskilda uppgifter af värde, dels i d'Albedyhlls anteckningar rörande sin tjenstgöring hos Gustaf III [3]) dels i Bernstorffs skrifvelser till danske ministern i Petersburg St. Saphorin, hvilka jämte andra danska aktstycken begagnats af Holm för hans afhandling om Danmarks politik 1788—90.

Vi gå nu att redogöra för underhandlingen, med hufvudsaklig ledning af de båda relationerna, hvilka dock ej i alla delar stämma öfverens med hvarandra.

Enligt konungens berättelse har han kort efter ankomsten haft ett samtal med grefve Bernstorff i kronprinsens närvaro, hvarvid han förestälde dem båda, att det vore hög tid »att häfva de gamle fördomar emellan svenske och danske folkslagen, hvaraf Ryssland sig betjent att väcka missförstånd dem emellan och derigenom betaga desse makter den independance, som na-

[1]) Fjerde Række, I, s. 689 ff. [2]) Se bilagan.
[3]) Författade 1792, tryckta i Stockholm 1855.

turligen tillhörde bägge riken», och att man, för att vinna detta ändamål, ej borde försumma de nuvarande europeiska konjunkturerna, hvilka ej lätt skulle återkomma. Dessa föreställningar syntes göra intryck såväl på kronprinsen som på grefve Bernstorff, hvilka båda läto förmärka sitt missnöje med det ryska öfvermodet. — Om detta första samtal har Bernstorff ingenting annat att förmäla, än att det rört sig kring Europas allmänna ställning; ej häller nämner han kronprinsens närvaro.

Vigtigare blef nästa samtal emellan konungen och Bernstorff, hvilket enligt konungens uppgift hölls samma dag, som han anlände till Köpenhamn, men enligt Bernstorffs först dagen derpå eller den 30 okt. Konungen inledde underhandlingen med ett längre föredrag, som Bernstorff kallar vältaligt och utstuderadt, hvari han erinrade om Kalmarunionen och orsakerna till dess misslyckande samt visade, att omständigheterna nu vore gynsammare för ett nordiskt förbund, alldenstund konungahusen i Sverige och Danmark, båda tillhörande oldenburgska ätten, vore förenade såväl genom vänskapens som genom slägtskapens band och rikena hade ett stort gemensamt intresse, nämligen faran från Rysslands hotande öfvermakt, som borde mana dem att understödja hvarandra mot det östra grannriket. På grund häraf föreslog konungen ett nära förbund mellan Sverige och Danmark, ett familjefördrag emellan de svenska och danska grenarne af oldenburgska ätten af samma art, som det hvilket förenade Bourbonska konungaättens olika grenar. Han framlade derpå ett egenhändigt utkast till ett sådant familjefördrag och uppmanade Bernstorff att fritt och uppriktigt säga honom sin mening om dess särskilda artiklar. Så skedde ock; hvad som dervid förekom, meddelas af Bernstorff mera i detalj, medan konungen inskränker sig till en summarisk och delvis ofullständig redogörelse för det hela.

Första artikeln innehöll ingenting mindre än ett defensivt och offensivt förbund utan inskränkningar emellan Sverige och Danmark. Härmed ville konungen från början rikta ett grundskott emot den rysk-danska alliansen af 1773. Näppeligen har han kunnat vänta, att ett sådant förslag nu skulle antagas, men förmodligen har han ansett det politiskt att genast framskjuta sin position så långt som möjligt för att derpå sakta retirera till den punkt, der han hoppades kunna qvarstå. Bernstorff å sin sida var angelägen att från början motsätta sig ett så radi-

kalt förslag och förklarade det genast oantagligt, såsom stridande mot Danmarks äldre förbindelser. I anledning häraf uppstod ett lifligt samtal, hvarunder konungen ytterligare betonade det förödmjukande i Danmarks beroende af Ryssland och äfven framhöll osäkerheten af förbund med en makt, »hvars regent befunne sig uti en så precaire ställning, att en enda man af Preobraschenski-gardet kunde väcka en revolution»; och hvad anginge Danmarks förbindelser med Ryssland och Sveriges med Frankrike, såsom hinderliga för den föreslagna alliansen, förklarade konungen enligt Bernstorffs berättelse, att »la bonne foi des souverains doit être subordonnée aux circonstances». Då emellertid Bernstorff ej kunde gifva med sig i denna hufvudpunkt, beslöt sig konungen för att alldeles stryka densamma. Konungen i sin relation omtalar hvarken att han velat gifva förbundet en så vidsträckt syftning eller att han gått in på att utesluta en dylik artikel.

Andra artikeln, som stadgade en ömsesidig garanti för båda rikenas europeiska besittningar, *tredje* art. om förbindelsen att under sjökrig gemensamt försvara handelsflaggan mot de krigförande, och *fjärde* art. angående blifvande förhandlingar om ett nytt handelsfördrag, mötte från Bernstorffs sida inga svårigheter. *Femte* art., som innehöll en ömsesidig garanti för den lutheranska bekännelsen, ansåg Bernstorff ha tillkommit i anledning af ryktena om konungens benägenhet för katolicismen, men konungen förklarade i sin framställning, att han låtit den inflyta för att äfven på detta sätt utesluta Ryssland från förbundet [1]. *Sjette* punkten, som rörde de ömsesidiga sändebuden och deras rang, och *sjunde*, som förpligtade båda parterna till ömsesidigt bistånd, ifall förbundet ådroge endera fiendtligheter, föranledde inga anmärkningar. Så mycket betänkligare fans deremot den *åttonde* och sista artikeln, som skulle förstärka den första genom att förklara ogiltigt hvarje föregående eller blifvande fördrag, som stode i strid mot dess innehåll. Äfven denna förklarade Bernstorff omöjlig; konungen åter sade sig vilja ytterligare taga densamma i öfvervägande och yttrade slutligen liksom hotande, att ett sådant ögonblick som detta icke skulle återkomma, och att na-

[1] När kon. i rådet föredrog denna punkt, gjorde riksrådet Ramel den hemställan, om icke en tredje makt, som vore lika nära befryndad, kunde accedera till en dylik familjförbindelse uti det politiska af dess innehåll med undantag för hvad som rörde religionen. »Men härom var nu mindre fråga, sedan gr. Bernstorff», långt ifrån att motsätta sig denna punkt, »funnit sig deraf besynnerligen uppbygd».

tionen måhända skulle en dag kräfva räkenskap af de ministrar, som ej vetat begagna sig deraf. Derpå svarade Bernstorff, att man å danska sidan vore beredd att gå honom till mötes, så långt det vore möjligt, men uttryckte äfven den förhoppning, att Nordens fred icke måtte göras beroende af det svar, som konungen finge på sin framställning.

Efter Bernstorffs bortgång fick statsministern Schack-Rathlou företräde; konungen upprepade nu hufvudsakligen samma förslag och motiv och fick ungefärligen enahanda svar — denne minister synes till och med ha varit ännu mindre tillmötesgående, än Bernstorff. Det oaktadt säger konungen om denna dags förhandlingar, att »liknelserna voro sådana, att nog anledning var att förmoda, det Danmark utan långt betänkande skulle ingå i saken alldeles efter K. M:s önskan».

Härmed slutar konungen sin berättelse om den dagens förhandlingar. Bernstorff åter har åtskilligt mera att derom förtälja. Han säger nämligen, att han afgifvit rapport om konungens framställning (förmodligen inför konseljen) och fått i uppdrag till honom frambära det svar, att Danmark med nöje skulle ingå i det föreslagna förbundet, om Ryssland dertill anslöte sig såsom tredje »partie principale», ja till och med om Ryssland endast gåfve sitt bifall dertill före undertecknandet, och att konungen af Danmark skulle göra allt för att öfvervinna Rysslands motvilja. Detta svar framfördes till Gustaf III i den mest hänsynsfulla form och med nya anmärkningar, som voro egnade att styrka den danska uppfattningen, t. ex. att freden i Norden bäst betryggades genom en trippelallians emellan Sverige, Danmark och Ryssland, men att deremot ett försök att utesluta Ryssland skulle sätta denna fred på spel. Konungen ville dock ej höra talas om Rysslands deltagande och trodde icke häller det tjenade till något att begära dess samtycke till den svensk-danska alliansen — detta samtycke kunde Danmark ock undvara, lika väl som Sverige uraktlät att inhämta Frankrikes bifall, då det anslöt sig till väpnade neutraliteten; på sin höjd ville konungen medgifva, att fördraget efter undertecknandet delgåfves det ryska hofvet. Slutligen förklarade han, att »hans personliga heder vore intresserad i framgången af denna underhandling, att han kände sig djupt sårad, att han ej ville trötta Bernstorff med onyttiga samtal, utan betraktade underhandlingen såsom afslutad och vänskapen med Danmark i fara att brytas». Bernstorff besvor kon-

ungen att icke låta detta bli hans sista ord och tillade, att om han kunde nöja sig med att erhålla ett bevis på danske konungens vänskap och uppriktighet, ville denne meddela honom sitt gjorda anbud i skriftlig form. Då förmildrades konungen något och lofvade att uppskjuta sitt definitiva beslut till följande dag, på vilkor att äfven det danska svaret ännu en gång toges under öfvervägande i konseljen. — Af hela detta samtals innehåll finnes i konungens redogörelse ingenting annat, än att såväl Bernstorff som Schack-Rathlou fordrat Rysslands inneslutande i fördraget.

Följande dag —. det måste ha varit den 31 oktober — lät konungen först sin minister, frih. d'Albedyhll, fortsätta underhandlingen med grefve Bernstorff. D'Albedyhll var, som han sjelf berättar, af den mening, att konungen borde för tillfället nöja sig med det fördelaktiga intryck, hans uppträdande gjort på Bernstorff och andra danska statsmän, samt att han ej borde gå dem för häftigt inpå lifvet, utan lemna dem tid att besinna sig och att öfvertyga sig om uppriktigheten af Sveriges afsigter; i sådant fall skulle det nog slutligen gå efter konungens önskan. Men Gustaf var otålig och åstundade snara och synbara resultat af sin diplomatiska färd; han satte en ära deri att, då han sjelf uppträdde såsom underhandlare, kunna säga, att han icke misslyckats. Han befalde derför d'Albedyhll att till underhandlingens befrämjande erbjuda grefve Bernstorff en deklaration, som förvissade Danmark om Sveriges fredliga afsigter emot Ryssland. Denna egenhändiga skrifvelse af konungen öfverlemnades senare på dagen at Schack-Rathlou; deri heter det, att konungen, »för att ännu tydligare visa, hur fredliga hans afsigter vore, och för att tillmötesga hans kunglige svågers och hans neveus önskningar, hade den tillfredsställelsen att förklara i den mest omfattande form, att han, långt ifran att vilja störa det goda förhållandet emellan konungen af Danmark och den ryska kejsarinnan, tvärtom önskade, att detta måtte fortfara till fördel för det allmänna lugnet, till glädje för hans kunglige svåger och till gagn för dennes stater; det vore icke allenast vänskapen för danske konungen och hans son, som ingåfve honom dessa önskningar, utan äfven hans personliga känslor för kejsarinnan, känslor som det vore honom en glädje att vid hvarje tillfälle lägga i dagen»[1]). Denna deklaration, hvars brist på uppriktighet ej hade kunnat

[1]) Se Holm, a. st. s. 8.

undgå de svenske rådsherrarnes uppmärksamhet, blef icke häller för dem omnämd annorlunda än i förbigående.

Under dagens lopp begagnade konungen de tillfällen, som yppade sig, att draga kronprinsen och arfprins Fredrik på sin sida. Han säger derom sjelf, att han ingalunda velat missbruka kronprinsens ungdom och oerfarenhet eller affordrat honom något bestämdt svar, men icke häller kunnat underlåta att föreställa honom, att det ålåge honom såsom Danmarks verklige konung att häfda sitt rikes oberoende af Ryssland och att hålla stånd emot »les avis timides d'un conseil». Sådana samvetsskrupler, som han hyste med afseende på Ryssland, »vore att respectera vid 18 år, men skulle vid en ålder af 27 gifva honom en ridicule. En slik delicatesse vore berömlig och en skyldighet emellan enskilda personer, men dess nogaste iakttagande, utan urskilning af omständigheterna, stater emellan vore att förråda hela folkslags välfärd och bestånd».

Efter mottagandet af konungens fredliga deklaration synes konselj ånyo ha blifvit hållen. Enligt uppgifter å svenska sidan skall det ha blifvit ifrågasatt, att konungen måtte få deltaga i konseljens öfverläggningar för att der personligen förfäkta sin sak; men detta blef, såsom naturligt var, afböjdt [1]). Konungen trodde sig veta, att af konseljens åtta ledamöter hade kronprinsen, arfprinsen, grefve Bernstorff och general Huth [2]) röstat för att genast mottaga hans anbud af ett förbund med Sverige och att först efter dess afslutande underrätta Ryssland om saken; deremot hade de, som konungen räknade till det rysksinnade partiet, eller prinsen af Augustenburg, Schack-Rathlou, Stampe och Rosencrantz velat inhämta Rysslands samtycke, innan något vidare steg toges. Då emellertid ingen egde utslagsröst vid lika röstetal, hade härmed hela saken förfallit. Men för att icke allt för mycket såra konungen af Sverige, hade man uppdragit åt grefve Bernstorff att erbjuda honom en skriftlig deklaration med de mest bindande vänskapsförsäkringar. Om en på sådant sätt tillkommen deklaration har Bernstorff i sin rapport ingenting att förmäla. Han säger blott, att han fått uppdrag till konungen frambära konseljens definitiva svar, hvilket var öfverensstämmande med det föregående dagen afgifna.

[1]) D'Albedyhlls Anteckningar s. 23; Fersens Memoirer, VI, s. 152.

[2]) Denne minister, som endast talade tyska språket, hade konungen låtit bearbeta genom d'Albedyhll.

Om det nya samtal, som nu följde mellan Gustaf III och Bernstorff, har den förre ett och annat att meddela, men ingenting af synnerlig betydelse: konungen hade ånyo varnat för det dryga ansvar, som ett afslag skulle kunna ådraga konseljen i framtiden, och Bernstorff hade förklarat, att hvad som skedde vore i strid emot hans egen personliga önskan. Bernstorffs berättelse härom är utförligare och erbjuder åtskilligt af intresse. »Det var ej utan rörelse», säger Bernstorff, »som jag nu gick att meddela konungen vårt definitiva beslut i saken. Jag tillkännagaf min ledsnad att nödgas lemna honom ett sådant svar, men bad tillika att få till hans bepröfvande hemställa vissa idéer, dem jag ville frambära icke i min officiela egenskap, utan såsom hans hängifne tjenare och liksom jag vore hans egen minister. Jag uttalade såsom min mening, att den väg han nu beträdt icke vore den sanna ärans eller honom värdig [1]), och att det funnes en annan politisk roll, skönare än någon af hans företrädares, som den närvarande ställningen i Europa anvisade honom och som ingen annan än han kunde fylla. Det gälde nämligen att rädda Turkiet från undergang i den nuvarande orientaliska krisen. Detta kunde ej ske med vapenmakt, utan endast genom en lycklig underhandling i Petersburg. Tillfället dertill vore gynsamt, enär kejsarinnan nu ej önskade krig, och det anbud, som vi gjort konungen, öppnade en lämplig utväg att vinna hennes förtroende, då hon i närvarande ögonblick mer än någonsin skulle sätta värde på den föreslagna trippelalliansen. Härigenom skulle konungen intaga Frankrikes plats såsom medlare mellan Ryssland och Turkiet och motsvara Europas förväntningar, hvilket hade sina ögon fästa på honom. Danmark unnade honom väl denna lysande roll och erbjöd honom den förmon att i Petersburg taga initiativ till den nordiska trippelalliansen» [2]).

Man ser af denna berättelse, med hvilken skicklighet Bernstorff visste att försötma de beska piller han hade att frambära, och hur riktigt han bedömde den monark, med hvilken han hade att göra. Hans ord hade ock all önsklig verkan. »Konungen, säger han, syntes lifligt tilltalad af den tafla, jag upprullade. Hela hans hållning förändrades, den upphörde att vara högtidlig

[1]) B. syftade troligen på de krigiska planer, som man ansåg ligga bakom konungens förslag.

[2]) Enligt konungens uppfattning af ett yttrande af Schack-Rathlou har danska hofvet t. o. m. velat gifva honom fullmakt att härom underhandla i Petersburg äfven för Danmarks räkning.

och allvarlig, den blef glädtig, behaglig och till och med förbindlig. Han öfverhopade mig med vänskapsbetygelser och omfamnade mig vid afskedet under försäkran, att han skildes från oss såsom vän och pa ett sätt, som icke skulle förorsaka mig någon sorg». Denna omkastning i konungens tänkesätt bekräftades ytterligare genom flere af hans omgifning, som icke upphörde att tala om deras herres belåtenhet.

Härmed afslutades förra afdelningen af underhandlingarna, och dessa hvilade nu några dagar. Med deras återupptagande den 3 nov. börjar den andra afdelningen. Gustaf III hade nu insett fruktlösheten af hvarje försök att skilja Danmark från Ryssland och att genomdrifva en separatallians med det förra riket och hade derför lagt sitt förslag ad acta. Men å andra sidan ville han ogerna erkänna det för sig sjelf eller andra, att han misslyckats i den underhandling, som han föresatt sig att personligen leda; han ville så vidt möjligt dölja det för verlden, i synnerhet för sina undersåtar, han ville genom en diplomatisk fint betäcka sitt återtåg och derjämte skaffa sig ett handgripligt, om än illusoriskt, vitnesbörd, att hans resa icke varit utan resultat. Den väg, hvarpa han kunde vinna sitt syfte, hade Bernstorff sjelf anvisat honom, då denne, som vi sett, sjelfmant erbjudit sig att vilja lemna konungen det förut framstälda danska anbudet i skriftlig form [1]). Detta anbud kunde möjligen fattas sasom innebärande tillika en vänskaplig deklaration, och det är väl derför konungen framställer saken så, som om danska hofvet, för att blidka honom, sjelfmant erbjudit honom en dylik vänskapsförsäkring. Helt annorlunda beskrifver Bernstorff underhandlingen om denna sak. Han berättar, att den 3 nov. hade frih. d'Albedyhll kommit till honom och framfört den helsning från Gustaf III, att han önskade erhålla ett dokument, som vitnade om danska hofvets vänskap mot konungen och innehölle en försäkran, att i fall af krig mellan Ryssland och Sverige Danmark ej skulle taga annan del deri, än den som föreskrefves af dess traktater med Sverige. Sedan Bernstorff förklarat en dylik förbindelse vara för Danmark ännu betänkligare än det föreslagna familjefördraget, hade d'Albedyhll aflägsnat sig, men inom kort kommit tillbaka med en ny helsning från Gustaf III. Konungen, hette det nu, ville med fullt förtroende säga grefve Bernstorff, att han befunne sig i en viss förlägenhet gent emot sitt folk och

[1]) Se ofvan sid. 173.

i synnerhet sitt råd och ej visste, hvad färg han skulle gifva åt sin resa; han vore derför för sin personliga räkning i behof af ett dokument, som bevisade nyttan och nödvändigheten af hans besök i Köpenhamn. En sådan begäran, framstäld i en sådan form, ansåg sig Bernstorff ej böra afslå. Han uppsatte derför en skrifvelse i form af ett bref från den danske till den svenske konungen och anmodade d'Albedyhll för säkerhets skull visa konungen utkastet. Denne godkände förslaget med några mindre ändringar; han uttalade äfven den önskan, att kronprinsen måtte jämte konungen af Danmark underskrifva brefvet, men afstod derifrån, då det ansågs strida mot bruket, och åtnöjde sig dermed, att kronprinsen skulle sjelf öfverlemna honom brefvet oförsegladt, såsom tecken till sitt bifall. Efter denna öfverenskommelse syntes konungen fullkomligt tillfredsstäld och gaf Bernstorff upprepade försäkringar, att han lemnade Danmark nöjd med sin resa och såsom Danmarks uppriktigaste vän.

Afresan, som blifvit uppskjuten några dagar, förmodligen i anledning af sist omtalade underhandling, egde rum den 5 nov., då konungen, åtföljd af kronprinsen, arfprinsen och hertigen af Augustenburg, begaf sig på väg till slottet Bernstorff, der middag intogs, och derefter till Fredensborg för att aflägga besök hos enkedrottning Juliane Marie och besvara hennes artighet att infinna sig i Köpenhamn under konungens dervaro. På Fredensborg dekorerade Gustaf III sin svåger arfprinsen med Serafimorden. Den 7 nov. skulle öfverresan ske till Sverige, men i anledning af stormigt väder stannade konungen och kronprinsen öfver natten på Kronborgs slott, och först den 8 nov. skedde affärden. Kronprinsen följde med sin höge gäst öfver Sundet; han fördes af konungen först till Landskrona, der de nya fästningsbyggnaderna besågos, och derpå tillbaka till Helsingborg, hvarifrån efter intagen middag återresan skedde samma dag.

När konungen på Kronborg tog afsked af sin värd, öfverlemnade denne till honom den öfverenskomna deklarationen. Denna skrifvelse, dat. den 5 nov., är uppfyld af de varmaste vänskapsbetygelser. Om Gustaf III:s besök i Köpenhamn säger konungen af Danmark, att »det varit en säker och värdefull underpant på sådana känslor hos H. M., som betrygga lugnet i Norden och som, i det de sammansmälta Danmarks och Sveriges dyrbaraste intressen genom en vänskap och ett förtroende, som ej känna några förbehåll, bestämma mitt politiska system på det sätt, som

mest motsvarar mina önskningar». Ett uttryck, som sannolikt intagits på Gustafs begäran [1]) var, att intet skulle kunna förändra eller försvaga de vänskapliga känslorna å ömse sidor »eller i framtiden störa den fred och endrägt, som bör råda emellan oss till vår ätts och våra folks gemensamma lycka, och de gamla stridigheter, som allt för länge fortfarit emellan de tvänne nationerna, böra för alltid upphöra». Allt detta, skrifver danske konungen slutligen, uttalar han med så mycket större frihet, som han i detta hänseende ej är påverkad af någon förpligtelse. [2])

Den 10 nov., medan Gustaf III ännu var qvar i Helsingborg, afsände han frih. Armfelt till Köpenhamn att komplimentera och tacka det danska hofvet. Sändebudet hade dock äfven andra uppdrag. Han medförde nämligen Gustaf III:s kontradeklaration eller m. a. o. hans svar på danske konungens vänskapsförsäkran. Vidare öfverförde han till envoyén frih. Sprengtporten befallning att nu offentliggöra den utnämning till ambassadör, som han långt förut erhållit, och det utan att framställa den fordran af ömsesidighet, som dittills hindrat utnämningens bekantgörande. Slutligen hade konungen äfven den afsigt med Armfelts beskickning att derigenom kunna förskaffa sin gunstling danska Elefantorden såsom ett ytterligare bevis på den förtrolighet, som numer inträdt emellan hofven. Saken hade förberedts under vistelsen i Köpenhamn, i det att kronprinsens gunstling J. von Bülow blifvit prydd med Nordstjerneordens kommendörsband, och nu fick d'Albedyhll det föga angenäma uppdraget att åt Armfelt utverka Danmarks förnämsta ordenstecken. Han mötte dervid så mycken obenägenhet, att, såsom Bernstorff yttrade, det var obegripligt, att konungen ville fullfölja denna sak. Enligt Armfelts egen berättelse till konungen föranledde »denna bagatell» en stor uppståndelse vid danska hofvet. Ryske ministern gjorde föreställningar deremot, halfva konseljen likaså, och den stackars kronprinsen hade allt sedan han öfvertog styrelsen ej haft obehagligare ögonblick. Kronprinsen förklarade slutligen, att, som prinsar af hans eget hus förgäfves anhållit om denna orden, kunde han icke uppfylla konungens önskan, så framt ej denne genom egenhändig skrifvelse derom anhölle. Härpå gick konungen verkligen in, och slutet blef, att kronprinsen vid

[1]) Detta kan slutas deraf, att de följande orden, skrifna med konungens handstil, finnas bilagda Bernstorffs koncept till brefvet. Jfr ofvan s. 177.

[2]) Se Holm a. st. s. 9.

Armfelts återresa öfversände ordensinsignierna till konungen och i ett bref uttryckte den önskan, att konungen ville på sin födelsedag pryda Armfelt dermed. Det tyckes dock ha skett dessförinnan; enligt d'Albedyhlls hånfulla uttryck blef orden »genast hängd på den nye elefanten».

Det är naturligt, att Gustaf III:s underhandling i Köpenhamn skulle ådraga sig mycken uppmärksamhet i Europa såväl genom det ovanliga i sättet för dess drifvande som genom det betydelsefulla i dess syften. Också kringflögo allahanda rykten och gissningar om följderna af konungens resa. Naturligtvis voro de danska och ryska hofven ifriga att beriktiga alla sådana rykten. Medan underhandlingen pågick och sedan den afslutats, hade Bernstorff varit angelägen att dels genom bref till danske envoyén i Petersburg St. Saphorin, dels genom meddelanden till ryske gesanten i Köpenhamn baron von Krüdener gifva det ryska hofvet del af hvad som förehades; detta skedde likväl, enligt Bernstorffs försäkran, på ett mot Gustaf III så grannlaga sätt som möjligt, »sans nuire à la bonne foi, due à la confiance, que le roi négociateur nous témoignait», d. v. s. utan att allt för mycket kompromettera honom i förhållande till ryska hofvet. Bernstorff hade till och med uppläst den danska deklarationen för Krüdener, som förklarade sig ej ha något att invända mot densamma. I följd häraf kunde de ryske gesanterna, biträdde af de danske, öfverallt förklara, att konungens besök i Köpenhamn ingenting förändrat i förhållandet emellan Ryssland och Danmark, och härom var man inom de diplomatiska kretsarne snart på det klara. Man trodde sig äfven veta, att konungen ärnat fortsätta resan till Berlin, men att man der höfligt undanbedt sig det tillämnade besöket [1]). Huruvida konungen på allvar hyst denna plan, kunna vi i brist på bestämda uttalanden ej upplysa, men anse mycket sannolikt, att så verkligen förhöll sig. Deremot veta vi på grund af preussiska hofvets bestämda försäkran [2]), att någon förfrågan der icke blifvit framstäld om ett tillämnadt svenskt besök. Det är också naturligt, att konungen ej velat i Berlin vidröra saken, förrän han vore säker om framgång i sin danska underhandling. Nu förklarade man i konun-

[1]) Härom skrifver kejsar Josef den 11 dec. till Katarina II: »il est retourné chez soi ayant été prévenu, je crois, de Berlin, que Jules César se ferait excuser de comparaitre devant lui, n'étant pas assez au fait des étiquettes». v. Arneth, a. st.

[2]) Enligt skrifvelser i den preussiska diplomatiska brefväxlingen bland N. Tengbergs efterlemnade samlingar.

gens omgifning, att man med flit utspridt ryktet om resan till Berlin för att så mycket angenämare öfverraska det danska hofvet.

Om man sålunda inom den diplomatiska verlden trodde sig kunna försäkra, att Gustaf III misslyckats i sin underhandling, så var detta dock ingalunda konungens egen mening, och ännu mindre var han sinnad att medgifva något sådant inför sitt folk och sitt råd. Straxt efter återkomsten från Danmark, den 9 nov., afläť han till rådet den skrifvelse, som Geijer aftryckt i Gustavianska papperen och som upplästes i rådkammaren den 12 nov. Han talar häri om »den nära och ömma vänskap, som allt mer och mer förenat mig med den unge kronprinsen af Danmark», en vänskap, »som lärer genom sina följder bebåda en ny ställning i Norden», och anbefaller radets medlemmar att i denna vigtiga sak »iakttaga en obrottslig tysthållighet». Tillika meddelade han rådet underrättelse om Sprengtportens utnämning till ambassadör. [1])

Så snart konungen återkommit till Stockholm, skyndade han att meddela rådet närmare upplysningar om den danska underhandlingen. Detta skedde den 23 nov. i närvaro af 10 riksråd och justitiekansleren. Konungen förklarade nu, att han länge varit betänkt att söka bryta det band, som sedan bytesfördraget af 1773 förenade Ryssland och Danmark, ett band som länge känts tryckande för den danska regeringen och gjort några af dess medlemmar benägna att närma sig Sverige. Han hade sökt skilja Danmark från Ryssland genom att injaga det förra samma fruktan för Ryssland, som det hittills hyst för Sverige; han hade ock sökt vinna danske kronprinsens personliga tillgifvenhet. Slutligen hade han beslutit att genom ett personligt besök i Kö-

[1]) Vid Geijers framställning (III, 2, s. 189—91) äro några beriktiganden att göra. Rådet fick redan d. 2 nov. konungens meddelande om reseplanen (i bref af 29 okt.). J. G. Oxenstjerna var icke konungen följaktig till Köpenhamn. Schröderheims bref (s. 191, not.) kan ej vara af d. 9, utan måste vara af d. 12 nov. — I detta bref skildrar Schröderheim på sitt komiska vis rådets miner vid uppläsningen af konungens bref från Helsingborg: »Grefve Bjelke fann sig äldst och kände granulagenheten deraf. Grefve Hermansson var blödig, baron Liljencrantz mycket affecterad, öfverståthållaren stolt med sitt enskilda bref i handen, riksråden Stockenström, Falkengren och Ramel voro sjuka. Riksrådet Oxenstjerna lät påskina en hemsk okunnighet, blandad med sin vanliga vänlighet. Riksrådet Fredrik Sparre var ej utan förundran. Riksrådet Bunge tycktes imaginera sig, hvad sviter en sådan visite väl kunnat medföra för 14 eller 15 år sedan. Riksrådet Falkenberg åt på en skorpa och tycktes småleende vilja förråda, såsom skulle han haft E. M:s nådiga förtroende af hela planen. Grefve Wachtmeister (justitiekansleren) och jag betraktade denna illustra areopag och kommo öfverens, att man bäst ser den ett stycke från bordet».

penhamn göra slag i saken. Han vore mycket nöjd både med det sätt, hvarpå han der mottagits af hof och folk, och med de politiska resultaten af sin resa; »med ett ord, mycket var vunnet, isen bruten och grunden lagd att göra hvad som återstar». Detaljerna af underhandlingen kunde han dock ej meddela hela radet, utan endast ett utskott af fyra rådsherrar; till medlemmar i detta utskott föreslog konungen riksråden Bunge, Fredrik Sparre, Oxenstjerna och Ramel, hvilka alla förut varit hofkanslerer.

Pa utsatt dag den 27 nov. sammanträdde de fyra radsherrarne inför konungen; von Asp förde protokollet. Nu meddelade konungen utskottet en detaljerad berättelse om sin resa och sina underhandlingar i Köpenhamn; det är samma berättelse, som vid sidan af Bernstorffs blifvit begagnad för denna framställning. Det är redan anmärkt, att densamma företer vissa olikheter med den danske utrikesministerns rapport, det är äfven visadt, hvari de förnämsta skiljaktigheterna besta och huru några af dem kunna förklaras. Det kan ej bestridas, att den kungliga berättelsen lemnar åtskilligt att önska i afseende pa fullständighet och klarhet. I sjelfva verket kan det ej förundra, om en rapport, som en ansvarig minister å ämbetes vägnar afgifver inför en regering, hvars medlemmar redan känna det hufvudsakliga af ämnet, blifver med hänsyn till det faktiska förloppet mera noggrann, än ett meddelande af en oansvarig monark, som i nåder gifver sitt råd del af en underhandling, hvilken han sjelf ledt och önskar framställa i den gynsammaste dager. Konungen har skildrat förloppet sa fördelaktigt för sig som möjligt och gifvit Bernstorffs yttranden en allt för vidsträckt tolkning, Bernstorff åter har troligen i sin rapport begagnat mera beräknade och försigtiga uttryck än han gjort i verkligheten. På detta sätt vilja vi förklara vissa motsägelser mellan båda urkunderna. Det bör icke häller lemnas oanmärkt, att protokollet af d. 27 nov. aldrig blifvit justeradt.

Sedan konungen slutat sitt föredrag, betygade de närvarande riksraden »sin erkänsla för dess landsfaderliga omvardnad att lägga en sa hufvudsaklig grundval till Sveriges än större anseende, sjelfständighet och säkerhet», äfvensom sin «förundran öfver det myckna K. M. på sa kort tid uträttat och sättet, hvarmed K. M. i sin vishet undanröjt mångfaldiga svårigheter, som företett sig, och ledt allt till sitt stora föremål». De begärde att få i allmänna ordalag gifva de öfriga riksraden del af hvad de inhämtat, hvilket konungen äfven medgaf. Följande dag, den 28

nov., uppläste utskottet inför det församlade rådet en skrift i nämda syfte. Deri heter det bland annat: »En säker vänskap upprättad emellan Sverige och Danmark, den oenighet upphäfven, som så länge söndrat tvänne konungahus, dem blodsband och egen förmon alltid bort förena, de fördomars skingrande, som delat två så lika folkslag, men som, då de äro försvunna, lemna Nordens äldsta monarkier frie att utan förbehåll öfverlåta sig åt den vänskap, deras inbördes ställning gör naturlig, äro de höga föremål, som ledsagat K. M. i dess underhandlingar. De hafva beredt för Norden ett lika oväntadt som för Sverige gagneligt öfverensstämmande i ett nytt system, hvilket fordom omöjligt genom inbördes misstroende ej fordrat mindre än K. M:s närvaro och vishet att grundlägga».

Inför det särskilda rådsutskottet ansåg sig konungen äfven böra föredraga en etikettsfråga, som uppstått i anledning af frih. Sprengtportens utnämning till ambassadör; det hörde till konungens egenheter att behandla dylika frågor liksom vore de vigtiga statsangelägenheter. Redan den 27 nov. hade han utförligt omtalat, huruledes danske kronprinsen bedt Armfelt frambära hans bekymmer deröfver, att Sprengtporten såsom ambassadör skulle taga försteget framför hans svåger, hertigen af Augustenburg, och hans önskan, att ett undantag måtte medgifvas för den senares räkning, ett undantag som konungen efter moget öfvervägande och af politiska skäl ansett sig böra bevilja. Den 4 dec. meddelade konungen rådsutskottet, att danske kronprinsen nu framstält samma anhållan med afseende på prins Karl af Hessen, som blifvit inbjuden till det danska hofvet. Då denne prins visat sig Sverige tillgifven och afvog mot Ryssland samt derför skulle kunna stödja Bernstorff emot det rysksinnade partiet i Köpenhamn, så vore det måhända politiskt klokt att tillmötesga äfven denna mindre väl grundade anhållan. I en skrifvelse till danske kronprinsen af den 6 dec. framstälde konungen sina betänkligheter [1]), men slutade med att öfverlemna saken åt kronprinsens eget skön. Ambassadören fick dock befallning, att så snart någon annan makts ambassadör i Köpenhamn ville göra sin rang gällande, skulle äfven Sveriges återinträda i sina för tillfället nedlagda rättigheter.

[1]) »Svenska rådet», heter det bland annat, »såg ogerna min förra complaisance; denna corps är mycket noga om sin och rikets värdighet, den skulle ha gjort föreställningar mot mitt beslut, om jag ej allt från början genom min fasthet vetat imponera på densamma».

Härmed slutade de underhandlingar, som stodo i omedelbart samband med Gustaf III:s danska resa. Konungen tillskickade d'Albedyhll fullmakt att fortsätta underhandlingen om alliansen, han inbjöd danske kronprinsen att på sin tillämnade resa till Norge nästa år besöka det svenska hofvet, han behandlade med förekommande artighet Danmarks envoyé och alla danskar; men det oaktadt skred underhandlingen ej ett steg vidare framåt. Det danska hofvet hade tydligen för denna gång sagt sitt sista ord i frågan. Häröfver kan man i sjelfva verket icke billigtvis förundra sig. Den varma vänskap, som nu så plötsligt och med sadan ifver påtrugades Danmark från svensk sida, kunde ej annat än förefalla något misstänkt efter hvad som förut tilldragit sig. Det var ej mer än fyra år sedan Gustaf III med samma ifver hade sökt vinna Ryssland på Danmarks bekostnad och spränga den rysk-danska alliansen i syftemål att sedan angripa Danmark och beröfva det Norge. Och om man äfven velat glömma denna tilldragelse och anse den såsom en öfverilning, så kände man vid danska hofvet allt för väl Gustaf III:s holstein-gottorpska tänkesätt, hans ärfda ovilja mot Danmark, för att rätt förlita sig på en så hastig omvändelse. Det hade från dansk synpunkt icke ens varit välbetänkt eller försvarligt, om Danmark uppoffrat den mångåriga och med alla sina obehag dock i viss mon betryggande ryska förbindelsen för en allians med en monark, hvars ifrigaste önskan var Norges förvärfvande och som sjelf förkunnade den mera praktiserade än godkända grundsatsen, att »la bonne foi des souverains doit être subordonnée aux circonstances».

Härmed vilja vi dock ingalunda hafva sagt, att Gustaf III i sin underhandling icke menat det uppriktigt med Danmark, att hela hans politik vid detta tillfälle varit grundad på förställning och bedrägeri. Hans inrotade ovilja mot Danmark var visserligen icke öfvervunnen — det visade sig bäst ett år derefter vid det danska anfallet, då oviljan gaf sig luft i all sin styrka. Men han hade för ögonblicket qväft detta groll med samma lätthet, hvarmed han vid många andra tillfällen förstod att underordna sina personliga känslor under omständigheterna. För tillfället var Rysslands tillbakaträngande hans angelägnaste syfte, och för detta stora mål uppoffrade han sina sympatier för Frankrike, sina antipatier mot England och sin gamla ovilja mot Danmark. Det kan ej nekas, att det ligger något storslaget i den

plan, som förde konungen till Köpenhamn 1787. Han tänkte sig utan tvifvel en politik af ungefär samma syften som den, hvilken kort derpå sattes i system af den preussiske ministern grefve Hertzberg, men en politik af vida dristigare och mer utprägladt offensiv natur. Han ville bilda ett mäktigt förbund emot Ryssland; såsom aktiva medlemmar i detta förbund tänkte han sig Turkiet, Sverige och möjligen Polen, Preussen och England skulle hålla Rysslands bundsförvandt kejsaren i schack och understödja de krigförande med subsidier; syftemålet vore att upprätthålla Europas jämvigt, rädda Turkiet från undergång samt betrygga Sveriges ställning genom Rysslands försvagande och tillbakaträngande från 1743 års gräns. Den första länken i denna stora kedja var det turkiska kriget, den andra skulle blifva Danmarks skiljande från det ryska förbundet. Dernäst skulle det preussiska hofvet vinnas för Gustafs planer, troligen genom personlig underhandling i Berlin; med England hade redan under vistelsen i Köpenhamn förbindelser inledts genom underhandlingar emellan von Asp och engelske envoyén Elliot [1]), och efter återkomsten från Danmark utfärdade konungen i Helsingborg instruktion för Lars von Engeström att från Wien afgå till Varsjava och göra sig underrättad om Polens lust och förmåga att deltaga i ett krig mot Ryssland [2]).

Det var alltså ingalunda storhet i tanken och omfattning i vyerna, som fattades Gustaf III:s planer vid detta tillfälle lika litet som eljest. Men hans planer saknade tyvärr en annan egenskap, som är i politiken af ännu större betydelse, de saknade den säkra grund, som kan vinnas endast genom noggranna beräkningar, stadig hänsyn till verklighetens kraf samt ett tåligt, ihärdigt arbete. Gustaf III kunde aldrig glömma, att Sverige varit en stormakt, kunde aldrig lära sig inse, att dess stormaktstid var oåterkalleligen förbi, utan trodde sig kallad att lika väl som 1600-talets konungar spela en ledande roll i Europa. Hvad som fattades i verklig makt, det trodde han sig utan svårighet kunna ersätta genom kombinationer mera fyndiga än tillförlitliga, och de hinder, som framstälde sig, såg han ej eller ville ej se. De betänkligheter, som skulle möta hans förslag i Köpenhamn, trodde han sig med ett slag kunna häfva, de långa förberedelser, som erfordrades för att förma Danmark att ändra

[1]) Härom se Gustav. Papperen, III, 2, s. 204.
[2]) L. von Engeströms Minnen, utg. af E. Tegnér, I, s. 111.

system, ville han ej underkasta sig, och då man räckte honom ett finger, trodde han sig redan hafva hela handen. Man har vanligen uppfattat hans beteende efter besöket i Köpenhamn sa, att han sjelf icke mycket trott på den nya vänskapen, att han endast velat slå blå dunster i ögonen på sitt folk och sitt råd. Detta är dock att misskänna Gustaf III:s handlingssätt. Han hade verkligen å Bernstorffs sida rönt så mycket tillmötesgående, så mycken sympati för sin person och sina förslag, att det för hans lifliga sinne blef en lätt sak att öfverhoppa den långa väg, som ännu återstod till målet, och anticipera förbundet såsom redan slutet. Man bör derför ej tro, att han ville bedraga sina förtrogne, då han under den hemliga krigskonseljen på Haga jan. 1788 förklarade sig »ha gjort de lika kraftiga som lyckliga demarcher emot det danska hofvet, hvarigenom detsamma satt sig närmare tillsammans med Sverige och i samma mon jämkat sig undan det ryska förmynderskapet, hvilket allt, ehuru det icke genom tydliga ord vore exprimeradt, ändock nog påtagligen af dem både tänkt och ment i den aflemnade skriftliga act»; man bör ej häller föreställa sig, att han med oförsvarligt lättsinne vid ryska krigets utbrott blottat Sveriges södra och vestra gränser på försvarare, ehuru han motsett ett angrepp från danska sidan. Han lefde verkligen länge i den illusion, att Danmark icke skulle angripa Sverige; han hade i Köpenhamn öfvertygat sig om, att det rysk-danska förbundet ej var af offensiv natur, och hoppades, att det danska hofvet skulle betrakta hans ryska krig såsom han sjelf ansåg det, såsom i verkligheten ett försvarskrig, och begagna sig häraf för att slippa fullgöra sin förbundspligt mot Ryssland. Han trodde nu liksom ofta, hvad han ifrigt önskade.

Men Gustaf III var ej den ende, hos hvilken den Köpenhamnska underhandlingen efterlemnat illusioner. Äfven Bernstorff, den lugne, beräknande statsmannen, har icke gått fri från missräkningar. Man finner af hans egen, liksom äfven af d'Albedyhlls berättelse, att han varit intagen af konungens vinnande personlighet, och troligt är, att han dels i följd deraf dels för att försona konungen med afslaget har vid underhandlingen begagnat sig af uttryck, som varit egnade att missleda. Konungen anför till och med det yttrande af Bernstorff, att så snart Ryssland gåfve Danmark en anledning att anse traktaten bruten, vore danska hofvet färdigt att underteckna det föreslagna förbundet. Men å andra sidan var Bernstorff också intagen af sin egen

person och hyste en hög tanke om sin diplomatiska konst och öfvertalningsförmåga. Han trodde sig ha lyckats i sitt bemödande att omstämma konungen gent emot Ryssland, att lugna hans krigiska ifver och gifva hans planer en annan riktning. Han lefde derför i den tron, att »denna tidpunkt, städse minnesvärd i rikets annaler, icke allenast icke skulle gifva upphof åt nya oroligheter, utan tvärtom befästa Nordens lugn». Det skulle ej dröja länge, innan han togs ur sin villfarelse.

De planer och underhandlingar, som vi här skildrat, blefvo utan någon politisk betydelse, utan varaktiga frukter för Norden. De voro för tidigt bragta å bane; de kunde ej gerna lyckas under en konung med Gustaf III:s politiska riktning och föregåenden, de kunde ej häller lyckas, så länge Danmark såg sin största säkerhet i nära förbindelser med Ryssland, förbindelser hvilka oaktadt sin defensiva karaktär likväl voro riktade mot Sverige och utgjorde en ständig fara för detta land. Likväl äro dessa underhandlingar ingalunda utan intresse eller betydelse för Nordens och för Gustaf III:s historia. De intaga ett icke ovigtigt rum bland dessa förberedelser och försök, som småningom banat väg för en uppriktig försoning emellan Nordens länder; de lemna äfven bidrag till konung Gustaf III:s karakteristik och sprida ljus både öfver hans politiska planer och hans sätt att gå till väga vid deras utförande. Och om det än är sant, att dessa underhandlingar hvarken voro väl förberedda eller efteråt fullföljdes med klok beräkning, så torde dock ej kunna nekas, att de under besöket i Köpenhamn leddes på ett sätt, som vitnar om en ej ringa grad af diplomatisk skicklighet. Den mot konungen afvogt sinnade d'Albedyhll, som var hans förnämste medhjelpare, uttalar den mening, att »utaf alla högstbemälte herres negociationer på utländsk botten det torde vara denna han fört med mesta förstånd och värdighet».

Bilaga.

Heml. Protokoll Stockholms Slott Tisdagen den 27 November 1787. Hos K. Majestät närvarande herrar Riksens råd gref Bunge, friherre Fredrich Sparre, gref Oxenstierna, friherre Ramel.

På nådigste befallning inkallades Presidentsekreteraren v. Asp att föra protokollet.

Sedan konungen öpnat det förseglade convolutet, hvaruti alla till danska ärendet hörande handlingar förvarades, behagade H. Maj:t efter data företaga det ena efter det andra för att uttyda anledningarne till hvar och en särskilt.

K. Maj:t ingeck likväl förut uti en omständelig beskrifning om hvad som tilldrog sig vid dess första ankomst till Köpenhamn, och huruledes H. Maj:t kort efter anländandet till slottet upwaktades af statsministren för utrikes ärenderne gref Bernstorff, med hvilken H. Maj:t först i kronprintsens af Dannemark närvaro hade ett samtal, i hvilket förestältes dem bägge, huru hög tid det var att häfva de gamle fördomar emellan svänske och danske folkslagen, hvarutaf Ryssland sig betjänt att väcka missförstånd dem emellan och derigenom betaga desse magter den independance, som naturligen tillhörde bägge riken; på hvilka fördomars undanrödjande man utan dröjsmål borde vara betänkt, då närvarande conjunctur i Europa dertill företedde ett tillfälle, som, om det släptes utur händerne, svårligen stode att återvinna.

Under samtalet hade K. Maj:t till gref Bernstorff visat kronprintsen såsom den, hvilken i sjelfva värket var att anse såsom danskarnes konung och som den, på hvilken deras hopp att afskudda sig ett förhateligit ok egenteligen var bygdt. Det ena med det andra hade gjordt en värkan, som var synlig; och då genast röjde kronprintsen, det han öfver Rysslands tyngande herravälde redan inom sig sjelf hade upfattat ett missnöje, hvilket mera och mera hos honom tillväxte, alltsom han leddes att redigare se sammanhanget och följderne deraf; samt förmärktes äfven tydligen att gref Bernstorff ingalunda förgätit, det han år 1780 genom Rysslands stämplingar drefs ur danske ministeren.

Uti ett senare och enskylt samtal med gref Bernstorff samma afton yttrade denne statsministre på ett utmärkt sätt sin tillgifvenhet för K. Maj:t personligen och för Sveriges interesse, med åstun-

dan att se Sverige och Dannemark uti en nära förening. Han förklarade tillika, huru Dannemark ej annat begärte än att bibehålla fred med sina grannar, men röjde derunder, att ett af dess hufvudsyftemål var att draga Sverige och England ifrån Frankrike. K. Maj:t hade deruppå vidrört den förening, som i äldre tider varit emellan Sverige, Dannemark och Norrige, men derjämte visat de fel, som lågo i Calmare-unionen, hvarigenom densamma i stället att häfva hat och afund folkslagen emellan nödvändigt skulle öka dem. Tider och omständigheter voro nu ganska olika: en nära slägtskap emellan bägge konungahusen, svänske kronprintsens erkända arfsrätt till danska kronan, bägge rikens gemensamma behof att understödja hvarannan emot en granne sådan som Ryssland, Sveriges reserverade pretention på Holstein m. m. voro omständigheter, som borde göra Dannemark upmärksamt på sin egen ställning och på sina beslut i närvarande stund, samt å ömse sidor gifva anledning till förtrolighet och det bästa förstånd desse magter emellan, då K. Maj:t å sin sida erböd upphäfvandet af hela dess påstående på Holstein, om Dannemark upriktigt utfäste sig till hvad som kunde förvissa Sverige om säkerhet emot Ryssland. Sedan detta förutgådt, hade K. Maj:t framtagit det utkast, som var i beredskap till en familleförening (Lit. A)[1]) emellan Sverige och Dannemark, der konungar af Oldenburgska huset besutto bägge thronerne.

K. Maj:t anmärkte härvid till hrr Riksens råd, huruledes han under hela denna underhandling, så ofta som ske kunnat, erindrat danskarne sitt ursprung från oldenburgske huset, dels att de skulle besinna, hvad följder det kunde hafva för dem att vägra förening med en regent, hvars son en gång kunde blifva deras konung, dels för den innerliga vördnad bättre och sämre af danska nationen bära för oldenburgske huset, som gifvit dem stora regenter. Efter ett långsamt genomläsande af detta utkast tillkännagaf gref Bernstorff ett fullkomligt instämmande derutinnan för dess enskylta del, men yttrade tillika dess åstundan, att Ryssland uti förbundet måtte intagas; till förekommande hvaraf K. Maj:t imedlertid med flit låtit inflyta ..§om inbördes garantien bundsförvandterne emellan af lutherska läran för att sätta sådant utom all fråga. Hr R. R. friherre Ramel understälte härvid i underdånighet förbigångsvis, om icke en 3:dje magt, som vore lika nära befryndad, kunde accedera till en dylik familleförbindelse uti det politiska af dess innehåll, med undantag af hvad som rörde den antagna religionens bevarande. Men härom var nu mindre fråga, sedan gref Bernstorff, långt ifrån att invända emot denna article såsom hinderlig för Rysslands intagande i förbundet, funnit sig deraf besynnerligen upbygd; och hade K. Maj:t i synnerhet hvilat sitt påstående om Rysslands uteslutande derifrån uppå faran att förena sig med en magt, hvars regent befant sig uti en så précaire ställning, att en enda man af Preobrasinskygardet kunde väcka en revolution: hvarjämte konungen tillagt, att det utom

[1]) Bilagorna saknas.

dess vore erkändt att, sådan som ställningen emellan Ryssland och Sverige nu var, Porten ej annorlunda kunde anses än såsom Sveriges naturlige allierade, och att ett förbund i närvarande stund emellan Sverige och Ryssland omöjligen annat kunde än förefalla turkarne såsom ett förrådande af deras interesse, och uphäfva det förtroende de altid haft och borde hafva för Sverige; i en stund då det snarare till Sveriges förmån borde befästas, som denna magten kan hända var den enda, som nu fant sig i belägenhet att kunna skaffa dem fred med Ryssland. Fråga upkom sedermera om beskaffenheten af danska conseillen och som hr Schack Rathlow var ledaren af ryska partit och nödigt var att söka förmå honom att inse sakerne efter förevarande ändamål, blef öfverenskommit, att K. Maj:t sjelf skulle tala med honom i detta ämne. Samma dag hade ock K. Maj:t ett samtal med hr Schack, hvaruti denne med allmänna ordasätt förklarade sin åstundan för vänskap och enighet emellan Sverige och Dannemark, samt betygade beredvillighet i hvad uppå honom ankom att befrämja ett förbund desse magter emellan; men yrkade nödvändigheten, i anseende till förut ingångne förbindelser, att Ryssland deruti måtte intagas.

Imedlertid voro liknelserne vid denna dagens conferencer sådane, att nog anledning var att förmoda, det Dannemark utan långt betänkande skulle ingå i saken aldeles efter K. Maj:ts önskan.

Dagen deruppå om morgonen war conseil; efter hvars slut kronprintsen inkom till K. Maj:t och med honom hade ett enskylt samtal ifrån kl. 1/4 på ett till 3/4 på tre. Vid dess första inträde märktes en ledsnad hos honom af en, som fant sig contrarierad i något, som låg honom om hjärtat. K. Maj:t förestälte honom då dess åliggandeu såsom konung, Dess värkeliga modestie hindrade denne herre att familiarisera sig med termen och förmådde honom att flere gånger falla K. Maj:t i talet och säga »mais Je ne suis pas roi». Sådant hindrade honom imedlertid ej att ingå i sjelfva saken. Hvad mäst på honom värkade var, att K. Maj:t frågade, hvad slutsatser han trodde skulle dragas deraf, att Dannemark ej utan låf af Ryssland skulle kunna ingå ett familleförbund med en magt, hvars konung sjelf kom och erböd dem detsamma; samt förestälte honom, huru orimelig och neslig en slik dependance voro, tilläggandes, att K. Maj:t fullkomligen insåg allt, hvartill kronprintsen af Dannemark kunde anse sig förbunden efter tractatens innehåll. Sådana scrupuler voro att respectera vid 18 år, men skulle vid en ålder af 27 gifva honom en ridicule. En slik delicatesse vore berömlig och en skyldighet emellan enskylte personer, men dess nogaste iagttagande, utan urskillning af omständigheter, stater emellan vore att förråda hela folkslags välfärd och bestånd. Sådant yttrades ej nu i afsigt att han skulle uptaga det eller svara derå. Man ville ej surprennera honom, utan endast gifva honom ämnen att tänka uppå, hvilka dess ålder och erfarenhet ej ännu torde hafva företedt: men han vore prints och han kunde ej annat än känna sanningen af allt detta, samt att större delen af de svårigheter, som emot

föreningens ingående blifvit framkastade, vore les avis timides d'un conseil.

Då K. Maj:t sedermera lämnade sitt rum för att inträda uti det, hvarest kongl. familien församlades före måltiden, fant han tillfälle, medan det väntades på änkedrottningen, att taga arfprintsen Fredrich afsides och då i kårthet uprepa det hufvudsakligaste af hvad redan var sagt till kronprintsen, samt derjämte yttra hvad på en gång borde smickra honom och låta honom känna dess åligganden för Dannemarks sjelfständighet såsom arfprints till detta rike, med upmuntran att understödja saken i conseillen på det kraftigaste. Konungen erindrade honom ibland annat, huruledes han långt före detta, innan kronprintsen inträdde i danska conseillen, varit den som derstädes med värdighet och den förste af alla yrkat Dannemarks sjelfständighet och den försigtighet, som borde i agt tagas att ej underkasta sig ryska oket. Då han numera ägde en son, hvilken näst honom, sjelf var närmaste arftagaren till kronan efter kronprintsen, som ej ännu ägde någon afkomma, vore anledningen så mycket större att fortfara uti ett med dess höga börd så öfverensstämmande tänkesätt.

Uti ett sedermera med printsen af Augustenburg hållit samtal märktes nogsamt att denne furste war inblåst af Schack Rathlow.

Under allt detta war baron Albedyhll afsänd till statsministren och förste generaln af danska krigsmagten herr Hut för att meddela honom innehållet af K. Maj:ts föreställningar och propositioner, efter H. Maj:t ej sjelf kunde inlåta sig med denne general, hvilken ej känner annat språk än tyskan.

Om aftonen var conseillen åter församlad, hvilken består af åtta ledamöter. Ibland dem voro kronprintsen, arfprintsen Frederich, gref Bernstorff och general Hut af den tankan att genast ingå tractaten och sedermera derom underrätta Ryssland, men de andre fyra, printsen af Augustenburg, Schack Rathlow, Stampe och Rosenkrants af den meningen, att man förut borde fråga Ryssland till råds, enligt de med samma magt ingångne förbindelser.

Då således meningarne voro lika delte och regementsförfattningen ej i slikt fall lämnar votum decisivum åt någon, var vid detta försök ej något vidare att tillgöra, men conseillen, som icke dess mindre var angelägen, att K. Maj:t ej skulle återresa till sitt land missnöjd, öfverenskom inom sig, att gref Bernstorff skulle såsom ifrån H. danska Maj:t afsändas att å konungens dess herres vägnar erbjuda konungen af Sverige en declaration, som skulle innehålla de fullkomligaste vänskapsförsäkringar, med all den förbindelse å Dannemarks sida till enighetens befrämjande bägge riken emellan och till ett gemensamt godt förstånd till bägges samfälta säkerhet, som H. svänska Maj:t med den föreslagna tractaten påsyftat. Dertill ansågo de sig berättigade, efter tractaten med Ryssland endast förbehöll, att intet förbund utan i samråd med denna magt af Dannemark skulle ingås, men ej deruti något förbehåld var gjordt emot en dylik, ehuru formelig, declaration.

Under ett långt samtal, som vid gref Bernstorffs ankomst till K. Maj:t föreföll med denne statsministre, i hvilket han till ursägt å conseillens vägnar gjorde gällande Dannemarks förbindelser emot Ryssland, sade han ibland annat: »Si c'etoit seulement une autre que cette Impératrice, à qui nous devons le Holstein»; och undföll honom tillika, att tractaten emellan Ryssland och Dannemark innebar i händelse af krig en hjälpsändning af 6 krigsskepp och 4 fregatter samt 500,000 riksdaler i subsidier.

K. Maj:t lät gref Bernstorff då känna, huru danska conseillens temporiserande råd antingen skulle bårtskämma och förlora den unga kronprintsens caractere eller kunna sätta ledamöterne sjelfve med tiden uti ett drygt ansvar; frågandes honom hvad värkan han väl trodde det skulle kunna göra, om, i händelse af ett krig emellan Sverige och Dannemark, hvars utgång äfven så väl kunde blifva till det senares nachdel som förmån, om danska folket finge omständelig del af det förbund, konungen af Sverige nu sjelf erbudit, och af allt hvad vid detta tillfälle förefallit.

Gref Bernstorff, rörd af de föreställningar, som gjordes honom, kunde ej mera än försäkra, huru mycket hvad som nu händt var emot dess enskylte önskan, men att det ej stod i dess magt att för det närvarande värka ändring derutinnan.

Kårt derefter hade herr Schack Rathlow företräde hos K. Maj:t, uti hvilket han nyttjade alla möjliga ordasätt att uttrycka sin önskan att hafva kunnat bidraga till det föreslagna förbundets ingående, men repeterade hvad gref Bernstorff förut sagt om förbindelserne med Ryssland; med tilläggning att utom denna svårigheten vore Dannemark så beredvilligt att ingå det nu föreslagna förbundet, att han kunde försäkra, i fall K. Maj:t öfvertalte sig till Rysslands intagande deruti, det danska håfvet med nöje skulle lämna fullmagt till konungen af Sverige att för egen och Dannemarks räkning sjelf med keysarinnan negociera om denna tractat.

K. Maj:t lämnade honom nu del af ett utkast till en declaration, den H. Maj:t varit sinnad att afgifva till danska håfvet, antingen tractaten kom att äga rum eller intet, och hvarå han då förväntade sig ett dermed instämmande svar. Detta var det enda dokument, som under hela denna tiden kom uti någon af danska ministerens händer och blef dem en anledning till den declaration, hvilken konungen i Dannemark sedermera lämnade K. Maj:t och hvarigenom i stället för en tractat, som inneburit motsvarande förbindelser för bägge, Dannemark nu å sin sida allena utfäste sig till den fullkomligaste förening med Sverige uti starkare ordasätt än K. Maj:t någonsin ämnat begära. Imedlertid hade konungen sagt till hr Schack äfven som förut till gref Bernstorff, det han ej ännu ville anse denna saken (nemligen i anseende till tractaten) såsom slutligen afgjord.

Detta var torsdags afton, och konungen gjorde dess föresats bekant att resa från Köpenhamn nästföljande lördagen.

Danska regeringen, villrådig om sättet, men ense i föresatsen att göra något att tillfredsställa K. Maj:t, höll täta conseiller, fredagen conseil och äfven lördags morgon kl. 8.

Imedlertid hade konungen afsändt ministren baron Albedyhll till gref Bernstorff för att af honom fordra, det något uttryckeligit måtte inflyta uti den tillämnade declarationen, hvarutaf man med visshet måtte kunna sluta, huruvida den igenom tractaten emellan Ryssland och Dannemark utfäste hjälpsändning kunde vara syftande på Sverige eller ej. Gref Bernstorff erböd, att K. Maj:t sjelf skulle dictera denna declaration, men H. Maj:t afböjde sådant, och förbehöllt sig endast att innan underskriften se utkastet dertill, hvilket blef i akt tagit.

Svårigheten att uti konungens af Dannemark allmänt kända olyckliga tillstånd erhålla underskrifter gjorde något uppehåld, och K. Maj:t upsköt sin afresa till måndagen den 5 nov. Imedlertid blef öfverenskommit, att, till förebyggande af alla utspridelser i framtiden, som skulle denne acte blifvit konungen af Dannemark hemligen aftvungen, den ej allenast af dess statsministre skulle contrasigneras, utan äfven genom kronprintsen å dess herr faders vägnar tillställas H. Maj:t; hvilket ock skedde på Cronenburgs slott, onsdagen den 7 nov., dagen före K. Maj:ts öfverfart vid sundet. Declarationen är bilagd sub lit...

Att konungen under dess besök till änkedrottningen och vistande hos henne på Friedensburgs slott med seraphimerorden decorerade sin herr svåger arfprintsen Fredrich, derom erindrade K. Maj:t de närvarande herrar Riksens råd att de redan blifvit underrättade genom hvad H. Maj:t i rådets pleno den 23 innev. öfver detta ämne i allmänhet yttrade, äfven som då likaledes blifvit omrördt, hvad synnerlig fägnad detta vedermäle af K. Maj:ts aktning och vänskap hos bemälte furste upväkte.

Storm och svårt väder hindrade öfverfarten från Helsingör till torsdagen den 8 nov., då K. Maj:t åtföljd utaf kronprintsen af Dannemark anlände tidigt före middagen till Helsingborg. Konungen lämnade då ett ej obetydligt prof af sin vänskap för kronprintsen af Dannemark och af sitt förtroende till Dannemarks försäkringar, då han genast efter landstigningen sjelf förde bemälte kronprints till Landskrona fästning och derjämte tillät öfverbefälhafvande generalen af hela danska krigsmagten hr Hut att tillika bese alla arbeten dersammastädes.

Så snart K. Maj:t efter danska printsens återresa, som skedde samma dag emot aftonen, fådt någon mera ledighet än hela den förflutne tiden, författade H. Maj:t en contradeclaration (Lit...) till konungen af Dannemark, med hvilken öfverste kammarjunkaren friherre Armfeldt affärdades till Köpenhamn. Vid samma tid var danske generalmajoren Haxthausen afsänd ifrån Köpenhamn med ett bref till K. Maj:t ifrån kronprintsen af Dannemark, författat uti de mäst vänskapsfulla ordasätt.

Hvad som tilldrog sig vid friherre Armfeldts ankomst till Köpenhamn, medelst dess utnämnande till riddare af Elephanterorden, kunde ej annorlunda anses än som en publique demonstration af Dannemarks förändrade tänkesätt. Största beviset derå vore de utlåtelser och falska berättelser, som af ryske beskickningarne här och i Dannemark utspriddes, och de påståenden, hvilka vid första hitkomna rycktet derom af grefve Razumovsky blifvit gjorde, att en slik sak var aldeles omöjlig.

Gref Bernstorff hade utom dess försäkrat K. Maj:t, att tänkesättet inom danska conseillen var nu sådant, att så snart Ryssland gåfve Dannemark en anledning att anse tractaten bruten på ryska sidan, så vore danska håfvet färdigt att underteckna det af K. Maj:t nu föreslagne förbundet.

Till bibehållande af ett så mycket större insteg vid danska håfvet hade K. Maj:t funnit för godt att med ambassadeurs creditiver förse dess förut der residerande envoyé friherre Sprengtporten, och hade H. Maj:t, att så mycket mera förbinda sig danska håfvets erkäntsla, dervid förklaradt, det K. Maj:t ej fordrade, att någon reciprocitet i detta fall å deras sida skulle följas.

Den besynnerliga vänskap kronprintsen af Dannemark hyser för sin svåger printsen af Augustenburg hade förmådt honom att till baron Armfelt vid dess beskickning till Köpenhamn yttra ett slags bekymmer deröfver, att genom friherre Sprengtportens utnämnande till ambassadeur han skulle komma att vid alla tillfällen under en dagelig sammanlefnad taga steget af denne dess svåger. Han hade tillika erkändt, huruledes han till ändring i hvad etiquetten i slikt afseende föreskref ej ägde minsta rättighet att åberopa, men anmodat friherre Armfelt att på ett sätt, som ej kunde stöta K. Maj:t, insinuera, huru högt han skulle finna sig förbunden, om H. Maj:t härutinnan ville göra något undantag i anseende till printsen af Augustenburg. Detta var en sak, som försatte K. Maj:t i mycken förlägenhet. Dess vänskap för kronprintsen af Dannemark och dess värklige benägenhet att göra honom till viljes, den modestie, med hvilken han framställt sin åstundan, hoppet att genom en sådan eftergift emot printsen af Augustenburg vinna denne ledamot af conseillen, hvilken förut hållit sig vid ryska partit, voro skäl, som talade för villfarighet å kronprintsens begäran. Å andra sidan var den stora betänkeligheten att ej derigenom lämna andra håf en anledning att tillvita K. Maj:t eftergift af en konungslig rättighet och öpna dörren för franska håfvet till reclamation af en lika eftergift emot printsarne af Bourbonske blodet, påståenden, hvartill franska håfvet wid flere tillfällen röjdt stor hug, men som altid hittills blifvit afböjde. Efter nogaste öfvervägande utaf hvad som i denna saken var att anse såsom mot och med, beslöt K. Maj:t att lämpa sig efter kronprintsens önskan och derigenom än mera öka dess förbindelse, men vidtog tillika en utväg att genom det vilkorliga sätt, på hvilket det skedde, förekomma all den uttydning, som eljest kunnat göras till en eftergift af rättigheter till förfång

för K. Maj:ts värdighet. Konungen nyttjade vid detta tillfälle en den vänskapsfullaste och förtroligaste procedure, och som kan hända var utan efterdöme, i det H. Maj:t jämte ett transsumt af dess redan utfärdade höga instruction för ambassadeuren friherre Sprengtporten, bestående af .. §, som föreskref hvad han i anseende till printsen af Augustenburg hade att i agt taga, tillika sände under cachet volant dess förnyade höga skrifvelse till bemälte ambassadeur med befallning om hvad som nu var att följa i anseende till etiquetten med denne prints, efter det vilkorliga begifvande, hvartill K. Maj:t af personlig vänskap för kronprinsen af Dannemark låtit sig förmå; med anmodan till bemälte furste att, sedan han öfverenskommit med gref Bernstorff om sättet till värkställigheten af det ena och andra, sjelf låta meddela friherre Sprengtporten detta K. Maj:ts bref och befallning.

Huru stor kronprintsens fägnad varit vid undfåendet af H. Maj:ts skrifvelse, var lätt att föreställa sig.

Konungen hade äfven sträckt sin omtanka derhän att sjelf föreskrifva dess ambassadeur den note till främmande ministrerne, hvilken han efter dess audiencer hade att afgifva till förekommande af de falska intryck desse eljest af okunnighet om sammanhanget genom deras berättelser kunnat gifva sine håf rörande beskaffenheten af den complaisance K. Maj:t på kronprintsens af Dannemark anhållan visat hans svåger printsen af Augustenburg. Formulairet till denna note (lit. . .) var äfven inneslutit uti åfvansagde öpne bref till friherre Sprengtporten.

De närvarande herrar Riksens råd, upfylde af förundran öfver det myckna K. Maj:t på så kårt tid uträttat och sättet, hvarmed H. Maj:t i sin vishet undanröjdt mångfaldiga svårigheter, som företedt sig och ledt allt till sitt stora föremål; samt ej mindre intagne af en vördnadsfull erkänsla för dess landsfaderliga omvårdnad att lägga en så hufvudsakelig grundval till Sveriges än större anseende, sjelfständighet och säkerhet, hemställte i underdånighet, om icke tjänligit var att de genom en af dem samfäldt undertecknad skrift meddelade de öfrige herrar Riksens råd, hvilka ej ägde den lyckan att vara af detta utskått, hvad intryck K. Maj:ts nådiga delgifvande af allt detta på de närvarande värkat.

Då H. Maj:t härtill lämnade dess nådiga bifall, öfverenskommo desse herrar af rådet att mötas samma afton uti herr riksrådet grefve Oxenstiernas ämbetsrum här på slottet att der författa och underteckna denna skrift.

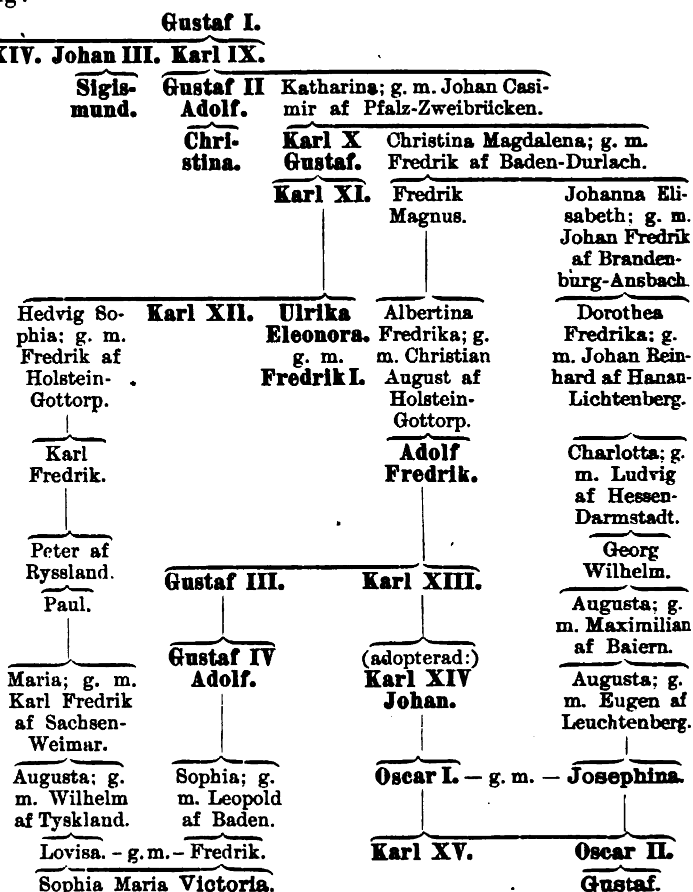
Stockholms slott den 27 november 1787.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några ord om slägtskapen mellan de svenska konungahusen under nyare tiden.

Sverige har under nyare tiden styrts af 4 olika konungaätter (med undantag för Fredrik af Hessen — af en slägt, hvars stamfäder herskat i Brabant —, som vann kronan genom sin gemål Ulrika Eleonora, hvilken afled barnlös), nämligen af det inhemska så kallade Wasahuset och 3 utländska, hvaraf Tyska husen Pfalz Zweibrücken (ursprungligen Wittelsbach) och Holstein Gottorp (ursprungligen Oldenburg) samt Franska huset Ponte Corvo (ursprungligen Bernadotte). Wasahusets siste manlige medlem, konung Johan Casimir af Polen, Sigismunds son, afled 1672 och dess sista qvinliga, drottning Christina, bortgick ur tiden 1689, hvadan denna slägt nu i omkring 200 år varit utslocknad. Men från densamma härstamma såväl nyssnämnda 3 konungaätter (alla genom Karl IX:s dotter Katharina) som ock (genom henne eller någon af hennes 3 fastrar, Katharina, Cecilia och Elisabeth) ett stort antal utländska furstehus och bland dessa det Badenska, hvars nuvarande storhertigs barn dessutom äfven äro ättlingar genom sin mor (hvars mormors far, kejsar Paul af Ryssland, var konung Karl XI:s dottersons sonson) af det Pfalz-Zweibrückenska, och genom sin far (konung Gustaf IV Adolfs dotterson) af det Holstein-Gottorpska huset. Genom den nyss ingångna trolofningen mellan Sveriges kronprins och storhertigens af Baden dotter åvägabringas sålunda ett genomgående samband mellan det förflutna och det närvarande. Det tämligen allmänna föreställningssättet, att huset Holstein Gottorp och dess efterkommande företrädesvis äro Wasaättlingar, måste dock, såsom alldeles ogrundadt, tillbakavisas, ty kronprinsens farmor, drottning Josephina (äfvensom hennes sonhustrur och naturligtvis alla efterkommande), var ju lika mycket Wasaättling som prinsessans, hans trolofvades, förfäder, ehuru dessa, såsom nyss visades, tillika härstamma: hennes farmor, storhertiginnan Sophia af Baden, från Gustaf IV Adolf och hennes mormor, kejsarinnan Augusta af Tyskland, från Karl XI. Öfverskådligast torde dessa förhållanden kunna

inhemtas af bifogade, i största sammandrag upprättade, slägtledning:

x.

Om kanslersämbetet i Sverige under den senare medeltiden.

Det antages vanligen, att kanslersämbetet under folkungaättens tid och senare ofta brukade innehafvas af biskopar (jfr Alin, Sv. Rådets sammansättning under Medeltiden, s. 9; Naumann, Sveriges Statsförfattningsrätt, I, s. 39, 44). Uppgiften strider så till vida mot verkliga förhållandet, som särskildt un-

der folkungaätten ämbetet bevisligen aldrig innehades af en biskop. Biskop Kol i Strengnäs kallar sig visserligen i sitt testamente (Sv. Dipl. n. 1707) för »cancellarius regis», men urkunden är odaterad. Deremot plägade ämbetet som oftast tjena som trappsteg till högre andliga värdigheter, ej sällan till den biskopliga. Flere kanslerer innehade prelaturer vid Linköpings domkyrka. Hvad dekanatet derstädes angår, synas konungarne till detsamma haft presentationsrätt, hvarigenom förhållandet åtminstone delvis förklaras.

I äldre tider deremot finner man visserligen några biskopar innehafva kanslersämbetet, men just vid midten af 1200-talet tyckes förhållandet ha ändrat sig. För folkungaättens tid torde följande förteckning vara upplysande [1].

Valdemar Birgersson.

Kansler.

Kettil, sedermera biskop i Åbo, (chron. episc. Finl.).

Magnus Birgersson.

Kanslerer.

Benkt, konungens broder. 1277. Ärkedjekne i Linköping, sedermera biskop derstädes.

Peter. 1281. 1285. [2])

Birger Magnusson.

Kansler.

Erik. 1297. 1301. Dekan i Linköping.

Magnus Eriksson.

Kanslerer.

M:r Philip Ragvaldsson. 1321. 1336. Dekan i Linköping.

Peder Thyrgilsson. 1340. Kanik i Linköping, biskop derstädes 1342, ärkebiskop 1352.

Niklis Marcusson. 1352. Domprost i Linköping, samma år biskop derstädes. (Kallas »Secretarius» 1347, liksom kaniken Magnus i Linköping och Skara, och var då kyrkoherde i Malmö).

(Hermannus Osgoti, »secretarius» 1353, kyrkoherde i Örebro. Kanik i Linköping samma år).

Jon Karlsson. 1356. 1360. Domprost i Linköping.

Magnus. 1361.

Nicolaus Eskilli. 1363. »Clericus Lundensis», kanik i Lund 1363.

Erik Magnusson.

Kansler.

Marcus. 1358. Kanik i Linköping.

Håkan Magnusson.

Kansler.

Henrik Henriksson. 1363. Kyrkoherde i Torstuna, kanik i Upsala detta år.

Albrekt.

Kanslerer.

Birger Gregersson. 1365. 1366. Domprost i Upsala, ärkebiskop 1366.

Henrik v. Ranten (odat. handl. fr. senare delen af konungens regering).

Samma förhållande torde gälla i allmänhet äfven för den följande tiden. Under Erik af Pommern finner man t. ex. Jo-

[1]) Årtalen, der de äro två, syfta på första och sista gången vi funnit värdigheten i tidens handlingar tillagd vederbörande person. En del af uppgifterna är hemtad ur Munchs afskrifter ur det Vatikanska arkivet.

[2]) Denne Peter canceler kan ej gerna, såsom vanligen antages, vara samma person som biskop Peter i Vesterås. Både biskopen Peter och kansleren Peter ha nämligen beseglat Skenningestadgan omkr. 1285.

hannes Jerechini, sedermera ärkebiskop i Upsala, och Magnus Olofsson Tavast, sedan biskop i Åbo. Hans »secretarius» Arnd blef, som bekant, biskop i Strengnäs. För konung Kristoffers tid är oss ingen annan uppgift bekant än Stiernmans om Olaus Martini, sedermera biskop på Seland. Hr Styffe antager (Bidrag till Sveriges Hist., II, s. CXXVII), att biskopen i Strengnäs skulle ha varit kansler under Kristoffer, men utan att framlägga några bevis. Bestämmelserna i unionskonungarnes handfästningar, som måhända afsågo en mera betydande ställning för kansleren, blefvo väl aldrig för Sveriges del verkstälda. — För Karl Knutssons tid känner man i början kaniken Benkt i Upsala såsom kansler (1449), sedermera dr Claus Ryting, 1453, 1468, sålunda ännu under konungens sista regeringstid. — Under Sturarne rådde naturligtvis undantagsförhållanden. Rådet och riksföreståndarne tyckas ha haft hvar sitt kansli, och dermed hänger måhända till samman att biskop Matts i Strengnäs i ett bref kallas »rikskansler» (se Alin a. a. s. 10). Från Sten Sture d. ä:s tid känner man annars dennes »sekreterare» Petrus Johannis, som af honom gjordes till dekan i Linköping; från de yngre Sturarnes »kansleren» Peder Jakobsson, den sedermera ryktbare biskopen i Vesterås. Äfven praxis under början af konung Gustafs regering synes tala för, att kanslererna togos väl bland prelaterne, men icke bland biskoparne.

Ehd.

Ärkebiskop Tord Pederssons slägt.

Det är bekant att en reaktion till förmån för konung Karl Knutsson inträdde år 1467 och att denna efter ärkebiskop Jöns Benktssons död på ett ännu märkbarare sätt gjorde sig gällande. Ett möte hölls i Örebro i April 1468, der man enades om att till ärkebiskop postulera konungens »frände» (cognatus) Tord Pedersson, hittills dekan vid Linköpings kyrka, och skrifvelsen till den helige fadren dikterades i dess väsentligaste del af konungens förtroendemän riddaren Erik Eriksson och kansleren Dr Claus Ryting. Nämde Tord tyckes ej rönt något allvarligare motstånd i Sverige, man har qvar hans till Upsala domkapitel afgifna försäkran, och förhandlingarna om hans stadfästelse genom påfven måste ha framskridit ganska långt, då penningar redan upptagits för att lösa konfirmationsbullan och priset derför angifves. Han blef sedermera undanträngd af ärkedjeknen i Vexiö, den sedan så bekante Jakob Ulfsson. Om graden af hans slägtskap med konung Karl har man hittills ingenting haft att upplysa; i Bondeättens kända slägtledning finnes ingen plats för denne Tord. Det är af denna fråga vi här skola söka lemna en utredning.

I Diar. Vasten. är för år 1473 antecknadt, att då afled abbedissan Katarina Pedersdotter »et fuit soror carnalis dn. Thordonis, qui fuit decanus ecclesie Lincopensis et postea postulatus ecclesie Upsaliensis». Uppgiften torde väl få anses trovärdig, då ingen bättre än antecknaren i detta fall borde kunna få upplysningar.

Nämda abbedissa kan ej gerna vara någon annan än den Botild Pedersdotter, som 1427 invigdes till nunna och då antog namnet Katarina efter den heliga Birgittas dotter [1]).

År 1452 $^{25}/_{1}$ stadfäster dekanen i Linköping Tord Pedersson jämte hans »syster» Ingeborg Eriksdotter (sjuuddig stjerna) på deras syster, Vadstenanunnan Katarina Pedersdotters bön de gåfvor deras moder och föräldrar skänkt till Vadstena kloster. Att denne dekanen Tord är densamma som den sedermera till ärkebiskop postulerade, derför talar redan det skälet, att Diar. Vast. ej för denna tiden känner till någon annan Katarina Pedersdotter än den blifvande abbedissan.

År 1439 ger nu Benkta Pedersdotter (båt) med sin son Tord Pederssons samtycke under Vadstena kl. sitt ärfda gods Luckerstad, ett gods, som 1428 vid syskonskifte mellan bröderna Ragvald, Erik och Karl Puke och deras syster Benkta, tillfallit den sistnämda såsom fädernearf. De förra äro bekanta medlemmar af Bonde-ätten. Samma år (1428) verkställer Ragvald Puke m. fl. arfskifte mellan Benkta, hustru till Erik Mattisson (stjerna) och hennes svägerska Märta å deras barns vägnar efter farfadern Mattis Gjurdsson. År 1409 (S. D. fr. 1401, n. 1058), finna vi slutligen att Benkta, dotter till Peder Ragvaldsson af Bondeslägten, fadren till de nämda Ragvald, Karl och Erik, gift sig med Peder Andersson. Dottern var sålunda gift två gånger, hade i första giftet sonen Tord, i det andra dottern Ingeborg.

Är nu det hittills anförda riktigt, framgår deraf att slägtskapen mellan konung Karl och vår Tord ej varit synnerligen nära, då modern tillhörde en annan linie af Bondeätten. Slägtledningen skulle få följande utseende [2]):

	Peter.	
Tord Bonde.		Erengisle Petersson.
Rörik Bonde.	Peter Bonde.	Ragvald Puke.
Tord Bonde Röriksson.		Peter Ragvaldsson.
Knut Bonde.	Ragvald Puke. Erik Puke. Karl Puke.	Bengta; g. 1 m. Peder Andersson; 2 m. Erik Mattisson.
Karl Knutsson.	1. *Tord Pedersson.*	1. Katarina. 2. Ingeborg.

[1]) Se Diar. Vast.; jfr äfven Silfverstolpes förteckning på klosterfolket i Vadstena i Hist. Bibl. I.

[2]) Vi förutsätta att Tord Bonde verkligen var bror till Erengisle.

Så långt tyckes allt vara i sin ordning. Ännu 1458 finner man dekanen Tord »Bonde» Pedersson [1]) till Vexiö domkyrka sälja bland andra gårdar äfven en (Lunda), som nämnes bland Benkta Pedersdotters fädernearf 1428. Men nu inträffar det sällsamma förhållande, som vi ej kunna förklara, att den Tord Pedersson dekan, som 1452 kallar Vadstenanunnan Katarina Pedersdotter för syster, och på mödernet tillhör Bondeätten, och den dekanen Tord Pedersson, hvilken blef »postulerad» till ärkebiskop i Upsala och enligt Diar. Vast. var bror till Vadstena-abbedissan Katarina Pedersdotter, föra alldeles olika vapen, den förre två greniga horn, den senare tre sparrar öfver hvarandra. Dekanerna af 1452 och 1458 tyckas ju vara desamma. Antingen skulle efter detta en ny dekan Tord Pedersson ha följt i Linköping, då emellertid alla källornas uppgifter om dessa två svårligen kunna vara riktiga, eller också har vederbörande af någon anledning ändrat sigill.

De båda sigillen meddelas här nedan, det förra efter originalet vidhängande en urkund af 1452, det senare rekonstrueradt efter tvänne sigill vidfästa urkunder af 1466 och 1468.

Ehd.

En svensk furstes bröllop i Heidelberg 1579.

Gustaf I:s yngste son, hertig Karl, hade, som bekant, i sitt första gifte till gemål kurfursten Ludvigs af Pfalz dotter Maria. Bröllopet firades i Heidelberg och förloppet dervid inhemtas af följande bref, som torde befinnas ganska upplysande för tidens plägseder. Det är skrifvet till friherre Sten Erikssons (Leijonhufvud) enka, grefvinnan Ebba Månsdotter (Lilljehöök), från hennes son grefve Axel (Lewenhaupt), hvilken, såsom en af sitt lands stormän och dertill hertig Karls eget syskonbarn, utgjorde en af dennes följeslagare på bröllopsresan, hvarifrån äfven grefve Axel hemförde en brud (Sidonia af Falkenstein, halfsyster till

[1]) Afskr. på papper i Riksarkivet.

konung Gustaf I:s måg, pfalzgrefven Jörgen Hans af Veldenz, hvilken, enligt nedanstående bref, der han kallas »vår paltsgreve», till vigseln framförde sin svåger hertig Karl).

Originalet förvaras i Riksarkivet; det utgör ett fullskrifvet ark samt är helt och hållet egenhändigt med allt igenom fortlöpande rader och merändels små begynnelsebokstäfver för namnen samt nästan utan skiljetecken. Omslaget med utanskriften återfinnes ej. Brefvet lyder sålunda: [1]

Minn sonlige ödmiukie tienst och velvelige helse min h(jertans) k(ära) frumor medh Gudh then alsmechtigeste nu och altidh tilförende.

H(jertans) k(ära) Frumor! All sonlich ödmiuk tilplichtigh tacksеyelse for al den moderlige gunstige och kierlige omvordnedh, Er N(åde) stedes om megh haft hafver och ytterligere forhopes hafve vill, letter jagh nu for tidhsens korthet skyll bestå, efter dene lackiei så hastigt er blefven afferdiget; och önskier allenest, att den alsmechtige Gudh ville beholle Er N(åde) sampt alle mine kiere vordneder vedh en stedich helse och longvarich lifsundhet och med leghlich tidh unne meg adh fine Er N(åde) med dom alle igen medh frögd och al velmage;

Och gefver min k(ära) h(jertans) frumor hermedh sonligen och korteligen tilkienne, adh den högborne Förste min nadigh herre hertich Karll medh samt hele hans Förstl. N(ådes) fölie lyckligen och vel have så vitt fulbracht denne rese, deth vie ankome hit til Heidelberg nu i Mondax, och då strax den förstlige höghtidh blef i verkiedh stelt med sadane seremonier, adh först uten for byn, en mile vegs, bleve vie undfongne af kurfursten i egen person, hvilkien hade i sitt fölie 10 förster medh 15 hundrede hester vedh pas, nemlige hertig Hans Kasemir, lantgref Ludvik, landgref Filips, la(n)dgref Jörgen, herzogh Reichert von Zimerenn, 4 unge förster von Zwebruk, en margrefve von Baden, landgref Villems son, hvilkien var der i sin her fars stadh. Af dette förstliche selskap bleve vi införde, och ner vie kome på slottedh, stodh frugentimeredh alt nere på boriegorden, foruten vor unge förstine, som perlementedh brachte tilvege; och var der en temelich vackier hop; förstiner, frökier och greffiner vore der allenest over 30, deth andre frugentimeredh gik över 100-taledh.

Den tidh min herre nu blef förd op i sitt gemach, rykte hvar i sitt herberg och pyntede seg medh det snareste til och droge på slottedh igen, då strax min herre blef förd i en stör sal, der bruden rede medh hele frugentimeredh var inne för os; och stoge försterne, så vel brudhgummen som de andre, alle til hope på reden på den ene siden, likie så bruden och frugentimeredh tvert imot dom. Seden, efter en long oration, kurfursten(s) kanseler giorde, och svaredh blef af min herres kanzeler, blef predikien hollen. Ner den var ute, gik

[1]) Interpunkteringen är redaktionens. Några smärre förändringar i stafningen äro vidtagna. Brefskrifvaren använder bl. a., måhända endast af vårdslöshet, på flere ställen o i st. f. ö. Det har här blifvit utbytt.

kurfursten sielf bort och tog sin dotter vedh handen och förde henne fram för alteredh, endoch deth intedh annedh var, en en liten benck dit satt och en dyne forelagd; blef och då min herre af var paltsgreve och hans son framfördh, och der så til hope gefne i den gamle Gesus nampn. Och i den ene vran stodh en seng, hvilkien, nar presten hade utrettedh sitt embete, blef deden lyft och satt mitt på golvet, der man då satte de högborne unge tu in en liten stund, til des konfekt och vin var inboredh. Seden ginge vie ner i en annen sal til bords, och, ner måltiden var skiedh, atter op i same sal, der de bleve tilhope gefne, och en time heller 2 dansedh. Seden toge de afskiedh til godh natt, och min herre gik i sitt losement, der då kurfursten personlig kom och förde sin dotter dit och överantvordede hennes N(åde) i min prinses vold och verie. Den alsmechtige gudh lette dom lenge medh helse och myen hugnedh blive tilhope. Altså er deth hertil komedh til eth gott beslut.

Min h(jertans) k(ära) frumor kan jagh ickie unervege lette sonligen tilkienne geve, huru min legenhet seg forefaller. Och er den velborne herre gref Johan von Falkienstein i Gudh saleligen afsomnedh; Gudh forlene honom en saligh opstondelse! Men hvadh anlanger videre min handel, blir deth och fortsatt och till beslut bracht om en 14 dager heller 3 vekier her efter, for hennes slecht och förvanter have i ingen matte velet ingått heller tilstatt, hon skulle drage på det sett i fran dom, för en henes högtids dagh hollen var; derföre jagh meg och intedh synnerliget har kunet der uti vegre. Den alsmechtige Gudh letteth elienst skie i den stund, att deth ma vare hans helge nampn til ere, och seden mine kiere förvanter och dom det nemst geller, till hugnedh och velbehag, som meg, nest Gus hielp, ickie anedh forhopes. Men jagh har enu intedh taledh hvarkien medh henne heller henes Frumor, för ursack adh deth ulycklige fal, som seg medh henes her far haver tildraget, har förhindret, deth de inteth ere hit komne. Men då har jag vel fatt bref deden, der uti hon af meg begärer, der jagh något budh hem afferdigede, jag då ickie ville forgete adh andrage henes ödmiu dotterlige tienst och kierlige helse; derhos bedeth, min k(ära) h(jertans) frumor henne seg vil altidh til det beste moderligen och kierligen lette vare befaledh: der Gudh så har forsett, adh hon medh helsen må kome der in, vill hon gerne beflite seg om adh göre min kiere h(jertans) frumor al dotterlich tienst och alt deth, Er N(åde) ett kierliget och gott velbehag til hafve kan. Derfore jag meg och ödmiukieligen forser, min h(jertans) k(ära) frumor letter seg och hennes ankomst vare kier och behagelich, som jag deth i alle mine lifsdager med al sonligh hörsamligh tienst och velveligheț ödmiukieligen fortiene vill.

Och veth nu intedh annedh synnerligett adh skrive om; uten hure min herre tager sin rese videre före, om vie noget kome in i somer heller och fortöve herute denne tilkomendes vinter öfver, kan jagh ickie vist vette; men, som deth seg letter anse, töre vie vel så snart blive som fare. Men deth far man nu snart sie; för, skule vie

nogen vert kome i dene somer, då vill her inte lenge töves. Hermedh befaller jag min h(jertans) k(ära) Frumor i den alsmechtige Guds nadige omvordhnedh, den Er N(åde) for allt ont nadeligen bevare ville. Datum Heidelberg den 17 Maj anno 1579.

E(der) N(ådes) O(dmjuke?) V(äl?)V(illige?) son
A Lewenkopf
Friherre til Grefsnes. m.p.

x.

Bref upplysande svenska historien. [1])

Från konung Carl den tiondes tid äro här nedan intagna några bref, dels skrifna under hans mest lysande krigsföretag, tåget öfver Bält, dels berörande en af hans fredliga inrättningar, den nya banken. De först nämnda äro konungens egenhändiga skrifvelser till riksamiralen och fältmarskalken Carl Gustaf Wrangel jämte dennes svar och teckna svårigheterna, betänkligheterna och de skiftande utsigterna vid detta följdrika företag. Man ser konungen och fältherren rådgörande med hvarandra, försökande än den ena utvägen än den andra, noga aktande på hvarje tillfälle, som öppnar sig, pröfvande allt, beredda på allt, till dess det afgörande beslutet tages och vinner framgång. Det sist nämnda är ställdt till samme herre af kommissarien i kommerskollegium Johan Palmstruch och skrifvet veckan innan han i Stockholm på norrbro öppnade den första bankinrättningen i Sverige. Det visar med hvilka planer och under hvilka förhoppningar detta skedde.

---

4) *Brefväxling mellan konung Carl X Gustaf och Riksamiralen C. G. Wrangel.*

Från C. G. Wrangel till Carl den tionde Gustaf.

Colding 23 Jan. 1658.

Jag har kommit hit i afton och genast låtit undersöka isen. Erfaret folk säger, att sundet vid Middelfart svårligen fryser för strömmens skuld, men att om det håller i att frysa fyra dar till så som nu, isen väl kan lägga sig häremellan och Assens, så att det går. Jag har derför skickat generaladjutanten Ahrensdorff att sätta vakt vid stranden af Årsund midt emot Assens, som skall timme för timme undersöka. Så snart det finnes att det bär, skall jag derom i underdånighet underrätta. Folket säger ock, att isen ibland bär på andra sidan Fredriks-

[1]) Följande bref, (och utdrag) liksom de sid. 124—127 tryckta äro meddelade af hr f. d. statsrådet F. F. Carlson.

odde: jag skall vid min ankomst dit låta undersöka. Vid Middelfart lär det ej alldeles ligga, utan gå öppet midt i strömmen.

Från den samme, Fredriksodde den 24 Jan.

Jag har ridit hela vägen från Colding hit längs vattnet och noga sett, om det vore fruset, men det var öfveralt öppet. Här synes det omöjligt, emedan strömmen är så stark. Efter hitkomsten har jag skickat ett par mil härifrån vid stranden uppåt Horsens att undersöka, men ännu ej fått svar. Jag väntar med otålighet hvad vakten vid Assens färja skall bringa.

Från den samme den 25 Jan.

Det synes blifva mera tö. Allt är öppet.

Från den samme den 26 Jan.

Ahrensdorff är återkommen. I dag tidigt gick en corporal med 5 ryttare öfver till Brandsö, för att se, om det bar derifrån till Fyen. De blefvo alla tagna, utom en; jag vet ej, om fienden kom mot dem med båtar eller på isen. Jag har nu gifvit Ahrensdorff 100 musketerare och 50 ryttare, att gå öfver till Brandsö. Uppåt börjar äfven frysa, ehuru isen ännu är tunn.

Från konung Carl den tionde Gustaf till riksamiralen Wrangel.

Flensburg den 27 Jan.

Förra natten frös det åter starkt. Det tros om några dagar bära. En skarp ostlig vind underlättar. Vi gille eder tanke att gå öfver vid Assens, men göra en diversion vid Middelfart. Tagen det cavalleri, I ämnen, med några trupper till fots och låten dem avancera till Hadersleb, dit jag ock kommer, sedan Weimars och Aschebergs regementen kommit, som troligen sker i morgon bittida. Vid Assens har legat några dar, och om kölden fortfar ett par dagar till, kunna vi der gå öfver.

Öfvergången skedde emellertid icke vid Assens, utan något nordligare öfver den lilla ön Brandsö. Det var den 30 Januari som svenska hären gick öfver lilla Bält. Derefter återfinna vi både konungen och riksamiralen på Fyen.

Konungen tog sitt högqvarter i Odense och det närbelägna Dalhems kloster, Wrangel gick längre fram, till Nyborg, för att tillse, om man kunde komma öfver stora Bält, der några danska örlogsskepp syntes vilja hindra öfvergången till Seland. Brefväxlingen fortfar.

Från Carl den tionde Gustaf till riksamiralen Wrangel.

Odense den 1 Febr.

Rätt nu bekommer jag Edert bref, derutaf jag erser, huru I Rikets råd af Danmark Otto Krag bekommit hafva jemte ock åtskilliga andra officerare och att det vill för visso berättas att det skulle bära vid Tåsingh[1]) att gå öfver till Langeland och så till Laland: alltså vore ingen minut att försumma vid detta starka frost och oansedt jag väl i dag låter följa Eder Essens brigadh, så ville I endoch, der I härom äre förvissade att det må bära och att frosten continuerar, ville I icke underlåta att taga Eder marsche genast åt Svinneborg (Svendborg), lemnades allena Bornemanns Regemente jemte 50 à 60 Musketerare i Nyborg: med alt det öfrigå ville (I) gå fort så knektar som ryttare genast åt Langeland, dragandes till Eder Fab. Berns Infanteri; och de små lätta stycken, som här äro, jemte alt Cavalleri skall jag i morgon låta gå härifrån åt Svenborg, allenast att jag ännu uppå detta mitt bref får svar af Eder i natt, om I således resolverade ären att gå fort i morgon åt Svenborg, så skall alt möta Eder der. — Spenses Brigad som gick åt Fredriksodde hafver jag beordrat att genast tillika med de svåra stycken marschera hit. Jag sänder ock emot Königsmarks Regemente till fot att det genast öfver Alsen skall begifva sig hit, hvarmed jag då sinnader är, och så snart stycken kunna bringas hit, gå åt Nyborg och attakera skeppen der. I ville altså icke försumma Eder och hålla Eder icke upp för skeppens skuld, i fall I eljest practicabelt befinnen att kunna komma öfver till Langeland och så åt Laland, ty tiden är kostelig. — Gud gifve I komme öfver åt Seland, det vore en önsklig sak, men jag förundrar mig, hvarföre Otto Krag icke är gången den vägen, i fall det bore. Toutefois il ne faut point perdre aucune minute, s'il est possible de passera. Jag skall ock gifva Eder bref med till Stenbock[2]), till Gref Baner[3]) och till Peter Ribbing[4]) att de genast uppå Eder begäran låta garnisonerna ock stöta till Eder med fotfolket, nu Gud gifve till lycka och Eder härmed Gudi befallandes.

Från den samme till den samme den 2 Febr.

Rätt nu bekommer jag Edert bref med Arensdorff och deraf erser hvad I med en man, som ifrån Langeland kommen är, hafven kunnat bekomma någon information om isens beskaffenhet der emellan, och såsom jag i går månde Eder tillskrifva allenast uppå det hoppet Eder då var gjordt, att isen deremellan skulle

---

[1]) En liten ö mellan Fyen och Langeland.
[2]) Gustaf Otto, öfverbefälhafvare för armén i Sverige.
[3]) Gustaf Adam, öfverste för adelsfanan.
[4]) Landshöfding i Elfsborgs län och kommendant öfver garnisonerna i Vestergötland.

bära, altså synes vara nödigt att förr än som man sig dit begifver, vi mera visshet härom hafva kunde: jag hafver ej heller ännu något svar utaf Dalberg, derföre låter jag mig helt väl behaga, om man dröjde i Nyborg så länge, intill dess jag bekommer svar genom Dalberg om eljest kan gå säkert; och vore önskligt om skeppen emellertid emporteras kunde ock hoppas jag att manquement uppå dricka skall tvinga honom. Skulle I eljest vilja hafva mer knektar till Eder och söka en gång attakera endera skeppet par force, uti hamnen om nattetid, så hafven I att sådant mig veta låta. Eljest aktar jag nödigt att vara att jag i dag eller i morgon någon visshet bekommer om isens beskaffenhet, på det I då vele sända ifrån Eder de tyska Ryttare att låta gå hvar hem till sitt qvarter. Eder dermed Gudi befallandes.

Från den samme till den samme.

Dalhems kloster 3 Febr.

I fall jag får viss kunskap att det bär öfver till Langeland, bäst låta Rytteriet gå förut till Langeland och Laland och sedan fotfolket gerad åt Korsör.

7) *Riksamiralen Wrangel till konungen.*

Nyborg 3 Febr. kl. 10 e.m.

Just nu kommer Generaladjutanten Arensdorff tillbaka ifrån Sprö (Sprogö): han har varit nära Seland. Han säger, att till Sprö är isen fast nog, men derefter lös och hålig, så att mycket hazardeust gå med armén.

Carl den tionde Gustaf till riksamiralen Wrangel.

Odense 4 Febr.

I morgon middag kommer jag till Eder att bese den orten. Gud vet hvad Fab. Berns gör, som inga svar sänder. Alt hvad han gör, måste gå långsamt. Jag tror han icke en gång sändt Dalberg bort eller rätt efterföljt de ordre jag genom Dalberg muntligen gifvit honom.

Samma afton som detta bref skrifvits ankom den efterlängtade Dahlberg till konungen med underrättelse, att isen till Langeland och vidare till Laaland vore fullt säker. Derpå följde konungens hastiga resa till Nyborg, samma natt öfverläggningen med krigsrådet, dess afstyrkan och konungens beslut att ändock gå öfver. På morgonen den 5 bröt konungen upp från Nyborg och gick samma natt, under töväder, öfver isen till Langeland samt den 6 Febr. öfver stora Bält till Laaland. Under vägen skref han till Wrangel ett bref, hvarpå svaret följer:

Riksamiralen Wrangel till konungen.

Nyborg 5 Febr.

Jag har just fått E. M. bref, hvari E. M. ställer mig fritt, om jag vill gå öfver här vid Korsör eller följa. Men jag håller det förra för hazardeust, emedan då jag i dag sändt en corpral mot Seland att recognoscera, männen som bor på Sprö har varnat att inte gå långt, emedan det i går och i dag blåst temligen starkt och vid sådan vind vattnet plägar gå upp inom några timmar. Jag har derför gifvit Infanteriet ordre att följa och bryter upp i morgon underst bittida, under önskan, att Gud ännu måtte något fördröja det inbrytande tövädret.

Den 12 Febr. stod den förenade svenska hären på Seland, hvarpå freden följde.

---

5) *Bref från Johan Palmstruch till riksamiralen Carl Gustaf Wrangel.*

Stockholm den 13 Juli 1657.

Jag vann mitt desiderium hos K. M. efter Eders Excellences bortresa från Frauenburg att upprätta vexel- och Lånbanken först i Stockholm, sedan på andra orter i och utom riket till K. M:t och kronans såsom hvarje undersåtares bästa, utom några Schinder, som äro vana att taga 10, 15, 20, 25 ja 50 pC. på deras penningar.

Nu är jag i verket att i Guds namn anställa Wexelbanken i nästa vecka i Ers Excellences salig Vetters hus vid Norrbro, som eljest skulle (stå) tomt. Byggnaden af Ers Excellences hus på Riddarholmen vill jag befordra genom försträckning af några 1000 Daler ur Lånebanken, hvaremot huset i pant. När Vexelbanken 2 à 3 månader varit i gång, skall man kunna belåna några 100,000 Daler i Lånebanken eller Lombarden äfven på fast pant, såsom landtgods, åkrar, ängar. Om Eders Excellence äfven i detta vill vara betjent, så är jag dertill benägen.

Underrättelser.

Sverige. **Anders Fryxell †** Hist. Tidskrift får hardt när börja sin verksamhet med att anteckna förlusten af Sveriges äldste häfdatecknare, en bland stiftarne af Svenska Historiska Föreningen, kyrkoherden i Sunne, professorn D:r Anders Fryxell. Ehuru sedan någon tid tillbaka motsedt, har prof. Fryxells frånfälle väckt allmänt deltagande. Mer än ett halft århundrades outtröttlig verksamhet i den

svenska historiens tjenst har funnit sin afslutning; den hade fortsatts nästan ända in i det sista.

Fryxells namn har blifvit så nära förknippadt med ett af hans verk, att hela hans öfriga omfattande litterära verksamhet vid sidan deraf visserligen ej blifvit förgäten, men väl alldeles stäld i skuggan. Det var år 1823 som första delen utkom af *Berättelser ur Svenska Historien till ungdomens tjenst*, ett verk, som under sin anspråkslösa titel mer än något bidragit att sprida intresset för fäderneslandets historia vida utom de egentliga forskarnes krets. Det hade också i sin början en högst ovanlig framgång. Af första delen utkom 11:e upplagan 1866. Och det har utan tvifvel genom många förträffliga egenskaper förtjent denna framgång. Friskheten, naiviteten i dessa berättelser, stilens värme och den ofta träffande karakterteckningen, för hvilken anekdoten gerna och ofta på ett lyckligt sätt användes, ha ännu icke upphört att fängsla läsarens uppmärksamhet. Helt visst är för flere än den, som skrifver dessa rader, det intryck ännu lifligt, som framkallades vid läsningen af berättelserna ur Gustaf II Adolfs historia, denna hjeltedikt på prosa, och mer än en torde det vara, som genom dessa Berättelser gjorts till en häfdaforskningens uppriktige vän. Att i de följande delarne uppleta motstycken till dessa första berömda skildringar skulle väl icke vara svårt. Vi påminna endast om teckningarne af Axel Oxenstierna, af Olof Rudbeck.

Efter en längre utländsk resa genom Polen, Österrike, Tyskland, Belgien m. fl. länder åren 1834—35, hvarunder F. äfven hade till uppgift att efterforska de handskrifter, som katolska prelater misstänktes ha fört ur landet under början af Gustaf I:s regering, återupptogs utgifvandet af Berättelserna med drottning Christina (1838). Man har anmärkt, med rätta och med beklagande, att de i plan och framställning undergingo en väsentlig förändring. Uppgiften blef djerfvare och anspråksfullare; titeln kom allt mindre att svara mot innehållet, och det visade sig snart att det var ingenting mindre än Sveriges historia som F. ville teckna. Också svälde omfånget. I 10 delar hade man fått skildringen af tiden t. o. m. 1654, i 36 inrymdes de 117 följande åren. Det uppväxte under tiden omkring Geijer och hans lärjungar en historisk skola, hvars utmärkande drag blef den noggranhet, med hvilken detaljforskningen bedrefs, och det kunde ej slå felt att sammanstötningar skulle ega rum mellan den raskt arbetande F. och detta yngre slägte. Den första, liksom den ryktbaraste, striden fördes med anledning af skriften »Om aristokratfördömandet i Svenska historien», och bland motståndarne uppträdde både Bergfalk och Styffe. Polemiken fortsattes, medan nyss antydda forskningsmetod blef allt strängare, och man lät den gamle häfdatecknaren mer eller mindre tydligt förstå att han misskänt sin egentliga uppgift; att han ej var en verklig källforskare. Alltid redo att försvara sina meningar, lät denne sig dock icke störas; han fullföljde till slut sitt verk efter den nu en gång faststälda planen, oförskräckt framläggande sin egen uppfattning, äfven när den snörrätt stred mot den herskande åsigten, och ännu vid 85 års ålder med ungdomligt mod vederläggande

sina motståndare. Och i sjelfva verket ha F:s meningar mer än en gång tvungit till förnyade undersökningar, väl äfven till beriktigande af mången häfdvunnen föreställning, liksom man icke heller skall förgäta att F. i sina Berättelser ofta gick fram genom skeden af vår historia, som då han skref och delvis ännu i dag icke blifvit underkastade en ny och fullt historiskt-vetenskaplig undersökning. Det skall alltid komma att inverka på bedömandet. Huru ofta återfinner man icke, för öfrigt, ända till det sista den gamle varmhjertade oefterhärmlige mästaren i den historiska berättelsens konst!

A. Fryxell föddes d. $^{7}/_{2}$ 1795 i Hesselskog på Dal, blef magister 1821, var sedan lärare vid åtskilliga läroverk i Stockholm, blef rektor vid Maria lärdomsskola 1828, fick professors namn 1833 och blef kyrkoherde i Sunne, ett af Sveriges största pastorat, 1835. Från och med 1847 åtnjöt F. förmånen att under oafbruten tjenstledighet, utan att störas af några näringsbekymmer, odeladt kunna egna sig åt sin litterära verksamhet och han tillbragte nu sin tid, så snart den icke afbröts af studieresor, uti hufvudstaden. Här afled han också efter en lång tids aftynande den 21 Mars 1881.

Skrifter i historia: De situ Reidgothiæ, 1821. — Berättelser ur Svenska Historien, 1—46, 1823—1879. — Karakteristik öfver tiden och de förnämsta handlande personerna i Sverige 1592—1600, 1830. — Kort sammandrag af Sveriges historia till folkskolornas begagnande, 1835. — Handlingar rör. Sveriges Historia ur utrikes arkiver, I—IV, 1836—43. — Orsakerna till den histor. orättvisa, hvarmed kat. tidehvarfvet blifvit i Sverige behandladt, 1847 (i Läsn. för bildn. och nöje). — Om aristokratfördömandet i Svenska historien, 1845—1850. — Åreminne öfver Erik Dahlberg, 1848 (Sv. Akad. Handl., 24). — Orsakerna till Karl XI:s sista sjukdom och död; Beskyllningarne mot frih. J. Burenskiöld att hafva sökt hindra k. Karl XII:s hemresa 1715, 1857 (Vitt.- Hist.- och Ant.-Ak:s Handl., 21). — Om olagligheterna i rättegången mot Görtz, 1854; Orsakerna till Karl Gustafs anfall mot Danmark i Aug. 1658, 1855 (båda i »Nord. Univ. Tidskr.» 1854, 55). — Bidrag till Sveriges Litteraturhistoria 1—6, 1860—62; samt dessutom uppsatser och genmälen dels i äldre litterära tidskrifter dels ännu i Svensk Tidskrift och Historiskt Bibliotek.

Ehd.

Alfred Gustaf Ahlqvist † Äfven de yngre historieskrifvarnes led har nyss glesnat och det tomrum der uppstått vitnar om att svenska häfdaforskningen drabbats af ännu en svår förlust. A. G. Ahlqvist kan med fog sägas hafva tillhört de utkorade målsmännen för den historiska vetenskapen. Hans historiska blick var skarp nog för att med lätthet kunna följa den ledande tråden i historiens väfnad och förmådde på samma gång att utreda samt att mäta vigten och betydelsen af detaljernas trådar i densamma. Derigenom kom han att intaga en framstående plats bland historiske författare under en period i vår historieforskning, som, mer än någon föregående,

betecknas af genomgående undersökningar af de historiska urkunderna, till och med af sådana, hvilkas värde synes förut hafva varit alltför ringaktadt. Ahlqvist var inom den historiska konsten miniatyrmålare. Icke blott personernas drag, sjelfva deras kostymer äro med den finaste pensel i detalj återgifna. Vi behöfva här endast påminna om de båda bilderna: Erik XIV och Katarina Månsdotter.

Alfred Gustaf Ahlqvist föddes i Runstens socken på Öland den 17 Juni 1838. Hans föräldrar voro den såsom historisk forskare och skriftställare kände kontraktsprosten Abraham Ahlqvist och dennes hustru Sara Gustafva Brun. Faderns arbete »Ölands historia och beskrifning» anses ega ett äfven för vår tid högt värde och sonen fördrog ej gerna att yngre forskare sökte förringa detsamma. År 1863 utgaf Ahlqvist sitt första historiska arbete, nämligen sin gradual-afhandling om oroligheterna i Småland och Vestergötland 1529, hvilken belönades med Geijers pris. Samma år promoverades A. i Upsala till filosofie doktor och blef antagen till e. o. amanuens vid universitetets bibliotek. I universitetets årsskrift inrymdes plats åt hans i tvenne afdelningar (åren 1864 och 1866) utgifna afhandling om »Aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering» och år 1864 kallades han till docent i fäderneslandets historia samt blef i slutet af samma år utnämnd till lektor i historia och modersmålet vid elementarläroverket i Jönköping, hvarifrån han 1869 förflyttades till en motsvarande lärarebefattning i Vexiö.

Det af A:s arbeten, som väckt största uppmärksamheten, är hans år 1868 utgifna skrift om »Konung Erik XIV:s fängelse och död». Den gamla, af A. här förfäktade åsigten, att Erik verkligen blifvit förgifven, framkallade ett inom vår historiska litteratur ovanligt lifligt meningsutbyte [1]), som fortsatts i tolf år, enär de sista följdskrifterna äro införda i Eira för år 1880. Ahlqvist kan anses hafva gått segrande ur denna fejd.

Det var hufvudsakligen åt 1500-talets historia A. egnade sina krafter och det var ock för att samla material till denna han företog sina forskningsfärder såväl inom landet som i Danmark, Finland, Tyskland, Polen och Österrike. Värderika afskrifter af handlingar i främmande arkiv hafva genom hans försorg blifvit åt riksarkivet förvärfvade och det var äfven han, som vände den polske historieforskaren, prof. Liskes håg till vårt lands historia. Bland de bidrag A. lemnat »Historiskt Bibliotek» intager uppsatsen »Om Sturemorden» första rummet. Det varma intresse, hvarmed han sjelf, ehuru bosatt i en landsortstad, fjärran från de förnämsta arkiven, bedref sina egna och omfattade andras historiska studier, ingaf honom tanken på att utgifva en historisk tidskrift. Om ett sådant företag talade han gerna och med värme och utan tvifvel hade det icke kunnat anförtros i bättre händer. Då några år före sin död

[1]) Förteckning på de särskilda skrifterna finnes intagen i den omarbetade och år 1878 utgifna upplagan af Ahlqvists skrift, hvilken då bar titeln »Konung Erik XIV:s sista lefnadsår».

A. fattade tanken att förlägga sin lärareverksamhet till hufvudstaden, väcktes glädje hos historiens vänner, ty man trodde sig derigenom kunna hoppas att hans framstående talang som historieskrifvare skulle bära ymnigare frukt. Omständigheter gjorde dock att han föredrog att qvarstadna i Vexiö, der han äfven afled den 26 Mars 1881.

K. Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien ville belöna honom för de historiska arbeten han redan lemnat och på samma gång tillförsäkra sig om ett nytt. Han invaldes år 1879 till dess ledamot och egnade sina sista krafter åt sitt inträdestal, hvars ämne skulle blifvit »den katolska reaktionen i Sverige i slutet af 16:de århundradet». Genom döden afbröts detta hans verk och de förväntningar, med hvilka man alltid begärligt motsett nya arbeten af Ahlqvists hand, gäckades nu för första gången.

—*rst*—

Carl Fredrik Wiberg † Den 5 Februari 1881 afled lektorn vid Gefle högre elem.-läroverk C. F. Wiberg, en för historien lifligt intresserad och verksam man, vid 67 års ålder. Utom läroböcker i svensk och allmän historia samt en Atlas till Allmänna Historien har han utgifvit följande historiska arbeten: *Om Asarne efter nyare, deribland slaviska källor* (1853). — *Atlas till Sveriges Historia* (jte T. v. Mentzer; 1856). — *Gestriklands Runstenar* (1865, 67). — *Om de klassiska folkens handelsförbindelse med Norden och inflytande på dess kultur* (1867). — *Om Grekernas och Etruskernas inflytande på bronskulturen* (Lärov. progr. 1869). — *Om de fornariska folkens behandling af sina döde* (Lärov. progr. 1877).

— Öfverbibliotekarien **G. E. Klemming** är f. n. sysselsatt med utgifvandet af ett för vår historia synnerligen vigtigt arbete, nämligen en »Förteckning öfver tryckta skrifter rörande Sveriges förhållande till utländska makter». Förteckningen, uppstäld i likhet med hr Klemmings Förteckning öfver samtida berättelser om Sveriges krig, torde komma att omfatta 20 à 30 ark, af hvilka de första redan äro tryckta.

— Hvar och en, som sysselsatt sig med vår äldre historia, har med saknad erfarit bristen på uppgifter, hvar historiska handlingar finnas tryckta, och desse äro det i sjelfva verket i ett vida större antal än man från början skulle vara benägen att tro. Man har saknat ett verk motsvarande danskarnes »Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ». För fackmännen har det emellertid icke varit obekant att hr **C. Silfverstolpe** länge varit sysselsatt med förarbeten för ett dylikt verk, afsedt att omfatta tiden t. o. m. 1718. Med så mycket större tillfredsställelse höra vi att arbetena på detsamma åter lära blifvit på allvar upptagna, som uppgiften är en af de mest vidlyftiga och tidspillande.

Danmark. Af k. Danska Vetenskapssällskapet har utgifvits början till en ny serie af *Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ.* Förra delen omfattar åren 789—1349 i 2,063 nummer.

Tyskland. Den Historiska kommissionen vid Baierska Vetenskapsakademien, som genom de bajerska konungarnes frikostighet förfogar öfver högst betydande penningemedel, har under förflutet år fortsatt utgifningen af sina stora publikationer: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14 bis ins 16 Jahrhund.* (B. XVI). — *Briefe und Akten zur Geschichte des 16 Jahrhund. mit besonderer Rücksicht auf Baierns Fürstenhaus* (B. II). — *Geschichte der Wissenschaften in Deutschland* (B. XVIII; 1. Gesch. der deutschen Rechtswissensch.). — *Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430* (B. V.). — *Forschungen zur deutschen Geschichte* (B. XX). — *Allgemeine deutsche Biographie* (XLVII—LVI).

Derjämte förberedes fortsättningen på »Deutsche Reichstagsakten» och »Jahrbücher des deutschen Reichs». Af ofvan nämnda serie Hanserecesser, utg. af K. Koppman, lära ännu 2 band vara att vänta.

— Den frejdade mästaren bland Tysklands historieskrifvare **Leopold v. Ranke,** hvars samlade arbeten förlidet år hade hunnit till den 48:de delen, har nu på ålderdomen, med en förvånande alstringsförmåga, påbörjat en *Weltgeschichte,* beräknad på 6 delar, i flere band. Första delen, omfattande *Die älteste historische Völkergruppe und die Griechen* utkom i December förra året; den andra upplagan är redan utgifven.

Österrike. Af *Metternichs memoirer* ha två nya band utkommit, omfattande den s. k. heliga alliansens blomstringstid 1816—1829.

Frankrike. En af Frankrikes skickligaste språkforskare hr **Paulin Paris** har aflidit den 13 Febr. 1881. Han har utgifvit en mängd upplagor af gammalfransk historisk litteratur, såsom Grandes Chroniques de Saint Denis, Guillaume de Tyr m. fl.

— **H. Taine** har nyligen afslutat tredje delen af sin historia om Franska revolutionen. Den kallas »La conquête Jacobine» och utkommer innevarande år. Med fjerde delen, »Le nouveau régime», som anses blifva färdig om två à tre år, fullbordas detta den berömde akademikerns historiska verk. I den del, som nu motses, bedömer förf., såsom man kunde vänta, jakobinerne ganska hårdt och tvekar icke att klandra de våldsamheter, som i frihetens namn begingos, men han lärer äfven förstå att gifva en sympatetisk framställning af den första revolutionens »improviserade kämpar» och deras strid för de nya idéernas seger. (Le Livre 1881.)

— Hr **N. de Wailly** har utgifvit en ny upplaga af den ryktbare medeltidskronisten *Joinvilles Histoire de Saint Louis* med reviderad text, språkliga upplysningar och ordbok. (Rev. Hist.)

Folkväpningen i Sverige 1788.

Anteckningar ur Gustaf III:s och G. M. Armfelts efterlemnade papper

AF

ELOF TEGNÉR.

Den 19 Augusti 1788 — årsdagen af Gustaf III:s revolution — aflemnade danske utrikesministern Bernstorff till Sveriges sändebud i Köpenhamn den afgörande förklaringen om Danmarks afsigt att med vapenmakt uppträda på Rysslands sida i kriget med Sverige. Den 28 Augusti erhöll konung Gustaf i Kumblinge prestgård i Åländska skärgården den officiella underrättelsen härom genom rikshistoriografen Jonas Hallenberg, som var afsänd såsom kurir från svenske ambassadören Sprengtporten. Konungen var då stadd på återresa från Finland — Kymmenegård hade han lemnat d. 25 Augusti — och nyheten om Danmarks afsigter var honom ingalunda oväntad. Hallenberg fann, enligt sin egen berättelse [1]), konungen »ännu i sängen, vid särdeles muntert lynne», och emottog af hans mun förklaringen att han oförtöfvadt ernade resa till Skåne, hvarest anfallet i första hand ansågs vara att vänta.

Ställningen var dock visserligen icke egnad att befästa konungens »muntra lynne». Väl hade han, förr än någon af hans omgifning, insett att Danmarks uppträdande skulle kunna tjena som väckelse för nationens sjelfständighetskänsla; och hans ryktbara utrop »je suis sauvé»! har sedan denna tid blifvit ett af våra »historiska ord». Enligt en anteckning af den som i bekymrens dagar i Finland stod honom närmast, gunstlingen G. M. Armfelt, hade han i en förtrolig stund till honom yttrat: »En enda ressurs gifves, min vän, för oss: det är om dansken förklarar oss krig. Då hafva vi orsak att fara härifrån för att

---

[1]) Hildebrand, B. E., Minnesteckning öfver J. Hallenberg på K. Vetenskaps-Akademiens högtidsdag 1880, s. 9.

försvara vår vestra gräns, och hela nationen, som då blir upplyst af faran, skall tjena mig att försvara både fäderneslandet och mig sjelf: hos oss behöfvas starka slag för att göra effekt»[1]). Och till N. v. Rosenstein hade konungen skrifvit (d. 20 Aug. 1788): »Den del Danmark tagit i kriget mot Sverige och som tyckes alldeles förkrossa oss, är ej annat än en lycklig händelse, som skall i alla hjertan åter uppväcka fosterlandskärleken och känslan af sjelfständighet och heder, tillika med det nationalhat, som från århundraden är inplantadt i alla sinnen». Gustaf III hade äfven från början insett, att Anjalamännens förbindelser skulle verka förlamande på den ryska härens framgång i Finland och derigenom äfven beröfva den danska hjelphären dess väsentligaste stöd[2]).

Men konung Gustafs egen, så väl som hans rikes belägenhet var dock, då underrättelsen om danska regeringens beslut nådde honom, i högsta grad äfventyrlig. Han hade nyss, med fara för egen säkerhet, lemnat en armé i uppenbart myteri, för att återvända till en hufvudstad, der landets allmänna missnöje jäste som i en brännpunkt. Han gick att möta en fiende, som kunde väntas bryta in på hvilken punkt som helst af Sveriges vestra gräns; och till landets försvar hade han endast att ställa ett ytterst ringa fåtal reguliera trupper. Det var icke underligt att de bland hans omgifning, som blifvit honom trogna, misströstade om utgången, eller om det mod, med hvilket de sågo framtiden till mötes, liknade förtviflans. Ett målande uttryck af denna stämning är följande, omedelbart före afresan från Finland, i hast nedskrifna biljett från G. M. Armfelt: »Voyant que tout va au diable, je me berce de l'espoir de combattre quelque part Russes, Danois, ou compatriotes. La mort est toujours bonne, quand elle nous attrape l'épée à la main[3]).

I det längsta hade Gustaf III hoppats på något resultat af sin underhandling i Köpenhamn 1787 och af den smickrande artighet, som han visat befälhafvarne för den norsk-danska styrka, hvilken skulle komma att bryta in i Sverige, sin svåger prins Karl af Hessen och sin systerson, danske kronprinsen, — en artighet, som icke blifvit lemnad obesvarad[4]). Ännu under

[1]) Armfelts sjelfbiografi, tr. i (Adlersparre), Handl. t. Sv. hist. I, s. 111.
[2]) Gustaf III, Écrits, V: 258, 9.
[3]) A. till sin hustru (22 Aug. 1788). (Armfeltska arkivet på Åminne).
[4]) Den danske generalmajoren Mansbach, afsänd af de danska prinsarne för att komplimentera konungen tillbaka, hade hunnit till Gustaf III:s högqvarter

öfverfarten till Finland i Juni hade han gjort ett besök hos Danmarks minister i Sverige, grefve Rewentlow, på dennes landställe nära Stockholm; och på det ifrigaste hade hans sändebud i Köpenhamn sökt bibehålla det goda förståndet med Danmark under sommaren 1788 [1]). Och ända till kort innan danska trupper tågade öfver Sveriges gräns, synes Gustaf hafva tviflat på att Danmarks åtgärder skulle blifva något annat än på sin höjd en militärisk demonstration. — De underrättelser, som konungen under sommarens Jopp erhållit i Finland från Danmark och Norge [2]), hade dock gifvit honom tillräckliga anledningar att tänka på försvarsanstalter. I främsta rummet satte han härvid sin förhoppning till sitt folks sjelfständighetskänsla och svenskarnes gamla afvoghet mot Danmark. Han hyste dock i början betänkligheter mot att »bevära bönderna, såsom mer än orådligt både för rikets invärtes lugn och adelns enskilda säkerhet»; och i det längsta ville han undvika truppsammandragningar. För att skydda Skåne mot den befarade danska landstigningen önskade han att skånska adeln uppsatte tvenne infanteriregementen, och anbefalde rådet (från Kymmenegård d. 16 Aug.) att inkalla vargerings- eller reservmanskapet till infanteriregementena, närmast för att skaffa nödig besättning till de skånska fästningarne [3]). För att ordna försvaret i Skåne afsändes Toll från Finland; och befallning gafs om proviantmagasins anläggande på Vermländska och Bohuslänska gränsen, hvarjämte öfverste-

i Finland, der hört kanonerna vid Hogland och i hast vändt om. Enligt en anteckning af Nordin (Nordinska saml. D. I: 37, afskr. i Riksarkivet) sammanträffade N. med Mansbach vid dennes återresa till Norge. Nordin försökte då att utforska Danmarks afsigter, men Mansbach gjorde allt för att öfvertyga honom, att intet fiendtligt förehades och att det i Norge sammandragna lägret endast vore ett öfningsläger. N. förblef dock i den öfvertygelsen att kriget stode för dörren. Jfr härmed Beskow, Gustaf III, Afd. IV: 186 och Holm, Danmarks Politik under det svensk-russ. Krig 1788—90, s. 62.

[1]) Se den utförliga framställningen af dessa underhandlingar äfvensom af öfverläggningarne inom danska regeringen — hvilka nogsamt visa att det endast var »nödd och tvungen» som den inlät sig på uppfyllandet af sina förbindelser mot Ryssland — hos Holm, nyss anf. st. s. 50 o. f.

[2]) Se rörande svenska beskickningens i Köpenhamn depescher Holms uppsats »Hugh Elliot» (Dansk histor. Tidsskr. 4:e Række I: 806 o. f.). I Nielsens »Gustaf III:s norske Politik» (Norsk histor. Tidsskr. 2 Række I: 130) finnes refereradt ett bref från Manderfeldt i Köpenhamn [5/4], äfvensom utförliga redogörelser för svenske generalkonsuln i Kristiania Martinaus skrifvelser till konungen; utdrag ur frih. Duwalls bref till konungen under hans beskickning till Norge i Juli meddelas af Hellstenius i uppsatsen »Gustaf III:s danska politik» (Nord. Univ.-Tidskr. 1861, h. 4: 35).

[3]) »Je crois qu'il faut échauffer les esprits et la haine nationale, tandis que moi je ferai tout mon possible par mes négociations de retenir le ministère Danois». (Gustaf III:s bref till C. A. Wachtmeister, utg. af G. Andersson, s. 25—28).

löjtnanten vid flottan Törning fick uppdrag att ordna Bohusläns sjöförsvar [1]).

Innan större delen af dessa befallningar hunnit till verkställighet, hade konnngen sjelf skyndat till Sverige, och hans handlingssätt bestämdes af de förhållanden som här mötte honom. Det blef honom klart, att fred inom och utom landet endast stod att vinna genom ännu mera utomordentliga åtgärder. Han bestormades af böner om sammankallande af riksdag och afslutande af fred. Äfven Gustafs närmaste förtrogna yrkade med ifver på riksdag — bland dem var äfven Armfelt, hvars tankar mycket sysselsattes af farhågor för ett medborgerligt krig. Öfverläggningarna i rådet under den vecka (2—10 Sept.), som konungen tillbragte i Stockholm, voro föga egnade att uppmuntra honom till de energiska åtgärder, hvilka öfverensstämde med hans uppfattning af Sveriges ära och sjelfständighet [2]). Han syntes vara nära att gifva vika för dessa påtryckningar, mot hvilka ensamt Frankrikes sändebud gjorde sitt inflytande gällande. Men Gustaf III:s mod och förtröstan till sitt folk segrade omsider öfver de klenmodiges betänkligheter; och han insåg derjämte att en riksdag skulle medföra större vådor än en ärlig strid, äfven med underlägsna krafter, mot den nye fienden. Han beslöt — oaktadt han, såsom vi sett, ej varit utan farhågor för följderna — att i en folkväpning söka de medel till rikets försvar och ordningens uppehållande, som ej annorstädes stodo till buds; och han dröjde ej att gripa verket an.

Konung Gustaf räknade icke förgäfves på sitt folks offervillighet. Sveriges allmoge samlades med hänförelse under fanorna till försvar för sitt land och sin konungs myndighet, och öfver allt i landsbygderna funnos män, tillhörande samhällets bildade klasser, redobogna att tjenstgöra såsom befäl vid de fri-

---

[1]) Dersammastädes s. 28, 30. Landshöfdingen i Göteborg Du Rietz hade flitigt inrapporterat nyheter från gränstrakterna och redogjort för vidtagna försvarsåtgärder. Hvarken hans eller befälhafvarens i Skåne, fältmarskalken P. Scheffers, bref voro egnade att stärka konungens tillförsigt. (Gust. Mss. LXVI, Ups. Bibl.)

[2]) Se härom Nordins dagbok s. 16—18 (Hist. Handl. utg. af K. Samf. f. Skand. hist. VI), Schinkels Minnen II: 48—50 och der anförda källor, Hochschilds anteckningar, anförda af Beskow, Gust. III, IV: 216. Ännu sedan konungen lemnat hufvudstaden förföljdes han af föreställningarna om riksdag. Rådets skrifvelse härom träffade honom i Falun, och det var derifrån som han i sitt svar erinrade om de faror som hota riket »mera af invärtes stämplingar, regeringssjuka och fiendens förförelser, än af den makt han väpnat mot oss»; och lät förstå att en riksdag först kunde sammankallas, när rikets sjelfständighet ej längre var i fråga. (Gustaf III:s bref till Wachtmeister s. 31).

villiga skarorna. I mer än ett af Sveriges landskap erbjöd sig allmogen att såsom i fädrens tid gå »man ur huse». Om det än i denna rent fosterländska entusiasm blandade sig en stark känsla af förbittring mot dem som nyss dragit förödmjukelse öfver det svenska krigarnamnet, och kommo än dessa frikorpser icke att mäta sina krafter med fiendens, — så är dock det skådespel, denna folkrörelse erbjuder, i sitt slag storartadt. Det kan väl sägas i någon mån utplåna Anjalaförbundets nesa.

* * *

Farhågorna för en dansk landstigning i Skåne hade ej bekräftat sig: i stället syntes det vara afgjordt att inbrott skulle ske från gränsen mot Norge, hvarest trupper, under förevändning af ett öfningsläger, under sommarens lopp sammandragits. Det gälde sålunda i främsta rummet att värna Sveriges vestra provinser, till hvilkas beskydd konungen, från Eda skans i Vermland till Kongelf i Bohuslän, ej egde att förfoga öfver större styrka än 4,152 man med 21 kanoner [1]. Konungen begaf sig till Dalarne för att, enligt sina egna ord, »uppmuntra dalkarlarne, som på visst sätt hafva genom gammal häfd rätt till rikets värn mot danskarne, att upprätta en korps, som jag skall skicka ned till Göteborgs försvar» [2].

Gustaf III:s resa till Dalarne, hans sammanträden med dalallmogen i Mora, Leksand och Tuna d. 13, 14 och 15 September och den hänförelse, med hvilken han mottogs på landsbygden och i Falun, äro allmänt kända och flerestädes utförligt skildrade. Från sistnämnda plats anbefalde han redan den 18 September afsändande af 3,000 gevär från Gefle till frikorpsens behof; den 19 utfärdades till landshöfdingen i länet, friherre Beckfriis, föreskrifter rörande vilkoren för manskapets emottagande; och samma dag utfärdades förordnande för gardeskaptenen E. A. Tersmeden att besörja korpsens bildande. I föreskriften till landshöfdingeämbetet framhölls med bestämdhet grundsatsen af frivillighet

[1] Enligt generallöjtnanten Hjertas rapport d. 8 Sept. 1788 (Gust. Mss. XLVI. Ups. Bibl.).

[2] Gustaf III till Wachtmeister d. 18 Sept. 1788 s. 30. Konungens resa föranledde allvarliga varningar äfven af dem som voro honom tillgifna. Nordin, som ansåg Dalresan och upprättandet af frikorpser hafva varit beslutna redan före afresan från Finland, säger sig hafva varnat för »att allmogen ej borde få tillfälle att svärma, ty sådana saker stanna ej der de begynna» (anf. st. s. 18). Äfven Rosenstein varnade för att »i inrikes saker nyttja allmogen, hvilken alltid blir farlig för den som brukat densamma» (Rosenst. Saml. skrifter III: 318).

till skilnad från äldre tiders utskrifningar, hvarjämte försäkrades att ingen rubbning i indelningsverket deraf skulle blifva följden; allmogen finge sjelf utse manskap till öfverenskommet antal, samt egde efter krigsoroligheternas slut återgå till sina hem. Egna kläder skulle användas i stället för uniform; men kronan lemnade gevär och remtyg, och traktamente utlofvades efter 1774 års fältstat [1]).

Under det att konung Gustaf i Dalarne sjelf tog initiativet till dessa försvarsåtgärder och genom sitt personliga uppträdande i dessa aflägsna bygder väckte den fosterländska rörelsen, hade han uppdragit åt sin närmaste förtrogne, friherre G. M. Armfelt, att i Vermland sörja för gränsens skyddande genom upprättande af landtvärn. Åt honom skulle sedermera anförtros befälet öfver det förenade frivilliga manskapet i Dalarne och Vermland. Armfelt, konungagunstlingen, nu vid 31 års ålder generaladjutant och öfverste för Nylands regemente samt konungens öfverstekammarjunkare, rättfärdigade på ett framgångsrikt sätt sitt val till detta värf, för hvilket han syntes enkom danad. Utom Gustaf III sjelf fans måhända ingen i Sverige, som i den grad som Armfelt genom personliga egenskaper kunde vinna menniskors hjertan; under det olyckliga kriget i Finland hade Armfelt varit den enda högre befälhafvare till lands, som utmärkt sig i öppen strid genom personlig tapperhet; sin konung hade han förblifvit obrottsligt trogen, oaktadt de lockelser och anbud, som från rysk sida blifvit honom gjorda och hvarom ryktet visste att förmäla [2]). Ung, liflig, brinnande af begär att

[1]) Registratur i krigsärenden ofvann. dagar. (Riksark.). Bland konungens papper (Ups. Bibl.) finnes en promemoria af G. M. Armfelts hand rörande uppsättande af en frikorps i Dalarne, hvilken synes hafva legat till grund för konungens åtgärder. Han tillstyrker deri att frikorpser socknevis uppsättas och inöfvas, att aftal med de frivilliga ingås genom landshöfdinge-ämbetet, att nationaldrägten bevaras såsom uniform o. s. v., och väntar i synnerhet framgång genom dalkarlarnes stolthet och hederskänsla: »Efter det begrepp jag har om dalkarlens högfärd och våra moyens, torde heder och en chimerique belöning blifva första driffjedrarne»; ... »de i denna korps formerade dalkarlar böra sättas i den författning, att de tro sig ensamt hafva bidragit till E. M:ts och rikets försvar och säkerhet». (Bland Armfelts bref till kgn, odat.).

[2]) Se härom Barfod, Märkvärdigheter rörande Sv. förh. 1788—94 s. 99. Sjelf skrifver A. härom till sin hustru från Högfors d. 14 Aug. 1788: »L'impératrice, pour me consoler, m'a fait des offres les plus magnifiques aussi bien que des complimens flatteurs pour mes talens militaires. Mais j'ai tout méprisé, tout réfusé, jusqu'aux sentiments qui me parlaient encore en faveur de cet homme que j'aimais plus que mon père *), et je prefère l'exil avec un prince malheureux à qui je dois tout, à une gloire qui me serait à charge et à une fortune que je ne devrais qu'à l'ingratitude. (Åminne ark.).

*) Armfelts farbror generalmajoren C. G. Armfelt, invecklad i Anjala-förbundet.

få föra sina trupper i striden mot fienden, var han rätta mannen att rycka folket med sig; och han var derjämte, med all sin konungatrohet, tillräckligt vän af rikets första stånd, hvilket han sjelf tillhörde, för att ej tillåta uppviglingsförsök mot adeln. Sjelf hänfördes han under tidens lopp af den lust att »slå juten på hufvudet», som han så väsentligt varit med om att framkalla hos sina frivilliga; och då det visade sig att kriget med Danmark väsentligen skulle komma att utkämpas på underhandlingens väg, var hans stridslust nära att komma i konflikt med konungens statsmannaklokhet.

Armfelt, som i Stockholm tagit liflig del i öfverläggningarne med konungen om rikets ställning och, såsom vi sett, varit med om uppgörandet af planen till Dal-frikorpsens organisering, lemnade hufvudstaden några dagar senare än konungen för att begifva sig till Nerike och Vermland[1]). Han tog vägen öfver Örebro till Karlstad. Under resan hade han tillfälle att göra sig underrättad om stämningen i landsbygden. »Sådan som jäsningen nu är, har den aldrig varit», skrifver han till konungen från Örebro (d. 16 Sept.) och i ett bref till sin hustru (d. 18 Sept.) berättar han, att han hos de missnöjde funnit »une tournure fanatique» mot konungen. Hos bönderna och presterna hade han deremot förmärkt en alldeles motsatt ton; men ansåg att deras uppretade stämning mot adeln före-

---

[1]) Dessförinnan afsände han till konungen ett förslag till åvägabringande af hvad han kallar »une situation prononcée» genom ett »parti hardi». Han önskade att konungen skulle uppehålla sig i Mora ett par dagar och ville begifva sig dit för att öfverlägga med honom om utförandet af denna hemlighetsfullt antydda plan. »Rien n'est de plus de conséquence», tillägger han, »que votre séjour en Dalekarlie. Si vous en sortez à cette heure sans être maître chez vous, il faudra des moyens moins réconnus pour le devenir». Konungen afböjde förslaget, under förklarande att han föredrog »mezzi termini» och fann det »d'une nature trop dangereuse pour le total, mais bon dans une extrémité». (Écrits de Gustave III, T. V: 107. Falun $^{19}/_{10}$ 1788). Hvari bestod detta förslag? — Inga oss tillgängliga papper lemna upplysning derom, och konungen berättar sjelf att han bränt upp A:s farliga bref. Frågan kan möjligen hafva varit att med dalkarlarne tåga till Stockholm och åvägabringa en statskupp, med eller utan sammankallande af en riksdag. Eller kan Armfelts förslag stå i något slags sammanhang med den fråga om konungens abdikation, som ännu d. 17 Sept. i Falun ventilerades af den konungen följaktige president-sekreteraren von Asp (se Wahrenberg, Bidrag t. hist. om Gustaf III:s sista regeringsår, i Tidskr. f. litteratur 1851, s. 330)? — Om önskvärdheten af riksdag talar Armfelt ofta i bref till sin hustru och hoppades förmå konungen dertill: »Je triomphe enfin», skrifver han d. $^{23}/_{9}$ från Karlstad, »et j'espère que jeudi avec la poste vous aurez le riksdagskallelsen à Stockholm. C'est en donnant la démission de toutes mes places, que j'ai pu éviter la guerre civile, qui au fond aurait mieux convenu à mon courage et à mes talens, qu'une diète, où je prévois mille chagrins». — Danskarnes inbrott omöjliggjorde alla riksdagsplaner, och konungen var föga benägen att lyssna till Armfelts planer att draga sig tillbaka.

trädesvis hade sin grund i egennyttiga beräkningar. »Under min resa till Kristinehamn», berättar han, »blef min vagn vid alla skjutsombyten omringad af bönder, hvilka togo emot mig nästan som om jag vore en gud. De sade mig att de visste att jag var en tapper man, min konungs och folkets vän, »intet ryskt sinnad», och att jag kom dit för att sätta deras land i försvarstillstånd, samt att jag blott behöfde säga ett ord, så skulle de gå man ur huse. De erbjödo sig att draga min vagn, att följa mig på ögonblicket och slå ihjäl alla dem som i själen voro ryssar» [1]). Äfven i Kristinehamn och Karlstad blef Armfelt mottagen såsom en landets räddare. Likväl funnos i dessa bygder en mängd af dem som han kallar »frondeurs enragés».

I Karlstad sammanträffade Gustaf III och Armfelt d. 24 Sept. Danska arméens snara inbrott kunde nu icke betviflas — det egde rum samma dag; och konungen sjelf torde väl knappast ha väntat något af det personliga möte med prinsen af Hessen, hvarom han från Karlstad d. 24 Aug. genom svenske generalkonsuln i Kristiania Martinau väckte förslag [2]). Konung Gustafs vistelse i Karlstad medförde åtskilliga regeringshandlingar af vigt vid försvarets ordnande. En utredningsdeputation, som gemensamt med Armfelt och den före honom till Karlstad afsände generalauditören Herman af Låstbom [3]) skulle ordna gränsförsvaret, tillsattes omedelbart efter konungens ankomst till Karlstad. Armfelt blef dess ordförande; ledamöter voro 14 af provinsens framstående män, officerare, tjenstemän och bruksegare. Och några dagar senare, d. 29 Sept., utfärdade konungen sin märkliga kungörelse »angående de stämplingar, rikets fiender företaga att söndra svenske män och förleda dem från den trohet, de konungen och riket skyldige äro». Det var denna kungörelse, som i de mest skilda landsändar kallade folket i vapen; den är att anse såsom ett manifest från Sveriges konung till dess folk mot rikets yttre och inre fiender. »Då fienden», heter det, »ej ser sig med uppenbart våld allena kunna åstadkomma vårt gemensamma förderf, vill den med ränker och stämplingar för-

[1]) Armfelt till sin hustru $^{20}/_{9}$ (Åminne ark.).

[2]) Nielsen, anf. s. 155. Martinau träffade prinsen först i Uddevalla och fick ett bestämdt afslag på sin framställning.

[3]) Låstbom var känd i Vermland sedan äldre tider, och hade af konung Gustaf varit använd såsom kunskapare rörande förhållanden i Norge (se Nielsen s. 40), men var, enligt Armfelts ord till sin hustru, »cordialement détesté» på grund af sitt högdragna väsen. Kungörelsen om utredningskommissionen, dat. Karlstad d. 24 Sept., är kontrasignerad af Låstbom.

orsaka söndring både emellan eder sjelfva, som ock emellan oss och eder, vetandes, att då en svensk konung är förenad med svenska folket, de ej lätteligen kunna underkufvas. Vi förmane eder derföre i den Högste Gudens namn, konungars och rikens enda sannskyldige beskyddare, att ej låna öronen till sådana försök, utan bibehålla den trohet, vi af eder hafva rätt att äska och som vi under vårt 16-åriga regemente både erfarit och förtjenat». Efter att hafva uttryckt förhoppningen om en snar fred genom utlandets bemedling, slutar kungörelsen med löftet om riksdag.

Samma dag, som detta manifest utfärdades, erhöll Armfelt formligt förordnande dels att vara brigadchef för den i Dalarne upprättade frikorpsen, dels att rekognoscera Vermlandsgränsen och föra befäl öfver de der förlagda trupper samt »vidtaga sådana försvarsanstalter, hvartill omständigheterna kunna föranleda»[1]. Hans myndighet utsträcktes genom ett nytt kongl. bref (d. 2 Okt.) till att sjelf konstituera officerare vid de under hans befäl stående trupper; och den förste befälhafvaren för frikorpsen från Dalarne, kaptenen Tersmeden, kort derefter befordrad till öfverstelöjtnant, anbefaldes att ställa sig under Armfelts befäl[2]. — I sällskap med Armfelt gjorde konungen från Karlstad en utflygt till Eda skans och Morast, som Armfelt börjat sätta i försvarbart skick. Invånarne i trakten hade sjelfmant erbjudit sig att der utföra nödiga arbeten[3].

Det var vid återkomsten från denna utflykt, då Gustaf III var färdig att anträda resan till Göteborg, som han i Karlstad sammanträffade med den man, som kom att utöfva ett afgörande inflytande på utgången af detta fälttåg. Det var engelska ministern i Köpenhamn, sir Hugh Elliot, som skyndat till Sverige

[1]) Armfelt blef genom denna vidsträckta fullmakt i sjelfva verket provinsens styresman. Af dess t. f. landshöfding, frih. J. G. Uggla, ansåg man sig ej kunna vänta energiska åtgärder. Armfelt fann sig någon gång föranlåten att offentligen tillrättavisa kronobetjeningen, hvilken han ansåg hafva förfarit egenmäktigt mot allmogen i sammanhang med landtvärnets uppsättande. I en kungörelse, dat. 30 Okt. 1788, försäkrade han allmogen att missbruken med skjutsningspålagor, furagering o. d. skulle upphöra, och han skaffa rättvisa hos konungen. Derjämte gaf han ett vackert vitsord om vermlänningarnes mannamod och offervillighet. (Kungörelsen är tr. i Gjörwells Allmänna tidn. 1788, III: 268).

[2]) Reg. i krigsärenden $^{29}/_{9}$, $^{2}/_{10}$, $^{5}/_{10}$. (Riksark.).

[3]) Konungens långa uppehåll i Karlstad väckte förvåning och gaf anledning till hvarjehanda anmärkningar i hufvudstaden. Se t. ex. hertiginnans af Södermanland bref till grefvinnan Piper d. 29 Sept. 1788 (Fersens hist. skr. VIII: 174), hvari hon gör sig lustig öfver konungens begäran att få sig tillsänd »Tusen och en natt»: »Cela m'a paru si comique, lorsqu'on a des intérêts d'état à conduire, de s'enfoncer à Carlstad et lire Les mille et une nuit, que j'en ai ri comme une folle». Att konungen använde sin tid väl, torde emellertid ej kunna betviflas.

och som genom sitt energiska uppträdande till Sveriges förmån förvärfvat anspråk på en plats i dess historia. Om sitt sammanträffande med konungen har Elliot i en efterlemnad anteckning berättat[1]: »Jag fann hans vagn färdig att föra honom från Karlstad till en mera skyddad plats; utan generaler, utan trupper och med några få uppvaktande, var han i saknad af hvarje slag af försvar. Konungens egna ord voro, att jag fann honom i samma belägenhet som Jakob II, då han måste lemna sitt rike och sin krona. Han vore på vippen att falla offer för Rysslands ärelystnad, Danmarks bedrägeri och sin egen adels partianda och förräderi. Med den uppriktighet, som bedröfvelsen ingaf, tillade konungen: och för mina egna misstag». Elliot berättar att han sjelf då utropat: »Sire, prêtez-moi votre couronne, je vous la rendrai avec lustre!»; och att konungen derpå gått in på alla åtgärder, som Elliot ansåg sig böra föreslå.

Det ligger utom området för denna framställning att redogöra för de diplomatiska förhandlingar, som bestämde sakernas utgång och i hvilka Elliot spelade en så framstående rol, såsom »champion tour à tour du roi de Suède et du prince de Hesse»[2]. Hans förtjenster om Sveriges räddning äro tillräckligt stora, för att ej behöfva ökas genom uppgifter, som i den grad som berättelsen om detta samtal sakna sannolikhet. Gustaf III reste från Karlstad till Göteborg, som var fiendens mål, icke för att söka skydd, utan för att bjuda honom spetsen; hans belägenhet var d. 29 Sept., sedan han sett den fosterländska hänförelse, hans blotta närvaro framkallat, långt ifrån så förtviflad, att han behöfde jämföra sig med Jakob II af England; och ingenting var mindre öfverensstämmande med Gustafs hela väsende och åsigter om sitt lands värdighet, än att han inför en främmande makts representant skulle hängifva sig åt hopplös förtviflan. Elliots berättelse är ett bevis på den vana att öfverdrifva och starkt färglägga sina utlåtelser, hvilken jämte hans häftiga lynne förskaffade honom namnet »le Roland furieux» bland samtidens diplomater[3]. Gustaf III hade Elliot att tacka för

[1]) Countess of Minto, A Memoir of Hugh Elliot s. 306. Se Holms utförliga recension af denna skrift (Dansk hist. Tidsskr. 4:de Række, I).

[2]) Bernstorffs uttryck om Elliot. (Holm, anf. st. s. 823).

[3]) L. v. Engeström, Minnen och anteckn. II: 4. Om konungen låtit undfalla sig yttranden af denna art, så skulle det hafva varit, sedan han, efter underrättelsen om träffningen vid Qvistrum, återvändt till Karlstad natten mellan d. 29 och 30 Sept., för att derifrån taga vägen öfver Mariestad, sedan den kortare vägen till Göteborg var honom afskuren. Då var han djupt nedslagen, och ett stormigt

mycket i denna kritiska tid; men för befästandet af sin krona hade han dock i främsta rummet att tacka sin egen rådighet, sitt snille och sitt folks fosterlandskänsla.

Sedan konungen d. 30 Sept. lemnat Karlstad, hvilade ansvaret för Vermlands försvar på Armfelt. Med ifver grep denne an det vigtiga värfvet, understödd af befolkningens fosterländska hänförelse. I »utredningsdeputationen» arbetades flitigt under Armfelts ordförandeskap, och dess ledamöter gåfvo ett vackert föredöme af offervillighet. Alldeles utan betänkligheter för farorna af att sätta vapen i hand på en oöfvad och odisciplinerad allmoge var väl icke en och annan bland dem [1]); och deputationens högst uppsatte man, öfversten C. G. Löwenhjelm, höll före, att upprättande af ett landtvärn utan stöd af reguliera trupper skulle reta fienden till plundring och framkalla »ett slagtande» mellan allmogen på gränsen. Han varnade för öfverdrifvet nit och okunnighet om rätta medlen, samt slutade med att åberopa 45 § regeringsformen, hvari stadgades, att konungen ej eger pålägga »krigshjelper, gärder och utskrifningar» utan rikets ständers samtycke. Armfelt, såsom ordförande, blef honom icke svaret skyldig: han hotade, att om deputationens medlemmar vore af samma mening, att det »vore farligare att söka försvara landet än lemna det till fiendens discretion», genast marschera med sin styrka till annan ort, der den mera kunde behöfvas. — Oppositionsmannen Löwenhjelm förblef visserligen

---

uppträde lärer ha förefallit mellan honom och Armfelt med anledning af dennes oförbehållsamma föreställningar till konungen att ej gifva allt förloradt (Armfelts sjelfbiografi anf. st. s. 118 o. f.). Vittnen till detta utbrott af öfvergående svaghet synas dock ej hafva varit andra än Armfelt och grefve Ekeblad. — Efter underrättelsen om nederlaget vid Qvistrum skrifver Armfelt till sin hustru ($^2/_{10}$): Grand Dieu! dois-je survivre à tant de honte pour ma patrie, qui paraît s'accumuler à chaque instant! Tranfelt et les autres n'ont pas manqué de bravoure, mais ils se sont laissés tourner comme des sots. Enfin, la première nouvelle que nous aurons, sera probablement la prise de Gothembourg. J'ai conseillé le roi d'aller à son armée, s'il peut rassembler une, de ne point risquer une affaire décisive, mais de tâcher par ses manoeuvres de couvrir Gothembourg et d'empêcher que la place soit coupée de ses vivres. Mais conseiller un prince qui n'a ni talens militaires, ni fermeté politique, c'est crier à un sourd. Je suis ici sur le qui-vive, mais dans peu, s'ils ne se jettent sur moi avec 6000 hommes, comme on l'assure, ils auront beau faire; mais l'avantage de leur coté ne sera point remarquable. Chaque pouce de terre qu'ils avanceront leur coûtera du sang». (Åminne arkiv). Länge dröjde efter den ofvannämnda ordvexlingen med konungen i Armfelts sinne ett bestämdt misstroende till konungens militäriska omdöme och till fastheten af hans politiska hållning, hvilket ofta ger sig luft i A:s förtroliga bref till hans hustru. Men det bör sägas till hans heder, att hans nit för sin konungs tjenst och landets försvar derigenom ingalunda minskades.

[1]) Se t. ex. majoren Stuarts yttrande d. 6 Okt. i deputationens tryckta protokoll.

»oryggeligen vid 45 §»; men öfverläggningen synes sedan aflupit i all endrägt, och ledamöterna täflade, att döma af deras tryckta anföranden, i patriotisk ifver. Redan d. 10 Okt. kunde deputationen inberätta till konungen i Göteborg [1]), att från Filipstads, Nordmarks, Jösse, Gillbergs, Fryksdals och Elfdalens härad redan vore anskaffad en styrka af 800 man, att inträda i tjenstgöring. Från bergslagen, hvarest manskap ännu ej blifvit uppsatt, erbjöds att till utrustning och proviant erlägga 33 rdr 16 sk. sp. för hvarje rote, för hvarje stångjernshärd 10 rdr, och för hvarje helt hemman 3 rd. 16 sk. i penningar eller persedlar, för att bilda en landtvärnskassa.

Invånarne i Fryksdals härad, icke nöjda med att hafva lemnat sin kontingent till landtvärnet, skickade i slutet af Oktober sjelfmant en deputation till Karlstad med anhållan att få bilda en frikorps af samma art som dalkarlarnes, och ville lemna hus och hem för att strida mot landets fiender [2]).

Borgerskapet i Karlstad bildade ett ordenssällskap under namn af »Svenska borgersmän», hvars medlemmar förbundo sig att upprätthålla konungens myndighet, hålla vakt öfver att lasteligt tal eller stämplingar mot konungen ej finge förekomma, samt att vid valen till den stundande riksdagen arbeta i hans intresse [3]).

Sedan åtgärderna för uppsättningen af det vermländska landtvärnet hunnit afslutas under första veckan af Oktober, begaf sig Armfelt till Dalarne, för att öfvertaga befälet öfver den derstädes af den nitiske Tersmeden bildade frikorpsen [4]). I Dalarne fann han en entusiasm och en ifver, som öfverträffade hans förväntningar. »Folket liknar de gamle romarne, skrifver han till sin hustru ($^9/_{10}$), och man gör sig ingen föreställning derom i andra delar af Sverige... Ack, om man genast kunde stöta på fienden! Segern vore otvifvelaktig. Men 40 mils marsch

[1]) Registratur i krigsärenden 13 Nov. 1788 (Riksarkivet).

[2]) Med tillfredsställelse öfver denna framgång skref Armfelt d. $^9/_{10}$ till sin hustru: »Ma commission a si bien réussi que j'ai eu 800 soldats habillés et nourris et 7000 r:dr que le bergslag a fourni au roi. (NB. cette province est celle sur laquelle l'opposition a compté le plus). Aussi les gentilshommes n'ont-ils pas la gloire d'avoir contribué à tout ceci que par crainte d'être assommés par les paysans, qui, joints aux prêtres, se croyent plus puissants que le grand Mogol». (Áminne ark.).

[3]) Sällskapets stadgar, dat. d. 1 Okt. 1788, finnas i Gust. Mss. D. XLVI. Upsala bibl.

[4]) Från Falun hade Tersmeden för det vermländska manskapets utrustning afsändt till Armfelt ammunition och 1000 r:dr i penningar (rapport till konungen $^7/_{10}$, Gust. Mss.). Han berättar i samma bref, att han varit öfverlupen af personer, som önskat blifva officerare vid korpsen.

stämmer ner modet betydligt. Jag reser i morgon till Tuna, i öfvermorgon till Leksand, derpå till Mora, o. s. v., alltjämt i bonddrägt — det tar hjertat ur dem». Äfven konungen hade under sin resa i Dalarne anlagt provinsens drägt, och uppträdde, enligt sina egna ord, som en Mora-bonde med blå bandet [1]).

Från Gagnefs prestgård ger Armfelt följande lifliga skildring af stämningen i landet: En kapten Tiellman, possessionat, nu 67 år gammal, går ut med, en löjtnant Hörling, 71 år, som fick pension (17)53, går äfven med oss och hafva vigör som ungt folk [2]). De förnämsta och rikaste bönderna göra på samma sätt, och emulation är emellan far och son, hvem som skall få den äran att gå. Värst är att hela skaran är oexercerad och att de ej låta styra sig, då de komma i ifver. Vid kyrkan sade en bonde åt mig: Hör du, laga att officern går på, ty annars sätta vi kulan i ryggen på'n, om han ej är trogen. Döm hur roligt det blir att få sådana bestar att lyda, då reträtt blir nödig [3]). — Och till konungen inberättar Armfelt från Tuna: Jag har tillbragt 6 timmar med att ordna en enda bataljon. »Mina officerare äro antingen för gamla för att lära eller för unga att ha kunskaper; men alla utan undantag dela de min tanke att våga lifvet för den bäste kung och det otacksammaste fäderneslandå». Han tillägger med afseende på de båda ofvannämnda veteranerna, som erbjudit sin tjenst: »Jag nekar icke att dessa aktningsvärda gubbar med sitt hvita hår kommo mig att rodna öfver mitt tidehvarfs anda och förkasta hela denna litteratur, hela denna filosofi, som ej är värd ett öre [4]).

Det manskap, som sålunda socknevis blifvit samladt och under Tersmedens egen uppsigt — »för att akta dem för elaka råd och rykten» [5]) — blifvit fördt till mötesplatsen Tuna, mön-

---

[1]) Armfelts blåa elefanterband var de frivillige en nagel i ögat. »Il faudra l'empocher pour leur plaire» skrifver han. Ett par gånger hade han likväl burit denna dekoration »parce que c'était nécessaire d'en imposer». Hans afsigt var dock att efter första vunna framgång mot danskarna skicka tillbaka denna året förut erhållna orden. (A. till kgn $^{14}/_{10}$ 1788. Gust. Mss.).

[2]) Barfod, Märkvärdigh. s. 105. nämner ett par andra frivilliga veteraner: kaptenerna Fröberg och Wallencrona, som nära 80:åriga grepo till vapen.

[3]) $^{12}/_{10}$ 1788. (Åminne ark.). Samma anekdot berättas i ett såsom flygskrift 1788 tryckt »Bref från en Leksandsbo», med tillägg, att Armfelt svarat, att de skulle få så många som möjligt af sina egna landsmän till officerare, och att han sjelf skulle »såsom en redlig svensk general vara den främste i faran. Detta rörde så mycket de kringstående, att de omringade A., upphöjde honom på sina axlar och under ett fröjdefullt hurra betygade sin innerliga glädje, tacksamhet och erkänsla».

[4]) $^{14}/_{10}$ 1788. (öfvers.).

[5]) Tersmeden till konungen $^{7}/_{10}$ 1788, (Gust. Mss. XLVI).

strades der af Armfelt d. 15 Okt. och uppbröt den 16, för att under. Tersmedens befäl marschera till Vermland. Styrkan uppgick till inemot 3000 man med nödig utrustning; enligt öfverenskommelse medförde hvarje frivillig sjelf munförråd för 14 dagar. Gefle stad hade frivilligt försett korpsen med åtta trepundiga kanoner och trettio man artilleri, och åtskilliga af denna stads patriotiska borgare hade låtit inskrifva sig vid frikorpsen[1]). Alla voro de lifvade af den bästa anda, färdiga att hålla det löfte, som de och deras befälhafvare ömsesidigt gifvit hvarandra, att, »innan snö fallit på marken, se danskarne utkörda ur landet» eller ock sjelf aldrig komma tillbaka[2]).

* *
*

Det var emellertid icke endast Dalarne och Vermland, som frivilligt väpnade sig för att möta rikets fiender. Den fosterländska hänförelsen spridde sig hastigt öfver hela Sverige, i synnerhet sedan konungens kungörelse af den 29 Sept. blifvit känd. »Om Eders Majestät vill ha 3000 man från Helsingland», skrifver Armfelt till konungen d. 14 Okt., »så skicka befallning åt lagman Nordin[3]) att befatta sig dermed, ty provinsen missunnar Dalarne den hedern att ensamt våga allt för sin kung.» Gefle hade, såsom vi sett, frikostigt bidragit till den dalska frikorpsens utrustning och hade för stadens försvar anskaffat en båtsmanskorps, ett kompani kavalleri, två kompanier infanteri och 50 man artillerimanskap, hvilka under Oktober och November månader öfvades i vapen.[4]) — Innan ännu konungens manifest af d. 29 Sept. hunnit till Jämtlands aflägsna bygder, hade detta landskaps invånare väpnat sig, vid underrättelsen att en fiendtlig styrka under befäl af general v. Krogh vore i antågande mot dess gräns. Ryttmästaren och chefen för Jämtlands hästjägare-sqvadron Tideman samlade sitt manskap, allmogen uppbådades från när och fjerran, och man tågade, försedd med 4 kanoner, till Hjerpe skans fienden till mötes. En annan

---

[1]) Inr. Tidn. 1788: 90; ofvannämnda flygblad.

[2]) Tersmedens ofvannämnda rapport till konungen.

[3]) Nordin var t. f. landshöfding i Gefleborgs län. Dess ordinarie styresman, grefve A. F. U. Cronstedt, vistades i Stockholm såsom bankofullmäktig och ansågs mindre välsinnad. Adlerbeth (Anteckn. I: 60) berättar, att Cronstedt »tillstyrkt att fienden måtte lemnas obehindrad framfart, på det han ej skulle retas till hårdhet genom ett oförmöget motstånd. Detta råd, ömsom uttydt för feghet och otrohet, ådrog honom hela landets misstroende.»

[4]) Se Gjörwell, Allm. Tidn. 1788. III: 205.

allmogeskara, beväpnad med bössor, under befäl af häradshöfdingen Wasell, biträdd af en konstapel och en underofficer, hade åtagit sig att bestrida vakthållningen på Frösö skans. [1]) Inom några dagar voro 4000 jämtländska bönder, försedda med de vapen som kunde anskaffas, samlade vid gränsorterna; förhuggningar gjordes, fältverk uppfördes och skansar iståndsattes. D. 16 Okt. kunde dock landshöfdingeämbetet i Gefle inrapportera, att den danska korpsen uppgifvit tanken på infall i Jämtland och dragit sig tillbaka till Rörås i Norge.

Ett inbrott befarades äfven i Härjeådalen, hvars gräns var alldeles öppen. En försvarsplan uppgjordes af kaptenen Rönqvist, enligt uppdrag af länsstyrelsen i Gefle, hvilken var betänkt på att sända rekryter af Helsinge regemente att understödja allmogen, som genast väpnat sig och till ett antal af 500 man samlats vid de punkter, som ansågos hotade. »På en ort», heter det i den samtida berättelsen, »der brödfödan ofta saknas under täta missväxter och der innevånarne, spridda till sina hemvist bland berg och dalar, aldrig sett någon militärisk trupp, än mindre lagt hand vid militäriska arbeten och öfningar», uppfördes fältverk, reparerades Långå förfallna skans, inrättades vårdkasar och organiserades en korps af skidlöpare, för att under vintern bestrida vakthållningen å bergsbygderna vid gränsen. — På landsbygden vid Bollnäs upprättades, på uppmaning af ortens kyrkoherde och ståndspersoner i trakten (d. 19 Okt.), en korps af 250 man till Härjeådalens försvar, hvilka ställdes under befäl af kaptenen v. Rehausen och genom en deputation reqvirerade gevär i Gefle.

Summan af de frivillige, som blifvit antecknade i »soldatsocknarne» i Gestrikland, Helsingland och Härjeådalen uppgafs af t. f. landshöfdingen Nordin (5 Nov.) till 4950 man; städerna Gefle, Hudiksvall och Söderhamn uppsatte 1115 man. [2])

Äfven städerna i de nordligare delarne af Norrland täflade i vidtagande af försvarsåtgärder. Från Sundsvall berättades d. 11 Okt. att borgerskapets frikorps af 150 man blifvit mönstrad; 2 batterier med 15 kanoner skulle anläggas vid inloppet

[1]) Tidemans rapport till konungen, Gust. Mss. XLVI.

[2]) Konungens befallning till krigskollegium att förse Gefleborgs läns frikorpser med gevär utfärdades d. 5 Nov. Registr. i krigsärender (Riksark.) Se vidare rörande dessa försvarsanstalter på landsbygden i Norrland: Gust. Mss. XLVI; Inrikes Tidn. 1788, n:o 80, 83, 86, 90, 1789 n:o 1.

till hamnen, och af ortens allmoge hade ända till 4000 man antecknat sig att gå fienden till mötes. Kaptenerna von Schantz och Modée ledde försvarets ordnande i Sundsvall. — Borgerskapet i Umeå öfvades i vapen; i Piteå inskrefvos af borgerskapet 100 man, hvilket antal man »vid de sjöfarandes hemkomst» hoppades kunna fördubbla. Det antal gevär, som ur kronans förråder kunnat anskaffas på sistnämnda stället, steg ej till mera än 40; för stadens enskilda räkning beställdes ytterligare gevär och kanoner. [1])

Den folkrörelse, som sålunda kallade fredliga borgare och landtbor i vapen ända upp i polcirkelns grannskap, lät sig äfven förnimma i Sveriges sydligaste landskap. Skåne hade vid plundringen af Rå fiskläge, då 30 hus uppbrändes och 144 menniskor blefvo husvilla, ensamt af Sveriges landskap vester om Bottenhafvet lärt »känna den ryska fejden»; och till sjelfförsvar, hvilket till en del krönts med framgång, hade redan i Augusti 1788 invånarne i och omkring Helsingborg och Båstad gripit till vapen. — Såsom närmaste grannland kunde Skåne lätteligen utsättas för ett anfall från danska öarne; och vi hafva sett, att en landstigning der befarades från början. Till Malmös försvar öfverfördes från Stralsund tvenne tyska regementen; och genom den nitiske borgmästaren Dahlström upprättades en frikorps af stadens borgerskap, under befäl af stadsmajoren Flodin, biträdd af magistratspersoner och civila tjenstemän. Styrkan fördelades i sex trupper, bestämda att tjenstgöra en vid hvarje af fästningens bastioner. [2]) Äfven i det fredliga Lund förstärktes så väl den »akademiska vakten» som stadens vakt, hvilka endrägtigt patrullerade till häst och fots och för hvilkas räkning hos landshöfdingeämbetet reqvirerades gevär. [3]) Någon egentlig beväpning af allmogen, utom vid kusten, egde dock icke rum på landsbygden i Skåne; och landshöfdingen i Malmö, Thott, ansågs med misstänksamma blickar af de ifriga fosterlandsvännerna, liksom en del af den skånska adeln. Det uppgafs att åtskilliga af adeln genom Thotts bemedling från början inlåtit sig på hemliga underhandlingar med befälhafvaren för ryska flottan i Sundet för att erhålla skydd för sina egendomar. Frågan om upprättande af ett par skånska infanteriregementen förföll äfven, oaktadt anbud i

[1]) Inr. Tidn. 1788 n:o 90, 93, 100.
[2]) Barfod, Märkvärdigheter, s. 90–93.
[3]) Weibull, Lunds univ. hist. I: 297.

denna riktning icke lära hafva saknats.[1]) Sedan krigsfaran vändt sig till de vestra gränslandskapen, kunde emellertid Skåne anses tillräckligt skyddadt genom de i provinsen förlagda reguliera trupperna jämte de båda Stralsundska regementena och Smålands och Östergötlands dit beordrade kavalleriregementen.

Mera ifver visade befolkningen i Vestergötland och Småland: der ville allmogen gå »man ur huse». Innan ännu någon uppmaning till bildande af en frikorps i Vestergötland utgått, inberättade landshöfdingen i Skaraborgs län, grefve Ekeblad, till konungen, »att allmogen med åtrå förväntade befallning att gripa till vapen och gå E. M:ts och rikets fiender till mötes», samt begärde konungens förhållningsordres.[2]) Han erhöll befallning att organisera en frikorps, liknande den dalska, och fullmakt, liksom Armfelt, att sjelf utnämna officerare. Uppdraget vållade Ekeblad stora bekymmer, icke på grund af bristande manskap, utan genom svårigheten att stäfja allmogens ifver, hvilken han var benägen att anse vådlig för allmänna säkerheten i landet. Han skrifver d. 14 Okt. till konungen: »Jag borde med anledning af fatala discourser och andra anledningar frukta, det en samlad allmoge utbrister i hämnd emot dem som de tro vålla den beklagansvärda ställningen . . . Arméens förhållande i Finland så väl som affären vid Qvistrum är dertill vållande, och det gamla agget mellan adel och ofrälse torde ännu uppeggas af personer, som ej bära försyn att medels ströskrifters utspridande uppegga en menlös allmoges nit.» Och ett par dagar senare uttalar Ekeblad sina betänkligheter mot att tåga danskarne till mötes utan understöd af reguliera trupper. Emellertid samlades 600 man i Vestergötland; konungen gaf från Göteborg d. 24 Okt. befallning att öka antalet. Grefve Claes Sparre till Claestorp utsågs till korpsens befälhafvare[3]).

Landshöfdingen i Jönköpings län, frih. Hamilton, anmälte d. 14 Okt. hos konungen, att kungörelsen af 29 Sept. väckt allmän

[1]) Barfod anf. st. Konungen betygade dock d. 6 Dec. landshöfd. Thott sitt välbehag öfver den på hans föranstaltande upprättade frikorpsen i Malmö. (Registr. i krigsär., Riksark.)

[2]) Ekeblad till Gustaf III $^{7}/_{10}$. (Gust. Mss. XLVI). Ekeblads kungörelse i ämnet till sitt läns innebyggare finnes tryckt i Gjörwells Allm. Tidn. 1789, n:o 11.

[3]) Registr. i krigsär. (R. A.), Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 237. Äfven Ekeblads samtida bref till hans hustru (i K. Bibl.) äro upplysande för stämningen i landet. »Gud låte ej folk existera, som vilja fiska i grumligt vatten,

hänförelse i länet samt begärde föreskrift om åtgärder för att ordna folkrörelsen, enär han eljest »ej torde kunna hindra hopen att mangrant och utan ordning begifva sig åstad». Från Göteborg utfärdades med anledning häraf d. 24 Okt. befallning att äfven i Jönköpings län upprätta en frikorps. Den 2 Nov. upplästes kungörelsen härom i länets kyrkor; dagen derpå höllos i alla socknar sammanträden; och inom tre dagar ingingo svar, att »hela landets menighet, utan åtskilnad af dess innehafvande jords natur, icke allenast förklarat sig beredde att upprätta en frikorps, hvartill en myckenhet ungt och manbart folk sig genast frivilligt anmälde, utan ock man ur huse vara färdige att skynda till den ort, der de med lif och blod finge besegla sin kärlek och tillgifvenhet för sin kung.» Redan d. 10 Nov. kunde frih. Hamilton inberätta att 800 man bildat en frikorps, till hvilken ytterligare 200 väntades komma att sluta sig. Här såsom på flera andra ställen försågs manskapet på bekostnad af länets innebyggare med kläder och proviant. [1])

I kustlandskapen i sydöstra Sverige, der ryska landstigningar kunde befaras, hade folkväpning i mer och mindre ordnad form kommit till stånd, redan innan frikorpserna i mellersta och vestra Sverige började bildas. Vice landshöfdingen i Kalmar län, frih. Köhler, hade redan i Augusti gifvit befallning om allmogens beväpning och indelning i rotar; och staden Karlshamn sattes i försvarbart skick genom kanoner och ammunition från förråden i Karlskrona och Kristianstad, hvarjämte borgerskapet upprättade tvenne

---

sedan de fått allmogen bevärad. Här glunkas ett och annat om allmogens förbittring emot adeln, särdeles för förhållandet i Finland. Jag går således mellan tvenne eldar och har konsiderationer på alla sidor att iakttaga» ... »Jag är så ängslig för allmogen, som vill gå mangrant ut. Du finner sjelf hvad det kan blifva utaf. De tala faseligen.» Längre fram, efter stilleståndets afslutande, skrifver han: »Kungen illfänas med böndernas armerande. Jag kan ej begripa hvad han vill här med dem, då vi hafva stillestånd och danskarne gå bort.» — Ekeblad hade länge tillhört Gustaf III:s hof och närmaste omgifning samt räknades bland konungens personliga vänner. Jämförelsen mellan honom och Armfelt under dessa kritiska tider utfaller ej till Ekeblads fördel.

[1]) Registr. i krigsär. 24 Okt., 6 Dec. 1788; Inr. Tidn. n:o 99. — G. G. Adlerbeth, som var godsegare i Jönköpings län, berättar ($^{12}/_{11}$) att han bevistat en sockenstämma i sin hemort och att 9 frivilliga antecknat sig i hans socken. (A. sjelf utrustade på egen bekostnad en karl, utom sin andel efter hemmantalet för egendomen, som var frälse.) Dock var »grannskapet ej fritt från hvarjehanda rykten, som förorsakade tvekan och villrådighet bland de enfaldige.» Bland andra rykten nämndes äfven, att afsigten med frikorpsen vore att »befria adeln från besväret att uppsätta adelsfanan och kasta det på allmogens skuldror.» (Gust. Mss. Ups. Bibl.)

militärkorpser. [1]) — Att ordna försvaret på Öland förordnades majoren Modée, som d. 16 Okt. utfärdade ett upprop till landets innebyggare, hvilket med ifver hörsammades. Ölands allmoge indelades i infanteri, artilleri och dragoner; Modée for omkring på ön och exercerade dessa trupper. En kornett utsågs till artilleribefälhafvare, en öfverjägmästare till chef för dragonpatrullerna, och kronobetjeningen skulle kommendera fotfolket. Allmogen skaffade af egna medel skjutgevär och kanoner; den nitiske öfverbefälhafvaren aflönade sjelf artillerimanskapet. [2]) — På Gotland, hvars t. f. landshöfding var stiftets myndige biskop G. T. Lütkeman, hade invånarne redan kort efter utbrottet af kriget med Ryssland blifvit försedda med gevär och ammunition ur kronans förråd i Visby; och 6000 man öfvades i vapen för att kunna möta en rysk landstigning. [3])

Äfven i Östergötland hade man tidigt börjat tänka på sjelfförsvar. Särskildt utmärkte sig Norrköping för patriotism. »Heder och tack», skrifver Gjörwell till konungen d. 18 Aug., [4]) »vare de redlige Norrköpingsborna! Först hafva de befästat och bevärat sin stad, och nu stålsätta de också hela Östergötlands allmoge (icke herrarne) medelst bilagda patent, hvaraf 10,000 ex. utdelas i Linköpings stift.» Den lärde J. H. Lidén hade, enligt Gjörwells uppgift, från sin sjuksäng i Norrköping öfvat stort inflytande på den patriotiska andan. »Defensionsconseilen samlas ordentligt vid hans säng; och i Skenäs skans ligga många hans riksdalrar till grund, äfven så väl som de bekostat tryckningen af bilagda patent.» Gevär hade blifvit utdelade bland skärgårdsbefolkningen. Då något anfall från ryska sidan emellertid icke syntes vara att befara, återfordrades dock dessa gevär af landshöfdingen i länet. [5])

I Nerike och Vestmanland hade allmogen, på grund af konungens kungörelse af den 29 Sept., vid sockenstämmorna förklarat sig villig att uppoffra lif och egendom för sin konungs och fosterlandets försvar. Landshöfdingen i det sistnämnda länet inberättade, att enrolering af en frikorps redan var började

---

[1]) Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 139.

[2]) Ahlqvist, Ölands historia och beskrifning I: 248, Inr. Tidn. 1788: 96.

[3]) Allm. Tidn. 1788, III: 321, 332. På sin resa från Sverige uppehöll sig förra ryska sändebudet Rasumowski några dagar på Gotland. Den uppretade befolkningen kunde med möda tillbakahållas från våldsamheter mot honom.

[4]) Gust. Mss. Ups. Bibl.

[5]) Landsh. ämb. kung. $^{16}/_{9}$ 1788, i Inr. Tidn. 1788, n:o 74.

i Vesterås och Sala. Konungen afböjde emellertid bildandet af allmoge-friskaror så väl i Nerike som i Vestmanland, då krigsfaran vid underrättelsen derom syntes vara öfver, och frikorpserna i Vestergötland och Småland, jämte de dalska och vermländska, torde hafva ansetts tillräckliga i händelse af ett nytt utbrott af fiendtligheterna. [1])

I kustlandskapen mot vester, hvilka voro närmast utsatta för fiendens anfall, saknades ej heller den fosterländska ifvern. I Bohuslän och Dalsland, hvilka hastigt besattes af den danska styrkan, hade intet nämnvärdt blifvit gjordt i tillräckligt god tid för att genom folkets väpning söka hindra dess inträngande [2]); och sedan landet var i danskarnes händer, förbjöds allmogen strängt af den danske befälhafvaren att bära vapen. [3]) Försök att genom presterskapet i Bohuslän uppmana befolkningen till motstånd blefvo utan resultat. [4]) Men allmogen »förbannade», enligt uppgift af en samtida resande i Bohuslän, »landshöfdingen, som ej uppbådat landtvärn, som i andra provinser». [5]) — I Halland ville allmogen till Göteborgs och Bohusläns undsättning gå »man ur huse» samt erbjöd 10,000 frivilliga. De halländska städerna uttryckte i en adress till konungen, högtidligt öfverlemnad i Göteborg d. 11 Nov., de mest patriotiska och konungska tänkesätt, förklarande att de »ville ha lif och blod osparde till E. K. M:ts höga rättigheters försvar», samt att de »anse med fullkomlig afsky och förakt alla dem som sin konung svika och fienden med ord eller gerning biträde göra.» [6])

Utom bildandet af dessa skaror af frivilliga på landsbygden bland allmogen, vidtogos i åtskilliga städer äfven i södra och

[1]) Registr. i krigsär. $^{28}/_{10}$, $^{6}/_{12}$ (Riksark.), Gjörw. Allm. Tidn. 1788 III: 273.

[2]) Skärgårdsbönderna förságos dock i början af September med gevär, och bohusländska fiskare tjenstgjorde efter krigets utbrott såsom kapare. I Strömstad bildades genom kaptenen d'Orchimont och löjtnanten Lemke en frikorps af borgerskapet och anlades ett batteri. Innan manskapet hann öfvas, hade emellertid staden utan motstånd blifvit besatt af fienden (Allm. Tidn. 1788. III: 259, 387.) Föga mandom lär hafva visats af en frikorps, som enligt Holmberg, Bohusl. hist. I: 183, bildats i Uddevalla. Efter underrättelsen om slaget vid Qvistrum borttogos kanonerna från det vid Uddevalla uppförda batteriet, och staden underkastade sig utan motstånd.

[3]) I prinsens af Hessen manifest vid inbrottet i Bohuslän; en kungörelse af danske generalauditören Wessel, dat. Uddevalla 28 Okt., påbjöd utlemnandet af alla vapen och hotade, att de af allmogen, som beträddes under vapen, skulle utan all nåd hängas och deras hus uppbrännas.

[4]) Se Granberg, Göteborgs Historia. I: 105.

[5]) Bref fr. Lillie till Tersmeden $^{7}/_{11}$ 1788 (Gust. Mss. XLVI).

[6]) Gust. Mss. XLVI. Adressen finnes tryckt i Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 343.

mellersta Sverige försvarsanstalter af mer och mindre omfattning. I Karlskrona indelades borgerskapet i kompanier, hvilka exercerades af kaptenen Pehrman, och åtskilliga civila tjenstemän bildade en liten kavalleritrupp; i Vimmerby upprättades en bataljon infanteri, i Vestervik uppfördes två batterier kanoner och inrättades vakthållning under ledning af öfverstelöjtnanten Ehrenpohl; i Kristinehamn inköptes för stadens räkning kanoner från Hellefors; i Örebro beslöt borgerskapet att bilda en korps af 250 man, jämte en liten kavalleritrupp; i Nyköping, hvarest minnet af Ryssarnes infall 1719 ej ännu var utplånadt, upprättades korpser till häst och fot, batterier uppfördes, till hvilka landshöfdingen frih. Örnsköld skänkte 16 kanoner och ammunition; o. s. v. [1]) De försvarsåtgärder, som vidtogos i Göteborg, hvilket omedelbart hotades af den fiendtliga hären, tillhöra snarare krigshistorien än den frivilliga folkväpningens historia. Dock gaf Göteborgs borgerskap ett vackert föredöme i offervillighet och försvarsifver. Redan innan konung Gustafs ankomst till Göteborg, hvilken satte nytt lif i alla dess försvarsanstalter, hade frivilligt manskap börjat arbeta på iståndsättandet af vallarne. Stadens invånare kallades rotvis till detta arbete; en rådman hade tillsyn vid hvarje rote. Medel hade sammanskjutits till utrustande af kaparefartyg, förda af kofferdiskeppare. Borgerskapets militärkorps uppgick till 1200 man, hvilka natten mellan d. 3 och 4 Okt. började göra patrulltjenst, och till en del användes till artilleriexercis; penningar försträcktes till krigskassan ur Ostindiska kompaniets, brandförsäkringsverkets och diskontens kassor o. s. v. [2]) Den styrka af reguliera trupper, som konungen så småningom sammandrog till Göteborg, bildade en icke obetydlig armé: den utgjordes, utom af stadens garnison och artilleri, af Skaraborgs, Nerikes och Vermlands infanteriregementen, delar af lifregementet, gardet, Jämtlands regemente, Bohusläns dragoner, Vestgöta kavalleri, Skånska husarer, samt de tvenne tyska regementen, som från Malmö hit förflyttats — tillsammans 8,500 man. Invånarnes gästfrihet och offervillighet anlitades starkt under denna stora inqvartering.

Allmänt känd är den patriotiska ifver, som i det på reguliera trupper alldeles blottade Stockholm visades af hufvud-

---

[1]) Inrikes Tidn. 1788: 91, 94, 97, Gjörw. Allm. Tidn. 1789, I: 91. m. fl. st.
[2]) Se Granberg, Göteborgs hist. 1: 78, 80, 100. Barfod, Märkvärdigh. s. 111, 118. Gjörw. Allm. Tidn. 1788. III: 51.

stadens borgerskap under hela den tid som kriget räckte. Början gjordes redan tidigt. D. 18 Sept. aflöste borgerskapets sedan gammalt bestående militärkorps gardet såsom vakthafvande och fortfor att bestrida vakthållningen i hufvudstaden ända till d. 30 Sept. 1790. Denna korps utgjorde omkring 3000 man, som med berömvärd ifver öfvade sig i vapen, fördelade i en kavallerikorps och fem bataljoner infanteri. Öfverståthållaren frih. C. Sparre sammankallade d. 15 Okt. stadens invånare till öfverläggning om upprättande af ytterligare frivilliga korpser inom Stockholm, hvilka antogos kunna komma att uppgå till 10 à 12000 man. Åtskilliga antecknade sig; men då någon krigsfara icke hotade Stockholm, ansågs borgerskapets militärkorps såsom tillräckligt skydd [1]).

I sammanhang med redogörelsen för de frivilliga rustningarne bör äfven erinras om några af de penningetillskott och gåfvor af enskilda personer eller samhällen, som äfven måla folkets fosterländska ifver. I Kristinehamn gjordes, på uppmaning af stiftets biskop H. Schröderheim, som tillika var stadens kyrkoherde [2]), ett sammanskott af 200 rdr sp., hvilka, förbytta i varor, öfverlemnades till Armfelt för frikorpsens behof; invånarna i Grythyttehed i Örebro län erbjödo sig att till den vermländska landtvärnskassan erlägga 16 r:dr sp. för hvarje smälthärd och 3 r:dr 16 sk. för hvarje hemman, och den vermländska bergslagens bidrag till denna kassa uppgick till 7000 r:dr. Assessorn och brukspatronen Heijkensköld skänkte dal-frikorpsen ett stort antal pikar, hvilka utgjorde en del af dess beväring. Till Kongl. Maj:ts disposition skänkte Vendels socken i Upland 150 t:r spannmål, Tierps socken i samma län 200 t:r, Upsala stad 100 t:r. I Kerrstorps socken i Lunds stift föranstaltades genom dess kyrkoherde J. P. Åkerman en insamling för de genom fiendernas framfart nödlidande i Bohuslän; och af samme prestman framstäldes i bref till konungen förslag att till kulor för arméen använda blytaken i en del af de skånska kyrkorna, hvilka borde ersättas med billigare [3]).

[1]) Gjörw. Allm. Tidn. 1789, I: 52. Förteckning på officerarne läses derammastädes 1788, III. 371, 379, 385. En utförlig relation öfver borgerskapets vakthållning utgafs 1791 af G. P. Köppen. Se vidare Lundin o. Strindberg, Gamla Stockholm, s. 383, Beskow, Gustaf III, Afd. IV: 277, m. fl. st. Obelisken på slottsbacken utgör, såsom bekant, ett offentligt minnesmärke öfver borgerskapets nit.

[2]) Det af S. vid tillfället hållna tal finnes tryckt i Gjörw. Allm. Tidn. 1788, III: 357.

[3]) Gust. Mss. XLVI.; Registr. i krigsär. 29/11, 10/12; Inr. Tidn. 1788:91, 1789:19.

I den allmänna hänförelsen saknades, såsom vi hafva sett, icke alldeles missljud från dem, som älskade att skilja konungens sak från folkets, och som i Anjala-männen framför allt sågo laglydige medborgare. I deras ögon handlade Gustaf III såsom en »kunglig demagog», och hans vädjande till sitt folks fosterlandskänsla uttyddes såsom ett uppviglande af den okunniga hopen för att med dess hjelp omstörta den bestående ordningen. De mest oroande rykten utspriddes i hufvudstaden redan vid konungens resa till Dalarne. Hela uppgiften om danskarnes infall vore en dikt, hette det, för att sätta nationen i harnesk för ett annat ändamål: detta vore »att införa despotismen i spetsen af vilda dalkarlar, som skola mötas af Stockholms pöbel för att pillera banken». Följden blef, att en myckenhet silfver uttogs ur banken, enskilda personer nedgräfde sitt silfver, och bankofullmäktige läto i tysthet göra lårar till banksilfrets förvaring och nedsänkning i sjön [1]). Vid öfverläggningarne om Stockholms försvar vägrade generalen grefve Fredrik Horn och hofmarskalken frih. H. J. von Düben att på något sätt dertill medverka, under åberopande af de adliga privilegierna [2]). Äfven från landsbygderna förspordes hvarjehanda försök att söndra de sinnen, som den fosterländska hänförelsen nyss förenat, och åt konungens afsigter med frikorpserna gafs ingalunda den bästa tydning. Särskildt gåfvo sig de officerare vid finska arméen, som senare på hösten 1788 såsom permitterade kommo öfver till Sverige, mycken möda att framställa konungen såsom den ensamt skyldige till krigets olyckliga utgång [3]).

Men den missnöjda adelns hviskningar förmådde intet mot det af ålder konungska sinnelaget hos den allmoge, som nu trädt i vapen för sitt fosterland; och i stort sedt erbjuda tilldragelserna i Sverige under hösten 1788 en sällspord bild af enigt samarbete mellan konung och folk.

* *
*

[1]) Liljensparre till Gust. III. (Gust. Mss. Ups. Bibl.)

[2]) Adlerbeth, Anteckn. I: 55.

[3]) Armfelt skrifver till konungen från Karlstad $^{29}/_{11}$: »I Dalarne går det alldeles rasande, om ej E. M:t befaller hertigen att ej gifva någon officer af Dalregementet permission. De som hemkommit hafva förgiftat en del af landet. Då jag kommer dit, skall processen med sådana herrar blifva kort, som i landet utsprida lögner och falska rykten. Men nu är t. o. m. Beckfriis småängslig». Äfven Terameden skref till konungen i samma anda och nämner kaptenen Hertzenhielm såsom en bland dem som mest utspridt »horreurs» bland allmogen (Gust. Mss. Ups. Bibl.).

Af hela denna väpnade styrka var det emellertid endast det under Armfelts befäl stående manskapet, hvars deltagande i rikets försvar kom att utsträckas till något annat än öfningar i hemorten. För dalkarlarne och vermländingarne syntes mer än en gång tillfälle erbjuda sig att få mäta sina krafter med fiendens; och diplomaternas fredsbemedling blef allt annat än välkommen för dessa stridslystna skaror och deras befälhafvare.

De yttre krigshändelserna under danska härens korta fälttåg i Sverige, liksom de diplomatiska förhandlingarne i sina allmänna drag, äro allmänt kända. 12000 man under befäl af prins Karl af Hessen hade — icke såsom krigförande å Danmarks vägnar, utan såsom ryska hjelptrupper [1] —d. 24 Sept. tågat öfver gränsen vid Krokstad, och efter träffningen vid Qvistrum obehindradt fortsatt vägen mot Göteborg genom Bohuslän. Prinsen af Hessen hade d. 1 Okt. besatt Uddevalla, generalmajor Mansbach d. 3 Oct. Venersborg och generalmajor Dyring Bohus fästning och Elfsborg. Konung Gustafs oförmodade ankomst till Göteborg, dagen innan staden uppfordrades att gifva sig, den ifver, med hvilken försvaret ordnades under konungens ledning, och Sir Hugh Elliots energiska medling gjorde slut på danskarnes framryckande och föranledde afslutande af ett stillestånd på åtta dagar, räknadt från d. 9 Okt. Enligt öfverenskommelse skulle de danska trupperna under denna tid få behålla Bohuslän till Göta elf, Venersborg och Åmål; ön Hisingen skulle deremot anses såsom neutral.

De senare af dessa tilldragelser egde rum, medan Armfelt var i Dalarne, sysselsatt med ordnande af sin bondehär. Han erfor med glädje, att Göteborg blifvit räddadt genom vapenhvilan, och skyndade tillbaka till Vermland, för att vara närmare händelsernas skådeplats. I Filipstad möttes han af konungens bref af d. 13 Okt.

[1] En följd af denna af Danmark noga fasthållna grundsats var att någon krigsförklaring å Danmarks vägnar icke utfärdades, och att de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Danmark ej voro afbrutna. Sveriges generalkonsul i Kristiania, Martinau, vistades t. o. m. under en del af fälttåget i prinsens af Hessen högqvarter. (Nielsen, anf. st. s. 153). — Engelska sändebudet Elliot lyckades, med stöd af den af Danmark uppstälda folkrättsliga skilnaden mellan »partie intégrante» och »partie auxiliaire», öfvertala Gustaf III att medgifva att Danmarks uppträdande icke betraktades såsom casus belli (Elliot till Bernstorff 1 Okt. Holm, Danm. Politik 1788—90 s: 41). — I folkmedvetandet inträngde dock ingalunda denna distinktion: »juten» betraktades nu som förut som den gamle arffienden; och konungen och hans tillgifne gjorde visserligen intet för att minska förbittringen mot Danmark eller inskärpa att dess trupper icke handlade å egna vägnar.

med underrättelse att fråga var om stilleståndets förlängning, samt befallning att, innan vapenhvilan utgått, besätta alla platser i Vermland mellan Åmål och Glafsfjolen (i Nordmarks och Gillbergs härad), som kunde vara af vigt; konungen beredde honom derjämte på att fiendtligheterna kunde komma att börja på nytt [1]). Armfelt skyndade att med skjutskärror afsända små posteringar — han uppgifver sjelf tre man och en korporal — till olika håll inom det nämnda området, hvilket derigenom kunde påstås vara besatt af svenska trupper. Genom denna skyndsamhet blef hela det vermländska området skyddadt från inqvartering eller genomtågande af de fiendtliga trupperna; men från dansk sida betraktades dessa operationer med mycken ovilja [2]) och utgjorde länge en tvistepunkt vid de följande underhandlingarne.

Full af ifver att omedelbart efter stilleståndets slut (d. 17 Okt.) få gå offensivt till väga, skyndade Armfelt till Karlstad, för att derifrån rikta sitt anfall mot Åmål, hvilket d. 15 Okt. blifvit besatt af den danske öfversten Stricker. Samtidigt med anfallet till lands skulle ett par galerer, bemannade med bönder och försedda med kanoner, från Venern angripa staden, och genom att rifva Köpmannebro skulle den danska styrkan i Åmål afskäras från förbindelse med Venersborg [3]). »Ögonblicket är kommet, skref Armfelt till konungen från Karlstad (d. 16 Okt.), då E. M:ts vapen skola återvinna sin forna ära; fienden är uttröttad, och E. M:ts trupper brinna af begär att få utmärka sig och hämnas det brytande af tro och lofven, som man anser hafva egt rum» [4]). Såsom ett kränkande af stilleståndets öfver-

[1]) Gustave III, Écrits V: 117.

[2]) Se Nielsen anf. st. 172. »Prinsen af Hessen var ganska missnöjd med denna komedi» säger Armfelt. (Notes historiques till Gustaf III:s bref, ms.)

[3]) Från Karlstad ($^{4}/_{10}$) och Tuna ($^{14}/_{10}$) hade Armfelt afsändt utförliga redogörelser för sin blifvande fälttågsplan, sedan Åmål fallit i hans händer. Han skulle vända sig mot Bohuslän och återtaga de af danskarne ockuperade städerna. Han var full af förhoppningar att denna plan skulle lyckas: »plus une entreprise est hardie, plus elle est censée reussir»... »Mon projet, inconcevable pour un poltron, trop téméraire pour un pedant, pendable dans les yeux d'un patriote, ira à merveille» (Gust. Mss. Ups. Bibl.).

[4]) Hans enda farhåga var att någon eftergift skulle göras danskarne. »Om en tumsbredd jord lemnas genom stillestånd eller någon slags öfverenskommelse, skall allmogens förtröstan till E. M:t omintetgöras. Allt hvad de hafva gjort till sitt försvar, på grund af mina uppmaningar och af förtroende till mig, skall tjena såsom vapen mot oss sjelfva. Vi skola blifva misstänkta att hafva förrådt deras intressen, bedragit dem på de penningar, de lemnat för att uppsätta trupper och drifvit gäck med dessa hederliga bönders nit» (Armf. till konungen $^{16}/_{10}$ 1788, öfvers.).

enskommelser ansåg han att Stricker låtit sina förtrupper rycka fram till Lunkekrog, 1/4 mil norr om Åmål. — Med sin lilla styrka hade Armfelt d. 18 Okt. hunnit till Afvelsäter i grannskapet af Åmål; han hade redan börjat drifva tillbaka fiendens förposter samt var färdig att sätta sin ofvan omtalta plan i verket. Då ankom underrättelse om stilleståndets förnyelse och konungens befallning att upphöra med fiendtligheterna. Kort derefter erhöll Armfelt en skrifvelse från öfverste Stricker, den danske kommendanten i Åmål, med uppmaning att draga tillbaka sina posteringar från trakten mellan Åmål och Glafsfjolen, hvilken genom vapenhvilan skulle hafva blifvit inrymd åt danskarne.

Dessa bref mottogos af den stridslystne unge befälhafvaren med ett missnöje, som tydligt gaf sig luft i hans bref till konungen. »Några och tjugo timmar», börjar han sin rapport från Afvelsäter d. 18 Okt., »innan efter allt menskligt utseende de förlagde norske trupper i Åmål varit E. M:ts fångar, om vår plan fått utföras och deras dumhet och feghet ej blifvit förvandlad i säkerhet, kom stallmästaren Stockenström med underrättelse om stilleståndet, hvilket af hela min korps blef bekant, men med mycken olikhet i anseende till rörelse mottaget». Han slutar sin rapport med att begära afsked från sitt befäl, »i händelse af ordres att qvittera de poster, jag intagit och kan försvara». Den från dansk sida framstälda fordran att utrymma det omtvistade området i vestra Vermland, som han nyss med så mycken möda besatt, väckte i synnerhet hans lifliga förtrytelse [1]).

Konungen vidhöll sin åsigt om Sveriges rätt att behålla de redan besatta platserna och det åt danska hären anvisade området i Vermland — något som dessutom var uttryckligen stadgadt i den nya konventionen af d. 18 Okt. [2]) Elliot skyndade att upp-

[1]) Lifligt målar sig Armfelts förtrytelse i följande bref till konungen, med öfversändande af Strickers ofvannämnda skrifvelse: »Si cela est vrai, mon cher Maître, si vous voulez que je sois à jamais regardé comme traître et menteur par toute cette province — faites-moi du moins la grace de m'ôter le commandement, de me renvoyer. Je me brûlerai la cervelle plutôt que d'ordonner la retraite à des troupes comme celles que je commande, d'abandonner des postes qui m'ont coûté tant de peine à fortifier. Si dans le coeur de V. M. il existe pour moi un grain de cette ancienne amitié dont vous m'honorâtes, ôtez-moi d'ici, rayez moi de toute espèce de service, et que ce coup-ci soit le dernier qu'on me porte par haine ou par jalousie! Au moins il ne m'arrivera plus de vouloir servir la patrie à ce prix-là». (Gust. Mss. Ups. Bibl.)

[2]) Art. 4:.. Le prince de Hesse continuera de jouir du district déja occupé par les troupes sous son commandement et *ou il ne se trouve aucun poste suédois*. Le Glafsfjol en sera la limite etc.

mana prinsen af Hessen att, för undvikande af sammanstötning med Armfelts frivillige, ej söka intränga i andra trakter än de som redan voro besatta af danska trupper. Och prinsen af Hessen, — som efter underrättelsen om Preussens och Englands hot att låta en armé rycka in i Holstein, icke just hade annat val än att så fredligt som möjligt draga sig tillbaka — fann för godt att lemna i fred de af Armfelt besatta platserna i vestra Vermland, under föregifvande att han toge för afgjordt, att det frivilliga manskapet sjelfmant skulle draga sig tillbaka [1]). Armfelts begäran att få nedlägga befälet föranledde sålunda ingen åtgärd; och konungen svarade icke ens på hans bref, hvilka han väl ansåg såsom ett af de utbrott af sin gunstlings häftiga lynne, vid hvilka han icke var så alldeles ovan.

Nedslagen och misströstande återvände Armfelt till Karlstad. Han möttes der af sina dalkarlar, som under tiden hunnit fram till Vermland och hvars fyra bataljoner af Armfelt fördelades i södra och vestra Vermland. En bataljon, »Svenska krigslydnaden» kallad, inqvarterades i Karlstad och exercerades flitigt under Armfelts egen ledning. [2]) Dalkarlarnes patriotism hade under marschen icke lidit någon afbräck, men stilleståndet var dem, liksom Armfelt, ett streck i räkningen, och den moraliska verkan, som underrättelsen derom medförde, var icke den bästa. »Jag talade i går med de äldsta dalkarlarne om stilleståndet», skrifver Armfelt d. 23 Okt. till konungen. »De svarade mig, att de skulle inhemta sina kamraters tanka om saken, huruvida det ej vore ett knep af oss officerare att bedraga vår goda kung, som vi ha lofvat att slåss, till hvilket vi ej behöfva rädda officerare och söndriga gevär. Jag förbannade mig på att, så snart det tilläts mig, eller sist den 19 Nov. kl. 1, gå med dem emot fienden, om de nu ville tro och lyda mig. Jag afvaktar med inquietude deras svar, som jag skulle få i dag kl. 12 och ännu ej fått». I samma ämne skref han d. 25 Okt. till sin hustru: »Jag är i en dödlig ångest, att mina dalkarlar skola bryta stilleståndet. De äro liksom rasande och anse oss alla för fega — en naturlig följd af deras okunnighet i politiken.

[1]) Gust. III. Écrits V: 119; Charles de Hesse, Mémoires, s. 95 o. bil. 17.
[2]) De öfriga bataljonerna voro d. 7 Nov. på följande sätt fördelade (A:s rapport till kgn, Gust. Mss. XLVI): »Svenska krigsäran» (befälhafvare major Knorring) vid Ugglesäter, nära Seffle; »Sjelfständigheten» (befälh. major Trellman) vid Nysäter (i Gillbergs h:d, söder om Glafsfjolen); och »Redligheten», (major Tornander) vid Lillnor och Lillerud (nära bron öfver Norselfven, på vägen till Karlstad).

Medgif mig att denna är lycklig! Hvad borde icke vår kung ha velat ge, om finska armén varit försänkt i samma okunnighetstillstånd.» Några dagar senare: »Dalkarlarne tala ur en hög ton och säga, att de vilja hafva fred inom och utom riket och att kung skall vara kung och förrädare straffas.» Han tillägger med afseende på den allmänna stämningen i Vermland: »Bitterheten hos de ofrälse mot adeln är här så gruflig, att man vågar nästan ej gifva sig ut för grefve eller baron. Det talas ej mindre om än att mörda och utrota sådant byke. Gud hjelpe oss ur denna konfusion! Men efter all apparans blir sista villan värre än den första. Men utan blod slutar säkerligen ej detta kalaset, och något bör rinna, men ej öfverflödigt». [1])

Ställningen ingaf sålunda Armfelt allvarliga bekymmer. Hans lifliga inbillning, i förening med missnöjet att ej hafva fått utföra en vapenbragd, kom honom väl att måla i svart mera än nödigt var. Sjelf delade han den allmänna förbittringen mot danskarne och lemnade villigt öra åt de gängse berättelserna om deras utpressningar. Alldeles utan grund voro väl knappast Armfelts farhågor för följderna af att länge hålla de uppretade skarorna under vapen, utan tillfälle att använda dem, lika litet som ryktena om befolkningens lidanden i Bohuslän och Dalsland, huru öfverdrifna de än voro och huru mycket de än torde ha begagnats för att underhålla den uppretade stämningen mot fienden. [2])

[1]) I samma tonart gå alla A:s bref från denna tid. Han ansåg stilleståndet för en olycka, förebrådde konungen att han icke på förhand låtit förstå att »meningen var att dagtinga i stället för att slåss», samt vidhöll sin begäran att få nedlägga befälet: »alors je viendrai me jeter à vos pieds, vous dire que cette dernière bonté etait presque aussi grande que toutes celles qui l'ont précédé; et à l'instant qu'on me rend complètement inactif, je redeviens ce même Armfelt, si gai, si fou, si porté vers la société, les plaisirs, les femmes et les belles lettres, mais néanmoins le plus zélé des sujets et des amis.» ($^{21}/_{10}$ 1788).

[2]) Föga sannolik är prinsens af Hessen uppgift att hans dragoner drefvo sin måttlighet så långt, att de icke ens ville äta af den framsatta maten i öfvergifna hus, af fruktan att begå en stöld. Annorlunda skildras de danska truppernas förhållande från svensk sida. »Fienden förhåller sig som hedningar», skrifver frih. Lillie till Tersmeden, efter en resa i Bohuslän ($^{7}/_{11}$ 1788, Gust. Mss XLVI). »Får och svin äro fredlösa djur, jagas upp med hundar: flera hemman äro öfvergifna, sedan kreatur och foder äro slut» (Adelsköld till Gustaf III $^{24}/_{10}$, dersammast.) Särskildt lärer Dalsland hafva fått känna krigets tunga: i Åmål plundrades kålgårdarne, folket skrämdes att gifva mat; och stadens lidanden skulle hafva varit än större, utan grannskapet med Armfelts korps och om den ej i sin nitiske borgmästare G. Åberg egt en både dristig och försigtig beskyddare. (Armfelts rapport $^{7}/_{11}$ 1788). Från landsbygderna utskrefvos gärder af spanmål, slagt och furage, som på sin höjd betaltes med assignation på fältkommissariatet. Armfelt berättar, efter en rekognosceringsresa i Dalsland i Nov., att han funnit landet ruineradt efter fiendens vistelse, och att dessa ådagalagt mycken

Utan inflytande på konung Gustafs hållning blefvo ej heller dessa föreställningar från Armfelt och den allmänna förbittringen; och konungen gjorde sig beredd att bryta stilleståndet. Såsom fullt uppriktigt menad torde kunna få anses hans förklaring till Elliot, att det hotande bref, som han d. 24 Okt. afsände till prinsen af Hessen, väsentligen vore att anse såsom en eftergift åt stämningen i landet. [1]) Gustaf III:s nyssnämnda bref af d. 24 Okt. framhåller äfven med skärpa befolkningens klagomål öfver de danska truppernas utpressningar. De mot-klagomål som — på goda grunder — från dansk sida framstäldes öfver uppbringandet af en dansk proviant-flotta af 25 fartyg samt af tvenne jakter, lastade med de vid Qvistrum eröfrade kanonerna, efter afslutandet af den första vapenhvilan, [2]) föranledde äfven långvariga skriftvexlingar.

Det syntes sålunda i slutet af Oktober 1788 ovisst, om ej fiendtligheterna ånyo skulle komma att utbryta. Konungen höll krigskonseljer i Göteborg om planen att gå offensivt till väga; till landshöfdingen i Skaraborgs län affärdades befallning att öka antalet af den upprättade frikorpsen; och i det bref till landshöfdingen i Jönköpings län, hvari upprättandet af en frikorps

»adresse à maroder.» I Tössö pastorat i Dalsland plundrades flera gårdar, otröskad säd kastades under hästarne, o. s. v. (Inr. Tidn. 1789: n:o 18). Från en enda socken, Ytterby i Bohuslän, utpressades 4000 lispund hö och 20 t:r hafre. I Venersborg lät general Mansbach, som der för öfrigt uppehöll god ordning, dagligen från de svenska magasinen leverera 6000 ℔ bröd; hans officerare »lefde à discretion hos sina värdar och cheferna lånade penningar» (Martinaus berättelse, hos Nielsen, anf. st. s. 170). Att svenska kronans magasiner plundrades, var väl i öfverensstämmelse med gällande krigsbruk, liksom att alla hästar hörande till Bohus dragonregemente borttogos; men såsom krigsgärder kunde väl anses de dyra skyddsbrefven för egendomar: ett dylikt för Åby säteri kostade t. ex. 100 dukater. (Holmberg, Bohusl. Hist. I: 185). När betalning söktes hos danska kommissariatet, fingo leverantörerna nöja sig med en anteckning på sedeln »att Fougden skal liqvideret.» (Inr. Tidn. 1788: 89). Härpå syftar omqvädet i Bellmans visa »Wetz kurir från Bohuslän» (Skrifter, ny saml. utg. af Eichhorn I: 166.):

»Juten var si gu ej bang,
ropte: slaae i mere,
glasen i klang!
Fougden skal liquidere.

[1]) Ce que j'ai fait est beaucoup plus pour mon pays et pour mon peuple que pour le prince de Hesse. Je console mon peuple en lui montrant que je m'occupe de lui. (Charles de Hesse, Mémoires, Bil. 22, c.)

[2]) Denna expedition utfördes af kaptenen vid flottan Ruuthensparre med tillhjelp af frivilliga skärgårdsbönder och fiskare, d. 11 och 12 Okt. 1788. Dess laglighet kan bestridas; men i folkväpningens historia förtjenar denna bedrift af en skara frivilliga dock att omnämnas. — Se vidare rörande underhandlingarne mellan Gustaf III och prinsen af Hessen dennes memoirer med tillhörande bilagor, m. fl. st.

anbefaldes, nämndes uttryckligen, att det vore ovisst om stilleståndet komme att förnyas.[1]) — Armfelts hotande ställning i Vermland föranledde äfven att en dansk styrka afsändes till öfverste Strickers förstärkning i Åmål, dit äfven generalmajor Mansbach beordrades från Venersborg.

»Hoppet att snart se stilleståndet brutet», skrifver Armfelt d. 24 Okt. till konungen, »och den ifver, med hvilken vi vänta detta lyckliga ögonblick, i förening med förnyelsen af befallningen till mig att ej lemna någon af mina ställningar, hafva återgifvit mig lifvet, helsan och munterheten.» Han skyndade till Fryksdalen för att der mönstra det frivilliga manskap, som genom en deputation hos honom anhållit att blifva organiseradt till en frikorps liknande dalkarlarnes. Ännu stadd på resa i Fryksdalen, emottog Armfelt konungens bref af d. 6 Nov.,[2]) i hvilket han uttalar sin ovisshet om stilleståndets förnyelse, uppgifver att prinsen af Hessen börjat tala ur en högre ton, underrättar att en norsk korps samlades, för att öfver Vinger inbryta i Vermland, samt anbefaller Armfelt att hålla sig färdig att omedelbart efter stilleståndets utgång börja gå anfallsvis till väga. Armfelt gaf fryksdalingarne det vackraste vitsord för mod och fosterländsk anda,[3]) besökte gränsfästena vid Eda och Morast, och tillstod »i förtroende» för konungen, att han »på sina knän» bad Gud gifva prinsen af Hessen lust att anfalla honom. »Detta är icke öfvermod från min sida», tillägger han, »ty jag trotsar den mest klenmodiga menniska att se och höra dessa trupper, utan att vara öfvertygad om vår öfverlägsenhet.»

Fulla af stridslust motsågo sålunda Armfelt och hans frivillige d. 13 Nov., då de väntade »den himmelska glädjen att få badda på juten».[4]) Men äfven nu voro Sir Hugh Elliots bemedling, Preussens och Englands hotelser mot Danmark och prinsens af Hessen foglighet dem i vägen; och Armfelt med sina dalkarlar och vermlänningar måste behålla svärdet i skidan. Det nya stilleståndet afslöts på sex månader, och konungen skyndade att derom underrätta Armfelt från Göteborg d. 12 Nov. Redan dessförinnan hade de danska trupperna lemnat de

---

[1]) Registr. i krigsär. $^{24}/_{10}$ 1788 (Riksark.). Jfr. ofvan s. 239, 340.

[2]) Gustave III, Écrits. V: 121.

[3]) »I Fryksdalen har jag satt upp 1500 man, det skönaste folk man vill se, ingen karl öfver 30 år och ingen under 11 qvarter, 3 tum. Aldrig har mitt öga skådat vackrare soldater.» Armfelt till sin hustru $^{13}/_{11}$. (Åminne arkiv).

[4]) Armfelts uttryck i bref till sin hustru $^{20}/_{10}$. (Åminne arkiv).

af dem besatta områdena: d. 1 Nov. hade Stricker lemnat Åmål och tågat till Qvistrum, och Bohuslän utrymdes under de följande veckorna, så att hela den fiendtliga styrkan d. 13 Nov. var öfver gränsen. Prinsen af Hessen erhöll sistnämnda dag underrättelse från Elliot att konung Gustaf undertecknat stilleståndskonventionen; och Dalsland och Bohuslän besattes ånyo af svenska trupper.

Sedan fienden lemnat det svenska området, fans ingen anledning att, såsom en månad förut, befara uppstudsighet mot stilleståndet hos de stridslystna frivillige. Med ifver hade emellertid dessa blifvit öfvade i vapen, och Armfelt var stolt öfver sina bondesoldaters skicklighet i vapenföring. »Dalkarlar och landtvärn exercera som dockor,» skref han d. 13 Nov. [1]) och han längtade att få visa sitt manskap för konungen. D. 24 Nov., sedan Gustaf III och Armfelt sammanträffat i Åmål, tog konungen bataljonen »Sjelfständigheten» af Dal-frikorpsen i ögonsigte. [2]) Han gaf allt erkännande åt de frivilliges skicklighet och goda hållning. De förklarade dock att de fortfarande ville stå under Armfelts och ingen annans befäl, och att de ej ville gå ut nästa år, om ej han finge föra dem — ett vackert bevis på den tillgifvenhet, han förstått vinna, men som, enligt Armfelts tanke, gjorde honom misstänkt i konungens ögon [3]).

Disciplinen hos dessa improviserade krigare lemnade dock åtskilligt att önska, och det var med motvilja, som de återgingo till fredligare yrken. Betecknande för deras stämning är att de, sedan ofreden med Danmark var slutad, enligt Armfelts ord, ville gå till Stockholm och göra »en räfst» med konungens fiender. »Men jag vill icke», tillägger Armfelt, »och derför blir det ingenting af, utan de få vackert gå hem till sig för ett par månader» [4]). Myteri höll på att uppstå hos de frivilliga från Hedemora och

---

[1]) Till sin hustru (Åminne ark.).

[2]) Gjörwell, Allm. Tidn. 1789. 1: 10.

[3]) Armfelt till sin hustru $^{27}/_{11}$. I ett annat bref skildrar han sitt sätt att umgås med det styfsinta och odisciplinerade manskapet:» Il est nécessaire d'imposer à ces mutins, qui ne savent point obéir et auxquels il faut toujours parler ou en ami ou en souverain, souvent de toutes ces deux manières dans l'espace d'une heure. Aussi ai-je un pouvoir si peu limité, que dès que je dis: »så skall det ske», ils me repondent: »som du vill»; et après nous redevenons intimes» ($^{6}/_{11}$). — I sina bref till konungen klandrar A. ofta sina officerares »tyska» sätt att behandla truppen, och ansåg att den borde tagas med vänlighet och bestämdhet på samma gång. A:s ovanliga förmåga att göra sig älskad af underlydande är från andra tider på mångfaldigt sätt intygad.

[4]) A. till sin hustru $^{15}/_{11}$ 1788.

Tuna, då geväreu affordrades dem före afmarschen från Karlstad [1]). Det lyckades dock utan svårighet att återställa ordningen.

Sista dagarne i November 1788 började dal-truppen bryta upp för att tåga till sina hemvist, och d. 2 Dec. kunde Armfelt meddela att allmänt uppbrott skett [2]). Han återsåg icke sina dalkarlar förr än i Februari följande år, då han förde frikorpsen från Dalarne till Drottningholm, för att derifrån, om så skulle behöfvas, uppehålla ordningen i hufvudstaden. Han fann vid sin ankomst till Dalarne ställningen inom detta nyss så konungskt sinnade landskap mycket förändrad; och det behöfdes hela kraften af hans energiska vilja och intagande personlighet för att motverka den missnöjda adelns och de från Finland under vintern återvända officerarnes inflytande i motsatt riktning. — Under hösten 1789 utgjorde de frivillige från Dalarne under namn af vargering [3]) en väsentlig del af den Armfeltska brigaden, som öfverfördes till Finland och vid flera tillfällen gjorde heder åt de svenska vapnen.

Landtvärnet i Vermland och Dalsland hemförlofvades äfven, men en ordnad gränsbevakning infördes med dess tillhjelp. Af det Vermländska manskapet bildades en jägarekorps, ur hvilken utvecklade sig det ännu bestående Vermlands fältjägare-regemente, hvilket sålunda fortfarande utgör ett minne från folkväpningen under det oroliga året 1788. Och under vintern 1788—89 upp-

---

[1]) Armfelt till konungen $^{27}/_{11}$ 1788. I ett odateradt bref berättar han rörande stämningen i Vermland: »Böndernas raseri mot dem (som deltagit i affären vid Qvistrum), känner inga gränser: man anklagar offentligen baron Funck för att hafva visat general Mansbach vägen». Armfelt tillstyrkte ifrigt nedsättande af en krigsrätt för att tillfredsställa den allmänna meningen. »Man har från Stockholm, skrifver han till konungen $^{27}/_{11}$ 1788, skickat oss ingångsspråket till riksdagspredikan: 4 Mose Bok, 25 kap. 4 v.». (Och Herren sade till Moses: tag alla öfverstarne för folket och häng dem upp Herranom i solen, på det den grymma Herrans vrede må varda vänd från Israel). Öfver Anjala-männen ville han att rättvisa skulle skipas utan förskoning; han ansåg att »konungens eget lugn, landets väl och arméens ära fordrade att man straffar förrädare». Konungens myndighet ville han framför allt uppehålla: »En cas de diète», skref han till sin hustru ($^{13}/_{11}$), »je n'irai pas à la maison des nobles, mais je sontiendrai à la tète de 15 à 20000 hommes les droits du roi ... Je veux que le roi fasse justice, qu'il suit les règles quil s'est préscrites; mais on n'osera pas attaquer sa personne ni chercher à le tracasser pour ses fautes commises. J'espère qu'il se corrigera, et s'il ne le fait pas, je cesserai de prendre son parti». (Åminne ark.).

[2]) En beskrifning öfver bataljonen »Sjelfständighetens» hemmarsch och mottagande i Falun läses i Gjörw. Allm. Tidn. 1789, I: 11. Regementspastorn G. Engzell, »Dalkarlarnes» skald, som äfven under fälttåget strängat sin lyra i fosterländska toner, (se Allm. Tidn. 1788 III: n:r 289) höll ett afskedstal till de frivillige, hvilket särskildt utgafs.

[3]) Provinsen uppsatte en reservtrupp af samma storlek som Dalregementet. oaktadt den endast behöft uppsätta hälften.

sattes på Dalsland vargering och landtvärn, hvilka bestridde garnisonstjenst i de vestra landskapen närmast Norge under hela den tid, som kriget med Ryssland varade [1]).

* * *

Den fosterländska rörelse, af hvilken här några drag blifvit antecknade, afstannade småningom med slutet af 1788, och det var endast i gränsprovinserna mot Norge, som ur den tillfälliga folkväpningen uppväxte ett gränsförsvar för någon längre tid. Den krigsduglighet, som de under några få veckor öfvade skarorna af bönder hunnit förvärfva, under befäl af uttjenta officerare och civila tjenstemän, kom icke att pröfvas; och förhastadt vore utan tvifvel att antaga, att dylika skaror skulle hafva kunnat göra tillfyllest mot en fiendtlig invasion af större omfång och utsträckning. — Något direkt inflytande på krigshändelserna i Bohuslän kan folkväpningen väl knappast sägas hafva utöfvat; men den ifver, med hvilken befolkningen öfver allt grep till vapen, torde dock hafva i väsentlig mån bidragit till prinsens af Hessen och hans truppers önskan att förkorta vistelsen i Sverige. I all synnerhet torde den Armfeltska korpsen i Vermland hafva varit honom en besvärlig granne, oaktadt den ironiska ton, med hvilken han yttrade sig om »cette redoutable milice Dalécarlienne» [2]). Visst är att frikorpserna väsentligt bidrogo till att hålla modet uppe i de landskap, som voro i danskarnes händer, och skyddade dem mot de utpressningar, som äfven det menskligast förda krig ej undgår att medföra [3]). Att Vermland blef fullständigt skonadt från fiendens inbrott, var ett synbart resultat af Armfelts och hans frivilliges hållning. Efterverlden kan med full rättvisa instämma i den aktningsvärde »annalisten» Gjörwells ord om Armfelts förhållande vid denna kritiska tidpunkt, att »det

[1]) Hela styrkan af vargering och landtvärn från Dalsland beräknades till 1480 man; men då landshöfdingen i länet anmälte, att folket åtagit sig mer än det kunde utgöra, nedsattes vargeringen till hälften. (Lignell, Beskrifn. öfver Dal I: 192).

[2]) Charles de Hesse, Mém. s. 81.

[3]) I Inr. Tidn. 1789: 18 meddelas från Åmål, att den danska inqvarteringen uppfört sig vida fogligare i staden än på landsbygden, derför att man i staden lefde i ständig fruktan för ett anfall från den vermländska posteringen inom en mils afstånd. Danskarne voro glada att d. 1 Nov. få komma undan detta obehagliga granskap.

länder hans minne uti rikets och Gustafs historia till största heder» [1]).

Den moraliska verkan i allmännare mening af denna folkrörelse kan säkerligen icke anslås för högt. Den del af Sveriges folk, som stod utanför partistriderna, hade gifvit ett storartadt bevis på fosterlandskärlek och konungatrohet. Folkväpningen i Sverige hade visat Europa, att Gustaf Adolfs och Karl XII:s landsmän, som under tre fjerdedelar af ett århundrade endast minskat sin gamla vapenära, ännu hade i behåll krigarens mod och voro mäktiga af en sammanhållning, hvarom långa år af inre tvedrägt gifvit rätt att tvifla. Gustaf III kunde efter dessa bevis på sitt folks patriotism med större tillförsigt fortsätta det krig, som så olyckligt börjat; och otvifvelaktigt är äfven, att konungens ställning befästades gentemot de motståndare inom landet, som nyss så djerft höjt hufvudet. I den uppretade folkstämningen egde konungen ett fruktansvärdt vapen mot adeln, och under dess tryck blef det honom lättare att 1789 göra sig till enväldig diktator. Men å andra sidan kan det ej nekas, att Gustaf III med varsamhet användt detta vapen, och att han förstått att i tid besvärja de stormar som, en gång lössläppta, kunnat sätta ej mindre hans än samhällets välfärd på spel.

[1]) Allm. Tidn. 1789 I: 56. Han tillägger: »En fullständig beskrifning härom blefve icke mindre nyttig för svenska historien än för svenske medborgaren. Tidiga och kraftiga motanstalter, som freda ett land och spara blod, äro icke mindre värda än blodiga segrar.»

Ett bidrag till den väpnade neutralitetens historia i norden.

AF

CARL SPRINCHORN.

Utan att öfverskatta betydelsen, än mindre resultaten af den s. k. nordiska väpnade neutraliteten, eller de nordiska staternas flere gånger under 16- och 1700-talet förnyade förbund i afsigt att genom gemensamma sjörustningar skydda sin utrikes handel och sjöfart mot krigande staters öfvervåld på hafvet, torde man dock ur mer än en synpunkt kunna tillmäta dessa förbunds historia ett ej ringa intresse. Den utgör först och främst ett blad i den allmänna folkrättens utbildningshistoria, enär dessa förbund framvisa en rad af försök att genomdrifva bestämda regler i den internationela sjörätten, hvilka skulle sätta en gräns för den godtycklighet och ordna den obestämdhet, med hvilka sjömakterna och särskildt England under sina krig tilläto sig behandla neutrala makters fartyg. De kunna således sägas utgöra ett kapitel i historien om ett jämvigtssystem äfven till sjös, hvars störande kändes kanske ej mindre olägligt än stormakternas öfvergrepp till lands. Men derjämte, hvad som för oss är af större intresse, ha dessa förbund gjort en dyrbar insats i Nordens historia. De förete ju en rad af ljusglimtar på den eljes nog mörka taflan af de båda nordiska makternas, Sveriges och Danmarks, inbördes förhållande, hvars öfriga yttringar till större delen äro blodiga fejder och ett olyckligt nationalhat. De nordiska neutralitetsförbunden mellan båda dessa länder beteckna visserligen öfvergående, men det oaktadt lika betydelsefulla politiska rörelser, bebådande en ömsesidig stämning, hvilken vi nu finna helt naturlig, men hvilken behöft dessa och ändå många flere väckelser för att äntligen blifva lefvande och medveten.

Af dessa neutralitetsförbund hafva de sista af åren 1780 mellan Sverige, Danmark och Ryssland samt 1800 mellan dessa makter jämte Preussen, båda tillkomna på Rysslands initiativ, blifvit allmännare, ja, nästan uteslutande beaktade och af flere författare beskrifna [1]). Men dessa förbund hafva haft sina föregångare, hvilka, fastän mindre kända, hafva varit fullt ut lika vigtiga till syfte och resultat. Den väpnade neutralitetens historia går nämligen tillbaka till slutet af 1600-talet, och äran af dess upprättande tillkommer Danmark och Sverige, om ock första tanken härpå utan tvifvel utgått från den danska regeringen.

Det var under de allierade makternas strider mot Ludvig XIV, som England och Holland i Augusti 1689, ingingo det förbund, som under Vilhelm III förenade deras krafter till de allvarsammaste åtgärder till Frankrikes betvingande. Dertill hörde enligt förbundets första artikel att absolut förbjuda och hindra all handel på detta land från de öfriga staterna: kortligen att sätta hela Frankrike i blockadtillstånd. Det var ett brott mot dessa länders tidigare traktater med de nordiska makterna, och då dertill deras kapare började oroa hafven, och Sveriges och Danmarks fartyg voro bland de talrika offren, gaf detta anledning till betänklig oro hos de nordiska ländernas regeringar. Med anledning häraf lät det danska hofvet sitt sändebud i Stockholm, Stockfleth, i Sverige framställa förslag om en gemensam utrustning af krigsskepp till handelsfartygens konvojerande. Till heder för Sveriges eljes denna tid danskfiendtliga politik ledde detta förslag till en »Tractat till Navigationens och Commerciens säkerhet», hvilken slöts i Stockholm den 10 Mars 1691 och förnyades genom danska sändebudet Jens Juel den 17 Mars 1693. Dessa äro de första fördrag af denna art i historien, och de blefvo så till vida ej utan frukt, som England och Holland funno sig föranlåtne att ersätta de förluster, som genom deras kapare beredts de båda nordiska makterna.

Historien om detta första förbund till en väpnad neutralitet är emellertid tidigast skrifven [2]), och ehuru dess författare ej

[1]) *C. A. Zachrisson*, Sveriges underhandlingar om beväpnad neutralitet åren 1778—80. Upsala 1863; *E. Holm*, Om Danmarks Deeltagelse i Forhandl. om en væbnet neutralitet 1778—80. Dansk Hist. Tidskr. 3 Række, V; *v. Schinkel*, Minnen etc., m. fl.

[2]) *H. C. Reedtz*, Danmarks og Sverrigs forbindelse til de neutrale handelsrettigheders beskyttelse i aarene 1690 til 1693. Det Skand. literat.-selskabs skrifter, 21 Bind. Kjbhvn 1826.

haft tillgång till svenska akter, ej ens till Jens Juels depescher, af hvilka vi funnit att en och annan punkt i hans arbete skulle kunna beriktigas eller fullständigas, torde dock den här nedan citerade uppsatsen lemna en tillfyllestgörande teckning af de första försöken till den nordiska väpnade neutraliteten. Men nya misshälligheter och strider uppkommo åter mellan de båda staterna, och ånyo gick ett halft århundrade förbi, innan nya tecken till vaknande sympatier på båda sidor Sundet visade sig. Då liksom förut behöfdes gemensamma motgångar till att sammanföra de båda nordiska staternas politik, och sålunda uppkom den tredje af dessa förbindelser, Sveriges och Danmarks s. k. *Union maritime år 1756*, sedermera 1759 utvidgad genom Rysslands tillträde. De förhandlingar, som ledde till detta förbund, och dess resultat hafva hittills ej blifvit bekantgjorda [1]. Då de emellertid, likasom, eller kanske mera än, de förutnämda ganska nära sammanhängde med de allmänna europeiska händelserna, d. v. s. denna gång den vidt utbredda strid, hvaraf sjuåriga kriget var en hufvuddel, torde öfven häri ligga ett berättigande till föreliggande lilla uppsats, uteslutande grundad på handlingar i Riksarkivet i Stockholm samt Geheime- och Udenrigsministerie-arkiven i Köpenhamn [2].

Liknande allmänna förhållanden, som de, hvilka gifvit upphof till de första neutralitetsförbunden 1691 och 93 och de sista 1780 och 1800, gåfvo också anledning till de förhandlingar, för hvilka vi i det följande vilja redogöra. Det krig, som i början af år 1755 utbröt i de amerikanska kolonierna emellan England och Frankrike, hade ej ännu blifvit officielt förkunnadt, då engelska regeringen anbefalde i de europeiska farvattnen de vanliga våldsåtgärderna till sjös, hvilka naturligtvis först riktades mot franska, men snart äfven mot andra nationers fartyg, hvilka ämnade sig till eller från Frankrike. Detta skedde visserligen under förevändning att de förde kontraband, och då freden i Utrecht 1713 (§§ XIX, XX), bestämt hvad dermed menades,

[1]) I *Sveriges politiska historia* af Malmström är detta ämne knappast mer än omnämndt. De sjörustningar, som med anledning af traktaten företogos, omtalas, ehuru med smärre felaktigheter, i *Sveriges sjökrigshistoria af Gyllengranat* och i *Danmark-Norges søkrigshistorie af Garde*. Underhandlingarna om förbundet 1756 antydas i korthet i *Denkwürdigkeiten des Freiherrn v. d. Asseburg* af *Varnhagen von Ense.*

[2]) I det följande citera vi dessa källor med R. A.; G. A.; U. A.

borde regeln lätt nog hafva blifvit funnen, enligt hvilken de uppbragta fartygen skulle behandlas. Men engelska regeringen tillät sig vid hvarje särskildt tillfälle afgöra detta, och räknade såsom kontraband mycket annat, hvilket blott dess kapare kände [1]), och dermed var snart Englands gamla våldsystem på hafvet i full gång. Snart sträckte sig dess verkningar äfven till de nordiska makternas farvatten och skepp, och redan i Aug. 1755 gick Englands oförsynthet så långt att en engelsk fregatt, förlagd i Sundet att konvojera hem sin nations fartyg, på våldsamt sätt prejade och visiterade ett svenskt fartyg utanför Helsingör för att spana efter gods till Frankrike. Då denna våldsgerning skett under de danska kanonerna på Kroneborg, kunde den ej annat än äfven hos danska regeringen väcka ond blod, och Bernstorff d. ä., som nu jämte A. G. von Moltke ledde Danmarks politik, lofvade att låta danske envoyén förena sin protest häremot med den, som svenska regeringen ämnade låta sin representant, kommissionssekreteraren Wynantz, afgifva i London. Till svenska sändebudet i Köpenhamn, Otto Fleming, yttrade Moltke att dessa oförrätter borde »komma Sverige och Danmark att vara omtänkte på någon utväg till hämmande af sådana våldsamheter på våra skepp och till försäkrande af vår sjöfart under kriget mellan Frankrike och England» [2]).

Detta yttrande, som visade danska regeringens åsigt i denna sak och troligen var ämnadt att komma till den svenskas kännedom, inberättades också genast af Fleming, som äfven för egen del bifogade sina tankar samt hvad han ytterligare förnam om danska hofvets tänkesätt härutinnan. Men det var framförallt franske ambassadörerne, Ogier i Köpenhamn och D'Havrincourt i Stockholm, som sökte hålla frågan uppe om gemensamma mått och steg å de nordiska makternas sida till att skydda sin handel mot England i händelse af öppet krig. D'Havrincourt påminde i Stockholm om de förluster, som England under sina föregående krig med Frankrike förorsakat Sverige, och att i den närvarande politiska ställningen, då harmonien mellan svenska och engelska regeringarne ej var återställd [3]), det tycktes oafvisligt för Sverige att göra sin flagga respekterad [4]).

[1]) Hautefeuille, Droit maritime internationale s. 295.
[2]) Ofvanst. efter bref fr. Fleming till K. Maj:t d. 31 Aug. 1755. R. A.
[3]) Som bekant var den officiela diplomatiska förbindelsen mellan Sverige och England afbruten sedan 1748.
[4]) Danske legationssekr. Gamm till Bernstorff; Sthlm d. 26 Sept. 1755. G. A.

Allt detta torde emellertid hafva gifvit anledning till att K. Maj:t i sin sekreta proposition i utrikes ärenden vid den ryktbara riksdag, som samlades i Okt. 1755, framstälde till rikets ständer, att man ej borde underkasta sig engelska domstolars godtycke, då denna regering ej aktat tillkännagifva hvad som borde anses för kontraband, allt under det man afvaktade att den danska envoyén A. F. von Asseburg skulle inlemna någon proposition i ämnet. Denne framstående diplomat [1]), med nämda års början ackrediterad vid svenska hofvet, återkom just nu efter någon tids ledighet till Stockholm troligen med uppdrag af sitt hof att börja underhandlingar i detta ämne. Vi hafva tyvärr ej kunnat i danska arkiv återfinna någon bestämd instruktion för Asseburg angående denna sak, men väl synes af handlingarna att man i Stockholm ansåg honom ega en sådan och att denna sak liksom alla andra genast blef ett partivapen. Till en början var det riksrådet C. F. Scheffer, med hvilken Asseburg muntligen meddelade sig. Han ville nödvändigt att förslaget skulle utgå från danska hofvet, enär hans parti ansåges såldt till Frankrike och fördraget skulle falla, såsnart det troddes komma från detta håll. Men framstäldt af Asseburg deremot skulle det, äfven om det ej lyckades vinna framgång, stärka det rådande partiets ställning och visa det danska hofvets benägenhet till att upprätthålla förbindelsen med Sverige och båda rikenas handel och sjöfart [2]).

Ständernas och partiernas stridigheter vid riksdagens början angående tvisten mellan konungen och rådet synas emellertid hafva gjort Scheffer tveksam om framgången af Asseburgs proposition, hvilken af det rojalistiska partiet kunde vändas som vapen emot Hattarne, och å andra sidan fruktade danska hofvet de krigförande nationernas och särskildt Englands motvilja för ett sådant företag och ville, att man skulle blott i hemlighet underhandla om fördragets artiklar, men vänta med dess publicerande, tills Englands eller Frankrikes uppförande rättfärdigade

[1]) Hans bref och depescher visa att han varit väl inne i samtida svenska förhållanden och riksdagsaffärer; att han ej spelat en obetydlig rol framgår af den omständigheten, att han på enträgen begäran af Choiseul, som ansåg honom motarbeta Frankrikes intresse, år 1760 återkallades af Bernstorff från sin post. Ser för öfrigt *Varnhagen von Ense*, Denkwürdigkeiten des Freiherrn A. F. von de Asseburg samt »En brefvexling mellem I. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul», Kjbhvn 1871 fl. st.

[2]) Asseburg till Bernstorff d. 24 Okt. 1755. G. A.

ett sådant steg [1]), hvarför Asseburg tillsvidare afhöll sig från sakens upptagande under riksdagens förvecklingar och oroligheter.

Men så mycket ifrigare började de franska sändebuden att verka för sitt lands intresse både genom att söka för detsamma åstadkomma direkta fördelar och att bearbeta sinnesstämningen för den påtänkta »union maritime», till hvilken händelserna i Europa gjorde de herskandes sinnen i Sverige i hög grad benägna, såsom vi snart skola se. Till både svenska och danska regeringen gjordes framställning om tillstånd för franska örlogs- och kaparefartyg att i dessa länders hamnar få införa och försälja uppbragta priser och varor. Innan svenska regeringen tilltrodde sig svara härpå, gaf den i slutet af året sitt sändebud i Köpenhamn (det var för tillfället kommissionssekreteraren B. Faxell) befallning att utforska hvad svar danska regeringen gifvit. Bernstorff tillkännagaf då, att i enlighet med gammalt medgifvande det tillåtits franska fartyg att inlöpa i norska hamnar, men ej i Östersjön, att sälja sina priser, sedan dessa vid rättmätig domstol blifvit såsom sådana förklarade, och ville danska regeringen visa sitt synnerliga förtroende mot den svenska genom att meddela, att samma rättighet skulle beviljas äfven engelska fartyg, om detta lands regering yrkade derpå [2]). På grund häraf medgaf svenska regeringen samma rätt för franska fartyg i hamn vid Vesterhafvet.

Vi nämde, att de allmänna händelserna i Europa vid slutet af år 1755 påverkade Sveriges ställning i dessa frågor. Som bekant pågick nu det diplomatiska spel, som under nästa år totalt förändrade det europeiska statssystemets vanliga utseende. Preussen och England närmade sig hvarandra för Hannovers skull, med båda dessa makter befann sig Sverige på mindre god fot, och derför var det naturligt att de maktegande gerna lyssnade till Frankrikes bearbetningar att de skulle göra en närmare sammansättning med Danmark. Förbundet mellan Preussen och England d. 16 Jan. 1756 ökade det politiska bryderiet, och om vi få tro Asseburgs berättelser, ådagalade nu de svenska regeringsherrarne en nästan allt för ängslig ifver att ändtligen få till stånd de en tid bortåt undanskjutna förhandlingarna om sjötraktaten. Framförallt var det Scheffer, som enligt Asseburgs

[1]) Asseburg till sitt hof d. 7 Nov. 1755. G. A. samt Bernstorff till A. d. 11 Nov. s. å. U. A.

[2]) Faxell till kanslipresidenten d. 1 och 15 Jan. 1756. R. A.

bref visade sig nitisk för denna sak. I början af Jan. frågade han Asseburg, om hans hof ännu vore böjdt för förbundet, och begagnade tillfället att framställa nyttan häraf och vidlyftigt utbreda sig öfver svenska nationens önskan att på det närmaste förbinda sig med Danmark. Asseburg försäkrade om sitt hofs fortfarande fasthållande af planen, men att man skulle i största tysthet behandla denna sak och framför allt laga att den ej förelades ständerna, förrän man vore öfverens om de allmänna punkterna [1]).

Emellertid inkom till svar å K. Maj:ts ofvannämda framställning till riksdagen från sekreta utskottet en skrifvelse till kanslipresidenten Höpken, innehållande ett betänkande om statssystemen i Europa och om fredens bibehållande för Sverige, om det snart äfven i Europa utbristande kriget mellan Frankrike och England, för hvilket allt utskottet ville i tid vara betänkt på åtgärder; hvarför det åstundade att få veta riksrådets tankar: »om nämde konjunkturer i gemen, hvad Sverige sig af sina grannar må hafva att tillförse, om en sammansättning med Danmark till handelns befordrande» [2]). Höpken meddelade denna skrifvelse åt rådet den 22 Jan., och erkände detsamma nyttan af det danska förslaget, men beslöt på kanslipresidentens råd, att kanslikollegiets yttrande skulle infordras och under tiden genom svenska sändebudet i Köpenhamn underrättelse inhämtas om beskaffenheten af den danska utrustningen, som redan börjat. Några dagar derefter kunde Höpken meddela, att rådets åsigt delades af såväl kansli- och kommerskollegierna som af K. Maj:t. Å det förras vägnar hade äfven Fleming (vid riksdagen utnämd till riksråd) uppsatt ett förslag till en traktat, hvilket Höpken sedermera utarbetade och i Febr. framlade för sekreta utskottet. Om dess behandling der anse vi oss böra anföra Asseburgs ord, då han till sitt hof afsände detsamma: »Jag kan ej bättre rekommendera det än med Höpkens egna ord. Han försäkrade mig mer än en gång, att propositionen härom mottogs med stort bifall (applaudissements) och så få invändningar, att utkastet lästes, diskuterades och gillades på en halftimme, »décision trop prompte pour tout autre affaire que pour celles où la cour de Dannemarc se trouvait interessée». Vidare hade Höpken försäkrat, att nationen skulle med glädje se en åtgärd, »som skulle

[1]) Asseburgs bref d. 9 Jan. i hans »Relationes». U. A.
[2]) Rådsprot. d. 22 Jan. 1756. R. A.

visa för hela Europa den lyckliga enighet, som består mellan de två hofven» [1]).

Å andra sidan framstäldes af engelska sändebudet i Köpenhamn, Titley, som trots danska hofvets försäkringar varit mycket misstänksam och orolig med anledning af den danska utrustningen och de stora proviantuppköpen och antagligen äfven kommit under fund med Danmarks och Sveriges underhandling, klagomål öfver den franska fartyg medgifna friheten och att Sverige blifvit förledt till liknande medgifvanden och utrustningar [2]). Och i Stockholm tillkännagaf preussiska sändebudet Solms enkelt men hotande, att »en neutralitetstraktat blifvit ingången mellan England och Preussen till rons bibehållande i tyska riket, i hvilken man hoppades att Sverige skulle deltaga» [3]).

Så mycket angelägnare blef man å svenska sidan att fullborda underhandlingarna om förbundet med Danmark. Asseburg uppmanades att pådrifva affären; Frankrike, hette det nu, hade gifvit frihet åt främmande nationer att handla på dess kolonier, och det vore blott de nordiska länderna, som genom antalet af sina skepp och sina förbindelser kunde deraf draga fördel; en sådan traktat skulle göra de båda makterna respekterade till sjös o. s. v. [4]).

Vid midten af April kunde Asseburg inlemna sin regerings kontraprojekt, hvaröfver man i Stockholm visade stor belåtenhet. Förslaget öfverlemnades först åt kanslikollegium att deröfver yttra sig, och försedt med några anmärkningar, som mest rörde enskilda uttryck, inkom det derefter till rådet d. 29 April. Danska regeringens förslag, i strid mot det svenska, att flottorna skulle hafva särskilda stationer, bifölls så till vida, att man ansåg, att de efter två à tre veckor borde förenas »i öfvertygelse att föreningen af de två flottorna skulle gifva ny glans åt den intima förbindelsen mellan hofven och göra bådas flaggor respekterade, om de voro förenade under en chef» [5]). Vidare ansåg man, att traktaten borde gälla blott under tiden för kriget mellan Frankrike och England och inga makter anmodas till deltagande i förbundet. De riksråd, som egde säte i kanslikollegium, skulle träda

---

1) Asseburgs bref d. 3 Febr. och 14 Mars (rec. denna dag; sista delen med datum borta). U. A.
2) Faxell till kanslipres. d. 8 Apr. R. A.
3) Rådsprot. d. 15 Mars. R. A.
4) Asseburgs bref d. 9 Apr. U. A.
5) Asseburgs bref d. 20 Apr. U. A.

i underhandling med danske envoyén. Sedan derefter såväl sekreta utskottet som K. Maj:t förklarat sig intet hafva att tillägga, kunde underhandlingarna börja.

Att konferera med Asseburg befullmäktigades samma dag Höpken och Ekeblad, och den 5 Maj hölls första sammankomsten, der Höpken i de varmaste ordalag uttalade sitt hofs tillfredsställelse öfver denna utsigt till en närmare förbindelse mellan de bägge fordom allför länge söndrade nordiska kronorna [1]). Vi förbigå öfverläggningarne om enskilda uttryck: en principfråga uppkom af större betydelse. Svenska underhandlarne framhöllo en grundsats, som skulle hafva gifvit helt annan färg åt hela förbundet och en långt större betydelse både med afseende på dess verkan och såsom ett moment i den internationela sjörättens utveckling, nämligen grundsatsen, »fritt skepp, fritt gods» upptagen i första paragrafen, dervid de åberopade traktaten år 1693, som varit affattad i denna mening. Asseburg, som aldrig underlåtit att framhålla Danmarks afsigt att bevara en noggrann neutralitet särskildt af farhåga för England, protesterade mot detta uttryck, men ville hänskjuta saken till sitt hof. Vidare öfverlades om stationerna för flottorna, lottdragning om högsta befälet, instruktion för cheferna [2]). Emellertid var man ense i sak, så att svenska flottans utrustning kunde börja, medan Asseburg afvaktade sitt hofs svar på de vid konferensen gjorda framställningarna. Detta ankom, och den 2 Juni hölls ny konferens. Hufvudanmärkningen å danska sidan gälde naturligtvis uttrycket »fritt skepp, fritt gods», hvilket man fordrade skulle uteslutas för att ej väcka Englands misstro mot traktaten, enär denna grundsats var så direkt motsatt engelska hofvets [3]); Asseburg framhöll »la délicatesse d'une nation fière et jalouse de la puissance maritime, l'inégalité entre nos forces et les leurs et l'attention que nous devrions avoir à éviter qu'en courant après un gain incertain, nous ne mettons pas en jeu ou notre commerce actuel ou l'honneur de nos nations», och tillade att hans hof aldrig skulle samtycka till uttalandet af denna grundsats. De svenska underhandlarne åter fasthöllo, att borttagandet af orden skulle försvaga traktaten, men föreslogo en utväg att iakttaga principen, utan att utsätta det i traktaten, genom att tillägga

---

[1]) Konf.prot. i Sv. R. A.
[2]) Asseburgs bref d. 7 Maj. U. A.
[3]) Konferensprot. U. A. R. A.

en separat hemlig artikel, eller också göra en särskild förklaring »ad protocollum» [1]), hvaremot Asseburg framhöll sitt hofs önskan, att traktaten skulle meddelas de krigförande makterna och således ej borde innehålla någon hemlighet, hvilket för öfrigt strede mot den föreslagna art. 2 i traktaten. Deremot uttalade Asseburg sitt hofs benägenhet att i öfrigt gå den svenska regeringens önskningar till mötes i afseende på enskilda uttryck i densamma. Vid öfverläggningen härom i rådet följande dag föreslogo emellertid de deputerade, att man skulle nöja sig med att vid traktatens underskrifvande anmärka, att man så förstode densamma och förväntade dess verkställighet å dansk sida, och uttalade rådet sin vilja, att traktaten borde meddelas de vänligt sinnade makterna, särskildt Ryssland.

Ny konferens hölls den 1 Juni, då svenske underhandlarne läto de omtvistade orden falla, »oaktadt H. Maj:t gerna önskat att de blifvit behållne» och utan att enligt sitt förslag i rådet göra något förbehåll om principens upprätthållande, hvadan Asseburg kunde i ett handbref till Bernstorff uttrycka sin förvåning, att man så lätt afstod från denna grundsats, och sin förmodan, att man till hvarje pris ville sluta traktaten [2]).

Under det Asseburg kommunicerade sig med sitt hof, och å andra sidan sekreta utskottet och mindre sekreta deputationen yttrade sig öfver traktaten, fick svenska flottan order att utlöpa till manskapets öfvande. Sedan danska hofvets svar [3]), innehållande ett medgifvande angående ett borttagande af uttryck, som svenske underhandlarne motsatt sig, ankommit, hölls d. 12 Juli 1756 sista sammankomsten, vid hvilken »sjöconventionen» (se Bilagan) undertecknades. Vidare uppsattes instruktion för cheferna för flottorna och drogs lott om öfverbefälet. Detta tillföll den svenska flottans utsedde chef, schoutbynachten, grefve E. F. Taube, till hvilken order affärdades att utlöpa med flottan och förena sig med den danska, som redan var i sjön [4]). Den 16 Juli utfärdades K. Maj:ts kungörelse för handlande och sjöfarande, genom hvilken bekantgjordes, under hvilka vilkor handel och sjöfart finge ega rum med de krigförande makterna.

[1]) Konf. Prot. i R. A.

[2]) Asseburgs Rapport och bref d. 4 Juni. U. A.

[3]) Under tiden hade upptäckten af Braheska sammansvärjningen och processen mot dess deltagare egt rum, hvilket gaf danska hofvet anledning att beledsaga traktaten med uttrycken af sin fägnad öfver upptäckten.

[4]) Ratificationen utvexlades d. 10 Aug. och skulle traktaten i latinsk öfversättning delgifvas de krigförande hofvens ministrar.

Underrättelsen om traktatens afslutande väckte äfven i Danmark mycken belåtenhet; man smickrade sig å ömse sidor med den förhoppningen, att dylika mått och steg skulle bli vanliga och det gamla agget försvinna [1]).

Hufvudinnehållet af traktaten är, såsom synes, dels att handeln med kontraband enligt Utrechtfredens bestämmelser förbjöds de kontraherande makternas undersåtar, dels att, om ej ersättning för uppbragta skepp lemnades inom fyra månader, makterne sjelfve skulle skaffa sig den genom att bruka repressalier. Det var således i sjelfva verket en väpnad neutralitet, man med denna såväl som med tidigare och följande traktater ville upprätthålla på hafven, och nu, liksom vid dessa tillfällen, skulle utan tvifvel ett kraftigt fasthållande af de uttalade grundsatserna och bestämmelserna hafva varit af stor vigt för det åsyftade resultatets uppnående. Men nu liksom då mellankommo många hindrande orsaker — frånsedt de båda ländernas olika ställning till de allmänna europeiska frågorna — beroende på deras materiela svaghet eller ömsesidigt misstroende. Resultatet motsvarade aldrig ansatserna. Då vi följt de underhandlingar, som ledde till traktatens afslutande, torde det emellertid vara nödigt att äfven följa verkningarne deraf, såvidt kännedomen derom stått att vinna i de oss tillgängliga akterna.

Vi hafva nämt, att den danska flottan (som kommenderades af schoutbynachten H. H. Römeling) redan tidigt utrustats och utlupit; den uppehöll sig länge i Sundet, men hade nyss afseglat till Nordsjön, då den svenska flottan, bestående af sex linieskepp och två fregatter under Taubes befäl d. 18 Juli ankom till Sundet. Den skulle derifrån afgå till förening med den danska i Nordsjön, men möttes af flere hinder, innan den kunde fullgöra sina order. Redan i Aug. måste den inlöpa i Göteborg, emedan en stor del af besättningen (16—1800 man) sjuknat och ej kunde göra tjenst, utan måste ersättas med friskt manskap, hvadan order afgingo om nya matrosers utskrifning [2]).

Det var så mycket olägligare, som flottornas uppträdande möjligen kunde ha varit af någon vigt, då engelska regeringen i Aug. förklarade alla franska hamnar i blockadtillstånd och tillkännagaf, att den ärnade behandla alla dit sig ämnande fartyg såsom goda priser.

[1]) Faxell till Kanslipres. d. 22/7. R. A.
[2]) Asseburgs bref d. 17 Aug. U. A.; Taube till K. Maj:t d. 4 Sept. R. A.

Ändtligen i början af Sept. lemnade Taube Göteborg och kunde den 13 [1]) förena sin flotta vid Flekkeröe (ö vid Norges s. kust, nära Kristianssand) med den danska, hvilken enligt öfverenskommelsen ställdes under Taubes befäl, hvarefter de förenade eskadrarne kryssade mellan Norge och Jutland. Då de emellertid ingendera hade proviant för någon längre tid, återvände de snart. Den svenska flottan, på hvilken sjukligheten fortfor, återkom till Sundet d. 28 Okt. och var i Nov. åter i Karlskrona.

Det är ej troligt, att denna korta expedition på det obetydliga område, flottorna dominerade, detta år lyckades hämmande inverka på Englands sjelfsvåld. Som ett hån förekommer det, att engelska regeringen d. 5 Okt. d. å. utfärdade en »additional instruktion» för alla sina skeppsbefälhafvare att ej antasta spanska fartyg, såvida de ej förde kontraband, utan att ett sådant medgifvande för svenska och danska fartyg kunde utverkas, trots dessa makters yrkande derpå genom sina sändebud i London.

Emellertid visade både svenska och danska regeringarne stort nit för det påbegynta företaget. Redan strax efter hemkomsten började den danska flottans utrustning till nästa års expedition, och i Febr. 1757 befalde K. Maj:t i Sverige utrustandet af sex skepp och 2 fregatter att i slutet af Maj vara färdiga till sex månaders segling [2]), och båda rikenas representanter ingåfvo protester mot engelska kapares våldsamheter. Men då de erhöllo endast sväfvande svar, öfverenskommo Bernstorff och Ungern Sternberg [3]), Sveriges nyutnämnda sändebud i Köpenhamn, att till stärkande af de muntliga protesterna ett gemensamt skriftligt memorial skulle i London inlemnas med hotelse om repressalier, ehuru Bernstorff ännu någon tid ville vänta på engelska hofvets svar och uppförande efter den första framställningen. Sedan memorialet blifvit uppsatt af danska kabinettet, afsändes det till Stockholm, men återkom försedt med ett par inflickade alvarsamma meningar, om hvilka återigen en långvarig meningsskiljaktighet följde mellan de båda regeringarne.

---

[1]) Vi hafva följt tidsuppgifterna i de svenska handlingarna. I Garde, »Efterretninger om den dansk-norske Sömagt» III, 391 uppgifvas de något olika. Jämför äfven Gyllengranat, Sveriges sjökrigshistoria.

[2]) Amiral Koll. skrifvelse. R. A.

[3]) Öfver denne, son af fältmarskalken U. St., utbreder sig Asseburg mycket i sina bref från början af 1756. Han uppskattade högt hans skicklighet och personlighet såsom »assez doux, messuré et discret», men ansåg, att det rådande partiet begagnat sonens utnämning såsom ett medel att draga fadren från hofvets parti. Asseburgs bref d. 22 Jan. U. A.

Bernstorff såväl som Moltke voro på det hela afgjordt vänligt sinnade mot England, som de fruktade stöta genom de ifrågavarande uttrycken. Ungern Sternberg, understödd af franske ambassadören, påpekade traktatens 3:dje artikel om repressalier, hvilken medgaf sådana uttryck. De danska statsmännen åter menade, att då finge ett liknande memorial inlemnas äfven till franska hofvet, enär äfven detta lands kapare uppbragt fartyg, hvilket å andra sidan ej det vänskapliga förhållandet till denna makt medgåfve. Deremot invändes, att engelska kapare anhållit svenska fartyg, ehuru de ej fört kontraband, och dels fråntagit dem proviant, dels tvungit dem att taga ombord franska fångar. Att franska kapare uppbragt danska fartyg berodde derpå, att dessa fört varor till England från Medelhafvet, hvarifrån Frankrike genom Menorcas intagande sökt utestänga England, och derigenom omintetgjort Frankrikes vinst af denna eröfring [1]).

Danske konungen vidhöll emellertid sina statsmäns yrkande dels att de hotande uttrycken mot England skulle borttagas, dels att memorialet skulle delgifvas äfven franska regeringen, men lofvade att, om England ej inom fyra veckor lemnat upprättelse, vara med om ett allvarsammare memorial och derefter skrida till repressalier [2]). Asseburg, som åtnjutit någon tids tjenstledighet, återkom i slutet af April till Stockholm med order att öfvertala svenska regeringen till eftergift och Bernstorff sjelf uppsatte nytt förslag till memorialet.

Det är lätt insedt, att det var den politiska ställningen i Europa, som inverkade på de nordiska staternas åsigter och hållning i dessa frågor, och att, såsom äfven framgår af Ungern Sternbergs bref, bakom allt detta låg den hemliga afsigten att förmå Danmark att på samma gång som Sverige bestämdare uppträda på Frankrikes sida i kriget. Med Sverige var den franska diplomatien redan så vidt kommen, att rådet med Frankrike och Österrike ingått konventionen i Stockholm d. 21 Mars 1757, hvilken följdes af Sveriges deklaration vid riksdagen i Regensburg, och att de nya subsidieanbuden, som franska hofvet gjort, just nu satte rådet på allvarsamt prof [3]). Och slutligen hade franska regeringen för att befordra sin politik i norden för sina kapare och hamnkommendanter utfärdat påbud om sär-

[1]) Ofvanst. ur U. St:s bref till kanslipres. d. 13 Febr., 17 Mars, 30 Apr. 1757. R. A.

[2]) U. St. till kanslipres. d. 7 Apr. R. A.

[3]) Jämfr Malmström, Sveriges pol. Hist. IV, 276 o. f.

skilda medgifvanden och undantag för svenska och danska fartyg [1]). Af allt detta kan man förstå svenska regeringens hållning. Den danska åter var, som vi veta, i sjelfva verket engelskt sinnad, och många omständigheter bestämde dess uppförande [2]).

Under sådana förhållanden framstäldes af svenska regeringen t. o. m. förslaget, att man skulle för detta år uppskjuta sjöutrustningen. Men häremot invände såväl Moltke som Bernstorff att det skulle väcka stor förvåning i Europa, om Danmark, efter så stora omkostnader, ej läte sin flotta löpa ut; det kunde tydas som fruktan för England. I stället fick flottan order att i slutet af Maj [3]) afsegla till Flekkeröe och der invänta den svenska. Då dertill Bernstorffs nya memorial gillades i Stockholm och danska hofvet medgaf att det skulle inlemnas blott i London [4]), så fans ej längre något skäl för svenska regeringen att göra invändningar, och den 22 Juni erhöll den svenska eskaderns chef, schoutbynachten Axel Lagerbjelke befallning att afgå till Flekkeröe och förena sin flotta med den danska under Römeling [5]).

Men samtidigt hade rådet efter mycken tvekan bestämt sig för en politik, som egentligen gick i motsatt riktning till traktaten med Danmark af d. 12 Juli 1756. Dess tillräckligt bekanta, vacklande hållning i krigsfrågan slutade just nu med beslutet d. 22 Juni 1757, att till Pommern öfverföra en armé [6]). Sveriges fortfarande deltagande i neutralitetsförbundet med Danmark hvilade således på skäligen lös grund, och nya omständigheter tillstötte, som visade detta. Redan sedan någon tid visste ryktet att berätta, att engelska flottan utrustades till en expedition till Östersjön att undsätta de af Ryssland blockerade preussiska hamnarne (Memel och Pillau), och Ungern Sternberg hade order att känna sig för, huruvida danska regeringen skulle vara sinnad att stänga Sundet för denna flotta. Då nu ryktet om dess förestående utlöpande bekräftades ej blott af ryske ambassadören i Stockholm, som derpå förberedde ryska flottan i Öster-

---

[1]) U. St. till kanslipres. d. 7 Apr. o. d. 16 Juni. R. A.

[2]) Om Bernstorffs engelska sympatier skrifver U. St. d. 6 Maj: »La voix de Hollestein à la diète de l'Empire, le refus de contingent à l'Empereur, toutes les peines qu'il s'est données pour procurer la neutralité à Hannover et les difficultés apportées par rapport aux repressailles en sont indices. — — — Il a donc pour distraire de telles soupçons poussé avec beaucoup de force l'armement maritime. R. A.

[3]) Garde, Den dansk-norske sømagts historie II, 223 något olika.

[4]) U. St. till kanslipres. d. 28 Maj. R. A.

[5]) Lagerbjelke till K. Maj:t. R. A.

[6]) Om ofvanst. se Malmström, anf. arb. IV, 277, 286.

sjön, utan äfven af Wynantz i London, så beslöts i kanslikollegium d. 5 Juli [1]), att befallning skulle afgå direkt till Flekkeröe till Lagerbjelke, att han skulle med flottan återvända till Karlskrona för vidare order eller, om han ej ännu lemnat Sundet, stanna der och afvakta order från Ungern Sternberg. Till denne afgick befallning, enligt hvilken han d. 11 Juli framstälde konungens af Sverige proposition, att på grund af rykten om främmande krigsflottors förestående insegling i Östersjön de förenade flottorna skulle hindra hvarje sådant företag enligt traktatens 3:dje artikel om Östersjöns friande från alla krigets följder. Tillika gafs order åt svenska flottan, som hunnit till Helsingör, att återvända till Karlskrona. Ehuru det snart upplystes att ryktet om engelska flottans afsändande till Östersjön saknade grund, begagnade sig dock denna makts fiender deraf till att utöfva en fortfarande pressning på Danmark. Danska regeringen ansattes ifrigt både af franske ambassadören och ännu mera af ryske ministern, baron v. Korff, som hotade att, om ej Danmark gåfve efter, oöfvervinneliga hinder kunde uppstå för det mångomtalade utbytet af Holstein.

Men till Ungern Sternbergs framställningar svarade Bernstorff, att det vore att kränka neutraliteten och kunde ådraga Danmark ett svårt krig; att Sverige redan brutit sin neutralitet dels genom sin förklaring i Regensburg dels genom beslutet att öfversända trupper till Pommern. Och till svenska hofvets proposition afgaf danska regeringen d. 23 Juli det svar, att något utestängande af engelska flottan ej kunde ske, och att danska sändebudet i London på förfrågan erhållit till svar, att England ej ämnade taga detta steg utan att på förhand underrätta Danmark derom [2]).

Tillsvidare blef det emellertid härvid. Lagerbjelke fick i början af Aug. order att ånyo afgå till Nordsjön och förena sig med den danska eskadern, men att hålla noggrann utkik efter engelska flottan och, om den komme, skynda tillbaka till Östersjön och förena sig med den del af ryska flottan, som från blockaden af de preussiska hamnarne blifvit detacherad att kryssa på höjden af Gotland för att jämte den svenska hindra engelska flottans insegling och möjliga försök att störa de svenska trupp-

[1]) Kanslikoll. prot. R. A.
[2]) Ofvanst. efter U. St:s bref d. 13, 18 m. fl. Juli. R. A.

transporterna till Pommern [1]). Kurirer afsändes till England för att lemna ögonblicklig underrättelse. Men intet afhördes. Lagerbjelke ankom till Flekkeröe d. 20 Aug., träffade den danska flottan först d. 19 Sept., kryssade tillsammans med denna under Römelings befäl till d. 15 Okt. och var d. 17 Nov. hemma igen [2]).

Härunder var danska regeringen fortfarande föremål för bearbetningar från båda partierna. I sitt betryck vågade den ej annat än att gifva efter för Frankrikes och Rysslands påtryckning och protestera mot engelska flottans insegling. Å andra sidan gjordes densamma af Titley anbud om särskildt fördrag med England [3]), hvilket Bernstorff anförtrodde de enträgna ministrarne med förklaring att Danmark i alla fall ej mäktade hindra Englands företag. Då emellertid senast i Aug. engelska kapare uppbragt tre svenska fartyg lastade med beck, hvilket orättmätigt ansetts som kontraband, var visserligen danska regeringen ännu i Dec. benägen till att låta sin representant i London jämte den svenska inlemna nytt memorial med hotelse om repressalier [4]), men Bernstorff var alltför ängslig för utgången för att förbinda sig med Sverige till öppen brytning, och Asseburg underlät ej att styrka honom häri genom att påpeka Sveriges dåliga finanser och flotta, oenigheten i styrelsen, dess brist på uppriktighet mot Danmark och de förändringar, som lätt kunde inträffa i Tyskland [5]). Derför vägrade konungen af Danmark att genom andra medel än protester afstyra engelska flottans insegling i Östersjön lika ihärdigt, som han afslog Englands subsidier för sin öfvergång på dess sida [6]).

Det är tydligt att utestängandet af engelska flottan var en för Danmark lika vansklig som för Preussens fiender vigtig och nödvändig åtgärd. Genom denna flottas vistelse i Sundet eller Östersjön skulle Sverige afstängas från förbindelse med sina trupper i Pommern, dess kommunikation med Ryssland försväras och konungen af Preussen kunna utan svårighet undsättas med

[1]) K. Maj:ts instr. för Lagerbjelke. Sthlm d. 8 Aug. 1757. R. A.

[2]) Lagerbjelkes rapporter till K. M. R. A. Garde. Efterretninger etc. III, 403, har något olika uppgifter.

[3]) Vi anse oss böra påminna om att engelska regeringen genom en half officiel utskickad, öfverste Campbell, gjorde försök till återknytande af den sedan flere år upphörda förbindelsen, men att detta misslyckades. Asseburgs bref d. 13 o. 30 Sept. U. A. Jmfr Malmström: Anf. arb. IV, 346.

[4]) Ofvanst. ur U. St:s bref Sept.—Dec. till kanslipres. R. A. Memorialet tryckt i *Hellfried*, Politisk overskuelse av Englands overfald paa Danmark.

[5]) Asseburgs bref d. 20 Dec. U. A.

[6]) U. St. till kanslipres. d. 12 Febr. 1758.

trupper och förnödenheter. Ryssland protesterade derför inför engelska sändebudet, Frankrike hotade att sända sin flotta till Östersjön att förena sig med de allierades, och slutligen i Mars hade svenska, franska, österrikiska, ja, t. o. m. polska sändebuden företräde hos Bernstorff med de vanliga föreställningarna att förena danska flottan med den svenska och ryska; men erhöllo såsom förut afslående svar [1]).

Visserligen hade danska regeringen låtit franska sändebudet förstå, att engelska regeringen ej ämnade sända någon flotta, men varit tvungen på konungens af Preussen begäran att låtsa detta och derför med nöje tagit danska hofvets inlemnade memorial till förevändning hos konungen af Preussen för sitt uppskof. Men i alla fall skulle Danmark genom att förena sin flotta med Sveriges och Rysslands hafva allt att frukta af Preussens anfall på Holstein, hvarför dess regering anhöll, att Frankrike skulle förmå de öfriga staterna att ej så ifrigt påyrka Danmarks uppträdande [2]). Då inga föreställningar gjorde något intryck på franska regeringen, afgaf slutligen Bernstorff i Mars det svar, att konungen af Danmark ej kunde för sitt lands närvarande tillstånd tillåta sig ett så betydande steg, som påyrkades, men skulle genast gifva sitt sändebud i London befallning att förnya sin protest mot Englands planer [3]). Men engelska regeringen lemnade ej något svar hvarken på denna eller på Rysslands inlemnade memorial, icke heller lösgåfvos de tagna svenska fartygen, utan i April uppbragtes dessutom till och med tvänne danska.

Då således numera Sverige af sina vänner drogs eller redan dragits till krigiskt uppträdande både till lands och sjös, och Danmark framför allt ville bevara freden och neutraliteten, såg det således ej mycket lofvande ut för Sveriges och Danmarks samverkan detta år enligt den nyss slutna traktaten, ehuru redan den vanliga svenska eskadern i Mars fått befallning att rusta sig till expedition under Lagerbjelkes befäl. Och nu tillkommo nya omständigheter, som gjorde utsigterna till den ingångna föreningens upprätthållande ännu vanskligare.

Till svenska regeringen framstäldes nämligen från den ryska ett projekt, att de respektive staterna skulle ingå en förening i ändamål att med sina flottor freda Östersjön mot engelska flot-

[1]) U. St. till kanslipres. d. 26 Febr., 2 Mars. R. A.
[2]) U. St. till kanslipres. d. 9 Mars. R. A.
[3]) U. St. till kanslipres. d. 16 Mars. R. A.

tan. Först när underhandlingen härom var nära sin fullbordan, meddelade Ungern Sternberg detta åt Bernstorff och Moltke, och framhöll för dem huru faran vore ganska öfverhängande, då i England flere fartyg lågo rustade, och konungen af Preussen enträget yrkade på deras inlöpande i Östersjön.

De danska statsmännen uttryckte sin konungs förvåning öfver att ej förr hafva fått underrättelse om detta Rysslands projekt och upplyste i stället, att danska flottan hölle på att på sedvanligt sätt utrustas, hvarför man begärde veta, när den svenska kunde vara färdig, hvilket åter Ungern Sternberg menade komme att bero på engelska regeringens beslut [1]).

Snart derefter i början af Maj aflemnade Ungern Sternberg och Korff den konvention, som svenska och ryska hofven slutit d. 26 April [2]).

Mot en af denna konventions bestämmelser, att vid Dragör (på Amagers sydöstra kust) skulle blifva station för flottorna, protesterade Bernstorff redan nu och ändå mera, då dessa i Juli dit ankommo [3]).

Han framhöll att England kunde klaga öfver bruten neutralitet, då flottorna lågo under danska kusten, och uppmanade Ungern Sternberg att låta i stället förflytta dem till farvattnet utanför Falsterbo. Men amiralerne följde sina ordres och stannade qvar. Då man emellertid fick någorlunda visshet, att engelska flottan ej skulle komma, lät Ungern Sternberg i Aug. danska hofvet förstå, att det svenska vore beredvilligt att låta sin flotta utgå till den gemensamma kryssningen, hvarpå dock Bernstorff lemnade undvikande svar, skyllande på den sena årstiden o. s. v., och det stannade vid öfverenskommelsen (i medio af Sept.) att inställa den gemensamma sjörustningen, men nästa år så mycket tidigare vara i sjön i anseende till Englands fortsatta våldsamheter och den deklaration, som det nyligen utfärdat mot Holland. Denna innehöll nämligen att holländska far-

[1]) U. St. till kanslipres. d. 27 och 30 April.

[2]) Ratificerades af kejsarinnan i Juni. Konventionen ingicks af Höpken och Ekeblad med Panin, den ryska ministern i Stockholm, innehöll att Ryssland skulle förena 15 skepp och 4 fregatter med 10 skepp och 4 fregatter af svenska flottan. Jmfr Schaefer, Geschichte des 7 jährigen Krieges II: 1, 60 o. 552, som har den 27 April; Rådsprot. i Utr.ärenden har den 24 Apr. 1758.

[3]) Den svenska flottan bestående af 8 skepp under Lagerbjelkes befäl utlopp redan tidigt och förenade sig med en rysk flottafdelning under amiral Misikow. Efter en tids kryssning mellan Skåne och Gotland under afvaktan på den öfriga ryska flottan afseglade de i förening i slutet af Juli till Dragör.

tyg, som förde franska varor, voro att betrakta som priser, och man kunde hoppas, att Holland möjligen skulle vilja förena sin flotta med den dansk-svenska [1]). I September hemseglade såväl den ryska som den svenska flottan [2]); och med detta ringa resultat hade traktaten lefvat detta år.

Att Danmark, hvars yttersta sträfvande vid denna tid gick ut på att af Ryssland förvärfva sig den uteslutande besittningsrätten till Holstein, på detta sätt motsatte sig samma makt, hvars vänskap det så väl behöfde, skedde kanske ej utan förhoppning att derigenom möjligen förmå Ryssland att köpa Danmarks deltagande i sjöutrustningen genom någon eftergift i holsteinska frågan. Men ändå större tryck ville Bernstorff utan tvifvel utöfva med den underhandling, som samtidigt bedrifvits med Frankrikes sändebud i Köpenhamn. Den 4 Maj 1758 hade nämligen en hemlig traktat blifvit undertecknad i Köpenhamn mellan Danmark och Frankrike, i hvilken den förra makten med uttryckligt fasthållande af sin neutralitet förband sig att sammandraga en armé vid Elbe. Detta var till stor fördel för de allierade, ty genom sin blotta dervaro [3]) skulle denna här hindra den betydliga tillförsel, som Englands och Preussens arméer trots utförselförbud vetat förskaffa sig från Holstein. Frankrike åter förband sig bl. a. att genomdrifva utbytet af Holstein mot de två grefskapen eller skaffa Danmark ett passande vederlag, och i Okt. s. å. biträdde äfven Österrike traktaten. Då nu ryska regeringen gjorde hotande förfrågningar om betydelsen af truppsändningarne till Holstein, funno de förbundne för godt att meddela traktaten med uppfordran att tillträda densamma. Men kejsarinnan så godt som afslog saken, ehuru det definitiva afslaget genom danska gesandten Ostens bemödande ej officielt meddelades, på det en brytning mellan hofven skulle undvikas [4]). Det visade sig snart att Osten häri handlat försigtigt, och det blef Danmarks tur att gifva efter i en liknande fråga.

Vi hafva visat Danmarks obenägenhet att fortsätta sjöutrustningarne med Sverige, vare sig af ofvannämde orsak, eller

[1]) U. St. till kanslipres. Aug. och Sept. 1758. R. A.
[2]) Om flottans rörelser denna sommar, se Lagerbjelkes rapporter till K. Maj:t. R. A.
[3]) En orsak till Danmarks obenägenhet att denna sommar förena sin flotta med den svenska, var kanske den, att den förra var sysselsatt med trupptransporterna till Holstein.
[4]) Ostens Gesandtskaber i Dansk Hist. Tidskr. 4 Række, I, s. 507.

af farhåga för det förtroliga förhållandet mellan Sverige och Ryssland. Den hemlighetsfullhet, som iakttagits gentemot Ungern Sternberg angående traktaten den 4 Maj, gaf svenska regeringen anledning till missbelåtenhet, och nu kommo dertill nya tvistefrön. Svenska regeringen hade nämligen förbjudit att föra förråd till Stettin under kriget, och då ett danskt fartyg trotsat detta förbud, hade det blifvit uppbragt och ej åter utlemnadt, hvaröfver danska regeringen beklagat sig [1]) hos de främmande ministrarne. Tillika visste Ungern Sternberg att berätta, att Danmark i tysthet underhandlade med Spanien och Holland om en gemensam sjöutrustning mot Englands kaperier, samtidigt dermed att det hos engelska regeringen förnyade hotet om repressalier efter 4 veckor, om ej Danmarks lidna förluster, som uppskattades till 3 millioner riksdaler, ersattes [2]).

Svenska regeringen kunde under sådana omständigheter så mycket hellre fortsätta sin den förra sommaren påbörjade förbindelse med Ryssland, och den $^{9}/_{20}$ Mars 1759 ingingo de båda makterna en ny och vidsträcktare konvention till upprätthållande af handelns och sjöfartens frihet i Östersjön. Det var en väpnad neutralitetstraktat, som förmenade enhvar »främmande» makt att sända flottor in i Östersjön, der kriget ej fick hindra skeppsfarten och handeln utom på de blockerade hamnarne. Om någon främmande makt skulle vilja försöka att öfverträda detta förbud, förpligtade sig de två kontraherande regeringarne att med vapenmakt sätta sig deremot och skulle till den ändan utrusta eskadrar att försvara inloppet till Östersjön. Som synes, var förbudet allmänt, och om än i verkligheten, så dock i alla fall ej till formen riktadt mot England [3]).

I traktaten var bestämdt, att den danska regeringen skulle erhålla anbud att tillträda densamma, och i Maj gjorde Ungern Sternberg och den ryske envoyén framställning derom i Köpenhamn. I sjelfva verket kunde Bernstorff så mycket lättare göra det, som han var säker på, att det ej skulle leda till konflikt med England, då denna makt helt visst icke under sitt sjökrig med Frankrike skulle få tillfälle att sända något fartyg till Östersjön. Osten i Petersburg fick derför order att med vissa inskränkningar och under vilkor att Ryssland tillträdde trak-

[1]) U. St. till kanslipres. d. 14 Jan. 1759. R. A.
[2]) U. St. till dens. d. 20 Jan. R. A.
[3]) Se Ostens Gesandtskaber, anf. st. s. 510—11.

taten af 4 Maj 1758 förklara danska hofvets benägenhet för denna [1].

Svenska flottan utlopp i Juni och kryssade i Östersjön i förening med den ryska, tills denna i egna ärenden afgick till andra sidan Östersjön. Ett par svenska fregatter afgingo åt Nordsjön till konvoj [2], en annan kryssade utanför Frankrike att konvojera fartyg åt Portugal. Icke förty uppbragtes ånyo 4 svenska fartyg af en engelsk flotta. Af farhåga att ryska flottan skulle taga sin station i Karlskrona, måste den svenska efter sin hemkomst i Sept. ännu en gång utlöpa, tills man förvissat sig om att det ej skulle ske, då flottan så småningom i Okt. åter infördes [3].

Danska flottan åter, som ändock tidigt utrustats för att gifva eftertryck åt regeringens protester mot England, låg stilla med undantag af sex fartyg, som kryssade i Nordsjön. Genom enskild uppgörelse mellan engelska kapare och danska skeppsegare blefvo emellertid dessa senares ersättningsanspråk afgjorda, så att Danmark till en del vann sin afsigt [4].

De våldsamheter, som ånyo träffade sju svenska fartyg, hvilka i slutet af året uppbragtes, förmådde ryska regeringen att i Dec. gifva sin minister i Köpenhamn befallning att hos dervarande engelska ambassadör på det kraftigaste understödja den svenske envoyéns föreställningar, hvarefter dess sändebud i London, efter erhållandet af Titleys svar, skulle upprepa sina föreställningar att inga flera kaperier under preussisk flagg skulle tillåtas engelska undersåtar och att ersättning skulle lemnas för de redan gjorda.

Under tiden hade underhandlingen mellan Ryssland och Danmark så godt som afstannat. Men då i början af år 1760 ryktet [5] utbredde sig starkare än förut, att en engelsk flotta skulle sändas till Östersjön, och då på samma gång underrät-

---

[1]) Vi följa här uppgiften i Ostens Gesandtsk. s. 511; U. St. i sitt bref d. 8 Juni något annorlunda.

[2]) Att denna kunde behöfvas framgår t. ex. deraf att i början af Mars s. å. lågo 10 svenska fartyg i London, hvilka för kapare ej vågade sig till S:t Ybes efter salt, och i Kattegat hade några svenska fartyg blifvit af preussiska kapare uppbragta och förda till Norge. U. St. till kanslipres. d. 22 Mars. R. A.

[3]) Lagerbjelke till K. Maj:t d. 5 Juni och 12 Sept. R. A.

[4]) U. St. till kanslipres. d. 14 Okt. R. A.

[5]) Ryktet saknade ej grund så till vida, som preussiska hofvet hårdt ansatt det engelska att vidtaga denna åtgärd. England hade emellertid afslagit dessa uppmaningar, föregifvande dels sin flottas oförmögenhet att hålla stången mot de förenade flottorna i Östersjön, dels sin farhoga att Sverige skulle gifva efter för Frankrikes yrkande på en svensk landstigning i Skotland. Schaefer anf. arb. II, 2 o. 6.

telser ingingo från Stockholm om svenska flottans usla skick, ansåg sig ryska hofvet böra försäkra sig om Danmarks hjelp, och saken bedrefs så ifrigt, att Rysslands tillträde till traktaten af den 4 Maj undertecknades d. $^{10}/_{21}$ Mars och likaså d. $^{17}/_{28}$ Mars Danmarks tillträde till konventionen mellan Sverige och Ryssland [1]. Härigenom trodde sig naturligtvis danska regeringen hafva kommit ett godt steg framåt till den holsteinska frågans lösning.

Först i början af April erhöllo Ungern Sternberg och svenska regeringen underrättelse om detta förbund, den förre genom Bernstorff, som med uttryckande af sin konungs vänskap för Sverige ursäktade sig med glömska hos kansliet att utfärda fullmakt för Osten att underhandla med Sverige, den senare af danska sändebudet i Stockholm [2], som emellertid föregaf vigtiga orsaker till detta uppförande [3]. Engelska sändebudet Goodrick i Köpenhamn hade äfven fått spaning på denna affär och ansatte såväl Ungern Sternberg, hvilken han redan förut närmat sig med tal om återställandet af vänskapen mellan England och Sverige och om upphörandet af kaperierna, som Bernstorff med begäran om visshet härutinnan, enär ett sådant förbund såge ut att vara riktadt mot England [4].

De senast ingångna förbindelserna blefvo emellertid utan frukt. Med anledning af Rysslands förmodade planer på Östpreussen, i hvilka Bernstorff såg en fara för Danmark, ville ej danska regeringen ratificera de i Petersburg ingångna förbindelserna utan vissa garantier i holsteinska frågan. Detta ledde till nya hotande förvecklingar mellan de båda hofven, hvilka höllo på att alldeles upprifva den ingångna förbindelsen, men emellertid leddes så, att ratifikationerna i slutet af året utvexlades mellan de respektive staterna [5].

På grund häraf hade Danmark ej heller detta år deltagit i sjöexpeditionen. Den svenska flottan åter hade som vanligt företagit en sommarkryssning i Östersjön till sammans med den ryska, som emellertid afgick att deltaga i Kolbergs belägring,

[1]) Jmfr Schaefer anf. arb. II, 498.

[2]) Det var Schack, som under Asseburgs sjukdom förestod legationen och sedermera blef hans efterträdare.

[3]) U. St. till kanslipres. d. 13 o. 24 Apr. 1760. R. A.

[4]) U. St. till kanslipres. d. 1 Maj. R. A.

[5]) Om ofvanst. se Ostens Gesandtsk. s. 517—529. Faxell till K. Maj:t i slutet af 1760. Som bekant afled U. St. oförmodadt i Okt. d. å.

hvadan flottorna redan i Sept. åter skildes. Ej heller det följande året blefvo de ingångna förbindelserna iakttagna å Danmarks sida. Visserligen utrustades redan tidigt en flotta, som sades skola deltaga i årets expeditioner, men detta stod väl snarare i sammanhang med den storartade krigsrustning, som Danmark företog, såsom det hette, till demonstration mot Preussen. Ty flottan qvarlåg ännu i slutet af Juli på Köpenhamns redd, (såsom det tycktes) för att der uppfylla traktatens bestämmelse, enligt hvilken den var förbunden att taga en tjenlig station, antingen i öppna sjön eller i danska hamnar för att vara i stånd att sluta sig till den förenade svensk-ryska flottan och stänga inloppet till Östersjön. Svenska flottan under Psilandersköld gjorde liksom föregående sommar en kortare expedition i förening med den ryska, men skildes från densamma redan i September.

Kejsarinnan Elisabeths död d. 5 Jan. 1762 omkastade, såsom bekant, med ens Europas politik, och sjöförbundet, redan upplöst, sönderföll nu af sig sjelft, då Danmark försattes i en helt annan ställning till Ryssland och de i sjuåra-kriget deltagande makterna efterhand nedlade sina vapen, hvarigenom de orsaker, som föranledt dessa neutralitetsförbund, voro för denna gång aflägsnade. Men ännu trenne gånger såg detta århundrade väpnade neutralitetsförbund förena Europas makter till handelns och sjöfartens beskydd. Det ena af dessa, nämligen förbundet mellan Sverige och Danmark 1794, var ett fullkomligt återupplifvande af den traktat af d. 12 Juli 1756, kring hvilken vi grupperat ofvanstående bidrag till den väpnade neutralitetens historia i norden.

Bilaga [1]).

Sjökonvention med Danmark, sluten i Stockholm 1756 Juli 12.

Såsom den nära vänskap och förtrolighet, hvilken så lyckeligen är befästad emellan H. M:t Konungen af Sverige etc. och H. M:t konungen af Dannemarck och Norrige etc., gifvit Deras M:ter anledning at, äfven som för detta skedt under Deras M:ters glorvyrdigste företrädare på thronen och förfäder, vara betänckte på Deras undersåtares handels och sjöfarts beskydd och försvar, i synnerhet som de nu för tiden emellan andra Magter upkomne stridigheter synas vilja utbrista uti et uppenbart krig och man i sådan händelse kan utaf det, som i de förra krigen skedt, hafva ordsak at befara, det torde äfven neutrale nationers handelsskepp och fartyg, ändock de äro stadde i deras rätta ärender och kosa, blifva af de krigande makters Örlogsskepp och commissfarare anhållne och upbrakte, samt derigenom begge sidors undersåtare störde och hindrade i deras lofliga handel och rörelse; altså hafva Deras M:ter, af rättmätig ömhet at befordra Deras undersåtares välfärd och säkerhet samt till förekommande af slika besvärligheter så väl som at bibehålla den aktning deras flaggor tillkommer, funnit för godt i följe och i anledning af de såväl åhren 1690, 1691 och 1693, som sedermera åhren 1734 och 1749 emellan begge chronorna slutna tractater och förbund at ingå följande förening och till dess afslutande och underdecknande befullmäktiga, neml. H. K. M:t af Sverige Dess och Rikets Råd, President uti Dess och Riksens Cancellie Collegio samt Riddare och Commendeur af K. M:ts Orden, högvälborne Herr Baron Anders Johan von Höpken tillika med H. K. M:ts och Rikets Råd, Öfverste Marskalk, Cancellie Råd, Riddare och Commendeur af Kongl. M:ts Orden högvälborne Herr Grefve Claes Ekeblad, och Hans Kongl. M:t af Dannemarck Dess Cammarherre och nuvarande Envoyé Extraordinaire vid Hans Maj:ts Konungens af Sverige Håf högädle Herr Achatz Ferdinand von der Asseburg, hvilka, sedan de uppvist och utväxlat sina fullmagter, sådane, som de här vid slutet äro bifogade, afhandlat och slutit detta förbund, således som följande artiklar innehålla.

---

[1]) Då, så vidt vi veta, denna traktat i sin helhet ej finnes tryckt på svenska, tillåta vi oss här återgifva densamma efter riksarkivets original, Danica 68. Den franska öfversättningen finnes återgifven i Wenck, Codex juris III, s. 148; Moser, Versuch des Völkerrechtes X, s. 485; Mercur historique et politique 1756, s. 425. Till sitt innehåll finnes den angifven på flere ställen.

1. Vilja deras M.M. hvardera uti sina riken och länder igenom allmänna placater och förordningar befalla och tilhålla Deras undersåtare at ställa sig den af Deras M:ter antagne noga neutralitet emellan de krigande makter til efterrättelse och icke låta skönja någon partiskhet til den enas förkofring och den andras förfång. Likaledes vilja Deras M:ter hafva sina undersåtare förbudit vid hårdt samt oundvikeligit straff tilgiörandes för den, som desse förordningar öfverträder, at föra contrebande varor, under hvilket namn dock inga andra saker skola förstås än de som uti den emellan de nu i krig varande makter år 1713 i Utrecht slutne commerce-tractaten och dess XIX och XX articklar äro för contrebande förklarade, men i alt det öfriga hafva Deras M:ter sig förenat att med samnad makt hägna och beskydda Deras undersåtares rättmätiga handel och sjöfart.

2. Vilja begge höga contraherande delar, sedan ratificationerne af denna convention blifvit behörigen utväxlade, låta igenom Deras ministrer och sändebud vid de nu i krig med hvarannan varande håf gemensamt och tillika formeligen declarera at Deras M:ter beslutit att under nu varande krig eller oroligheter i akt taga den nogaste neutralitet och icke tillåta Deras undersåtare denna neutralitet at försvaga eller bryta på hvad sätt och under hvad sken det vara måtte; men at så alfvarligit å ena sidan Deras M:ters upsåt är at häröfver handhålla, så högt akta de sig å den andra förbundna att i det öfriga fria, frälsa och beskydda deras undersåtares handel och deras rikens bästa, och icke tilstädja at desamma, såsom de där ingen del äga uti de förevarande krig eller oroligheter, skulle uti de dermed förknippade olägenheter inveckla; at på det et så rättmätigt ändamål så mycket säkrare vinnas måtte Deras M:ter för nödigt funnit en förening sins emellan at ingå och densamma, såsom det tillika härmed ske skulle in extenso och utan minsta förbehåld med de krigande makter at communicera; men at ock deras M:ter sig deremot af högbemelte makters vänskap och rättsinniga tänckesätt förvänta, det de sjelfva lära finna billigheten af denna Deras M:ters förening och i följe deraf befalla deras örlogsskepp och commissfarare att icke förolämpa Svenska och Danska handelsfartyg och derigenom sättja Deras M:ter (som sig förbundit at en för begge oeh begge för en hvars annars angelägenhet och försvar sig antaga) i den högst obehageliga nödvändighet at öfva repressailler och söka ersättning och skadestånd för hvad deras undersåtare oskäligen kommit at lida.

3. Om det allt detta oaktadt skulle sig tilldraga, at Deras M:ters undersåtare något hinder, besvär, skada och oförrätt tilfogad varder förmedelst antastande, plundrande, upbringande, eller på något annat sätt emot tractater, folcks- och neutralitets-rätt, oaktadt de sig legitimerat med upvisande af sina pass, connoissementer och öfriga skepps-documenter, då vilja Deras M:ter begge straxt och utan uppehåld låta anhålla om satisfaction och skadeslöshet hos dem, hvilckas skepp, undersåtare och commissfarare sådant våld eller skada förordsakat hafva, och där icke den lidande delen inom fyra månaders tid derefter skulle hafva åtnjutit en fullkomlig förnöjelse, då skrida till

behöriga repressailler och såmedelst skaffa sig och sina undersåtare rätt; doch komma desse repressailler icke att företagas i Östersjön, såsom hvilken så väl för sjelfva kriget som för alla dess följder bör förblifva fri och säker.

4. Begge Deras M:ter tilsäja hvarannan på god tro och låfven at vilja den ene den andras samt deras undersåtares sjöfart, handel, personer, skepp och gods beskydda och försvara som deras egne, och icke tåla eller tillåta, at deras fri- och rättigheter förmedelst kriget, som desse makter med hvarannan föra, eller under hvad titul det vara må, besväras och hindras, häldst Deras M:ter vilja anse och antaga hvars och ens af de höga contraherande delars sak, som härmed gemenskap äga kunde, aldeles såsom sin egen och sig sjelfva inbördes rörande.

5. I denna afsikt och till at med så mycket mera eftertryck värkställa närvarande convention, förbinda sig Deras M:ter på bägge sidor at låta utrusta å hvarthera sidan en escadre bestående af åtta krigsskepp och fregatter, med alt hvad dertil tarfvas af befäl, jemte besättningar af matroser och infanterie-manskap, ammunition med mera; hvilka bägge escadrer, som tilhopa utgöra et antal af sexton örlogsskepp och fregatter, komma at stöta tillsammans på den tid och på den ort, hvarom de höga contraherande delar sig förenandes varda; men emedlertid skola desse skepp så tidigt utrustas och färdiga hållas, at de, i fall så omtränga skulle, kunna vara segelklara, att ifrån sina hamnar utlöpa åtta dagar efter sedan ratificationerne öfver denna tractat blifvit utväxlade.

6. Som desse begge escadrer komma at gemensamt agera och, til förekommande af all oreda, att stå under en chef; Så förhålles med commando på det sättet, att första gången kastas lått om, hvilkendera af cheferna, den svenska eller den danska, det skall tilhöra de trenne första månader under den första expedition at föra bemelte commando, men sedermera skola desse befälhafvare beständigt deruti med hvarannan under en lika långlig tid alternera. Den som således i sin tour kommer at föra commando öfver bägge escadrerne, honom tilkommer ock signalbrefvet, at styra coursen och utgifva segelbref med mera, som deraf dependerar, samt til ändamålets vinnande och gemensam nytta tjena kan.

7. Skulle det nödigt pröfvas at til så mycket större säkerhet för bägge nationernes sjöfart låta några creutzare på närmare eller fjärmare farvatten utlöpa, eller ock låta coffardie skjepp och fartyg convoyera, är i sådan händelse af deras M:ter öfverenskommit och aftalt, at et slikt creutzande eller convoyerande skall företagas med ett eller lika många krigsskjepp eller fregatter af bägge rikens escadrer, som vid alla sådana tillfällen komma at följas åt, då med commando förhålles på samma sätt, som i den sjette articul af denna tractat stadgat är, men hvad för öfrigit

8. sjelfva creutzandet och convoyerandet beträffar, och huru därmed förhållas skall, är äfverenskommit, at sådant uti de til författande gemensamma sjö-instructioner skal införas til rättelse för de

commenderande flaggmän, och kommer efter handen alt som seglationens, handelens och sakernas beskaffenhet och nödvändighet fordra kunna, at härom efter gemensam förutgången öfverläggning vidare regleras och förordnas.

9. I fall det sig tilldraga skulle, at någondera af deras M:ter eller ock bägge höga delar, för detta förbund skuld, eller för andra deraf härrörande ordsaker, råkade i tvist och stridighet med någon makt eller stat, eller af dem blef oroad eller antastad, eller ock, i fall af någon hos en eller annan främmande makt derföre uppfattad vedervilja någon af deras M:ters undersåtare i handel och vandel eller i annan måtto något men eller förfång skulle tillfogas; så hafva högst bemelte Deras M:ter öfverenskommit och aftalt, sådant såsom deras gemensamma sak att anse och derföre söka och förskaffa en fullkomlig satisfaction.

10. Detta förbund skall förblifva uti dess fulla kraft och värkan, så länge och till dess antingen desse nu begynte oroligheter äro igenom fred bilagde, eller ock omständigheterna gifva anledning til vidare öfverenskommelse om sådane eller andra medel och utvägar, som til ändamålets vinnande kunna tjenlige pröfvas.

11. Ratificationerne härå af bägge deras M:ter skola trenne veckor efter dato, eller förr, om skje kan, utväxlas.

Således vara på bägge sidor afhandlat och beslutit, i kraft af de öfverlefvererade fullmagter, varder med Wåre namns och signetens undersättjande bekräftat, som skjedde i Stockholm den tolfte Julii år efter Christi börd Ettusende sjuhundrade femtijo sex.

A. J. v. Höpken. (L. S.) *Clas Ekeblad.* (L. S.) *A. J. von der Asseburg.* (L. S.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om äktheten af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan för Vesterås stift.

År 1744 utgaf den nitiske forskaren A. A. v. Stiernman och förság med anmärkningar en »liten handskrefven traktat» inhäftad i ett af honom köpt Breviarium Arosiense (tr. i Basel 1513) och enligt titeln innehållande en af Petrus Andreæ Niger »på svenska förvänd» beskrifning öfver »biskoparne, som varit i Vesterås i den Romerska lärans tid», utgörande denna beskrifning i sjelfva verket »ett kort uttog utur en gammal pergaments munckebok, som i Capitulo förvaras», der en Decanus på latinska rim gjort sjelfva den ursprungliga beskrifningen. Skriften, som i Stiernmans upplaga upptager 22 ss., under det anmärkningarne upptaga 119, har sedermera ansetts som en källskrift för vår Medeltids kyrkohistoria, ehuru den med en viss försigtighet blifvit använd, och har senast blifvit omtryckt i tredje bandet af *Scriptores Rerum Svecicarum Medii ævi*, III, 2, s. 120—128. Sjelfva Stiernmans urskrift har ej blifvit återfunnen; den vid tryckningen begagnade afskriften förvaras i Riksarkivet [1]).

Det är emellertid ej utan, att detta »uttog» ger anledning till åtskilliga betänkligheter. Redan mot titeln kunna invändningar göras. Att döma af ordalydelsen skulle nämligen den onämde dekanens latinska rim omfattat alla de katolska biskoparne i Vesterås, och förf. sålunda åtminstone varit samtida med den siste katolske biskopen Peder Månsson, hvarjämte han att döma efter skildringen af denne prelat skulle varit en den nya lärans anhängare. Någon sådan dekan, som vid nämda tid skulle hafva utfört detta arbete, är emellertid ej af handlingarna känd. För öfrigt har redan Stiernman påpekat en annan mot-

[1]) En annan afskrift, enligt uppgift något äldre, finnes på Upsala Bibl. Se Inl. till den i Scriptores tryckta krönikan.

sägelse i sammanhang härmed. S. 4 i hans upplaga omtalas »Ragvaldi latinska rimkrönika öfver biskoparne i Vesterås». Här skulle sålunda den egentlige författaren verkligen vara namngifven, hvarföre man också stundom hör hela verket omtalas som Ragvaldi biskopskrönika [1]. Men något längre fram i krönikan heter det om den åttonde biskopen och hans företrädare: »Alla desse 8 biskopar voro utlänningar, men alle desse efterföljer voro inländske och i Sverige infödde». Stiernman anmärker nu att enligt krönikans egna ord den 22:e biskopen Peder Ingevastsson var dansk, liksom hans två närmaste efterträdare, och att den s. k. Ragvald sålunda icke gerna kunde antagas ha författat dessa anteckningar längre än till och med den 21, utan sedan haft någon okänd fortsättare. Huru det förhåller sig med biskop Peders danska börd skall jag längre fram söka uppvisa. Med afseende på krönikans egna uttryck är Stiernmans anmärkning utan tvifvel riktig. Biskop Peder, tillägger Stiernman ytterligare, var biskop 1403, och sålunda borde den förste författaren antagligen ha lefvat i slutet af fjortonde århundradet. Någon dekan i Vesterås med namnet Ragvald är emellertid äfven för den tidens handlingar fullkomligt okänd. I sjelfva verket finner man ej någon sådan prelat i Vesterås namngifven före början af det femtonde århundradet, hvarföre hela Ragvalds tillvaro onekligen står på svaga fötter, och tron på hans rimkrönika kan ej annat än taga intryck deraf. Så långt om titeln.

I förbigående må tilläggas, att det förefaller en smula underligt, att biskop Peder Svart skulle låtit inhäfta sitt opus i ett breviarium eller användt ett format passande till ett sådant. Man skulle ju likväl kunna tänka sig, att en senare afskrifvare begagnat sig utaf detta sätt att undan förgängelsen rädda en enligt hans föreställning dyrbar handskrift.

Men det är ej nog med dessa betänkligheter. Utom uppenbara fel af tämligen groft slag stöter man nämligen i denna krönika äfven på uppgifter, som omöjligt kunna förskrifva sig från någon medeltidsskribent, icke ens från Peder Svart. Jag skall framhålla några af dessa.

Om den nyssnämde Peder Ingevastsson heter det, att han var född på Seeland, »der han studerat hade» (!), följt konung Erik och drottning Margareta hit år 1396, blifvit kanik i Upsala, sedermera biskop i Vexiö och derifrån »våldsammeligen» flyttad

[1] Så t. ex. i Vestmanlands Fornminnesförenings Tidskrift, II, s. 6.

till Vesterås af konung Erik, »hvilken ville hafva honom, som var en dansk, sig närmare boende, sedan drottning Marigta vart död på Flensburg 1412». Det är icke blott den naiva reflexionen om konung Erik, som efter drottning Margaretas död ville ha en dansk man i sitt grannskap och derföre flyttade biskop Peder till Vesterås, liksom om icke Vexiö legat mycket närmare konungens dåvarande vistelseorter, som här är påfallande. Hela denna flyttning är fullkomligt okänd för alla samtida och efterföljande historiska källskrifter eller handlingar, och det behöfves icke långt eftersinnande för att inse att här föreligger ett missförstånd af uppgiften i den yngre biskopskrönikan från Vexiö om »Petrus Siellendensis», som der var biskop redan på 1380-talet, att han sedan flyttades till »ecclesia Arosiensis Juzie», d. v. s. till Aarhus: [1]) ett missförstånd, som gifvit anledning till Vesteråskrönikans något våldsamma och grofva försök att förena dessa båda Peder till en. Den nämde Petrus Siellendensis hade nämligen efter sin förflyttning redan hunnit få tvänne efterträdare i Vexiö vid den tid, då Peder Ingevastsson uppträder som biskop i Vesterås. Nämda misstag är också veterligen enda stödet för den sistnämde Peders danska börd. Hans faders namn har en fullkomligt svensk klang; sjelf hade han varit ärkedjekne i Upsala, utan att en antydan någonstädes göres att han såsom främling blifvit kapitlet påträngd, hvilket man annars i Upsala sällan tyckes ha underlåtit. Det finnes sålunda ingen anledning att med honom öka raden af de gunstlingar, som drottning Margareta och konung Erik försökte intränga på de svenska biskopsstolarne.

Nu är det tydligt, att en författare eller antecknare, som varit samtidig med händelserna, ej kunnat göra sig skyldig till ett sådant misstag. Lika oantagligt är det, att man under den närmast följande tiden i Vesterås haft tillgång till de i Vexiö förda anteckningarna om dess biskopar, allra helst om dessa, såsom hr C. Annerstedt i sin inledning till detta verk, gör troligt, härstamma först från slutet af Medeltiden. Peder Svart skulle möjligen kunnat sett Vexiökrönikan, men han uppgifves ju ha skrifvit efter de af en eller flere kapitelsmedlemmar förda anteckningarna. Deremot har misstaget redan blifvit begånget af Messenius och torde sedermera upprepats af någon bland 1600-

[1]) Scr. Rer. Svec. III, s. 131.

talets okritiske forskare, som i likhet med eller genom honom låtit sig vilseledas af formen »ecclesia Arosiensis».

Jag öfvergår till den närmast följande biskopen »Nafwo Hansson» eller rättare Nafne Jensson. Han var verkligen »en Dansker man», men krönikan har derjämte ett betydelsefullt tillägg »med det tillnamnet Krigebusk». I samtida handlingar bär biskopen aldrig detta namn. Enligt mig välvilligt gifna upplysningar af Dr K. Erslev i Köpenhamn är vidare samma namn fullkomligt obekant för den nuvarande genealogiska forskningen i Danmark; fastmer kan med full evidens visas att biskopen tillhörde en bekant Seeländsk slägt med namnet Gyrsting, som förde likadant vapen. Namnet Krigebusk finner man för öfrigt endast hos Hvitfeld, som i sin biskopskrönika just i fråga om biskop Nafne använder detsamma, samt enligt uppgift i några gamla slägtböcker [1]). Hvarifrån Hvitfeld har tagit det, om från dessa slägtböcker eller de från honom, är mig obekant. Säkerligen har han dock i intet fall gjort det från denna vår s. k. biskopskrönika, och det återstår knappt annan utväg än att antaga, att hon lånat sin uppgift från honom. Hvitfelds biskopskrönika trycktes 1604, och sålunda skulle den Peder Svart tillskrifna bearbetningen eller beskrifningen härleda sig från det sjuttonde århundradet tidigast. Peder Svart dog, som bekant, 1562.

Jag har hämtat dessa bevis från krönikans senare del. Det torde ej vara omöjligt att öka dem från dess första och skenbarligen äldsta afdelning.

Det är en synnerligt fulltalig biskopsserie vår krönika meddelar, fullständigare än Messenii både första och andra, Zethrins och Spegels, om än den sistnämdes närmar sig densamma i fulltalighet. Endast en forskare tyckes före Stiernman verkligen ha användt den, nämligen den bekante prosten Nils Rabenius. Dock må det anmärkas, att Spegel och efter honom förmodligen Peringsköld i sina längder vid biskop Magnus (1353—1370) citera »ett gammalt Mss., som är en cathalogus på en hop biskopar i Västerås» enligt Spegels ord. Citatet är emellertid på latin och öfverensstämmer med den Peder Svart tillskrifna krönikan i afseende på uppgiften om ort och tid för biskop Magni död, men har derjämte några uppgifter, som i den senare saknas. Detta skulle förutsätta en latinsk

[1]) Hvitfelds bisk.-krönika, s. 42. Jämf. äfven Danske Magazin, 3, s. 257—268.

redaktion, som emellertid för alt det öfriga är hittills obekant. Deremot har Spegel dels uppgifter, som saknas i krönikan, dels har han tydligen icke begagnat sig af den för hela sin serie eller också icke ansett den värd någon större uppmärksamhet. Men Rabenius, denne »sollers antiquitatum patriæ indagator», såsom E. Benzelius kallar honom, har lemnat efter sig en *Series episcoporum Arosiensium*, som i det närmaste öfverensstämmer med Peder Svarts s. k. krönika [1]). Att han för öfrigt verkligen känt den och haft den i sin hand, framgår omisskänneligt af ett yttrande af samme Erik Benzelius d. y. i anmärkningarna till »Monumenta vetera ecclesiæ Sveogothicæ» [2]). Jag skall emellertid ej här inlåta mig på någon granskning af den äldsta biskopsserien i sin helhet, ehuru den i många fall inbjuder till en sådan, utan fäster mig endast vid ett par enstaka punkter.

Såsom den nionde biskopen i ordningen anföres »Benkt Germundsson». Om honom saknas för öfrigt så godt som alla uppgifter. Han är ej bekant för Messenius. Hos Spegel och Zethrin upptages hans namn, hos den senare med årtalet 1200 [3]). Krönikan åter vet att berätta om en konung Knut den långes donation år 1231 till denne biskops och hans domkyrkas underhåll, men gör det fullkomligt godtyckligt, då någon biskop Benkt ingenstädes i handlingen nämnes. Dertill kommer att hela gåfvobrefvet utan tvifvel afser Upsala och icke Vesterås [4]). Krönikan uppgifver derjämte att biskop Benkt skulle ha användt tomten till Dominikanerklostrets uppbyggande. Dominikanerne kommo emellertid till Vesterås först 1244, men redan 1233 omtalas biskop Magnus i Vesterås [5]). Äfven denna uppgift är sålunda oriktig.

Hos Rabenius återfinnes nu också denne Benkt Germundsson dels med några citat ur Messenii Scondia Illustrata, hvilka likväl ingenting upplysa, dels med en liten slägtledning, häm-

[1]) N. 94 i 4:o i Skoklosters bibliotek.

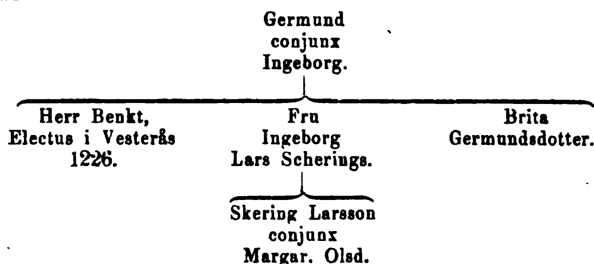
[2]) Sp. 225.

[3]) Zethrius serier tycktes 1711. I Peringskölds biskopsserie uti hans »Monumenta Vestmanniæ» är namnet senare tillskrifvet med blyerts utan något slags anförande af källa.

[4]) Handlingen (se Sv. Dipl. I, n. 259), hvars original numera saknas, är två gånger vidimerad, 1314 och 1338. Båda dessa urkunder ha på baksidan en af de på Upsala domkyrkas bref vanliga signaturerna. På den äldsta står till yttermera visso med en föga yngre hand anmärkt: »Transscriptum super donacione K. regis fundi ecclesie sancte Marie Ups.», samt längre ned och senare tillagdt: »omnes iste littere respiciunt ecclesiam beate virginis Upsalie». Jämf. för öfrigt anmärkningarna till detta ställe i Script. Rer. Svecic. III, 2, s. 122.

[5]) Jämf. Annal. Sigtun. i nyss anförda samling. Sv. Dipl. I, n. 281.

tad ur en Rabenius fordom tillhörig stor »slägtbok» [1]) af följande utseende:

För biskop Benkt har han sålunda årtalet 1226, som kommer tämligen nära den årsuppgift (1231) krönikan bjuder. För den, som något så litet känner Medeltidens slägtförhållanden, är det emellertid lätt att finna, att slägttaflan gäller hela 200 år yngre personer. Den tillhör nämligen en bekant södermanländsk Liljeslägt, som blomstrade under 1400-talet och trädde i förbindelse både med Skeringssönerne och slägten Kagge. De återfinnas alla dessa personer just vid midten af sistnämda århundrade och i fullt identiska slägtskapsförhållanden. Sjelfva biskop Benkt saknar ej sin plats. Det är likväl icke någon Benkt Germundsson, utan den Benkt (Knutsson), som kallas för »broder» (halfbror?) af Birgitta Germundsdotter i en handling af 1465 och en kort tid var biskop i Vesterås på 1460-talet. Rabenius, som ju måste ha känt ifrågavarande krönika, har intet vidare att meddela om samme Benkt Germundsson än denna ur slägtboken hämtade villfarelse. Det synes mig ganska antagligt, att krönikans Benkt förskrifver sig från samma uppgift. Att fadren hette Germund framgick ur slägttaflan. Att han göres till lagman i »Attundaland och Upland (!)» härleder sig helt visst derifrån att i konung Knuts anförda bref af 1231, hvilket man hänförde till Vesterås domkyrka, såsom vitne bland andra åberopas »Germundus legifer de Attundaland». Med denna uppgift och med slägtbokens vilsekomna stamtafla var det ju för en god vilja lätt att göra en ny biskop.

Förhåller sig nu det senast utvecklade på anförda sätt, är det ännu ett bevis derpå, att hela krönikan förskrifver sig från midten eller senare hälften af sjuttonde århundradet. Den åbe-

[1]) Numera på Skokloster, n. 57 fol. Kallas i katalogen »J. Messenii genealogiska tabeller», hvilken uppgift jag ej kontrollerat. Den är i alla händelser från 1600-talet.

ropade urkunden har utan tvifvel fordom förvarats i Upsala domkyrkas gamla arkiv, äfven om den ursprungligen gält den gamla Vårfrukyrkan. Men just vid nyss angifna tidpunkt var det man började i historiskt intresse allmännare använda de i antiqvitetsarkivet från kyrkor och kloster sammanförda medeltidsdiplomen.

Det förhåller sig föga bättre med den tredje biskopen i serien, Henrik, som stupade i slaget vid Fotevig 1134. Den senaste utgifvaren af krönikan har redan påpekat, huru denne Henrik i de nära samtida Necrologium Lundense och Chronicon Roskildense kallas dels »Henricus Sictunensis» dels »Henricus de Suecia» [1]). Förf. till biskopskrönikan vet emellertid att berätta, hvad som annars är fullkomligt obekant, att Henrik af påfven Paschalis II blifvit insatt till biskop i Vesterås. Härmed förhåller det sig på följande sätt. Något bref af nämde påfve i detta ämne finnes visserligen ej intaget i Svenskt Diplomatarium. Deremot öppnas den handskrifna samling af akter angående Vesterås domkyrka, som blifvit föranstaltad af biskopen J. Rudbeck i Vesterås (1619—1639 [2]) just med denna urkund. Den är ständ till invånarne i Vesterås stift med uppmaning till dem att visa biskop Henrik samma lydnad som de visat den aflidne biskop Amund. Någon källa finnes emellertid ej angifven, och vid närmare efterseende finner man att urkunden i sin förra hälft — ty den är försedd med ett tillägg — ord för ord är lika med eller afskrifven efter ett påfven Alexander III:s bref till invånarne i Linköpings stift i ett liknande fall [3]) med undantag deraf att biskopsnamnen naturligtvis blifvit utbytta, liksom dateringen utlemnats.

Det tillägg denna urkund har fått ökar ännu mer vissheten att här föreligger ett falsarium. Påfven, hvilken, såsom nyss nämdes, från början adresserar sig till stiftets invånare, vänder sig här utan vidare till biskopen med tillropet »frater episcope» — en dubbelhet i adressen, som man ej torde tillåtit sig i det påfliga kansliet — och stadfäster honom och hans kyrka i myndigheten öfver provinsen »Dalekarlia», »sicut», heter det vidare, »a glorioso et illustri rege tuo Ph. ut et a venerabili fratre nostro archiepiscopo Adzero Lundensi, apostolice sedis legato, tibi confirmata est». Hvad nu ordalagen i detta tillägg beträffar, öfverensstämma de i sin ordning ord för ord med sjelfva hufvuddelen af samme

[1]) Se anm. till detta ställe i Scriptores anf. st. s. 121.
[2]) N. 23 fol. i Skoklosters bibliotek.
[3]) Sv. Dipl. I, n. 61.

Alexander III:s bref till biskop Vilhelm i Strengnäs [1]), hvari han bekräftar Strengnäs stifts utvidgning öfver Nerike, dock med tillägg af initialerna *Ph.* efter *rege*, med uteslutning af orden *et metropolitano tuo* i nyss anförda sats (Upsala hade då ännu ingen ärkebiskop), utbyte af *Eskilo* mot *Adzero* och af *Neeric* mot *provincia Dalekarliæ.* Dateringen i Alexanders bref lyder: »Datum Tuscul. VII idus Septembris»; i Paschalis' åter: »Datum T. VII idus Decembr. pontificatus nostri anno septimo». Äfven här synes således compilatorn så nära som möjligt smugit sig efter den föreliggande texten. — Ärkebiskop Asger i Lund har för öfrigt, så vidt man vet, ej burit titeln af påfvens legat. Tilläggas må att Alexanders tvänne bref äro strax efter hvarandra aftryckta i »Magna Bibliotheca veterum patrum» etc., tolfte delen, tryckt i Cöln 1618, i hvilken samling de först blefvo bekantgjorda. Härigenom torde en ytterligare utgångspunkt vinnas för bestämmande af tiden för vår krönikas affattande.

Paschalis bref, för att återgå till detta, skulle vidare vara utfärdadt 1105 (hans första år börjar hösten 1099), d. v. s. vid en tid, då enligt all sannolikhet Inge den äldre ännu regerade i Sverige och icke Philip, hvilken konung väl med initialen Ph. torde åsyftas. Formen »Dalekarlia» slutligen har, synes det, ett alldeles för modernt skaplynne för att kunna vara använd i början af det tolfte århundradet [2]), oafsedt anakronismen att år 1105 tala om utsträckningen af Vesterås stift öfver detta landskap, till hvilket kristendomen vid den tiden säkerligen ännu icke hunnit framtränga. Det hela går sålunda ut på ett försök att med hvad medel som helst skapa en aktningsbjudande biskopslängd för Vesterås stift, möjligen äfven att åt dess utsträckning öfver Dalarne förskaffa samma urkundliga helgd, som förefans för Strengnäs stift öfver Nerike.

Vore flere bevis af nöden för att ådagalägga denna krönikas rätta halt, kunde man söka dem i de fruktansvärda misstag dess författare begår. Den samtida »dekanen Ragvald» kunde omöjligen låta Bena Henriksson få biskopsvärdigheten i Vesterås för sitt välförhållande i slaget vid Falköping 1389, då han redan 1384 omtalas som biskop i stiftet. Lika litet kunde han påstå att biskop »Måns» blifvit vald till ärkebiskop i Upsala, men dött,

[1]) Sv. Diplom. I, n. 58.
[2]) *In Dalom, in Vallibus* äro de former, som under Medeltiden i latinska texter pläga användas.

»förr än han fick kåpan ifrån Rom». Ärkebiskop vid den tiden var Birger Gregersson, men han var det ända från 1366 och till 1383. Biskop Magnus i Vesterås, den, som här åsyftas, dog 1370. — En så bildad man, som Peder Svart antagligen var, kunde ej gerna låtit undfalla sig en sådan dumhet, som att Vadstenamunken Olof Gunnarsson, innan han blef biskop i Vesterås, varit »generalis confessionarius i Upsala», helst Vadstena kloster ännu på hans tid bestod.

Vi kunna tillägga, att sjelfva språket, sådant det ter sig i krönikan, förråder ett senare ursprung. Sådana genitivformer som *domkyrkians*, *lärans*, *sätets*, *klostrets*, torde sakna motstycken under sextonde århundradet. Sällsynta torde äfven då ha varit neutralformer i pluralis som *monga*, *några*, ackusativformer som *kyrkian* för *kyrkiona*, liksom formen *lilla* för *litzla* o. s. v.

Det anförda torde vara nog. Derur framgår tämligen tydligt att vi ha framför oss en hvad biskopsserien angår visserligen ganska fullständig, delvis alt för fullständig, under sextonhundratalet författad komposition, som man oblygt nog försökt sticka under den som historisk författare kände biskop Peder Svart och en hittills obekant föregångare till honom, hvars tillvaro är lika obevislig, som hans delaktighet i ett verk sådant som detta oantaglig. De material, som för densamma blifvit använda, föreligga deremot ännu icke fullständigt. Såsom ofvan antyddes, har det måhända funnits en latinsk redaktion, om hvilken likväl af de få citaten att döma intet närmare kan uppgifvas, än att den i hvad fall som helst icke varit versifierad.

Att forska efter upphofsmannen till ett så pass underhaltigt arbete lönar knapt mödan. Nära till hands låge det att tänka på Rabenius sjelf, hvilken, som bekant, ej farit särdeles samvetsgrant fram med den icke obetydliga samling af pergamentsurkunder han egt. Deremot strider emellertid att den handskrifna biskopsserie med dess anteckningar, som tillägges Rabenius, saknar åtminstone de gröfsta historiska felen vi här ofvan andragit eller till och med har uppgifter vederläggande dem, låt vara att dessa anteckningar synas varit afsedda att läggas till rgund för en sammanhängande framställning. Att han emellertid uppenbarligen haft den här behandlade krönikan i sina händer, har redan blifvit omnämdt. Sjelf åberopar han också ett par gånger en ännu outgifven biskopskrönika för Vesterås stift, hvar-

med denna torde afses, liksom citat finnas, hvilka med densamma öfverensstämma.

Den här ofvan förda bevisningen, om den annars är riktig, har sålunda ledt till det resultat, att vår redan förut för Medeltiden ganska fattiga kyrkohistoriska litteratur, blifvit en, om än en tämligen värdelös, källskrift fattigare.

E. Hildebrand.

Bref upplysande Svenska historien.

Utdrag ur Grefve Samuel af Ugglas' efterlemnade papper, meddelade af E. V. Montan.

Efter grefve Samuel af Ugglas finnes i Öfverståthållaren friherre Gust. af Ugglas' ego en värderik samling bref, af hvilka en del har icke ringa historisk betydelse och de flesta stort personalhistoriskt intresse. I samlingen finnes ett stort antal egenhändiga bref till grefve Ugglas från konungarne Gustaf III och Gustaf IV Adolf samt från andra medlemmar af deras familj, vidare bref från många framstående samtida, riksdrotsen Wachtmeister, rikskansleren Sparre, Axel Fersen d. y., Toll, H. H. v. Essen, Stedingk, Gustaf Lagerbielke, Georg Adlersparre m. fl. Främsta rummet intaga de talrika brefven från Gustaf IV Adolf, hvilka i följd af det utmärkta förtroende, som adressaten under hela hans regering hos honom åtnjöt, och den öppenhjertighet, som i sammanhang dermed genomgår dem, äro i hög grad betecknande för konungens karakter och klart framte såväl hans bättre egenskaper, som hans inskränkthet och egensinne samt alltmera tilltagande sjelfrådighet, hvilken slutligen icke ens vill mottaga råd af den eljest så väl betrodde Ugglas. Dessa bref ställa sålunda i en sannare dager förhållandet mellan konungen och denne. Med egarens tillåtelse skola vi ur dessa bref samt vissa med dem sammanhängande meddela de utdrag, hvilka synts mest värda att offentliggöras. Särskild uppmärksamhet ådraga sig de bref, som röra 1800 års riksdag, samt den vid detta riksmöte så mycket framträdande Georg Adlersparre, hvilka innehålla icke ovigtiga tidsbilder. Historien om förhållandet mellan denne berömde man å ena sidan samt konungen och Ugglas å den andra riktas här med drag, som gifva det en i viss mån ny belysning[1]).

[1]) *Samuel af Ugglas* föddes år 1750 och var son af kontraktsprosten, kyrkoherden i Hedemora d:r Petrus Ugla. Efter tio års studier i Upsala och der aflagda lärdomsprof började han i slutet af år 1769 att göra tjenst i K. justitierevisionen och i Svea hofrätt samt följande år vid Lagkommissionen. I September månad 1772 blef han utnämnd till kommissionens sekreterare och tillika adlad. Sekreterarefullmagten är daterad den 20 — icke, såsom vanligen uppgifves, den 26, men den synes hafva blifvit antidaterad från den senare dagen till den förra — adelsbrefvet, hvaruti han bär titel af sekreterare i Lagkommissionen, är af den 22 sep-

1) *Från Konung Gustaf IV Adolf till S. af Ugglas.*

Det var mig rätt kärt att få höra af Edert brefv, att Ni var återkommen i god hälsa och fann, att jag hade lika fullt skaffat mig penningar till min resa, ehuru den skedt förr än jag trodde. Det har äfven varit för mig et nöje att under min frånvaro kunna öfverlämna Er utförandet af ett embete till hvilket jag tror Er vara så passande [1]). Vid min återkomst undanber jag mig alla complimenter, emedan de ei käna (!) till annat än att göra alla besvär. Äfven tror jag vara bäst att Ni sjelfv ej far mig till mötes, emedan det embete Ni nu utöfvar hindrar Er därifrån. Jag längtar rätt mycke efter den stund, då jag får återse mitt fäderneslând, och sannar därmed det gamla ordspråket, att borta är bra, men hemma är bäst. Jag hoppas vid min aterkomst att få se allt lika tranquilt som vid min bortresa. Jag ber Landshöfdingen Baron Ugglas altid vara försäkrad om det nöje med hvilket jag altid förblifver Dess väl affectionerade

Gustaf Adolph.

2) *Från dens. till dens.*

Norrköping den 10 Martii 1800.

Jag skyndar mig att besvara Edert brefv och underrätta Er, att i dag har allting väl för sig gått; mitt tal äfvensom Brahens svar tycktes göra bade nöje och sensation. Dess utnämnande till Landtmarskalk har giordt ett nästan allmänt nöje, och har jag för min del alt skäl hoppas att få tillfälle blifva mycket nöjd med honom. I dag kommer Ulner till mig, hvilken mycket frugtade för att ej blifva nämnd till Taleman; äfven skall jag tala med en bonde, som Brahen och Riks-Drottset hos mig recommenderat, vid namn Olofv Larson, med hvilken jag måste först hafva ett samtal för att gifva honom mitt tankesätt tillkänna och höra dess eget sätt att tänka. Alt låfvar gått (!) om så fortfares till slut, hvilket Gud gifve för rikets bästa skulld. Den 15 hoppas jag kunna samla Ständerne, hvarefter arbetet kan sättas uti full gång.

tember. 1775 blef han Protokollssekreterare, 1782 förste Expeditionssekreterare i K. Justitie-Revisionen, 1785 Revisionssekreterare, och Landshöfding i Stockholms län 1788. Tillika Öfverståthållare 20 Febr.—3 Okt. 1800. Friherre 1796. Grefve 1799. President i Kammarkollegium 1802. En af rikets Herrar 1808. Död 1812.

[1]) Den 15 juli 1797 blef S. af Ugglas första gången förordnad att förestå öfverståthållareämbetet och vara medlem af den tillförordnade regeringen under konungens utrikes resa, som varade till den 3 september, men redan den 22 i samma månad fick han åter med hänsyn till konungens förmälning i uppdrag att förvalta öfverståthållareämbetet, hvilket uppdrag upphörde den 4 dec. s. å. Bredvid ofvanstående bref, som är odateradt, ligger konungens egenhändiga förordnande för Ugglas att förvalta samma ämbete, undertecknadt å Stockholms Slott i Maj 1798; dag och kontrasignation saknas, men under konungens namn finnes dess sigill. Hvarken i tryckta eller i otryckta källor hafva vi funnit någon notis om det sistnämnda förordnandet, men väl att Ugglas under konungens resa s. å. till Medevi brunn var ledamot af den ifrån d. 2 juli—2 augusti tillförordnade regeringen. Brefvet tyckes vara skrifvet 1797.

3) *Från dens. till dens.*

Norrköping den 26 Martii 1800.

Ehuru öfverhopad af göromål, hvilka ej lämna mig mycken tid ledig, har jag dock i dag velat nyttia postens afgång för att gifva Er tillkänna att jag rigtigt emottaget Edre brefv. Det är mig en fägnad att finna det mitt Tal på Rikssalen har gjordt en önskad verkan så väl här som i hufvudstaden. Jag hade dem på Rikssalen kort därefter samlade för att för dem låta upläsa både Hertigens och min berättelse. Den förra förlorade mycket vid uppläsandet af den sednare, och det var märkeligt att finna den uppigtiga glädie den upväkte hos de vältänkande, likasom den flathet och kanske mindre nöje hoss de illasinnade. Jag giorde vid detta tillfälle den reflexion, att om alla de elaka rygten, som under denna tid blifvit utspridde, ofta varit obehagelige för mig, då jag kändt mig äga ett så rent upsåt, hafva dock desse rygten vid detta tillfälle giordt den bästa verkan genom den förundran alla ägt att finna så mycket vara giordt, då de ägt anledning förmoda att skullden snarare vore tillökt än minskad och för öfvrigt ej trodt så månge goda författningar vidtagne för rikets bästa. Följande dagen beslöts genast en stor Deputation för att så väl hos mig beklaga Högstsalig Konungens död som att förklara sin tacksamhet för hvad jag under desse åren giordt till rikets gangn och nytta. Äfven har Bondeståndet proponerat de andre trenne Stånden att begära en lag emot konungamördare. Det vore öfverflödigt för mig att vidare ingå uti detailler härom, emedan Riks-Drottsen redan lärer hafva underrättadt Eder om desse händelser. Men i förrgår tilldrogo sig något häftiga debatter på Riddarehuset i anseende till frågan om Banquens och Riksgälds-Contoirets affairers publicité. Grefve Brahe, med hvilken jag har största skäl att vara nöjd med(!), förde sig äfven up här med all möjelig styrka och värdighet. Han åtskiljde dessa tvenne frågor, remitterade den första till Banquo-Utskottets utlåtande, och öfver det sednare ämnet sade han sig enligt sin ed ej kunna göra någon proposition, hvarefter frågan föll, ehuru gäsningen hos en del var stor, men pluraliteten syntes vara dem emot. Såsom talare för desse frågor hafva utmärkt sig Ryttmästare Adlersparre, K. Secr. B(aro)n H. Hierta, Öfv. S[ch]önström och en Major Hollst, hvilken egentligen väkte frågan om Banquen, men afstod ifrån den andre frågan rörande Riksgälds-Contoiret. Det märkeligaste af detta var, att då Adlersparre ej feck sin villja fram, upsteg han för att afsäga sig förtroendet att vara ledamot i Hemliga Utskottet, och skreds genast derefter till val af en ny ledamot, hvilket val träffat en Öfverjägmästare Tigerhielm, som i fordna tider skall hafva illa utmärkt sig. Då han i dag skulle göra dess tysthetsed, var min tanka att proponera Utskottet att för framtiden sådane afsägelser, efter att en gång hafva svurit sin ed, ej utan laga förfall

borde tillåtas, och då jag därom i går aftons rådfrågade Riks-Drottsen, hvilken härom talte med Håkanson och Wallquist, — hvilka äfven äro ganska beskedelige — fants, det en sådan händelse är både föresedd och uttryckeligen förbuden uti 1617 års Riksdags-Ordning. Jag tog mig däraf anledning att därom underrätta Utskottet, men sade mig äfven ej i anseende till Ryttmästar Adlersparres afsägelse för denna gången vilja göra något afseende därpå, utan endast för att i framtiden förekomma sådant. Häraf lär Ni lätt finna, att han får en dubbelt lång nesa, så väl för det icke något afseende blifvit giordt uppå dess afsägelse, som för det han i ock med detsamma begått en olaglighet. Alt detta mätte vara för mycken »Läsning i Blandade Ämnen», hvilka äfven stundom bortblanda tankarne. Ryttmästarn har för öfvrigt varit ohöfvlig, emedan han hvarken förr, eller sedan han blifvit utnämnd till utsk., låtit hoss mig presentera sig, men detta har jag ej brydt mig om, hvilket hade äfven den goda verkan, att han första dagen blefv flat, då jag efter slutad sammankomst geck och talade med ledamöterne, äfven hälsade på honom och sade, att det var längesedan jag sedt honom. Han fant då, huru illa han burit sig åt, och yttrade till Grefve Schwerin, det [han] alt sedan han taget afsked ej velat visa sig på hofvet; hvaruppå den förre svarade, att han fant rätt underligt för det man tog afsked att ej visa sig på hofvet, och sade sig sjelfv hafva taget afsked, men likafullt gått till hofvs. De öfvrige trenne stånden äro i allmänhet utmärkt beskedelige, och hoppas jag att alt går väl, ehuru man kan med skäl förvänta sig af några heta hufvuden sådane här små uppträden. Den 3 Appril har jag utsatt till kröningsdagen, och hoppas jag att det blida vädret som nu börjat äfven vill fortfara till dess. Hertigens brefv skall jag med nästa post besvara, hvarföre jag nu endast ber Er hälsa honom från mig. Hvad den omtänkta paraderingen vidkommer, tänker jag [den] bör ej ske kröningsdagen, emedan troupperne skola hylla mig straxt efter [det] hyllningen här i Norrköping för sig gådt, hvilket skall vara ett gammalt bruk, oagtadt garnizon i Stockholm redan tvenne gånger hyllat mig. Jag skall då äfven skicka Hertigen mitt Tall, äfven som till Enke-Drottningen och de öfvrige närvarande af Kongl. Famillien. Detta tal blifver på Prästeståndets anhållan tryckt i patent, för att sedermera öfverlämnas till alla kyrkor och på vissa ställen på landet. Äfven blifver Berättelsen tryckt. Somlige hade önskat få se Hertigens berättelse tryckas, men detta har jag afstyrt, emedan det redan gör honom skada hoss allmänheten att hafva författadt en så osannfärdig och ofullständig berättelse som denna. Det har varit mig mycket okärt att höra det Hertig Fredric nu har varit så illa skiuk, men hoppas att han med Guds hielp äfven denna gång kan få tillräkeligt krafter att genomgå denna skiukdom. Manderfeldts bok har jag fått, och jag skrattade innom mig sjelfv rätt mycket, då jag läste i Edert brefv att han velat tala på Rid-

darehuset, emedan han lärer hafva tänkt att det säkerligen vore det första och sidsta tillfälle han skulle kunna höja sin stämma på detta ställe, och hvilket ställe hade blifvit mycket profaneradt därutaf, ehuru dessa murar ofta hördt sägas många dårskaper. Jag önskar att Ni må kunna läsa mina kråkfötter, men Ni ser dock min goda intention, och att tiden varit knapp, emedan den stunden nalkas på aftonen, uppå hvilken jag kan njuta någon ledighet. Jag slutar detta brefv med att önska Eder hälsan och krafter att fullborda Edert kall och bära Edra bekymmer.

4) *Från dens. till dens.*

Enligt aftal med Er skickar jag nu et utkast, hvilket i största hast af mig blifvit skrifvit, rörande min plan att inskränka Konungens magt att efter behag disponera rikets medel. Detta vigtiga ämne fordrar mycken öfverläggning, hvarföre jag nog fruktar för flere felagtigheter uti det jag skrifvit; men jag förlitar mig därpå att Ni med vanlig eftertanke öfverlägger innom Er sjelfv detta ämne. Då jag får efter några dagars förlop å nyo råka Er, så får jag äfven tillfälle att höra Edra tankar härom.

Brefvet är odateradt. Det bilagda utkastet är likaledes odateradt och af konungens egen hand. De vigtiga inskränkningar det föreslår i konungens magt öfver statens medel gå vida längre än de, som intogos uti Gustaf IV Adolfs vid Norrköpings riksdag den 22 Maj 1800 afgifna förklaring, hvilken den 25 förseglad öfverlemnades till talmännen i hemliga utskottet och följande dag upplästes i stånden samt är intagen i 4 § af riksdagsbeslutet. Det märkliga utkastet lyder sålunda:

På det att statens tillgångar och medel af Konungen måtte med nytta och hushållning blifva använde, anser jag nödvändigt att desse medel, sedan de i behörig ordning årligen blifvit anslagne till Rikets åtskillige behofver, ej af Konungen annorlunda disponeras. Därföre bör Stats-Contoiret föreskrifvas att aldrig utlämna penningesummor på Konungens reqvisition, då desamma ej förut blifvit anslagne till något visst ändamål och således af Konungen därtill skulle användas, men aldrig under namn af ett hemligt eller särskilt behofv. Till sådant ändamål bör vara i staten anslagen en summa, som ej får öfverskridas, på det i händelse af antingen hemlige eller andre oförmodade utgifter Konungen må vara i stånd att kunna bispringa sitt rike med sådane slags utgifter. Till ändamålets vinnande bör Konungen i öfverenskommelse med Ricksens Ständer afgifva sin försäkran att på detta sätt hushålla med rikets medel, hvarigenom det ej blir honom betagen Dess dyrbaraste rättighet att kunna befrämja sit rikes anseende, sjelfvständighet och lycksalighet, men endast den att genom slösande med rikets medel gå miste om dessa så hufvudsakelige föremål. I denna försäkran bör Konungen lofva att, sedan nu alla löningsstater blifvit reglerade, ej öka desamma af

egen magt och myndighet, att sedan årligen han enligt sin öfvertygelse regleradt Riks-Staten på et för riket med nyttan öfverensstämmande sätt, skall han ej annorlunda dessa medel använda; och således afsäger han sig den rättighet att anordna penningesummor till hemliga behofv, undantagande den summa som nu blifvit därtill utfört i staten, hvilken skall kunna få i en framtid ökas i samma förhållande den sig nu befinner, i händelse att rikets inkomster på et betydande sätt blifva förökade. Äfven förbinder sig Konungen att dessa medel nyttia endast vid de tillfällen han det nyttigt finner så väl till större som till mindre föremål. Innom hofvet lofvar äfven Konungen att ej göra några nya syslor, men är det hans rättighet att inrätta nya sysslor och embeten så väl i militaire såsom civile tjänster, men endast då rikets nytta är därmed förenad, altid iagttagande ett lika förhållande emellan de nya lönerne såsom emellan de löner, hvilka förut finnas på staten. Men hälst lofvas af honom att snarare, då görligt är, bespara och indraga alla sådane tjänster och löner, hvilka synas umbärlige för staten. *Gustaf Adolph.*

5) *Från dens. till dens.*

Haga d. 4 Aug. 1800.

Grefve Gyllenborg försäkrade mig, att upplopet i Götheborg ej varit af samma beskaffenhet som det förra, då de ej våldfört något af kronans hus, hvarföre han ej för sin del ansåg slottsrätt för tjänlig, utan endast krigsrätt. Jag fant äfven dess skäl giltiga och biföll därtill. Hvad den andra saken tillhör, har ej Riddarehus-Direction kunnat neka att aflemna afskrift utaf ett protocoll, då det begärtes såsom upplysning, men anser jag boktryckaren vara brottslig, om det kan bevisas honom hafva varit kunnig om salig Konungens förbud att trycka Rid. Ad. pr. för 1789 års riksdag.

6) *Från dens. till dens.*

Den 9 October 1801.

Jag kan icke nog förklara Herr Grefven mitt välbehag öfver den vackra illumination, hvilken förorsakade en stor surprice och mycket nöje hos de höga resande[1]). Hertig Carl var äfven därstädes och fant så väl illuminationen som rummens inredning ganska vacker och anständig. Han tillade äfven, då han kom up i öfre våningen, att några fruentimer hade pratat om huru messkint huset skulle vara meublerat, och gjorde han därvid den reflexion, att han ej förstod huru man på sådant obilligt sätt kunde criticera, tilläggande sluteligen: »det är ett förbannadt pack». Detta tyckes bevisa att min Farbror är för det närvarande på goda vägar stadd och vältänkande, följande sin egen böjelse.

[1]) Konungens svärföräldrar.

7) *Från dens. till dens.*

Den 11 Aprill 1803.

Det lärer redan vara Herr Grefven bekant, att brydsamma omständigheter hafva uppstått med Ryssland, hvilka jag dock med Guds hielp hoppas på ett lyckligt sätt afslutas; men emedlertid blifva mindre utgifter i Finnland kanske nödvändige, och således bör till en början en mindre summa penningar vara att tillgå, såsom en sexton tusende ricksdaler. Då jag hoppas att vi skola slippa med större utgifter, så har jag ej därmed nu velat besvära Statsverket, utan trodt bäst vara att lyfta ofvannämda summa af de pengar, som influtet för Näringsta godset och som Ni har under Er förvaltning. Jag bör säga Eder, att af Rysska tidningarne, som med courier ankommet, har jag fått underrättelse att det vore mycken anledning tro, det vår gamla opposition på något sätt ligger inne med Ryssen, att åtminstone de räkna på invärtes oroligheter! I sammanhang med hvad jag förut vet, så är detta rätt besynnerligt.

8) *Från dens. till dens.*

Carlsruhe den 5 Oktober 1803.

Ehuru jag ej på längre tid erhållet tidningar af Herr Grefven, hoppas jag likväl att det ej förebådar någon långvarigare opasslighet, hvarom Hr Lagerbielke gifvit mig tillkänna, dock tilläggandes, att den ej vore af betydenhet. Min hällsa har, Gud vare lofv, varit god under min resa, som i flere afseenden varit för mig ganska nöjsam och interessant. Visstandet härstädes är ganska angenämt, och därtill bidrager oändeligen den utmärkta artighet, med hvilken Churfursten på alt sätt söker att bevisa oss sin vänskap och tillgifvenhet. Han är i flere afseenden en agtningsvärd herre samt äger den lyckan att regera öfver ett af naturen eller climatet gynnadt land, som äfven bebos utaf ett beskedeligt folk, som synes älska och vörda sin regent.

9) *Från dens. till dens.*

München d. 3 Januarii 1804.

Jag har tid efter annan emottagit af Herr Grefvens underrättelser samt skrifvelser, hvilka altid bära vittne om Edert outtrötteliga nit att befrämja allmänt väl och uppfylla de pligter som åligga Eder såsom embetsman. Min hällsa är nu, Gud vare lofv, aldeles återställd, hvartill Capitaine Berg, som medförer detta brefv, är ett vittne. Han synes vara ett godt ämne och vältänkande, som vill mycket säga i våra tider, och härstädes har han blifvit allmänt omtyckt, hvilket gör Eder mycket nöje. Tidningen om min Farbrors (Fredrik) död feck jag under min sjukdom. Ehuru jag borde kunnat förvänta mig att dess sjukdom skulle få en sådan utgång, så kostade det dock rätt mycket uppå mig, emedan han verkeligen var en god och hederlig Herre, och hvilken altid visat mig vänskap och tillgifvenhet. Jag till-

skrifver Herr Frih. Ramel om den förändring jag giordt uti mitt första beslut rörande Kronprintsens handpengar, hvarom han lämnar Eder underrättelse. Men om jag å ena sidan hushållar litet, lär Ni blifva helt förskräckt, då Ni blifver underrättad om den gåfva jag gör till Finnlands försvar af de 16,000 R. R. G., som jag hade att återfordra utaf Magazins-Direction. Men jag tycker att jag har en oändelig större tillfredsställelse af att kunna skiänka hela denna summa till ett så godt ändamål, än om jag emottog densamma uti min cassa.

10) *Från dens. till dens.*

Carlsruhe den 28 Martii 1804.

De af Eder utbetalte femhund. Ricksd. R. G. af mine enskildte medel till Kongl. Secret. Ehrenström gillas härmed af mig. Han är verckeligen ganska skicklig att nyttia vid vissa tillfällen, och det kan väl hända att jag än ytterligare gifver honom något hemligt uppdrag, ty i de tider vi nu lefva kan man ej vara nog upmärksam. Politiquen har grufveligt förmörkadt sig på någon tid genom den tilltagsenhet som synes råda hoss Franska regeringen och de våldsamheter som densamma nyligen utöfvadt på Hertigen af Enghiens person, boende innom Churfurstens gräntser, som bortröfvades nattetid ur sin säng, fördes till Strassburg jämte flere olyckelige emigranter, hvarefter den olyckeliga Hertigen åter fortsatte resan till Paris under bevakning och utan att få medtaga en enda betjent, samt framkommen till ett fängelse, där statsfångar förvaras och som är ett gammalt slott på en mils afstånd från Paris, kalladt Vincenne, därstädes [blef] såsom en brottslinge dömd af en slags krigsrätt af en olaglig formation, hvarefter domen natten emellan den 21 och 22 innevarande genast verkställdes genom arquebusering. Denna afskyvärda händelse kan medföra de betänkligaste följder, då den ej allenast våldfördt den emellan stater förut erkända folkrätten, men äfven en olyckelig och agtningsvärd furste. Vi kunna ej nog beklaga de olyckeliga tider vi lefva uti och sätta alt vårt hopp uppå en högre magt, som endast genom sitt bistånd kan återgifva verlden lugn och giöra människorna kloka. Eder son borde hafva ingifvit dess permissionsansökning genom dess chef, men jag skall med nästa posst gifva befallning därom.

11) *Från dens. till dens.*

Carlsruhe den 18 Aprill 1804.

Jag föreser Herr Grefvens förundran vid genomläsandet af det brefv som här bifogas. Men då jag funnit att detsamma är ett bevis af Ryttmästar Georg Adlersparres ästundan att åter få ingå i rikets tjenst för att ådagalägga profv af dess nit och tillgifvenhet, har jag med välbehag giordt afseende uppå dess förändrade tänkesätt, men har likväl velat, innan något beslut af mig i detta ämne fattas, förut giöra mig underrättad, uti hvilken slags verckningskrets han tror sig kunna gagna. Jag har utsedt

Herr Grefven och Herr Friherre Bror Cederström att med Adlersparre härom öfverlägga, och hvarom Ni så väl underrättar honom såsom ock Cederström gienom upvisandet af detta mitt bref till den sednare. Jag har valt Eder båda till granskare af denna mannens afsigter såsom hörande till de militaira och civila stånden, då hvar och en af Eder i sitt yrke kan äga tillfälle att granska mannens kundskaper och insigter samt äfven pröfva, huruvida *dess afsigter äro verkeligen rena och uprigtiga*, hvilket bör vara att förmoda efter beskaffenheten af det steg han vidtagit. Om alt detta förväntar jag Edre berättelser, såsom öfver hvad som under samtal emellan honom och Eder kunnat förefalla. En fullkomelig tystnad är angelägen att i denna sak bibehålla, till dess alt är afgiordt; denna tystlåtenhet bör äfven föreläggas Adlersparre, på det han må pröfvas i anseende till den honom såsom embetsman åliggande förbehållsamhet.

Årstiden börjar nu här att blifva ganska behagelig, löfven utspricka dageligen, träden stå redan somlige i blomma och alt grönskar. Detta säges ändock vara mindre tidigt än vanligt, emedan våren hittils varit något kall. Förblifver Herr Grefven Eder rätt väl bevågne *Gustaf Adolf.*

P. S. Herr Riks-Drot. lämnas del af detta mitt brefv angående Adlersparre.

12) *Från G. Adlersparre till Konungen.*

Stormägtigste Allernådigste Konung!

En af Eders Kongl. Majestäts undersåtare vågar här i djupaste underdånighet nalkas Eders Majestäts höga person. Han kan omöjligen veta huruvida detta underdåniga annalkande hos Eders Majestät kommer att väcka en odelad oangenäm och frånskjutande eller en mildare känsla. Han kan icke med full visshet känna huruvida han, i afseende på det förflutna, af Eders Majestät är sedd endast under en oförmonlig synpunkt; men han vet med fullkomlig visshet, att ingen med ett renare upsåt kunnat nalkas Eders Majestäts tron.

Det är endast denna medvetenhet som förmått gifva mig nog dristighet för att inför Eders Majestät våga nedlägga dessa rader.

Afsigten med detta mitt underdåniga och visserligen vågsamma steg är *en* och *enkel:* den att förklara min underdåniga och lifliga önskan att under den återstående verksamma delen af min lefnad i min Konungs tjenst få tillfälle att göra den nytta, som genom redlighet och nit kan åstadkommas.

Sedan jag inför Eders Majestät uttryckt en så oförstäld önskan, vågar jag i djupaste underdånighet dertill lägga den försäkran, att den stund jag af någon i Eders Majestäts tjenst skulle finna mig öfverträffad i nitälskan för Eders Majestäts, för Dess regerings och Dess rikes ära och framgång, eller i oegennyttig och trägen vård af den tjenstegren, Eders Majestät skulle i nåder finna för godt att anförtro mig, vill jag inför min Ko-

nung och mitt fäderneslaud afstå allt anspråk på hvad jag eljest högst värderar, att vara och anses för en redlig man.

Med djupaste undersåtlig vördnad och tillgifvenhet framhärdar, etc. etc. *Georg Adlersparre.*

13) *Från S. af Ugglas till Konungen.*

Den 11 Maii 1804.

Om jag ei hela tiden hört och kunnat förmärka, at tit. Adlersparre sökt utvägar at blifva emploierad i tienstevägen, skulle dess underdånige bref til Ed. M:t mera förundrat mig. Han har skrifvit det med mycken försigtighet, varsamhet och klokhet, under försäkrande af all nit och föresats at i tienstevägen gagna, och väl framstält sig såsom i ovisshet, huru Ed. Maj:t skulle i anseende till det framfarna honom anse eller emottaga. Altid angelägen at söka noga uträtta hvad E. M:t mig ålägger och anbefaller, var jag mäst bekymrad at kunna rätt forska, huruvida *dess afsigter voro värkeligen rene och uprigtige*, hvilket Ed. M:t med strek under orden begärte B. Cederström och jag skulle under samtalet jemte granskningen af dess insigter söka utforska.

Sedan jag efter Ed. Maj:ts befallning lämnat Baron Cederström den del af Ed. Majt:s bref, som denna affair tilhörde, och den tystlåtenhet med denna commission var oss ålagd, åtog sig Baron Cederström, som för längre tid sedan haft samtal med Adlersparre rörande dess åstundan at tiäna, at kalla honom til mig, som skedde sistl. tisdags eftermiddag.

Jag började at förkunna honom den befallning vi fått, den fullkomliga tystnad Ed. Maj:t oss ålagt och at honom äfven tillsäga at den bibehålla, till dess Ed. Maj:t afgiort det hvarom han i ett underdånigt bref till Ed. M:t anhållit. Jag förklarade honom, at Ed. M:t med välbehag giort afseende på dess förändrade tänkesätt, hvaraf han i dess underdånige bref lämnat försäkran, men at, då han utbedt sig den nåden at til embetsman blifva af Ed. M:t employerad, vore det händelser i det framfarne, som Ed. M:t ej kunnat lemna utan mycken upmärksamhet och giort Ed. M:t tveksam. Ed. M:t tillät alt för väl en embetsman at, då Ed. M:t i förefallande vigtiga mål fordrade dess yttrande och utlåtande, säga de motskäl, som efter sin öfvertygelse funnes äga rum och vore hinderlige i värkställigheten af hvad Ed. Maj:t vill hafva uträttat eller tillgiort; men at sedan Ed. M:t ej funnit dem gällande eller värka någon förändring i sitt fattade beslut, vore det en ovilkorlig pligt och skyldighet at med lika zèle och drift söka uträtta och, om saken eller författningen blefve almenheten kunnig, för den eller de som kunde i allmänhet yttra betänkligheter visa dem deras ofog och nyttan af hvad Ed. M:t anbefalt. Som exempel i denna väg nämde jag honom i synnerhet 2:ne händelser vid Norrköpings Riksdag. Den ena i en på Riddarhuset uppkastad fråga angående en mera utvidgad kännedom om det som hörde till Riksgälds-Contoirets förvaltning och

hvad dermed gemenskap ägde, dervid K. Maij:t fant nödigt at genom sin Hofcanceller lämna R. o. Ad. en i häfdene märkvärdig skrifvelse både om grundlagens bokstaf och E. M:ts tänkesätt för sitt folks bästa och sanskyldiga väl, och i hvilken fråga Adlersparre varit af en annan öfvertygelse, och då den ei vant bifall, afsade han sig at vara ledamot i Hemliga utskottet, hvartill han var vald, intagit sitt rum och aflagt ed, och ibland annat yttrade, at han icke ville vara ledamot i ett hemligt utskott, under hvars pröfning och decisionsrätt ämnen af denna natur genom täta afslag på lagligen begärd proposition och votering nedtvingades. Det andra i frågan om äskad ändring i en efter gillad proposition med votering afgiord fråga och hvad dervid sig tilldrog, hvarefter han afsade sig all del i R. o. Ad:ns öfverläggningar vid den riksdagen. Jag sökte utlägga alt detta med den värma och de reflexioner, hvartill ämnets vigt gaf så vidt utrymme, och har bedt presidenten Cederström noga erindra sig alt hvad passerat.

Hans svar: Jag har trodt och tror at som riksdagsman det vore min skyldighet at yttra mig efter min öfvertygelse; men at han kände at som embetsman vore det hans ovilkorliga skyldighet, äfven som han nu förklarade det vara sin oryggeliga föresats, i händelse Ed. M:t giorde nådigt afseende på dess underdåniga anhållan, at noga lyda och verkställa alla Ed. Maj:ts och förmäns befallningar och tillsägelser.

Då jag ytterligare sökte visa honom, at man som riksdagsman, utan at vara embetsman, ändå bör hafva en viss point, hvarutöfver man ej borde pousera sina yttranden och äfven lätt kunde hända at begge delarne, både at vara embetsman och riksdagsman, inträffade, svarade han hafva alfvarligen sig föresatt at aldrig deltaga i några riksdagsöfverläggningar, och at, som han ej vore caput, utan ägde flere äldre bröder, kunde han ej vara förbunden dertill.

Då jag erindrade honom, at det kunde hända at Ed. M:t fordrade af honom at som medlem af Riddarhuset vid en riksdag vara närvarande, svarades at han då han ej vore caput, trodde han Eders Maj:t skulle vara så nådig och dispensera honom derifrån, men anförde tillika, at då han blifvit vald till Revisor i Banquen i år, hoppas han sig dervid hafva ådagalagt sådana bevis af sina tänkesätt, at Ed. M:t dermed ej vore missnögd, och at, efter han åtagit sig at som revisor äfven deltaga i nästa revision, vore det hans pligt at det fullgöra, men at han sedermera föresatt sig at aldrig mera åtaga sig några riksdagsmannagöromål; utan fortfor at försäkra hvad han nu förklarat, äfven som hvad han i sin underdåniga skrifvelse till Ed. Maj:t vågat andraga om sin alfvarliga föresats at i tienstevägen, derest Ed. M:t honom något i sådan egenskap täckes anförtro, tillbringa sina dagar och söka blifva gagnelig.

Under samtal, i hvad ämnen eller värkningskrets han trodde sig bäst kunna ådagalägga sin nit och skicklighet, önskade han det blefve i den civile militariske vägen i Krigs-Collegio och trodde, at om Hans Maj:t skulle finna godt nyttia honom i några serskilte comittéer eller förrättningar, skulle han våga hoppas äfven kunna något dervid gagna.

Enär jag nu jemför hans declaration med hvad han i sin underdånige skrifvelse til Eders Maj:t i underdånighet framstält, vågar jag i underdånighet tillstyrka, at Eders Maj:t antoge honom i tienstevägen, och så medelst efter desse declarationer nyttia, efter egen ansökning och sedan ett sådant samtal oss emellan efter Ed. M:ts befalning föregått, en person, som vid sista riksdagen på Riddarhuset och i Hemliga Utskottet spelt en sådan roll, och så medelst genom afsöndring ifrån sitt parti gifva åt det samma en annan riktning och förökad svaghet.

Presidenten Baron Cederström lärer i inneliggande bref uppgifvit sin idée at få honom placerad i Krigs-Collegio [1]).

14) *Från Bror Cederström till Konungen.*

Stockholm den 8 Maij 1804.

Stormägtigste Allernådigste Konung!

Enligt Eders Maij:ts nådiga befalning har Gref Ugglas kallat Ryttmästar Adlersparre till sig och i min närvaro haft det samtal med honom som Eders Maj:t anbefalt, och vilket bemälte grefve lärer jemte detta mit bref till Eders Maj:t öfversända. De försäkrande och okånstlade uttryck Rytmästarn hadde tycktes gifva fullkomligt at sluta, at han var sinnad at som en redlig och tilgifven embetsman tiena sin konung; han gaf dessa försäkringar af sig skielf, som viste at han haft fult alfvar med vad han till Eders Maj:t i underdånighet skrifvit.

Efter vad som nu passeradt med Ryttmästar Adlersparre kan jag ej tveka att i underdånighet tilstyrka Eders Maj:t at employera honom; jag tror efven min skyldighet vara at föreslå på vad sät han kunde employeras.

Hans kunskaper och skicklighet skulle mäst gagna, om han blefve employerad i Kongl. Krigs-Collegio; jag behöfver sådanne militairer, som kunna och äga capacitet och god vilja at hafva upsigt på skrifvarnes tiltagsna egennytta. Skulle till exempel han ej kunna på samma sät som Öfverste-Lieutnant Tibel få en general-adjutant-fulmagt af flygeln och adjungerad ledamot i Krigs-Collegio till de förrättningar Presidenten finner honom behöfvas, med lika traktamenter som Tibel af organisationsmedlen. Svårligen lärer Eders Maj:t kunna tilbiuda honom en mindre grade, emedan hans contanporainger under kriget äro nu både öfverstar och öfverstelieutnanter. Jag försäkrar at jag skall giörra godt gang med dena mannen, sedan jag nu hört des goda

[1]) Detta bref är tryckt efter det bland det Ugglaska papperen befintliga conceptet; det följande efter originalet i Riksarkivet.

föresats. Det är en mängd af saker under arbeten af alla slag, som fordrar capable värktyg; Eders Maj:ts president är en fuskare, om han ej har sådana.

I morgon resser jag från Stockholm för at inspectera i Skåne, Småln och Wästergiötland. Eders Maj:ts läta dragonner har redan undergådt sin inspection, och har jag till cheffens beröm funnit dem i bätre ordning än i fiol.

Uti Eders Maj:ts nåd och grace innesluter sig en trogen och lydig undersåte *Bror Cederström.*

15) *Från Konungen till S. af Ugglas.*

Carlsruhe d. 26 Maj 1804.

Jag har i dag emottagit Herr Grefvens skrifvelse, i hvilken Ni omtalar Edert samtal med Ryttmästare Adlersparre, och jag har häraf med tillfredsställelse inhemtadt dess ådagalagda förändrade tänkesätt. Jag har äfven i dag emottagit Herr Friherre Cederströms skrifvelse i samma ämne, hvaruti han egenteligen åberopar Eder egen jämte tillstyrkandet af dess återtagande i rikets tjänst, och jag får härmed förklara Eder mitt välbehag gemensamt att hafva på detta sätt fullgiordt min befallning. Jag skall emedlertid påtänka det tjänligaste sättet att sätta mannen uti activitet, med hvilket ej särdeles skyndar, så länge Cederström är frånvarande.

16) *Från G. Adlersparre till S. af Ugglas.*

Högvälborna Herr Grefve, President, Riddare och Commendeur af Kongl. Majestäts Orden!

Vid min återkomst från min sista inresa till Stockholm och efter att i staden hafva passerat natten i ett icke vanligen eldadt rum, förvandlade sig min lilla vårfrossa till en nästan permanent flussfeber. Jag vågar således ej fullfölja min föresats att i dessa dagar åter upvagta Herr Grefven och Presidenten.

Ödmjuk, liflig och uprigtig är min anhållan, att Herr Grefven gör hvad göras kan för att reducera hela denna sak till glömska. Hela min framtid skall bevittna, att jag tacksamt och lifligt erkänner Herr Grefvens välvilja och benägenhet, och att jag lika litet som någon annan i Sverrige vill vara en förhatlig undersåte, fastän det tycks stå skrifvit i ödets bok, att jag icke blir någon allmänt nyttig medlem af mitt fädernesland[1]).

Med djupaste vördnad har jag den äran framhärda Högvälborne Herr Grefvens, Presidentens, Riddaren och Commendeurens ödmjukaste tjenare.

Al-Udden d. 4 Maij 1805. *Georg Adlersparre.*

[1]) En uppsats om G. Adlersparre uti tredje häftet af Svensk Tidskrift 1881 innehåller upplysningar om G. M. Armfelts förslag att bereda Adlersparre anställning år 1805, förslag som icke ledde till något resultat förr än 1808.

Bihang

till uppsatsen: Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 och förslag till ett skandinaviskt förbund.

Till den i förra häftet af Historisk Tidskrift (s. 161 o f.) införda uppsatsen om Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 är författaren i tillfälle att foga några ytterligare upplysningar i ämnet ur källor, som icke voro honom tillgängliga, då uppsatsen författades.

Det är, såsom redan är nämdt, från början af 1786, man kan spara en omkastning i Gustaf III:s danska politik, hvilken ännu föregående sommar burit sin gamla fiendtliga prägel. Men först pa sommaren 1786, efter riksdagens slut och under inverkan af mötet emellan Sveriges konung och Danmarks kronprins, började denna omkastning antaga bestämdare former; Fredrik den stores död i aug. 1786 och hoppet om ett bättre förhållande till Preussen har visserligen äfven verkat i samma riktning. Sprengtporten fick befallning att genom ett vänskapligt språk till Bernstorff förbereda en närmare förbindelse med danska hofvet och att på ett förekommande sätt mottaga de förslag härtill, som kunde framkomma från den danska sidan. Men da Bernstorff under samtal med Sprengtporten redan nu framkastade en trippelallians emellan Ryssland, Sverige och Danmark såsom bästa medlet till betryggande af Nordens lugn, blef konungen skrämd, fruktade en af Ryssland utlagd snara och drog sig tills vidare tillbaka. Han inskränkte derpå sina bemödanden till att söka genomdrifva, att danska hofvet anstälde sändebud af ambassadörs rang i Stockholm, liksom han sjelf redan gifvit Sprengtporten ambassadörs fullmakt »en poche». Men äfven detta misslyckades, och allt stod på samma punkt, då turkiska kriget utbröt.

Man finner häraf, att de båda hofven på grund af dessa föregående meddelanden från 1786 icke voro alldeles okunniga om hvarandras ståndpunkt och önskningar med afseende på en eventuell förbundsunderhandling, då Gustaf III beslöt att öfverraska danska hofvet med sitt besök och liksom genom en »coup de baguette» [1]) skapa ett nytt politiskt system i Norden.

Det förslag till allians, som konungen i Köpenhamn framlade för Bernstorff och för hvilket denne statsman redogör i sin relation till danske konungen (se ofvan s. 169 ff.), äfvensom de öfriga bilagorna till hemliga protokollet af den 27 november, finnas,

[1]) Yttrande af von Asp i bref till d'Albedyhll.

skilda från protokollet, bland de handlingar, som nyss blifvit från utrikesdepartementet öfverlemnade till riksarkivet. Förslaget, som är skrifvet på svenska af konungens egen hand, bär följande påskrift äfven af konungens hand: »Detta utkast till Oldenbourgska husets familjeförbund är af mig författadt i Malmö dagarne för min afresa till Köpenhamn den 27 och 28 oktober 1787». Det är af följande lydelse:

Konungarne af Sverige och Dannemark, förenade genom blodsbanden, härstammande af samma ätt och öfvertygade, att deras enighet skulle befrämja deras undersåtares sällhet [och] gifva deras riken ny styrka, och säkra att alla fördomar, som så orättvist skilt deras bägge riken, skola försvinna, då de sjelfve först gifva efterdöme af förtroende och enighet, samt säkra att genom deras vänskap desse bägge urgamle Nordens riken skola återtaga den aktning i Europa, som deras förfäders bedrifter och Oldenbourgiske husets urgamla kongliga ursprung har rätt att äska, hafva beslutit att igenom ett vänskaps- och föreningsförbund under namn af familjeförening för altid stadfästa den vänskap, som nu förenar tvänne konungar, båda härstammande man ifrån man af Sveriges, Dannemarks och Norges konung Christian den 1ste af Oldenbourg och af Dannemarks och Norges konungar Fredrich den I och Christian den III, samt på sådant sätt värdige den vänskap, som förenade och gjorde mägtige och aktade Gustaf den förste och Christian den III, af hvilka konungar konungen af Sverige härstammar; derföre hafva båda konungarne af Sverige och Dannemark sjelfve öfverens kommit, stadfäst och stadgat följande puncter:

1 Articlen.

Bägge konungarne af Sverige och Dannemark lofva och tillsäga sig inbördes för sig och sine efterkommande af Oldenburgske huset, deras efterträdare på thronen, en trogen och obrottslig vänskap och förpligta sig att aldrig gifva någon hjälp hemligen eller uppenbarligen åt någon af deras fiender, vare sig att de skulle blifva af fiender anfallne eller finna sig föranlåtne att dem anfalla.

2 Art.

Båda konungarne af Sverige och Dannemark garantera sig inbördes och i den mäst utvidgade mening alla deras stater, provincer, städer, land, fästen, öar, af hvad namn de vara månde, som nu vid detta förbunds undertecknande under deras välde lyda och som äro i Europa belägne.

3 Art.

Som handeln utgör en del af rikens väsenteligaste välmagt och ändamålet af detta förbund är undersåtarnes förmån och konunga-

husens ära, så lofva bägge konungarne att med förenad styrka handeln och sjöfarten försvara och handhafva de principer konungen af Sverige genom sin declaration af d. . . . . 1779 och båda konungarne genom deras förbund af d. . . . . 1780 stadgat.

4 Art.

Och på det ofvanstående artikel må desto bättre uppfyllas. så hafva båda konungarne beslutit att, då något sjökrig upptändes, låta utgå för deras handels försvar en förenad flotta och då särskildt hvarje gång öfverenskomma om nummern och storleken af de skepp, som skola utgöra denna förenade flotta, hvilken styrka bör utgöras lika af båda konungarne, samt befälet föras på sätt som 1780 års slutne tractat stadgar.

5 Art.

Som en ren gudsfruktan och en oryggelig nitälskan för den sanna läran varit i alla tider ett kännetecken af det höga Oldenburgska huset, samt Sverige och Dannemark äro de enda riken, hvilka ostördt bibehållit evangelii ljus, sedan det i Norden upkommit under Gustaf den förstes af Sverige och Fredrich den förstes af Dannemark ärofulla regering, och denna nitälskan fortplantat sig i deras ätteläggars hjertan; så hafva båda konungarne af Sverige och Dannemark ej bättre trott föreviga deras förening, än då de lofvat att tillsäga sig, att på allt sätt bibehålla och beskydda den rena evangeliska lutherska tron och läran och fortplanta detta tänkesätt hos deras efterkommande.

6 Art.

Och som detta förbund är endast afslutadt att bibehålla vänskapen emellan båda riken och att stadga, öka och förkofra Oldenbourgska husets glans, så förklaras alla öfverenskommelser, förbund, tractater, pacter, fördrag af hvad namn de vara månde, som vore gjorda med främmande magter och som kunde lända till någon af båda konungarnes eller deras rikens och undersåtares skada, nackdel eller förderf, härigenom aldeles upphäfne och till intet gjorde, och lofva och tillsäga båda konungarne att inga sådane göra eller afsluta, utan snarare med all nit befrämja allt, som till båda rikens nytta kunde lända.

7 Art.

Som detta förbund är endast afslutadt emellan tvänne konungar, hvilka räkna en gemensam stamfader på fädernet, och konungen i Sverige genom sin farfaders moder, och konungen af Dannemark igenom sin farfars farfar härstamma båda af konung Fredrich den III

i Dannemark, så kan ock ingen konung eller furste blifva intagen i detta familjeförbund, utan blifver det endast afslutadt emellan konungarne af Sverige och Dannemark.

8 Art.

Skulle någon magt af hat, illvillja eller afund i anseende till detta förbund förklara krig eller antasta någondera af båda konungarne och deras riken, förbinda sig båda konungarne af Sverige och Dannemark att med samfäldt styrka försvara den antastade och ej nedlägga vapnen, innan de samfäldt och med inbördes öfverenskommelse slutat fred och således bibehålla ett förbund, som endast grundadt på båda rikens bästa ej bör kunna åstadkomma någon magts misshag eller oro.

9 Art.

Som tvist om företrädet emellan båda konungarnes sändningebud ofta åstadkommer misshälligheter, som, fast de noga undvikas och då de uppkomma med sorgfällighet biläggas, störa dock emellan sändningebuden det förtroende, som bör i agt tagas emellan så nära bundsförvanter, så är öfverenskommet för att undanrödja alla sådana tillfällen, att vid alla solennelle tillfällen, ceremonieller, audiencer, med mera, emellan sändningebud af samma caractere den af båda konungarnes, som är kommen sist till det hof, till hvilket han är befullmägtigad, lemnar företrädet till den, som längst der varit befullmägtigad. Skulle åter de af en händelse anlända på samma tid och dag, då kommer deras personliga värdighet att utmärka deras företräde. — Till yttermera visso hafva Vi med Våra namn egenhändigt undertecknat detta oryggeliga familjeförbund och med Våra konungsliga insegel det bekräftat samt anmodat Vår respective älskelige käre broderson och älskelige son H. K. H. kronprinsen af Dannemark att det underteckna, som skedde — — — —

Jämför man härmed Bernstorffs redogörelse för innehållet, finner man densamma i hufvudsaken riktig. Endast i ett par punkter har Bernstorff misstagit sig om konungens mening eller utelemnat något af vigt. I den 4:de art. är det ej fråga om handelsfördrag, utan om gemensamma örlogsexpeditioner under sjökrig. Den 7:de art., som uttryckligen utesluter alla andra furstar från familjeförbundet, är af Bernstorff förbigången, och hvad Bernstorff omtalar under 8:de punkten, näml. upphäfvandet af hvarje annat fördrag, som kunde lända någotdera riket till skada, detta förekommer i förslaget såsom art. 6.

Af detta förslag finnas, utom konungens egenhändiga original, äfven några afskrifter. En af dessa är verkstäld af v. Asp och kallar sig: »Förening emellan båda kongl. grenarne af det Oldenburgske huset regerande i Sverige och i Dannemark». I denna afskrift har första artikeln undergått den väsentliga för-

ändring, att orden: »och förpligta sig att aldrig — — — finna sig föranlåtne att dem anfalla» äro uteslutna, hvarmed förslaget förlorat sin offensiva karakter. Man skulle kunna förmoda, att denna förändring vidtagits för att göra fördraget mera antagligt för danska hofvet. En annan afskrift kallar sig: »afskrift af det af Kongl. Maj:t författade project till en tractat emellan Sverige och Danmark» och är likalydande med konungens utkast. Å en bifogad lapp har konungen skrifvit: »project till tractaten att yppnas enligt § 2 af instructionen, men återställes oyppnad, om det ej kan fullbordas. Gustaf»; hvaraf kan slutas, att afskriften varit under försegling bilagd den instruktion, som meddelades generallöjtnanten friherre Duwall på hans beskickning till danske kronprinsen under dennes vistelse i Norge sommaren 1788. Icke häller denna gång kunde något bruk göras af förslaget.

Den deklaration, som konungen utverkade af danska hofvet och mottog af kronprinsen på Kronborg före återresan (enl. en konungens anteckning d. 7, enl. en annan d. 8 nov.), är af följande innehåll [1]):

Monsieur mon frère, beaufrère et cousin. Si je passe sur les usages et sur les considérations ordinaires pour écrire à Votre Majesté, pendant que j'ai encore la satisfaction de La posséder chez moi, c'est que je veux, qu'Elle ait entre Ses mains une preuve de mes sentiments pour Elle, aussi irrévocable, que ceux-ci le sont par eux mêmes. Si mes expressions pouvoient y répondre, je reussirois certainement à Vous convaincre de l'étendue de ma reconnaissance, et de l'effet, que Sa venue et Sa présence, si remplies d'amitié et de confiance ont fait sur moi. Jamais l'impression ne pourra s'en effacer: j'y aurois attaché toujours le prix le plus particulier, mais elle est devenue pour moi le gage certain et précieux de ces sentiments de Votre Majesté qui assurent la tranquillité du Nord, et qui, en confondant par une amitié et par une confiance sans reserve les interêts les plus chers au Dannemarc et à la Suède, fixent mon système de la manière la plus conforme à mes voeux et à mes souhaits. Ce moment, où l'Europe entière est agitée, où tant d'anciens engagemens paroissent affaiblis, où la sûreté reciproque démande, que la conviction, que la confiance la plus parfaite soutiennent la foi des assurances ordinaires, a dû décider entre nous. C'est ce que Votre Majesté a senti: Elle a réussi: Elle a fait ce que Sa présence seule pouvoit faire: Elle a lu dans mon coeur, et Elle a vu le fond de mon système: Elle m'a assuré de Son amitié, et je n'hésite pas de Lui declarer par écrit, ce que j'ai eu tant de satisfaction à Lui dire de bouche, que la mienne Lui est devouée à jamais, que Son bonheur et Sa gloire me sont chers, comme la prosperité de la nation, dont Elle est le souverain, me le sera toujours; et surtout que ces sentiments sont à l'épreuve des événements; que rien ne pourra ni les

[1]) Aftryckt efter originalskrifvelsen.

changer, ni les affaiblir, ni par la suite troubler la paix et l'union, qui doivent subsister entre nous, pour le bonheur commun de notre maison et de nos peuples; et que par conséquent les anciennes défiances, qui ont subsisté trop longtemps entre les deux nations, doivent pour toujours disparoitre. C'est ce que j'expose avec d'autant plus de liberté à Votre Majesté, qu'il n'existe point d'engagement pour moi, qui pourra me gêner à cet égard. Tous mes voeux seront remplis, si Elle reçoit ces lignes selon les idées, que j'y attache, comme l'expression la plus fidèle des sentiments que je dois à Votre Majesté et à moi même.

Je suis avec l'amitié la plus tendre et l'attachement le plus constant

Monsieur mon frère, beaufrère et cousin de Votre Majesté
le bon frère, beaufrère, cousin, voisin et ami

CHRISTIAN R.

Christiansbourg ce 5 Novembre 1787.

A. P. Bernstorf.

Denna försäkran besvarades af Gustaf III genom följande kontradeklaration, som Armfelt öfverförde till Köpenhamn:

Monsieur mon frère, beaufrère et cousin. Si la demarche que j'ai faite en me rendant en personne auprès de Votre Majesté sortoit des regles communes que se sont préscrit les rois, la declaration du 5 de ce mois, que Votre Majesté a bien voulu me faire remettre par le prince royal Son fils, si pleine d'amitié et de confiance m'a prouvé que la franchise et la bonne foi sont les deux plus sûrs moyens d'effacer à jamais les préjugés et les défiances qu'une fausse, minutieuse et timide politique nourrit et perpétue. Elle y veut bien dévoiler à mes yeux le fond de Son système et les principes sur lesquels il est fondé. Si les sentiments que Votre Majesté m'a temoignés pendant mon sejour auprès d'Elle étoient faits pour affermir ceux que je Lui ai toujours portés, l'assurance qu'Elle vient de me donner par écrit que rien ne pourra par la suite troubler la paix et l'union qui doivent subsister entre nous et qu'il n'existe point d'engagement pour Votre Majesté qui pourra La gêner à cet égard, a mis le dernier sceau à une confiance si utile pour nos états, que tant de princes nos prédecesseurs ont cherché en vain d'établir, qu'il nous étoit seuls réservé de former et qui en excitant l'envie de nos ennemis rendra les deux plus anciennes monarchies du Nord plus respectables et plus intéressantes au reste de l'Europe. Sortis du même sang, professant la même religion, enfin unis par tous les liens respectables aux hommes, il étoit temps de resserrer ces liens par ceux encore plus intimes d'une confiance et d'une amitié réciproque à l'abri des événements et des préjugés. C'est aussi avec la satisfaction la plus entière que je declare à Votre Majesté que je m'empresserai en toute occasion de Lui donner des preuves de mon amitié, de ma considération et de tous les sentiments qu'Elle a droit d'attendre d'un ami et d'un parent aussi proche et que par

mes actions je convaincrai l'Europe de l'union qui vient de s'établir entre nous, union fondée sur les interêts communs de nos peuples, sur ceux de nos maisons, et j'ose ajouter sur l'opinion éminente que les vertus et les belles qualités du prince royal, fils et successeur de Votre Majesté m'ont inspirée et qui promet à l'auguste maison d'Oldenbourg, d'où nous sortons tous les deux, un nouveau lustre. Je me flatte que Votre Majesté recevra ces témoignages de mes sentiments pour Elle, pour Son fils, pour Sa famille et pour Ses peuples comme un gage le plus authentique des principes qui me guident et qui imposeront à nos envieux et à nos détracteurs.

Je suis avec l'amitié la plus tendre et l'attachement le plus constant etc. [1]).

I de bref af d. 11 nov., hvarmed kronprinsen och Bernstorff besvarade dem, som Armfelt medfört från konungen, hafva båda, tydligen med särskild afsigt och till förekommande af hvarje missförstånd, ytterligare betonat önskvärdheten af vänskap emellan *alla* grenarne af Oldenburgska huset, en vänskap, säger Bernstorff, »que la providence a preparée en confiant cette moitié de l'Europe à l'auguste maison de Holstein».

Det förtjenar slutligen nämnas, att Armfelt synes haft en mer betydande andel i konungens resa och förändrade politik gent emot Danmark än man vanligen antager. Man finner af Armfelts förtroliga bref till den i Quedlinburg varande Sofia Albertina [2]), att han i början af oktober 1787 åtagit sig en hemlig beskickning till Köpenhamn, som tillämnades för att bana väg för ett närmande emellan hofven, och att han ifrigt förordade en uppriktig vänskap med Danmark samt uttryckte sin glädje att se konungen öfvervinna de gamla fördomar, som stodo i vägen för densamma. Han talar både före och efter mötet om denna vänskap såsom hufvudsakligen sitt verk. Får man på grund häraf tilldela Armfelt en framstående roll vid detta tillfälle, så kan man lättare förklara och försvara konungens ifver att skaffa sin gunstling Elefantorden, liksom ock den plan, hvarmed man umgicks i början af 1788, att Armfelt skulle afgå som ambassadör till Köpenhamn för att med tillhjelp af sina lysande personliga egenskaper bringa det danska förbundet till afslutning.

Det torde äfven böra tilläggas, att Schröderheims efter Geijer anf. bref (s. 180, not) vid närmare undersökning af originalet visar sig vara skrifvet den 2 nov. efter ankomsten af konungens skrifvelse från Malmö. *C. T. Odhner.*

---

[1]) Aftryckt efter en afskrift.

[2]) Förvarade i frih. C. J. Bondes arkiv å Ericsberg. Af denna brefväxling liksom äfven af andra handlingar finner man, att Sofia Albertina och den henne åtföljande ceremonimästaren v. Moltzer fått i uppdrag att i Berlin förbereda en närmare förbindelse mellan hofven, och att en inbjudning till Berlin lifligt önskades af Gustaf III under vintern 1787—8.

Jöran Persson och Konungens Nämnd.

Bidrag till Sveriges inre historia under Erik XIV:s tid.

AF

CARL SILFVERSTOLPE.

I den yttersta nödens stund hade Gustaf Vasa räddat sitt af inre och yttre strider sargade fosterland. De utländske förtryckarne hade blifvit tvungne att vika för en kraftfull konung i spetsen för ett under olyckan' enadt folk. Men det kräfdes konung Gustafs lydnadsbjudande vilja för att, efter medeltidens nyss slutade strider mellan en och flere konungar, förhindra de stormiga sinnena inom landets gamla mäktiga slägter att åter draga förderf öfver land och rike. Det var konung Gustafs grundade farhåga för att det inhemska splitet snart ånyo skulle resa sina hundra hufvuden, som förmådde honom att utföra det vågstycket att gifva hertigdömen åt tronföljarens bröder, för att derigenom, såsom Gustaf Adolf yttrade, »göra sina barn så höga och mäktiga, att de för afunden fria vara kunde». Väntan på brödrafejden, som efter Gustafs död ej länge kunde uteblifva, var lika allmän som naturlig, och snart tyckte man sig se huru det ena eller andra partiets anhängare intogo sin bestämda plats. I de högättade partigängarnes börd låg merendels en antydan om deras politiska ställning. Men den långa striden mellan rikets mäktigare ätter hade nu röjt väg äfven för mannen ur folkets led, i fall också han skulle få lust att blanda sig i leken. Stunden var förträffligt egnad

för ett sådant uppträdande, och den ofrälseman, som nu ville erbjuda herskaren sin vaksamma trohet, egde kanske hopp att i utbyte erhålla dennes blinda gunst. Det kunde gå lätt att komma till makt, men maktens plötsliga ernående kunde ock lätt alstra dess missbruk, och fans det af naturen goda anlag dertill, kunde den mäktige uppkomlingen snart blifva ett gissel för hög och låg. Så skedde ock med konung Eriks gunstling, den ringe prestsonen Jöran Persson.

De upplysningar vi anträffat om denne mans tidigare lefnadsomständigheter äro icke talrika. Så mycket större blef den roll han spelade, då han ej långt efter inträdet i mannaåldern började sammanväfva sitt öde med sin konungs.

Jöran Perssons fader, Per Jöransson, var prest i Sala, sannolikt vid grufförsamlingen, och antog tidigt lutherska läran. Hans ryktbarhet härleder sig från sonen [1]. Hans hushållerska, vid namn Anna Jonsdotter, skänkte honom sonen Jöran. Af folket ansågs hon stå i förbund med onda makter och ådrog sig derföre dess afsky. År 1561 innehade hon någon tjensteplats på Stensholm hos Jöns Bonde, — en af dem, som slogos till riddare vid Eriks kröning — men hade då för afsigt att snart lemna densamma [2]. Vi återfinna henne i slutscenen af det blodiga skådespel, som utgör sonens historia.

Det uppgifves att Jöran Persson blifvit född omkring år 1530. Detta passar väl tillsammans dermed, att han den 3 Oktober 1550, således vid ungefär 20 års ålder, inskref sitt namn i Wittenbergs-studenternes album [3]. Efterverlden har lärt sig beundra det allvar, hvarmed studierna bedrefvos vid nämnda universitet redan under dess första period. De sachsiske kurfurstarnes ändamålsenliga anordningar och reglementen tillförsäkrade de studerande inhemtandet af rika kunskaper, och det förtroliga

[1] Det fins qvar ett bref från honom till sonen, skrifvet på gården Holm den 13 Juli 1563, med förbön för Lasse Johansson på Eskilstuna, som varit utsatt för alltför stort borgläger (Riksark.).

[2] Hon skref derifrån till sin son d. 26 April nämnda år: »Tesligist må tu wettha, atth thinn fader och jag hafva begåtth ath min frus nåd hafver lofvath mig orlof om Michelsmessa» (R. a.).

[3] Album Academiæ Vitebergensis 1502—1560, ed. Foerstemann Lipsiæ 1841.

umgänget med lärarne satte dessa i tillfälle att utöfva en noggrann tillsyn öfver sina lärjungar [1]). Det var äfven en studerande vid detta universitet, nämligen Nicolaus Magni, som konung Gustaf gaf befallning att uppsöka den lärare, hvilken skulle meddela hertig Erik dess första undervisning [2]). Utan tvifvel har vistelsen vid Luthers och Melanchtons högskola varit i flera afseenden bestämmande för den framtida rigtningen hos Jöran Persson samt gifvit många medel i hans hand att en gång tillvinna sig ett afgörande inflytande på sin jämnårige herskare. Vidskepelse spelade der ännu en icke obetydlig roll och i dess sällskap utbredde sig äfven den tro på ett oundvikligt öde, hvarmed mången i dessa tider viste att i nödfall stålsätta sig emot så väl egen som andra menniskors nöd och elände. Astrologien stod nu i flor. Melanchtons egna ord voro, att Gud väl icke afträdt verldens styrelse åt stjernorna, men att han ledde det inflytande dessa utöfvade. Matematiken erhöll sin förnämsta betydelse såsom hjelpvetenskap för astrologien; läkarekonsten betraktades nära nog som en trollkonst, hvars hufvuduppgift bestod i att utforska verldskropparnes inflytelser och inbördes förhållanden. I filosofi och historia föreläste Melanchton sjelf, rättsvetenskapen vårdades af den tidens förnämste rättslärde och äfven hågen för de sköna konsterna väcktes och underhölls [3]).

Får man tro det loford, som blifvit egnadt Jöran Persson i anledning af hans studier vid detta universitet, så gjorde han sig der bemärkt genom flit och grundligt arbete. Man eger nämligen i behåll ett till honom dedikeradt latinskt poem, författadt 1562 af en studerande från Reichenbach, vid namn Venceslaus Heroldt, hvilken inskrefs vid Wittenbergs universitet kort före Jöran Perssons afresa. Denne kom sedermera till Stockholm och sökte genom smickrets bepröfvade makt tillvinna sig den då mäktige Jöran Perssons ynnest. Dikten skulle väl egentligen vara, såsom dess titel lyder, en »beskrifning öfver Sverige», men författaren hade valt detta ämne endast för att komma i tillfälle att besjunga sin beskyddare, hvilken prydes med benämningen

[1]) Grohmann, Annalen der Universität zu Wittenberg. Meissen 1801 Del I, s. 130 ff.

[2]) Georg Norman, som slutligen blef Svea Rikes Råd. De rekommendationsbref, Luther och Melanchton för honom och den hemvändande studenten Michael Agricola, slutligen biskop i Åbo, år 1539 utfärdade, finnas tryckta i Handl. rör. Skand. hist., 4, s. 38 och 44.

[3]) Grohmann, l. c. sid. 165 o. ff.

Sveriges ära, hvars lof skulle utspridas kring hela verlden o. s. v. Utan tvifvel ligger det någon sanning i skildringen af Jöran Perssons vistelse i Wittenberg; det omtalas deri, huru denne allvarligt studerade Aristoteles, Plato, Sophokles, latinske skalder och de digra lagböckerna. »Under det att de andre studenterne», heter det vidare, »sinsemellan täflade i dryckeslag, sysselsatte sig Jöran Persson med att under nattens tystnad iakttaga stjernornas kretslopp, och förvärfvade sig sålunda Melanchtons rättvisa beröm» [1]).

Då Jöran Persson efter två års vistelse i Wittenberg återvände till fäderneslandet, ådrog han sig genast styrelsens uppmärksamhet, och det rekommendationsbref [2]) han medförde från den af konungen så högt beundrade Melanchton, öppnade för

---

[1]) Poemet förvaras i Palmsköldska saml. (tom. 254, p. 419 o. ff.) i Upsala Univ. bibl. Titeln lyder: »Sueciæ descriptio in honorem clarissimi et generis splendore (!) præstantissimi viri, domini Georgii Petri, regiæ maiestatis consiliarii, domini mei clementissimi». Vi meddela här några af de verser, som besjunga Jöran Persson:

»Laus tua laus canitur, tua gloria, fama decusque,
De Petro genitore solus Georgius ingens,
Quem quondam Æonio nutritum lacte Camœnæ
Thespiades Suecani regis duxere sub aulam.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Unde sed incipiam? Quas tanto nomine dignas
Inveniam laudes? — — —
Is, (sc. pater ejus) tua ne vano luxu marcesceret ætas,
Sedulus incubuit, ductumque per invia primo
Tradidit Æoniis Helicone in vertice Nymphis.
Tum vix egressus primæ confinia pubis
Mitteris Albiacam juvenis studiosus ad urbem,
Florentem Musis, ubi tunc divina Melanthon,
Gloria Pieridum, tristi nunc funere raptus,
Facundus liquidas cantabat ad Albidos undas.
Hic tibi non luxus, non mollis inertia curæ,
Sed per Pieridum campum deductus apertum,
Quicquid Aristoteles, quicquid Plato, quicquid Sophokles
Cecropiæ antiquo docuerunt tempore sectæ
Atque bipartiti spaciosa volumina juris
Sedulus evolvis veterumque poëmata vatum,
Dumque alii in bibulum certatim pocula ventrem
Plurima confundunt, per opaca silentia noctis,
Tu picturato labentia sidera Coelo
Astrorumque obitus, docuit quos maximus Atlas,
Observas, Phœbique vias Lunæque labores.
Hi mores, hæc vita fuit, studiumque juventæ,
Juditio ipsius laudata Melanthonis olim.
— — — — — — — — — — — — — — — —

[2]) Detta bref finnes ej numera i behåll. Joh. Messenius, som någon tid förvarade det bland sina samlingar, gaf sonen Erik Tegel en afskrift deraf, men äfven denna synes hafva förkommit. Jfr Fant: Observ. hist. Suec. illustr. Fasc. II, pars I, pag. 3.

honom väg till hofvets salar, der han mötte den unge hertig Erik, som snart skulle komma att känna sig dragen till honom af naturliga sympatier, åt hvilka den bereste och insigtsfulle studenten förstod att gifva näring [1]). Samma år han återkom till Sverige, anslogs till hans underhåll tionden af Telje och Tveta socknar, och i 1555 års räkenskaper för kyrkotionden af Rönö härad, heter det: »Jören Persson student hafve canicke-delen vid Runtuna etc. socknar, hvete 3 spann, råg 13 $^1/_2$ spann, korn 15 pund» [2]). I hoflistorna förekommer hans namn ej förr än 1559, då han lydde under kansliet och uppbar 200 m. i lön. Flera år förut, och sannolikt genast efter sin återkomst från Wittenberg, blef han dock brukad i åtskilliga statens värf. Redan 1555 (d. 24 Febr.) kallar konung Gustaf honom sin tjenare, då han till hertig Erik afsändes med tvenne skrifvelser från hertig Frans af Sachsen, och samma år finna vi honom anstäld såsom sekreterare hos krigsbefälhafvarne och slottslofven i Viborg. Han ådrog sig der konungens onåd, då han till honom skulle återsända några skrifvelser från Ryssland, hvilka konungen velat meddela befälhafvarne i Viborg, men gjorde detta på ett sätt, att de aldrig kommo konungen tillhanda. Konungen vredgades derföre öfver att »Jören Pedersson icke med mera aktsamhet beställt samma ärende, utan i sitt svärmeri rusat åstad och intet mera aktat hvad han gjort hafver» [3]). Att han, oaktadt det missnöje han stundom framkallade, likväl fortfarande af konungen användes såsom sekreterare, visar huru framstående skicklighet han viste att ådagalägga. Konung Gustaf hade funnit, på hvilken låg ståndpunkt undervisningen i de inhemska skolorna stod, och derföre dels förskaffat offentligt understöd åt adliga ynglingar för att studera vid utländska högskolor, dels flitigt uppmanat adeln att dit utsända sina söner. Ehuru adeln ingalunda visade sig motvillig att efterkomma denna önskan, och ej heller konungens ofrälse undersåtar voro för denna angelägenhet alldeles likgiltige, dröjde det länge innan tjenstemannabildningen kunde anses

[1]) Såväl med k. Gustaf som med h. Erik stod Melanchton i en ganska förtrolig skriftvexling.

[2]) Räkenskaper i Kammar-ark. En sådan uppbörd skedde vanligen på det sätt, att studenten erhöll konungens öpna bref på tionden, och försedd dermed begaf han sig till de uppgifna socknarna, der han personligen utkräfde den honom tillkommande spanmålen.

[3]) Tr. i Adlersparres Hist. Saml. I, 26, och Arvidssons Finska Handl· VIII, 319.

motsvara tidens kraf [1]). Ännu i slutet af sin regering klagar konung Gustaf öfver det bedröfliga tillståndet inom hans kansli. I det bekanta brefvet till rikets samtlige biskopar och ordinarier af år 1559, gifver han med sin vanliga, breda pensel följande målning deraf: »De personer, som oss till hiälp udi de konglige cancelier, räntecammer och andre sådane höge ämbeter af scholestufwerne som oftest tilskickes, ähre till slike högwichtige saker fast mindre tiänlige ähn en, som kan duge till perlestickere eller blifwe enn gulwäfwere, så att I och scholemestern, som här till medt hiälpe och fordre schulle, uthlete the slemmeste, som udhi hele hopen finnes kunne, nämpligen icke annat än drinckere och ölehundar, lösachtige och plumpe bängler, som bättre tiänte gå widh plogen och en trädestock, ähn udi rigsens höge och wordende saker brukede blifve» [2])..... Under sådana omständigheter var det icke svårt för Jöran Persson att, med de kunskaper han varit i tillfälle att utomlands förvärfva, göra sin skicklighet bemärkt och intaga en framstående plats inom konungens kansli, der han inträdde åtminstone icke senare än 1558, då han med titel »Kongl. Maj:ts sekreterare», tillika med höfvidsmannen på Leckö, Svante Sture, öfvervar en ransakning på Lidköpings rådstuga [3]). Vid denna tid erhöll han K. M:ts öpna bref [4]) på 3 läster spanmål af tionden från Jäders och Kjula socknar i Öster-Rekarne »till en behagelig tid». Detta bref blef dock kort derefter återkalladt. Samma år erhöll han af konungen ett maktpåliggande uppdrag, som väl endast kunde gifvas åt en man, som förut med utmärkelse handhaft rikets »vordende saker».

Man har sagt [5]) att Jöran Persson den 4 Mars nyssnämnda år anlände i hertig Eriks följe till Kalmar, men om så verkligen varit förhållandet, lär hans vistelse derstädes denna gång hafva snart tagit slut, ty för tillfället ålåg honom en vigtigare angelägenhet, än att med omvexlande förströelser fördrifva sina dagar

[1]) Flere än 90 svenske studenter blefvo under Gustafs regering inskrifne vid universitetet i Wittenberg.

[2]) Brefvet, dat. Räfsnäs d. 16 Aug. nämnda år, finnes tryckt i Handl. t. Sv. Kyrk. och Reform. hist. utg. af Thyselius, II, 409. Då under Erik XIV:s tid de till kammarverkets förvaltande utsedde männen, Peter Håkansson, Nils Gammal m. fl., afgåfvo sin tro- och ämbetsed, redogjorde de för det sätt, hvarpå de ämnade förvalta verket, och för sin afsigt att, till anskaffande af duglige tjenstemän, inrätta två skolor, den ena för kammarskrifvares, den andra för fogdeskrifvares utbildande. Acta Hist. 28 Mars 1567 (R. a.).

[3]) Förteckn. öfver handskrifterna på Wik, sid. 15.

[4]) Diar. öfver k. Gustafs skrifvelser i Riksark.

[5]) Sylvander, Kalmar Slotts och Stads hist. VI, 403.

i furstehofvet på Kalmar. Det dröjde icke länge innan detta hof gaf fria tyglar åt allehanda lidelser, om hvilkas vilda yra mycket vore att berätta. Då saknades icke Jöran Persson bland deltagarne, ehuru det må sägas, att historien åtminstone icke med visshet vet, att han dervid utmärkt sig framför de andre. Nu deremot hade han af konungen d. 26 Februari fått befallning, att såsom sekreterare åtfölja herr Svante Sture, Nils Ribbing, Benkt Gylta m. fl., åt hvilka konungen uppdragit konungsräfsten i Vestergötland, emedan han sjelf för menföre och många rikets ärendens skuld var förhindrad att begifva sig dit ner. Den instruktion, Jöran Persson nu fick mottaga, visar tillfullo ärendets vigt [1]). Utom de vanliga undersökningarna till utrönande af gårdarnas olika natur och upprättande af fullständiga register öfver de gårdar, frälset, prester, borgare eller bönder, till förfång för K. Maj:t och kronan, fråntagit kyrkor och kloster, gälde det nu äfven att med skickliga underhandlingar förmå allmogen att utan tredska utgöra de gärder af allehanda slag, som konungen funnit för godt att påbjuda, samt att undersöka och till konungen afgifva förslag om åtskilliga till provinsens förkofran och kronans bästa nödiga åtgärder, såsom uttappning af kärr, kronofiskens upprättande, bergverkens förbättrande o. s. v. Man skulle väl kunna tro, att denna instruktion egentligen var gällande för de höge herrar, som blifvit till räfsten förordnade, men att der såsom ofta den förnämsta makten låg i sekreterarens hand, synes deraf, att hvarje särskild punkt i instruktionen är ställd till Jöran Persson personligen, och att det äfven var han, som skulle till konungen afgifva berättelse om allt, som stod i sammanhang med denna räfst. Den icke minst vigtiga afdelningen af Jöran Perssons uppdrag var upptecknandet af allmogens klagomål och besvär emot adeln. Historien har lärt oss, att en slik undersökning kunde vid denna tid leda till upptäckandet af talande exempel på egenmäktigt trots mot samhällets lagar [2]).

Ehuru konung Gustaf sålunda viste att begagna sig af Jöran Perssons framstående skicklighet, räckte det dock icke länge innan

---

[1]) Riksreg. nämnda dag.

[2]) Sannolikt är det detta ärende, som åsyftas i tvenne skrifvelser från konungen till Jöran Persson, dat. d. 10 Juni och d. 13 Aug. 1558, hvari han anbefalles att afgifva rapport om »huru han om alla deler bestellt hafver, som udi hans memorials sedel ähr antecknadt», och att sjelf infinna sig hos konungen för att lemna ytterligare besked om hvad han uträttat och medföra de pergamentsbref, om hvilka han förut nämnt. (K. Gustafs diar. in 4:o, Riksark.). I Kammar-

han förvisade honom från sitt hof. Man känner ej den närmaste orsaken till konungens förbittring, som säges hafva stigit derhän att han dömde honom till landsflykt, hvilket straff dock mildrades genom hertigarne Eriks och Johans gemensamma förböner. Det är dock icke osannolikt, att Jöran Persson underblåst den uppstudsighet, som tronföljaren stundom ådagalade emot den åldrige konungen, och bidragit att äfven derigenom göra honom kronan tung. Att Jöran Persson ofta efter konungens död hördes högt tadla många af hans regeringsåtgärder står väl i något sammanhang härmed [1]). Får man dessutom döma af hans senare lefnad, så är det väl ock sannolikt, att hans seder redan under ungdomen icke voro af den art, att konung Gustaf kunde väl fördraga dem, men så mycket bättre passade de tillsammans med lifvet vid hertig Eriks hof. Det var också dit han tog sin tillflykt. Då Erik någon gång lemnade Kalmar för att uppsöka sin fader, qvarstannade Jöran Persson och uppfylde till hertigens tillfredsställelse hans befallning, att till honom afgifva rapporter om hvad som under hans frånvaro sig tilldrog, äfvensom om åtskilliga andra angelägenheter [2]). Likaledes lär Jöran Persson hafva stannat qvar i Kalmar, då Erik anträdde sin tillämnade friarefärd till England. Dödsbudet, som afbröt denna resa, förändrade måhända lika mycket Jöran Perssons ställning som Eriks egen. Då Erik gjorde sin långsamma återfärd till hufvudstaden genom en stor del af landet, för att taga i arf den efterlängtade kronan, var Jöran Persson åter vid hans sida [3]), beredd att försvara samma krona kraftigare än den unge konungen sjelf. Ifrån denna stund låg Jöran Perssons bana öppen till makt och undergång.

Innan vi söka att skildra hufvuddragen af Jöran Persson, såsom en politisk personlighet, vilja vi sammanföra några sparsamt anträffade upplysningar om hans enskilda lif.

Af ett ofvan omnämndt bref till Jöran Persson från hans moder [4]), dat. d. 26 April 1561, kunna vi se att han redan då

---

arkivet förvaras: »Klagemåls Register öffwer the klagemåll, som förefalnne äre udi Westergötland Anno Domini 1558.

[1]) I Aug. 1560 omtalar Erik i ett bref till Erik Mattsson att denne och Jöran Persson ådragit sig konungens ogunst. (Hert. Eriks diar. R. a.).

[2]) Diarium öfver hertig Eriks utgångna skrifvelser (1559). (R. a).

[3]) Detta synes af ett bref från ståthållarne i Stockholm, dat. d. 16 Nov. 1560, som handlar hufvudsakligen om anskaffande af sorgdrägter för hoffolket till konungens ankomst. (Orig. i Riksark.).

[4]) Se sid. 304.

var gift. Hans hustrus namn var Anna Andersdotter[1]). I samma bref omnämnes icke något barn, hvilket tyckes antyda att de då ännu ej erhållit något, hvaraf man ju åter skulle kunna draga den slutsatsen att äktenskapet icke synnerligen långt förut blifvit ingånget. I 1566 års Räntekammarbok[2]) upptages under rubriken »Skenkningar», följande notis: »hafver K. M:t gunsteligen skänkt Jören Persson then tid han hult senest barnsöll: pgr 400 m.». Sannolikt var det den efter konungen uppkallade sonen Erik, hvars barndop här omtalas, och som i riddarhusgenealogierna uppgifves vara född på 1560-talet. I sådant fall skulle, enligt de nyss anförda orden, åtminstone den ene af Eriks båda bröder hafva varit äldre än han. Deras namn voro Nils och Anders. Den förre var 1607 K. M:ts kammarförvandt och afled före 1628; den senare omtalas i brodren Eriks testamente af år 1628, — hvarigenom hans båda döttrar blefvo utsedda till att taga arf efter farbrodern[3]). Den ena af dessa, Brita Andersdotter, blef gift med Salomon Standorff och derigenom stammoder för ätterna Cronhjelm och Eldstjerna.

År 1565 bar Jöran Persson titel af häradshöfding i Trögds härad[4]). Det sista år, för hvilket vi anträffat uppgift om hans aflöningsstat, är 1566, då han i hoflöningsräkenskaperna uppfördes såsom »Rigsens Procurator» till 400 m. och hans tvenne tjenare[5]) till 20 m. hvardera. Såsom hans sekreterare nämnes på samma ställe »mäster Mårten». Summan af Jöran Perssons lön jämte förläningen uppgick detta år till det betydliga beloppet af 5,469 mark[6]).

---

[1]) Lefde till 1598 (Biogr. Lex.). Uppgifves hafva varit svägerska till Dionysius Beurreus. I R. a. förvaras ett bref. dat. 30 Sept. 1564, från henne till mannen, som hon kallar »sitt hjertekorn och bäste vän», i hvilket hon klagar öfver de dyra priserna i Telje, der hon då uppehöll sig.

[2]) Kammararkivet.

[3]) Den gamla, ofta upprepade sägen, att den äfven i Erik XIV:s historia förekommande Krister Pedersson varit broder till Jöran, grundar sig på ett misstag. Han förde i vapnet en half hjort, skref sig till Hattsjöhult och var broder till Ulf Persson till Flishult. Jöran Perssons son Erik Tegel, som 1603 gifte sig med Magdalena Dantzeville, efterlemnade inga barn. Han kallas i åtskilliga gamla handlingar Erik Jöransson Stenar, hvilket namn likasom Tegel torde härröra af det vapen, tre tegelstenar, som redan fadren förde.

[4]) I bref af d. 25 Maj 1563 från Mats Michelsson till J. P. säger denne, att han gerna enligt löfte skulle hafva hållit ting i Trögd i st. f. J. P., men han hade fått ett annat uppdrag af konungen, som förhindrade honom, hvarföre han erbjuder sig att återbetala arvodet eller köpa lärft för detsamma. 1567 uppdrog konungen åt en ledamot af Nämnden, Blasius Olsson, att hålla ting i nämnda härad.

[5]) Linte Larsson och Pelle Persson.

[6]) Se vidare T. Annerstedt, Resningen 1568, sid. 14—15.

Om Jöran Persson tillbragte sin barndom i armod, hvilket ju är antagligt, så förstod han snart att derur höja sig. De fasta egendomar han samlade, voro hvarken få eller obetydliga. Ett hus vid Vesterlånggatan i Stockholm samt en trädgård gent emot Gråmunkeholm tillhörde honom. Man vet ej när han kommit i besittning deraf, men huset blef af konung Johan konfiskeradt och till annan person bortskänkt, ehuru sedermera Jörans son Erik (år 1598) erhöll restitution på detsamma och utlöste sina båda bröder [1]. År 1565 köpte han en gård i Upsala för 2000 m. örtug, hvarå han erhöll Nämndens konfirmation [2]. Snart började äfven konungens gunst att begåfva honom rikligen. År 1563 erhöll han för sin trogna tjenst följande 5 kronogårdar: Lund, i Kattnäs socken i Södermanland, Gjäranäs, i Unnaryds socken, Bolmsta och Hof i Bolmsö socken samt Hylta i Färgeryds socken i Småland, med skyldighet att deraf göra »den russtjenst, som en adelsman egnar och bör». Att döma af dessa anförda ord, synes det som om Jöran Persson vid denna tid erhållit sitt adelsbref, ehuru han först efter befrielsen från fängelset, i slutet af år 1567, finnes hafva fört adlig hjelm öfver sitt vapen [3]. Ytterligare tilldelade konungen honom samma år all lös och fast egendom »gårdar, guld, silfver, penningar, eller hvad namn det hafva må», som hertig Johans tjenare Nils Birgersson förverkat [4]. Utom en gård i Björneborg kom då sannolikt gården Åryd, i Hemmesjö socken i Småland, i Jöran Perssons ego, enär underhäradshöfdingen i Konga härad befinnes hafva, kort efter gåfvobrefvets utfärdande, lemnat intyg om att Nils Birgersson 1561 förvärfvat sig denna gård [5]. Följande år erhöll han mot skyldighet till russtjenst Hjulsta gård i Näs socken i Åsunda härad, hvilken tillkommit kronan i sakfall efter herr

[1] Möjligtvis var det samma »stenhus, liggande inemot Söder port vid Kornhamn» som k. Johan redan den 4 Sept. 1576 »på hertig Karls och fröken Elisabeths förbön» återskänkte till J. Perssons enka. (Nord. Saml. Geneal. i Ups. bibl.). En viss Hans Skotte skref till Jöran Persson ett bref, hvari han säger sig hafva haft »lika god rätt till det hus Jöran Persson nyligen fått af K. Maj:t, men icke vilja afundas denna belöning för Jörans långa och trogna tjenst», men som han sjelf haft guld förvaradt i det huset, då det förut egdes af en frände till honom, beder han, utan att med ett ord ifrågasätta guldets återfående, att i stället få uppbära någon sockentionde. (Odat. br. till J. P. R. a.).

[2] Den 28 Juni s. å.

[3] Det antagande vi vid ett föregående tillfälle framstält (Se Hist. Bibl. 4, 515, der tvenne Jöran Perssons sigill finnas afbildade), skulle i sådant fall blifva vederlagdt. Frågan synes oss dock icke fullt klar.

[4] Om honom mera längre fram.

[5] Konungens gåfvobref dat. d. 11 Juni 1563 förvaras i Linköpings bibl.

Karl Brahes i Danmark enka. Den 6 Nov. 1564 förlänades honom det gamla klostergodset Juleta i Södermanland, jemte underlydande gårdar i Juleta och Österåkers socknar [1]. Han började derefter låta kalla sig Jöran Persson till Juleta.

Äfven utsträckte han sina händer efter gods på andra sidan Östersjön [2]) och slog under sig en gård, som Henrik Yxkull till kronan förverkat, benämnd Rallentack, i Lode slottslän i Livland, hvilken synes hafva varit en betydande possession [3]).

Dessa sina besittningar utvidgade Jöran Persson ytterligare genom att år 1567 till frälse köpa hemmanet Hammarby i Bondkyrka socken; han finnes äfven hafva egt Hufvudsta i Solna socken, på hvilken gård sonen Erik år 1613 erhöll konfirmation. En sägen vet att förtälja att Jöran Persson blifvit begrafven vid Järfva, hvilken gård lydde under Hufvudsta. Såsom bevis på huru egenmäktigt han gick tillväga, då det gälde förvärf, må slutligen nämnas att, då en bonde, vid namn Anders Eriksson genom lägersmål förverkat gården Edsta, i Trögds härad, der Jöran Persson var häradshöfding, befalde denne fogden, att i saköre bemäktiga sig gården för hans räkning, hvarefter bondens slägtingar, som ville tillösa sig gården »och hade penningarna redo», blefvo af Jöran Persson hotade med stockeknekten om de ej till honom afstode sin rätt [4]). Hans förmåga att öka sina timliga egodelar synes hafva gått i arf till sonen Erik.

Det var dock icke blott sådana kungliga gåfvor, som de ofvannämnda, Jöran Persson fick mottaga. Han försmådde ej heller ringare presenter af gemene man, och oförbehållsamma gamla handlingar orda ett och annat om åtskilliga belöningar »för hans stora omak». Sådana gåfvor kallades äfven då för tiden mutor. Det var ju också naturligt, att hans plats vid konun-

---

[1]) Nordinska Saml. (Topogr.) i Upsala Univ.-bibl.

[2]) Att hans betydenhet var derstädes väl känd, intygas bl. a. deraf, att fyra livländske adelsmän, Ditrich och Heinrich Varensbeck, Claus Aderkas och Otte Byken (i bref af April 1565, »Livonica». R. a.) bedja honom vara dem en god förespråkare hos konungen och att öfvertyga honom om att de äro trogne undersåtar; vidare bedja de, att deras i Vesterås fångne landsmän måtte frigifvas.

[3]) Det är möjligt att Jöran Persson benådats med ännu flera förläningar, ehuru brefven derom förkommit, ty den i riksregistraturet intagna ofullständiga samlingen af förläningsbref kan ej anses till fullo kompletterad af de kopior af dylika bref, som finnas i Kammararkivet.

[4]) Odat. skrifvelse (i R. a.) från bondens son, Erik Andersson, till Johan III, med begäran att få återlösa gården.

gens sida skulle framhålla honom såsom den lämpligaste medlaren mellan denne och hans undersåtar, och att de ansökningar, som skulle frambäras till konungen och först måste gå igenom gunstlingens händer, för att erhålla hans förord, åtföljdes af sådana bevekelsegrunder, om hvilka man viste, att de icke plägade förfela sin verkan. Än var det någon trotjenare, som önskade blifva ihågkommen, i den händelse att konungen ämnade förära nya kläder åt sin omgifning, än var det en hustru, som ville göra hvad hon kunde för att förhjelpa sin man till någon »kyrkotionde», eller ock utbad sig mannen sjelf bekräftelse på redan utlofvade förmåner, då ju »en liten sked och en ring» kunde göra mycket till saken [1]. En till Danmark afsänd anonym och odaterad berättelse om Svenska förhållanden under konung Eriks tid [2] vet också att berätta, att då ett främmande hofs sändebud erhållit sin afskedsaudiens hos konungen och var beredt att återvända till sitt hemland, förhindrade Jöran Persson hans afresa i 14 dagar, ända till dess han af främlingen erhöll en dyrbar gåfva.

I Nämndens dombok omtalas Jöran Perssons skepp i sammanhang med den kongl. flottans, som då seglade i det narviska farvattnet. Sammanställer man härmed, att Jöran Persson en gång anhöll hos konungen att få *låna* skjutvapen till ett fartyg, hvilket konungen dock icke ville medgifva förr än han sjelf tagit fartyget i ögnasigte, så synes det antagligt, att Jöran Persson hade sina uteliggare för att för egen räkning uppbringa priser.

---

[1]) Vi anföra här några flera exempel på huru vanligt det var att tillställa Jöran Persson gåfvor: sålunda sändes 1562 $^{18}/_{5}$, från Nils Boye i Finland tacksägelser för utverkadt frälsebref jämte åtskilliga gåfvor och löfte om flera; 1563 $^{7}/_{7}$ från Nils Birgersson i Vexiö, »såsom en ringa gåfva af en fattig vän, ett par oxar, röda och hjelmotte, med de bästa, som man nu kan bekomma här nere», jämte bön om nåd för en dråpare; 1564 $^{7}/_{7}$ från Sivard Kruse i Stockholm löften om »föräring» i fall Jöran Persson ville utverka konungens underskrift på ett förläningsbref; 1564 $^{8}/_{9}$ från densamme, som ännu icke erhållit det äskade brefvet, 4 kor från Vestergötland; 1564 $^{8}/_{10}$ från Nils Guldsmed i Vadstena en sked, med anhållan om att af kronan få köpa salt; 1564 $^{25}/_{10}$ från presten Haquinus Michaelis i Vadstena löfte om »en god oxe», ifall han kunde få befrielse från sin stora gästning: »oxen skall komma till eders f. strax jag brefvet hafver, så hjelpe mig Gud;» 1564 $^{9}/_{12}$ från Estrid Jonsdotter i Broxvik löfte om 2 oxar, när vägarna blifva bättre, om hon får behålla den tionde hennes afl. man åtnjutit; 1565 $^{31}/_{10}$ från Olof Nilsson i Hagaby (Hjort i vapnet) 4 lass torr ved och 2 gödda gäss, med anhållan om att få sitt förläningsbref underskrifvet.

[2]) Originalet i Danska Geh.-ark. är benämndt »Schwedische Zeitungen». Riksarkivet förvarar en af lektor Ahlqvist gjord afskrift deraf. Möjligt är att det ligger någon öfverdrift i denna rapports uppgifter.

Såväl konungens enskilda bibliotek som rikets arkiv voro någon tid i Jöran Perssons vård. År 1561 befalde konungen honom att utlemna »magister Johannis Svinefots kronologi, bunden i rödt sidensatin,» jämte några ryska handlingar, som han hade »i förvaring». [1]) Detta förtroendeuppdrag att vårda rikets gamla handlingar antyder, att han redan i början af Eriks regering förrättade kanslers-tjensten, och i ett bref af 1562 benämnes han äfven »vice kansler» [2]). Han skötte så omsorgsfullt sitt kall, att han icke nöjde sig med att tillstänga utan lät äfven tillmura dörrarna till kansliet, der arkivet förvarades, hvilket förorsakade kanslitjenstemännen mycket hufvudbry och nödsakade dem att, då konungen en gång önskade erhålla några handlingar rörande Kristian Tyranns fördrifvande samt en traktat mellan Sverige och Danmark under Fredrik I:s tid, utbedja sig Jöran Perssons tillstånd att få nedrifva muren och uppbryta dörrarna [3]).

Det är bekant att Jöran Persson spelade sin förnämsta roll såsom konungens prokurator och åklagare inför den domstol, konungen inrättat och som bar namnet »Konungs Nämnd». Ordet nämnd förekommer väl redan i medeltids-lagarne, men egde då den ursprungliga betydelsen af en undersöknings-kommitté [4]), hvars åliggande var att utransaka och utreda de för densamma framlagda frågor, och i afseende å dem intyga, såsom orden lyda, *hvat þær ær sant um*, eller, såsom det äfven skedde, »at uppleta oc openbara alla de allmoghan ofrida.» Det var sålunda endast det ena af de båda moment, som nu äro förenade i domarens verksamhet, som tillkom nämnden under medeltiden. Annorlunda var, såsom vi skola finna, förhållandet med konung Eriks Nämnd.

Om konungens domsrätt, sådan den framträder i de gamla räfst- och rättaretingen, finnas flera mer eller mindre utförliga

[1]) Diar. öfver k. Eriks utgångna skrifvelser 1561. (Riksark.).

[2]) Bref från H. Bruser, tysk sekreterare i Eriks tjenst, som åtföljde Klas K:son Horn till Estland, dateradt d. 11 Juli nämnda år. (Livonica i Riksark.). I ett »Project till Reglemente för Rikseus höga Ämbeten och Hofstaten, af år 1571,» uttryckes Rikskanslerens arkivarie-befattning med följande ord: »Riksens Cantzelers Embete är att wete alle Riksens Bref, Rådslag, tractater och handlingar ordenteligen författade och väl förvarade»......

[3]) Riksark. Acta Hist. 1561.

[4]) Järta (se nedan) säger: »Åt denna domstol gafs benämningen Nämnd, utan tvifvel för att under ett gammalt namn dölja inrättningarnas nyhet.»

framställningar af åtskilliga författare, hvarföre vi här icke behöfva sysselsätta oss dermed, utan endast påpeka den förvirring, som rådde inom lagskipningen vid medeltidens slut. Geijer säger, att »ingenting kan jemföras med den oreda i allt som kallas lagliga former, hvarmed Sverige utgick ur unionen». Under unionstiden utöfvade *rådet* den högsta domaremakten i Sverige, likasom det i allmänhet åt sig förvärfvade den styrande makten. Till namnet var väl den lagskipande såväl som den lagstiftande makten skiftad med konungen, ty det hette: »Konungen och Rijksens Radh med Allmogens samtycke i Sverige hafva satt och skipat Lagin i Swerige, thy äga och the Lagen uttyda, etc.,» [1]) men då rikets tron innehades af utländske konungar, som ofta voro frånvarande ur riket, var det naturligt att maktutöfningen så i ena som andra fallet skulle komma att tillhöra rådet. Förhållandet blef förändradt då Gustaf Vasa blef herre i landet. Rådets makt hade då förblödt under den omilde Kristians regemente, hvarföre ock den strid, som vasakonungarne hade att utkämpa mot rikets råd, aldrig kom att bryta ut i full låga under Gustafs dagar. Det var derföre icke heller för honom af så stor vigt att omständligt regelbinda domsrättens utöfvande, hvaraf väl härledde sig att han ej åt rättsväsendet gaf samma utveckling och förbättring, som han, i afseende på andra grenar af rikets inre förvaltning genomdref. Betydelsen af det enda märkligare försök, som i denna väg gjordes, nämligen det af Conrad von Pyhy framlagda förslaget till en »landsordning», — »regementsformen för Vestergötland» —, har blifvit olika framstäld af vår tids rättslärde; ehuru Geijer säger, att »ingen bokstaf deraf slog rot i svensk jord», så blef den dock i verkligheten tillämpad och vid riksdagen i Norrköping 1604 beslöts, att den skulle blifva publicerad och vidmakthållen [2]).

Midt under sådana förhållanden framträder konung Eriks Nämnd med en alldeles egendomlig karaktär. Erik insåg redan under fadrens regering, huru nödvändigt det för honom skulle blifva att, då han, enligt sin uträkning, en gång skulle komma att brottas med sönerne af medeltidens rådsherrar och ju äfven med egne bröder, hafva den högsta domaremakten till sitt oom-

[1]) Se Hadorphs Bihang till Rimkrönikan s. 116.
[2]) Se vidare Frey, 1849, s. 132.

tvistade förfogande. Härtill kom nödvändigheten af att uti en auktoriserad öfverdomstols utslag ega ett stöd för de åtgärder, måhända af våldsam art, som kunde komma att behöfvas för samhälls-ordningens upprätthållande i enlighet med ej mindre den styrandes eget föreställningssätt än landets »beskrifna lag». Han var derföre i så god tid härpå beredd, att knappt hade han upptagit den spira, som fallit ur hans faders hand, förr än den domstol, han kallade sin Nämnd, fick full makt och myndighet att börja sin ödesdigra verksamhet. Hvems den första planen härtill var, konungens eller måhända Jöran Perssons, vilja vi låta vara osagdt, men vill man gissa, så nog ser det ut, som om man borde tillerkänna första rummet härvidlag åt den statskloke rådgifvaren. Möjligt är ock, att denna domstol bildats i öfverensstämmelse med lagskipningsväsendet i England, om hvilket konungens förtrogne giftermåls-underhandlare Nils Gyllenstjerna och Dionysius Beurreus ju kunnat gifva honom underrättelser [1]. Jöran Persson var dock den, som åtog sig den på förhand noga genomtänkta rollen af konungens prokurator, d. v. s. fullmyndig åklagare inför samma Nämnd. Många bevis finnas, att Jöran Persson innehaft en befattning, som härvid kom honom väl till pass. Han framträder nämligen såsom den sjelfskrifne chefen för det under Eriks regering i hög grad utvecklade spionsystemet.

De ännu bevarade protokoll, som i konungens Nämnd fördes, börja icke förr än med Februari månad 1562. Att dock Nämnden förut utöfvat sin verksamhet, synes deraf att utskrifna domar, fälda af densamma, finnas af äldre datum, och dessutom framgår det af konung Eriks Hof-artiklar, utfärdade den 19 Nov. 1560, i hvilka denna Nämnd för första gången omtalas. Det var dessa hofartiklar, som lika mycket som Sveriges lag af Nämnden sedermera åberopades såsom stöd för dess domar. Lydelsen af deras 56—58 paragrafer var följande:

56. Alla oenigheter, kif och trätor, som sig kunna tilldraga, skola för rätta och för de gode män, som till Konungs Nämnd eller Borgrätt förordnade äro, förhöras, ransakas och åtskiljas.

57. De, som af Hans Kongl. Maj:t äro förordnade att sitta för lag och rätta, skola, efter som saken är till, antingen efter

[1] Järta, »Försök att framställa Sv. Lagfarenhetens utbildning ifrån k. Gustaf I:s anträde till regeringen intill slutet af 17 årh.» (I Vitt. Hist. o. Ant. Akad. Handl. 14 delen).

två, tre, fyra eller sex svurne vittnen döma och domfälla och i den måtto ingen veld eller skyldskap anse, och när någon sig menedig svär eller falskeligen vittnar och sedan kunde med rättmätig kunskap tillbaka drifvas, vare aktad för en menedig och aldrig vare vittnesför eller sitte någon tid för lag och rätta.

58. Ingen appellatiön må ske ifrån Konungs Nämnd, utan hvad som af Konungs Nämnd afsagdt blifver, skall hvar låta sig åtnöja, dock ställes det till Hans Kongl. Maj:ts vår allernådigste Herres och Konungs nådigste behag, om Hans Kongl. Maj:t nådigst några synnerliga och högvigtiga ärender uti egen Konungslig person ransaka och till förhör städja vill [1]).

Dessa få bestämmelser för Nämnden äro de första, som nu kunnat anträffas. Hvad särskildt den i den sista paragrafen omtalade »appelationen» eller vadet angår, så finnes på ett annat ställe angifven hela gången af densamma. I den förpligtelse, som Gustaf Johansson (Tre Rosor) till konungen afgaf, då han upphöjdes till greflig värdighet, heter det nämligen bl. a.: »om appellationen skall det så tillgå såsom ifrån häradshöfding till lagman, ifrån lagman till Konungs Nämnd, ifrån Konungs Nämnd till konungen, om han gitter sanning utleta» [2]).

Om vi ock numera sakna den instruktion, hvarefter Nämnden hade att ifrån början rätta sig, så kunna vi dock från annat håll sammanställa de sannolikt vigtigaste delarne deraf. Då konung Erik år 1563 på sommaren lemnade hufvudstaden för att närvara vid armén, uppdrog han åt herr Hans Claesson (Bielkenstierna) att såsom ståthållare i Upland, Södermanland och Vestmanland hafva »högsta rösten och befallningen», i den af konungen tillförordnade regeringen. De öfrige ledamöterne voro: herr Dionysius Beurreus »kammarråd», Jöran Persson »regius procurator et secretarius», Sigvard Kruse »castellanus» och Christoffer Andersson »capitaneus militum». Från Halmstad sände konungen (d. 1 Nov.) till desse herrar den utförliga instruktion, som för dem skulle gälla [3]). I densamma förekomma

---

[1]) Tr. i Schmedemans Kongl. Stadgar etc. ang:de Justitiæ- och Executions-Åhrender.

[2]) Riksark. Acta rörande Adeln. I. [3]) Tr. i Handl. rör:de Skand. Hist. 27. 11 o. ff. Äfven om denna instruktion icke blifvit expedierad förr än nämnda dag, synes dock af följande punkt i densamma, att den varit uppsatt före konungens afresa: det heter nämligen: »Kommer hertig Johan, skall han intet tilstädjas hvarken på slottet (i Stockholm) eller in i staden... etc.» Detta är sålunda skrifvet före hertigens ankomst till Sverige i slutet af Augusti n. å.

ganska utförliga föreskrifter för konungens Nämnd, hvilka vi här anföra, emedan de gifva oss en klar föreställning om hela utsträckningen af Nämndens verksamhet:

»De gode män, som Kongl. M:t hafver låtit förordna till Hans Kongl. M:ts Nämnd, skola uppå vissa tider om året, som är hvarje tredje år, draga omkring i hvarje landsända öfver hela riket och uti de förnämsta städer och der, som församlingar ske, som är om distingen i Upsala, om samtingen i Strengnäs och om mormessan i Vesterås, ransaka och förhöra om alla ärenden, som icke hafva kunnat slitas för lagmän, afsägandes af hvarje ärende sentens och dom, efter deras bästa förstånd och samvete, och sådan sentens och dom gälle lika, som högbe:te Kongl. M:t sjelf uti egen Kongl. person tillstädes vore och det afsagt hade. (Och hvar så befinnas kunde, det man dock icke förmodar, att samma Konungs Nämnd handlade otroget och något det som mot deras ed och Sveriges lag vore, då skall ståthållaren vara förpligtad det oförsumligen att gifva högb:te Kongl. M:t underdånligen tillkänna).

Konungs Nämnd' skall ock hafva våld att stämma hvar och en att svara klaganden till rätta, och skall sådan stämning gälla såsom Kongl. M:ts egen, så att när den, som varder anklagad, hafver försuttit tre Konungs-Nämnds stämningar, då må ock Konungs Nämnd gifva qvarstads-bref på det, som begge parterne träta om, efter som Sveriges lag förmäler.

Konungs Nämnd skall ingaledes vara lofligt att skjuta ifrån sig några de saker och ärender, som komma för henne i rätta och tillförene äro hafda för lagmän och dock ej åtskilda, icke heller när Kongl. Maj:ts prokurator, kammarråd, kamrerare eller andre af hög:te Kongl. M:t dertill förordnade vilja anklaga några orätträdige, antingen fogdar eller andre, utan då skall Konungs Nämnd sådana saker förhöra och säga deruppå en rätt dom och sentens, och hvilken af Nämnden, som sig uti sådana fall undandrager, skall hafva förbrutit sitt underhåll och aktas för en *mindre man*, dock så, att de icke tvingas till att säga någon dom emot deras samveten. Hvar ock så hände, att någon af Konungs-Nämnden ville sig undandraga, när några saker skola hafvas för rätta, eller ock längre borta är än honom är lofvadt, derigenom tilläfventyrs många saker kunna varda nedlagda och försummade, med mindre han är med de laga förfall behäftad, som uti Sveriges lag förmälas, straffes som uti nästa artikel förmäldt är.

Så är ock Kongl. M:ts vilja och alfvarliga befallning, att ståthållarne uti hvarje landsända den menige man med skicklighet skola förstå låta för hvilken orsaks skuld högbe:te Kongl. M:t hafver sådan Konungs Nämnd förordnat, nämligen uppå det att hvar och en må desto bättre vederfaras hvad lag och rätt medgifver, efter icke möjligt är att Hans Kongl. M:t, som eljest med många andra riksens vigtiga ärenden dagligen bekymrad är, kan allas klagomål förhöra, och sentens eller dom deruppå gifva. Dernäst efter att samma

Konungs Nämnd är för den menige mans bästa skuld förordnad, såsom hvar och en förståndig man och de, som rättvisa och sanningkära hafva, förmärka och nogsamt förstå kunna, sammaledes förmäler ock Sveriges lag att Konungs Nämnd vara skall, så skola ock ståthållarne med allmogen förhandla, att den ville sig obesvärad finna låta och göra någon hjelp till att underhålla samma Konungs Nämnd med, efter som det vill falla Kongl. M:t för mycket utaf den årliga räntan och inkomsten alla sådana embeten att underhålla med den tredje part af sakörena, som de afsägandes varda, efter det att sådant kan gifva stort tillfälle till misstankar emot deras afsagda domar, utan sådana sakfall skola de, som dertill äro förordnade, uppbära och derföre årligen och uti rättan tid göra reda och räkenskap uti Kongl. M:ts räntekammare.

Item skola ståthållarne granneligen akta och god tillsyn hafva att inga högmåls ärenden och lifssaker måtte blifva fördolda utan att sådana saker må för häradshöfdingar, lagmän eller Konungs Nämnd i rätta hafvas och sedan derutöfver dömas och fullföljas med straffet, efter som saken är till. — — — — — — — — — —

— —

Item skola alla saker och ärenden af lagmän och häradshöfdingar sammaledes af Konungs Nämnd ransakas och dömas efter Sveriges lag, men när några saker kunna förefalla, som dem anlanga eller emot dem äro, hvilka hof- och krigsartiklarne äro undergifne, då skall det uti sådana fall efter hof- och krigsartiklarne dömas, dock skall det icke så förstås, att Sveriges lag skall vara dermed utesluten, utan när någon sak kunde förefalla, om hvilken Sveriges lag icke så uttryckligt förmäler, skall det då, eftersom föreskrifvet står, förhöras och dömas, och måge de personer så väl som alle andre hafva deras appellation in till Konungs Nämnd. — —

När de, [som äro uti hvar landsända till embeten och befallningar förordnade], sig emellan hafva någon träta om jordagods eller annat sådant, skall då förhöras och afskiljas för K. M:ts Nämnd; hvar de låta sig dermed icke nöja, då måge de hafva appellation inför hög:te Kongl. M:t.»

Konung Eriks Nämnd var således en högsta domstol, hvilken egde icke blott att ransaka i de mål, som drogos inför densamma, utan äfven att fälla dom såsom högsta instans, med undantag af det nyssnämnda fall, då vad till konungen var tillåtet. Vidare tillkom det äfven Nämnden att, utan föregående rättegångar vid underdomstolarna, instämma, förhöra och döma hvar och en, som blifvit för brott anklagad. Detta senare blef snart dess egentliga göromål.

Inga bestämmelser för Nämndens sammansättning hafva kunnat anträffas, men protokollen gifva en tämligen god ledning i denna fråga.

Första gången uppgift om Nämndens ledamöter meddelas, finnas dessa hafva varit fjorton. Nio af dem deltogo nästan alltid i sammanträdena och äro derföre att betrakta såsom de betydelsefullaste personerna i denna domstol. De voro:

Erik Persson (Soop) på Malma. Han var i slutet af Gustaf I:s regering fogde på Stensholm, affärdades 1569 såsom sändebud till Ryssland och blef sedermera höfvidsman på Örebro slott. Såsom målsegande uppträdde han i Nämnden (d. 10 Mars 1562) för att återbörda några gårdar, som konung Gustaf slagit under kronan utan att derför, enligt Rasmus Ludvigssons intyg, lemna något vederlag.

Clemet Hansson (Oliveblad) till Vårby. Född 1509. Var anstäld såsom sekreterare i Gustaf I:s tjenst och blef af honom kort före hans död adlad. Var en af de personer, som under Jöran Persson hade uppsigt öfver arkivet.

Jöns Ingemarsson (Hjort) af Ornäs. Häradshöfding i Dalarne. Har bland adeln undertecknat Gustaf I:s testamente. Erhöll 1563 uppdrag af konungen att underhandla med bönderne i Dalarne om att »gå man ur huse» för att möta danskarne, men då de icke ville gå in på att utsända mer än hvar tredje man, lät konungen sig nöja dermed. Mot slutet af samma år erhöll han befallning att begifva sig till Claude Collart för att på dennes tåg till Norge »biståå honom med råd och dåd». 1566 uppdrogs åt honom öfverinseendet vid svafvelverken i Dalarne. Gift med Karin Arendtsdotter, dotter af Arendt Persson (Örnflycht) och Barbro Stigsdotter.

Olof Henriksson (Stengafvel) till Brunsholm. Förordnades 1563 till hertig Karls hofmästare, med befallning att dessutom, så ofta han vistades i Stockholm, »med de andre gode män i vår Nämnd akta på de rättegångssaker, som der förefalla kunna.»

Blasius Olsson. Förordnades 1567 (i Dec.) att hålla ting i Trögds härad, »der icke på några år någon häradshöfding lär hafva funnits». Det var, såsom vi ofvan nämnt, detta härad Jöran Persson erhållit i förläning. Då Blasius Olsson (1563) begärde något visst underhåll, svarade konungen: »ändock vi härefter annorlunda än härtill måtte hafva beställdt om vår Nämnd, så framt vi och våra undersåtar dermed tillbörligt skola vara tjente, så vilja vi icke desto mindre gunsteligen efterlåta att du för detta år må bekomma ditt underhåll, som dig är

förordnadt uppå ditt ämbetes vägnar och vi dig och de andre af vår K. Nämnd hafva efterlåtit»[1]). Lönen utgjordes af 5 pundeläster (= 240 tunnor) spanmål[2]).

Anders Persson, borgmästare i Nyköping. (Riksrådet Johan Skyttes morfader).

Peder Andersson, Lasse Olsson och Frans Persson. Huruvida dessa personer erhållit något uppdrag utöfver deras verksamhet inom Nämnden, är oss icke bekant.

Slutligen böra vi nämna en man, hvars namn först 1563 förekommer i Nämndens protokoll, men som vunnit en viss ryktbarhet, nämligen finnen Jakob Tejt[3]). Han studerade liksom Jöran Persson vid universitetet i Wittenberg. der han inskrefs den 15 Febr. 1549. Uppehöll sig åren 1555—1557 i Finland och efter all anledning var det han, som på konungens befallning 1555 och 1556 höll undersökningar, på hvilka grundades det »klagomålsregister mot adeln i Finland», som ännu är i behåll[4]) och innehåller särdeles vigtga upplysningar om finska böndernas förtryck vid denna tid. Tejt var en tid en af Jöran Perssons trognaste anhängare, hvilket väl lär hafva varit orsaken till att han 1569 blef inmanad i Stockholms stads stockhus. Han blef slutligen lagläsare i Finland och stadsskrifvare i Åbo.

Det visar sig sålunda att konung Erik vinnlade sig om att erhålla kunnige och lagkloke män till bisittare i Nämnden. Genom sin ed förbundo de sig att »efter yttersta förstånd, utan all vrångvishet ransaka och dömma och hvarken för räddhäga, vänskap eller illvilja, skyldskap eller frändskap tillstädja någons rätt att förkränkas, utan så väl den höge som den låge, den fattige som den rike förhjelpa till rätt och rättvisa.» Att kon-

---

[1]) Riksreg. 1563 d. 27 Nov.

[2]) K. Bref af d. 29 Nov. 1561 (Kam. a.).

[3]) Anses hafva varit broder till Mårten Tejt, stamfader för ätten Stjerncreutz. I ett bref (1568) till Hogenskild Bielke säger Jakob T.: »min mormoders mor är utkommen af samma slägt och börd, som Eders Stränghet på sitt fäderne». Se vidare: Bomansson, Hertig Johan och hans tid, s. IX o. 92. Tejts hustru omtalas i ett mål i Nämndens dombok. En jute hade af henne begärt en skjorta till skänks och sagt, att »han ville den med ett godt och kärligt famntag betala». Detta förtröt en tillstädesvarande skomakare, hvilken uppträdde såsom hennes beskyddare, men blef af juten illa tilltygad. Juten, som förut rymt ur fängelse, blef dömd till döden. (Prot. för d. 14 Febr. 1566).

[4]) I kammararkivet, - förvaringsorten för de i ganska stort antal bevarade klagomålsregistren mot frälsemän och fogdar från denna tid. Dessa äro i många fall upplysande kommentarier till Nämndens dombok i och för en utförligare skildring af de mål, som kommo under Nämndens pröfning, hvilken vi till annat tillfälle uppskjuta.

ungen satt ett stort mål för Nämnden är visst. Sjelf infann han sig på sammanträdet i Upsala den 10 Februari 1563. Nämnden hade då länge varit i verksamhet och redan tidigt vunnit det namn af en blodsdomstol, som den endast allt för väl förtjenat. Att konungen ingalunda gillade dess förfaranden, synes af det värdiga tal, han vid nämnda tillfälle höll. Det heter deri, att konungen sjelf icke var tillsinnes att i högmålsärenden och mål, som lif och ära angå, döma endast efter skriftligt vittnesmål, utan ville att lefvande vittnen då skulle vara tillstädes. Han förmanade derföre Nämnden, »att den detsamma göra skulle, och icke så lätteligen handla med lifssaker, som af en part andre gemenligen ske plägar» [1]). Härmed står helt visst i sammanhang det missnöje konungen ådagalade i det nyss anförda svaret till Blasius Olsson, på dennes anhållan om någon bestämd lön.

Aldrig voro färre ledamöter än sex närvarande. Deremot förstärktes Nämnden stundom för afgörandet af vissa vigtigare mål. Sålunda t. ex. inkallades riksrådet Hans Claesson (Bielkenstierna), riksrådet och gubernatorn i Östergötland Jakob Turesson (Rosengren), befallningsmannen på Stockholms slott Anders Sigfridsson (Rålamb), amiralen Jakob Bagge och fyre andre att den 20 Febr. 1563 afdömma en högmålssak. Claude Collart hade insändt ett af en engelsman, vid namn John Dymock, skrifvet bref, hvilket innehöll lasteligt tal mot konungen; dessutom hade denne undanstuckit bref från Moskva till konungen och Jöran Persson. Han dömdes till döden. Då ransakningarna med hertig Johans män företogos, sutto ända till 24 personer vid dombordet. Då Nämnden sammanträdde i Upsala den 31 Januari 1564 för att sitta till doms öfver den unge Olof Gustafsson (Stenbock), tillstädeskommo, utom nio ordinarie ledamöter, äfven 8 adelsmän, 8 biskopar, 1 ordinarius och 17 ofrälse män, tillsammans 43 domare [2]). Det var Jöran Persson, som var åklagare. Brottet bestod deri, att Olof Gustafsson, i Sten Svantessons och Erik Svantessons närvaro, under en segelfärd på Hålsviken yttrat, att »om han blott med två personer kunde komma bort ifrån Sverige, kunde sedan krig och örlig, hunger och dyr tid förutan all ände få hemsöka Sverige». När de sedan framkommit till Oxelö, hade

[1]) Nämndens dombok d. 10 Febr. 1563.
[2]) Samma antal domare dömde Jöran Persson d. 20 Okt. 1567. Se längre fram.

Sten Svantesson sagt, att Vänngarn blifvit af konungen med orätt fråntaget honom och hans slägtingar, men att han med tiden nog skulle kunna taga det igen, hvarpå Olof Gustafsson invändt: »hvad kung Årre hafver mellan händer, det behåller han väl, men en dag sker, att han skall det utspy igen». Då Olof Gustafsson derpå ankommit till Fogelö och af en bonde fått höra att denna ö tillhörde konungen, hade han yttrat orden: »en tjuf och förrädare». Olof Gustafsson sökte försvara sig dermed, att han alltid bevisat sin konung trohet, och erkände icke de bönder, Jöran Persson inkallat, såsom vittnesgille, helst endast *en* bonde vittnat i hvardera af de två sista anklagelsepunkterna [1]), men då kyrkopresten Sigfrid i Trosa och fem bönder intygat vittnenas trovärdighet, dömdes han, »såsom en menedig, trolös förrädare», från ära, lif och gods. Det är ej att undra på att konungens nåd här trädde emellan och räddade den unge äfventyrarens lif, men illa gäldade han sin skuld till konungen, då han sedan gick vakt utanför kung Eriks fängelse.

Då Jöran Persson i slutet af år 1566 anklagade den fångne danske amiralen Jakob Brockenhusen inför Nämnden, utgjordes denna af 4 riksråd, 9 ordinarie ledamöter, 9 adelsmän, 8 borgare och 4 tyske krigsbefälhafvare [2]). Brockenhusen hade erbjudit sig att i Danmark söka utverka att han blefve utvexlad mot den derstädes fångne Jakob Bagge, men hade tillika förbundit sig dels skriftligen dels mundtligen under ett hemligt samtal med konungen, att, om detta icke lyckades, hvarpå konungen tviflade, i Danmark stämpla mot danske konungen, återvända till Sverige och ingå i konung Eriks tjenst. Sedan hans försök i Danmark misslyckats, återkom han också till Sverige, men stämplingarna emot danske konungen, om hvilka Erik egendomligt nog sagt, »att han Brockenhusen icke anmoda ville», lära icke hafva ledt till något resultat. Detta är åtminstone den enda anledning man i det i ett visst dunkel insvepta målet kan finna till att Brockenhusen dömdes att »hållas för en ärelös, ordlös och otrogen man.» Att han efter det för danska flottan olyckliga slaget under Bornholm 1563 fallit i stor onåd hos

[1]) Enligt 57 § i Hofartiklarna skulle dom fällas »efter två eller flera vittnen».

[2]) Geijer räknar äfven dit de danske krigsfångar, som voro vid ransakningen närvarande, men att desse ingalunda voro der som domare, är alldeles tydligt af protokollet. De voro uppkallade endast såsom åhörare, hvarföre de också kunde frambära sin förbön för sin landsman.

konung Fredrik, är bevisadt; han ansågs dessutom i Danmark såsom en mycket misstänkt person, och brefven till honom från Sverige, under hans besök i hemlandet, skulle lemnas i konung Fredriks händer. Ännu 1569 var han i svensk fångenskap [1]).

Nämnden höll sina sammanträden på rådstugan i Stockholm, i Upsala, Vesterås, Strengnäs, Arboga, Örebro, Skara, Vadstena, Svartsjö, Kungsbro vid Roxen och Hofva i Vestergötland, men att den äfven på andra orter sammanträdt, är otvifvelaktigt, ehuru domboken derom intet förmäler. Såsom notarier omtalas Peter Hansson och Franciscus Gytenius, hvilka erhöllo en lön af 200 mark hvardera [2]). Åklagare var i allmänhet Jöran Persson, men såsom sådan uppträdde äfven konungens hofmästare herr Knut Knutsson (Lillie) till Ökna, profossen Peder Gadd, befallningsmannen på Stockholms slott Anders Sigfridsson (Ralamb) m. fl. I vissa mål uppträdde målseganden sjelf såsom kärande part.

Ett inre sammanhang mellan vissa af de mål, som, till ett antal af inemot 400, framdragits inför Nämnden, angifver det sätt, hvarpå de, för en öfversigts vinnande, lämpligast torde böra grupperas. Sålunda utgöra undersökningarna och domarna rörande gods, som adeln sökte återbörda, en särskild grupp för sig. Likaledes domarna öfver hertig Johans anhängare, öfver krigsbefälhafvarne och fogdarne, samt slutligen öfver de misstänkte adelsmännen. Den sistnämnda afdelningen bildar en naturlig öfvergång till historien om Jöran Perssons fall. Men innan vi skrida till en redogörelse för dessa särskilda afdelningar, vilja vi kasta en hastig blick på några spridda mål, som i ett eller annat afseende kunna anses vara belysande ej mindre för tiden, än för Nämndens verksamhet.

Den landslag, som i Nämndens domar, vid sidan af Hofartiklarna, åberopas, är konung Kristoffers, hvilket bevisar att denna nu sent omsider börjat uttränga Magnus Erikssons. När en borgare i Nyköping, vid namn Erik Benktsson, inför Nämnden tillkännagaf, att hans hustru »kommit i uppenbart rykte» för herr Knut Knutsson (Lillie) på Ökna, men intet bevis på ett olofligt förhållande dem emellan kunde företes, tilläts herr

---

[1]) Se Mollerup, Bidrag till Syvaarskrigets Hist., i Dansk Hist. Tidskr. 1881.

[2]) För Nämndens sigill, som finnes afbildadt i slutet af denna afhandling, uppbar Jöran Persson 100 mark.

Knut att enligt 19 kap. Tingmåla-balken sjelf tolfte gå ed till bevis för att anklagelsen varit osann, hvilket han ock gjorde, hvarefter Nämnden »lyste konungsfrid mellan herr Knut och borgaren, att de icke skulle draga något hat eller någon afund sig emellan för denna sak, derigenom de kunde förorsakas att angripa eller tillfoga hvarannan någon skada till helsa eller lif» [1]). Fogden i Rasbo härad Torkil Bagge dömdes efter 20 kap. Edsörebalken derföre, att han utan skäl låtit sätta presten i Gamla Upsala, herr Sven, i tornet och låtit honom tillbringa tre dygn derstädes, utan föda eller vatten, samt likaledes satt en bondhustru i stocken [2]). 41 kap. Edsörebalken åberopas på samma sätt såsom stöd för dödsdom öfver fogden Marquard Holst, som af Jöran Persson anklagades för att hafva för egen räkning försålt kronospanmål, hvarigenom bryggning och bakning till flottans behof blifvit försummade [3]). Alla dessa anförda lagrum anträffas i konung Kristoffers landslag. Exempel finnas på att Nämnden hänsköt mål för närmare utredning till häradsrätterna.

Såsom konungens rådgifvare fick Nämnden äfven tjenstgöra i ett utomordentligt fall. Den 9 Juli 1563 lät konungen nämligen Jöran Persson framställa frågan om de s. k. jutegodsen, d. v. s. de gods och gårdar, som danska adeln egde i Sverige. Konungen lät säga, att eftersom konung Fredrik utan någon rättmätig orsak, emot sina egna (och sina sändebuds) ord och löften, först angripit svenska flottan under Bornholm och derefter i trakten af Elfsborg låtit härja, bränna och döda, så syntes det honom vara skäligt, att han lade beslag på jutarnes gods, men han ville först derom höra Nämndens mening. Nämnden tog då detta ärende i noggrannt öfvervägande och svarade derpå, att, då man af allt funnit, att det varit konungen af Danmark, som förorsakat krigets utbrott, hvarföre ock rikets råd samtyckt till att danskarne skulle hållas för Sveriges rikes »afsagde fiender» och att man skulle tillfoga dem all möjlig skada, så egde konung Erik alla skäl, att under kronan lägga de ifrågavarande gårdarna, såsom förverkade af dem, »som buro avog sköld» [4]). Tolkningen af uttrycket »avog sköld» förefaller

[1]) Domb. d. 12 Mars 1563.
[2]) Ibid. d. 10 Juni 1562.
[3]) Ibid. d. 17 Juni 1563.
[4]) Ibid. d. 9 Juli 1563.

särdeles egendomlig, då det ju här gälde danske konungens undersåtar, som på ett eller annat sätt kommit i besittning af svensk jord, och icke mindre betecknande är det, att den slutsats, hvartill Nämnden kom, om rättmätigheten i ett sådant förfarande af konungen, bygdes på den omständigheten, att det var de jordegande danskarnes herskare, som brutit freden. Men saken var nu afgjord och danskarnes gårdar indrogos. För att härvidlag gå så grundligt tillväga som möjligt, fick Rasmus Ludvigsson i uppdrag att inlemna fullständiga register på samtliga jutegodsen. Det sätt, hvarpå denne fullgjorde befallningen, föranledde Jöran Persson att instämma honom inför Nämnden, hvarvid han visade, att Rasmus Ludvigsson såsom jutegods upptagit gårdar, som ingalunda voro det, men deremot uteslutit verkliga jutegods, och när sedan konungen velat åt sine tjenare upplåta de förverkade gårdarna, hade det händt, att Rasmus Ludvigsson stält så till, att två personer erhållit ett och samma gods. Nämnden dömde honom till döden, men konungen gaf honom nåd [1]).

Att man friade sig med trovärdige mäns ed förekom icke sällan, och dessa vittnens antal var vanligen tolf eller tjugu. Dock nöjde man sig stundom med ett mindre antal. Jöran Persson och herr Knut Knutsson instämde i början af år 1562 tvenne finske adelsmän, Erik Arvidsson (Stålarm) till Grabacka och Mårten Jönsson till Kuriala, derföre att de försummat dels att infinna sig vid konungens kröning och dels att vara honom följaktige på friarefärden till England. Den förre ursäktade sig dermed, att han aldrig erhållit någon befallning att följa med på resan och att, hvad kröningen beträffade, han af sin ryttmästare blifvit befald att jämte alla öfriga finska ryttare begifva sig till Reval vid samma tid. Den senare hade ej heller mottagit någon tillsägelse om att resa till England, utan i konungens kansli erhållit pass att begifva sig tillbaka till Finland kort före kröningen. Begge skulle »med några adelsmän» svärja sig frie. För Erik Arvidsson aflades ed af herr Claes Fleming, Åke Haraldsson (Soop) och Hans Larsson (Biörnram). Med en viss misstänksamhet yttras det i slutet af domen: »om denna ed kan drifvas, hafva de förverkat sitt frälse».

Bekant är, redan förut, huruledes en dräng ifrån Finland, som på några portar på Norrmalm målat svenska vapnet, de

[1]) Domb. d. 26 April 1567.

omtvistade trenne kronorna, upp och ned, af Nämnden dömdes till döden [1]. Alldenstund lagen icke hade tänkt sig ett sådant fall, likstäldes den brottslige med den, »som å konung talar det å heder och ära går!» Likaledes finnes på andra ställen berättadt om de båda konungens paulunvaktare, som på ett afsides ställe lagt trenne käppar i kors och i midten stält en kanna, en kappe och ett halster, »hvaröfver konungen blef ganska illa tillfreds, emedan han ej kunde tänka annat än att sådant blifvit ditstäldt till att bruka trolldom med». Såsom anstälde i tjenst vid hofvet »hade de blifvit varnade och vid lifsstraff befalde att akta sig för sådana fall, med hvilka de kunde uppväcka H. K. M. till några misstankar». Äfven de dömdes till döden, dock ifrågasattes här konungens nåd [2]. För öfrigt förekommer icke ransakning om trolldom i mer än ett mål, då en qvinna beskyldes för att hafva »genom några trollkoner» tagit lifvet af en man [3]. I brist af bevisning uppsköts målet, men förekommer icke vidare i protokollen.

Såsom bevis på tidens råhet må slutligen nämnas att tvenne dråp skedde »i konungens närvaro», hvarmed synes menas inom konungens borg, då han der var tillstädes. Gerningsmännen blefvo naturligtvis dömde till döden [4].

Ett synnerligen vidsträckt fält för Nämndens verksamhet öppnade sig, då allt ifrån dess stiftelse klagomal började anföras

[1]) Domb. d. 11 Febr. 1566.
[2]) Ibid. d. 26 Nov. 1566.
[3]) Ibid. d. 10 Febr. 1563.
[4]) En gårdsknekt dömdes till stegel och hjul derföre att han utspridt osanning, om att han skulle hafva blifvit af konungen befald att, enär intet mera manfolk funnes, »uttaga pigor och qvinnor till krigsfolk». De derefter följande orden »hvilket han gjort hafver öfver hela Södermanland», tolkas af Geijer, som skulle han der verkstält en dylik utskrifning. Stället är dunkelt, dock synes oss som om de anförda orden hafva afseende endast derpå att ryktet der blifvit utspridt. Domb. d. 17 Maj 1566. — Den 24 Maj s. å. dömde Nämnden en viss Berendt von Gröningen att betala en spelskuld. — Den 17 Febr. 1565: Hustru Anna i Upsala, enka efter Lasse Simonsson, anklagade sin svärmor, Badstugu-Simons hustru, för att hafva utspridt ett rykte, att Lasse Simonsson icke varit fader till Annas barn, hvilket svärmodern gjort för att få ärfva sin son. Som svärmodren icke kunde förete något bevis och Nämnden »besåg» barnet och fann det »vara ganska likt sin farfader», förklarades Anna oskyldig. — Sina domar inledde Nämnden med följande ord: »Den stormäktigste, högborne Furstes och Herres, Herr Erik den Fjortondes, Sveriges, Göthes och Vendes etc. konungs tillförordnade Nämnd och uppå H. K. M:ts vägnar hafvande den öfversta dom, göre veterligt» .... o. s. v.

af personer, särdeles bland adeln, angående gårdar, som på ett eller annat sätt blifvit dem afhända. Det blef här icke endast fråga om sådana gods, som genom Vesterås recess kommit i kronans ego, eller om dem, som från de adliga slägterna indragits, men hvilka med stöd af Arboga artiklar skulle kunna återbördas. Det låter sig icke göra att inom gränserna för denna vår uppsats med någon utförlighet redogöra för denna sak, men, ehuru först en fullständig framställning af allt, hvad Nämnden härvidlag uträttade, kan ådagalägga dess storartade verksamhet i detta afseende, vilja vi med några exempel visa hvilka trassliga egorättsförhållanden konung Eriks tid tog i arf af den föregående, och som det blef Nämndens uppgift att med Rasmus Ludvigssons tillhjelp utreda.

Det lär näppeligen höra till det ovanliga, att en tronbestigande furste hälsas med stora framtidsförhoppningar eller med smickrets lofsånger. Att det ena lika litet som det andra uteblef, då Erik XIV blef Sveriges konung, är en afgjord sak. Dock funnos nu, liksom ofta vid dylika tillfällen, ej blott de, som med misstro blickade framåt, utan äfven de, som kände med sig sjelfve, att den nya tiden kunde hafva en och annan räkning ouppgjord med den gamla. Den store konungen, landets räddare, hade icke alltid varit så nogräknad om sättet, hvarpå han ansåg sig kunna och böra befrämja sitt och sitt rikes gagn och bästa. Härom vittna de upplysningar, som erhöllos, då konung Eriks Nämnd anstälde sina närgångna räfster med konung Gustafs åtgärder till ökandet af sina och kronans egodelar.

Det ligger en ganska märkvärdig bekännelse i det bref Jakob Tejt i slutet af år 1560, sålunda kort efter tronskiftet och sannolikt innan han inträdt i konungens Nämnd, afلät till sin vän Jöran Persson [1]. Det gälde en förbön för en af den aflidne konungens fogdar i Finland, Lars Fordell. Tejts ord falla så: »Det är sant, denne Lars hafver varit oförståndig såsom jag och andra vederlikar, och tänkt att han skulle ramma kronans bästa, när han måtte få och klå penningar, gods och egodelar K. Maj:t, vår käre nådige herre och aflidne konung, till godo. Men efter som vår närvarande öfverhet (Gudi lof!) står mera efter ett kristligt konungsrykte och vill veta och högre akta huldskap och manskap än annat orättfärdigt gods, som denne Lars, jag och

[1]) Riksark. dat. d. 17 Nov.

andre hafva lagt oss vinn om, derföre gifves nu många tillfälle att klaga. Men jag beder att I ville göra väl och hjelpa denna fattiga tjenare, — nåden är bättre än rätten. Hade han icke så mycket beflitat sig om att rikta konungen och föröka kronans inkomst, som han hafver gjort, då hade hans sak stått bättre, än hon nu står. Hafver han, jag och mina vederlikar varit galne här till dags, och hulpit till rifvande och rappande, vi vilja näst Guds hjelp förbättra oss och göra bot och bättring». En reaktion låter sig anas redan af dessa rader. Den lät icke länge vänta på sig. Redan i början af 1561 var Nämnden ifrigt sysselsatt med en räfst af ganska genomgripande art, hvarigenom en stor mängd gårdar blef återstäld till deras rätte egare. Detta blef ingalunda en följd af de till makten nykomnes begär att införa en ny tingens ordning, ej heller af den nytillsatta domstolens ungdomliga ifver att uträtta stora ting, utan helt enkelt af rättmätigheten i de förorättades anspråk, som icke längre kunde nedtystas. Det får väl icke anses såsom någon ovanlig förtjenst hos en domstol, att den låter lagen hafva sin gång, men man måste dock gifva erkännande åt det sätt, hvarpå domarena i konungens Nämnd i dessa fall togo vågskålen om hand. Den, som skrifver Gustaf Vasas historia, må det tillkomma att visa huru hans ofta våldsamma regeringsåtgärder hade Sveriges återupprättelse till syfte. Den tid vi skildra är det ock vår pligt att göra all möjlig rättvisa.

Det var hufvudsakligast under de första åren Nämnden sysselsatte sig med dessa undersökningar. Det synes icke otroligt att konung Erik velat göra sig adeln förbunden genom att på detta sätt skipa rätt, dock är å andra sidan bevisligt, att de adliga förläningarna icke af honom i någon nämnvärd grad förökades, utan att tvärtom åtskilliga af de förnämsta bland adeln nödgats återlemna större eller mindre delar af sina förläningar [1]), och 1564 lät Erik anställa sin bekanta räfst om »gods och gårdar, som frälset och andre rappat från kyrkor och kloster». Nämndens egen dombok är nu mera, såsom vi förut yttrat, mycket ofullständig, men den kompletteras i ifrågavarande fall af de register Rasmus Ludvigsson förde. Några få exempel må här anföras.

---

[1]) Se H. Forssell, »Sveriges inre historia från Gustaf den Förste», I, s. 58–59.

Man hade vetat att berätta, att riksdrotset Krister Nilssons barn år 1463 skänkt gården Brantshammar i Vassunda socken i Upland till »de fem sårens» prebenda i Upsala domkyrka. Rasmus Ludvigsson medgaf dock att det icke fans något derom utfärdadt gåfvobref, utan »han hade endast funnit en lapp derom ibland gamla jordaböcker». Konung Gustaf hade likväl på den grunden anammat gården, men herr Gabriel Kristersson (Oxenstierna) visade, att han var rätte arfvinge till gården efter sin farmors far, herr Johan Slaveka, som innehaft den, och Nämnden dömde derföre att han hade 100-årig häfd på densamma [1]). Herr Gabriels farmor, fru Märta Johansdotter, hade år 1533 af sin fränka Malin Hansdotter, som varit gift med Olof Valram, köpt gårdarna Ekeby och Östby i Rimbo socken m. fl. (tillsammans 12). Dessa hade konung Gustaf tagit, emedan han ansåg sig vara i slägt med hustrun Malin »efter hennes moder förde vasen». Ett annat stöd för sin rätt till gårdarna hade konungen funnit deri, att några bönder för honom berättat huru som hustru Malin och hennes syster hustru Cecilia i Noor yttrat, då Olof Valram i gamle konung Kristians tid blef afrättad, att de icke viste sig ega någon närmare arfving än konungen. Nämndens dom blef att den ofvan omtalade försäljningen icke på sådana grunder kunde eller borde ryggas, hvarföre äfven dessa gårdar tilldömdes herr Gabriel [2]).

Riksrådet Axel Nilssons (Banér) barn gjorde anspråk på 4 gårdar, Sommaränge i Viksta socken i Upland, som tillhört deras farfader, riksrådet Nils Eskilsson. Konung Gustaf hade dock bemäktigat sig dessa gårdar, på den grund, att han »mente» att de tillhört Nils Eskilssons broder, öfverlagmannen i Upland,

---

[1]) D. 12 Mars 1562 (Rasm. Ludv.). Följande genealogi tjenade till stöd för Nämndens dom:

Herr *Krister Nilsson*, drotset.

Herr *Johan Kristersson*. — Fru *Kristina*, g. m. herr Benkt Jönsson till Salesta.

Herr *Erik Johansson*. — Herr *Krister Benktsson*.

Konung *Gustaf I*. — Herr *Benkt Kristersson*, g. m. herr Johan Slavekas dtr Märta.

Herr *Krister Benktsson*.

Herr *Gabriel Kristersson*.

[2]) Den 13 Juli 1562 (Rasm. Ludv.).

Knut Eskilsson — hvilket var ett misstag. Den Banerska slägten återfick af Nämnden sina gårdar [1]).

År 1402 [2]) gjorde konung Gustafs morfars farfar, riddaren Magnus Trottesson, på sina barns i första giftet vägnar ett arfskifte med deras halfbroder på mödernet, riddaren Gustaf Leksson, rörande de egendomar deras moder Katarina Olofsdotter ärft efter sin dotter, Ingrid Leksdotter. Enligt detta skifte skulle Gustaf Leksson behålla åtskilliga gårdar i Upland, Södermanland, Vestmanland, Nerike, Öster- och Vestergötland, men afstå till sina halfsyskon gården Solvik i Kerrbo socken i Vestmanland. Efter nu sålunda nämnda gård Solvik var barnens möderne, tillföll den, sedan de aflidit barnlöse, deras halfbror på mödernet, Gustaf Leksson, och icke deras halfbror på fädernet, Karl Magnusson, konung Gustafs morfars far. Konung Gustaf hade icke dess mindre (1558) tagit gården i besittning, men af Nämnden tilldömdes den nu [3]) riddaren Jöran Finke, som visade att gården tillhört hans hustru »i sjette mans häfd» [4]).

---

[1]) Den 13 Maj 1562 (Rasm. Ludv.):

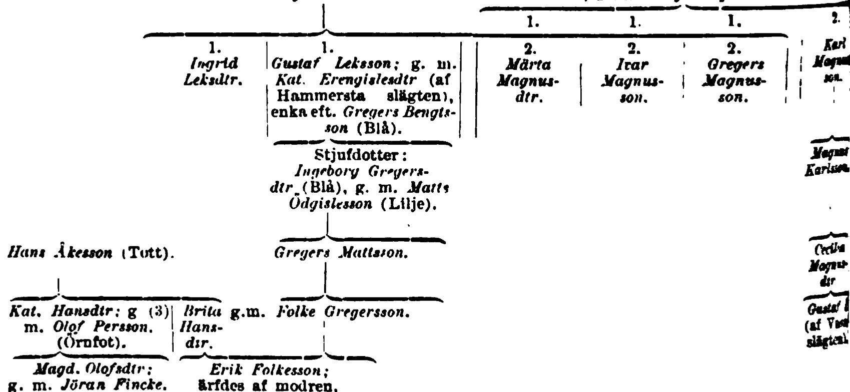
Eskil Isaksson, lagman i Upland.

Knut Eskilsson, lagman i Upland.	*Nils Eskilsson* till Djursholm.
Fru *Dorotea*, g. m. *Krister Johansson*.	*Axel Nilsson*.
Hustru *Brita*, g. m. *Mats Persson* i Upsala.	*Gustaf Banér*.

[2]) Se Svenskt Dipl. fr. 1401, N. 133.

[3]) Den 1 Mars 1561 (Rasm. Ludv.)

[4])

Biskop Hans Brask hade af Erik Perssons på Malma fränka tillbytt sig 2 gårdar Skattna i Kullersta socken i Östergötland, i st. f. Linköpings domkyrkas jord i Valla by. Dessa två gårdar tog konung Gustaf i sakfall efter biskopen, och domkyrkans f. d. jord i Valla indrogs till kronan, men som konungen på detta sätt kommit i besittning af »begge parterna», tillerkände Nämnden Erik Persson rätt till de förstnämnda båda gårdarna [1]). Mellan tre och fyra hundra gårdar blefvo på detta sätt föremål för Nämndens rättskipning. Detta antal synes väl icke synnerligen stort, ifall man jämför det med t. ex. de adliga förläningar, konung Gustaf utdelade, men onekligen sprider denna Nämndens räfst ett mycket egendomligt ljus öfver Gustafs sätt att afgöra frågor om eganderätten [2]).

— — — —

Sedan Hertig Johan efter sitt frieri till prinsessan Katarina kommit i ett allt vänskapligare förhållande till konungen i Polen, var det icke att förmoda, att Erik länge skulle kunna återhålla utbrottet af sina aldrig kufvade misstankar mot sin broder. Det såg i början ut, som om hertigen förmått att i någon mån blidka Eriks fiendtliga sinnelag mot Polen och åtminstone för tillfället sätta en gräns för de då pågående fiendtligheterna i Lifland. Konungen lät nämligen (våren 1562) »för sin käre broders, den högborne furste och herre, herr Johans flitiga och kärliga förböns skuld», tillskrifva konungen i Polen löfte om stillestånd intill midsommar, men knappast hade Johans sekreterare afrest med detta bref, förrän Erik, dertill föranledd af nyss ingångna underrättelser om Claes Kristerssons (Horn) påbörjade belägring af Pernau, och i full öfverensstämmelse med sin vanliga oefterrättlighet i afseende på utfärdade löften och befallningar, afsände Nils Sture till Finland med uppdrag att söka genom fintlig list åter komma i besittning af konungens bref och derpå anbefalla Horn att med all kraft fortsätta belägringen [3]) Det penningeunderstöd hertigen lemnat konungen

[1]) Den 6 Mars 1562.

[2]) Största delen af dessa gårdar voro adeln tillhöriga. Det är att hoppas och förmoda att Nämndens dombok snart blifver i tryck utgifven, och torde då en fullständig tabell å dessa till adeln och andre återdömde gods, upprättad efter Rasmus Ludvigssons register, såsom kompletterande domboken, blifva densamma bifogad; vi hafva derföre inskränkt oss till de anförda exemplen.

[3]) Instruktionen för Nils Sture är tryckt i Handl. rör. Skand. Hist. IX, 56 o. ff. Se vidare Annerstedt, Grundläggn. af Sv. väldet i Livland 1558—1563, sid. 60 o. ff.

i Polen och slutligen hans giftermål, hvilket han, enligt Eriks ord, fullbordat »både sig sjelf och riket till förderf», föranledde konungen till det beslut, att genom Jöran Persson anklaga honom inför ständerna, och då Johan å sin sida sammankallade den finska menigheten till Åbo och der framlade icke mindre svåra beskyllningar mot konungen, var signalen gifven till den brödrastrid, om hvilken några af de mörkaste bladen i Sveriges historia veta att förtälja. Länge dröjde det icke förrän hertigen var Eriks fånge.

Redan under våren 1563 började Jöran Persson att genom sina spioner uppspåra hertigens anhängare såväl i som utom Sverige. Den förste af dem, hvilka blefvo af Jöran Persson instämde inför Nämnden, var Johan Bertilsson [1]), af honom anklagad för att hafva med spotska ord och hånfullt tal emot konungen förolämpat hans höghet och kungliga värdighet. Hans brott var att han »sagt sig veta den, som H. K. M:ts närförvandt vore, den der sökte efter H. K. M:ts lif och välfärd, och som skulle innan michelsmessan beflita sig att hafva Sveriges rike inne». Dessa ord, intygade af tvenne vittnen, voro nog för att bringa honom om halsen. Han insåg helt visst att det skulle tjena till intet att söka försvara sig, ty de enda ord, som under ransakningen undföllo honom, voro: »Gud förlåte hertig Johan, som mig hafver detta kommit uppå». — Detta är allt hvad Nämndens protokoll hafva att berätta om denna ransakning. Från annat håll omtalas huru den anklagade medelst tortyr tvingades att svara ja till alla de anklagelsepunkter, som framstäldes, hvilka han dock åter i dödsstunden förnekade, då han på Södermalm lades på 5 stegel [2]).

Bland hertigens anhängare följde dernäst i ordningen Nils Birgersson, hvilken anklagades [3]), likaledes af Jöran Persson, för att hafva tillrådt hertig Johan, då denne utan konungens vetskap och tillstånd afrest till Danzig, att trots det förbud från konungen, som der mötte honom, fortsätta sin tilltänkta resa till Polen samt att undsätta den polske konungen med 35,000 daler, hvarigenom denne blifvit stärkt i sitt onda förehafvande emot Sve-

[1]) Domb. d. 14 April 1563. Han har ansetts tillhöra slägten Hästesko, men senare författare bestrida detta och uppgifva honom vara son af Bertil Håkansson Slang (Bomansson).

[2]) Girs, Erichs den XIV Chrönika, sid. 26.

[3]) Domb. d. 21 Maj n. å. Det var dennes gårdar i Småland och i Björneborg som, såsom ofvan blifvit nämndt, af konungen tilldelades hans anklagare. Allt hvad han egde i Finland upptecknades och hans gård i Björneborg inventerades af Lars Michelsson i Åbo, som derom redogjorde för J. P. i bref af $^{2}/_{5}$ 1564. (R. a.).

riges rike. Dessutom hade han vistats någon tid i Livland och der förnummit mycket, som kunde lända K. M. och riket till skada, men förtegat det, samt derstädes äfven stält sig i fiendens led vid belägringen af åtskilliga slott och fästen. Till de sistnämnda anklagelserna kunde han icke neka, men sade sig aldrig hafva gifvit Johan några rad i afseende på hans polska resa. Nämnden förklarade dock för en afgjord sak att han varit »snarast sagdt brukad i alla Hans Nåds secreta saker», hvarföre hans hufvud föll. Samma öde torde hafva drabbat äfven en annan af hertigens tjenare, vid namn Lasse Michelsson, hvilken öfvergått till honom i stället för att svärja konungen trohetsed och derefter i Livland uppträdt emot konungen [1].

Profossen i Dalarne Marqvard Olsson (Stiernhjelm) i Knifve instämde derefter fogden i Bergslagen Anders Thorbjörnsson, hvilken uppgafs hafva skrifvit ett bref till hertigen, ehuru dess innehåll var obekant. Detta var en tillräcklig anledning att uppväcka misstankar, hvarföre han fördes sasom fånge till Stockholm, men dristade sig att under färden yttra att »hertig Johans fogde fördes fängslig ut, men skulle komma som en grefve upp igen, men profossen skulle komma i galgen». Han hade vidare kallat Marqvards befattning »ett bödels-regemente», tilläggande att det vore »illa försedt, då ett sådant regemente kunde komma öfver Langheden» [2]. En annan af hertigens folk, Hans Skotte, hade på Åbo slott tillfrågat en länsman ifrån Norra Finland, med hvilkendera han ämnade hålla, i fall konungen och hertigen kommo i strid med hvarandra, och da denne afgifvit det lojala svaret: »Med den som kronan bär», hade han invändt: »du, såsom ock flera, bör hålla med den, som lönen ger» o. s. v. [3]). Nämnden behöfde icke länge öfverlägga för att döma desse båda »förrädare» från lifvet.

Dessa 5 dödsdomar voro förebud till hvad som snart komma skulle, då hertig Johan måste öfverlemna sig sjelf på nåd och onåd i sin kunglige broders händer.

Den 12 Augusti nödgades hertigen uppgifva Åbo slott och kort derefter fördes han och hans furstinna på ett af konungens fartyg till Stockholm. Då de ankommo till Vaxholm, möttes

[1]) Domb. d. 17 Juni. Lasse Michelsson skref till J. P:s hustru (13/7 1563) med begäran om hennes förbön, att han måtte få lindring i sitt fängelse och blifva skonad till lifvet. (R. a.).

[2]) Domb. d. 28 Juni.

[3]) Domb. d. 31 Juli n. å. Vid detta tillfälle utgjordes Nämnden af 15 personer.

de af några bland konungens förtrogne under anförande af den person, som utan tvifvel var den lämpligaste för ett dylikt uppdrag. Det var Jöran Persson, som här förde ordet, och om den uppteckning af hans tal till hertigen vid detta tillfälle, som blifvit i en afskrift af sonens krönika bevarad [1]), får tillerkännas trovärdighet, hvarpå vi icke hafva skäl att tvifla, om ock ordalagen blifvit något förändrade, synes det att han med ett visst behag fullgjort det uppdrag, som var egnadt att i flera hundra personers närvaro ådagalägga konungagunstlingens stolta myndighet gentemot den fångne hertigens vanmakt. Konungen sjelf hade vid denna tid afrest till krigsskådeplatsen, öfvertygad om att hans egen närvaro derstädes kräfdes. Jöran Persson kunde således anse sig nu företräda konungens egen person, så mycket mera, som han utgjorde en af de personer, hvilka konungen gifvit i uppdrag att under hans frånvaro föra befälet på Stockholms slott och för hvilka den ofvan omtalade instruktionen sedermera utfärdades. Hufvudsumman af hans anklagelsetal mot hertigen var, att denne redan under fadrens regering inlåtit sig i förtroliga underhandlingar med livländarne och sedermera, då staden Reval begärde skydd af svenska kronan, förrådt sina planer att söka utbyta sitt finska hertigdöme emot någon motsvarande del af Livland, för att sålunda undandraga sig det svenska väldet. För att så mycket lättare vinna detta mål hade hertigen knutit förbindelser med konungen i Polen och till och med understödt denne Sveriges fiende med penningar, utan att vilja lyssna till konung Eriks mångfaldiga skrifvelser rörande detta ämne. Då hertigen vidare låtit invånarne i sitt furstendöme svärja sig trohetsed, befästat Åbo slott och vägrat att på konungens befallning hos honom inställa sig, hade han derigenom blifvit orsak till mycken blodsutgjutelse och sålunda väl förskylt den dom, konung och ständer låtit honom öfvergå, o. s. v. Derefter stälde Jöran Persson sina ord till den kringstående menigheten, sägande att denna icke borde finna det sällsamt att se en furste fängslad, som brutit den ed han svurit sin konung.

Hvilket intryck detta tal gjorde på hertigen låter Jöran Persson ganska tydligt förstå i den rapport öfver förloppet, som han till konungen öfversände, der det heter, att hertigen »det med ingen ringa

---

[1]) I Tegels tryckta historia om konung Erik är detta tal uteslutet, men anföres af Celsius efter en af honom (sid. 144) angifven handskrift af samma historia.

besväring höra ville». Hertigen frågade om konungen befalt, att han genast skulle aflifvas, men fick härpå intet annat svar af Jöran Persson, än att han nog skulle derom blifva i sin tid underrättad, men nu tillkom det icke honom att fråga, utan endast att svara på de framstälda anklagelsepunkterna, samt att erkänna sig och alla sina tjenare såsom konungens fångar. Vacklande och uttröttad, så att han var nära att sjunka néd framför sin anklagare, gjorde hertigen den äskade afbönen, hvarefter han underrättades om att konungen utsett Gripsholm till hans förvaringsort. Hans furstinnas hållning vid detta tillfälle är bekant. Sedan Jöran Persson läst inskriften i hennes ring, affordrade han hertigen dess signet, hvilket han lät försegla [1]). Detta skedde den 29 Augusti. Dagen förut hade konung Eriks kammarjunkare Claude Collart ankommit till Stockholm, medförande konungens befallningar rörande hertigens behandling. I öfverensstämmelse dermed förordnades af Jöran Persson och ståthållarne herr Claes Fleming och Mats Törne att med 100 knektar bevaka hertigen »såsom K. M:ts och rikets argaste fiende». Till sällskap erhöll Johan en page och hans hertiginna en »jungfru» och en tjenarinna, hvilka aldrig tillätos lemna dem, utan höllos under samma noggranna tillsyn. Hertigens öfrige tjenare insattes i fängelse på Stockholms slott, der Nämnden snart afgjorde deras öde; de utländingar, nämligen tyskar, polackar och italienare, som varit i hans följe, blefvo skickade till andra orter under säkert förvar, och fruntimren fördes till Eskilstuna. Alla dyrbarheter, som hertigen och hans följeslagare medförde, blefvo uppförda till Stockholms slott, att der förvaras [2]). Jöran Persson uppgifver i nyssnämnda rapport, att ett rykte blifvit utspridt om att hertigens fängslande endast varit »ett spegelfäktande» och att han undkommit till Polen. För att betaga folket denna föreställning, lät Jöran Persson honom vid färden in i Mälaren genom Söderström, sitta på däcket af fartyget, »så att hvar man kunde se honom». Det fanns dock äfven en annan orsak härtill, som Jöran Persson förtiger. Bergen på Södermalm voro för tillfället

---

[1]) Se Werwing: Sigismunds och Carl IX:s historier, sid. 7 not c.

[2]) Ryktet om dessa skatters förvaringsort utspred sig snart och lockade en perlstickare vid namn Jakob, från Schaffhausen, att klättra öfver slottstaket och öppna dörren till »kistesalen». Han bortstal derifrån följande saker, tillhöriga hertigens sekreterare Mårten Harsfeld: två silfverstop, en silfverdagert, en svart kjortel af sidenatlask, en lifkjortel af damask, en flöjels-krage, ett par ärmar af sidenatlask, en flöjelsbonad och en flöjelsmössa. Nämnden dömde honom till galgen (d. 17 Mars 1564).

prydda med kropparna af hertigens redan aflifvade tjenare, hvilkas åsyn han ansåg böra stämma hertigen till ödmjukhet.

Hertig Johans fångenskap på Gripsholm gaf anledning till en särdeles liflig skriftvexling mellan konungen och Jöran Persson. Kort efter hertigens ankomst dit skref Jöran Persson till sin herre, att han ämnade begifva sig till Gripsholm, dels för att med egna ögon öfvertyga sig om att ingen försumlighet egde rum vid bevakningen, och dels äfven för att undersöka huruvida icke möjligen hertigen lyckats föra med sig några »klenodier», med hvilka han »till äfventyrs kunde sig tillköpa och tillocka någre löse bofvar, som mera akta en ringa egennytta än ära och redlighet». [1]) Anledning till en misstanke i detta afseende hade gifvits derigenom, att då Jöran Persson och herr Hans Claesson företogo sig att i Stockholm visitera den proviantbåt, som konungen tillåtit hertigen att ifrån Åbo medföra, anträffade de midt ibland allehanda födoämnen äfven några »slemma kistor, dem man för intet annat än fetalie heller andra sådana akta kunde», men hvilka befunnos innehålla både guld och klenoder och äfven hertigens hemliga kanslihandlingar. Det röjes en viss skrytsamhet i den berättelse, hvari Jöran Persson gaf konungen tillkänna, huruledes hans vaksamma öga denna gång beröfvat hertigen medel »att praktisera och stämpla emot konungen allt det, som ondt är». Också behagade Jöran Perssons mått och steg konungen synnerligen väl. Han befalde denne sin trogne tjenare att ytterligare undersöka alla de saker, som transporterats på den nämnda proviantfarkosten, och att upprätta fullständiga förteckningar på alla dyrbarheter hertigen medfört samt en särskild förteckning på hvad som var hertiginnan tillhörigt. Allt förgyldt silfver, som deribland kunde finnas, blef levereradt till »guldskrädarne» och sedermera, likasom allt oförgyldt silfver, aflemnadt till myntet för att slås till mynt för krigsfolkets behof. Till bevakningens förstärkande afsände konungen ytterligare herr Måns Svensson (Somme) till Vesterby, Jakob Tejt och Erik Finne [2]), för hvilka han den 21 Sept. utfärdade särskild instruktion, hvilken de måste förbinda sig att vid lifsstraff på det noggrannaste iakttaga. Hertigen tillläts icke att gå ut. Hvart han gick inom slottsrummen skulle han åtföljas af nödigt antal knektar, endast i hans enskilda kammare fick han vara allena. Med sina väk-

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. III, 81.

[2]) Konungens bref till Jöran Persson, dat. Jönköping den 18 Sept. 1563.

tare fick han icke samtala, utan särskilde budbärare voro utsedde, hvilka egde att med honom meddela sig. Hvarken honom, hans hertiginna eller någon af deras trenne tjenare var det tillåtet att skrifva eller mottaga bref. Anlände några bref till dem, skulle de genast öfverlemnas till konungen. I hertigens namn lät konungen skrifva bref till konungen i Polen, hvilka väktarne skulle tvinga hertigen att egenhändigt underskrifva. Hertiginnans fangenskap var mildare, ty henne tilläts att med sin fåtaliga uppvaktning promenera i trädgården, dock alltid åtföljd af vakt, som skulle »fliteligen tillse att hvarken hon eller hennes sällskap måtte få tala med någon menniska, antingen med Kongl. Maj:ts kära systrar, de högborna fröknar, eller någon annan».

I afseende på de furstliges underhåll lade konungen högsta vigt vid att de måtte »med mat och öl furstligen och tillbörligen blifva hållne», likasom de kungliga prinsessorna. Fogdarne i de härader, som lågo under Gripsholms slott, blefvo derföre anbefalde att till slottet aflemna hela den årliga räntan i spanmål och fetalier. Om någon försumlighet yppades i afseende på dessa konungens befallningar, blef den allvarligt bestraffad. I början af följande år [1]) fann Jöran Persson anledning att för Nämnden instämma fogden på Gripsholm, Kristoffer Persson, derföre att denne »förringat K. M:ts höghet, namn och dignitet särdeles derigenom att, ehuru K. M. befalt att hertig Johan och i synnerhet hans furstinna skulle blifva nödtorfteligen underhållna i sin fångenskap, hade dock annorlunda skett, så att de, som der i slottet hafva varit, några veckor äro gångne till vattenkannan»; äfven hade han låtit de målningar och löfverk, som voro i de kungliga rummen, förderfvas af röta. Nämnden dömde honom härför att ligga i tornet vid vatten och bröd, så länge K. M. befalde, samt att ersätta den skada han genom sin försumlighet vållat.

Enligt den franske gesandten i Köpenhamn Dançays berättelse [2]) gjorde Jöran Persson hertigen och hans gemål »outsägligt mycket ondt» och var det han, som nekade dem deras dagliga bröd. »Jag har fått veta detta», tillägger Dançay, »af de personer, som hjelpte dem i deras elände». På ett annat ställe yttrar han, att Jöran Persson »genom falska rapporter gjorde hertigen af Finland allt mera misstänkt och förhatlig för konungen.»

[1]) Den 27 Februari 1564.
[2]) Discours de la prise du roy de Suede». Afskr. i R. a.

Då Jöran Persson ankom till Gripsholm, fann han att den anbefalda strängheten vid hertigens bevakande icke blifvit iakttagen, hvarföre Claes Fleming och Mats Törne fingo uppbära hårda ord. Hertigen vistades nämligen då »uti det stora torn ofvanpå Kansliet» [1]), och då Jöran Persson ingick i det åt hertigen utsedda rummet »i lilla tornet, mellan Astract-salen och Stora Borgestugan», befans halfva golfvet der hafva sjunkit ner, så att man derifrån kunde komma ner i källaren. Huruvida detta var gjordt med mennisko-hand var enligt Jöran Perssons tanke icke lätt att se [2]), men i sin rapport härom till konungen säger han, att han nog skulle snart blifva derom underrättad, »förty jag hafver mine kunskapare derpå ute» [3]). Genom fönstergallren kunde en karl krypa ut. Jöran Persson lät genast murare och handtverkare sätta detta fängelserum i stånd och tillmura den dörr, som ledde ut till »Astract-salen».

Under det han var dermed sysselsatt, kom det ena budet efter det andra från hertigen, som önskade tala med honom. Jöran Persson svarade, att han ej kommit för att besöka hertigen och ej heller hade något att säga honom, men då hertigen slutligen påstod sig hafva något att tillkännagifva, som angick K. M:t och hela Sveriges rike, besökte Jöran Persson honom, dock icke ensam, utan i sällskap med Fleming, Törne och Rasmus Ludvigsson. Med den hånfulla stolthet Jöran Persson här visade

---

[1]) Näml. kyrk- eller teatertornet.

[2]) Det skick, hvari detta bref skildrar det s. k. »lilla tornet», föranleddes säkerligen deraf att byggnaden och iordningställandet invändigt af tornet aldrig blifvit fullbordade, och ingalunda deraf att detsamma af ålder hunnit förfalla, hvilket senare äfven derföre vore orimligt, att tornet i ingen händelse då kunde vara äldre än 20 år. Slottets fyra torn benämnas nämligen i 1562 års räkenskaper för Gripsholm: *Konung Eriks torn, Hertig Johans torn, Hertig Magni torn* och *Gustaf Olofssons* (*Stenbocks*) *torn.* Häraf synes, att de båda förstnämnda tornen icke erhållit sina namn deraf att de tjenat som fängelser åt de båda personer, efter hvilka de blifvit uppkallade, utan att konung Gustaf gifvit dem namn efter sina dåvarande trenne söner och sin svåger Gustaf Olofsson. Att denna heder vederfarits svågern, tyder på att namngifvandet af tornen antagligen skett förr än någon af de yngre sönerne blifvit född, sålunda vid pass 1542. Skulle vi våga en gissning hvilka af tornen buro det ena eller andra namnet, så torde tornens olika storlek böra vara den antagligaste ledningen härvid och i följd häraf Kyrk- eller Teater-tornet, såsom det största, hafva benämnts kung (hertig) Eriks torn, Klock- eller Griptornet hertig Johans, Vasatornet hertig Magni, och det minsta, eller det sedermera s. k. Fängelse- eller Konung Eriks torn hafva benämnts Gustaf Olofssons. Utan tvifvel är det detta sistnämnda torn, som först år 1562 blef till sin yttre byggnad fullbordadt och hvartill, enligt detta års räkenskaper, åtgingo 14,680 tegel, 1099 lass gråsten och 31 läster kalk. Det skulle då också vara detta torn, hvarom Jöran Persson i sitt nyss anförda bref talar. (Meddeladt af framl. aktuarien, grefve A. T. G. Oxenstierna).

[3]) Denna rapport är tryckt i Handl. rör. Skand. Hist. III, 86.

emot hertigen, stämmer icke väl öfverens den uppenbara feghet han på samma gång lade i dagen. Då hertigen önskade att få tala med honom afsides, vågade han icke skilja sig ifrån sitt sällskap, emedan, såsom han sade, »han icke fulleligen viste hvad hertigen hade med honom i sinnet». Hertigen klagade då öfver att hertiginnans katolske prester icke fingo besöka dem, hvilket Jöran Persson sade hafva skett till hans eget bästa, och då hertigen vidare för Jöran Persson uttryckte sin sorg öfver att man skiljt hans (naturliga) barn [1]) ifrån honom, hade denne genast det hjertlösa svaret till hands, att detta skett endast af omtanka för hertigens eget bästa, »emedan han utaf sina barn intet annat hade än oro». Då det rum hertigen nu bebodde var så beläget, att han kunde se hvilka personer, som anlände till slottet, och ibland dem äfven blifvit varse Jöran Perssons hustru, som åtföljde sin man på denna färd, sände hertigen och hans gemål henne hvardera en guldkedja, med bön att hon derföre ville anskaffa linnekläder åt barnen. Jöran Persson tog dessa båda kedjor, emedan, såsom han till konungen yttrade, han väl viste, att de icke tillhörde hertigen utan konungen, men hemstälde på samma gång underdånigst till K. M:ts behag, huruvida han icke skulle vilja tillåta det äkta paret att behålla dem.

Den vigtigaste angelägenhet hertigen hade att meddela Jöran Persson vid detta besök, synes hafva varit förespeglingar om att genom hertigens bemedling en fördelaktig fred skulle kunna erhållas med Polen, hvarom han önskade att konungen måtte blifva underrättad, skjutande i annat fall skulden härför på Jöran Persson. Såsom ett ytterligare bevis på sin vaksamhet hade denne nu äfven tillfredsställelsen att få till konungen öfversända tvenne bref till det fångna fursteparet ifrån prinsessan Cecilia, hvilka han lyckats uppsnappa. Till tack för allt detta erhöll han af konungen det vitsord, att han »uti allt troligen och väl handlat och bevist sig som en ärlig karl», jämte försäkran om konungens gunst och nåd. Konungen befalde honom att ofta förnya sina besök på Gripsholm samt att gifva hertigen tillåtelse att skrifva till konungen angående de polska angelägenheterna, såsom han hade begärt, ehuru konungen sade sig förstå,

[1]) Då hertig Johans äldsta barn med hertiginnan var Isabella, född 1564, och den odaterade skrifvelse från Jöran Persson till konungen, hvarur ofvanstående skildring är hemtad, tydligen härleder sig från slutet af Sept. 1563, kan hertigen icke hafva åsyftat några andra barn än hans naturliga, Julius, Lucretia och Sofia Gyllenhjelm. (Se Handl. rör. Skand. Hist. III, 90, not).

att brefven endast skulle komma att röra hans enskilda förhållanden. I fall hertigen ville skriftligen afträda de slott, han innehade i Livland, samt godvilligt underskrifva de af konungen förelagda, ofvan omnämnda brefven till konungen af Polen, hvilka synas hafva handlat om Johans tillfångatagande, berättigade konungen Jöran Persson att åt honom äfven upplåta den s. k. »Astract-salen», hvilken gränsade till det rum, hvari hertigen fått befallning att vistas. Först i November månad lyckades det Jöran Persson och herr Hans Claesson att förmå hertigen att underskrifva och aflemna dessa bref. Jöran Persson begagnade sig af tillfället att, på samma gång han meddelade konungen den angenäma underrättelsen härom, utbedja sig tillstånd att få anamma de böcker, som anträffats bland hertigens tillhörigheter, hvilket äfven beviljades, dock med förbehåll att Johan först skulle deribland få utvälja dem, hvilka han önskade att för egen räkning behålla.

Medan fängelset på Gripsholm iordningstäldes åt hertig Johan och hans gemål, hade hans fångne tjenare och anhängare erhållit sin dom. Med dem blef processen icke synnerligen långvarig. Den 1:a September, således endast några få dagar efter Johans ankomst till Sverige, blefvo de framförde inför Nämnden, hvilken då sammanträdt på rådhuset i Stockholm. Att Jöran Persson dröjde någon tid, innan han stälde i ordning hertigens fängelse på Gripsholm, härledde sig utan tvifvel deraf, att han var upptagen af anklagelserna mot desse män, som »fört avog sköld mot fäderneslandet, då de gjort gemensam sak med konungens broder, rikets hätske och högste fiende». Nämnden var denna gång talrik. Utom de vanliga bisittarne Clemet Hansson, Blasius Olsson m. fl. märktes der nu äfven herr Dionysius Beurreus, herr Sten Svantesson (Sture), herr Olof Gustafsson (Stenbock), herr Nils Krumme, Rasmus Ludvigsson och andre. Sålunda hade Jöran Persson, — ty nog var det väl han, som under konungens frånvaro ledde det hela — förstått att föra tillsammans några betydande män af adeln, och derjämte ett icke ringa antal ofrälse. Det var också en princip-fråga af högsta vigt, som nu förehades. Hertig Johan satt fången i öfverensstämmelse med ständernas dom. Kunde man nu äfven bringa det derhän, att hans anhängare i någon större skala bragtes om halsen, så borde väl till en början all fara från detta fruktade håll vara lyckligen undanröjd, på samma gång som de lifdömdes betydliga antal

ansågs icke böra lemna plats för några tvifvel om vidden af deras brott, men i stället på ett verksamt sätt varna för efterföljd. Här var sålunda ett passande tillfälle för Jöran Persson att tillämpa sin blodiga statskonst. Några år senare, da ställningen i landet tagit en förändrad gestalt, hördes han, vid åsynen af de mot Stockholm antågande hertigarnes fiendtliga härsmakt, förebrå sin konung att icke hafva följt hans råd att för alltid göra sig qvitt sin upproriske broder, då han en gång lyckats få honom i sitt våld. Det berättas att Erik då erkänt, att Jöran Perssons blick förmått att tränga djupare in i hans framtida öde än hans egen, och att han uttryckt sin ånger öfver att icke den gången hafva lyssnat till sin hänsynslöse rådgifvare. Det nämnda rådet står i det tydligaste sammanhang med det sätt, hvarpå Jöran Persson, under konungens frånvaro, sökte att genom dessa ransakningar befästa sin herskares tron. En jämförelse mellan Jöran Persson och konungen erbjuder sig sålunda här. Å ena sidan står den skarpsynte statsmannen, som ansag alla medel tillåtliga, hvilka kunde befrämja konungens makt och medföra seger öfver hans fiender, och derföre, utan ett ögonblicks betänkande, ifrade för en skräckregering, såsom den genaste vägen till detta mål. Samhällets enskilda medlemmar, höge eller låge, betydde föga i denna statskonst. Vanan att se blodströmmar flyta samverkade med ett af naturen mot alla menskliga känslor beväpnadt sinnelag, och bragte det derhän, att det för hans samtid lättfattliga systemet blef besinningslöst tillämpadt. Å andra sidan bildar häremot konungens ständigt vacklande och obeslutsamma karaktär en motsats, som skulle hafva blifvit ännu skarpare, i fall icke en medfödd och af psykiska förhållanden utvecklad misstro, parad med oförmåga att hålla fast vid en gang fattade beslut, fört honom i armarna på den gunstling, hvars trohet och öfverlägsenhet i många afseenden han måste hafva insett och erkänt. Utan att vackla gick Jöran Persson mot sitt mål att utrota dem, som man betecknade såsom Eriks inhemske fiender, under det att denne endast stälde till oreda i krigsföretagen mot de yttre fienderna. Den krönte teckentydarens vankelmod sticker bjert af mot den obevekliga och oemotståndliga kraften hos den djerfve, in i framtiden blickande inqvisitorn vid hans sida, och visst är, att hos den senare fans en handlingarnas följdriktighet, som, om den icke i lika mått saknats hos hans herskare, hade kunnat snart nog bringa till verklighet de planer om ett ur

stridstumlet räddadt, starkt och tryggadt vasa-välde, hvilka de båda med lika ifver men med olika kraft omfattade.

I korthet vilja vi uppräkna några af de nu anklagade och deras brott.

Claes Andersson hade i det längsta visat sig trofast mot hertigen och fält sådana ord, som att »K. M:t icke skulle vara tjenlig till att bära kronan i Sverige, utan viste han väl en annan, som dertill vore skickligare, och ville gerna vara den, som skulle taga kronan från konungens hufvud och sätta den på hertigens»;

Nils Skalm »hade sig uti lika måtto förhållit med ord och gerningar, såsom en skälm och menedig förrädare, och fört utländsk här in på sitt fädernesland»;

Liunge Larsson hade med råd och dåd befordrat hertigens förrädliga förehafvande, »såsom alltid i hans kammare tillstädes»;

Bertil Eriksson, Hans Henriksson, Henrik Tomasson och Mårten Myntmästare hade ock utan tvifvel varit medvetne om hertigens anslag, alldenstund de varit brukade i hertigens sekreta saker, men bevisat sig otrogne mot konungen, emedan de icke gifvit sådant tillkänna, synnerligen den sistnämnde. Äfven hade Henrik Tomasson, haft några tusen mark örtug i sitt förvar sedan Åbo slott uppgafs, och utdelat dem åt hvilka han velat, särdeles åt fångarne »här i vaktmästarestugan»;

Ture Ulfsson hade blifvit röjd af ett hertigens bref till honom, som nu förvarades i kansliet;

Mårten Olsson och 19 andre [1]) hade varit med hertigen inne på Åbo slott under belägringen och stridt emot konungens knektar, samt sålunda fört avog sköld mot fäderneslandet;

Herr Nils, prest i Uskila, hade rymt från konungens trupper och omtalat deras annalkande för hertigen, och sålunda tjenat som spion;

Herr Mats, prest i Töfvesala, hade fråntagit »de fattige män från Töfvesala», som bevistat den senaste herredagen i Stockholm, »det K. M:ts försvarsbref», som de vid sin hemkomst skulle uppläsa för allmogen, samt sändt det till hertigen och förhindrat dess uppläsande [2]), på det att icke menige man måtte lockas till att gifva sig under konungen.

---

[1]) Uppräknade i bilagan.

[2]) Äfven en annan prest, herr Måns i Jumala på Åland, blef af fogden på Kastelholm, Joen Larsson, i bref till Jöran Persson, anklagad och den 1 Dec. 1563

Enligt »Sveriges beskrifna lag och den dom, som af riksens ständer på herredagen i Stockholm besluten vardt», dömdes dessa 30 personer »att straffas till lif och gods, efter 7 och 8 kap. i Högmålsbalken».

Jöran Persson skyndade sig att meddela konungen utgången af denna rättegång. För tvenne af de lifdömde sökte han att utverka konungens benådning, nämligen för Bertil Eriksson, »som icke alldeles gillat hertig Johans handel», och för Peder Hansson, en af de under striden på Åbo slott tillfångatagne, och lyckades häri. Sjelf befalde konungen att Hans Henriksson skulle frikännas, och om sex af dem, hvilka blifvit gripne på Åbo slott, infordrade konungen närmare upplysningar, för att afgöra huruvida icke äfven de borde benådas [1]). Om detta sedermera skett veta vi icke, men visst är att Jöran Persson icke länge lät uppskjuta verkställandet af de öfriges dom, ty något vidare om dem förekommer icke i de senare brefven, som vexlades mellan konungen och honom. Ett åsyna vittne säger ock härom: »det var ett ömkeligt spektakel att skåda på det halshuggande och steglande, som vederfors hertig Johans tjenare i staden och på malmarne; jag och mången med mig kunde icke utan gråtande ögon se't» [2]). Detta lär hafva skett, såsom vi ofvan nämnt, innan Johan fördes från Stockholm.

Hvad de utländske fångarne angick, befalde konungen Jöran Persson att fortfarande låta strängt bevaka dem, dock skulle de, som egde någon förmögenhet, tillåtas att friköpa sig och efter aflagd ed träda i konungens tjenst. För de öfriges väktare bestämde han, att den, som lät 1 fånge undkomma, skulle sjelf träda i dennes ställe i fängelse, och om 2 lyckades rymma, skulle han mista lifvet.

---

inför Nämnden instäld, för att hafva förbjudit sine sockcnemän att vid hemkomsten från samma herredag omtala hvad som blifvit der afhandladt angående hertigens stämplingar. Af brist på bevis och emedan han alltid uppfört sig som en rättrådig undersåte blef dock denne frikänd.

1) Riksreg. d. 18 Sept. 1563. I ett bref till Jöran Persson af d. 14 Dec. s. å. befaller konungen att tvenne andre af hertigens tjenare, Lasse Larsson och unge Claes Kristersson (Jägerhorn) skulle tillsvidare benådas.

2) Sven Elofssons Paralipomena, i Handl. r. Skand. Hist. XII, 139. Att någon skonsamhet dock visades de lifdömdes enkor och barn synes af ett Nämndens utslag af d. 8 Januari 1564, hvarigenom hustru Anna, enka efter en af de aflifvade, Jon Vestgöte, tilläts att behålla sina fäderneärfda gårdar. Hustru Benkta på Hoiko i Nyland, moder till ofvannämnde Liunge Larsson, klagade inför Nämnden ($^2/_2$ 1564), att Ture Persson fråntagit henne en gård, som han förmenat sig hafva erhållit af K. M:t, såsom förverkad af hennes son. Då hon dock förklarade, att intet arfskifte efter hennes man ännu egt rum, dömde Nämnden att detta först skulle försiggå, innan Ture Persson kunde göra sina anspråk gällande.

Ännu ett offer föll bland hertigens partigängare, ehuru icke förr än följande år [1]. En man vid namn Jöns Jute hade nämligen under en »kollation» [2] uti flera personers närvaro yttrat att »den oenighet och krig, som varit mellan K. M:t och hertig Johan, hafver K. M:t uti egen person samt Jöran Persson icke allenast vållat, utan det diktat och stämplat, på det att K. M. måtte igen bekomma det goda och feta landet Finland under sig och kronan och från hertigen, och detta är skett med sådana medel, att K. M. hafver hemligen utsett herr Henrik Claesson (Horn) och Herman Fleming, hvilka skulle allt detta tillvägabringa och skulle göra hertigen uppstudsig mot K. M., hvilket bevisas bl. a. deraf, att nämnde herrar nu tillåtits att gå löse, hvart dem synes.» Han hade vidare kallat konungen en narr och påstod, att de inför rikets ständer emot hertigen framlagda beskyllningar icke kunde bevisas.

Under det att rättegångarna mot Johans parti pågingo, var, såsom ofvan är nämndt, konungen i härnad. I Juli månad 1563 hade han mottagit konung Fredriks krigsförklaring och genast utdelat befallningar åt Dala-fogden Mikel Helsing och Jöns Ingemarsson att förbereda ett infall i det nordliga Norge, under det att han sjelf beslöt sig för att draga ner till Vestergötland. Han lemnade Stockholm den 21 Augusti. Dessförinnan [3] hade han genom Jöran Persson äskat Nämndens förklaring, huruvida han med fog och rätt kunde lägga beslag på jutegodsen, hvarom vi förut talat. På samma gång Nämnden besvarade denna fråga, dömde den tvenne adelsmän från lif och gods, nämligen Lasse Jönsson på Vallnäs och Thure Olofsson, hvilka öfvergått den förre till de danske och den senare till hertig Johan.

Sällan har ett rikes alla gränser varit så blottstälda för en fiendtlig makts anfall, som Sveriges i denna danska fejd. Utanför Kalmar var den gamla mötesplatsen för flottorna. Utefter rikets södra gräns voro smärre fiendtliga truppafdelningar flerstädes sammandragna, som man fruktade lätt skulle kunna blifva förstärkta och som injagade stor fruktan hos de svenske gränsboarne. De danske öfverlöparne voro ofta grofva brottslingar,

[1] Domen afkunnades den 26 Augusti 1564.
[2] Då man spelte »Brutt Seqnens».
[3] Den 9 Juli.

hvilka flytt undan det straff, som i deras hemland hotade dem, och bidrogo att underhålla den förskräckelse för danskarnes grymhet, som, enligt till Jöran Persson insända spionberättelser, hade bemäktigat sig den svenska allmogen. Elfsborg var en af de vigtigaste punkterna på den svenska försvarslinien, der man alltid måste vara beredd på ett hufvudanfall. Dessutom var hela den norska gränsen osäker. Det var att antaga, att danskarne icke skulle försumma att värfva norska knekthopar för att med dem göra öfver fjällen ett infall i det ganska värnlösa Norrland. Det hade fordrats kloka öfverläggningar och en lugn besinning för att under sådana omständigheter klart uppfatta ställningen och uppgöra sådana planer för krigsoperationerna att icke den visserligen af föregående fejder ansträngde, men dock alltid vaksamme fienden skulle få öfvertaget. Konung Erik var icke mannen att utföra ett sådant värf.

Det tillhör icke vårt ämne att steg för steg följa konung Erik på hans krigiska bana. Några anknytningspunkter erbjuda sig dock, vid hvilka vi vilja något uppehålla oss. De låta oss tillfyllest skåda den bedröfliga oreda och planlöshet, som rådde i hans befallningar och åtgärder under detta nordiska sjuårskrig, och som tillfullo berättigade hans rådgifvare att under krigets senare afdelning söka hålla honom så aflägsen från krigsskådeplatsen som möjligt. Inga beräkningar uppgjordes öfver tillgången på den proviant, som i de olika landsändarne borde indrifvas för arméns och flottans behof[1]. Vapen och ammunition anskaffades antingen i sista stunden eller alldeles icke. Då en höfvidsman anlände till en provins för att der uppbåda knektarne, hade nyss förut en annan med dem aftågat till annat håll. Knappt hade den ena befallningen blifvit afsänd, förr än den efterföljdes af en fullkomligt motsatt, o. s. v. Under sådana förhållanden var det icke svårt att skjuta skulden för ett företags olyckliga utgång på dem, hvilkas enda fel dervidlag var att de icke kunde göra det omöjliga. I det längsta borde dock folket icke blott hållas i okunnighet, om någon seger blefve fienden beskärd, utan äfven genom falska uppgifter bibringas öfvertygelsen om att lyckan åtföljde konungens vapen. Konungen

[1]) Så anmälde t. ex. Sigvard Kruse i bref till Jöran Persson, dat. Elfsborg d. 3 Juni 1561, att då han i Vestergötland skulle indrifva kyrkotionden för skeppsflottans behof, befans större delen af spanmålen förut bortförlänad o. s. v. (R. a. Acta Hist.).

befalde derföre ståthållarne i riket att *»alltid* utsprida det rykte, att lyckan och segervinning är på Kongl. Maj:ts sida och alltid låta komma ryktet ut, efter som man såge gerna ske skulle, dock så att det är något när likt» [1]).

Den 1 September (1563) anlände Erik till Söderköping. Der möttes han af underrättelsen om att konung Fredrik med sin hufvudstyrka lägrat sig utanför Elfsborg. Icke långt förut [2]) hade Nämnden dömt till döden »K. M:ts köpmän» i Elfsborg och Norrköping, derföre att de icke i tid anskaffat så mycket kläde, som krigsfolket der i trakten behöfde, utan sålunda varit orsaken dertill att, då knektarne skulle användas emot fienden, »voro de blotte och nakne och förderfvade af frost och köld.» Då konungen nu anlände till Söderköping, inträffade dessutom det missöde, att Gilius Byssegjutare och arkliskrifvaren Gorgonius, som fått befallning att med arkliet och rustkammaren inställa sig i Söderköping före konungens ankomst, icke hördes af. Konungen misstänkte dem genast för förräderi och befalde Jöran Persson att, om de »på detta brefs datum» (= 1 Sept.) ännu voro qvar i Stockholm, straffa dem såsom förrädare, »efter det icke annat vara kan, än att något sådant måste med dem vara på färde». Jöran Persson var icke sen att efterkomma befallningen. Ransakningen inför Nämnden företogs genast och slutade med att Gorgonius blef dömd till döden. Elfsborg gick förloradt, såsom konungen sade, endast för Gorgonii skuld. I det bref [3]) till ståthållarne på Stockholm, hvari konungen fortfarande besvärar sig öfver denne arkliskrifvare, heter det bl. a.: »Vi kunna oss ännu icke nogsamt utöfver honom (Gorgonius) besvära, alldenstund vi hafva ännu icke bekommit till den minsta nagel, derigenom vi nu äro qvitte vordne med Elfsborgs slott.» Han beklagar sig vidare öfver att han varit tvungen att ligga och vänta i Söderköping och Linköping i stället för att komma Elfsborg till undsättning, men, säger han, »vi kunde ingen vardt komma, alldenstund här är intet för handen, hvarken hafva vi folket tillstädes tillfyllest; det lilla som här är det är

[1]) Instruktionen af d. 1 Nov. 1563. Mycken vigt lade konungen i allmänhet icke på att hans ord skulle befinnas trovärdiga. När t. ex. fråga var om att kontrollera det gods, som hans tjenare tillröfvat sig på det »narviska» farvattnet, befalde han att man skulle infordra utförliga förteckningar derpå af dem, som det förlorat, under falska försäkringar om att man tänkte återgifva dem deras tillhörigheter.

[2]) Den 10 Juli.

[3]) Af d. 14 Sept. 1563. Riksreg.

mestadels utblottadt, utan värjor, intet krut är här till hands och ganska litet skytt».... I detta bref förebrår han Jöran Persson att icke redan hafva fullföljt den dom, som afkunnats öfver Gorgonius. Alltför tydligt framlyser här konungens ifver att få denne man undanröjd, på hvilken han skjutit skulden för den olycka, som nu drabbat fosterlandet, och hvilken han misstänkte vara köpt af hertig Johan. I slutet af samma bref ådagalägger konungen hela vidden af sin olyckliga belägenhet. Han säger sig behöfva »pengar, skytt, krut, lod, harnesk och värjor.» Efter tre dagar afsände han ett nytt bref till desamme, hvari han jämför sitt folk emot fiendens med »en hop får emot ulfvar», och klagar ytterligare öfver att Gorgonius icke undergått sitt dödsstraff. Då man besinnar, att Nämnden dömt honom från lifvet och att detta var konungens vilja, så bör man kunna antaga att ståthållarne på Stockholm, bland hvilka äfven Jöran Persson kunde räknas, icke ansett hans brott hafva varit så stort, att man kunde beröfva honom lifvet. Konungen måste äfven till slut benåda honom, ehuru han skref till ståthållarne: »I haden väl bort låta straffa honom efter den dom I fingen på honom». Då konungen sedermera återkom från kriget, väcktes naturligtvis frågan om Elfsborgs förlust ånyo. Nu [1]) gälde det dem, »som varit i befallning och slottslofven» på slottet, hvilka »utan all nöd och trång uppgifvit det!» Nämnden, som funnit denna anklagelse bestyrkt af ett af slottets besättning utfärdadt bref, dömde de anklagade [2]) till förlust af lif, ära och gods, »emedan de alldeles otroligt, oärligt och förrädiskt hafva sig skickat, handlat och förhållit sig, såsom dem ock ingen del fattades, hvarken fetalie, skytt, lod, krut eller annan munition, den de sig med hafva kunnat försvara». Nu hördes sålunda andra ord, än när arkliskrifvaren anklagades.

Redan innan konung Erik aflägsnat sig från sin hufvudstad, hade ett rykte spridt sig, att fiendtligheter vore att vänta i rikets nordliga del. Såsom ofvan är nämndt, hade konungen utfärdat befallning om att från Dalarne anfalla Norge, och ansåg sig derefter icke behöfva hysa vidare omsorger om denna del af landet. Fienden gjorde icke heller nu något allvarligt försök att vinna några fördelar der uppe i Norrland, men att allmogen

[1]) Den 6 Januari 1564.
[2]) Deras namn anföras ej. Befälhafvare på slottet var Erik Kagg; denne lefde ännu i Johan III:s tid.

blifvit uppskrämd af ryktet om fiendens ankomst, synes af ett bref [1]), som fogden Mats Michelsson affärdadt till Jöran Persson, dateradt Norrala (i Södra Helsingland) den 28 Aug. 1563. Han omtalade huruledes han vid sin återkomst från Stockholm fann allmogen försatt i största oro, emedan man trodde sig veta, att jutarne öfverstigit norska fjällen och ämnade göra ett infall i Helsingland. Han erhöll del af den skrifvelse, som kyrkopresten i Torp, Mårten Larsson, utfärdat till sina grannar, innehållande de underrättelser denne erhållit af presterne i Jämtland om att »2000 jutar och ändå flere nalkades i afsigt att bränna och härja.» Mats Michelsson samlade då genast tillhopa bönderne derstädes, väpnade med värjor, drog med dem upp till norra delen af provinsen »der de två vägar komma tillhopa, hvarest fienden skulle komma», uppkastade skansar och lät bygga ett blockhus till försvarets förstärkande. Väl hade han erhållit något krut och kulor af konungen, men, ehuru landet borde vara beredt till försvar mot den väntade fienden, måste han sända ifrån sig ned till konungen hillebarder, hudar och allehanda slags proviant. Denna gång visade sig dock fienden icke. Riddaren Knut Haraldsson (Soop) [2]) intog i förening med den ofvannämnde Mikel Helsing Jämtland och Härjedalen utan motstånd. Jämtland återeröfrades dock kort derefter af den danske höfdingen öfver Throndhems län Evert Bille i spetsen för en norsk här. Vid sitt aftågande ville denne qvarlemna en besättning till landets försvar, men jämtarne erbjödo sig att försvara sig sjelfve [3]).

Lyckans omskiftningar voro hastiga under detta krig. Detta skulle äfven visa sig med den af konungens favoriter, som fick sig uppdraget att anföra krigsfolket mot Norge. Man skulle väl kunnat antaga att någon af Eriks bepröfvade krigare hade fått sig denna vigtiga post anförtrodd, men den, som nu skulle försöka sina i krigets värf förut aldeles opröfvade krafter, var fransmannen Claude Collart. Då Erik inrättade sitt hof på Kalmar slott, var denne en yngling, som blifvit upptagen bland konungens pager [4]). Många år hade icke sedan dess förflutit. Nu hade han emellertid så vunnit sin herres ynnest, att han

[1]) Orig. bland Acta Hist. i R. a.

[2]) Instruktionen för Soop rörande detta årets norska fälttåg utfärdades d. 14 Aug. 1563.

[3]) L. Daae: En Episode af den nord. Syvårskrig, i Nordisk Tidskrift 1867, sid. 135.

[4]) Han omtalas redan 1554 såsom tillhörande hertigens följe (Eriks Diar. i R. a.).

kunde räknas till dennes förtrognaste tjenare, och blef derföre anlitad i åtskilliga hemliga uppdrag. Det var denne man, hvilken sändes af konungen till Jöran Persson med föreskrifter rörande hertig Johans behandling. Det gälde då icke blott att öfverbringa konungens skrifvelser och svar på dem, utan vi kunna äfven af ett förtroligt bref från Collart till Jöran Persson, skrifvet kort efter hans återkomst till konungen, sluta till att mycket blifvit mundtligen öfverenskommet mellan den sistnämnde och konungen, hvari endast den unge budbäraren var invigd [1]).

Den 8 December 1563 gaf konungen honom befallning »att företaga ett tåg in i Norge» och bemyndigade honom att taga befälet öfver knektarne i Upland, Dalarne och Norrland. Den utländske gunstlingen, som nu bar titeln af konungens kammarjunkare, befann sig således hastigt i spetsen för en af landets arméer. Den 26 i samma månad erhöll han ordres att i anledning af norrmännens infall i Jämtland och Härjedalen, tåga dessa provinser till undsättning och använda till truppernas underhåll den gärd, som af Medelpad borde utgöras, samt den boskap Knut Soop der låtit sammanföra, men deremot icke anlita de angränsande provinsernas förråd, hvilka skulle hållas disponibla för andra, särdeles flottans, behof. Den 9 Februari stod han redan inom Jämtlands gräns och tog hastigt i besittning det försvarslösa landet. En vecka senare inträngde han i Throndhems län och mötte icke heller der motstånd, förr än han nalkades Stenviksholm, den enda fästningen i landet, omkring hvilken sedermera hufvudhändelserna i denna afdelning af kriget grupperade sig.

Denna fästning var belägen på en holme vid södra sidan af den bugt, som löper in från den egentliga Throndhemsfjorden mellan Stördalen och halfön Frosten [2]). Med en förvånande lätthet lät kommendanten Evert Bille förmå sig att, utan skottvexling, utrymma fästningen åt Collart [3]). Denna medgång invaggade dock den oerfarne krigshöfvidsmannen i allt för stor

---

[1]) Orig. bland Acta Hist. i R. a.

[2]) Se Daae l. c. sid. 136. Denna episod ur kriget är der skildrad med sådan utförlighet att vi kunna här förbigå den, och endast uppehålla oss vid det, som står i närmaste sammanhang med vårt ämne.

[3]) Måhända skildrades dock icke för konungen denna framgång såsom så lätt vunnen, ty då han kort derefter uppmanade allmogen i Dalarne och Norrland att understödja Collart, omtalade han äfven Stenviksholms intagande, men tillade att det »kostat mycket penningar, skytt, krut och lod». (Riks-Reg. d. 24 Maj 1564).

säkerhet. En dag, i början af Maj, då han befann sig i Throndhems stad, erfor han plötsligt att fienden sjöledes nalkades. Han skyndade tillbaka till Stenviksholm, blef der belägrad, och efter 8 dagars förlopp måste han börja att underhandla med fienden, hufvudsakligen, såsom det uppgifves, emedan den holme. hvarpå slottet låg, fullständigt saknade sött vatten, hvaraf Collart äfven försummat att anskaffa tillräckliga förråd. Annandag pingst, den 22 Maj, uppgaf han i sin ordning slottet, dock icke med samma vilkor att fritt få aftåga, som han beviljat sin företrädare, utan med skyldighet att träda i ett »christligt» fängelse [1]). Det må anmärkas, att han sjelf ansåg det vara omöjligt att erhålla undsättning, emedan fjällvägarna voro i följd af töväder. otillgängliga och de budbärare, han afsändt till Sverige, hade. såsom han förmodade, blifvit af danskarne uppsnappade.

Ett af dessa bud synes dock hafva hunnit fram till konungen. I anledning deraf sände konungen den 24 Maj, således tvenne dagar efter Stenviksholms för honom ännu obekanta kapitulation, bref till Knut Soop med befallning att »tåga öfver fjällen till Norge med det folk, som han utaf Norrlanden uppfordra skulle» och skynda att undsätta Collart.

Några månader derefter [2]) blef detta bref af »K. M:ts förtrogne män och ståthållare» inför Nämnden framlagdt, med anklagelse emot Soop att icke hafva fullgjort konungens befallning. ehuru han »i tid och timma öfverflödeligen derom blifvit befald. hvarigenom han skamligen förrådt K. M:t både om land och folk». Soop upplyste då, att konungens bref icke framkommit till honom förr än den 30 Maj. Collart qvarhölls i Throndhem 14 dagar, men Soop hänsköt till Nämndens bedömande, huruvida det hade varit honom möjligt att på denna korta tid verkställa uppbådet i Norrland och tåga in i Norge. Att han gjort sitt yttersta kunde den norrländska allmogen intyga. Den 4 Juni begaf han sig från sin gård Frötuna, hvarest han varit nödsakad att afvakta sin drabants, Erik Hanssons, ankomst. hvilken först skulle i Norrland hopsamla den fänika knektar. som konungen låtit uppbåda för att medfölja honom på hans krigståg till Vestergötland. Den 6 Juni utlystes landsting i

[1]) Han klagade öfver sitt hårda fängelse, hvilket föranledde Jöran Persson att till honom skrifva ett uppmuntrande bref och ingifva honom hopp om »en snar förlossning». (Orig. i Danska Geh.-Ark. dat. d. 12 April 1565.)
[2]) Den 20 Sept. 1564.

Gestrikland, der folket dock icke kom tillhopa förr än några dagar senare och då endast ifrån 4 socknar. Emedan de, som bodde närmast Garpeberget, ännu icke infunnit sig, befalde han Erik Hansson att begifva sig till dem och sjelf drog han in i Helsingland, der han höll ting med allmogen. Om de svar han erhöll på dessa båda landsting underrättade han konungen följande dag [1]). Allmogen förklarade att icke några lifsmedel funnos, icke heller folk och brukbara vapen, sedan föregående vinter tre utskrifningar der hållits, nämligen först af Collart, derpå af Tönies Olsson och sist af Heimer v. Saltwedel. Hvarken Erik Hansson eller Soop kunde få ut en enda knekt derstädes, hvarföre Soop började underhandla med allmogen om utskrifning af hvarje tredje bonde, men då erhöll han till svar, att K. M:t i egen person gifvit bönderne frihet att icke behöfva draga öfver fjäll eller annorstädes, utan endast utlemna sina knektar, hvilket de nu redan gjort. Soop förestälde dem då deras skyldighet att efterkomma den befallning konungen senast gifvit och undsätta deras kamrater i Norge, samt lyckades slutligen vinna deras samtycke att låta hvarje tredje bonde tåga ut, dock med vilkor, att de skulle förenas med det folk, som Heimer v. Saltwedel hopsamlat der i landet. Den 16 och 22 Juni mötte Soop bönderne i Medelpad och Ångermanland,

[1]) Konungen hade låtit d. 24 Maj utfärda en uppmaning till inbyggarne i Dalarne, Gestrikland, Helsingland, Ångermanland och Medelpad att understödja Collart. Han bad dem deri besinna deras kristliga pligt att komma sina bröder till undsättning och visade dem, af hvilken stor vigt dels för hela landet det vore att behålla den intagna delen af Norge, emedan annars blott en enda hamn vid Vesterhafvet skulle återstå, nämligen Throndhem, så att fienden lätt skulle kunna afstänga tillförseln af salt, kläde och andra utländska varor, dels och i synnerhet för dem sjelfve, emedan, om icke en gräns snart sattes för fiendens framfart, skulle de snart blifva hemsökta med mord och brand, hvarföre det vore klokast att tåga fienden till mötes, då det ju, såsom orden föllo, »är fast bättre att stämma i bäcken än i ån». Han sökte ingifva dem mod och hopp om framgång genom att visa, att norrmännen icke förut ådagalagt något kraftigare motstånd, och genom förespeglingar om ett godt byte, som med Guds hjelp skulle blifva riklig lön för mödan (Riks-Reg). I anledning af Soops första rapport om förhandlingarna med den norrländska allmogen erhöll han en skrifvelse af konungen, dat. Stockholm d. 17 Juni, hvari denne med afseende på den slutliga utgången af Soops första underhandling, yttrar sitt välbehag öfver »den välvillighet, som finnes hos våre trogne undersåter i Norrlanden», och då först meddelar han Soop underrättelsen om förlusten af Stenviksholm och Collarts fångenskap, ehuru han sade sig icke vara fullt säker derpå. Konungen sade sig vidare icke kunna undvara Soltwedels knektar, med hvilka norrländingarne önskade blifva förenade. Han befaller Soop ytterligare att skynda till Collarts befrielse, och medsände en öfverlöpare från Throndhem, hvilken lofvat att föra trupperna öfver fjällen och erbjudit sig att sedan ifrån Skotland värfva fribytare, med hvilka han sagt sig snart kunna återeröfra Stenviksholm. (Riks-Reg.).

hvilka förklarade sig icke vilja draga i fält, förr än de skördat sin säd, ty nu hade de ej annan föda än bark. Han utlottade likväl hvarje tredje man, hvilket, såsom han sjelf uppgaf, var det enda sätt att förebygga ett uppror, hvarvid de sannolikt slagit ihjäl hvarandra. Der två bönder funnos på 1 gård, utskref han den ene efter lt tkastning, och emedan han erhöll förnyade befallningar från ' ingen att skynda på, nödgade han dem att bryta upp den 1 Juli, ehuru de hvarken hade föda eller vapen. De tågade längst upp i Ådalarne och Nordanskog, »efter som landet låg till», så att de hade kunnat vara den 11 Juli i Jämtland, om icke marschen blifvit fördröjd deraf att folket måste söka sin föda under vägen. Emellertid mottog Soop Mats Törnes bud ifrån Gefle, att alla truppafdelningarna skulle mötas i Jämtland, vid olofsmessotiden, och när han derföre fört sitt manskap till Oviken i Jämtland och der afvaktade dalkarlarnes ankomst, började folket ropa, att de icke ville draga till fjälls. Soop och Törne försökte ånyo uppmana dem att icke genom att upplösa sig gifva fienden ökadt mod, utan i stället utkräfva hämnd på jutarne, men de svarade, att de först ville höra hvad dalkarlarne tänkte om detta tåg, klagade öfver brist på proviant och fruktade att om de tågade emot Norge, skulle jämtarne genast falla dem i ryggen. De båda anförarne underrättade dem då, att jämtarne stält borgen och gislan om att vara konungen lydige, hvarefter de slutligen läto förmå sig att bryta upp och nalkas fjällen på sex mil nära. Icke långt ifrån dem befunno sig dalkarlarne, som nu anländt och slagit läger vid Bergs kyrka i Jämtland. Nu nekade desse i sin ordning att gå längre, hvarföre deras befälhafvare infunno sig hos Soop, beklagande sig öfver folkets olydnad och begärande råd af honom. Törne, som då begaf sig åstad till dem, möttes af rop om proviant, ty, sade de, »af barkekakan kunna vi ej längre lefva». Landet var dock alldeles utblottadt, så att inga fetalier kunde erhållas. Dalkarlarne drogo derföre hvar och en hem till sig, sägande »det vara bättre att dö i eget hem än af svält utanför annan mans dörr». Dessa ord spredo sig äfven till norrländingarne och upprepades af dem. Soop och Törne insågo då omöjligheten af att kunna bringa det vidare, i synnerhet då folkets förnämligast af hunger orsakade uppstudsighet ytterligare underblåstes af några från Norge hemvändande knektar, hvilka yttrat, att »de ville förbinda sig att med smör och

hvetebröd till döddagar föda alla, som tågade till Norge och kommo derifrån hem igen». De båda anförarne hade intet annat val än att qvarlemna hvarje tredje man till landtvärn. Desse uppbygde nu skansar och höggo bråtar till gränsens skyddande. Det öfriga folket förlades derefter i lämpliga qvarter, för att afvakta skördens inbergande, hvarefter de sade sig vilja draga man ur huset. Under tiden ankom befallning till Soop att genast begifva sig till Stockholm.

Nämnden ansåg sig icke kunna fälla någon dom öfver Soop, utan hänsköt saken till konungens nådiga betänkande, men Jöran Persson lät sig icke dermed nöja. Den 3 Nov. instämde han Soop ånyo inför Nämnden. Utom den föregifna otroheten under det norska fälttåget, hade han till denna gång samlat nya besvär, af helt annat slag, emot Soop. Nu påstod han nämligen att denne tillegnat sig 17 gårdar och 1 qvarn i Upland, som, i enlighet med Nämndens ofvan afgifna förklaring, tillfallit kronan efter den danske ädlingen Lage Brahes enka, fru Görväll (Farsdotter, Sparre), under föregifvande att konungen skänkt honom dessa gårdar. Detta var en ömtålig fråga, hvari han sannolikt kommit att förtörna sin anklagare, emedan denne befinnes detta år hafva af konungen erhållit i förläning just en af de gårdar i Upland, som tillfallit kronan »i sakfall» efter fru Görväll [1]). Jöran Persson aflade ed på att konungen, »som ville behålla alla kronans gods omkring Upsala», aldrig haft för afsigt att lemna honom dessa gårdar, men möjligen andra», i fall han nämligen skulle uppföra sig troget och ärligt under expeditionen till Norge. Oaktadt slingringarna i Jöran Perssons advokatyr här äro ögonskenliga, kunde Nämnden nu icke längre göra honom motstånd, utan fälde det utslag att »om äfven herr Knut på det flitigaste efterkommit K. M:ts nådigsta befallning (under tåget mot Norge), så hade han dock icke bort, utan större certifikater vidkännas och annamma några gårdar, hvilka honom kunde af K. M:t gunsteligen efterlåtas, mycket mindre de gods, honom sjelf synts behagliga», hvarföre han förklarades hafva handlat såsom den der »ville kronan svikligen dess tillhörigheter afhända». Sålunda segrade i längden Jöran Perssons vilja. Erkännas måste att Soop oförsigtigt blottstält sig för denna anklagelse, då han, endast i förlitande på konung Eriks löften, men utan erhållet för-

---

[1]) Hjulsta i Näs socken, Åsunda härad. Se ofvan, sid. 312—313.

läningsbref, lade under sig dessa gårdar, ehuru detta exempel på djerfva tilltag af adeln under denna tid ingalunda står ensamt. Från och med denna tid försvinner Soops namn ur handlingarna.

Äfven sjökrigshändelserna detta år blefvo föremål för Nämndens domslut. Det missöde som drabbat svenska flottan utanför Öland, d. 1 Juni 1564, då dess hjeltemodige amiral Jacob Bagge måste gifva sig i fiendens händer och hans ståtliga amiralskepp Mars blef skjutet i sank, gaf naturligtvis anledning till allehanda misstankar emot befälhafvarne på de öfriga skeppen, hvilka, såsom det påstods, hade genom att hålla sig högt uppe i vinden, undvikit att deltaga i striden och sålunda lemnat sin amiral i sticket. Saken bragtes såsom vanligt inför konungens Nämnd [1]), hvilken, i närvaro af konungens ståthållare på Stockholms slott Hans Claesson (Bielkenstierna) till Årestad och Benkt Gylta till Påtorp, d. 4 Sept. ransakade om de af konungens sekreterare Erik Matsson (Körning) anklagade »skeppshöfvidsmännen» [2]). Frågan synes hafva varit förut upptagen af Nämnden, under dess vistelse i Dalarne, ehuru protokollen härom saknas, men under den ransakning, hvarom nu fråga är, upplystes det att tre af de anklagades kamrater [3]) blifvit dömde till döden, derföre att de anklagat flere andre höfvidsmän för otrohet. Talrika vittnen framdrogos nu af de anklagade ibland deras egne kamrater och besättningarne på de öfriga skeppen, hvilka intygade att de blifvit med orätt misstänkte för feghet. Befälhafvaren på ett af de minst snabbseglande skeppen bevisade t. ex. att, oaktadt han låtit sätta till alla segel och öfverspola dem med

[1]) Sedan flottan efter slaget vid Öland hemkommit, dröjde det en månad innan den åter gick till sjös. Ehuru den väl behöfde rekryteras, ansåg konungen detta dröjsmål alldeles för långt, sköt skulden på amiralernes feghet och befalde Jöran Persson och Nämnden att derom ransaka. Den 24 Juni skrifver konungen till Jöran Persson, att Nämnden ej velat göra sitt bästa för att de skyldige skulle blifva straffade.

[2]) Desse voro:
Frans Mårtensson och Olof Kammarsven på »Söken»;
Joen Larsson på »Baggen» fördt af Ulf Henriksson;
Jöns Ulfsson;
Jakob Månsson på »Viborgsbarken»;
Hans Ditbmarsk på »Pippingen»;
Peder Öländing på »Lotsmanspinken»;
Simon Henriksson på »Lybiske Boyorten»;
Peder Larsson och Karl Smålänning på »Danska Hjorten».
Det visar sig sålunda att icke blott sjelfve befälhafvarne på skeppen, utan äfven deras underordnade blefvo anklagade för otrohet.

[3]) Nämligen Hans Persson, Peder Svensson, höfvidsman på »Lotsmanspinken», och Erik Andersson.

vatten, för att de skulle blifva tätare, hade han dock icke hunnit fram till att undsätta »Mars» o. s. v. Nämnden frikände dem derföre, ehuru anklagelseskriften var undertecknad af vice-amiralen Claes Fleming och Jöran Persson.

Målet blef dock ånyo upptaget någon tid derefter [1]), då anklagelsen på det häftigaste förnyades. Icke heller denna gång kunde de anklagade fällas, men frågan tog nu en helt annan vändning. Ett allmänt »skrik och rop» började nämligen nu uppstå ibland dem och deras talrika vittnen, att under-amiralen Claes Fleming, som med några af de största och förnämsta skeppen varit i deras slagtordning kommenderad att uppsöka och anfalla fienden, som angripit »Mars», var den förste, som vek undan, i stället för att bispringa nämnda skepp, eller åtminstone hämnas och vedergälla den skada, som drabbat den svenska flottan. Dessutom intygade flere andre, nu tillkallade skeppshöfvidsmän, att så snart flottan återkommit in i skären, hade Fleming (genom Sigfrid Jönsson) låtit tillsäga så väl alla höfvidsmännen som manskapet, att ingen af dem skulle anklaga den andre, om tilläfventyrs någon kunde finnas, som icke bevisat trohet under detta sjötåg. Häraf kunde man sålunda inse, sade de, att amiralen låtit till K. M:t öfverantvarda desse anklagade mera för att derigenom fördölja sin egen feghet, än af någon rättmätig orsak.

Amiral Claes Fleming, som tillika med Jöran Persson anklagat de oskyldige, kunde efter utgången af denna ransakning svårligen undgå att ställas till rätta med anledning af de grofva beskyllningar, som blifvit mot honom af hans underlydande framkastade. Jöran Persson nödgades sålunda uppträda i Nämnden (d. 8 Dec. s. å) emot sin vän amiralen, men gjorde detta på ett sätt, som förvånar genom sin ytterliga undfallenhet. Med några få rader är detta mål i protokollen afslutadt, hvilka här må återgifvas: »Herr Claes Fleming vardt utaf högstbemälte K. M:ts procurator tilltalad om, det han hade så skamligen förlupit och rymt undan fienden den tid »Mars» blef borta ..... Hade ock

[1]) Den 7 Oktober. Under denna senare ransakning tillkommo följande anklagade:

Lasse Jonsson, höfvidsman på »Danska Hector»;
Lasse Olsson på »Böse Läijonet»;
Mårten Henriksson på »Lotsmanspinken»;
Peder Svensson på »Lilien», och
Hans Eriksson, finne.

Jöran Persson några andra vigtiga artiklar emot förenämnde herr Claes Fleming, uppå högstbemälte K. M:ts vägnar att proponera och framsätta, men efter förskrifna Fleming hade låtit anhålla hos K. M. om gunst och nåd, så är H. K. M. dertill gunsteligen bevekt och tillvänder honom sin nåd, vilja och vänskap, med sådana conditioner, att Fleming skulle sig härefter troligare och uppriktigare bevisa i det honom af K. M. blefve befaldt att uträtta, än det härtilldags var skett. Till det andra skulle han afgifva till H. K. M. en underdånig bekännelse om sina brott. Till det tredje skulle han leverera tillbaka, enligt aflagd ed, i K. M:ts skinnkammare de skinnvaror han utan K. M:ts vilja och tillåtelse hade tagit af de lübeckska Narvafararne[1]), och uppfylla de höfvidsmän, som för hans lögnaktiga angifvande i en hel sommar hade varit i bestrickning, deras kost och täring. Slutligen vardt honom *icke för någon, dom utan eljest*, gifvit tillkänna hvad hans förtjenster hade kräft, om K. M. med rätt skulle hafva farit fort, nämligen att blifva straffad såsom en sjöflykting, förrädare, skälm och bösewicht» [2]).

För så godt pris undslapp befälhafvaren från en anklagelse af svåraste art, bestyrkt med talrika vittnen, hvilkas hufvuden skulle lätt hafva fallit, derest den kunnat i någon mån tydas såsom falsk. Hvad personlig gunst i dessa tider förmådde, framgår af få bevis tydligare än af detta. Illa betygade Fleming sin erkänsla för denna konungens nåd, då han fyra år senare utsändes för att förhindra de upproriske hertigarnes framfart i Mälaren, men i stället öfvergick på deras sida. Ödet fogade att denne samme man, åt hvilken konungen gifvit i uppdrag att på Gripsholm bevaka den fångne Johan, 8 år derefter af denne senare mottog en likartad befallning i afseende pa Erik sjelf. Sällan sakna väl de tider, som äro uppfylda af väldiga partistridigheter, sådana män, hvilkas politiska handlingar bestämmas endast af maktens vexlingar, men särskildt är konung Eriks historia rik på sådana exempel, och historien nödgas anklaga mången af Sveriges och Finlands dåvarande adel för grof otacksamhet för den nåd, konungen icke sällan visat dem.

---

[1]) Endast denna sista förbrytelse hade naturligtvis i vanliga fall varit tillräcklig att fälla hvarje annan, som icke varit persona grata.

[2]) Den 8 Aug. 1564 blef Fleming afsatt ifrån amiralskapet, inom mindre än 4 veckor åter befälhafvare, 2 veckor derefter afsatt för att 3 veckor derefter återtaga befälet öfver den flotta, som då låg i Kalmar.

Att äfven Erik, då han vunnit någon framgång i kriget, följde tidens sed och lät utsprida flygskrifter till eget beröm och fiendens hån, framgår af ett bref från en af hans omgifning till Jöran Persson, hvari säges, att konungen granskat visan om slaget vid Ronneby (d. 4 Sept. 1564) och låter tillsända Jöran Persson en afskrift deraf, för att »till några tusen (exemplar) tryckas och evulgeras». Konungen lät på samma gång gifva sitt missnöje tillkänna med att en viss Ludvig Frank, möjligen visans författare, låtit »formuläret, antingen studiose eller negligenter, komma så obeskedligen i tryckarens hand», samt befalde, att alla exemplar af den första upplagan skulle indragas [1]. Denna visa är numera icke känd. Likaledes befalde konungen, att en förteckning på de fångne danske adelsmännen, som deltogo i hans triumftåg i Stockholm, skulle befordras till trycket [2].

Det långa kriget inom eller vid gränsen af eget land tvang konung Erik att gifva krigsmakten så väl till lands som till sjös en ganska betydlig utveckling; hans talrika bref och befallningar härom vittna, att hans tankar voro deraf ständigt upptagna. Stora blefvo de svårigheter han i längden fick att öfvervinna, men äfven inom denna gren af styrelsen fann han stöd hos Jöran Persson, icke blott när det gälde att tillhålla adeln att fullgöra sin rustningsskyldighet eller att bestraffa oregerliga främmande legotrupper, utan äfven då ärenden rörande krigsförvaltningen blefvo föremål för en ofta nödvändig, alltid sträng ransakning. Kriget gjorde snart slut på konung Gustafs sparade förråd; skattkammaren uttömdes på samma gång som menige mans förmåga att utgöra gärderna. Fogdarne, som skulle taga från ett håll, der stundom ingenting fans, för att gifva till ett annat, der alltid mycket fattades, kommo i en ganska besvärad ställning, restantier uppstodo tidt och ofta, försnillningar egde ingalunda sällan rum, misstankar derom funnos alltid, kontrollen blef strängare ju oafvisligare och mera trängande behofven blefvo, konungen blef bragt till förtviflan, Jöran Persson kastade ett öga på räkenskaperna och Nämnden fick fullt upp att göra.

I början af kriget utfingo de tyska knektarne sin sold och till och med mera än konungen och Jöran Persson funno skäligt. I Augusti månad 1563 uppbar Isak Nilsson (Banér) till Rungarn en stor summa penningar i Räntekammaren och förpligtade sig

[1]) Bref fr. Per Eriksson till Jöran Persson d. 27 Jan. 1566. R. a.
[2]) Bref fr. Mårten Helsing till dens. d. 5 Maj 1566.

att dermed begifva sig till Livland, för att mönstra och aflöna de dervarande tyska knektar, som stodo under Klaes Kursels, Henrik Rutes och Joakim Meyers befäl. Han förband sig äfven att hålla det honom lemnade uppdraget att mönstra trupperna fullkomligt hemligt för befälhafvarne, att icke låta dem få kännedom om de anmärkningar han kunde anse sig böra meddela konungen samt att, i fall allt vore i god ordning, utbetala solden, så vida tyskarne ville gå in på att svärja konungen trohetsed på trenne års tid, räknad ifrån deras första inträde i hans tjenst, och att »genom natt och dag» skynda till Sverige [1]). Isak Nilsson utdelade penningarna, men i början af följande år blef han af Jöran Persson [2]) instämd inför Nämnden, sedan det visat sig att konungen, som beräknat att på detta sätt erhålla en hjelptrupp af 1000 ryttare i Sverige, icke erhållit en enda man. Isak Nilsson, som, att döma efter redogörelsen för ransakningen, icke synes hafva haft ett enda ord till sitt försvar, blef med stöd af det inför Nämnden uppvisade förpligtelsebrefvet, förklarad skyldig att återbetala de uppburna penningarna. Ett annat straff, förlust af ära och lif, ådömdes honom derföre att han låtit både ryttmästarne och andre få kunskap om hans uppdrag att mönstra knektarne [3]).

Åtminstone Kursels ryttare kommo dock öfver till Sverige; han sjelf var nämligen en af bisittarne i Nämnden, då (i April 1566) en vidlyftig rättegång anstäldes i Upsala emot de tyske ryttarne under Alefelts och Buntings fanor. Såsom vanligt var Jöran Persson åklagare. Desse knektar hade alltid varit K. M:t ohörsamme och, så snart de blifvit bortkommenderade, hade de tillstält myteri och derigenom omöjliggjort månget krigsföretag, såsom Jöran Persson bevisade. Dessutom hade de med mord och slag öfverfallit K. M:ts undersåtar, hvar de dragit fram, så att fienderne icke kunnat vålla större elände, hvilket dels Jöran Persson bevisade genom att förete skriftliga klagomål från folket, dels ock Nämnden sjelf erfarit af män från Vestergötland, som bevistat senaste herredag i Stockholm. Äfven berättade Jöran Persson, att de tyske ryttarne, i synnerhet de, som tillhörde ofvannämnda begge fanor, haft i sinnet förräderi mot konungen och riket, och ämnat att, i fall konungen nedsändt till dem

[1]) Hans förpligtelsebref finnes intaget i Nämndens protokoll för den 7 Jan. 1564.

[2]) Enligt konungens befallning af d. 1 Nov. 1563. Riksreg.

[3]) Domb. d. 7 Jan. 1564.

några underhandlare (kommissarier), »med flygande fanor draga till konungen af Danmark och föra samme kommissarier med sig, antingen lefvande eller döde». Jöran Persson viste ock förtälja, att de tänkt med andre »afvikne förrädare» rymma öfver till fienden, om de icke denna gång blifvit derifrån hindrade. Då konungen ville låta sin profoss gripa anstiftarne, hade de vägrat utlemna dem och hotat konungens folk. I sista striden hade de icke skjutit ett enda skott på fienden, utan flytt och lemnat de andra trupperna i sticket. Äfven hade de tagit i sin tjenst och fört med sig mer än fyrtio svenskar, finnar, holsteinare eller jutar, samt åtskillige krigsfångar ifrån Varberg, Elfsborg och flottan.

Desse tjenare ställdes nu äfven för rätta. Att här varit ett uppenbart myteri i fråga, lider intet tvifvel, och det fans derföre giltiga anledningar att förfara strängt. Det ser nästan ut, som om denna rättegång snart försvunnit icke blott ur tyska legotruppernas utan äfven ur konungens, Jöran Perssons och Nämndens minne. Tyskarne läto sig åtminstone icke varna af detta exempel och konungen och hans män kommo icke att erinra sig denna tyskarnes tygellöshet, då Nils Sture ett år senare skulle straffas bl. a. derföre, att han icke förmått styra dem. Tretiotvå dödsdomar afkunnades denna gång. Jöran Persson insände till konungen förteckning på de lifdömde för att om dem vidare erhålla konungens befallning. Konungens vilja var att fyra af de anklagade, dock icke lifdömde, skulle få qvarstanna i hans tjenst, i fall de icke stämplade med de afvikne förrädarne. Jost Alefelt skulle först »pinligen förhöras» och sedan jämte de andre afrättas, dock icke i Upsala utan i Vestergötland, »på det våra undersåtar måtte förnimma att vi sådana otillbörliga handlingar, som de der bedrifvit, icke vilja hafva onäpsta»; tillsammans stadfästades 22 af dödsdomarna. De benådade sändes till straffarbete i Sala grufva [1]).

Ett icke ringa antal orättrådige fogdar och kammarskrifvare blefvo äfven dömde till döden. Merendels bestod deras brott deri, att de fört falska räkenskaper, enligt hvilka de skulle hafva uppburit mindre eller utbetalt mera än i verkligheten skett. En fullständig förteckning på de lifdömde finnes i bilagan, hvar-

[1]) Konungen till J. P. d. 7 Maj 1566. Riksreg. Dessutom bekräftar konungen i detta bref dödsdomarna öfver 9 knektar, hvilkas namn icke förekomma i Nämndens protokoll.

före vi dit kunna hänvisa och här endast anföra ett och annat exempel. Benkt Helsing, en fogde i Vestergötland, hade icke i sina räkenskaper upptagit »fodringen» för åren 1563 och 1564, för tillsammans »3,396 hästar, hvilket i penningar uppskattades till 1,273 $^{1}/_{8}$ mark. Äfven hade han utdelat fetalie-varor, utan qvittenser o. s. v. [1]). En annan fogde i Kollands härad hade tagit kalkar och messkläder ur kyrkorna, under förevändning att han skulle inleverera dem till kammaren, men behållit dem för egen räkning [2]). Fogden på Putkilax i Nyslotts län hade dels uppburit till pfaltzgrefvinnans brudskatt 3,018 mark penningar, men icke aflemnat mer än 337 mark, dels i räkenskaperna öfver kosthållningen upptagit fullt »mantal» för hvarje dag hela året igenom, ehuru många varit långa tider frånvarande för att uppbära skatten o. s. v., och dessutom i räkenskaperna upptagit så många främmande personer att han skulle hafva haft hos sig öfver hufvud taget 7 gäster om dagen [3]).

Några af konungens örlogsskepp hade uti Östersjön tagit ett tyskt fartyg, som var lastadt »med några klenoder, tapisserier och sidentyg», som skulle föras till danske konungens broder, hertig Magnus. Detta fartyg infördes till Kalmar och en viss Melker Perlstickare skulle föra det vidare till Stockholm. Han vände sig då till befallningsmannen på Kalmar, Johan Karlsson, för att af honom erhålla lotsar och besättning, emedan han fruktade att tyskarne skulle bringa honom om lifvet. Befallningsmannen brydde sig icke härom, utan Melker måste begifva sig i väg, med den påföljd att knappt hade de hunnit ut i sjön, förrän den tyska besättningen hotade de om bord varande svenskarnes lif. Det tilläts dem dock att stiga i en mindre båt och på den drefvos de omkring trenne dygn utan föda. Slutligen blefvo de räddade, men skeppet gick naturligtvis konungen ur händerna. Befallningsmannen hade dessutom gjort sig skyldig till ett annat brott. Jöran Persson visade nämligen, att han för kronans räkning sålt salt för 45,000 mark örtug, mestadels till allmogen i Småland, men inlevererat endast en ringa mängd af det gamla värderika myntet, och som man förmodade att han uppburit der i landsändan just detta slags mynt, men tillvexlat sig det för egen räkning, skulle han med ed värja sig för

[1]) Domb d. 28 Febr. 1565.
[2]) Ibid. d. 4 Aug. 1563.
[3]) Ibid. Juni (?) 1565.

denna anklagelse. Skeppslasten skulle han ersätta [1]). Domen omnämner icke, huru straffet skulle förvandlas i händelse, såsom troligt är, ersättning icke kunde åstadkommas.

Myntmästaren Jost Höijer blef af Jöran Persson instämd inför Nämnden. Hans myntsvenner hade anmält, att han alltid vid smältningarna plägade i ugnen inkasta någonting, som han inlagt i ett papper, och de misstänkte att detta icke vore ärligt handladt. Han hade ock i sitt hus uppgräft en stor skatt, som den föregående myntmästaren Anders Hansson der nedgräft, samt låtit några tyska myntsvenner stjäla stora summor ur myntet. Anklagelserna voro dock falska och återtogos; endast hvad första punkten angick, förklarade han, att myntaren alltid måste i sista stunden pröfva massan och »göra tillsättningen allt efter som den är bättre eller sämre». Detta intygade äfven de häruti förfarne vittnena, herr Dionysius Beurreus och Sven Björnsson [2]).

Detta är ett exempel, ibland flera, derpå, att Nämnden icke alltid fälde de personer, Jöran Persson stämt inför rätta. Här framställer sig sålunda frågan i hvad mån Jöran Persson kan sägas hafva styrt Nämnden. Då domen 1569 fäldes öfver Erik, voro tvenne af anklagelserna emot honom, att »han inrättat sin egen Nämnd eller domstol, der alla saker efter vissa artiklar och Jöran Perssons angifvelser blefvo afdömda, när Sveriges lag de anklagade ej kunde fälla, och att han stiftat en sådan lag för angifvare, det de skulle få hälften af böterna och Jöran Persson det öfriga» [3]). Äfven viste Jöran Perssons samtida berätta, huru som det var han, som förestafvade Nämnden de domar, hvilka borde fällas. Att det oaktadt de af honom anklagade stundom af Nämnden friades, bevisar endast, att han någon gång lät rätt gå för våld och de anklagade kunde då prisa sin lycka. Men var det deremot så, att Jöran Persson icke ville gå in på att gifva vika, måste Nämnden i stället göra det. Hans tillgång på anklagelsepunkter var då lika outtömlig, som hans lagskipande vilja oemotståndlig. Huru han dervid gick till väga, lär oss Nämndens dombok på mer än ett af sina blad, och på ett ställe berättar den derom följande:

Den 14 Okt. 1564 blefvo Mårten Tomasson och Jöns Månsson af konungens tillförordnade ståthållare anklagade inför Nämn-

---

1) Domb. d. 24 Jan. 1566.
2) Ibid. 23 Mars 1565.
3) Celsius: K. Erik XIV:s hist. 2:a uppl. s. 310.

den derföre att de, hvilka såsom tjenstemän i Räknekammaren erhållit i uppdrag att utbetala 1562 och 1563 års löner i penningar och kläde till krigsfolket samt slotts- och gårdsfolket i Småland, Östergötland, Vestergötland och Upland, der vid lag visat sig så försumlige, att folket, i synnerhet i de begge förstnämnda provinserna, högt gifvit sitt missnöje tillkänna samt äfven i Danmark utspridt rykte härom. Löningsregistren utvisade dock att de 130,000 mark Jöns Månsson för 1562 uppburit i Kammaren, blifvit ordentligt utbetalda, men att denna summa icke varit tillräcklig, utan en brist uppstått af 8,000 mark, hvilken drabbat endast någon del af folket i Upland, då deremot i de öfriga provinserna hvar och en erhållit hvad honom tillkommit. Mårten Tomasson hade åtskilliga gånger anmält detta förhållande till Kammaren, men ej utbekommit den bristande summan. Hvad 1563 års aflöningar anginge, hade Mats Törne erhållit skrifvelse från K. Maj:ts kansli i Halmstad med befallning att förordna vissa personer, som skulle mönstra folket på konungens slott och gårdar, och sedan mönsterregistren blifvit till konungen öfverlemnade, skulle penningar till aflöningen erhållas. Konungen återkom till hufvudstaden några dagar före jul, men mönsterherrarne anlände icke med registren förr än vid Disatingstiden. Emellertid hade Mårten Tomasson insjuknat den 2 Januari och måste söka läkarehjelp och kunde ej lemna sjukbädden förr än vid pingsttiden. Lönen togs derföre ifrån honom och åt en annan person i Kammaren lemnades hans befattning. Aldrig hade han vidare af konungen eller Jöran Persson fått befallning att beställa något i Kammaren. Den andra mot dessa båda personer riktade anklagelsepunkten innehöll, att de försummmat att enligt K. Maj:ts befallning i landet införskaffa salpeter, krut, harnesk, värjor, salt, kläde och andra artiklar till arméns behof. De åberopade sina böcker i Kammaren såsom bevis på att de gjort allt hvad i deras förmåga stått för att efterkomma konungens befallning, samt vädjade till Nämnden, huruvida det varit möjligt att under dessa tvenne år i ifrågavarande fall uppnå ett bättre resultat.

Det var icke möjligt för Nämnden att fälla dessa personer, då de viste att så fullkomligt urskulda sig för anklagelserna. De blefvo derföre för denna gång frikände. Den 18 Nov. stodo ånyo Jöran Persson och Mårten Tomasson emot hvarandra inför Nämnden. Jöns Månsson undgick vidare ransakning. Jöran

Persson följde sin vanliga metod att ständigt förebära nya anklagelser. Nu påstod han att Mårten försummat att upprätta växelbanker enligt konungens uttryckliga befallning, hvarpå denne svarade, att han till konungen aflemnat förslag på de personer, hvilka han ansett vara lämpliga att förestå sådana banker, men konungen hade sagt sig icke kunna undvara dem till andra ändamål. Jöran Persson yrkade då att det skulle hafva varit hans skyldighet att föreslå andra personer härtill, men Mårten bedyrade med ed att han flera gånger underdånigt hos konungen anhållit om att blifva befriad från detta uppdrag, emedan han icke kände flera personer, som han kunde föreslå, åtminstone så länge det var krig i landet. Nämnden dömde, att Mårten i betraktande af den korta tid han varit i Kammaren svårligen skulle hafva kunnat bringa dessa banker till stånd, dels emedan under dåvarande omständigheter, det icke varit någon lätt sak att finna lämpliga personer till att förestå bankerna, dels emedan det äfven erfordrats en mängd allehanda främmande mynt, som då icke stått till att anskaffa.

Ännu en anklagelse mot honom framstäldes af Jöran Persson, nämligen att han försummat »bespisa slotten med ett års fetalie», hvartill skulle hafva användts de gamla restantier, han af fogdarne bort utkräfva. Han visade dock att alla lefnadsförnödenheter blifvit använda för flottans och arméns behof, och sade sig icke hafva erhållit befallning att utkräfva restantierna, som, enligt Jöran Perssons beräkning, borde hafva uppgått till 1100 läster. Nämnden ansåg, att äfven om han erhållit befallning härom, hade det dock varit omöjligt för honom att utkräfva dessa restantier, helst årsväxten varit ringa. Det hade visat sig, att de personer, som varit 20 år i Räknekammaren, icke kunnat bringa det derhän att restantierna influtit, och borde skulden således drabba dem i första rummet. Slutligen stälde Jöran Persson honom till ansvar derföre att han icke efter sitt tillfrisknande åter inträdt i tjenstgöring i Kammaren, men Nämnden kunde icke heller härvidlag godkänna klagomålet, alldenstund lönen genast blifvit honom fråntagen och tjensten åt en annan öfverlemnad, hvarföre han icke ansågs hafva kunnat »ofordrad inträda i sitt förra kall».

Längre än tre dagar kunde icke Jöran Persson se sig öfvervunnen af sin fiende. Den 21 i samma månad afgjordes mannens öde med några få ord. Jöran Persson sade, att K. Maj:t

icke tillåtit honom »att längre vara ifrån Kammaren, sig till att låta kurera, än uppå tre veckor», och att han i sitt hem bistått andra personer med deras räkenskaper. Nu gaf Nämnden vika och på dessa grunder dömdes den misshaglige till döden.

Det torde vara svårt att från urkunderna framdraga några bevis, på hvilka man kan stödja det påståendet, att Jöran Perssons illvilja mot adeln haft sin förklarliga orsak i några röjda stämplingar från adelns sida emot »K. Majestät och Sveriges rike», såsom den vanliga frasen lydde. Konung Erik och hans gunstling gjorde väl allt hvad de kunde för att tvinga adeln till det yttersta, men med en beundransvärd långmodighet bestod den de många och hårda profven; den försattes i den ställning, att våld mot konungen icke längre hade varit våld mot Sveriges rike. Adeln ingrep ingalunda störande i händelsernas utveckling. Resningen 1568 var några veckors verk och i spetsen för densamma stodo konungens bröder. De förde då icke blott sin, än mindre endast adelns, utan Sveriges rikes talan. Hvad Jöran Persson angår, hyste han i förstone ett fiendtligt sinnelag mot adeln, som egde makt, och sedan han sjelf trängt sig in i dess krets, blef hans fiendskap fortfarande rigtad mot de mäktige, som voro adelsmän. Hans egen farligaste makt låg deri, att han kunde med samvetslösa vittnen bestyrka snart sagdt hvilka beskyllningar som helst mot hvem som helst. Till alla landsändar utsände han sina lurande spejare; de blefvo stundom igenkände, fruktades mer än juten och viste gemenligen att utföra sitt värf till sin herres belåtenhet. I motsatt fall var deras öde afgjordt. Att detta spioneri dock icke alltid medförde äskad utgång må anses såsom en länk bland bevisen derpå, att Jöran Perssons begär att snärja sina offer stundom hade i deras oskuld ett ganska svårt hinder att öfvervinna.

Det synes hafva dröjt några år innan Jöran Perssons stämplingar mot adeln togo sin början. Frälsemännen stodo i liflig beröring med den högtbetrodde sekreteraren. Många bref finnas qvar, i hvilka de till honom frambära i icke blott ödmjuka utan äfven vänliga ordalag sina ansökningar, att han måtte låta från kansliet expediera och med konungens underskrift förse deras frälsebref, — en sak, hvarmed man ofta drog långt ut på tiden. Var det någon annan angelägenhet, som låg

dem om hjertat, frambars den likaledes till honom. I ett af brefven från grefve Svante Sture till Jöran Persson beder denne honom utverka konungens tillstånd för hans son Nils att åtfölja sin moder till Östergötland för att derifrån hemta åtskilliga förnödenheter för grefve Svantes resa till Reval, och i ett senare bref beder han honom utverka uppskof med samma resa, emedan hans hustru illa insjuknat [1]).

Den första befallning Jöran Persson mottager af konungen, rörande Sturarne, är af försonlig art. Svante Stures son Erik hade som bekant varit anstäld i hertig Johans tjenst i Finland, och det bref fadern till honom afsände vid utbrottet af oenigheterna mellan konungen och hans broder, för att befalla honom återvända till Sverige, blef af hertigen uppsnappadt och brändt, hvarföre ock den unge Sture fans trogen på sin post vid hertigens sida, då denne belägrades i Åbo, och råkade då i fångenskap. Det synes dock icke hafva dröjt länge innan konungen i skrifvelse till Jöran Persson, som hade öfveruppsigten ej blott öfver den fångne hertigen utan äfven öfver dennes tjenare, befalde honom att förlossa Erik Sture ur sitt fängelse, »oaktadt han hafver sig inlåtit med hertig Johan och uti hans otillbörliga förehafvande honom bistått» [2]).

Att döma efter nu tillgängliga källor var konungens kusin öfverste-sekrete-rådet, grefve Per Brahe, en bland de aldra första, som utsattes för Jöran Perssons anslag. Han var en af de rådgifvare Erik mest anlitade i början af sin regering. På sommaren år 1563 uppdrog Jöran Persson »på konungens vägnar» åt en af sina män, vid namn Olof Jensson, att begifva sig till grefve Per och spionera på honom. Den berättelse han till Jöran Persson afgaf är väl höljd i ett visst afsigtligt dunkel, men stämplingarna framlysa deri på ett slående sätt. Vid hans ankomst fråntogo grefvens tjenare honom hans skjutvapen och, som det icke fans rum der på gården, fick han taga in i en annan by. När han följande dagen återvände, mötte honom grefve Per på gården »med sitt svärd i handen, som en landsknekt, och såg på honom med skarp uppsyn, såsom en vild eller vred man plägar, samt sporde honom hvad han ville göra i den landsändan».

[1]) Bref till J. P. af d. 16 Apr. och d. 3 Juli 1562. R. a. I båda brefven begäres konfirmation på förläningar och på grefskap. Äfven adeln viste att med vederbörliga gåfvor undestödja sina ansökningar.

[2]) Odat. koncept bl. Bref till J. P. R. a.; i sin helhet tryckt i Hist. Bibl. IV, sid. 142.

Olof Jensson svarade då, att han fått K. M:s befallning, att efterse det icke någon olaglig handel bedrefs i Vestergötland, Dal och Vermland med norrmännen, samt företedde K. M:s bref, hvilka dock grefve Per förkastade såsom skrifna för flera år sedan. Olof Jensson försäkrade, att hvarken konungen eller Jöran Persson befalt honom att straffa någon, utan önskade han blott erhålla uppgifter om dem, som i ifrågavarande afseende kunde hafva förbrutit sig, hvarefter han skulle åter begifva sig derifrån. Grefve Per »blef då illa tillfreds, bet samman tänderna och sporde honom hvarifrån han nu kom och när han senast talade vid konungen». Han ville icke svara, att han så nyligen varit hos konungen, utan »försköt tiden», och skref till Jöran Persson: »Den grefven har en stor fara för mig och kände mig väl. Dock på det sista höll jag mig mycket ljufligen med honom, och blef han deröfver ganska glad, att jag ville draga der af landet, och tordes jag derefter icke mycket nalkas honom personligen, i synnerhet som mitt samvete gnagde mig för en hemlig falskhet» [1]). Grefve Pers stund var ännu icke kommen. Det var först 1565 han föll i onåd, då han såsom fältöfverste ledde belägringen af Bohus, men icke ville lyda Eriks befallning att, för att tvinga knektarne att löpa till storms, föra dem på flottar öfver elfven och sedan, då de blifvit utsatta för fiendens eld, rycka flottarne ifrån dem [2]).

I Maj månad sistnämnda år blef grefve Per jämte en stor mängd af adeln af Jöran Persson instämd inför Nämnden i Upsala. Att någon befogenhet dertill fans, lär icke lida tvifvel [3]). Frågan gälde nämligen adelns försumlighet att fullgöra sin russtjenst [4]). Den tid var nu fjerran, på hvilken grefve Per med saknad tänkte, »då hvar och en gjorde russtjensten efter sin vilja

---

[1]) Bref till J. P. af d. 6/8 1563 i R. a. Af brefvet framgår vidare att personer fått reda på att han utsändts såsom spion. Han viste ock att berätta om ett rykte att »herr Sten med vilja låtit sig fånga». Spioneringarna på grefve Per, hvilken i likhet med många sina likar ofta fick uppbära hårda ord af konungen, fortforo sannolikt under hela Eriks tid. Jmfr Forssell: anf. arb. sid. 63, not. 1.

[2]) Riksreg. d. 15 Mars 1565.

[3]) Redan i slutet af 1563 befalde konungen Jöran Persson att ställa en del af adeln för rätta, »som sig icke tillbörligen mot oss och riket förhållit, i det att de icke hafva haft tillfyllès på detta tåg deras hästar och karlar, utan en part hafver näppeligen hållit halfparten af hvad de borde, somlige äro ock alldeles uteblifne». Riksreg. d. 22 Nov. 1563. R. a.

[4]) Att Jöran Persson sjelf föregick adeln med godt exempel i afseende på russtjensten synes deraf, att då mönstring anställdes 1566 och brister visade sig hos alle öfrige, befans han hafva uppsatt 12 hästar i st. f. 4.

och beqvämlighet»[1]). Vi hafva redan sett, att Nämnden ofta ransakade om gods, till hvilka den tillerkände adeln lösningsrätt från kronan. Väl drabbades äfven adeln understundom af den revision af åtkomsthandlingarna, som vid denna tid tämligen allmänt företogs, men att en sådan undersökning var af nöden är ock visst. Det var icke någon lätt sak Nämnden och Jöran Persson åtogo sig, att skipa rättvisa i afseende på de intrasslade egorättsförhållandena, som icke just blifvit utredda af Gustaf den förste. Väl var det ett utarmande krig, som nu förts och fördes, och mången frälseman blef oförmögen att i längden fullgöra sina frälsepligter, men Nämndens utslag visar ock, att mången blef från ansvar frikänd, under det att andre dömdes sitt frälse förlustige.

Det var i sanning ett lysande sällskap, gent emot hvilket nu prokuratorn uppträdde. I spetsen för de anklagade voro grefvarne Svante Sture och Per Brahe samt Gustaf Olofsson (Stenbock). Desse blefvo af ynnest benådade, med särskilda föreskrifter för Sture och Stenbock att iakttaga de vilkor, som i deras »obligationèr» innehöllos. 8 af Uplands-adeln, 4 af Östgöta-adeln, 19 af Smålands-adeln och 17 af Vestgöta-adeln blefvo derefter uppropade. Af desse voro somlige icke tillstädes, andre voro icke af adel, men gifta med frälse qvinnor; med herr Sten Eriksson (Leijonhufvud) Charles de Mornay och herr Nils Jöransson (Gyllenstierna) uppsköts ransakningen. Af de öfrige blefvo 22 beröfvade sitt frälse och 23 frikände af olika anledningar, stundom »emedan de intet gods hade»[2]). Då adeln till konungen frambar en supplik om lättnad i dess russtjenst[3]), blef denna fram-

[1]) »Gamble Grefve Peer Brahes..... Oeconomia Eller Husshooldz-Book för ungt Adelsfolck». Visingsborg 1677.

[2]) Jmfr Forssell l. c. sid. 90. Vid samma tid utfärdade konungen befallning till adeln att den 17 Juni möta honom i Skara, för att draga i fält mot danskarne, »och varande der tillförtänkte att Oss och Sveriges krona en fullkomlig russtjenst ske måtte, både af edra gods och af förläningar, efter som våra mandater derom vidare innehålla och I Oss med bref och sigill lofvat och tillsagt hafven». (Riksreg. d. 12 Maj 1565). Med finska adeln erhöll Arvid Mattsson i slutet af följande år befallning att ransaka i afseende på russtjensten. (Riksreg. d. 27 Nov. 1566).

[3]) Någon närmare uppgift om denna supplik lemnas icke, men det torde icke kunna vara fråga om någon annan än den, hvari adeln, förbindande sig till tre månaders krigstjenst utom landet, begär att »om någon icke förmådde samma tre månaders tjenst fullborda, att då våre tjenare måtte gå under den besoldning K. M. sine skyttar nådigst gifver, och begäre att det måtte så förstås, att Sveriges rikes gränser och strömmar äro de, som salig och högloft. K. M. i sitt kongl. våld haft hafver, dock icke så förståendes, att vi ville härmed utesluta och icke bekänna för K. M:s och Sveriges ledamot de land och orter, som K. M. nu

ställd af en bland Jöran Perssons förtrogne, Krister Persson (Hjort till Flishult), såsom ett bevis på adelns otrohet. Denne Krister Persson var Jöran Perssons handtlangare i mycket, särskildt i förföljelsen mot Per Brahe och Gustaf Stenbock, och då desse, kort före utbrottet af danska kriget, gåfvo konungen underrättelse om den danske konungens tillernade infall i landet, uttydde Krister Persson detta sålunda för konungen, att de begge herrarne derigenom endast velat skrämma honom ifrån att företaga anfallet på hertig Johan i Finland. På Svartsjö fick han vidare tillfälle att gifva fritt lopp åt sin förföljelselust [1]).

Det finnes många samtida berättelser om Jöran Perssons förhållande till adeln; de härflyta till en del ifrån hans motparter och kunde derföre anses såsom i någon mån öfverdrifna, men deras vittnesbörd är så enstämmigt och från andra håll bekräftadt under de många ransakningar, som följde på Eriks fall, att de väl kunna tjena till ledning vid en skildring af denna del af Jöran Perssons historia. Oupphörligt, der adelns öden skildras, nämnes ock Jöran Perssons namn, ty, heter det i en af dessa berättelser, »gerna leker tunga å tandasår». Han »gick omkring som ett glupande och rytande lejon till att söka orsaker, huru han kunde komma Kongl. Maj:t i den grund och mening, att Sveriges adel skulle icke vara honom huld och trogen». Att hos adeln fans mycken våldsamhet att stäfja, är en sanning, som stöder sig på ojäfaktiga bevis. Att Jöran Persson kunde hafva bakom sig en hel bondeskara, som för honom utpekade hjertlösa innehafvare af grefskap, friherreskap och allehanda förläningar, låter sig icke blott anas vid tanken på att här är tal om midten af det sextonde århundradet, utan ock bevisas »med bref och insegel». »Hvad adeln tillät sig», yttrar Geijer i en recension af en samling urkunder från denna tid, »derpå förvara dessa

hafver låtit intaga i Livland eller ock genom Guds nådiga tillhjelp här efter bekomma må, utan allenast att vi måge blifva vid de gränser, som förberört är, och vilja vi vara K. M. genom vår svurna ed, inom landet och utom, såsom rätträdige adelsmän och oss bruka låta mot K. Maj:ts och riksens fiender med lif och blod, det yttersta Gud gifver oss nåden till». (Defekt koncept bl. Acta hist. R. a.). Erinrar man sig, att det ofta var för kronans egna proviantmästare rent af omöjligt att anskaffa det nödtorftiga till härens underhåll, huru svårt straff dem än derför hotade, och att månge af adeln verkligen blifvit af det långvariga kriget urståndsatta att »fullborda» tre månaders tjenstgöring. utom landets gränser — och om andra är här ju icke fråga — så torde denna adelns framställning böra anses ganska skälig.

[1]) »Beswäringer emot Christer Persson. Sthlm d. 2 Dec. 1568». Acta hist. R. a.

handlingar flera bevis. Bönder från det åt Stureska huset förlänta grefskapet, som klagat öfver gärder och körslor, dem ålagda af grefvinnan Märta Sture, och i början fått medhåll af konungen, fly förskräckta undan, sedan hennes måg Hogenskild Bielke fått tala med honom, och mågen råder svärmodern i grofva ordalag att hålla efter dem deras motvillighet»[1]) o. s. v. Mandråpare funnos ock bland deras fogdar. Men ingalunda var Jöran Persson rätte mannen att spela folkets beskyddare. Man skulle kunna säga, att han delat rättvist mellan hög och låg i det fallet, att han lika begärligt förtryckte dem begge. Gärder och dagsverken utkräfdes af den ene med samma kraft som ryttare och hästar af den andre, och tortyrredskapen hade han lika fermt till hands för den ene, som lögner och snaror för den andre. Hufvudfrågan är, huruvida Jöran Persson verkligen kommit någon sammansvärjning mot konungen på spåren. Bevis derpå hafva icke kunnat förebringas[2]).

Icke blott Nils Stures vänner och anhängare framhöllo huru omöjligt det för honom var att lyda de hvarandra korsande befallningar, som utgingo från konungens kansli. Att sådant ansågs vara icke blott en följd af konungens kända oefterrättlighet vid besluts fattande och upphäfvande, utan äfven ett medel att bringa tjenaren på fall, visar sig af ett inför Nämnden af Jöran Persson framdraget mål. Dennes systerson, konungens kammartjenare Peter Velamsson hade nämligen hört kammarskrifvaren Volmar Vichman flerfaldiga gånger yttra, »att K. Maj:t låter ställa sådana instruktioner, att det icke är för någon menniska möjligt att dem efterkomma, utan måste man på det sista sätta lif och lefverne till»[3]). Han kunde icke förmås att upphöra med detta tal, huru farligt det än var. Derför, äfvensom för andra brott, dömdes han till döden, men fick af konungen nåd[4]).

Det var efter slaget vid Axtorna i Svartrå socken (d. 20 Okt. 1565), som konung Eriks ovilja mot Nils Sture utbröt. Efter att hafva bemäktigat sig Varbergs slott och stad, drog sig Nils Boije, åt hvilken konungen, sedan han fått veta att icke den danska konungen i egen person ernade taga del i fälttåget,

---

1) Litteraturbladet 1838. N. 3. Rec. öfver De la Gardieska arkivet.

2) Geijers förkastande af en slik beskyllning har bekräftats af de nyaste undersökningarna af frågan. Vi återkomma dertill längre fram.

3) Domboken, protokoll f. d. 30 Jan. 1567.

4) Han befinnes nämligen ett år derefter (d 7 Febr. 1568) hafva fått befallning af konungen att uppköpa proviant i Vestergötland. (Riksreg.).

afstått öfverbefälet öfver svenska hären, tillbaka in i landet, och Mornay öfvertog befälet på Varberg. Då denna ort började att af Rantzau belägras, sände Erik till Mornays undsättning Jakob Henriksson (Hästesko) med en här, som var den danska öfverlägsen. Rantzau drog den till möte och nu uppstod en strid, som slutade med svenskarnes flykt. I striden som ock i flykten tog Nils Sture del, men att han personligen under striden förhöll sig tappert, är bevittnadt af förmän och manskap. Befälhafvaren, Jakob Henriksson, skref till Nils Sture, kort efter slaget, med befallning att skynda till konungen och meddela honom slagets sorgliga utgång, »och» tillägger han, »beder jag på det vänligaste Eders Herradöme berätta derom, det eder kunnigt och veterligt är, efter jag så ingen annan hos mig såg, som bättre besked om den handeln vet gifva än I; om hvad jag på den dag om Eders H:ts ridderliga dåd och mandom sett och förnummit hafver, vill jag i tillbörlig tid intet förtiga» [1]. Hvad knektarne tänkte, skola vi snart se.

När Nils Sture anlände till konungen, som då befann sig i Vadstena, blef han der vänligt mottagen »och med gästabud väl trakterad och med stor och gunstig tacksägelse, det han så troligen, manligen och väl hade bevist sig i samma slag». Tre dagar derefter lät Jöran Persson anställa en lysande fest. Man vet förtälja, att der serverades 24 rätter på silfverfat från konungens eget kök, jämte vin och andra goda drycker. Jöran Persson samtalade med Nils Sture och meddelade honom i mångas närvaro, att konungen ämnade skänka honom 200 gårdar och för öfrigt bevisa honom all kunglig nåd. Dagen derpå förnyades gästabudet, hvarvid Jöran Persson lät Sture förstå, att han ytterligare kunde förtjena sig 200 gårdar, om han blott lade sig vinn om att göra K. Maj:t till viljes i ett ärende, som honom snart skulle meddelas. Redan påföljande dag erhöll Sture befallning att begifva sig till åtskilliga härader i Vestergötland för att undersöka i hvad mån dess inbyggare kunde hafva varit försumlige i att till Varbergs slott utgöra dagsverken. Voro fogdarne något skyldige härutinnan, skulle Sture straffa dem utan all nåd och derefter företaga ransakning med bönderne, hvarvid han borde vara omgifven af några fanor ryttare och några fänikor knektar. Visade de någon tredska, skulle han tända eld på 20 à 30 byar

---

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 69.

och ihjälslå uppviglarne. Sådan var den kungliga instruktionen, och då Sture synes hafva hyst betänkligheter att följa ordalydelsen i densamma, förfrågade han sig ytterligare härom och fick af Jöran Persson och Krister Persson det svar, att »K. Maj:ts vilja är att Eders H:t med de härader, som ovillige hafva varit, med straffet efter instruktionens innehåll sig rätta skall» [1]. Detta svar är dateradt Svartsjö den 11 Januari 1566, men redan den 30 Dec. 1565 lät konungen från Kungsbro utfärda befallning till herr Nils om att hålla sig redo att, så snart Nils Boije det äskade, draga till honom för att biträda vid belägringen af Bohus. Dessa båda, hvarandra motsägande befallningar borde ungefär samtidigt hafva kommit herr Nils tillhanda, och några få dagar derefter mottog han bref från Nils Boije, hvari han anmodades att oförtöfvadt begifva sig till honom. Fiendens rörelser föranledde Nils Boije att beordra Nils Sture och andre höfvidsmän att draga in i Norge för att der göra honom afbräck. Detta var i slutet af Februari månad. Så snart konungen förnummit detta, vredgades han öfver att Bohus blifvit öfvergifvet, och utfärdade ifrån Stockholm befallning, att Nils Sture och Erik Gustafsson skulle återvända till Bohus. Knappt hade Sture hunnit dit tillbaka, förr än Boije fick konungens befallning att till honom ofördröjligen affärda Sture. På Svartsjö blef denne lika ståtligt mottagen och undfägnad som förut i Vadstena, men plötsligt gaf konungen vid bordet sitt missnöje med honom tillkänna, antydande att Sture varit skulden till de tyske ryttarnes flykt vid Axtorna. Han visade sig dock snart åter nådig, drack Sture till och beviljade dennes begäran att få begifva sig in till hufvudstaden. Efter några dagar erhöll Sture der bud ifrån Jöran Persson med tillsägelse, att han skulle stanna hemma hos sig, emedan Jöran Persson ernade i vigtiga angelägenheter besöka honom. Herr Nils lät då »göra mat redo, köpte vin och hvad annat huset förmådde, och satt och väntade på Jöran Persson». Under tiden lät denne på gatorna blåsa i trumpet och utropa såväl Nils som hans i sjöslaget utanför Bornholm ihjälskjutne broder Sten, såsom »Sveriges rikes och K. Maj:ts förrädare, skälmar och bösewichter». Derefter besökte han Sture och tillfrågade honom om han ville stå honom till rätta eller underkasta sig en skymflig ridt genom staden. En dylik »triumf»

---

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 80.

afstått öfverbefälet öfver svenska hären, tillbaka
och Mornay öfvertog befälet på Varberg. Då den
att af Rantzau belägras, sände Erik till Morn
Jakob Henriksson (Hästesko) med en här, so
öfverlägsen. Rantzau drog den till möte och
som slutade med svenskarnes flykt. I stri
tog Nils Sture del, men att han personli
sig tappert, är bevittnadt af förmän oc
ren, Jakob Henriksson, skref till Ni
med befallning att skynda till konu
gets sorgliga utgång, »och» tillägge
ligaste Eders Herradöme berätt
veterligt är, efter jag så ingen
besked om den handeln vet
dag om Eders H:ts ridderlig
mit hafver, vill jag i tillbö
tarne tänkte, skola vi sn

När Nils Sture a
i Vadstena, blef han
väl trakterad och m
troligen, manligen
dagar derefter lät ... atet
vet förtälja, att ... vara honom
gens eget kök, ... nderdånig ödmjuk-
son samtalade ... Maj:t nådigst täcktes
närvaro, att ... oförkränkt, som var att herr
för öfrigt b ... och värja, skulle komma ridande
gästabude ... sedan i sitt inridande blifva undfången
terligare ... de och borde, för det han sig icke troligen
om att ... allit hade, — dertill herr Nils svarade sig förr
medd ... sin sak i rätta. Är för den skuld högstbemälte K.
gifv ... orden förorsakad att låta vidare procedera med rätten
i ... herr Nils Svantesson, och vardt han den 14 Juni ställd för
t ... och anklagad för dessa efterskrifna artiklar: till det första,
... han hade tillstadt de tyske ryttare att förderfva K. Maj:ts
... dersåtar och hela Vestergötland; till det andra hade han till-
stadt samme tyske ryttare göra det förräderi, att de sig till K.
Maj:ts fiender, de danske, hafva begifvit, oanseende den befallning

[1]) Riksreg. d. 2 Juni 1566.

han sådant skulle förhindra och dem nederlägga,
öfver gränsen; till det tredje, hade herr Nils
at att förskaffa dagsverken från Vestergöt-
om han ock eljest icke hade låtit ske den
de gärder i Vestergötland voro. Ändock
ville sig undskylla med två K. Maj:ts
ekommit hade, så fans dock icke med
ra remitteradt något, som hans förra
lo, på hvilka han sig ock till det
ligtat hade, utan hällre det be-
ons och Jöran Perssons skrif-
n troligen skulle uträtta det,
mälte. Så var honom ock
liga förehafvande, allden-
r tillförene af K. Maj:t
ka kunde, att de uti
tid han några dagar
de sig icke ville be-

män i Konungs Nämnd tillför-
nämnden efter en nogsam ransakning
ande icke kunnat fria förbemälte herr Nils
och lefverne, utan att han det förverkat hafver
aj:ts hofartiklar om dem, som försumma angelägna
dtorftiga saker, så ock efter hans egen förpligtelse icke
eller kunna förskona hans ära och redlighet, med mindre än
K. Maj:t af synnerlig gunst och nåde vill honom benåda» [1]).

I sanning, domare, som vågat att åt papperet anförtro en slik dom, hafva icke varit besvärade af någon omtanke att skona sin egen »ära och redlighet» i efterverldens ögon. Det lagrum, som åberopas, är 15 paragrafen i hofartiklarna, som säger: »den, som försummar något, hvad honom af vår nådige Herre och Konung eller Hans befallningsman befaldt varder, det K. Maj:ts eller riksens välfärd gäller, med mindre han hafver lagligt förfall, hafve förvärkat halsen . . .» Vi hafva sett huru Konungens senare skrifvelse, med befallning för Sture att begifva sig till Nils Boije, upphäft den förra, som af Jöran Persson och Krister Persson framhölls, och detta skulle icke vara lagligt förfall! Att

[1]) Domboken för den 13 Juni 1566.

hade konungen kort förut befalt Jöran Persson anställa äfven med Nils Boije och Anders Sigfridsson (Rålamb). Då Jöran Persson ytterligare förfrågade sig derom, svarade konungen honom [1]): »belangande den triumf för herr Nils Boije och Anders Sigfridsson beställas skulle, må du dig derutinnan rätta efter det besked du tillförenne af Oss derom hafver bekommit, ty om så icke sker, då blifva vi förorsakade att med rätten emot dem procedera, hvilket då fast besvärligt för dem blifva ville». Skymfen lär dock hafva blifvit dem besparad.

Nils Sture ville ej heller underkasta sig något sådant, utan erbjöd sig att stå Jöran Persson till rätta. Denne lät då genast sammankalla Nämnden på rådstugan. Det märkliga protokoll, som vid detta sammanträde der fördes, är af följande lydelse: »Den 13 Juni (1566) kom för oss högstbemälte K. Maj:ts, vår allernådigste herres och konungs högstbetrodde man, sekreterare och prokurator, ärlig och välbördig Jöran Persson till Juleta, och uppå högstbemälte K. Maj:ts vägnar och i Hans namn klageligen gaf tillkänna, huruledes herr Nils Svantesson några värf och ärenden, som honom af högstbemälte K. Maj:t voro befalda, att han uträtta skulle, som riket mycket angelägna voro, icke hade fullbordat, utan låtit blifva obestälda, och vardt i högstbemälte K. Maj:ts namn herr Nils Svantesson efterlåtet af förbemälte Jöran Persson, att han antingen skulle svara honom på K. Maj:ts vägnar till rätta, eller ock uti underdånig ödmjukhet undergå det nådiga medel, som K. Maj:t nådigst täcktes honom pålägga, hans lif och ära oförkränkt, som var att herr Nils Svantesson, utan vapen och värja, skulle komma ridande genom Söderport och sedan i sitt inridande blifva undfången såsom honom egnade och borde, för det han sig icke troligen bevist och förhållit hade, — dertill herr Nils svarade sig förr vilja svara sin sak i rätta. Är för den skuld högstbemälte K. Maj:t vorden förorsakad att låta vidare procedera med rätten emot herr Nils Svantesson, och vardt han den 14 Juni ställd för rätta och anklagad för dessa efterskrifna artiklar: till det första, att han hade tillstadt de tyske ryttare att förderfva K. Maj:ts undersåtar och hela Vestergötland; till det andra hade han tillstadt samme tyske ryttare göra det förräderi, att de sig till K. Maj:ts fiender, de danske, hafva begifvit, oanseende den befallning

[1]) Riksreg. d. 2 Juni 1566.

han hade, att han sådant skulle förhindra och dem nederlägga, om de sig tänkte öfver gränsen; till det tredje, hade herr Nils Svantesson försummat att förskaffa dagsverken från Vestergötland till Varberg, såsom han ock eljest icke hade låtit ske den tillförsel derifrån med de gärder i Vestergötland voro. Ändock att herr Nils Svantesson ville sig undskylla med två K. Maj:ts bref, som han sedermera bekommit hade, så fans dock icke med samma skrifvelser honom vara remitteradt något, som hans förra medgifna instruktioner innehöllo, på hvilka han sig ock till det högsta med bref och sigill förpligtat hade, utan hällre det bevistes, att han utaf Krister Perssons och Jöran Perssons skrifvelser var dertill förmanad, att han troligen skulle uträtta det, som föreskrifna hans instruktioner förmälte. Så var honom ock nogsamt veterligt om de tyskars förrädeliga förehafvande, alldenstund det honom sådant väl fyra månader tillförene af K. Maj:t var tillkänna gifvet, det han ock väl tänka kunde, att de uti verket ställa ville, när som de sade, på den tid han några dagar förrän de rymde var till tals med dem, att de sig icke ville begifva till K. Maj:t.

Hvarföre hafva vi, fattige män i Konungs Nämnd tillförordnade, samt med krigsnämnden efter en nogsam ransakning och långsamt öfvervägande icke kunnat fria förbemälte herr Nils Svantessons lif och lefverne, utan att han det förverkat hafver efter K. Maj:ts hofartiklar om dem, som försumma angelägna och nödtorftiga saker, så ock efter hans egen förpligtelse icke heller kunna förskona hans ära och redlighet, med mindre än K. Maj:t af synnerlig gunst och nåde vill honom benåda» [1]).

I sanning, domare, som vågat att åt papperet anförtro en slik dom, hafva icke varit besvärade af någon omtanke att skona sin egen »ära och redlighet» i efterverldens ögon. Det lagrum, som åberopas, är 15 paragrafen i hofartiklarna, som säger: »den, som försummar något, hvad honom af vår nådige Herre och Konung eller Hans befallningsman befaldt varder, det K. Maj:ts eller riksens välfärd gäller, med mindre han hafver lagligt förfall, hafve förvärkat halsen . . .» Vi hafva sett huru Konungens senare skrifvelse, med befallning för Sture att begifva sig till Nils Boije, upphäft den förra, som af Jöran Persson och Krister Persson framhölls, och detta skulle icke vara lagligt förfall! Att

---

[1]) Domboken för den 13 Juni 1566.

fordra det Nils Sture skulle hafva förmått att hindra de utsvultne, opålitlige tyske legoknektarne att rymma öfver till en fiende, som de hoppades skulle betala deras sold, var att af honom fordra det omöjliga, som man af andra ej ifrågasatt [1]). Det var Jöran Persson, som med smilande vänlighet invigde Nils Sture åt hans farliga värf i Vestergötland, det var Jöran Persson, som några dagar efter det att konungen befalt Sture ställa sig till Nils Boijes förfogande, ålade honom att uppfylla konungens föregående befallning, det var Jöran Persson slutligen, som, med hån mot allt hvad lag och rätt hette, tvang rättvisans högste vårdare i landet att underteckna den unge Nils Stures dom.

Samma dag Nämndens utslag föll, lät Jöran Persson vid högsta straff förbjuda knektarne, som varit med Nils Sture i fält att något vittna till hans fördel, men när följande dag Nils Sture under sitt skymfliga tåg, kom fram till det hus vid Jerntorget, der Jöran Persson befann sig, började de med en mun ropa, att Sture förhållit sig som en ärlig svensk man. Jöran Persson rusade då fram med draget svärd, men rörelsen bland knektarne var så hotande, att han nödgades draga sig tillbaka in i huset. På natten lät Jöran Persson i all hemlighet föra honom till Örby, der han skulle hållas fängslig, men när Jakob Henriksson, hans forne befälhafvare, som vid Axtorna bevittnat hans mannamod, fick höra detta, trängde denne sig upp i slottet till konungen (»ty slottsporten var all adeln förbjuden, så att ingen måtte komma upp») [2]) och bad honom icke tillåta Jöran Persson att så handla med konungens trogne tjenare. Konungen sade sig icke hafva någon vetskap om Stures bortsändande och vi hafva icke rätt eller skäl att betvifla dessa konungens ord. Sture fördes efter två dagar tillbaka till Stockholm, der den nyss dödligt förolämpade och skymfade ädlingen inom kort öfverraskades af konungens frieri-uppdrag till Renata af Lothringen. Vid den bekanta ransakning, som följande året hölls på Svartsjö med Sturarne och andre anklagade af adeln, hvartill vi nedan återkomma, säges det i Nämndens protokoll om Nils Svantesson,

[1]) Ej heller var ju de tyske knektarnes tygellöshet en för konungen okänd sak. När Mornay i slutet af år 1565 meddelade honom, att danskarne ernade på hvad sätt som helst återtaga Varberg, svarade han, att han icke trodde det de tyska knektarne, som voro i danska konungens tjenst, skulle gå in på att börja någon belägring, så mycket mindre, som de ej uppburit sold. (Bref fr. kon. t. Mornay, d. 29 Nov. 1565. Konc. i R. a.). Man erinre sig äfven rättegången mot de tyske ryttarne, hvarför vi förut redogjort.

[2]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 105.

att han »för sin otillbörliga handel blef något straffad, dock icke som han hade förtjent, utan var för den skuld benådad med ett ringare straff, på det att han sig troligare skulle bevisa än tillförene och på det troligaste uträtta det värf och ärende i Lothringen, som honom blef budet och befalt». Man försökte sålunda att gifva en skenbar konseqvens åt sitt förfarande mot Nils Sture, men man kan icke säga att försöket lyckades. Konungen ville låta förstå, att han af idel nåd låtit till lifvet skona brottslingen, för att sedan denne utstått sitt »ringare» straff, att mista sin ära, gifva den nyss af skymfen brännmärkte tjenaren tillfälle att på giljarefärden till en utländsk furstinna återupprätta sitt förlorade anseende. Nog hade konung Erik äfven förr varit en besynnerlig friare, men denna gång skulle han, i afseende på valet af ombudsman, hafva öfverträffat sig sjelf, derest icke en annan, verklig anledning förmått honom att välja Nils Sture och ingen annan. När en gång den kungliga handen stötte dolken i Nils Stures bröst, säges det, att denne sjelf utdrog den, kyste den och räckte den åter till sin vilsekomne konung; nu var det icke blott konungens uppflammande misstro och vrede, som behöfde förlåtelse, det var ock den förhatlige konungagunstlingens, Jöran Perssons förgripelser mot en ädel och ännu mäktig slägt, som på detta sätt, enligt konungens förmenande, borde kunna godtgöras. Ädelmodet att låta den fallne återupprätta sig får sålunda lemna plats för ett ängsligt begär att öfverskyla en tillfogad ärekränkning, att gifva upprättelse innan hämnd blefve kräfd. Ingen af de förorättade utkräfde hämnd för egen räkning; det var hämndens egen gudinna, som så fogade, att den dröjande vedergällningen under händelsernas gång blef sammanlänkad med den ännu i det yttersta försonlige Nils Stures öden.

Då Nils Sture efter afresan från Stockholm till Tyskland gjorde ett kort uppehåll på Vadmalsön och sedan på en holme längre ut i skärgården, erhöll han besök af många slägtingar och vänner, men bland dem, som der samlades att taga afsked af honom, funnos ock förrädare, hvilkas besök hade till ändamål att komma en af konung Eriks sjukliga fantasi och Jöran Perssons hätskhet uppdiktad sammansvärjning på spåren. Efter hvad som nyss skett kunde väl knappast några vänner samlas kring Nils Sture, aldraminst då bägarna gjorde sin rund, utan att talet föll på ämnen, vid hvilkas afhandlande man icke ens af fruktan för spioner lät förmå sig att så noga väga ordet. Det var

här den egentliga sammansvärjningen skulle hafva skett, som sedermera blef föremål för Nämndens beryktade ransakning på Svartsjö, men som icke ens Jöran Persson kunde leda i bevis.

De misslyckade friarefärderna bidrogo till konungens misstankar, som i första rummet träffade Sturesläkten. Fjorton dagar efter det att Svante Sture undertecknat sin förpligtelse att såsom Sveriges drottning hylla hvem helst konungen kunde komma att utse till sin brud, mötte konungen en af grefvens jägare, Nils Persson, på gatan, då denne kommit till staden med villebråd och skulle till en smed bära sin bössa för att lagas. Han kastades genast i tornet och efter tre dagar lät Jöran Persson med honom anställa pinliga förhör, för att tvinga honom tillstå, att hans husbonde befalt honom skjuta konungen. Jöran Persson lofvade honom först 100 daler om han ville vittna detta, men då han vägrade, lät han, enligt en samtida berättelse [1]), på hans bröst uppbränna två i bränvin dränkta skjortor; han kunde likväl icke förmås att vittna falskt. Något sådant vittnesbörd synes dock icke hafva varit af nöden, ty när han inför Nämnden anklagades, blef han utan vidare omständigheter dömd till döden. Konungen lär dock hafva gifvit honom nåd, hvarefter Jöran Persson sände honom till straffarbete i Sala grufva.

Ransakningen på Svartsjö började den 8 Maj [2]). Vid pass en månad förut [3]) blef Gustaf Ribbing, den man som var utsedd till konungens och Jöran Perssons verktyg, inkallad inför Nämnden för att der mundtligen redogöra för hvad han hade sig bekant om de misstänkte herrarnes stämplingar. Hans vittnesmål vid detta tillfälle var hufvudsakligen en bekräftelse på den redogörelse han redan i början af året afgifvit [4]). »Onödd och otvungen» sade han sig hafva hört af herr Gustaf Olofssons egen mun, äfvensom af tvenne grefve Svantes tjenare [5]), att grefve Svante, grefve Per och herr Gustaf Olofsson stämplat allt ondt mot konungen, velat förhindra hans giftermål och låtit förstå att, om han icke ville taga till gemål, den som de skulle föreslå, så ville de »något anrätta, som icke duga skulle,

---

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 124.

[2]) En utförlig skildring häraf meddelas i Ahlqvists uppsats om »Sturemorden» i Hist. Bibl. 1877.

[3]) Domb. d. 5 Apr. (Koncept. R. a.).

[4]) D. 7 Jan. Tr. i Hist. Bibl. 1877, s. 149—150.

[5]) Lasse Hök i Korpeboda i Larfs socken och Germund Persson på Källön invid Leckö.

och först begynna med sina landtbönder, sedan tänkte de sig väl bekomma mera medhåll». Herr Sten (Leijonhufvud) hade dessutom sagt, att om konungen icke toge hans dotter till gemål, skulle han biträda de andre »i råd och dåd». »Och ändock», tillade Gustaf Ribbing, »att herr Benkt Gylta är min morbroder, kan jag icke säga, att han är konungen alldeles rättrådig, alldenstund han sig ofta hafver sig emot honom besvärat». Samma dag utgick kallelse till det riksmöte, der rikets främste män skulle dömas.

Då den slutliga ransakningen på Svartsjö företogs, uppträdde först en främmande äfventyrare, vid namn Peter Sastorp, och vittnade inför konungen, hertig Magnus af Sachsen och 12 af Nämndens ledamöter, att han af den tyske ryttmästaren Josuá von Genewitz hört, att denne vore sammansvuren med Abraham Stenbock, Ivar Ivarsson och Erik Sture för att »fördrifva högstbemälte K. Maj:t». Undersökningen företogs först med Abraham Stenbock, hvars svar lydde: »det kan väl ske att sådant är för handen, men han nekade sig veta af deras råd och handel». Hans dödsdom fäldes dock redan denna dag, men två dagar senare, d. 10 Maj, uppträdde Jöran Persson ytterligare emot honom, för större säkerhets skuld, och medförde då en herr Abrahams tjenare, som vittnade, att hans herre och Genewitz haft med hvarandra åtskilligt att göra, samt att den förre yttrat det »herr Nils Sture var skett orätt». Jöran Persson hade dessutom nu i ordning ett bref, som han tvungit Stenbock att skrifva till Genewitz, och hvars ordalydelse kunde tydas såsom bevisande förrädiska stämplingar. Det var icke Jöran Perssons hotelser med tortyr, som förmådde Stenbock att skrifva detta bref, utan ett intyg af Jöran Persson om att detta skett på konungens befallning. Detta intyg påträffades ock i herr Abrahams ficka, sedan han fallit ett offer för konungens misstankar och Jöran Perssons list.

Äfven Ivar Ivarsson dömdes på Svartsjö till döden; protokollet innehåller deremot ingenting bestämdt om Erik Stures öde, ej heller omtalar det ransakningen med Svante Sture. I konung Eriks dagboksanteckningar säges, att Nämnden varit sinnad att fälla den senare, men att konungen ville att hans sak skulle närmare granskas. Ännu den 16 fortforo Nämndens ransakningar på Svartsjö, men det gälde då inga andra än en af grefve Svantes tjenare, vid namn Jöns Jönsson, »som skrifvit några falska bref

i K. Maj:ts namn, deruti K. Maj:t är sin titel beröfvad», samt Abraham Stenbocks tjenare, Hans Wolf, hvilken förut uppträdt som vittne. Den senare underkastades tortyr och begge dömdes till döden. Till dessa knapphändiga protokollsanteckningar på Svartsjö bifogades, enligt en kort antydan derom, utförligare redogörelser. Dessa finnas dock nu icke mera till. Är detta en tillfällighet, eller påminner det måhända om det motto, som står att läsa öfver en förteckning på konung Eriks ståthållare och tjenstemän: fides et taciturnitas?

De fångne herrarne fördes till Upsala, der konungen, Jöran Persson och ständerna stämt möte. Under det att de senare der samlades, hade vansinnet med sina furier och Jöran Persson med sitt förtal satt mordvapnet i konungens hand. Den dödsdom Jöran Persson sedan lyckades aftvinga ständerna, blef en den tommaste formalitet.

Så ringa skattades den dock hvarken af konungen eller af hans rådgifvare, ehuru det snart nog skulle visa sig att likafullt vedergällningens stund för dem var nära. Det gälde först Jöran Persson. Det säges, att konung Erik en gång af stjernorna fått en vink om det öde, som hotade honom och hans gunstling. För att ana detsamma kräfdes sannerligen icke hjelp af någon sådan himmelsk »trollkonst», och ingalunda lär Jöran Persson hafva behöft läsa i stjernorna fru Märta Eriksdotters eller de andre förorättades vilkor för en förlikning med konungen. Det ser nästan ut som om Erik med likgiltighet bifallit deras fordran, att Jöran Persson, såsom det förnämsta upphofvet till allt ondt, skulle sta sitt straff. För första gången skildes nu konungens och konungagunstlingens banor. Den ene skulle för en kort tid skenbart höja sig ur sin förnedring; den andre skulle skenbart förnedras för att snart åter träda upp vid sidan af tronen. Ännu en gång skulle de tillsammans spela mäktige herrar, men att det led till skådespelets slut, derom kunde de lätt öfvertyga hvarandra.

Ungefär två månader efter morden i Upsala (d. 15 Juli) befalde konung Erik rådet att låta gripa Jöran Persson och hans hustru »för att stå till svars för dem, som dem med rätta kunna hafva något att tilltala», och tio dagar senare erhöll rådet en ny befallning att, om Jöran Persson anklagat och låtit döma de i Upsala »afsomnade» herrarne för det ofvan omtalade brefvet, som afsändts till Genewitz, så vore detta orätt och hade skett

emot konungens vilja och befallning, hvarföre Jöran Persson måtte stå till svars inför opartiske domare. Under Augusti månad synes han hafva varit innesluten först i ett hårdare, men derefter i ett lindrigare fängelse, intill dess att den första egentliga domen öfver honom fäldes, d. 5 September. Domare voro da utom rådet äfven Nämndens ledamöter, hans gamle bekante. Här var icke fråga om de anklagade herrarne. Några tyske köpmän visade, att Jöran Persson fråntagit dem betydliga egodelar, såsom förverkade; men detta hade skett med orätt. Det är att märka, att domarena i Nämnden varit med derom. Vidare kom frågan om mutorna på tal. Tvenne andre tyske köpmän hade nämligen förärat honom »ett kors med diamanter, rubiner och smaragder, så godt som 100 tyska daler» samt »en ståtlig ring» med samma slags stenar, värd 50 daler, »uppå det att han skulle förfordra deras saker inför K. Maj:t», När detta icke skett, ansågo sig de båda gifvarne berättigade att återfordra sina gåfvor. Man visade nu att Jöran Persson sjelf förut gerna plägat straffa dem, som tagit mutor, och dömde honom skyldig att återbära gåfvorna och att mista sitt ämbete [1]). Derefter uppträdde inför Nämnden några qvinnor, hvilka han velat med våld tvinga »att fullkomna hans onda begärelse». Han hade trängt sig in i deras hem, slagit sönder hvad de egde och derefter hade han *jämte sin hustru* återkommit och öfverfallit dem med smädeord. »Och hafva många fattiga», hette det vidare, »sådant måst lida och nedtysta intill denna dag af rädsla och fruktan för Jöran Perssons hot och trug, men de (åklagarinnorna) betacka K. Maj:t som nådigt tillåtit hafver, att hvar och en må sig öfver sin tillfogade orätt mot Jöran Persson beklaga». I anledning häraf dömdes han från lif och gods [2]). Slutligen hade han, sedan han blifvit dömd till fångenskap, låtit sätta en tysk ryttare i jern, och när grefve Per förnam detta och sände riksprofossen Per Gadd för att fråga, om han gjort det på konungens befallning, öfverföll Jöran Persson honom »och hade stött hjertat sönder i honom, om han kommit till sin värja». Domen slutar med följande ord: »Utom detta är en allmän klagan hos gemene man och nogsamt bevisligt, att när någon fattig menniska är dömd från sitt lif, då har Jöran Persson genom professer låtit röfva, rappa och sköfla deras lösören från deras fattiga hustrur

[1]) Enl. 3 kap. Tingmålabalken.
[2]) Enl. 4 kap. Kon. balken.

barn och arfvingar, som dem dock icke äro med lag och rätt ifråndömda» [1]).

Samma dag, denna dom fäldes, insattes Jöran Persson och hans hustru anyo i ett hårdt fängelse på Stockholms slott och vakt ställdes utanför hans hus, som tillstängdes. Dagen derpå anropade han konungen om hjelp, men lemnades tills vidare åt sitt öde. Dödsdomens verkställande uppsköts och en ny rättegång företogs den 20 Oktober. Utom de ordinarie medlemmarne af Nämnden deltogo äfven nu rådets medlemmar samt andre, tillsammans 43 personer. Denna ransakning anstäldes med stöd af konungens ofvannämnda bref till rådet af den 25 Juli [2]). Gentemot Jöran Persson uppträdde nu grefve Per Brahe, friherre Gustaf Olofsson (Stenbock), friherre Sten Eriksson (Leijonhufvud), herr Ture Pedersson (Bielke) och Hogenskild Nilsson (Bielke). Den sistnämnde erbjöd sig först att svara till de anklagelser Jöran Persson kunde hafva att, såsom han förut gjort, anföra mot den nu aflidne grefve Svante. Denne erkände att han gjort det »af hastigt mod och obetänkt». Likaledes kunde han icke neka, att han falskeligen anklagat Abraham Gustafsson för det bref, denne skulle hafva skrifvit till Genewitz. Vidare tillstod han sig icke hafva haft kunskap om några förrädiska stämplingar, utan endast lyssnat till vittnen, hvilkas giltighet han sjelf inför rätten underkände. De anklagade adelsmännen, »så väl de, som uti Gudi afsomnade äro, som de der ännu lefva», förklarades »frie och utan skuld och brott, men Jöran Persson, roten till allt detta, hvilken uti denna sak, som uti allt annat, stått efter alle mans, så höga som låga, ära, lämpa, lif och gods», dömdes att straffas såsom »en ärelös, trolös, menedig, förrädare, skälm och bösewicht» [3]). Det var, såsom vi ofvan nämnt, icke blott »herrar», som satte sina namn under denna skildring af Jöran Persson, det var bl. a. äfven sådane forne vänner, som en Jakob Tejt, en Klemet Hansson och en Blasius Olsson. De hade med Jöran Persson många gemensamma minnen från Nämndens forna dagar. Denna dom blef fäld af Nämnden, nu såsom ofta i förening med rikets råd och några andre män. Denna dom, snart sagdt den sista Nämnden fälde, blef derföre i viss mån en dom öfver henne sjelf, dock icke den sista. Då konung Johan år 1569

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. 29, s. 164—177.
[2]) Se ofvan sid. 380.
[3]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 184—193.

fann sig föranlåten att låta svenska folket veta, hvarföre han afsatt sin broder från svenska tronen, anförde han såsom en bland de många orsakerna dertill, att Erik »gjort sig en Nämnd, på det att ingen skulle undkomma hans giller och snaror. Han hade ock utvalt sig en rådgifvare, benämnd Jöran Persson, som han i allt sitt okristliga förehafvande brukat riket till förderf, hvilken ock synnerlig lämpa och sätt hade till att ställa sådant i verket. Med honom beslöt han huru lag och rättvisa skulle hållas vid makt och alla domar afsägas. Och om de, som i Nämnden voro, än hade någon gensägelse deremot, blef sådant icke efterlåtet, utan det måste blifva vid den dom, som tillförene af konungen och Jöran Persson var beslutad, ehvad det var de andre mera ljuft eller ledt» [1]).

Att Nämnden, i synnerhet under de första åren af sin verksamhet, stält sig i rättvisans tjenst, hafva vi förut visat. Det fans mycken orätträdighet i landet, som hon gjorde till sin uppgift att bestraffa och sålunda med varnande exempel utrota. Hvad som saknades henne, var mindre begär att skipa rätt efter landets lagar, än mod och makt att trotsa den fruktansvärde och och hersklystne inquisitorn, för hvilken menniskolif betydde intet, konungaynnest mycket, makt och rikedomar allt.

I hvad mån Jöran Perssons hustru varit delaktig i hans brott är icke lätt att säga. Vi hafva sett, att hon åtföljde sin man, då denne trängde sig in till qvinnor, dem han icke lyckats våldföra, och att hon bistod mannen i att förolämpa dem. Det hade dock varit en tid, då hon, såsom det synes, på mycket förtrolig fot umgåtts med Karin Månsdotter och med henne njutit af de läckerheter konungens kök och källare kunde bjuda på. Messenius berättar att Karin sjelf uppträdt inför Nämnden och de öfrige domarena, som dömde Jöran Persson, med anklagelser mot dennes hustru, derföre att hon skulle hafva utspridt ett rykte, att Karin genom trollkrafter tjusat konung Erik och med samma medel beröfvat honom förståndet [2]). Vi hafva icke funnit bevis derpå, men visst är att hustrun nödgades dela mannens fängelse.

[1]) Stiernman, Riksdag. o. Mötens Beslut, I, s. 289—290.

[2]) Ahlqvist, Karin Månsdotter, s. 18, 20, 36. Sjelf hade Jörans hustru blifvit förtalad af en annan qvinna vid namn Margareta, gift med Peter Johansson; så påstod åtminstone mäster Lars' hustru, men Peter Johansson förnekade detta, sägande, att denna senare icke kunde bevisa det, »utan har hon med Guds hjelp ljugit». Detta blef emellertid ämne för samtal äfven på hofvet.

I December 1567 skref Jöran Persson ett bref till kansleren, den gamle Olof Larsson för att råda honom att icke lägga något hinder i vägen för konungen, i fall han ville sjelf draga i fält mot danskarne. Jöran Persson menade, att detta kunde dertill hjelpa att konungens »melankoliska blod försvunne». I samma bref beklagar han sig deröfver, »att han sitter innesluten inom en tjock mur med två dörrar och vakt, väl förvarad». På tjugu veckor hade han icke talat med någon annan än fångvaktaren, som förde mat till honom. Ungefär vid samma tid skref han till konungen, att han hade något vigtigt att meddela honom. Synbarligen fruktade man att Jöran Persson skulle förstå att på något sätt befria sig ur sitt fängelse, och sjelf lät han utsprida, att konungen ernade släppa honom lös. Detta kom äfven till rådets kännedom, hvarföre Sten Eriksson gaf mäster Mårten Helsing i befallning att härom fråga Olof Larsson. Denne intygade, att Jöran uppdiktat detta och sade sig sjelf i samma dagar hafva hört af konungen, att han icke vore honom »med så mycken gunst benägen, som han pockar uppå» [1]). Någon annan af Eriks omgifning skref likaledes till Hogenskild Bielke både om konungen och Jöran Persson. I detta bref säges bland annat: »Hvad vår allernådigste konung belangar, har han nu någon tid varit temligen tillfrids, dock felar här mycket och är borta, som tillstädes borde vara, och är här icke, såsom en part väl tänker, någon simulering, utan här är större allvar med i den måtto, än som vi det gerna såge. — — — Hvad Jöran Persson och hans förlossning angår, så veta vi oss intet till att erinra att här hos K. Maj:t något sådant skall förhandladt vara, eller ock att här någon är, som sig derom mycket vinnlagt hafver, men det är skrifvet till Nämnden, att om det befunnes, att han någon hafver låtit afdagataga utan dom och ransakning (såsom tyvärr, efter vårt betänkande, något sådant väl befinnas kan), då förmoda vi, att K. Maj:t skall icke mycket lägga sig ut för honom, utan heldre bevilja att han sitt tillbörliga och välförtjenta straff bekomma måtte». Detta bref slutar med en antydan derom att det varit fråga om att utan konungens vetskap nu låta afrätta Jöran Persson. Detta ansågs dock icke rådligt, ehuru det nyss förut så skett med Peter Velamsson [2]). Denne drabant, som bistått konungen vid mordet på Nils Sture och

[1]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 200 ff.
[2]) Odat. bref till Hog. Bielke från onämnd person. Acta Hist. R. a.

som uppgifves hafva varit Jöran Perssons systerson, hade nämligen i slutet af detta år (1567) blifvit instämd inför Nämnden. Nils Bagge på Elmteryd anklagade honom för att hafva slagit ihjäl hans broder Per Isaksson och Nämnden dömde honom till döden [1]). Detta är den sista dom, som finnes i Nämndens dombok antecknad. Karin Månsdotter sökte träda emellan och utverka nåd för honom, men samma dag hans dom föll, skref hon från Svartsjö till rådet i Stockholm, att hon icke kunnat förmå målsegandena att afstå från deras rätt [2]). Man synes dock hafva fruktat för att denne farlige man skulle senare blifva benådad, efter som man i hemlighet röjde honom ur vägen.

Under den tid Jöran Persson satt fången, var man sysselsatt med att samla upplysningar om hans brott, och den 12 Dec. uppsattes en ny anklagelseskrift emot honom. Trenne personer, köpmannen Thomas Vastenov, Peter Poys och Olof Jonsson, som inför Nämnden blifvit friade, hade Jöran Persson låtit »pina och plåga med bojor och annat olidligt arbete» och från tolf lifdömde personers hustrur och barn hade han genom profosserne tagit deras lösören, som dem icke blifvit frändömda. Tre främlingar hade han i smyg afdagatagit: den ene lät han mörda i Tjufkällaren och sedan kasta i strömmen, den andra blef bakbunden och sköts ned i Söderström, och den tredje blef om natten förd ut på fjärden utanför Gråmunkeholmen (Riddarholmen) samt der med en sten om lifvet kastad i sjön. Derefter meddelades en förteckning på 73 »förnämlige personer», såsom fogdar, knekthöfvidsmän, profosser, kammarskrifvare m. fl., som han låtit afrätta och hvilkas namn voro kända, men att det äfven fans hvad man skulle kunna kalla »profanum vulgus», okändt folk, som fallit offer för honom, visas af ett tillägg, hvari det heter: »det är allom kunnigt huru många fattiga menniskor aflifvade äro på andra orter af de profosser och synnerligen af den Olof Arvidsson, der en ynkelig och gräslig klagan öfvergår, att han så många hafver låtit taga af daga, och sedan sköflat deras gods; derom kan blifva uppenbaradt när det blifver ransakadt utöfver Småland och Vestergötland».

Beskyllningen mot Jöran Persson att det var han, som låtit afdagataga de 73 angifna personerna, är dock ingalunda sann, så vida icke dermed förstås, att det varit han, som genomdrifvit

[1]) Koncept. t. Nämndens dombok f. d. 29 Nov.
[2]) Handl. rör. Skand. Hist. IV, s. 204—205.

deras dödsdomar, eller möjligen att han, i händelse, såsom stundom ifrågasattes, konungens nåd trädt emellan, lika fullt låtit Nämndens domar verkställas, hvilket icke är bevisadt. Vid en jämförelse mellan ifrågavarande anklagelseskrift mot Jöran Persson och de i Nämndens dombok införda dödsdomarna finner man nämligen, att det endast är 16 af de 73 personer, hvilka man sagt att Jöran Persson låtit afrätta, hvilkas dödsdomar icke blifvit af Nämnden fälda, och dessutom bör man erinra sig, att denna dombok icke nu mera befinner sig i fullständigt skick. Att Nämnden egt att, konungen oåtspord, fälla dödsdomar, hafva vi förut visat, men det ser ut som om man åtminstone i de flesta dylika fall inhemtat konungens vilja. Huru Jöran Persson lät profosserne fara fram i landsorterna, vet man ej, men om än icke urkunderna derom meddela några bestämda uppgifter, är det dock visst att ryktet utpekade honom såsom mångas bödel. Stundom viste han att gå utsökt listigt till väga. En skotte, vid namn Hanstedt, hade blifvit i Stockholm insatt i fängelse såsom spion; han sände derifrån till konungen, som då jämte Jöran Persson vistades på Kungsbro, en af sine landsmän för att utverka nåd, hvilket konungen beviljade *på papperet*, men Jöran Persson skref och befalde på konungens vägnar ståthållarne i Stockholm att ransaka och fälla dom öfver den fångne. Denna befallning slutar med följande märkliga ord, om hvilka konungen möjligtvis icke egt någon kännedom: »Detta mån I göra med det aldra första, förty denne skotte, som här är, varder bekommandes en föreskrift af K. Maj:t till eder, förmälande att denne Hanstedt skall varda benådad och lösgifven. Dock skall han den icke förr bekomma, än man kan tänka att med den andre ändadt är. När han då kommer, mån I låtsa eder detta tycka illa vara och derför beskylla den skotte, som icke hastigare hafver färdats». Att detta bref är skrifvet sjelfva julaftonen, sedan enligt Eriks befallning konungsfrid blifvit bjuden öfver landet, är ingalunda någon mildrande omständighet.

Att konung Erik skulle finna det svårt att länge undvara Jöran Persson fruktades allmänt. Ingen af konungens öfrige tjenare hade så ofta stått vid hans sida, som denne gunstling. De enda tillfällen vi se Jöran Persson skild från honom äro under de jämförelsevis få resor, till hvilka antingen särskilda uppdrag eller räfstefärderna i Nämndens sällskap föranledde honom. Konungen tog sjelf en synnerligen verksam del i regerings-

ärendena; hans egna tankar låta sig lätt igenkännas i den massa af instruktioner och befallningar af alla slag, som under hans tid utfärdades. Framför allt följde hans vaksamma och misstänksamma blickar krigets gång. Men för Jöran Persson var mycket öfrigt att göra; till rådet frambar han mundtligen konungens propositioner, diplomatiska skrifvelser uppsattes af honom, förläningsregistren fördes under hans uppsigt, åklagaremakten låg i hans hand, spionberättelser icke blott från fiendens läger utan äfven från svenska bygder insändes till honom. Konungen hade väl till sitt förfogande flere högtbetrodde sekreterare än Jöran Persson, men denne stod konungen närmast i makt[1]). Det sades om Erik, att gunstlingens dom »tycktes honom icke misshaga», men egentliga anledningen, hvarföre konungen lät honom hållas fängslig, får väl antagas hafva varit den, att han, skrämd af de blodiga skuggorna från fängelset i Upsala, hvarken vågade eller kunde, om han än gerna velat, trotsa äfven den förbittring, som kommit gunstlingen till del. Lugnet före stormen frestade konungen till säkerhet. Då det följande året, det ödesdigra, bröt in, satt hans förtrogne ännu innesluten i fängelse, om det ock blifvit lindrigare. Han hade derifrån afgifvit förpligtelse, att hvarken han, hans hustru eller slägtingar skulle stämpla något till Sveriges rikes eller K. Maj:ts skada. »Men», tillade han, »att besöka eller underdånigst besöka låta K. Maj:t, dock icke så, att någon deraf skall till skada eller på förderf komma, hoppas jag att ingen mig förtaga kan» [2]). Så snart detta hans hopp blef verklighet, kunde man ock vänta att fän-

[1]) I ett koncept till kansliordning (i R. a.) angifves Jöran Perssons befattning sålunda: Kongl. M:ts procurator och negotiorum secretarius Jören Pedersson: Hans embete ähr att bestelle och scriftelig författa alle wichtige tractater, hwad helst thet ware kan, som emillen Kongl. M:t och H. K. M:ts hèr bröder kan förefalle; thesligist och eliest hafve publicas actiones förhänder, hvilke H. K. M:t sjelf och rikit angelle, och thesligis bör han och wete beschedh um alle förläninger, huru mykit som förlänt är, och hvad såsom hvar och en bekommedt hafver, ther på han och visse register holle schall; och för än såsom nogot med bref och sigel blifver bebrefvet, lathe förslå udi Kongl. M:ts Reknecammer, hvad såsom hvar och en af sin förläningh Cronan till gode och tienst schall holle. Så schal honom och gifve acht på, att hvar nogre seden befinnes af K. M:ts undersåther, ädle och oädle, ho helst the äre, så wäl högre som nidrige stondh, som uthen laghligh förfall försumedhe och icke hörsamligen lothe sig befinne, till hvad del honum blifver af H. K. M:t tillsagdh, anthen genum bref och scrifvälse, eller och eliest, att the samme motte blifve straffede wid theris förlänings förlisningh, medh mindre then samme, som sig så försedt hafver, blifver af Kongl. M:t synnerligen benådder; och eliest in genere ther um så bestelledt, att Kongl. M:t och Cronen therudinnen icke motte blifve försnelledt.

[2]) Handl. rör. Skand. Hist. III, 102.

gelseportarne skulle springa upp. Med friheten, som konungen gaf honom, följde ock upprättelse, sådan konungen plägade gifva den. Han förklarade Jöran Persson »alldeles oskyldig» och bekräftade detta med det djerfva påståendet, att hans anklagare deri instämde. Detta vederlade han snart sjelf. Då han ville använda Jöran Persson i några vigtiga riksangelägenheter, lät denne förstå, att han icke kunde åtaga sig sådana uppdrag, förr än han blifvit fri från alla anklagelser. Hvilka särskilda uppdrag härmed åsyftas, säges icke uttryckligen; vi anmärka endast, att talet härom uppstod kort efter det att Jöran Persson erhållit konungens befallning att åter hopsamla det guld och silfver, som ur konungens af fruktan darrande hand blifvit utströdt efter morden i Upsala. Hvilka personer deremot han utpekade såsom sine förtalare, är nogsamt bekant; de voro inga andre än grefve Per Brahe och herr Sten Eriksson, två af dem, som undertecknat hans första dom och som, då den andra fäldes, uppträdt såsom hans åklagare. Desse erhöllo befallning att skriftligen uppsätta sina anklagelser, på det att nya förhör måtte kunna anställas, men synas icke hafva efterkommit denna befallning.

Emellertid hade Jöran Persson i slutet af Februari (1568) blifvit kallad till konungen i hans fältläger i Småland. Man hade väl varnat konungen för att taga ett så dristigt steg, men han lyssnade ej derpå; då en af sekreterarne, Mårten Helsing, gjorde sina föreställningar mot Jöran Perssons återupptagande till gunst, blef konungen så uppbragt, att han våldförde sig på rådgifvaren och misshandlade honom så att han deraf ljöt döden [1]).

Medan konungen låg i fält, hade nu händelserna utvecklat sig inom landet. Kring upprorsfanan, som hertigarne höjde, samlade sig villigt ett misshandladt folk. Från fönstren i Stockholms slott sågo konungen och Jöran Persson upprorsskarorna bölja fram; det fans ej längre några medel, med hvilka stormen kunde besvärjas.

Stockholms murar hejdade för en stund de hertigliga trupperna. Hertigarne, som blifvit inbjudna att bevista konungens bröllop, hade då icke infunnit sig, såsom det allmänt sades, af fruktan för Jöran Persson. Nu kommo de i stället med ett ståtligt följe, som hånfullt ropade öfver stadsmuren åt Eriks knektar och kallade dem Jöran Perssons hoffolk. Desse blefvo då

[1]) Hist. Bibl. 1878, s. V.

uppbragte och några af hingstridarne rusade in i Jörans bostad, slogo ut alla fönstren och hade tagit honom till fånga, om det icke lyckats honom att hemligen smyga sig ut och begifva sig upp till slottet [1]. Konungen lät då en profoss gå omkring på gatorna och förkunna att ingen, vid lifsstraff, finge våldföra sig mot Jöran Persson. Men knektarne hotade honom alltjämt, och då konungen i hans närvaro uppmanade dem att stå honom bi mot fienden, lofvade de detta, om han blott ville utlemna Jöran Persson. Konungen försökte då taga gunstlingen i försvar, men så stor var förbittringen mot honom, att Erik hade att välja endast emellan att behålla honom vid sin sida och se de siste trogne kämparne öfvergå till fienden, eller att ännu en stund i spetsen för dem hålla stånd och låta den förhatlige gå sitt öde till möte. Jöran Persson försökte att sätta sig till motvärn, men blef öfvermannad i konungens åsyn. Knektarne sleto kläderna af honom, förde honom ned i staden och omkring på gatorna, satte en kafvel i hans mun och begafvo sig med honom till hans moders hus. Modren togo de äfven med sig och läto en rotmästare och fyra knektar föra Jöran Persson, samt 8 andre knektar hans moder, till hertigarnes läger [2], och, tillägger berättelsen, »blefvo de mycket välkomna, ty nu var fågeln fången, som de länge sökt». Modren, som hade en bindel för ögonen, föll af hästen och bröt halsen af sig. Jöran öfverlemnades i profossens och bödlarnes händer och fick nu sjelf göra bekantskap med pinoredskapen. Tvenne gånger, den 18 och 21 Sept., underkastades han tortyr och afgaf dervid en bekännelse, hvilken dock endast angick hans senare tid, sedan upproret brutit löst, och icke sprider något ljus öfver hans föregående dagar.

Hvad som af denna bekännelse framgick, var hufvudsakligen, att ingenting bortförts ur skattkammaren eller ur rikets arkiv, att konungen icke ernat mörda någon vid bröllopet, men att han väl haft annars ondt i sinnet mot hertigarne och adeln, att konungen ej heller velat lyda rådet att begifva sig ur landet, att Jöran Persson endast handlat på hans befallning, att biskopen i Kalmar, Petrus Caroli, Krister Persson, Peter Velamsson samt Per Gadd varit den egentliga orsaken till morden i Upsala,

[1]) Vår förnämsta källa för skildringen af dessa händelser äfvensom af Jöran Perssons afrättning är Gyldenstjernes (danska) krönika om nordiska sjuårskriget. Tr. i Rørdams Monumenta Historiæ Danicæ II.

[2]) De fyra knektarne erhöllo en belöning af 160 m. och rotmästaren 48 m.; de åtta knektarne, som förde modren, bekommo 192 m.

att herr Henrik Claesson varit förnämsta upphofvet till oenigheten mellan konungen och hertig Johan samt att Åke Benktsson varit den förste, som beseglat Nils Stures dom. Om sig sjelf bekände han endast, att han låtit nattetid bringa om lifvet fyra personer, ibland hvilka var Karin Månsdotters ungdomsvän Maximilian, som hon sjelf förrått [1]).

Det var en ganska kortfattad syndabekännelse Jöran Persson för egen räkning afgaf, men det fins andra vittnen, hvilkas yttranden kommit till efterverlden och som visa hvad hans samtid om honom tänkte. Främst bland dessa nämna vi den på konung Johan III:s befallning 1569 uppsatta redogörelsen för anledningarna till konung Eriks afsättning [2]). Han framställes der såsom sin grymme och misstänksamme konungs onde rådgifvare. Hans forne vän Jakob Tejt förnekade honom och anförde till sitt eget försvar, att han ådragit sig Jöran Perssons illvilja [3]). Franske sändebudet i Köpenhamn, Dançay, kallar honom »un misérable» och en tysk samtida berättelse om svenska förhållanden säger att han behöft en talrik skara profosser till sitt förfogande [4]).

---

1) En utförlig berättelse derom läses i D. Hunds rimkrönika om Erik XIV, vers 384—396. (Utg. 10 häftet af Fornskr. Sällsk Handl.).

2) Se ofvan sidan 383, not 1.

3) I bref till Hogenskild Bielke. Se ofvan sid. 322, not. 3.

4) Vi hafva förut visat huruledes en främmande lycksökare hälsade Jöran Persson, vid början af hans bana, såsom landets ära och hopp. Huru svenska folket besjöng hans minne, framgår ur en hittills otryckt samtida visa, hvarur vi meddela följande:

»Fäster och städer, all Sväries landh,
Dem hade koning Erick uppunder sin handh
I jämna åtta åren.
Til mordh och til brandh stodh all hans begär,
Ty hann var Sväries krona så litet kär,
Som alle väl må att klagha.

Jören Persson, den bloodhundh, så var hans nampn,
Allt ontt han upkåm i Sväries land,
Uti koning Ericks tide.
Han var koning Ericks yperste man,
Förrådde hånnåm både från folk och landh
Igenom sitt tyranie.

Vilen I höra och rätt förstå
Huru ynkeligh månde i Upsala tilgå,
Då Erick en herredagh lätt hålda,
Men Jören Persson, den falske tyran,
Han förde de falske vitnesbreff fram
Utöfver the höglåflige härrer.

Dagen efter det sista pinliga förhöret blef Jöran Persson på det grymmaste sätt aflifvad [1]) och hans styckade kropp upphängdes på Brunkeberg, för att konung Eriks blickar skulle falla på dessa hemska vittnen om att vedergällningens stund nu var inne.

Jöran Perssons hustru begaf sig öfver till Åland, följd af hat och misstankar; hans egendomar indrogos till kronan, men en del deraf återgafs sedermera åt hans barn.

Den roll Jöran Persson spelade, var af så ingripande art, att hans historia sammanfaller med historien om de åtta år konung Erik innehade Sveriges tron. Vår uppgift här har endast varit att framställa grunddragen af hans personlighet, sådan densamma ännu lefver i minnet efter tre hundra år. Mäktig och kunskapsrik var han i många stycken sin tids öfverman, men så mycket större blifver hans ansvar. Mot sin konung ådagalade han en trohet, som icke svek. Den enes fall var den andres, ty lika säkert det var, att konungen, en gång öfvervunnen, skulle nödgas att åt en rättvis hämnd utlemna sin gunstling, lika visst var ock denne, i synnerhet under konungens sista svaghetstid, den ende, som kunde och förstod att gärda omkring den vacklande tronen, att bevaka den med sin trohet och stödja den med sin kraft. Men hans grymhet, hans oredlighet, falskhet och egennytta viste ej af några gränser; de måste af tecknaren

Så var konung Erick i sinne och modh
Til att förråda det höglofliga blodh,
Sin syster (!) till muskovitten sända,
Men Härren, som i högden är,
Var hennes beskärm och var henne när,
Halp hans tyranni omvända.

Gudh ske låfpris i alla stund,
Som hånnåm förtogh, så margelundh,
Hans onde upsått afrådde!
Det varit snart förrött med mordh och med brandh,
Som vitterligh är bådhe qvinna och man,
Som alle må att klagha».

[1]) Han bands först vid galgen och båda öronen afskuros långt in i hufvudet; derefter upphängdes han i galgen en half timme och nedtogs sedan, lades på marken och bands vid fyra pålar, hvarefter bödeln sönderslog hans underben och lår samt båda armarna; ånyo lemnades han en halftimme och derpå slog bödeln honom på bröstet. I detsamma kom hertig Karl till platsen, hörde hans jämmerrop och befalde bödeln afhugga hans hufvud.

framhållas såsom hufvuddragen i Jöran Perssons bild, som derföre, äfven med hans egen tid till bakgrund, framträder vidunderligt afskräckande. Den samtid, för hvilken han var ett gissel, fann icke uttryck nog starka, med hvilka den kunde brännmärka hans minne, och sällsynt sträng blifver ock hans dom, då efterverlden stämmer honom in för historiens domstol; de, som der vittna emot honom, äro hans missgerningar.

Bilaga.

Förteckning

på

de personer, som af Konungens Nämnd blefvo dömda till döden 1562—1567.

1562.

$^{11}/_{2}$ Landsknekten **Nils Matsson**, dråp.
$^{5}/_{3}$ Kammarskrifv. **Mikel Sigfridsson**, dråp.
» Mornays tjenare **Mats v. d. Leide**, dråp.
$^{10}/_{3}$ Fogden **Hans Våghals**, dolt en lifdömd.
$^{24}/_{4}$ Kammarskrifv. **Rasmus Nilsson**, försnillning.
$^{30}/_{4}$ **Olof Plåt**, försnillning.
$^{8}/_{6}$ Lasse Lukassons tjenare **Anders Matsson**, dråp.
» Svante Stures tjenare **Söfring Persson**, dråp.
$^{10}/_{6}$ **Lasse Klädeskrifvare**, oärlighet.
» Fogden **Torkil Bagge**, våld.
$^{12}/_{6}$ Båtsm. **Clemet Tomasson**, dråp.
$^{15}/_{7}$ Bonden **Lasse Eriksson**, »
$^{22}/_{7}$ Drabanten **Mårten Berger**, »
» » **Michael v. Lüneburg**, dråp.
$^{28}/_{11}$ Skytten **Hans Eriksson**, försummad krigstjenst.
$^{1}/_{12}$ Hingstrid. **Knut Jönsson**, dråp.
$^{12}/_{12}$ Fransm. **Louis de Varoul**, vicomte de Gruis, lasteligt tal.

1563.

$^{20}/_{2}$ Engelsm. **John Dymock**, lasteligt tal.
$^{23}/_{2}$ **Ivar Torstensson**, äktenskapsbrott.
$^{12}/_{3}$ Underfogd. **Mårten**, falsk ankl. för försnillning.
$^{30}/_{3}$ **Kasper Richter**, bedrägeri.
$^{14}/_{4}$ **Johan Bertilsson**, stämpl. med h. Johan.
$^{12}/_{5}$ Fogden **Lasse Dalbo**, utkräft för stor skatt.
$^{21}/_{5}$ **Nils Birgersson**, stämpl. med h. Johan.
» Fogden **Esbjörn Håkansson**, mutor, m. m.
$^{22}/_{5}$ Kammartjenstem. **Sven Björnsson**, falska räkensk.

1563.

$^{26}/_{5}$ Kammartjenstem. **Marqvard Holst** försnillning.
$^{8}/_{6}$ Fogden **Erik Larsson**, försnillning.
$^{17}/_{6}$ **Lasse Michelsson**, stämpl. med h. Johan.
» Bonden **Mårten Mårtensson**, myteri.
$^{28}/_{6}$ **Anders Torbjörnsson**, stämpl. med h. Johan.
$^{3}/_{7}$ Fogden **Tufve Skåning**, försummat leveranser.
$^{10}/_{7}$ Konungens köpman i Elfsborg, **Olof Simonsson**, försummat leveranser.
» Kon:s köpman i Norrköping, **Erik Knutsson**, försummat leveranser.
$^{16}/_{7}$ Styrm. **Frans Andersson**, lotsat danska flottan.
» Båtsm. **Rasmus v. Engelholm**, rymt till fienden.
» Länsm. **Peter Svensson**, förräderi.
» **Markus Benktsson**, dråp.
» Fogden **Lasse Jonsson**, försummat leveranser.
» Fogden **Olof Knutsson**. falska räkenskaper.
$^{22}/_{7}$ **Ambrosius Skrifvare**, falsk ankl. för tjufnad.
$^{31}/_{7}$ **Hans Skotte**, stämpl. med h. Johan.
$^{4}/_{8}$ Fogden **Peter Ambjörsson**, försummat leveranser.
» Fogden **Peter Jonsson**, falska räkenskaper.
» Fogden **Hans Söffringsson**, försnillning m. m.

Hertig Johans tjenare:
$^{1}/_{9}$ **Claes Andersson**,
» **Nils Skalm**,
» **Liunge Larsson**,
» **Bertil Eriksson**,
» **Hans Henriksson**,
» **Mårten Myntskrifvare**,
» **Henrik Tomasson**,
» **Ture Ulfsson**;
} Stämplingar med hertig Johan.

1563.

Hertig Johans drabanter:
$^{1}/_{9}$ **Mårten Olsson**,
» **Olof Månsson**,
» **Benkt Galle**,
» **Knut Persson**,
» **Benkt Kristersson**,
» **Sten Hemmingsson**,
» **Lasse Andersson**,
» **Peter Hård**,
» **Siffrid Olsson**,
» **Peter Joensson**.
» **Erik Joensson**,
» **Per Hansson**,
» **Peter Sonesson**;
Hertig Johans fogdar och hingstridare:
» **Göstaf Nilsson**,
» **Joen Vestgöte**,
» **Nils Jönsson**,
» **Mats Holst**,
» **Erik Svensson**,
» **Tomas Skomakare**.
» **Claes Uttermark**;
Presterne:
» **Nils i Uskila** och
» **Mats i Töfvesala**,
} Stämplingar med hertig Johan.

$^{4}/_{9}$ Arkliskr. **Gorgonius Arvidsson**, försuml. i tjensten,
$^{10}/_{9}$ Fogden **Olof Olsson**, falska räkensk.
$^{15}/_{9}$ Räntm. **Anders Nilsson**, förspilt kronans medel.

1564.

$^{6}/_{1}$ Samtl. befälh. och slottslofven på Elfsborg, förräderi.
» **Jöns Bosson**, försuml. i tjensten.
$^{7}/_{1}$ **Isak Nilsson (Banér)**, yppat hemliga uppdrag.
$^{31}/_{1}$ **Olof Gustafsson (Stenbock)**, lasteligt tal m. m.
$^{2}/_{2}$ **Nils i Backa**, våld m. m.
$^{27}/_{2}$ **Simon**, dråp.
$^{14}/_{3}$ Bonden **Erik Larsson**, dråp.
$^{17}/_{3}$ Perlstickaren **Jakob** fr. **Schaffhausen**, stöld.
$^{22}/_{3}$ Fogden **Erik Dalkarl**, oredlighet.
» Skrifvaren **Zacharias Larsson**, oredlighet.
$^{26}/_{5}$ Borg. i Stockholm **Per Jopsson**, hyst en spion.
$^{27}/_{5}$ Fogden **Olof Skrifvare**, våld.
» Knekten **Jöns Sop**, } ej afl. fullständ.
» » **Nils Kock**, } rustningar.
» » **Anders Olsson**, tagit dubbel lega.
» Knekten **Olof Andersson**, rymt.
» » **Anders Mattsson**, stöld.
$^{13}/_{6}$ Fogden **Jöns Trulsson**, oredlighet.
$^{3}/_{7}$ Arkliskr. **Mårten Mattsson**, »
$^{26}/_{8}$ **Jöns Juthe**, lasteligt tal.

1564.

$^{20}/_{10}$ Befalln.m. på Leckö **Knut Ingesson**, vållat slottets förödelse.
$^{26}/_{10}$ Dansken **Kristoffer Kock**, lasteligt tal.
$^{3}/_{11}$ **Knut Haraldsson (Soop)**, afhändt kronan gods.
$^{20}/_{11}$ **Anders Jönsson**, dråp.
$^{21}/_{11}$ Kammartj.m. **Mårten Tomasson**, försuml. i tjensten.
$^{20}/_{12}$ Knekthöfv.m. **Lasse Böös**, våld.

1565.

$^{27}/_{2}$ **Asmus Storm**, rymt.
» **Claes v. Tunneren**, spion.
$^{3}/_{3}$ Skinnskr. **Tomas Olsson**, försuml. i tjensten.
» Klädeskr. **Sven Nilsson**, felakt. räkensk.
$^{8}/_{3}$ Fogden **Anders Håkansson**, oredlighet.
$^{14}/_{3}$ Fogden **Torkil Bagge**, oredlighet och rymning.
$^{29}/_{3}$ Knekten **Anders Jöransson**, stöld, m. m.
$^{6}/_{4}$ Räntm. **Eskil Jönsson**, felakt. räkensk.
Maj. Hyttefogden **Hans Simonsson**, orättrådighet och försumlighet.
» Hyttefogden **Lasse Olsson**, orättrådighet och försumlighet.
» Hyttefogden **Jöran Larsson**, försuml. i tjensten.
» Profossen **Lasse Vestgöte**, försuml. att straffa fältflyktingar.
» Profossen **Lasse Holstensson**, försuml. att straffa fältflyktingar.
» Profossen **Lasse Anundsson**, försuml. att straffa fältflyktingar.
» Knekten **Erik Persson**, fältflykting.
» » **Jon Månsson**, »
» Hingstrid. **Jöns Eskilsson**, dråp, m. m.
» Skytten **Per Frost**, stöld.
» Åke Benktssons tjenare, **Abraham Michelsson**, våld.
» Fogden **Olof Rännare**, orättrådighet.
» Hans skrifvare **N. N.**, »
$^{20}/_{6}$ Räntm. **Måns Olsson**, oärlighet.
$^{23}/_{6}$ Fogden **Knut Andersson**, »
» Hans skrifvare **Simon Tomasson**, oärlighet.
$^{12}/_{7}$ Stockekn. **Halsten Persson**, lössläppt fångar.
$^{14}/_{7}$ Saltsjud. **Johan Turier**, kontraktsbrott.
$^{25}/_{7}$ Höfvidsm. **Erik Åländing**, våld.
$^{4}/_{8}$ Knekten **Örian Markusson**, våld.
» » **Sigfrid Mattsson**, »
$^{7}/_{8}$ **Håkan Larsson**, försuml. i tjensten.
$^{8}/_{8}$ **Benkt Larsson**, lägersmål.

1565.
16/11 **Sivard Karlsson**, dråp.
20/11 Rytm. **Jakob Drachstädt**, fältflykting.
» Ryttaren **Herman v. Boxtadhöwe**, mutor.
21/11 Skeppshöfvidsm. **Erik Svensson**, stöld, m. m.
15/12 Kamreraren **Erik Berg**, oredlighet.

1566.
24/1 Ryttaren **Samsing Meisell**, våld.
6/2 **Nils Korp**, försuml. i tjensten.
8/2 Fogden **Jöran Larsson**, oredlighet.
» Hans skrifvare **Benkt Olsson**, »
» Skrifvaren **Lasse Mattsson**, »
11/2 Stalldrängen **Eskil Persson**, förolämpn. mot konungen.
» Ryttaren **David Humberg**, stämpl. med h. Johan.
14/2 Dansken **Selejakin Jonsson**, våld.
» Fogden **Kristoffer Persson**, oärlighet och våld.
16/2 Hingstrid. **Benkt Kart**, dråp.
21/3 **Georgius Nätter**, svek.
22/3 Fogden **Olof Jönsson**, dråp, m. m.
» Hustru **Karin Nilsdotter**, äktenskapsbrott.
27/3 Fodermarsken **Anders Månsson**, försuml. i tjensten.
2/4 Fogden **Lasse Rasmusson**, oredligh.

Tyske befälh. och knektar samt deras tjenare:
April. **Jost v. Alefelt**,
» **Wulf Calenbach**,
» **Hendrich Stöör**,
» **Bärendt Rottermundt**,
» **Laurens Prijs**,
» **Linke Grave**,
» **Hendrich Schade**,
» **Casper Hasenberg**,
» **Casper v. Sunde**,
» **Wolmar v. Mölhausen**,
» **Frans v. Hussen**,
» **Mats v. Peine**,
» **Brandt v. Brämen**,
» **Hans v. Brämen**,
» **Jungeblut v. Sutwaldt**,
» **Hans v. Soest**,
» **Frans Prijs**,
» **Jurgen Lüfflender**,
» **Marchus v. Seehusen**,
» **Bertil v. Padeborn**,
» **Marten Kräuter**,
» **Jurgen v. Kommits**,
» **Kort Frienmuth**,
» **Witth v. Plage**,
Otrohet i fält.

1566.
April. **Hans Dalman**,
» **Anders Ulfsson**,
» **Michael v. Westerwick**,
» **Casper Henriksson**,
» **Thomas Genewitz**,
» **Henning v. Regensburg**,
» **Michel v. Flensburg**,
» **Casper Lüfflender** [1]).
Otrohet i fält.
3/5 Professen **Hans Eriksson**, lössläppt fångar.
17/5 Gårdsknekten **Nils Larsson**, hotat att utskrifva qvinnor.
24/5 Skrifvaren **Nils Svensson**, rymt till fienden.
24/5 Fogden **Jon Eriksson**, } utfört mynt
» Professen **Peder Dus**, } t. Ryssland.
7/6 Fogden **Tomas Henriksson**, illa bevakat dansk fånge.
» Lakejen **Anders Andersson**, dråp.
» Hingstrid. **Jon Birgersson**, »
12/6 **Nils Svantesson (Sture)**, försuml. i tjensten.
19/6 Proviantmäst. **Brynolf Benktsson**, stöld.
22/6 **Thomas Skeppsskrifvare**, falska räkensk.
» **Matts Clöffwen**, undandragit sig skatt.
28/6 Silfverköparen **Nils Gammal**, försuml. i tjensten.
20/8 Rustm. **Augustinus v. Brunswick**, försuml. i tjensten.
3/10 Fogden **Knut Halvardsson**, försuml. i tjensten.
» Fogden **Jon Anundsson**, försuml. i tjensten.
5/10 Räntm. **Anders Mårtensson**, försuml. i tjensten.
10/10 Befalln.m. **Jon Karlsson**, försuml. i tjensten.
11/10 Räntm. **Isak Grabbe**, för tidigt utbetald sold.
26/10 Borgarne i Kalmar **Peter Persson**, **Peter Rääf**, oärl. med narviska godset.
» Köpmannen **Hans Olsson**, stöld.
9/11 Räntm. **Erik Henriksson**, försuml. i tjensten.
26/11 Tvenne paulunvaktare, uppväckt konungens misstankar.
29/11 **Hans Friis**, försökt att rymma ur tjensten.
14/12 Räntm. **Engelbrekt Andersson**, stöld.
» Skrifvaren **Lasse Mattsson**, stöld.

1) Då konungen stadfästade domen öfver 22 af desse 32 lifdömde, befalde han att äfven följande deras kamrater skulle afrättas: Hans Spangenberg, Hans Holst, Valentin Prydts, Jurgen Engershusen, Lorens Mönk, Söffrin Kropp, Laurens Holst, Jakob. v. Lübeck och Rasmus Andersson.

1566.

14/12 Gårdsknekten **Jöran Olsson**, stöld.

30/12 **Gustaf Ribbing**, förlupit tjensten.

» Skeppskr. **Anders Månsson**, brutit julfriden.

1567.

4/1 Drabanten **Jon Gudmundsson**, brutit julfriden.

15/1 Gårdskn. **Måns Månsson**, stöld.

» Fogden **Hans Ingesson**, släppt polackar in i Finland.

» Kammarskr. **Sven Persson**, stöld.

16/1 Fogden **Sven Månsson**, för-
» » **Asmund Persson**, suml.
» » **Markus Snapphane**, vid
» Hytteskr. **Matts Gudmundsson**, grufvorna.

24/1 Kammarråd. **Benkt Gylta**, bristf. räkensk.

» **Benedikt Albrecht**, rymt ur fängelse.

30/1 Kammarskr. **Volmar Vichman**, lasteligt tal.

» Fogden **Lasse Haraldsson**,
» » **Per Karlsson**, för
» » **Ambjörn Svensson**, suml.
» » **Nils Eriksson**, vid
» » **Gunne Svensson**, gruf-
» » **Simon Salmonson**, vorna.
» » **Jon Vestgöte**,

1/2 Drabanten **Per Svensson**, yppat heml. uppdrag.

4/2 Svante Stures tjen. **Nils Persson**, burit bössa då han mötte konungen.

8/2 Krutmak. **Per Ingesson**, försuml. i tjensten.

1567.

10/2 **Michael Åmare**, märkt falska mått.

H. Magni af Sachsen tjenare:
15/2 **Hans Prytz**, våld.
» **Verner Kleve**, »

15/2 Sidenskr. **Lasse Torkilsson**, stöld.

18/2 Fogdeskr. **Benkt Olsson**, bristfälliga räkenskaper.

» Knekthöfv.m. **Arendt Drake**, lasteligt tal.

21/2 Fogden **Benkt Töriesson**, bristf. räkensk.

22/2 Landskn. **Per Nilsson**, flytt i fält.

5/4 Jöran Perssons tjenare **Hans Hofslagare**, stöld.

» **Nils Hansson**, försuml. i »lothringska handeln.»

7/4 Drabanten **Per Jonsson**, dråp.

9/4 Profossen **Hans Gramberg**, försuml. i tjensten.

12/4 Frälsem. **Benkt Svenske**, försuml. i fält.

— Räntm. **Engelbrekt Andersson**, oärlighet.

25/4 Fogden **Sune Jonsson**, våld,

26/4 Kamrer. **Rasmus Ludvigsson**, försuml. i tjensten.

» **Henrik Arvidsson**, försuml. i tjenst.

8/5 Herr **Abraham (Stenbock)**, förrädiska
» **Ivar Ivarsson**, stämplingar.

» Svante Stures tjenare **Jöns Jonsson**, förringat konungens höghet.

» Abraham Stenbocks tjenare **Hans Wolf**, förräderi.

29/11 Drabanten **Peter Velamsson**, dråp.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bidrag till Stockholms historia.

Vi ha svårt att tro i våra dagar att Öregrund en gång varit en farlig medtäflare till Stockholms handel. Sådant var dock förhållandet, eller synes det ha varit, vid början af sextonde århundradet. År 1502 utfärdades formligt förbud för Öregrunds invanare att idka utrikes handel, men detsamma visade sig fruktlöst, och 1508 höra vi åter de lifligaste klagomål öfver Öregrund från Stockholms borgerskap. De innehållas i två skrifvelser, som här nedan meddelas, från magistraten i Stockholm till riksföreståndaren Svante Sture. Originalen förvaras i Köpenhamn i det s. k. Sturearkivet.

1.

1508 $^{1}/_{1}$.

Vara ödhmyuka velvilighe tro och kerlige helse nu och altidh forsende met gudh.

Kera ærlige herre, schal Edhers herredöme vittherligit vare, ath i ghaar untfinghe vi Edhers kerlighe scrifvelse, hvilken uppa Vestherars scrifven vaar 3:e dach jula, for hvilke scrifvelse vi Edher kerlige tacke och ödmyukelighe met alle tro vele forschulle, hvar vi kunne och formage, som oss af retta bör.

I blandh annor ærende rördes i samma scrifvelse, ath I met flere ærlighe herrer och gode men achte ath vare nu om 20:de dach jule nest komandes eller naghat therepter i Jöneköping i Smalandh met all then macht I kunne af stadh komma til ath vedhergöre rychesins schada och forderf, som den hesche herre, kongh Hans in pa rykesins almoghe giort och bedrefvit hafver. Kere, ærlige herre, then schada och forderfvelighet, han her giort hafver, hanum til vidergiellende, gifve och forlene Edher gudh alzmechtigh macht och modh ath hefne pa hanom och hans methollere, som i alle matte vel tilbörligit ær.

Som I och röre, hvat hielp och tröst eller undsetting vi Edher herredöme thertil göre vele, thet sette I aldelis till oss sielfve i alle matte: aller kereste herre, gudh schal kenne hvat gerne vi then delin giorde, vore machten som vilien, Edher ærlighet och rykit til gode, gagn och bestandh komma kan, met lif och macht.

Nu i dagh, verdighe herre, hadom vi vare menichet til hopa i gillestuen och lotho thöm höre Edhers herredömes scrifvelse i Edhers fogittes, Michel Ericksons nervare. Tha the then hört hade, begerede vi at the schulde samtales ok gifve oss eth svar pa samma scrifvelse. Vi akallade svar en tidh och annan tidh; tha pa thet sisthe finge vi for svar, ath thera folk var en olönt, som nu nyligen hem kom af rikesins tienist fran Calmarn, och kerde thöm gantzka svacka vare ath löne thöm fore then del uthe varet hafve. Hvar kerde sin nödh och sin brösth, ath berningen ær thöm fran handen och utlegninger pa alle sydher och ingen forverfningh. Ok strax talede the oppenbarliga ofverliudh om Öregrund och sade thöm tith vilie, ther som berningen ær, som the och vi optha fore Edher ærlighet och gode herrer flere claget hafve, ath the hafva berningen och vi hafve tungan; thermed ære vi gantzka svacke. Verdige herre, utan her kan raadh til fynnes met thet Öregrund, for æn vi af vyte, tha ær hvar köpsven hedan af staden och tit tilsegladh med thet aller första i fasta och opit vatn. Her er allrede en stor del af thöm af staden, som tit achte thöm och skycka there köpslagan fore thöm til hender moth opit vatn. Ther met vare raadh, ath Edher herredöme vilde med aller förste forbudh göre, ath ingen thedan utsegelde af then landzænde utan Edert lof vid lif och gotz. Utan thet sker, tha ær staden sva her forsvacket, thet gud forbiude, ath nagot pa kommæ met thet aller förste i vaar, ath her vare stor fare, bade met slot och stadh, som thesse gode men Edher herredöme vel berette och undervise kunne, hvat var meningh therutinnan ær.

Item, kære ærlige herre, scole I vyte, ath her af staden var ej i thette aar mer æn en skuta til Rygha, ok samma tidh vare 3 skip ther af Öregrundh, och seghie vare borgara, ther vare, ath the af Öregrundh thedan förde ofver 300 stycke klede forutan andra köpslagan ok varer, thedan och hit kom aldrich eth stycke. Nu met förste före vare the rede med theres sleder i Nörlanden allestedes; en af theres skypper hether Olef Gamal.

Item, kære, ærlighe herre, I skole och vithe, at nu i siste opit vatn hem komme 9 vor schip af Refle, hvilke alle ey innehade ofver 9 tunnor salt, sva var thet plat forbodit oss fatige men ath köpende ther och ey heller en vicht met punden eller anner vicht pa vagen, antinge lin, hampa, humble eller annat. Sva ære vi pa alle sider uthstelte, sva ath her ær stor nödh och armot til ath berge sich, och the som berningh til sös haft hafve ok anners thöm ey berge kunne, göres gantzka tröghe. Ther fore, kæraste herre, ær vor ödmyuke bön til E. H., at I vilden thenne rese met oss ofverse och fordrage thenne uthresa. Folket ær ey til at fange, ok the ther uthen varet hafve, vele ingelunde uth igen, ok görs her och folk til untsettingh behof, thet gud forbiude nagat pa komme met förste ypet vatn, som the gode men Edher vel undervisende vorde. Vi vele met gudz

tröst vare Eder och rikit her i thenne landzænde och stadh til tienist trolige och manlige, som I oss tiltro och oss af ære och retta bör. Hvat vi E. H. lofvit och sagt hafve, schal intet tvifvel i vare, Edhert sengerum schal frit vare i alle matte Edher til hande.

Item, nar sva behof ær och rikit makt pa ligger en annan tidh, tha ære vi tess ofverbödige ath göre then del os til höre at göre, at I nu met oss ofverse vele och thenne resa fordrage, Stocholms slot och stadh til bestandh, som macht pa ligger. Ok hvat vi kunne vite och berame Eders gagn, beste och bestandh i Edre fravare vele vi altidh gerne göre met lif och macht, thet gudh kenne, hvilken vi Edher befale met lif och siel met alle helga Sveriges patroner. Snarlige scrifvit nyaars dach under vort stadz signetum anno domini 1508.

At for:ne forbudh kome ofortöfvet til for:ne Öregrund vare nyttogt, at the ingenstadz segelde, fore æn all annen schib rede vare til seglande. Sva matte her nagat rades met vare unga metborgara at the ey staden rent uthblottade, som tesse gode men E. H. kunne til kenne gifve, hvat vade slot och stad ther af hade, tet gud forbiude nachet pa kome i theres fraavare.

Borgamestere och radmen ibidem
Eder herredömes kerlige undersata.

2.

1508 $^{28}/_{2}$.

Vara ödhmyuka velvilige tro och helse nu och altidh forsenda med gudh.

Kera verdege herre, thacke vi Edher Erlighet for then kerlige tilscrifvelse, som Edher Herredöme senest oss tilscrefve om the leyde, Eder Herredöme af Danmark hit sende vare. I hvilket bref och scrifvelse I met the gode herrer flere begerendes vare tva af radhmennen och tva af menichetin til Vastena herremöte, som beramet ær nu om nestkomandes fastelaven; hvilkit, kera, ærlige herre, vi Eder och sende nu met tette samma bref, bediendes Edher kerlige fore gudz schul, ath the ey lengre rese fare schule æn til for:ne Vastena. Ey hafve the och reth thöm lenger, ok ære inge benempde af vor stadh i the danskes leydebref, utan alenesth Eders Herredömes medbröder, i Rykens radh ære. Her inrikes ath fare pa rykessens verf ære vi alle velvilige ath vare tienistaftige met all kerligh och ödhmykt. Kere herre, vender oss tet beste til, ath vi ej ytermera fara eller rese ofver landameret æn til forende vant ær. Then del oss her bör göre i edra fraavare, then vele vi göre och til vare thaghe met lif och macht, som oss af ære tilbör.

Kere, erlige herre, om thetta Öregrundh, att I ther raadh finne, ath ther kan komma i annan matte och annan skyppelse. Utan sva sker, tha ær fruchtandes, ath her magh vorde en ödhæ

stadh ytermera æn han nu ær. Vi hafve her pa rön hvar dach. Vare unga borgare ære plat af staden strax med förste före i vinther in moth Öregrundh, Gefle och anderstades i Norlanden, ther the kunne utsegle i första ypit vatn, ok liggie her och skyp i Alandh och vele ladha thöm lönlige i olagha hafner, bade ther och i Norlanden, hvilket som högelige er moth lagen, och hafver mange therfore mist theres och aldrich epter klagat. Kere herre, her ære och nagre af vare metborgere, som thöm vele rede göre och vage thöm uth met the schib her fore staden liggie, hvilket vi begerede Edert gode radh utinnen. Komme the betyde uth, tha matte the hem komme met lycke, for æn skalka i siön komo. Herom, kera herre, sette vi alt til Eder ærlighet, ok varen fortienckendes om thetta Öregrundh och the andra seglasz i Norlanden. Hvat vi kunne rame vite Edhers herredömes gagn schal ey forsumet varde utan hinder medh radende Eders kera foget Joan Jönsson Eder herredöme til gode, gagn och bestandh. Edher hermed alzmektig gud evynnelige befalendes met lif och siel. Snarlige af [var sta]dh Stocholm mandagen nest epter Mathie apostoli under vort stadz secretum anno domini 1508.

Borgamestara och radmen
ibidem Eders ödhmiuke tromen.

* * *

En tredje skrifvelse från samma magistrat till riksföreståndaren ett år senare ger icke blott en liflig föreställning om tidens oro och kringflygande rykten, utan äfven några upplysningar af intresse om stadens förvaring vid brydsamma omständigheter och meddelas af den anledningen här efter originalet från samma handskriftssamling.

3.

1509 $^1/_2$.

Vara velvilega ödhmyuka tro och kerliga helse nu och altidh forsend med gud.

Kerasta verdoga herre, schal Edher Herredöme vitterligit vare, ath her i thenne landzænda stander aldelis vel til och besunnerlige her i staden inne med oss, gud tess lof hafve. Gud alzmechtoch gifve oss gode tinde af Edher Herredöme och the flere, edhre medföliende ære ther nidre i then eghnen.

Kera verdege herre, kom her eth rychte, thet k. H. [1]) hafver legt 4 ofverdagia schalka hit up til vor stadh, som schulle her vare nu i thenne distings marchnet, tha folkit af by vare, thæ schulle mordbrandh sette in pa staden i vare fraavare i 4 par-

[1]) Konung Hans.

tar i staden. Thermed hafve vi haft vare menigheth tilhopa i sancta Gertrude gillistue och undervist thöm svadana rychte och sagt thöm sva, ath ingen schal til marchnaden med mynne ath han hafver en förman i sit hus, e hvat varda kan eller pa komma kan. Ytermer ær thöm befalit som portnyclana hafve, ath the ey portanar uplesa skule, för klockan 5 slaar om morgonen, och om aftonen til portana, tha 5 slaar. Och om morgen skole the komma til portana, som allen dagen ther holle skole, och ey uplesas, för æn porthallit kommer, thy ath Radit skal halle lata portane, sva lenge folkit til marchnadana ære, ok menighetin om stadin en wardein om netterne. Vi vele med gudz hielp, med gudz tröst bevare then del och forvare edert sengierum i ena gode matte, som oss alle macht pa ligger, i hvilket, ærlige herre, [I] ingen tiufvel [= tvifvel] skole eller mage uti hafve. Gud och jomfru Maria med alle helge Sverigis patroner unne oss sine nade med hölbrögden, tha schal intet vorde til skadende. Ej mer æn Eder Herredöme alzmechtich gud evynnelige befalendes. Snarlige af vor stadh varfrua aftan purificacionis anno domini 1509 under vort stadtz signetum.

Borgamestara och radmen
ibidem eders ödmyke tro men.

Bref upplysande Svenska historien.

Här nedan meddelas två egenhändiga bref af Karl den tolfte till hertig Fredrik af Holstein, hvilka förvaras i Storhertigliga arkivet i Oldenburg. De äro af intresse, emedan de visa dels huru Karl den tolfte skref tyska, dels huru detaljerade de förtroliga meddelandena emellan konungen och hertigen denna tid voro, äfvensom huru noggrant konungen följde underhandlingarna. Det senare brefvet, af hvilket endast ett utdrag är infördt, upplyser, att det var på Karl den tolftes begäran som hertigen år 1699 kom till Sverige. Så ifrig var hans längtan efter sin svågers närvaro, att han till och med anmodade denne att afbryta sina mönstringsresor i Sveriges tyska provinser för att i stället komma till Stockholm [1]).

Från konung Karl XII till hertig Fredrik af Holstein.

1) Durchlauchtigster Fürst fihlgelibter Herr Vetter und Swager.

E.D. angenähmes antwortschreiben vom 25 Nov. habe wohl erhalten undt darob ersehen, wie E.D. dasjenige genehm halten, so ich dhem hiesigen Ambassadeur auf die gethane offerte wegen garantirung der nordischen unt Fontaineblauischen friedensslüssen,

[1]) Brefven äro Red. lemnade af hr f. d. Statsrådet Carlson. Med undantag af interpunkteringen är konungens sätt att skrifva troget återgifvet.

mit ansliessung des Altenauischen vergleichs, habe vorstellen lassen. Was sonsten betrifft dassienige project, welches von den Mediatoren bei dem Pinnenbergischen Tractat von neuem formiret worden, und E.D. durch dero Canzley Rath den von Ehrenstolp mir communiciren lassen; su kan ich nicht anders befinden, als dass die von E.D. darüber gemachte remarquen sehr nötig seyn; lass auch desswegen an meine Ministros befehl ergehen E.D. hierin aufs beste su secundiren. E.D. verlangen auch daneben, dass su gleicher Zeidt der Keiser, so wohl alss Engelland und Holland, su eben solcher guarantirung mögen poussiret werden. So ist swar solches von meinentwegen bereits mehrmahlen geschehen; dass aber bisshero darauf der effect nicht erfolget, ist die uhrsach, dass so lange man im Trachtiren begriffen gewesen, hat der casus die guarantie zu prestiren nicht existiren können. Danenhero E.D. anheimstelle, ob nicht auf eine gewisse methode su gedenken wäre, wodurch man näher sum sweck gelangen konte, undt auf solche weise dass die gesambte guarands ersuchet würden ihre Ministros su instruiren, dass sie zusammen treteten und mit einander untersuchten, in welchen der Altenauische vertrag violiret worden, da sichs dan balt ergeben würde, an welcher seitten die Schuldt wäre, worauf sie alsdann eine nachdrüchliche declaration su thün hätten, dass daferne solche contraventiones nicht sofort remediirt würden, ihre herrn Principalen su würchligen præstirung der versprochenen guarantie ohne fernere verzug su leisten obligiren wären. Ich will E.D. beliebige sentimens gewärtigen; daferne Sie diesen vorschlag aggreiren, will ich meine ministers darauf zu urgiren ordres geben, werde auch sonsten alle thünliche mittel gerne anwenden, dass E.D. dero securitet erreichen, undt diese affaire zu völliger richtigkeit kommen möge, wie dan E.D. von meiner desfals geflissenen Sorgfalt sich gänzlich zu versichern haben undt dass ich allezeidt sei undt verbleibe

E.D.
dienstwilliger treuer Vetter
undt Swager
Carolus.

Stock. d. 7 Decemb.
A:o 1698.

2) — — — — — — — — — — — — —

Weilen aber mit der Pomerschen Musterung es was weit heraus gehen würde, ich aber E.D. mit dero Gemahlin je ehe je lieber als immermöglich sein sollte bey mir zu haben verlange, so würde es mir lieb sein wann E.D. gefällig wäre sofort nach verrichteter musterung in Bremen sich anhero begeben, mit dero musterung in Pomern bis nacher dero zurückkunft es anstehen zu lassen.

E.D.
freundtwilliger Vetter
undt Swager
Carolus.

Stockholm 20 Maj 1699.

Utdrag ur grefve Samuel af Ugglas' efterlemnade papper, meddelade af E. V. Montan.

(Forts fr. s. 295).

17—31. *Bref från Konung Gustaf IV Adolf till S. af Ugglas.*

I afseende å innehållet af de närmast följande brefven må blott erinras om följande. Den 25 juli 1803 hade grefve Ugglas [1]) blifvit utnämnd till ledamot i den regering, hvilken tillförordnades med anledning af konungens utrikes resa och varade ända till den 7 febr. 1805. Det var under denna långvariga vistelse utom fäderneslandet som Gustaf Adolfs vrede emot Napoleon i så hög grad upptändes på grund af den i konungens bref (N:o 10) af den 28 mars 1804 skildrade våldsbragden emot hertigen af Enghien. Gustaf Adolfs vrede ökades genom Napoleons utropande till kejsare den 18 maj och nådde sin höjd med anledning af den i Monitören den 14 augusti intagna artikeln (se N:o 18), hvars grofva förolämpningar han strax besvarade icke blott med att ställa de i Sverige vistande fransoser under den strängaste polisuppsigt (N:o 17), utan ock med att på samma gång anbefalla förbud mot att från Frankrike hit införa tidskrifter och dagblad samt der utkommande böcker: de sistnämnda kunde dock efter särskildt tillstånd få införas. Den 15 dec. s. å. förbjöds intagande i svenska tidningar af alla nyheter som rörde Frankrikes inhemska angelägenheter, Buonapartes person o. s. v. Vigtigare än dessa kraftåtgärder voro de anfallsförbund mot Frankrike, hvilka konungen ingick med England och Ryssland och som till en början föranledde svenska truppers öfverförande till Pommern år 1805 (N:o 19). Sjelf anlände Gustaf Adolf omsider i början af november till Stralsund — Ugglas var åter medlem i den med anledning af hans ditresa ifrån den 31 oktober till den 24 december 1805 tillförordnade regering — men i stället för att uppfylla de förbindelser, hvilka konungen i fördragen hade iklädt sig, stannade han hufvudsakligen overksam i Pommern; Lauenburg förklarade han sig väl vilja skydda, men lemnade en så otillräcklig styrka till dess försvar, att denna i april 1806 af Preussarne alldeles trängdes ur landet (N:o 20

[1]) I *Svea Rikes Rådslängd* Afd. IX Ups. 1844 s. 67 är Ugglas, liksom Ehrenheim, utelemnad. Der saknas ock uppgift om den från den 2 juli—2 aug. 1798 tillförordnade regeringen. Deremot upptages riktigt Ugglas såsom ledamot i de åren 1797, 1800 och 1801, 1807 och 1808 tillförordnade regeringar.

och 21), och ehuru han efter Preussens brytning med Napoleon i augusti lät återbesätta Lauenburg, blef denna glädje af helt kort varaktighet, då de svenska trupperna der den 6 november nödgades sträcka gevär för den franske marskalken Bernadotte, hvarefter 1807 på hösten följde Stralsunds kapitulation och Pommerns förlust.

---

17) Würtsburg d. 26 Augusti 1804.

Ni gifver Underståthållaren min befallning att efter detta med yttersta upmärksamhet låta de Fransoser, som i riket qvarblifva, följas af policen, emedan all list och alt svek lärer användas emot mig, som ej förstått att förnedra mig och mitt rike inför Napoleon Buonaparte och skall altid anse dess hat emot mig såsom hedrande. Canzli-Presidenten undfår äfven min befallning att meddela den ordförande i Regeringen att, i händelse någon af den före detta Franska Beskickningen eller andra därvarande Fransoser och utländningar genom förgripeliga utlåtelser skulle ådraga sig en välförtjent upmärksamhet, då gienast antingen af Underståthållaren varnas eller antydas att begifva sig utur riket alt efter sakens beskaffenhet. Skulle sådant af dem ej efterkommas, så nyttias med dem de vid dylike tillfällen brukelige tjänliga medel.

18) Stralsund d. 5 October 1804.

Jag har ej gifvit någon befallning om några anmärkningars författande öfver articklen i Moniteuren, emedan jag ej funnit densamma förtjena ett dylikt afseende; men icke dess mindre sätter jag mycket värde uppå deras nit och tillgifvenhet för mig, som sådant påtänkt, och tviflar ej, det en sådan refutation kunde vara nyttig till att rätta allmänhetens begrep i ett ämne som kunde uttydas på olika sätt. Jag igenkänner visserligen Edre tillgifne tankesätt för mig vid genomläsandet af de kiänslor Ni tolkar vid atankan af min snart förväntade återkomst. I följd däraf vill jag i förtroende gifva Eder tillkänna, det Underståthållaren redan i tvenne skrifvelser frågat mig, huru jag önskade att Stockholms stads innevånare skulle betyga sin glädie vid vår återkomst. Ni finner säkert, att det är ett ämne hvaröfver jag ej vill eller kan yttra mig. Jag begär ej några andra fröjdebetygelser af mine undersatare än sådane som härleda sig från trogna och tillgifna hiertan; alla andra äro för mig utan värde, i synnerhet i ett tidevarfv, då därmed slösas uppå det mässt oförskiämda sätt emot den största våldsvärkare, som sjelfv befaller hvilka kiänslor skola för honom uttryckas, och hvilket verkställes genom utvärtes fröjdebetygelser, lika kalla som deras hiertan äro för honom. Med den erfarenhet jag redan har af

verlden, och efter alt hvad jag sedt och dageligen ser, inskränka sig mine önskningar blott därvid att tro mig regera öfver trogne och tillgifvne undersåtare, hvilka anse sig lyckeliga under min spira samt erkiänna mine oafbrutne omsorger för deras sanna väl och ära. Med denna öfvertygelse njuter en regent dess största belöning.

19) Beckaskog den 4 October 1805.

Den befallning jag i dag meddelar Herr Grefve af Ugglas genom min Krigs-Expedition giör för mig öfverflödigt att här vidare omnämna detta ämne i sin vidd. Jag inskränker mig således blott att tillägga, det jag för väl kiänner Edert nit och tillgifvenhet för mig och fäderneslandet att behöfva föreskrifva Eder något i det Eder anförtrodde värfv så väl hvad skyndsamhet som hushållning beträffa; men bör endast erindra i anseende till den sednare, att i fall fragterne obehörigen skulle upstegras, Ni då äger rättighet, i likhet med hvad vid dylike tillfällen brukeligt är, att kröna desse fartyg och därefter utfästa en billig fragt. Då detta ifrågavarande utcommenderande detachement af mina lätta Lifvdragoner äro ämnade till vackthållning och tjenstgiöring hoss min egen person, är min vilja det befragtning och förbygningen af de fartyg, som denna trouppe öfvertransporterar, bestrides af mine enskildte medel. Ni bör ej vara orolig för penningetillgångarne till denna nu i allmännhet anbefallte russtning och svenske trouppers öfverförande till Pommern, emedan de blifva tillräckelige, och penningar skola äfven blifva innom riket i följd häraf deponerade, hvilket i flere afseenden kan vara af stor nytta. Låt därföre allmännheten väl kiänna, det rikets tillgångar ej i anseende till detta utländska felttåg blifva medtagne till större belopp än vanligt, och att penningar snarare inkomma i landet genom de nu vidtagne författningar och anstalter. Om af mine enskildte medel något lån till Stats-Contoiret skulle af presidenten Lagerheim önskas på kortare tid, är jag sinnad därtill samtycka, dock så att jag kan sjelfv likaväl dissponera en del af mine enskildte medel vid nu förekommande behofv, och hvarom jag framdeles skall meddela Eder mine befallningar. Gud den aldrahögste styre om alt ting till det bässta, och med förtrösstan härtill önskar jag Eder det sinneslugn, som gifver kraft och styrka till alla goda företag.

20) Ratzeburg den 20 Februarii 1806.

Den politiska ställningen har fått det mäst besynnerliga utseende man kunnat föreställa sig; det vore öfverflödigt att vidlyftigt omtala, då Ni redan äger fullkommelig kiännedom däraf. Jag vill således endast tillägga, det jag ägt den stora tillfredsställelsen att oagtadt alla slags motgångar och bekymmer dock sålunda hafva utfördt detta högst besynnerliga felttåg, att det i alt, hoppas jag, skall i sine följder bevisa mitt rikes sjelfstän-

dighet och oberoende af alt utländskt tvång. Jag äger äfven nu den tillfredsställelsen att hafva beskyddadt detta land från det Preusiska väldet, och om mina afsigter fullkomeligen upfyllas, hoppas jag kunna återställa detsamma till sin rättmätiga öfverherre; i alla fall har jag upfyllt mine förbindelser.

21) Greifswald den 7 April 1806.

Den med courier (!) i dag afgående courier underrättar Eder tillfyllest om hvad desse sednaste dagar förefallit vid arméen. Jag vill således endast tillägga, att ställningen med Preussen ännu synes ganska tvetydig i anseende till det olyckeliga förbund Konungen ingått med Buonaparte, hvarigenom han aldeles underkastadt sig den sednares välde. Mitt beslut är emedlertid fasst att vid första fiendtligheters utöfvande å den Preusiske sidan emot mina truppar, ehvad för uttydning därvid än må kunna gifvas, anse det som en verkelig krigsförklaring mot mitt rike. Jag nämner detta, på det Ni därefter må kunna rätta det tungomål som bör föras, äfven som den rigtning Underståthållaren bör gifva det mindre folkets tankar i detta hänseende. Inga oanständiga rygtens utspridande får tålas, och den som beträdes därmed bör gienast af policen tagas för hufvudet, ty detta är det enda sätt att förekomma sådant sjelfsvåld. Jag förväntar mig således att policen hafver all upmärksamhet ospard och att Underståthållaren med nit upfyller sine skyldigheter.

22) Greifswald den 25 Augusti 1806.

Beträffande ritningen på den föreslagna kringbyggnaden af min salig Herr Faders ärestod skulle jag önska måtte kunna, om möjeligt är, aldeles umbäras och i det stället af en circelformig grafv omgifvas, hvilken i min tanka bör befrämja det med kringbyggnaden åsyftade ändamål utan att för ögat betaga något af piedestallens fägring. Infordra häröfver artisternes yttranden och befall ett kosstnadsförslags upprättande, hvilket sednare jag ej tror blifva mer kosstsamt än det tillämnade järngallret.

Eder berättelse rörande suscriptionen till det nya Ostindiska Compagniets octroy har jag med tillfredsställelse inhemtadt, äfven som jag därvid igenkändt Edert nit att med egne upoffringar bidraga till det allmännas nytta och fördel. Jag tror mig hafva i en af mine föregående skrifvelser till Eder öfverlämnadt att efter omständigheterne teckna för min räkning till ett något högre belopp än förut i suscriptionen, emedan det altid är mig fägnesamt att kunna använda mine enskildte medel till allmänt gagn. Det var af samma skiäl jag tog de ännu återstående actierne i suscriptionen af Södertelje canals suscriptionssumma, och påtecknade i detta afseende en af Stats-Secreteraren Frih. Rosenblad författad P. M., hvaraf han säkert lämnadt Eder del.

23) Beckaskog den 23 September 1806.

Beträffande den af Eder föreslagne ytterligare teckning för min räkning i det nya Ostindiska Compagniet (!) actier, så öfverlämnar jag till Eder att flytta Eder rätt på mig att än teckna 10,000 Rdr, eller tillsammans 20,000 Rdr. Jag ser dock ej därvid nu mera något annat ändamål än befria Eder från desse actier, men jag vill därtill samtycka, om Ni det önskar, och detta så mycket häldre, som jag i alla fall gärna tecknadt oftanämnde summa. Jag har emedlertid velat giöra denna anmärkning, på det Ni däraf må kiänna mitt sätt att anse denna sak.

24) Malmö den 19 Martii 1807.

Jag vill gifva Herr Grefven af Ugglas i förhand tillkiänna, att jag med denna dagens posst gifver Directionen öfver Kungshusbyggnaden en befallning rörande en betydande ändring i Stockholm, hvarigenom skiänkes denna hufvudstad ett torg och ett större utrymme, värdigt densamma och eget i sitt slag. Denna betydande förändring beredes genom operahusets nedrifvande samt G[ustaf] A[dolphs] statues flyttning på den delen af torget hvarest nyssnämnde byggnad ännu finnes upförd. Bakom denna ärestod blifver en allmän promenade, som får ett sammanhang med Kungsträgården och som kommer att omgifva Dramatiska Theatrehuset. Detta är i korthet hufvudsakeligaste delen af den plan jag i detta afseende fattadt, och som jag åsyftadt så väl till befrämjande af hufvudstadens prydnad, som till undanrödjandet af ett hus, som vid blotta åsynen väcker afsky vid åtankan af det ohyggeliga brott som däruti af förrädiske undersåtare blifvit utöfvadt. Då till denna planens fullkomlighet så väsendteligen hörer fullbordandet af quaibyggnaden, så anmodar jag Herr Grefven att med vanligt nit och drift i sammanhang med det hela påskynda detta för en hufvudstad så nödvändiga arbete.

Jag har hördt en anmärkning giöras som jag finner vara grundad; det är, att den quai, som omgifver min salig Herr Faders statue, ej borde vara tillstängd bakom densamma, utan öppen med trappsteg ner till vattnet, emedan Konungen föreställes landstiga. Denna ändring- tyckes mig lätteligen kunna verkställas.

— — —

Representationerna i operahuset voro redan instälda på grund af K. brefvet den 27 sept 1806; och konungen hade den 1 nov. samma år infordrat utlåtande af komiterade öfver gamla kungshusets återupprättande, »på hvad sätt operahuset efter operans indragning kunde användas, eller *huruvida det förmånligare kunde föryttras*,» samt den 16 nov. jämväl om ett af hofkansleren baron Zibet väckt förslag att »operahuset, såsom en vacker byggnad och ett monument af Gustaf III:s regering, skulle

egnas och inredas åt de af denna konung så ansenligen ökade samlingarna i de vackra konsterna». Den 16 februari 1807 afgåfvo samma komiterade, Riksdrotset Wachtmeister, Ugglas, C. E. Lagerheim och J. Lidströmer, sitt utlåtande, som gick derpå ut att huset »syntes på det mest värdiga och nyttiga samt, *då operaspektaklet blifvit indraget*, äfven med högstsalig konungens afsigt närmast öfverensstämmande sätt blifva användt», om der inrymdes konungens spridda målningssamlingar, hvarmed en atelier för elever i måleriet borde förenas, samt upplätes samlings- och biblioteksrum för Svenska och Vitterhets-akademierna. »Genom sådant användande», tillade komiterade, »syntes detta palais fullkomligen blifva, hvad det enligt högstsalig konungens å husets attique tecknade påskrift borde vara, egnadt åt konsterna och vitterheten i fäderneslandet.» Konungens beslut vid föredragningen i Malmö den *16 mars*, årsdagen af den olyckliga maskeraden, af detta kabinettsärende utföll emellertid i strid med komiterades hemställan på sätt hans bref innehåller. M. Rosenblad har tecknat sitt namn på akten och synes sålunda hafva föredragit ärendet. Konungens påskrift till expedition är dagtecknad den 17. Representationerna återupptogos icke under Gustaf Adolfs regering, ehuru operahuset lemnades oförstördt. År 1808 uppläts det till lasarett under den då gängse s. k. landtvärnssjukan. [1])

25) Helsingborg den 26 November 1807.

Jag har inhemtadt genom Herr Grefve af Ugglas skrifvelse utaf den 30 sidstledne, huru som upkiörslen framför Slottet i Stockholm och nya bron blifvit öppnad den 1 innevarande. Jag har däruti igenkiändt den drift som vid alla tillfällen utmärker Edre företag och den tillgifvenhet Ni altid ådagalagdt för mig. Rygtet har utspridt sig att Ni låtit pryda Edert hus i Stockholm med tvenne särdeles vackra granitcolonner; det har giordt mig nöje att höra detta omtalas, ty man saknar innom hufvudstaden Stockholm nog allmänt sådane prydnader, hvilka dock tillhöra ett sådant ställe.

Vi lefva i oroliga och bekymmersamma tider, men jag fässter altid mitt hopp på den Aldrahögste, som styrer verldars och länders öden och som ej tillåter det onda att rasa längre än han för godt finner och i sin vishet har bestämdt.

Tractaten emellan Dannemarck och Buonaparte lärer vara undertecknad. Dannemarck säges erhålla subsidier af 5 millioner R.D. och en armée hielptruppar af 50,000 man att påkalla när så erfordras, hvaremot Dannemarck ej får sluta fred med England förr än Buonaparte slutar fred.

---

[1]) Se härom vidare F. A. Dahlgrens *Anteckningar om Stockholms teatrar* s. 87 etc. och G. Ljunggrens *Svenska vitterhetens häfder* III. s. 442. Skrifvelsen till komiterade har jag ej sett. Enligt Dahlgren var den daterad den 16 Mars.

När presidenten grefve Ugglas den 3 oktober 1800, efter egen begäran på grund af sina många magtpåliggande ämbeten och uppdrag, entledigades fran öfverståthållareembetet, »bibehölls han vid de delar deraf, hvartill hörde öfverinseendet och styrelsen af Stockholms börs- och brobyggnad samt konung Gustaf III:s ärestod, dess emplacement med hvad dermed egde gemenskap, intill dess samma arbeten blifvit fullbordade». Den 24 januari 1808 försiggick aftäckningen af Gustaf III:s ärestod.

26) Gripsholms slott den 3 Januarii 1808.

Jag tackar Hr Grefve af Ugglas för Dess skrifvelse af den 1 innevarande, hvari Ni yttrar Edre välönskningar för mig vid inträdet af detta åraskiftet. Jag nyttiar med nöje detta samma tillfälle att önska Eder all fortfarande lycka och välgång på detta nybegynta år samt fortfarande hällsa och krafter att med vanligt nit och omtanka upfylla Edre vigtiga giöromål och embeten. Jag väntar Eder här med nöje, då Ni har utarbetadt Edre planer till den 24 innevarande och hvad därmed har gemenskap. Låt mig emedlertid veta hvilka publika hus och byggnader anses höra under öfverintendentens upsigt, undantagande f. d. Operahuset och Målare-Academien, ty de öfvrige menar jag anses altid höra til öfverståthållareembetets åtgiärd. Operahuset anser jag ej passande att vid ifrågavarande tillfälle illuminera; det blifver väl nagot mörkt i jämnförelse med allt det öfvrige, men det hörer ock till mörksens gerningar. Ståthållaren på Stockholms Slott är af mig tillsagd om illuminationen vid slottet, som jag tror skall blifva passande för tillfället.

Under år 1808 fick presidenten grefve Ugglas följande vigtiga uppdrag. Den 13 januari blef han ledamot i den *Kongl. Beredning*, som da tillförordnades — en ny myndighet utrustad med regeringsmagt för vissa ärenden — den 22 april ordförande i *krigskomitén* och den 14 september ledamot i *finanskomitén*, samt var ledamot i den ifrån den 30 juni till 4 november under konungens resa till Finska och Åländska skärgårdarne tillförordnade regeringen. Man skulle kunna säga att konungen, så enväldig han än var och så starkt han än sökte göra sin egen vilja gällande genom, öfver eller emot dessa utomordentliga myndigheter, likväl i sin oförmåga att sjelf sköta den myndighet, om hvilken han var så mån, i flere stycken åt dem öfverlåtit konungamagtens utöfning, innan denna magt blef tagen ifrån honom; och grefve Ugglas, som i dessa tillförordnade regeringar, komitéer och beredningar var antingen ledamot eller ordförande, hade i sina händer en väsentlig del af den inrikes styrelsen. Det är ock lätt att fatta, att den om sin magt ömtålige Gustaf Adolf skulle intagas af misshag, när Ugglas, manad dertill såväl af sin tillgifvenhet för konungen som af sin

medborgerliga pligt, fann sig föranlåten att göra honom föreställningar äfven med afseende å den utrikes politiken, men svårare är att inse, huru Gustaf Adolf kunde på sätt som skedde visa tillbaka så hofsamma och välbetänkta råd af sin högt betrodde ämbetsman (N:o 32). Men lagen förband icke konungen att höra några råd och hans af enväldet närda egensinne och högmod fördrog knappt andra än dem som hans eget inskränkta förstånd trodde sig behöfva påkalla, eller egentligen blott i fråga om verkställigheten af hvad hans suveräna vilja beslutit. Så gick äfven Finland förloradt.

27) Stockholms Slott den 24 Febr. 1808.

Jag återsänder Herr Grefve af Ugglas bifogade brefv, som bevisar nogsamt, hvad jag sade i eftermiddag om beständigt brisstande tillgångar att sätta försvarsverket i det skick rikets säkerhet erfordrar. Det är under freden sådant bör beredas, och ej då faran är för handen. Beklagansvärdt är det emedlertid att sådant besannas, då man bör strida för sin sjelfständighet.

28) Jagten Amadis till ankare
vid Casstelholm den 19 Julii 1808.

Ehuru stormen var ovanligt svår, aflöpte, Gud vare lofv, alt väl, och nu är jag här på detta vackra ställe. Jag har ännu ej varit i land, men belägenheten är mycket vacker. Så snart jag får tillräckeligt truppar samlade härstädes, skall jag i Guds namn företaga Finnlands befrielse från det Rysska oket, som blir alt mer och mer tryckande för detta olyckeliga land. Landshöfvdingen Vanbergs upförande liknar den som vill vara väl med den som råder, och detta lyckas ej i längden för någon, aldra minst för en embetsman.

29) Högqvarteret Grelsby den 19 Aug. 1808.

Jag tillskrifver Herr Grefven af Ugglas för att särskildt förklara Eder den tillfredsställelse, med hvilken jag emottagit det hedrande anbud Stockholms stads borgerskap giordt af 25 canonjollars nybyggande. Kongl. Regeringens lissta är i dag föredragen, af mig bifallen och expedierad; detta mål var värdigt att afgiöras den 19 Augustii.

30) Högquarteret Grelsby den 9 Sept. 1808.

Ni är redan underrättad att General-Majoren Grefve Lantingshausen afgår med en fördelning till Finnland och att General-Major Vegesack landstigit och slagit Ryssarne. Den förra afgeck i dag med transporten från Bommarsund, och med god vind kan han snart vara framme på sitt ställe. Jag har nu lämnadt Felt-Marskialken Herr Grefve Klingsporr tjenstledighet att skiöta dess försvagade hällsa och har i dess ställe utnämndt till befälhafvare för norra Finnska arméen General Klercker. Detta ombyte blefv nu verkeligen nödvändigt, ty Klingsporen

tänkte endast uppå att komma ifrån Finnland och ville taga arméen med sig sjövägen; hvarföre har man då uppoffradt så mycket blod och användt så mycket besvär? Nej, Finnland skall till det yttersta försvaras; men pengar måsste man skaffa sig.

31) Högqvarteret Grelsby den 23 Sept. 1808.

Jag tillskrifver Herr Grefve af Ugglas detta för att anmoda Eder utbetala af mine enskildte medel en summa af sextusende rdr banco till att använda för det landtvärnets beklädnadsbehof, som är på skiärgårdsflottan uti Åländska och Finska skiären tjenstgiörande. Desse medel öfverlämnas af Eder till Krigs-Departementets disposition att efter behofv använda, och anmodas Departementet att lämna en redogiörelse till mig på sättet, huru desse medel blifvit använda.

I morgon afgår jag i Guds namn till min skiärgårdsflotta och till min armée; jag tror att min närvaro är nödvändig vid den sednare, ty den sidsta landstigningen vid Lokalax var ej ett lysande drag i Svenska krigshistorien. Hvad tycker Ni väl om min General-Major Grefve Lantingshausen? Icke ansåg jag honom för en stor general, men företaget var ej svårt; och då man af så ädla tankesätt erbjuder sig att återgå i rikets krigstjenst, borde man förvänta mera nit och drifft i utförandet af hvad som var anbefalldt. Han hade ju en erfaren officer till öfveradjutant och öfver 3,000 man att räkna på samt ett godt artillerie. Hvad tyckes väl åter om General-Major Vegesack, som aldeles emot sin instruction landtstiger vid Christinestad, då han borde giöra det vid Björneborg? Och sedan han till mig rapporteradt att han förföljer sin fiende i hamn och häl till Kumo elfv, återvänder han för att förena sig med norra Finnska arméen, hvilket ej var dess bestämmelse förr än diversionen varit giord. Då människior ej lyda order och ej nyttia sitt sunda förnuft, så är det en svår lott att vara deras befälhafvare [1]).

Jag förmodar att Finnance-Comitteen nu redan hafvit sammanträde och att något godt resultat däraf härflyter, då så många kloka erfarne embetsmän där i förening arbeta.

Eder rätt väl bevågne *Gustaf Adolph.*

32) *Från S. af Ugglas till Konungen.*

Stormägtigste Allernådigste Konung!

Eders Maij:ts i Dess nådiga bref af den 23 September mig gifne befallning at af Ed. M:ts enskilte medel till Krigs-Departementet aflämna 6000 rdr banco för at användas till det landtvärnets beklädnadsbehof, som är på skärgårdsflottan i Åländska och Finska skären tjenstgörande, har jag i underdånighet fullgjort.

[1]) D. 29 aug. tillbakaslog Vegesack ryssarne vid Lappfjärd. D. 18 sept. tvangs Lantingshausen vid Lohalaks att åter inskeppa sig. Båda fingo de strax nedlägga sina befäl. Den ofvan omnämnde öfveradjutanten öfverstelöjtn. Lagerbring erhöll befälet efter den senare, men föll genast i onåd och måste äfven lemna det.

Med bittraste oro läste jag i Eders Maij:ts bref missnöje och ledsnad öfver de då förefallne krigshändelser och öfver det sätt hvarpå Eders Maij:ts planer och befallningar blifvit utförde, men hvad som mäst af alt väkte mitt bekymmer, var Eders Maij:ts yttrade föresats at sjelf på nytt blottställa Sig för krigets faror, och det i en stund, då Sveriges räddning och Ed. Maij:ts egen dyra Familles väl mera än någonsin bero på Ed. Maij:ts hälsa och lif.

Förlåt, allernådigste Konung, dessa uttryck af min uppригtiga undersåteliga tillgifvenhet. Jag beundrade, som jag borde, Eders Maij:ts mod och kärlek till äran, men jag kunde ej undgå at göra mig de mäst rysliga föreställningar öfver fäderneslandets faror, omvärft på alla kanter af försåt och våld, om någon olycka skulle träffat dess första stöd näst försynens.

Nu är jag lugnare, då jag af de sednaste underrättelserna finner, at Eders Maij:ts egen dyra person ej längre sväfvar i en stundelig fara, och at Eders Kongl. Maij:t i Sin vishet valt de tvänne vigtigaste puncter, Åland och norra Finland, för at der concentrera styrkan och försvaret. Med Guds hjelp kan der ett mera lyckligt motstånd göras, om det behöfs, och tiden vinnes för at afbida en utveckling af Europas närvarande brytning. Denna reflexion skulle jag ej vågat, om jag icke vore öfvertygad, at ingen högre än Eders Maij:t önskar at se slut på krigets elände, sedan Eders Maij:t för en rättvis sak gjort allt hvad i Dess förmåga stått och Europa sett, at inga händelser och motgångar kunna rubba Eders Maij:ts mod och föresatser. Men rikens öden styras af en högre hand; och om i närvarande stund oöfvervinnerliga hinder skulle möta Eders Maij:ts företag och Sverige ej utan uppoffring kunna räddas, är Eders Maij:t för vis at icke gifva efter för öfvermagten och för mycket öm om Sitt folck at ej villja spara dess krafter och blod till en dag, da de med säkrare hopp om framgång kunna användas.

Då Landshöfdingen Håkanson kom ifrån Åland och Eders Maij:ts nådiga förordnande för en financecommitté, var jag på någre dagar till Forsmark, som jag på 13 månader ej haft tillfälle efterse; men comittén har varit tillsamman och infordrat alle nödige uplysningar och upgifter ifrån Krigs-Departementet och Förvaltningen af sjöärenderne samt Herrar Landshöfdingarne.

Med diupaste vördnad, uppriktigaste undersåtelig trohet, nit och tillgifvenhet har nåden vara Eders Kongl. Maij:ts allerunderdånigste, tropligtigste tienare och undersåte.

Stockholm den 3 October 1808. *S. af Ugglas.*

Uti kuvertet, som har konungens egenhändiga, så lydande påskrift: Öfverståthållaren och Presidenten herr Grefve S. af Ugglas, ligger en lapp med följande af den senare gjorda anteckning:

Inneliggande bref skref jag till Kongl. Maij:t: åretalet och datum samt det åberopade brefvet ifrån Kongl. Maij:t af den 23 Sept. äro talande skäl för en sin konung och fädernesland tro-

gen och tillgifven undersåte at skrifva och yttra mig som brefvet innehåller; men till min bestörtning och förundran feck jag derpå intet svar, utan, åtta dagar efter, brefvet åter uti detta convert med Kongl. Maij:ts sigill och egenhändiga adress till mig.

S. af Ugglas.

Jag önskar af siäl och hierta och hoppas Kongl. Maij:t en gång gifver mig rätt; Gud låte det ej dröija för länge.

Underrättelser.

— Kyrkoherden dr **P. E. L. Thyselius** afled den 10 nästlidne nov., nära 73 år gammal. Hr Th. tillhörde den äldre skola af historici, som samlade sig omkring den snillrike Hans Järta och under hans ledning grepo sig an såväl med ett systematiskt ordnande af Riksarkivets handlingar som deras offentliggörande i tryck. Att han särskildt intresserade sig för de svenska läroverkens äldre historia utgör ej hans minsta förtjenst. De af honom utgifna verken »Handlingar rörande Svenska kyrkans och läroverkens historia» (2 häften, Örebro 1839, 41); »Bidrag till Svenska kyrkans och läroverkens historia utur arkiver samlade och utgifna» (Sthlm 1848) samt »Handlingar rör. Sverges inre förhållanden under konung Gustaf I (2 delar, Sthlm 1841—45; del. 2 under titel »Handl. till Sverges reform.- och kyrkohistoria under kon. Gustaf I») utgöra ännu i dag värdefulla och använda källskriftsamlingar, liksom de gifvit impulsen till L. A. Anjous »Svenska kyrkoreformationens historia». Bland hans många smärre skrifter var den sista några »Anteckningar om Olaus Martini», rektor vid Nyköpings skola, sedermera ärkebiskop i Upsala.

Dr Th. föddes den 29 dec. 1808 i Österhanninge, blef 1837 lektor i historia vid Karlberg och tjenstgjorde samtidigt i Riksarkivet. 1859 utnämdes han till kyrkoherde i Nyköpings östra, samt Helgona och Svärta församlingar.

— Historiska Föreningens förste stipendiat, fil. licentiaten **V. Koersner,** har under den förflutna sommaren besökt dels det allmänna läroverkets bibliotek i Vesterås dels familjearkivet å den Mörnerska egendomen Espelunda, för hvilket ändamål ett särskildt anslag blifvit honom beviljadt. Han har i Vesterås förtecknat de Lindborgska, Silfverstolpeska och Westénska samlingarna, som dels tillkommit, sedan den i »Handlingar rör. Skandinaviens historia», del. 9, tryckta förteckningen år 1821 utkom, dels i densamma endast omnämnts. Handskriftsamlingen på Espelunda, till hvilken tillträde af egaren beredvilligt lemnats och der bl. a. åtskilliga Skytteska och Gyllenstiernska papper förvaras, har förtecknats så långt som till och med revolutionen 1809. Förteckningen kommer att som bihang åtfölja något följande häfte af Historisk Tidskrift.

— Dr **H. Hiärne**, en af medarbetarne i Historisk Tidskrift, befinner sig sedan detta års början på en historisk forskningsresa i de slaviska länderna, hvilkas arkivalier, hittills föga använda af svenskar, måste förete mycket af intresse och väl också med de begynnande studierna af de slaviska språken hos oss torde komma att mer och mer tillgodogöras. Hr Hiärne har i synnerhet i de Czartoryskiska och Jagellonska biblioteken i Krakau, det Ossolinska i Lemberg och senast det ryska riksarkivet i Moskva anstält omfattande och framgångsrika undersökningar, af hvilka äfven Hist. Tidskrift hoppas kunna meddela ett och annat af intresse.

— Äfven Prof. **C. T. Odhner** uppehåller sig för närvarande i Moskva, hufvudsakligen i och för studier till Gustaf III:s historia.

— Till **K. Biblioteket** hafva nyligen såsom gåfva af generallöjtnanten m. m. grefve S. A. Sandels blifvit öfverlemnade h. exc. grefve *J. A. Sandels'* papper företrädesvis från den tid, då han var riksståthållare i Norge, åren 1819—1827. Denna stora samling af bref och rapporter (i original och koncept) till och från Sandels utgör icke mindre än 35 band fol. Den innefattar dels originalbref från konung Karl XIV Johan och kronprinsen Oscar, samt kopior af Sandels' enskilda bref till konungen (10 vol.); dels »inkomna bref och handlingar vid Sandels' enskilda expedition» i Stockholm och Kristiania» (12 vol.), dels kopieböcker för utgångna svarsskrifvelser (13 band). — Utom det allmänna historiska intresse rörande Norge, som denna brefvexling eger, erbjuder den äfven åtskilligt af vigt för norsk personalhistoria. — Hvad Sverige vidkommer, är det i främsta rummet krigskollegium (hvars chef Sandels i sjelfva verket fortfor att vara äfven såsom riksståthållare i Norge) och dess tjenste- och personalförhållanden, som brefven beröra. — Bland de talrika brefskrifvarne märkas, af svenskar, krigskollegii ämbetsmän; vidare general C. Lowisin, hofmarskalken C. A. Posse, general Holst, lagman C. af Georgii (såsom meddelare af nyheter ur Stockholmsverlden); C. G. d'Albedyhll (ömsom från Kristiania och Stockholm) m. fl. — Bland norrmän, som lemnat större eller mindre serier af bref rörande regeringsärenden m. m., märkas Sommerhielm, Due, Birch, Mansbach, Wedel Jarlsberg, Diriks, Stabell, Collet, Bloch m. fl.

Det förtjenar i sammanhang härmed att nämnas att K. Bibl. under närmast föregående tid erhållit så väl Sandels' företrädares, grefve *C. Mörners*, som grefve *B. B. v. Platens*, hans efterträdares, brefvexling. Tillsammans med den betydande mängd bref från grefve *H. H. v. Essen*, Norges förste riksståthållare efter föreningen med Sverige, som förvaras i L. v. Engeströms brefvexling, bilda dessa brefsamlingar en fortlöpande ej ovigtig serie af källor till historien om Sverige-Norges inbördes förhållande under föreningens första skede.

En mindre samling originalbref från kongl. personer till grefvarne Jacob Philip och Curt Philip v. Schwerin, far och son, har äfven nyligen kommit K. Biblioteket tillhanda. Brefven till den förstnämnde, *Jacob Philip v. S.*, president i Wismarska tribunalet, riks-

råd, drottning Lovisa Ulrikas öfverstemarskalk, utgöras af till största delen egenhändiga skrifvelser från nämnda drottning och Gustaf III 1763—78 (tillsammans 12). Historiskt intresse i allmännare mening ega de knappast. Brefven till grefve *Curt Philip v. S.*, slutligen generalmajor, känd såsom en tapper krigare, ega företrädesvis intresse såsom autografer, hvarjämte de i någon mån upplysa hans biografi. Brefskrifvarne äro: Fredrik II af Preussen, prins Karl af Hessen, prinsessan Sofia Albertina, K. Karl XIII, K. Karl XIV Johan. Samlingen är skänkt af enkegrefvinnan M. E. v. Schwerin, f. Schwerin.

— Af Hr **F. F. Carlsons** »Sveriges Historia under konungarne af Pfalziska huset» motses *sjette delen*, omfattande början af Karl den tolftes historia, inom årets slut. Vi höra derjämte, att en ny, i den yttre anordningen något afvikande upplaga af första delen, Karl den tiondes historia, till våren förberedes. Den har sedan någon tid varit i bokhandeln utgången.

— Af **Meddelanden från svenska riksarkivet** har i dagarne femte häftet utkommit, hvarmed börjar deras andra del, afsedd att liksom den första omfatta riksarkivariens berättelser för en period af fem år, arkivalieförteckningar m. m. d. I berättelsen för sistl. år fäster riksarkivarien först och främst uppmärksamheten på nödvändigheten att bereda utrymme för arkivets mer och mer sig hopande samlingar, antingen genom tillbyggnad af den nuvarande lokalen eller genom nybyggnad[1]). Derjämte erinrar riksarkivarien om vigten af att äldre officiella handlingar, hvilka ännu i arkivet saknas, måtte med snaraste dit aflemnas från de olika håll, der de kunnat hamna. Bland de under året emottagna arkivaliemassorna förtjena särskildt omnämnas ett antal hittills i K. utrikesdepartementet förvarade, fordom som hemliga ansedda akter, utgörande 380 fasciklar, hvilka nu komma att på sina ställen efter hand inläggas. Vidare följer en berättelse, till riksarkivarien afgifven, om en 1880 med understöd af statsmedel af arkivamanuensen frih. *B. Taube* företagen resa i ändamål att vinna kännedom om arkivväsendet i utlandet, hvarvid han företrädesvis besökte arkiven i Berlin, Dresden, Wien, München och Paris, om hvilka alla intressanta upplysningar, fullständigast om de två sistnämnda, nu för första gången i svenskt tryck meddelas. Återstoden af häftet utgöres af en förteckning öfver »Rådslagen» under Johan III:s tid af hr *Bergman*.

— Hr **E. W. Bergman,** amanuens i Riksarkivet, har utgifvit en liten brochyr (ej i bokhandeln): *Rikskansleren grefve Magnus Gabriel de la Gardies Fullmagter och Donationer* (19 ss. 8:o). Sammanförda ur riksregistraturet och andra källor, gifva dessa korta anteckningar en målande bild af förhållandena på de tider Sverige var på väg att få en stor aristokrati. Öfverste 1645, var De la Gardie under de närmaste åren mottagare af fullmakter, donationer, »förbättringar», expektanser utan ända och var vid slutet af Kristinas

[1]) Denna vigtiga fråga har som bekant nu trädt i ett nytt skede, då K. M. på särskild framställning derom från riksarkivarien anbefallt k. öfverintendentsämbetet att uppgöra ritning och kostnadsförslag till en ny arkivbyggnad.

regering, sjelf eller genom sin gemål, innehafvare af mer än 700 hemman i olika delar af landet. Man häpnar öfver detta regn af befordringar. Om hvartannat riksmarskalk, fältmarskalk, generalguvernör, ambassadör, riksskattmästare, rikskansler, hofrättspresident, riksdrots, har han mer än flesta njutit af maktens sötma och ändock föga uträttat af varaktigt värde.

— Under den gemensamma titeln *Bidrag till vår odlings häfder* har på F. & G. Bejers förlag och med hr **Artur Hazelius** som utgifvare en publikation påbörjats af synnerligt intresse. En afdelning, *Finland i nordiska Museet* af G. Retzius, föreligger redan färdig. Både genom sin lysande utstyrsel och sitt innehåll utgöra dessa bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling en den vackraste början man kan önska sig. I en andra serie, *Ur de nordiska folkens lif*, som förberedes till utgifning, komma bland annat att ingå »Halländska sagor» af A. Bondeson, »Skånska svartkonstböcker» af A. Hazelius, »Lifvet i Kinds härad i Vestergötland i början af 17:de årh.» af G. Djurklou, »Från Ljusdals socken» af V. Engelke, »Lagar gällande hos Lapparne» af J. Mörtsell, »Finska sägner» af A. O. Freudenthal. Äfven bidrag till handtverksskrånas historia, skildringar ur de högre samhällsklassernas lif, på otryckta handlingar stödda teckningar af enskilda personer utlofvas: allt hufvudsakligen på grund af och i anslutning till det nordiska museets samlingar. På mer än ett sätt kommer sålunda historien att skörda vinst af dessa bidrag till vår odlings häfder.

— Af den förtjenstfulla och digra publikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, på uppdrag af Historiska Föreningen i Berlin utgifna af hrr F. Abraham, J. Hermann och E. Meyer, har andra årgången, för 1879, nyss lemnat pressen. Redogörelsen för Sverige är fortfarande författad af docenten **C. Annerstedt** i Upsala. Äfven från andra afdelningar äro upplysningar af intresse för Sveriges historia att hemta. Nya afdelningar ha tillkommit öfver den gamla kyrkohistorien, Posen, de ryska östersjöprovinserna, paleografi och diplomatik, de nordamerikanska fristaterna och de britiska kolonierna.

— Af hrr **S. R. Gardiner** och **J. B. Mullinger** har nyligen utgifvits en liten nyttig handbok, kallad *Introduction to the study of English History* (424 ss. liten 8:o). Den innehåller dels en sammanträngd öfversigt af den engelska historiens utvecklingsgång af hr Gardiner, en af Englands mera framstående lefvande historici, dels ock, hvilket synes oss vara af största intresset, en kronologiskt uppstäld redogörelse för källorna till Englands historia, för så vidt de finnas i tryck tillgängliga, ordnade för hvarje period under de tre hufvudrubrikerna 1) Samtida författare, 2) Icke samtida författare, 3) Moderna författare. Arbetet säger sig vara afsedt för studerande, men torde särskildt för utländingar innehålla en mängd annars svåråtkomliga upplysningar.

Öfversigter och Granskningar.

Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar. I. Sveriges Hednatid samt Medeltid, förra skedet, från år 1060 till år 1350. Af *Oskar Montelius.* Stockholm, Hjalmar Linnström 1877. X + 486 ss. 8:o. Pr. 6 kr. [1])

I sin illustrerade svenska historia har Hr Linnström bjudit den svenska allmänheten ett vackert fosterländskt verk, som blifvit mottaget med stort och välförtjänt bifall. Detta gäller icke minst om den del, hvars utarbetande varit anförtrodt åt D:r Oskar Montelius, och som nu i mer än tre år varit tillgänglig, så att man väl törs antaga, att dess hufvudsakliga innehåll är kändt af alla dem, som i någon mån intressera sig för historisk läsning. Under sådana förhållanden kan ändamålet med denna recension hvarken vara att lemna en redogörelse för arbetets plan och resultater, ej häller att meddela något slags orlofssedel åt ett verk, som i så lång tid och med mycken framgång varit själft sin bästa rekommendation och som dessutom redan blifvit af den in- och utländska pressen med nästan odeladt bifall emottaget. Jag öfvergår således till att framställa några anmärkningar mot arbetets plan och detaljer.

Det torde hafva väckt många läsares förvåning, då planen för Sveriges Historia först offentliggjordes, att en hel del eller en sjättedel af hela arbetet skulle inrymmas åt tiden till 1350, under det att svenska stormaktsväldets uppkomst, utveckling och fall skulle inom samma utrymme behandlas. Ty under detta senare tidskifte, då Sverige så mäktigt ingrep i Europas öden, utbildades ock vår representation och nyskapades nära nog hela vår förvaltning, då fastslogos de former, under hvilka den svenska staten arbetat i århundraden, och på arfvet efter den tidens män hafva vi hufvudsakligen lefvat allt intill denna dag. För denna tid flyta ock historiens källor synnerligen ymnigt, så att rika materialier föreligga till en god och pålitlig

---

[1]) Red. hade vidtagit åtgärder för att på samma gång meddela granskningar af de tre första delarne af Sveriges Historia, som redan länge varit i bokhandeln, men har genom ogynsamma tillfälligheter hindrats derifrån. Till [illegible] följande häfte måste derföre, för att icke bryta ordningen, granskningen af [illegible] senare delarne uppskjutas.

Ehuru den egentliga fornkunskapen icke tillhör föremålen för tidskriftens uppmärksamhet, har likväl af nära liggande skäl i detta fall en utflykt måst göras äfven in på dess område.

Red.

framställning. Före 1350 däremot erbjuder vår historia endast föga af säkra resultater, men det är förmodligen just dessa, som en populär historia bör för den läsande allmänheten framställa. Härmed vill jag naturligtvis icke säga, att hela den förhistoriska arkäologien bort med tystnad förbigås, men det synes, som man icke bort inrymma densamma en så stor plats, att författaren blifvit nödd och tvungen att inlåta sig i en mängd detaljfrågor, där man ännu är långt ifrån klarhet, och där han i många fall står ensam med sin åsikt inom den arkäologiska världen.

Innan ännu första bandet låg färdigt från pressen, hade den framstående danske arkäologen Sophus Müller i Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie publicerat en afhandling, i hvilken han söker visa det ohållbara i bronsålderns tudelning i en äldre och yngre efter fyndens olika beskaffenhet, och att man har att söka förklaringen till denna i en dubbel inverkan dels från väster, där de s. k. äldre typerna voro förherskande, dels från öster, där de yngre samtidigt voro i bruk. Om nu denna Müllers teori, som är så väl grundad, att den i det hufvudsakliga måste anses riktig, äfven skulle kunna för Sveriges vidkommande låta sig delvis förena med indelningen i en äldre och en yngre grupp, så måste dock denna senare undergå så betydande jämkningar, att man väl torde kunna säga, att D:r Montelius' framställning af bronsåldern var till en väsendtlig del föråldrad, innan ännu boken låg färdig i tryck. Med skäl kan man då fråga, om det varit lämpligt att i ett arbete af denna art medgifva ett så oproportionerligt utrymme åt en jämförelsevis ny vetenskap, som just nu är stadd i en förvånande hastig utveckling? Då emellertid planen blifvit så bestämd, kunde visserligen icke arbetet anförtros åt någon lämpligare författare än D:r Montelius, ty ingen i vårt land har under senare år så kraftigt bidragit att gifva arkäologien fasta utgångspunkter och en nykter hållning, hvarmed jag särskildt syftar på hans med lyckliga bevis styrkta protest emot alla dessa evinnerliga invandringsteorier, som vuxit upp som svampar, om icke för hvarje nytt fynd, så dock för hvarje grupp af fynd.

En annan del af författarens arbete, näml. skildringen af vikingarnes stora eröfringståg i väster, af Grönlands och Amerikas upptäckt m. m. kunde saklöst varit borta, enär detta icke kommer vår historia vid. Det är väl sant, att medeltidens västerländska krönikeskrifvare innefattade alla skandinaver under det gemensamma namnet Normanner, men det är lika visst, att såsnart de angifva vikingarnes hemorter eller den *stat*, till hvilken de hörde, och till hvilken man hänvände sig för att vinna upprättelse, där peka deras uppgifter nästan utan undantag mot Norge eller Danmark. Endast några få författare angifva svearne uttryckligen som innefattade bland normannerna (så Einhard och Helmold), men det finnes intet, som tyder på, att svenskarne i något enda af de stora tågen mot väster varit något mera än danskarnes eller norrmännens hjälptrupper. Då nu i full motsvarighet härtill det stora flertalet af österländska källor

samstämmigt visar till Sverige såsom hemlandet för de varäger, som grundade ryska riket, som gjorde de stora anloppen mot den grekiska kejsarstaden, förhärjade Svarta hafvets kuster och äfven ett par gånger hemsökte det Kaspiska, och man således vet, att den allmänna vandringslust, som i det nionde och tionde århundradet grep hela den skandinaviska stammen, för Sveriges del funnit en afledning åt öster, som i hänseende till landets läge var den mest naturliga, och då dessutom äfven västerländska krönikeskrifvare — isländarne inräknade — nämna Estland och Kurland eller i allmänhet de finska och slaviska landen på andra sidan Östersjön, när de någon gång omtala särskildt svenska plundringståg eller svenska eröfringar; så tyckes mig, att de stora tågen mot väster icke hafva sin rätta plats i Sveriges historia. Våra fattiga inhemska källor, runstenarne, som i allmänhet röra en något senare tid, men dock blifvit af alla svenska historieskrifvare och nu senast af D:r Montelius åberopade såsom bevis för svenskarnes deltagande i västerviking, kunna ock tjäna till ledning för omdömet äfven för äldre tider. Men det är så långt ifrån, att dessa runstenar vitna *för* svenska vikingatåg åt väster, att de tvärtom, sedda tillsammans och rätt tolkade, vitna däremot. Af 96 mig bekanta runstenar, som uttryckligen handla om (krigs)färder till öster- eller västerland, äro 68 af förra slaget och endast 28 af det senare. Men det är icke allenast antalet, som så betydligt skiljer dem åt, utan ännu mycket mera innehållet. De stenar, som handla om västerfärder, nytja vanligen uttryck sådana som dessa: »Han var faren till England» eller »dog i England» eller »vardt dräpen i England» eller »dog i Jutland, när han skulle fara till England». Där talas om en man, som »väster satt i tingmannalid», om en annan, som »vardt död i England i hären (i liþi)», och om en tredje, som »upptog skatt åt Knut i England». Endast 2 af dessa 28 stenar handla uttryckligen om (mindre) vikingafärder (»han vardt död i västerväg i viking» och »han stod manligen i skeppets stäf, när de lekte västarla»), och endast två handla om större tåg, men bägge dessa voro *danska* eröfringståg, ty det heter: »han var i följe väster med Knut» och »han var med Knut.» Annorlunda förhåller det sig med de stenar, som handla om österväg. Här heter det: »han var faren öster med Ingvar och egde ensam 7 skepp i Ingvars följe», »de foro manligen fjärran efter gull och dogo söder i Särkland», »han for öster hädan med Roar till Särkland», »Jufur styrde hären, kom till Greklandshamnar och dog hemma», »han var höfding i Grekland», »han föll i strid öster i Gardarike och var sina landsmäns bäste höfding», eller »han föll i Holmgård som höfding på ett vikingaskepp (skaiþar visi)». Under det att sålunda västervägstenarne handla om enskilda krigare, som stridt eller stupat i England, förmodligen i de flesta fall i en främmande makts sold, såsom det tydligen på ett par stenar angifves, så handla flere eller icke mindre är 21 af östervägsstenarne uttryckligen om *svenska härnadståg*, hvilket icke är fallet med en enda af de stenar, som blif-

vit resta till minne af krigare i västerväg. En full motsvarighet hafva dock dessa senare i den särskilda och ganska betydande grupp af östervägsstenar, som handlar om den grekiske kejsarens lifgarde eller väringarne i Konstantinopel. Här nytjas ock ett fullt analogt uttryckssätt: »han satt i Grekland» eller »vardt död» eller »föll i Grekland», och här finna vi ock uttrycket »Grekfari» i full motsvarighet till runstenarnes »Englandsfari».

Författaren har synbarligen känt svagheten af de grunder, på hvilka vi här lagt grannfolkens historia in under våra råmärken. och han söker derför en ny grund: »att innebyggarne i det *nuvarande* Sverige tagit verksam del i de vigtiga bedrifterna i vestra Europa är emellertid en sanning, som blifvit allt för litet beaktad. Det då norska Bohuslän och de till Danmark hörande skånska landskapen hafva nämligen utsändt många af de vikingar, som gjorde nordmannanamnet så fruktadt hos de på Nordsjöns kuster boende folken». Men ehuru det icke kan falla någon in att bestrida detta faktum. så är dock detta nya skäl sämre än något af de gamla. Ty finge den grunden gälla, skulle man ju ock berätta Danmarks och Norges öfriga historia, då det är utom hvarje tvifvel. att skåningar och bohusländingar äfven i den haft en betydande andel.

Utrymmet medgifver icke att här ingå i någon närmare granskning af arbetets detaljer. Endast några få frågor vill jag korteligen beröra, där författarens uppgifter kunna tåla vid att jämkas eller rättas.

Här likasom i flere andra af sina arbeten upptager författaren frågan om hällristningarnas ålder och söker bevisa, att den stora mängden af dessa »måste vara äldre än järnålderns början i vårt land». Hvad som tyckes mig framgå som ett ovederläggligt resultat af forskningarne rörande dessa bärgtaflor är, att de hvarken tillhöra stenåldern eller en fullt utvecklad järnålder, men häraf följer icke, att de just skulle tillhöra bronsåldern. Snarare finnes det mycket, som tyder på, att de just förskrifva sig från öfvergångsskedet från bronsålder till järnålder eller, närmare bestämdt, de århundraden. under hvilka nordboarne lärde sig känna järnet. men ännu icke inhemtat runornas konst. Då författaren själf (sid. 175) antager, att runorna först blefvo kända, »sedan järnet i flere mansåldrar, troligen ett par århundraden, varit i bruk här», så synes »frånvaron af runor å hällristningarna» (sid. 158) icke skäligen kunna anföras som bevis för, att de böra till bronsåldern hänföras. Snarare kunde man fråga, om ett folk, hos hvilket det historiska sinnet en gång blifvit väckt och som sökt genom dylika ristningar bevara sina egna och sina förfäders bedrifter, skulle dermed hafva upphört just på den tid, då de fingo kännedom om en metall, som betydligt underlättade, ja enligt flere forskares antagande först möjliggjorde dessa minnestaflors utförande? Så *Holmberg*, *Worsaae* och *Soldi*. Däremot är det lätt förklarligt, hvarför hällristningarne upphörde, så snart runornas bruk blef bekant och som dessa från början voro ämnade att ristas i trä och utan tvifvel hufvudsakligen så användes, kan detta förklara hvarför ingen

runskrift å någon hällristning anträffas. Först sedan man fått praktiskt pröfva ovaraktigheten af trätaflor, började man äfven och till en tid högst sparsamt inrista runor i stenhällar. Det bör då ej häller väcka förundran att, om framdeles jämte runorna en figurteckning å stenen anbragtes, denna är både bättre utförd och inhuggen på olika sätt, så att den nu framträder som konturteckning, då däremot bilden å hällristningarne vanligen (icke alltid) var helt och hållet fördjupad. Ty emellan den sista egentliga hällristningen och den första figurteckning på en runsten ligger troligen ett tidsrum af ett par hundra år eller mera, under hvilket nordboarne lärt sig skrifkonsten. Kunde de då icke under samma period hafva inhemtat den vida mindre konsten att teckna konturer i stället för att fördjupa bilden hel?

Icke häller författarens öfriga skäl äro gent emot denna åsikt bevisande Hvad »fartygens olika form» angår, så kan man icke för hällristningarne uppställa någon gifven skeppsform som typ. De äro i sjelfva verket af fyra olika slag: 1) den af prof. Nilsson uppstälda formen (Sv. Fornminnesföreningens Tidskrift H. 7) med den ena stammen afrundad, den andra tvärt afhuggen eller framskjutande i en spets; 2) den af förf. sid. 98 uppstälda formen med bägge stammarne afrundade, men med stamskärm i ena ändan, 3) af samma form, men med stamskärmar i bägge ändar, 4) af samma form utan stamskärmar. Formerna 1) och 2) anträffas ock på bronsknifvar, som blifvit hänförda till bronsålderns senare tid, och detta med rätta, då man i en dylik knif funnit en legering, som endast under järnåldern användes. Till bägge de sista formerna, af hvilka isynerhet N:o 3 är mycket vanlig på hällristningar och äfven förekommer i självfva Kiviksgrafven, kan man uppställa fulla motsvarigheter från den äldre järnåldern i de bägge Nydamsbåtarne. Antingen nu desssa »baggar» varit afsedda att borra ett fiendtligt skepp i sank eller att skydda fartyget vid påstötningar, så är det gifvet, att ett skepp, som varit så utrustadt, varit ämnadt för rodd åt bägge hållen, och således kan man säga att både på formen N:o 3 och 4 passar Taciti skildring af svionernas skepp: utrinque prora paratam semper appulsui frontem agit — — — mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.

Hvad vidare de religiösa symbolerna, »hjulet» och »hakkorset», rörer, af hvilka det förra, som ofta träffas på hällristningar, uteslutande hänföres till bronsåldern, och det senare, som under järnåldern var ett allmänt symboliskt tecken i Norden, säges aldrig anträffas på hällristningar, så tåla bägge dessa satser en afprutning. Hjulet träffas således på en runsten från Telemarken, hvarest Tor anropas, och likaledes i mängd på stenhällarne till en vikingagraf i Cumberland, hvilket förmodligen innebär, att dessa tecken äfven för vikingarne haft någon betydelse, äfven om man med Engelhardt antager, att stenarne varit ristade i äldre tid. »Hakkorset» åter träffas på en hällristning från Lökebärg i Bohuslän i en form, som äfven förefinnes på saker från järnåldern. Och äfven om inga

öfvergångsformer funnes, så känner man ju så få fynd från de första århundradena efter Kristus, att man icke kan med bestämdhet angifva, om det ena eller andra symboliska tecknet då varit i bruk. Eller skulle icke hakkorset hafva kunnat inkomma med runorna? Härtill kommer, att »hjulet» icke är det enda symboliska tecknet på våra hällristningar. Jämte detta förekommer i stor mängd cirkeln eller två eller flere cirklar inom hvarann, och detta tecken har äfven under järnålderns tidigare skede varit i flitigt bruk. Det träffas på spjutspetsar, guldringar, brakteater och andra fornsaker utan all inbördes ordning, så att de omöjligen kunnat vara använde som ornament, samt understundom enstående i likhet med hakkorset och äfven tillsammans med detta.

Vapnens form är deremot ett bevis, som tyckes styrka författarens åsikt. Men för det första tillhöra de afbildningar, som likna bronssvärd, en och samma trakt, nämligen Östergötland, så att man kan draga i tvifvel. om de med rätta böra datera hela den stora gruppen af icke alldeles likartade hällristningar i södra Sverige och Norge, och för det andra hafva äfven på guldhornen från Gallehus liknande svärdsbilder anträffats, som haft sin största tjocklek på midten, hvilken form äfven några i statens historiska museum förvarade järnsvärd ega. Och äfven medgifvet, att dessa ristningar äro bilder af bronssvärd, hvilket väl åtminstone är fallet med ett par, som alldeles sakna parerstång, icke hafva väl bronssvärden med ens försvunnit från vårt land med den första järnbit, som fördes till vår kust? Om yxformerna kan man väl säga i många och kanske i de flesta fall, att man därmed velat afbilda celter, men om de skola föreställa bronscelter eller järncelter torde i de flesta fall vara omöjligt att afgöra. Spjutet är det vanligaste vapnet på hällristningarna, därnäst yxan och därnäst bågen. Till antalet förhålla de sig till hvarandra (i Holmbergs samling) som 4 : 3 : 1 Men spjutet var vid järnålderns början hufvudvapen i hela den germaniska världen. Så säger Tacitus: Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. *Rari gladio* aut majoribus lanceis utuntur, hastas — — — gerunt.

Till öfvergångstiden från bronsålder till järnålder synas mig ock de få ornamenten å hällristningarna hänvisa. —

Den i egentlig mening historiska afdelningen af författarens arbete utmärker sig i likhet med den arkäologiska i det stora hela både för noggrannhet i uppgifter med ett stadigt tillgodogörande af den nyaste forskningens resultat och för synnerligen god smak i anordning och utarbetning. I några fall tror jag dock, att författarens uppgifter tarfva rättelse.

Sid. 255 talar författaren efter byzantinska källor om ett anfall mot östromerska riket i åttonde århundradet af 2000 små »ryska skepp», men denna uppgift beror, efter hvad Kunik redan för mer än 30 år sedan visat, endast på oriktig öfversättning. För det första talas här icke om *två tusen* ῥούσια χελάνδια, hvilket senare uttryck refererar sig till de kejserliga skeppen, och för det andra betyder det

icke »ryska» utan »röda skepp», enär kejsarens skepp voro purpurfärgade i stäfven.

Sid. 408 omtalar förf. freden mellan Birger och Kristofer 1256, ehuru han kort förut berättat att Birger 1254 uppträdde som fredsmedlare mellan Danmark och Norge och sedan ej mera ingrep i stridigheterna dem emellan. Doc. Annerstedt har ock i sin recension öfver Rydbergs Traktatsamling i Nordisk Tidskrift för 1878 framhållit, att uppgiften om 1256 års fred endast grundar sig på Chron. Dan. 980—1286, som här har en misskrifning.

Författarens framställning af händelserna 1275—80 (sid. 415—418) är den på Erici Olai historia grundade, som alt hittills haft burskap i vår historia. Emellertid angifves det rätta sammanhanget mellan dessa händelser redan i det af förf. såsom källa åberopade arbetet Scriptores rerum svecicarum medii ævi T. III i en af utgifvaren Doc. C. Annerstedt författad not till Annales Sigtunenses, och sedan har denne i ofvan citerade anmälan närmare utvecklat detta ämne och tydligen bevisat, att den hittills gängse uppfattningen är oriktig. Enligt våra egna äldsta krönikor, som bestyrkas af danska och isländska uppgifter, förlorade Valdemar 1275 hela riket. På våren 1277 återkom han med danska trupper och förhärjade i förbund med konung Erik Västergötland och Småland. Detta skedde (enligt Annales Lundenses 1277) under månaderna Januari—Mars. Sedan återvände Valdemar till Danmark och inledde underhandlingar från Köpenhamn för att åter komma i besittning af någon del af sitt rike. Att detta ännu i September icke lyckats honom synes af hans försäkran till markgrefvarne af Brandenburg den åttonde i denna månad, i hvilken han dock fortfarande kallar sig »rex Sveorum», såsom han gjort hela tiden efter sin detronisering, emedan han ännu egde en pretendents anspråk. Men då han den tredje Jan. 1278 låter skrifva sig »quondam rex Sveorum», så hafva vi häri ett ojäfaktigt intyg för riktigheten af våra äldsta krönikors uppgift, att Valdemar 1277 ingått förlikning med sin broder »på de vilkoren, att Valdemar skulle erhålla Västergötland och Östergötland och Magnus rikets öfriga delar, och att Magnus skulle bära kunganamn, *men icke Valdemar*». Denna förlikning har således blifvit ingången i någon af de sista månaderna af år 1277. Erici Olai och alla senare historieskrifvares förväxling af händelserna 1275 och 1277 beror sannolikt derpå, att man i gamla handlingar sett Valdemar kalla sig rex Sveorum till och med 1277, men sedan icke, hvilket dock, såsom ofvan visats, just berodde på sjelfva förlikningstraktaten. Hvarför Valdemar åter förlorat sin andel af riket är icke så lätt att bestämma. Annerstedt antager, att det skett 1279 i följd af delaktighet i folkungarnes uppror. Men något sådant antydes icke af krönikorna, som dels uppgifva, att han blifvit fördrifven för sina äldre synder med Jutta, dels att han självmant begifvit sig till Danmark »propter quandam Christinam», således en ny kärlekshandel. Detta stämmer väl öfverens därmed, att Valdemar slutligen sattes i fängelse icke för några stämplingar mot konung Magnus, utan för sin vanhederliga vandels skull.

Sid. 459 angifver förf. efter Munch en fred »troligen på 10 år» mellan Sverige och Ryssland 1338. Denna fred slöts först 1339 och var troligen endast en förnyelse af 1323 års traktat (Se *Rydberg*, Sveriges Traktater II: s. 15 o. ff.)

Sid. 465 har författaren en framställning af Sveriges äldsta rättsförfattning, som så till vida är mindre tillfredsställande, att författaren i följd af den ytterst sammanträngda form, i hvilken han afhandlar detta viktiga ämne, icke framhållit den väsendtligen olika ställning, som Götalandskapens folkvalda häradshöfdingar, hvilka voro menigheternas ombud, intogo gent emot hundarenas domare, hvilka konungen »satte dom i händer», utan angifver, att båggedera från början voro kommunala förtroendeposter, och att konungen »småningom fick inflytande på tillsättandet». För en närmare utredning af denna fråga får jag hänvisa till Bergfalks förträffliga afhandling i Frey för 1841. Då författaren sammastädes yttrar, att »efter småkonungarnes försvinnande blef en lagman ordförande på landskapets ting», ser det nästan ut, som om härmed åsyftades att lagmännen trädt i småkonungarnes ställe, hvilket dock knappast kan vara meningen. De förre voro ju ursprungligen endast menighetens lagkunniga biträden, de senare voro krigarehöfdingar. Jarlen kom i landskapskonungens ställe, och ingendera af dessa har någonsin varit »ordförande på landskapets ting».

Författaren afslutar sitt arbete med en skildring af lefnadssätt och seder under medeltidens förra skede och egnar däråt tre sidor, hvilket utgör sjättedelen af motsvarande afdelning för den yngre järnåldern och intager ungefär samma förhållande till motsvarande skildring under bronsåldern. Men nu tala medeltidens män själfva till oss genom sina krönikor, brefskaper, skattelängder och kontrakter, och bronsålderns menniskor nästan uteslutande genom sina grafvar; och dock har författaren så mycket att förtälja om de senares dagliga lif och endast föga om de förres. Det är detta, jag anser vara den största bristen i det annars i så många afseenden förträffliga arbetet: där saknas mått och proportioner.

Nils Höjer.

Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet, genom *N. A. Kullberg*. II. 1630—1632. XI + 376 ss. Stockholm 1880. Pr. 4 kr. 50 öre.

Det är för Historisk Tidskrift en angenäm pligt att fästa allmänhetens uppmärksamhet på ofvanstående publikation, hvaraf andra bandet nyss blifvit synligt i bokhandeln. Hon fyller en känbar lucka i vår källskriftsliteratur och utgör, jämte de andra från riksarkivet

utgående serierna, Svenskt diplomatarium (2 serier), Gustaf I:s registratur och Äldre lagarbeten, äfvensom riksarkivariens årliga »Meddelanden», ett bevis på den lifliga, fruktbringande verksamhet, som nämda institution under sin nuvarande styrelse utvecklar. Bland dessa serier intager hr Kullbergs arbete ett framstående rum; det är i sjelfva verket ett mönster för arbeten af detta slag: urkunderna äro aftryckta med största noggranhet, efter de bästa handskrifter och med vederbörlig kritik, de äro återgifna på ett sätt, som förefaller oss vara det riktigaste och mest praktiska, åtminstone för den tid hvarom här är fråga, och ändtligen har utgifvaren genom en rikedom af upplysande noter och ett utförligt, med yttersta sorgfällighet utarbetadt register underlättat bokens användning i en grad, hvarför forskaren måste vara honom på det högsta tacksam. Endast den, som mer i detalj sysselsatt sig med tidens historia, kan göra sig en föreställning derom, hur mycken möda blifvit nedlagd på noter och register. För deras utarbetande har utgifvaren ej blott anlitat de tryckta källorna, utan ock genomgått de otryckta, sådana som riksregistraturet, brefsamlingar, Stockholms stads handlingar m. m.

»Svenska riksrådets protokoll» innehåller sålunda vida mer, än man af bokens titel har rätt att vänta; det utgör tillika ett namn- och saklexikon, ja man kunde säga en handbok, hvari man kan hämta vigtiga upplysningar för hela den tids historia, hvarom fråga är. Det innehåller dessutom ej blott de egentliga rådsprotokollen, utan äfven de af konungen utfärdade instruktioner för rådet i egenskap af tillförordnad regering under hans frånvaro. Deremot äro de s. k. rådslagen ej deri inbegripna, d. v. s. de betänkanden, som afgifvits af rådet vid utomordentliga tillfällen, då det in pleno varit sammankalladt att yttra sig öfver vigtiga ärenden. Att de äldre rådslagen, före 1621, blifvit uteslutna från denna samling, finna vi naturligt, då en redogörelse för deras innehåll lemnas i nämda »meddelanden» (hittills äro rådslagen från Gustaf I:s och Erik XIV:s tid der meddelade). Deremot vill det synas, som om de rådslag, hvilka äro samtidiga med protokollen, med fördel kunnat vid sidan af dessa aftryckas, antingen hvart i sin kronologiska ordningsföljd eller alla sammanförda på ett ställe. Genom en sådan anordning hade rådslagen blifvit insatta i sitt naturliga sammanhang med rådsprotokollen, hvilka genom dem belysas och kompletteras. Utg. torde få svårt att i detta afseende strängt fasthålla sin plan; så t. ex. då han kommer att meddela rådets öfverläggningar från hösten 1636, efter rikskanslerns återkomst från Tyskland, torde det knappt blifva möjligt att förbigå det utförliga rådslag af d. 14 dec. s. å., som blef resultatet af nämda öfverläggningar och tillika grundvalen för hela regeringens ekonomiska och finansiella verksamhet under de följande åren.

Ehuruväl boken kallar sig »Svenska riksrådets protokoll», så är det strängt taget endast få af de protokoll, hvilka inrymmas i de utkomna två delarne, som röra rådets verksamhet såsom sådant, d. v. s. såsom konungens rådgifvare. Det stora flertalet af proto-

kollen angår nämligen rådet såsom tillförordnad regering under konungens frånvaro. Det är tydligen denna rådets egenskap af interimsregering, som både gifvit anledning till protokolls förande öfver dess rådplägningar, i ändamål att underlätta kontrollen och redogörelsen, och i sjelfva verket äfven gifvit första upphofvet till en ständig rådkammare eller regeringskonselj. Ty under de långa tider, då konungen var frånvarande i fält, fick rådet såsom interimsregering vänja sig vid en oafbruten regeringsverksamhet och vid kollegialt samarbete, en viss praxis utbildade sig småningom, formerna stadgades, och rådets ständiga deltagande i riksstyrelsen blef på detta sätt ett behof, som sedan allt framgent gjorde sig gällande. Detta är den ena anledningen till den ständiga rådkammarens uppkomst. Den andra anledningen ligger i kollegiernas organisation, som fullbordades genom 1634 års regeringsform. Denna stadgar nämligen, att af de 25 riksråden icke mindre än 21 skulle ha sin ständiga verksamhet i hufvudstaden såsom chefer och ledamöter i kollegierna eller i andra befattningar; större delen af rådsherrarne voro derigenom bundna vid hufvudstaden och kunde sålunda äfven taga ständig del i riksrådets förhandlingar. Detta ordnades fullständigt och öfvervakades nogare efter rikskanslerns hemkomst 1636. Det är derför till 1634 och 1636, vi ville fixera uppkomsten af en ständig rådkammare i dess fullt utbildade form, och vi tro, att i jämförelse härmed den tidpunkt, då förmyndareregeringen först stadfästes af ständerna (vid riksdagen 1633), eger mindre betydelse.

Den andra delen af rådsprotokollen, den hvarom nu närmast är fråga, eger utan tvifvel samma förtjenster, som vi ofvan tillerkänt arbetet i det hela, men den har dock säkerligen ej kostat utgifvaren lika stor möda som den första och erbjuder ej häller lika stort intresse som denna. Utg. har haft vida redigare och bättre ordnade handskrifter att följa och har ej behöft bifoga en sådan mängd af upplysande noter, som i första delen [1]; deremot är registret ännu innehållsrikare än i första delen. Hvad åter intresset beträffar, så ligger det i sakens natur, att detta skall företrädesvis samla sig kring de år, som närmast föregingo den tyska expeditionen, då både inom råd och ständer sinnena förbereddes för det stora företaget och slutligen de ryktbara rådplägningar höllos, som ledde till det afgörande beslutet; dessa rådplägningar föreligga först nu i sin fullständiga, autentika form. Dertill kommer, att konungens långa hemmavaro emellan fälttågen i alla fall gör det egentliga Sverige till medelpunkten för den svenska politiken, både den yttre och den inre. Detta förhållande upphör med 1630, sedan konungen för alltid lemnat fäderneslandet. Nu flyttas den politiska medelpunkten med konungens person från Sverige till Tyskland, och i det hemmavarande svenska rådet förnimmer man blott ett svagt genljud af den stora

[1] Möjligen kunde man ha önskat förklaring af ett och annat svårbegripligt uttryck i protokollen, t. ex. sid. 55 *ryck* i betydelsen af ryckning el. dyl., och sid. 196 *utbarläst*, hvari de fleste torde ha svårt att igenkänna det tyska *auserlesen*.

politikens rådslag, hvilka endast året förut i detta samma råd låtit höra sig med sådan styrka. Det är mest inrikes ärenden, som sysselsätta de hemmavarande rådsherrarne, hufvudsakligen ekonomiska frågor samt enskilda klagomål och tvister emellan kommunala myndigheter eller privatpersoner, äfvensom underhandlingar med utskottsständerna eller allmogen i landsändarne om fortfarande af de gamla skatterna. Någon gång afbrytes detta »stilleben» och höres liksom på afstånd vapendånet från den stora krigsskådeplatsen, då bref uppläsas från Tyskland eller förstärkningar begäras och anordnas för hären. Någon gång får rådet äfven nu uttala sig i de stora frågorna, såsom då konungen begär dess yttrande rörande vilkoren i en blifvande fred, eller om han bör i anledning af sin sammandrabbning med spanska trupper vid Rhen skrida till öppen krigsförklaring mot Spanien. Den sistnämda frågan har föranledt de utförligaste och intressantaste diskussionsprotokoll, som förekomma i denna del af arbetet: riksrådet förenade sig om den mening, att man visserligen borde tills vidare undvika öppen brytning med Spanien, men i tysthet förbereda sig till krig genom att upprätta en örlogsstation i Göteborg och ett af staten understödt kompani, hvars skepp skulle användas både till försvar och, eventuelt, anfall mot Spanien. Äfven förhållandet till Danmark var föremål för mycken uppmärksamhet i rådet; det kom på tal dels i anledning af danska rustningar under året 1632, dels ock i sammanhang med den spanska frågan, enär man måste antingen hafva Danmark till bundsförvandt eller ock »subjugera Danum» och »gå honom öfver hufvudet», ifall man skulle kunna tänka på att angripa Spanien.

Men äfven bland inrikes ärenden finner man ett och annat af allmännare intresse under dessa år. Det allmänna intrycket af den inrikes styrelsen är en knapphet i tillgångarne och en ringhet i materiell kraft, som starkt kontrasterar mot den yttre storheten, samt en ansträngning af denna kraft, som gränsar till öfveransträngning och derför ej kan annat än framkalla missnöje, i synnerhet bland de lägre och mest betungade samhällsklasserna. Huru begränsade både tillgångarne och krediten voro, visar sig bäst deraf att rådsherrarne för att skaffa penningar stundom måste träda emellan med sin enskilda kredit, hvilken betydde vida mer än kronans. Och hur svårt det var att tillbakahålla missnöjet öfver de tunga bördorna, det ser man af flere tecken. Sådana voro de oroligheter bland allmogen, som dessa år yppade sig i flere landsändar, såsom i Dalarne och på Dalsland; sådana voro de klagomål, presterna å allmogens vägnar framförde vid 1632 års första utskottsmöte, deröfver att dess ombud sedan 1629 ej varit kallade till riksmötena »deras egen klagan och besvär att andraga», eller de klagomål, som förspordes från Stockholms stad öfver aftagande folkmängd och välstånd samt omöjligheten för staden att framgent hålla sina 120 båtsmän till kronans tjenst. Ställningen var under år 1630, då missväxt hemsökte flere provinser, sådan, att riksrådet ansåg sig böra föreslå konungen vissa lindringar i skatterna. Detta medgaf ock konungen, till och med i

vidsträcktare grad än rådet föreslagit, men var för öfrigt så missnöjd öfver alla de af rådet framstälda betänkligheter och svårigheter, att han tillskref detsamma ett ganska strängt och onådigt bref (af d. 3 febr. 1631) och samtidigt dermed uppdrog åt sin svåger, pfalzgrefven Johan Kasimir, att taga ledningen af det inhemska kammarverket. Rådets förklaring öfver sitt beteende (af d. 28 mars s. å.) var hållen i en frimodig ton och sökte försvara hvad som å dess sida sagts och gjorts. Hela tvisten synes hafva blifvit bilagd genom Axel Oxenstjernas bemedling; dennes omdöme om det förelupna missförståndet var, att rådet visserligen i sak ej hade begått något fel, men deremot begagnat ett mindre lämpligt och försigtigt skrifsätt. »Regum aures sua natura sunt teneræ», sade han, »komme der sådane besvärlige tider till, som nu äre, så kunne de lätteligen offenderas». Detta erkände ock rådet och förklarade sig »skola härefter accommodera sig H. K. M:s humor». Hela brefväxlingen i detta ämne finnes tryckt i Historiska samlingar, III, något som kunnat förtjena att nämnas på det ställe i rådsprotokollen, der saken omtalas.

Genom det uppdrag, som konungen lemnat pfalzgrefven, hade ett nytt element inkommit i regeringen. Johan Kasimir intog såsom finanschef en ganska vigtig plats i styrelsen; men var dock icke formligen medlem af regeringen, ännu mindre af rådet, och derför, då rådsherrarne ville inhämta hans betänkande, brukade de icke kalla honom till rådkammaren, utan infunno sig sjelfve hos honom i räkningekammaren. Blott en gång ha vi funnit honom deltaga i rådets votering, nämligen rörande den ifrågasatta krigsförklaringen mot Spanien. Det är väl bekant, att pfalzgrefven kort efter konungens död aflägsnades från all andel i styrelsen och sedermera förblef utan politiskt inflytande. — Af de öfriga ledamöterna i styrelsen voro »fältherren» Jakob de la Gardie, Gabriel Gustafsson Oxenstjerna, Per Banér och Klas Fleming på en gång de mest betydande och de som mest oafbrutet deltogo i ärendena. Den förstnämde förde vanligen ordet.

Såsom bihang har utg. tillagt protokollet öfver rättegången emellan kronprinsen af Danmark Kristian och Rhengrefven Otto Ludvig, hvilken senare, numer öfverste i svensk tjenst, offentligen framkastat kränkande beskyllningar mot den förre och derför blifvit på dennes begäran instämd att svara inför Sveriges konung och riksråd. Vid konungens afresa fick rådet ensamt uppdrag att ransaka och döma i denna ömtåliga och besvärliga sak. Sedan Rhengrefven tre gånger förgäfves blifvit kallad för rätta, afkunnade rådet slutligen den dom, att prinsen frikändes från ofvan nämda beskyllningar och Rhengrefven fäldes till — 40 marks böter. Men då prinsens ombud inlade protest mot hvarje försök att indraga äfven prinsen under svenska rådets dom, blef detta en välkommen anledning för rådet att upphäfva hela domen och nedlägga målet. I denna rättegång voro assessorerna i Svea hofrätt adjungerade till rådets biträde. I ett annat injuriemål, som äfven ransakades af rådet, nämligen emel-

lan biskop Paulinus och presten Björnlundius, hade rådet velat adjungera biskoparne, men då dessa undandrogo sig uppdraget, förvisades målet till hofrättens afdömande.

Angående rådets förhållande till utskottsständerna, som åren 1630—32 voro samlade fyra gånger, kunde äfven ett och annat af intresse vore att meddela. Det saknades under denna beröring ej anledningar till missförstånd, men rådet förstod under fältherrens kraftiga ledning att väl häfda sin öfverlägsenhet gent emot de särskilda stånden och hålla dem inom behöriga gränser. Då emellertid dessa förhållanden redan äro genom Thams riksdagshistoria (i inledningen till Adelns protokoll) allmänt bekanta, inskränka vi oss att hänvisa till nämda arbete och afsluta denna anmälan med en lyckönskan till rådsprotokollens utgifvare samt en förhoppning, att han ej måtte förtröttas i sitt mödosamma värf, och att tid och helsa måtte tillåta honom att fullfölja sitt arbete med samma kraft som hittills. Vi motse med stort intresse de näst följande delarne, af hvilka, såsom vi af egen erfarenhet känna, den som omfattar året 1636 lär blifva både den drygaste och den rikaste på innehåll och intresse.

C. T. O.

Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II, sedermera verklige geheimerådet A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787—1792. Öfversättning från ryskan af *Carl Silfverstolpe.* V + 128 ss. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1880. Pr. 1 kr. 75 ö.

Det finnes två slag af historiska memoirer, olika till sin uppkomst, art och betydelse. De fleste af memoireliteraturens alster äro sådana, som blifvit författade lång tid efter de tilldragelser, hvilka beskrifvas, vanligen på författarens ålderdom, sedan han dragit sig ifrån verlden och slagit sig i ro; stundom har han haft äldre anteckningar att följa, men ofta har han nedskrifvit sina minnen hufvudsakligen ur erinringen. På grund häraf och af den färgläggning, som dylika memoirer lätt erhålla genom att nedskrifvas under en annan stämning och förändrade förhållanden, blifva de ofta af större betydelse såsom literaturprodukter än såsom historiska källor; men visserligen saknas ingalunda de, som äfven ega ett högt historiskt värde. Till denna klass kunna hänföras, för att nämna några af de mest bekanta, kardinal de Retz', Napoleon I:s, Guizots memoirer och inom svenska literaturen de af Fersen d. ä., Adlerbeth m. fl. En annan afdelning utgöres af sådana, som mera ega form af dagboksanteckningar, hvilka tillkommit samtidigt med de händelser, som de beröra, och bära prägel af intryckens och minnenas omedelbara friskhet; just härigenom få de för forskaren större värde såsom källor. Af dessa finnes väl en och annan, som eger stor literär betydelse,

så t. ex. St. Simons ryktbara memoirer, men flertalet af detta slag är flyktigt utkastade anteckningar, utan anspråk på literärt värde, men ofta så mycket vigtigare i historiskt hänseende, i fall de begagnas med nödig hänsyn till personer och omständigheter. Till denna klass höra inom vår egen literatur t. ex. G. Ehrensvärds memoirer och inom utlandets Varnhagen von Enses dagböcker, till densamma hör äfven den skrift, som här ligger framför oss.

Chrapovitskijs dagboksanteckningar voro oss ej helt och hållet obekanta, innan de nu genom öfversättning införlifvades med vår literatur. Åtminstone i *ett* på svenska författadt arbete ha de blifvit begagnade, nämligen i Tigerstedts intressanta uppsatser öfver G. M. Sprengtporten i Finsk Tidskrift, der förf. ur dem meddelar nya upplysningar till Anjalaförbundets historia. Vidare utgöra samma memoirer en hufvudkälla för prof. Brückners uppsats i Historische Zeitschrift för 1869: Schweden und Russland 1788. Denne författare tillerkänner dem med rätta ett betydande värde, ja ett större värde, »än tillgängliga arkivalier, tidningar, memoirer och monografier, hvilka för det mesta underrätta oss endast om hvad som tilldrager sig på skådeplatsen, medan Chr. låter oss blicka långt bakom kulisserna». Samme förf. karakteriserar på följande sätt dessa anteckningar. »Chr. var dagligen, ja flere gånger om dagen på hofvet, i omedelbar beröring med kejsarinnan, som plägade gifva honom åtskilliga uppdrag, samtalade med honom i allahanda ämnen, statsfrågor, hofintriger, hjerteangelägenheter, och skänkte honom ett obegränsadt förtroende. Innehållet af dessa samtal, alla vigtiga och ovigtiga tilldragelser vid hofvet, hvarje äfven den minsta växling i Katarinas stämning, rykten, tidningsnotiser, sqvaller af alla slag inför Chr. samvetsgrant dag efter dag i sin journal». Vi kunna tillägga, att kejsarinnans yttranden äro så vidt möjligt anförda ordagrant. Af allt detta har öfversättaren utvalt hvad som eger någon betydelse för Sveriges historia, och det är icke någon ringa del af det hela; Brückner beräknar, att fullt ut hälften af Chr:s anteckningar rör det svenska kriget 1788—90, och i synnerhet är året 1788 med stor utförlighet behandladt. Redan häraf kan slutas, hvilken betydelse detta krig egde för Ryssland, och med hvilken uppmärksamhet det följdes af kejsarinnan och hennes hof, ja det sysselsatte sinnena i Petersburg vida mer än Potemkins samtidiga segrar mot Turkarne. Detta är i sjelfva verket ej häller så underligt, om man besinnar, att nämda krig fördes i Petersburgs omedelbara granskap, och att, ifall det varit ledt med framstående militärisk skicklighet och icke förlamats genom förrädiska stämplingar, det visserligen försatt den på trupper blottade ryska hufvudstaden i en öfverhängande fara. »Sanningen att säga», yttrar Chr., »har Peter I bygt hufvudstaden bra nära (svenska gränsen)», och denna erfarenhet gick icke förlorad för de ryske statsmännen.

Att kriget kom i hög grad olägligt för Katarina och att hon gjorde allt för att förekomma dess utbrott, är väl kändt och bekräftas till fullo genom Chr:s dagbok. »Man måste spela tålig», säger Chr.,

»men händerna klia att få tukta svensken». Det är sannolikt, att Katarina liksom Potemkin ej varit alldeles nöjd med Razumovskijs sätt att uppträda i Stockholm såsom retande Gustaf III till fiendtlighet och gifvande honom vapen i händerna. Hon befalde till och med general Michelson, som anförde de ryska trupperna vid gränsen, att begära uppvaktning hos den svenske konungen, sedan han erfarit dennes ankomst. Efter krigets utbrott och under dess första kritiska skifte afspeglar sig kejsarinnans växlande oro och harm troget i Chr:s anteckningar. Så snart hon fått kännedom om Anjalaförbundet, upphör oron, men förbittringen och hånet växa i styrka; under krigets fortgång och växlande skiften åren 1789 och 1790 minskas hånet — det är liksom om Gustaf III börjat ingifva henne en viss aktning — och oron återkommer mer än en gång; vid flere tillfällen förde Chr. till boks, att han sett tårar i hennes ögon i anledning af svenska kriget.

För det svensk-ryska krigets historia har forskaren åtskilliga bidrag att hämta ur Chr:s anteckningar; de innehålla en mängd uppgifter rörande krigstilldragelserna, af hvilka man ser, hur dessa berättades och bedömdes på den ryska sidan, och, hvad som för oss eger större värde, de belysa krigsanstalterna och de militära förhållandena hos fienden, hvilka liksom de svenska ingalunda voro de bästa. Men ännu vigtigare än de militära äro de diplomatiska upplysningar, som ur Chr:s dagbok vinnas. Man får genom dem en öfversigt af Rysslands politiska ställning under dessa år, man får en god föreställning om betydelsen af dess förbindelser med Österrike och Danmark, dess närmande till franska hofvet och dess diplomatiska strid med Preussen och England, en strid, som var nära att öfvergå till vapenskifte och att förvandla det svensk-ryska kriget till ett allmänt europeiskt krig. Man får vidare kännedom om det sätt, hvarpå Katarina personligen ingrep i de diplomatiska förhållandena och särskildt i det pennkrig, som samtidigt med vapenfejden utkämpades emellan de båda i literärt ej mindre än politiskt hänseende framstående suveränerna. Det är bekant, hvilken vigt båda fäste vid Europas allmänna opinion, och med hvilken ifver båda sökte leda densamma i en för dem fördelaktig riktning genom inspirerade tidningsartiklar, korrespondenser, brochyrer m. m. Det var när kejsarinnan fick kännedom om den svenska deklarationen af den 21 juli och deri framkastade beskyllningar mot Ryssland, som hon beslöt att sjelf ingripa i polemiken samt anfalla den svenske konungen med tyngre och kraftigare vapen än franska epigrammer eller komiska operor. Hon satte sig altså ned och skref ett genmäle på den svenska deklarationen, ett genmäle, hvarom Chr. har mycket att förtälja, ty han var en af de få, som redan från början fingo del af saken. Skriften, som författades på tyska språket och först publicerades i bilagor till St. Petersburger Zeitung och sedan öfversattes på franska och ryska, trycktes på det sätt, att den svenska deklarationen och kejsarinnans deröfver gjorda »anmärkningar och historiska upplysningar» trycktes i parallela spalter för bättre jämförelses skull samt

förslagos med flere bilagor. Det är naturligt, att en kejsarinnas skrift ej skulle sakna beundrare och lofprisare; grefve de Ségur förklarade densamma »energique et sublime» och att, då den svenska deklarationen syntes vara skrifven med en gemen svart korpfjäder, vore åter kejsarinnans svar författadt med en örnpenna. Att döma af de utdrag, som af Brückner meddelas ur denna skrift, är hon författad både med sakkunskap och med formell färdighet. Naturligtvis har kejsarinnan ej saknat hjelpare, men det mesta förskrifver sig nog från hennes egen penna, och till och med vid den franska öfversättningen har hon sjelf lagt hand. Med en verklig författareömhet följde hon tillkomsten och effekten ej mindre af denna skrift än af operetten »den stackars hjelten Kosometovitch», båda afsedda att draga ovilja och hån öfver Gustaf III:s hufvud.

Huru den svenska öfversättningen af Chr:s dagbok förhåller sig till originalet, kunna vi tyvärr icke bedöma, af brist på insigt i ryska språket. Deremot kunna vi vitsorda, att öfversättningen utmärker sig för ledighet, tydlighet och ett vårdadt språk, något som säkerligen ej varit en lätt uppgift i anseende till anteckningarnes ofta starkt sammandragna form. Hvad angår öfversättarens metod att skrifva de ryska namnen, så rättar han sig i allmänhet efter det ryska skrifsättet och skrifver t. ex. Morkov, Rumjantsov i stället för Markoff, Rumäntsoff. Det tyska sch- och franska ch-ljudet söker öfversättaren återgifva med det svenska sj eller tj. Detta låter sig ock med fördel använda, der en vokal följer, såsom i Varsjav, Sjuvalov, Levasjov; men deremot tvifla vi, att svenska språket medgifver ett sådant bruk t. ex. i slutet af en stafvelse eller der konsonant följer, såsom i Pusjkin, Ivanovitj; i sådana fall synas sch eller ch vara att föredraga, om de någorlunda uttrycka det språkljud, som afses.

Chrapovitskijs dagbok blef redan för 50 år sedan publicerad i utdrag i en rysk tidskrift, men först 1862 utgafs hon fullständigt i Moskvas historiska tidskrift och synes derefter ha utgått i flere upplagor. Från den ryske utgifvaren, Barsukov, har öfversättaren lånat biografiska uppgifter rörande författaren: han hette fullständigt Alexander Vasiljevitj Chr., var född 1749, gjorde sig tidigt känd såsom poetisk författare, blef sekreterare först i senaten och derpå hos kejsarinnan sjelf, i hvilken egenskap han tjenstgjorde åren 1782—93, han blef derpå senator och dog såsom verkligt geheimeråd 1801. Från den ryska upplagan har öfversättaren äfven meddelat ett register (borde heta personalregister, ty det innehåller egentligen endast biografiska uppgifter); detta register är utan tvifvel en god hjelpreda med afs. på de ryska namnen, men å andra sidan har ett och annat misstag deri insmugit sig både vid ryska och icke-ryska namn[1]:

[1]) Vi meddela här några beriktiganden. Von Borcke var preussisk minister i Sverige 1788—91. — Öfverste Hästesko afrättades redan 1790. — Om furst Kaunitz bör det heta, att han *grundlade* sitt rykte (ej »vann sin största ryktbarhet») vid fredskongressen i Aachen. — Morkov har aldrig haft att utföra något uppdrag i Sverige förr än 1785. — Potemkin fick tillnamnet Tauriern redan före turkiska krigets utbrott. — G. Sprengtporten gick i rysk tjenst redan 1786.

och dertill kommer, att vissa uppgifter förefalla icke-ryska läsare väl egendomliga, t. ex. då det heter, att furst Alexej Orlov »utmärkte sig i rysk-turkiska kriget» (rättare: utmärkte sig *icke* i kriget), eller att den bekante Lucchesini »hyllade Macchiavellis åsigter, som han särskildt synes velat tillämpa i Polen», eller då det talas om »den fromma kejsarinnan Elisabet» och hennes förkärlek för allt som rörde kyrkan. Ett och annat tillägg rörande svenska förhållanden kunde man ha önskat, t. ex. den upplysning, att markis de Pons var franskt sändebud i Sverige, eller att C. G. Armfelt var öfverbefälhafvare för de svenska trupperna vid gränsen. — Förutom den ryske utgifvarens biografiska uppgifter har öfversättaren meddelat några »noter», innehållande upplysningar rörande sakförhållanden, hänvisningar till andra historiska skrifter med mera.

Chr:s dagbok utgör nr 2 af den nyss påbegynta serie, som kallas »Ryska historiska skrifter i svensk öfversättning». Hvarje vän af vår historia är såväl öfversättarne som förläggarne tack skyldig för den möda och kostnad, som blifvit nedlagda på detta förtjenstfulla företag; måtte det af allmänheten uppmuntras så som det förtjenar och så som af nöden är, om det skall kunna fullföljas! Bland de arbeten, som äro ämnade att fortsätta serien, märkas några af Kostomarovs biografier öfver utmärkta ryska personligheter.

C. T. O.

Rysslands historia från äldsta tider till år 1877 af *Alfred Rambaud.* Öfversättning från franskan af *Carl Silfverstolpe.* Förra delen. XXXI + 322 s. 8:o. Stockholm C. E. Fritzes K. Hofbokhandel. Pr. 4 kr.

Hr Rambaud, f. n. den franska ecclesiastikministerns kabinettschef, har uti i fråga varande Rysslands historia, hvars äfven lärda förtjenster allmänt erkännas, trots den nödtvunget sammanträngda formen, ej svikit det rykte fransmännen ega för en lycklig historisk framställningskonst. Enstaka stycken äro visserligen genom en mängd af för de fleste främmande namn och fakta kanske något mödosamma att läsa och svåra att sammanhålla, t. ex. stycket om den litaviska historien, men de torde utgöra undantagen, och helt säkert skall ingen lägga ifrån sig boken, utan att ha funnit sitt intresse väckt och äfven hållet vid makt af ett ämne, som väl icke hör till den närmast liggande föreställningskretsen. Hufvudstationerna på den långa och sällsamma väg, som ledde till de ryska landens samlande till ett och till »öppnandet af fönstren åt Europa» på den dystra bysantinsk-tatariska samhällsbyggnad, som under medeltiden uppfördes i Ryssland, har förf. lifligt skildrat. Det ryska väldets begynnelser; den Novgorodska fristaten och dess handelskolonier; dessa märklige moskovitiske storfurstar, som »genom intriger, mutor,

trolöshet, mord och falskhet» obevekligt skredo mot ett föresatt mål: de båda »förskräcklige» Ivanerne; de falske Dimitrijernas tid; de förste Romanoverne, denne Alexej t. ex., som mildare än sina företrädare nöjde sig med att visa sin vrede »genom sparkar och knytnäfslag»; sederna, samhällsskicket och den andliga odlingen: alla dessa kapitel äro omsorgsfullt utförda och rika på karakteristiska detaljer; den egendomliga blandningen af orientaliskt barbari med begynnande europeiskt statslif, som altjämt ställer sig för våra ögon, ökar dessutom här det fängslande, som hvarje god historisk framställning i sig sjelf eger. För ett par hundra år sedan lemnade svenskar betydande bidrag till Rysslands historieskrifning, ännu i dag räknade till densammas källskrifter; kännedomen af detta lands historia är ej af lika påträngande betydelse nu som då, men många skäl tala ännu för att förnya bekantskapen.

Den svenska öfversättningen är gjord efter originalets andra, delvis omarbetade upplaga, och vi tro oss kunna vitsorda dess noggranhet. Den förtjenar en speciel uppmärksamhet genom ett genomfördt försök till ny transskribering af de ryska namnen. Vi ha hittils gemenligen tagit mot dessa försedda med tysk hallstämpel; då vi sjelfve ega kortare och beqvämare utvägar för återgifvandet, torde ej dessa böra försmås. Så torde det icke blott närmare motsvara det ryska uttalet, utan synes äfven vara enklare och ledigare att skrifva *tjuder* för *tschuder* (motsvarande svenska *tj*-ljudet i tjena), *Sjujskij* för *Schujskij*. Månne icke äfven *tj* i slutet af orden, t. ex. *Vasiljevitj*, kommer tämligen nära det ljud, som vanligen betecknats med *tsch*, men på ryska motsvaras af samma hväsljud, som användes i början af det först anförda ordet? Det hade måhända bort anmärkas att *z* användes för att återgifva det i svenskan icke förekommande lena *s*-ljudet. Att en och annan inkonseqvens för öfrigt smugit sig in, kan ej väcka någon undran, då man tager i betraktande svårigheterna i ett dylikt företag.

Ehd.

Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede. Bønder og kjøbstadsboliger, af *Troels Lund.* — Kjöbenhavn 1880. (Danmarks og Norges Hist. i Slutningen af det 16 Aarh. I, 2.) — Pris: 6 kr.

Hr Lund har tydligen för afsigt att lemna en mycket utförlig skildring af den historiska utvecklingen inom Danmark—Norge under 1500-talet eller en del af detta århundrade [1]). I förordet till det år

[1]) Arbetets begränsning synes icke vara fullt klar. Den första boken angifves behandla »slutningen» af 1500-talet. Samma uppgift förekommer på omslaget samt på det ena titelbladet af den andra boken, under det specialtitelbladet talar om hela 1500-talet.

1879 utgifna första häftet säges, att arbetet kommer att bestå af tre hufvudafdelningar: 1. den inre historien eller en skildring af landets och folkets tillstånd 1559—1596, 2. Fredrik II:s regeringshistoria och 3. de politiska förhållandena under Kristiern IV:s minderårighet. Af den första afdelningen hafva nu tvenne »böcker» utkommit, afhandlande »Land och folk» samt »böndernas och borgarnes bostäder», alltså en inledning och ett jämförelsevis litet kapitel, hvilka likväl tillsammans taga i anspråk 40 tryckark. Får jag döma efter den erfarenhet jag haft under sysslandet med mitt under utgifning varande arbete öfver kulturförhållandena under Sveriges medeltid, efter den plan jag för detta arbete uppgjort och efter omfånget af hr Lunds två första böcker, torde hans »indre historie» komma at kräfva minst 400 tryckark.

Såsom författare af ett liknande arbete, hvilket är understäldt sakkunniges och allmänhetens dom, anser jag, att det vore ogrannlaga af mig, en part, att upphäfva mig till domare öfver hr Lunds arbete. När jag blifvit anmodad att om detsamma lemna en uppsats till Svensk Historisk Tidskrift, har det synts mig lämpligast att fästa den svenska allmänhetens uppmärksamhet vid ett vigtigt arbete öfver Nordens kulturhistoria, hvilken i allmänhet blifvit så litet behandlad och för hvars betydelse ögonen ännu så litet öppnats, att till och med framstående historici icke riktigt inse den kulturhistoriska skildringens vigt och dess kraf på en framstående plats inom vår forskning rörande de framfarna tider, äfvensom att anteckna några punkter, i hvilka jag, med afseende på plan eller utförande, är af annan mening än hr Lund.

För så vidt det är historiens uppgift att göra samtiden förtrogen med de föregående tidsskiften och således lära det nuvarande slägtet känna sig sjelf, hvilket icke kan till fylles ske, utan att man låter kulturens historia komma till heders, måste man med glädje helsa hvarje nytt bidrag till belysning af vår tidigare odlings skiften, ännu mera ett så omfattande arbete som hr Lunds, hvilket är rikt på bidrag, med möda och samvetsgrannhet samlade i urkunderna från den tid han behandlar och hvilket dessutom är i hög grad egnadt att fängsla läsares intresse. Det är en bok, som tjenar till både nytta och nöje och som derföre icke kan nog varmt rekommenderas.

Mig synes den, som vill skildra en förgången tids kulturlif, böra göra sin teckning så objektiv som möjligt. Han bör kunna, när han slutat sitt värf, peka tillbaka på sin framställning och säga: »så såg det ut den tiden». Det medgifves att denna uppgift kan förefalla mindre tacksam. Ju mera den tid som skildras ligger fjärran från oss och ju mindre tillgång på källskrifter vi i sammanhang dermed ega, desto oftare måste man under materialets insamlande märka luckor i sitt vetande, hvilka äfven föranleda luckor i framställningen. Detta är visserligen obehagligt och kan äfven i viss mån minska allmänhetens intresse, men man bör, enligt min uppfattning, underkasta sig det ena och det andra, derest man sätter

sig uppgiften att troget återgifva sitt original. Hr Lund delar icke denna uppfattning. Han har icke gått tillbaka till 1500-talet, för att skildra dess egendomligheter, utan han står qvar på 1800-talets ståndpunkt och på grund af de omfattande arkivstudier han gjort, pekar han på den ena och på den andra gamla kulturföreteelsen och räsonnerar öfver desamma vidt och bredt. Han synes till och med hafva en viss misstro till ämnets förmåga att fängla intresset. På annat sätt kan jag ej förklara hans ständigt framträdande benägenhet att, i stället för att gifva en enkel framställning, krydda sin berättelse med qvickheter och bilder, som mycket ofta äro ytterst vågade, icke sällan äro mera egnade att förbrylla än att upplysa. Jag vill anföra ett exempel. Han talar vidlyftigt om bohagets olika delar, om kistor, skåp, kaminer o. s. v., men ingenstädes gör han ett försök att framhålla bohaget i dess helhet, att visa kammaren med hela dess utstyrsel. Det är möjligt att han äfven med det stora material, som stått till hans förfogande, icke hade nog för att gifva en sådan skildring. Men om han kunnat det och icke gjort det, synes han mig hafva förfelat den verkan han velat åstadkomma. Han har icke fört sin läsare in i ett 1500-talets hem och låtit honom sjelf se det ena rummet efter det andra. Han har i stället tagit en inventarieförteckning och vid dennas olika föremål anknutit en serie intressanta betraktelser, blandade med förträffliga faktiska upplysningar.

För den, som vill skildra ett gifvet tidsskiftes kultur, ligger en svårighet deri, att han måste göra klart för sig hvad som är för tiden i fråga egendomligt och hvad den ärft från föregående tider. Jag hoppas framdeles, när jag afslutat mitt arbete öfver Sveriges Medeltid, få tillfälle att teckna den svenska kulturen under nyare tider, således äfven under den tid, som är föremål för hr Lunds arbete, men när jag kommer så långt, har jag framför hr Lund den stora fördelen icke blott att kunna begagna mig af hans värderika forskningar, utan äfven att hafva i detalj studerat medeltiden, så att det blir mig derigenom lättare att urskilja det nya, som 1500-talet bragt in i lifvet, och således bedöma detta tidehvarfs andel i den menskliga utvecklingen och anspråk på vår tacksamhet.

Jag kan icke undertrycka den anmärkningen, att hr Lund icke egnat tillräcklig uppmärksamhet åt medeltiden och att han derföre är benägen att tillägga 1500-talet hedern för förbättringar, hvilka blifvit redan tidigare gjorda. Min anmärkning gäller här ett faktiskt förhållande och det åligger mig derföre att lemna bevis för dess giltighet

»Fælles for alle Bønderhuse i Skandinavien», säger han, »var dess fuldstændige Mangel paa Vinduer [man hade nämligen fönster blott i taket]. Dette gav dem ett eget uhyggeligt Præg; det høieste, der fandtes, var stundom en lille Glug i Gavlen.» Huruvida de gamla husen med takfönster voro så obehagliga, kan vara en smaksak; jag har hört dem, som i Norge haft tillfälle att vistas i byggnader af detta slag, uttala sig med hänförelse om det mer än hyggliga in-

tryck man i sådana hus får genom den ofvanefter nedströmmande belysningen. Det är dock icke härom jag vill tala. Jag medgifver, att under medeltiden voro takfönster det vanliga, men att väggfönster icke saknades, framgår t. ex. af Östgötalagens ordande om vindöga å vägg. Vindöga var under medeltiden den vanliga benämningen för fönster och att det här ej är fråga allenast om en simpel glugg, visar sammanhanget, ty omedelbart derefter omtalas en glugg under syllen. På Gotlands landsbygd finnas ännu i behåll stenhus från medeltiden, som man har skäl att anse som bönders f. d. bostäder; de hafva väggfönster. — Hr Lund låter 1500-talets framsteg i konstruktionen af bondgården bestå deri, att man numera »for at undgaae altfor stærk slud», icke lät ytterdörren föra direkte in i stugan, utan afsöndrade medels en tvärvägg husets vestligare del, så att man der fick en liten förstuga och bakom denna en liten kammare. Denna förbättring är af vida äldre datum. Den var införd redan under den tid, som skildras i den fornnordiska litteraturen. — Den följande framställningen af bondstugans utveckling — ramloft, barfredshus o. s. v. — är i högsta grad oklar. Allt hvad i detta sammanhang af hr Lund omtalas och som af honom synes hänföras till 1500-talet, fanns redan under medeltiden, men under denna fanns vida mera, som hade förtjent anföras för att visa de förutsättningar, från hvilka den nyare tiden hade att utgå. — S. 29 talas om skorstenen »et Begreb, gammelt og velbekjendt for os, men fremmed, underligt, svangert paa Nyt for den Tid, der saa det opstaae. Naar Skorstenen er opfundet eller naar denne Opfindelse er naaet til Norden, vides ikke med Sikkerhed. En gang i Middelalderen maa det være skeet». För att rätt framställa denna utveckling hade det varit nödigt att framhålla *ordet* skorsten som gammalt i Norden (Danmark) och dess ursprungliga betydelse. Medeltidens urkunder sakna icke upplysningar om skorstenar i ordets nuvarande bemärkelse. Under den senare hälften af 1400-talet förekommo de i mellersta Sverige, men synas då icke hafva varit gamla.

För att icke taga allt för stort utrymme i anspråk, vill jag nöja mig med allenast ett ytterligare citat, hvilket skall blifva så utförligt, att det på samma gång kan gifva en föreställning om författarens stil. Det heter angående inredningen i städernas hus (s. 197): »Den samme Trang til Frihed og Mangfoldiggjørelse, der havde grebet Boligerne och delt dem i de mange Rum og flere Stokværk, hafde ogsaa forplantet sig til Bohavet. Herved var den Bevægelse opstaaet, hvis Efterdønninger endnu ikke fuldt have lagt sig, den store Omvæltning, hvorved Bohavet løsnedes og forvandledes til »Møbler». Først svingede den lukkede Alkove ud som en Himmelseng paa fire Ben. Saa kom Turen til Bænken langs Væggen med dens langdække Gjemmesteder og Siddepladser. De frigjordes Stykke for Stykke, først som Kister, senere som Stole. Det sidste stykke Bænk omskabtes til det 18:de Aarhundredes Sopha. Alt forinden havde Bevægelsen grebet det faste Bord. Tid-

ligst var Pladen bleven løsnet, Benene fulgte efter, Bordet var frit. Vildere blev Bevægelsen. Medens Bænkens Dele foer ud som stedse flere Kister, rejste nogle af disse sig paa Bagbenene som Skabe. Arterne krydsedes, Skabe med Bordskuffer opstod, snart større som Dragkister, snart mindre som Kommoder. Og alt imens krympede Væggenes Panel sig sammen eller skollede af i løse Skjærmbrædter. Det 16:de Aarhundrede befandt sig i Begyndelsen af denne Udvikling».

Det måtte icke hafva varit angenämt i en bostad, der möblerna uppförde en sådan hexdans. Vi kunna dock lugna oss, 1500-talets menniskor hade det icke så oroligt. »Möbler» funnos långt tidigare. Flyttbara bord omtalas redan i de isländska sagorna. Kistor omtalas i handlingar från medeltidens första århundraden. Vår medeltids bildverk visa oss otaliga gånger fria sängar och stolar, icke blott konungens tron och bispens *cathedra*, utan enkla stolar, på hvilka vanlige dödlige sitta.

Sedan ofvanstående skrifvits, har äfven den tredje boken utkommit, behandlande slott och herrgårdar. Denna del, af stort intresse, såsom de två föregående, är lugnare till sitt språk och rättvisare i sin fördelning af uppfinningarna mellan femtonhundratalet och medeltiden.

H. H—d.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Red. af Svensk Historisk Tidskrift har för afsigt att i hvarje häfte genom innehallsöfversigter bereda Tidskriftens läsare tillfälle att efter hand få kännedom om historisk litteratur, som i andra tidskrifter, lärda eller vittra sällskaps handlingar och likartade skrifter tid efter annan offentliggöres.

I främsta rummet komma naturligtvis de publikationer af detta slag, som i de skandinaviska länderna och Finland utgifvas, att afses. I den mån Red. blir i tillfälle att vidga sina förbindelser, kan kretsen för dessa öfversigter blifva större, och vi skola särskildt söka att följa med de bidrag till vårt eget lands historia, som i utländska publikationer af detta slag se dagen. Red. inleder derföre också gerna utbyte med andra periodiska skrifter utaf historiskt innehåll.

Den början, som i detta häfte göres, har af flere orsaker ej kunnat blifva af stort omfång; endast några af de senast inom Sverige och grannrikena utkomna tidskrifterna ha der kunnat uppmärksammas.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen 1880, h. 8 inneh. bl. a.: R. Törnebladh, De svenska Elementarläroverkens senaste öden. — J. E. Centervall, Nyare Pompejanska studier. — Litteraturöfversigt: Konge og Lensmænd i det 16 Aarh. och Danmarks len og lensmænd i det 16 Aarh. af Kr. Erslev anm. af **; Skandinavien under Unionstiden af C. G. Styffe, 2 uppl. anm. af **.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift IV, h. 2 innehåller bl. a.: H. Hildebrand, Ur medeltidens hvardagslif. — J. Nordlander, Om trolldom, vidskepelse och vantro hos allmogen i Norrland. — O. Montelius, Sveriges arkeologiska litteratur för 1878 och 1879.

Tidskrift för Lagstiftning, Lagskipning och Förvaltning, utg. af C Naumann, 1880 n. 9 o. 10 inneh. bl. a.: (101) Är konstitutionsutskottet befogadt att i sin berättelse om granskningen af statsrådets protokoll framhålla viss åtgärd såsom förtjenst af särskild uppmärksamhet och bifall? — — — Tillika en episod ur Hans Järtas lefnad, handlingar meddelade af B. Kr. Grenander. (Handl. fr. 1811 o. 1812.) — (102) Tidsbilder. (Kulturhist. småstycken 1671–1757.)

Historisk Tidskrift udg. af den Norske Historiske Forening, **Anden** Række II, h 4. — G. Storm, Slaget i Havrsfjord. — L. Daae, **Eriks** af Pommern — — Giftermaal med Philippa, Prindsesse af England. — Smaastycker.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, Dec. 1880, inneh. bl. a.: Göran Magnus Sprengtporten X. af K. K. Tigerstedt. — Den fria högskolan i Sverige af C. G. Estlander. — Litteratur: A. Hedin, Franska Revolutionens qvinnor anm. af M. G. Schybergson.

Historisk Tidskrift 5 Række, udg. af den Danske Historiske Forening, redigeret af C. F. Bricka. II, h. 2. — C. Paludan-Müller, Kong Christiern I:s Rejser i Tydskland og Italien i Aarene 1474 og 1475. — F. Schiern, Engelstoftiana. — Litteratur og Kritik, bl. a.: Konge og Lensmand i det 16 Aarh. af K. Erslev; Danmarks Len og Lensmænd i det 16 Aarh af dnsme anm. af Heise. — Mollerup, Fortegnelse over fremm. hist. literatur vedrör. Danmarks Historie for Aaret 1879. Smaastykker.

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1880, h. 3, 4. — S. Müller, Dyreornamentiken i Norden, dens Oprindelse, Udvikling och Forhold til samtidige Stilarter.

Öfversigter och Granskningar.

Öfversigt af Finlands historiska litteratur åren 1875—1880.

År 1875 bildades i Helsingfors under namn af *Finska historiska samfundet* en förening, hvars uppgift enligt stadgarnes ordalydelse är att »genom detaljforskningar i finsk historia, arkeologi och dithörande hjelpvetenskaper, genom historiska urkunders utgifvande i tryck, genom anslag till arkivforskningar o. s. v. sprida ljus i Finlands häfder». Sällskapets organisation är icke likartad med den nyligen bildade svenska historiska föreningens. Medan man i Sverige, likasom i Danmark och Norge, sökt göra den historiska forskningen till en allmän folkets angelägenhet och beredt alla medborgare tillfälle att inträda i de samfund, som egna sig deråt, utgöres det nämda finska sällskapet af högst 15 medlemmar, hvilka väljas med slutna sedlar, efter skriftligt förslag, framstäldt af någon ledamot. Möjligen ligger häri en orsak till att sällskapets verksamhet icke varit så omfattande, som man vid dess stiftelse hade anledning att hoppas.

Det finska historiska samfundet utgifver en tidskrift, benämd *historiallinen arkisto* (*historiskt arkiv*), hvilken är en fortsättning af den publikation, som tidigare under samma namn utgafs af finska litteratursällskapets s. k. historiska sektion. De fyra första häftena af »historiallinen arkisto» äro redigerade af nämda sektion. Det historiska samfundet åter har åren 1876 och 1878 utgifvit femte och sjette delarne deraf [1]). Bland uppsatserna i femte häftet är *»några anmärkningar rörande östra Finlands nordliga gräns»* af K. E. F. Ignatius förtjent af uppmärksamhet. Uppsatsen berör frågan, huru Finland småningom utvidgat sig österut i strid mot de gränse- och fredstraktater, som mellan Sverige och Ryssland blifvit afslutade. Ännu under början af 15-hundra talet gick nämligen Finlands nordostliga gräns mot Ryssland längs Maanselkä, så att Kuusamo och Kuolajärvi öster om Maanselkä belägna socknar lågo inom det ryska området. Men under de strider och gränsetåg, som i dessa ödemarker ständigt egde rum, lyckades invånarne i Finland grundlägga

---

[1]) Historiallinen arkisto, toimittanut Suomen historiallinen seura. V, VI. Helsingfors 1876—1878.

kolonier äfven öster om Maanselkä och i 1596 års gränsetraktat tillerkändes en del af området Sverige. Kolonisationen fortgick sedermera under oaflåtliga gränsfejder, och småningom nådde Finland sin nuvarande gräns åt detta håll. Men betecknande nog är att invånarne i nämda östliga gränssocknar ända till freden i Fredrikshamn 1809 fortfarande till ryska kronan erlade en skatt af 17 rubel 46 kopek. De voro således på en gång svenske undersåtar och skattskyldige under Ryssland. Äfven andra upplysningar rörande gränsförhållandena i nordligaste Finland meddelas af förf. — Af intresse är äfven en i samma häfte ingående uppsats af S. Elmgren, benämd »Riksdagsmannaval i Åbo år 1769». Det är en bild ur frihetstidens partilif, som här möter oss. Hattarne, som hoppades att vid 1769 års riksdag omstörta mössornas välde, försmådde icke att äfven i Åbo använda såväl tillåtliga som otillåtliga medel för att inverka på riksdagsmannavalet. Under ledning af handlanden Wittfooth gingo de segrande ur striden, och förgäfves protesterade mössorna, bestående till större delen af det s. k. »finska borgerskapet» mot de lagstridigheter, som vid valet egt rum.

I sjette häftet af »historiallinen arkisto» ingår bland annat en uppsats: *»Hvad betecknar Collegium Raumense?»* af K. A. Bomansson. Den samvetsgranne forskaren har här till granskning upptagit frågan, huruvida det bekanta medeltida »Collegium Raumense» verkligen var en så betydande läroinrättning, som man traditionelt antagit. Enligt förf:s åsigt betecknar benämningen Collegium Raumense icke någon läroinrättning, utan dermed menas Raumo konvent d. v. s. Raumo kloster. Ty såväl inom franciskaner- som dominikaner-orden benämdes en klosterskola »studium», hvaremot »collegium» användes såsom en mindre vanlig benämning för sjelfva klostret. Förf. medgifver dock, att en skola under medeltiden fans i Raumo, men anser på grund af åtskilliga skäl, att det var en stadsskola, hvars verksamhet var af föga omfattande art. I samma häfte ingår en af J. Oskar J. Rancken meddelad *Journal öfver Sveaborgs belägring 1808*, hvilken enligt senare upplysningar är författad af major Hans Gustaf von Hauswolff, som var medlem af officerskåren på Sveaborg. Journalen är ett vigtigt bidrag till lösningen af den så ofta framkastade och på så olika sätt besvarade frågan om orsakerna till Sveaborgs fall. Att döma af dess uppgifter bör officerskåren på Sveaborg gå fri från all beskyllning för mindre hedrande handlingssätt. Svårare är deremot att afgöra, hvad ledning journalen lemnar för bedömandet af amiral Cronstedts hållning. Författaren af journalen intygar, att denne under belägringens början med ifver sökte stärka fästningens försvarskraft, men tillägger, att han under belägringens fortgång visade sig föga »kommunikatif» och vanligen besvarade till honom stälda frågor i undvikande ordalag. Det tyckes således, som skulle ett tungt medvetande af ansvar hvilat öfver honom. Men dermed är icke sagdt, att han handlade med förrädisk afsigt. Tvärtom talar den värme, hvarmed han i krigskonseljen yttrade sig, för den åsigt, att han var öfvertygad om kapitulationens

nödvändighet, och den tanke ligger derför nära till hands, att han stod under inflytande af en starkare vilja, som helt och hållet beherskade honom. Är åter denna förutsättning sann, så var det öfverste Jägerhorn, som spelade rolen af amiralens inflytelserike rådgifvare. Äfven genom de utdrag ur R. H. Rehbinders memoarer, som blifvit publicerade i Finsk Tidskrift, bekräftas den åsigt, att Jägerhorn i främsta rummet var kapitulationens upphofsman.

Bland smärre uppsatser i häft. V och VI af »historiallinen arkisto» må nämnas: Om Finlands befolkning 1553 och 1560 af S. Elmgren (V); Anteckningar af C. G. Leistenius och C. Leijstén 1728—1807, medd. af S. Elmgren; J. Bilmark, lefnadsteckning af S. Elmgren och Anteckningar ur inrikes rådsprotokollen om finske tjenstemäns tillsättande på 1740-talet, medd. af E. G. Palmén. Äfven bland det historiska samfundets i nämda häften intagna protokoll och förhandlingar, hvilka delvis äro affattade på finska, men till större delen på svenska, ingå flere meddelanden af vetenskaplig halt, såsom: Om spår af svensk befolkning i Wiborgs län af Th. Aminoff (V, sid. 51); Om gränsen mellan Finland och Ryssland enligt Nöteborgska freden samt tvisterna derom af Y. Koskinen (V, sid. 87), deri förf. framhåller, att gränsen ursprungligen utmynnade i Bottniska viken, en åsigt, som delats af andre finske författare, medan deremot svenske historiker ansett, att gränsen redan år 1323 gick mot ishafvet; om kyrkoherden Thomas Pacchalenii bekanta process under frihetstiden af E. G. Palmén (V, sid. 99); bref till och från Pehr Brahe (V, sid. 103) och Om Jakob Teit, fogde och ämbetsman under medlet af 15-hundratalet af Y. Koskinen (VI, sid. 290). Vi skola icke redogöra för de detaljerade undersökningar, som ligga till grund för dessa uppsatser. En plansch med afbildningar af Finlands, Nylands och Tavastlands sigill 1326 åtföljer sjette häftet.

Historiska samfundet utgifver äfven ett *finskt biografiskt lexikon*, hvaraf fyra häften, omfattande bokstäfverna A—I (Indrenius), redan utkommit[1]). Det torde vara för tidigt att yttra sig om det vetenskapliga värdet af detta arbete, hvilket närmast synes afsedt att fylla ett praktiskt behof. Det utgöres af kortfattade biografier öfver personer, hvilkas biografiska data kunna vara af intresse för den finska allmänheten. Slägttaflor öfver märkligare finska frälse och ofrälse ätter bidraga att höja dess värde.

Äfven ett annat verk af biografiskt eller snarare genealogiskt innehåll böra vi nämna, nämligen *Ättar-taflor* öfver den på Finlands riddarhus introducerade adeln af Oskar Wasastjerna[2]), hvaraf nio häften, omfattande bokstäfverna A—S (Steven), utkommit. Vigten af ett företag af denna art är allt för i ögonen fallande för att behöfva påpekas. Men i sakens natur ligger, att redigerandet af ett

---

[1]) Biografinen nimikirja toimittanut Suomen historiallinen seura. Helsingfors 1879—1880, G. W. Edlunds förlag.

[2]) Borgo 1879—1880; utgifv. förlag.

sådant verk är förenadt med en mängd svårigheter, och äfven förf. af finska adelns ättartaflor har icke undgått att göra sig skyldig till förbiseenden och misstag. Det är att hoppas, att dessa skola blifva rättade i det tilläggshäfte, hr Wasastjerna ärnar utgifva.

Vi hafva härmed omnämt några arbeten af allmännare syftning. Kanske anmärkningsvärdare än dessa äro de specialverk, som beröra särskilda epoker af vår historia.

De finska folkstammarnes lif under hednatiden skildras af G. Frosterus i en i finska vetenskapssocietetens förhandlingar införd afhandling: *coup d'oeil sur les peuplades finnoises occidentales dans l'antiqvité*[1]. Den anslående skildringen meddelar icke nya fakta eller resultat af nya forskningar. Förf. har endast sammanstält de uppgifter, som förekomma hos äldre och nyare författare, till en hel bild af de finska folkstammarnes tidigaste öden. Afhandlingens förra del redogör för de meddelanden, som träffas hos grekiska, latinska skandinaviska och slaviska skriftställare. Särskildt uppehåller sig förf. vid den ryska historikern Nestors berättelse om Varägerne och vid de skandinaviska sagorna om Bjarmerne. Derefter behandlas de i trängre mening finska stammarnes: Tavasternes, Karelernes och Esternes kulturlif, institutioner och gudaföreställningar med ledning af de gamla episka folkdikterna och med stöd af fornforskningens resultat.

Inom Finlands historia under medeltiden och reformationstidehvarfvet intill Johan III:s regering har intet arbete af betydenhet under de senaste fem åren framträdt. Dock är en källpublikation, hörande till detta område, under tryckning, nämligen: Handlingar rörande Finlands medeltid, utg. af R. Hausen, hvaraf det snart utkommande första häftet bland annat kommer att innehålla tvenne domböcker för Tavastland från 14-hundratalet[2].

Finlands krigshistoria under början af Johan III:s regering belyses i en afhandling af W. Tavaststjerna: *Bidrag till Finlands krigshistoria under de första åren af Johan III:s regering*[3]. Det ämne, som här behandlas, är förut nästan obearbetadt, och förf. har derför haft till sitt förfogande ett rikt nytt material, särskildt riksregistraturet och öfriga samlingar i svenska riksarkivet. Sedan förf. i första kapitlet egnat en blick åt de allmänna politiska förhållandena under slutet af Erik XIV:s och början af Johan III:s regering, öfvergår han i andra kapitlet till krigets utbrott och skildrar derefter utförligt de till stor del planlösa och oordnade härjnings- och plundringståg, som föreföllo i sydöstra Finland, i Ingermanland och i Estland intill vapenhvilan i Systerbäck den 20 Juli 1575. Arbetet slutar med en öfverblick af militärorganisationen och af de sociala och ekonomiska förhållandena i Finland på denna tid. Det ligger

[1]) Öfversigt af finska vetenskapssocietetens förhandlingar, XXI, 1878—1879, sid. 309—343; äfven i separataftryck.

[2]) Jfr här nedan bland recensioner.

[3]) Lisätietoja Suomen Sotahistoriaan Juhana III hallituksen alkuvuosilta (1568—1576). Ak. afh. Helsingfors 1875.

i sakens natur, att ett ämne af detta slag icke kan vara af intresse för en större läsarekrets, men likväl hade man gerna sett att förf. egnat större uppmärksamhet åt framställningens form.

Finlands historia under den märkliga brytningsperioden 1592—1600 är redan förut flitigt bearbetad. Dock har en ny publikation äfven på detta område framträdt, nämligen andra upplagan af Y. Koskinens (G. Z. Forsmans) Klubbekriget, dess orsaker och händelser [1]). Arbetet framträder här väsendtligen omarbetadt i stilistiskt afseende, men derjämte har förf. begagnat ett icke obetydligt nytt material, bland annat den s. k. Gottlundska samlingen i finska statsarkivet, hvilket gifvit honom tillfälle att rikare belysa vissa sidor af ämnet. Den oförsonliga och under åren 1593—1596 oaflåtligt stegrade bitterheten mellan Klas Flemming och hertig Karl framstår särskildt i all sin skärpa. Bland de fem aktstycken, hvilka ingå såsom bilagor, är Klas Flemmings bref till invånarne i Upland af den 27 Januari 1593, som innehåller en maning till obrottslig trohet mot konung Sigismund, i främsta rummet värdt uppmärksamhet.

Bland finske forskare intager den tidigt bortgångne J. E. Waaranen ett framstående rum genom den hängifvenhet, hvarmed han egnade sig åt forskningar rörande Finlands inre tillstånd under början af 16-hundratalet. Resultaten af hans undersökningar äro framlagda dels i tvenne akademiska afhandlingar, dels äfven i en urkundssamling, hvaraf femte delen utkommit år 1878 [2]). Den tidpunkt, som denna del omfattar, åren 1615—1618, är en af de märkligaste i Finlands historia, utmärkt genom Gustaf Adolfs vistelse i landet, landtdagen i Helsingfors 1616 och freden i Stolbova 1617. Hufvudkällan är riksregistraturet i svenska riksarkivet; dock förekomma äfven handlingar, hemtade från andra svenska, finska och äfven ryska samlingar. Landtdagen i Helsingfors belyses genom flere aktstycken, bland hvilka må nämnas landtdagskallelsen af den 1 November 1615 och resolutionerna på de finska ständernas besvär Februari—Mars 1616. Ännu betydelsefullare äro dock de i samlingen ingående brefven och aktstyckena af år 1618, bland hvilka de flesta beröra det inre tillståndet i Kexholms län efter dess förening med Sverige. Det var ingen lätt uppgift för den svenska regeringen att införa en ordnad förvaltning och organisation i ett landskap, der under det långa kriget nästan fullständig laglöshet varit rådande, och hvars befolkning hyste ett bittert hat mot den nya styrelsen. För att undersöka tillståndet och afhjelpa missbruken sändes år 1618 till länet en kommis-

[1]) Nuijasota, sen syyt ja tapaukset, kertoellut Yrjö Koskinen, andra uppl. Helsingfors 1877; förf. förl.; 608 sid. 8°.

[2]) Waaranens akademiska afhandlingar äro utgifna under följande titlar: »Öfversigt af Finlands tillstånd under början af 17:de seklet», äfvensom »Landtdagen i Helsingfors 1616 och Finlands dåvarande tillstånd». Urkundssamlingen publiceras under titeln: Samling af urkunder rörande Finlands historia, med understöd af statsmedel i tryck utgifven af finska statsarkivet. Del. I omfattar åren 1600—1602; del II åren 1603—1608; del. III åren 1609—1611; del. IV åren 1611—1614 och del. V (380 sid. utom register och innehållsförteckning) åren 1615—1618.

sion, bestående af Hans Munck, Gorgonius Henriksson och Andreas Bureus, hvilkas här intagna vidlyftiga berättelse är af stor betydelse för kännedomen af de egendomliga kulturförhållandena i dessa nejder. Berättelsen redogör bland annat för ett egendomligt missbruk, som under kriget uppkommit derigenom, att de svenska myndigheterna utdelade frisedlar åt personer, hvilka flytt till Ryssland, men önskade återvända till sina gamla hemorter. Begagnande sig af det skydd, fribrefven tillförsäkrade dem, hade desse föröfvat rån, plundring och mord i vidsträckt skala, utan att nås af den lagliga magtens hämnd. Kommissionen sökte för framtiden förebygga sådana våldsamma olagligheter,' men tyckes dock dervid hafva förfarit nog skonsamt.

Huru sorgligt tillståndet i Kexholms län fortfarande förblef, framgår ur *Bidrag till Kexholms läns historia* af K. K. Tigerstedt, en afhandling, som framträdt i fyra skilda häften, utgörande bihang till Åbo gymnasii årsprogram 1877—1880. Förf:s framställning vitnar om, att den svenska regeringen icke behandlade den nyförvärfvade provinsen med den försigtighet och varsamhet, som hade varit af nöden. Den halft militära förvaltningen, den slappa lagskipningen och ämbetsmännens tygellösa utpressningar ökade oaflåtligt invånarnes missnöje. Särskild uppmärksamhet egnar förf. åt skatteväsendet och den kommunala förvaltningen i länet. Vi finna här ett antal egendomliga institutioner omnämnda, som under århundraden fortbestodo och delvis bibehållit sig till våra dagar. Ej mindre beredde de religiösa förhållandena regeringen svårigheter. Hennes oaflåtliga sträfvan var att förmå Kexholms läns grekisk-katolska befolkning att öfvergå till lutherska kyrkan och ju mera hårdnackadt motståndet var, dess mindre fördragsamma blefvo de mått och steg, som för ändamålets vinnande vidtogos. Isynnerhet växte ifvern, sedan Per Brahe år 1637 blifvit Finlands generalguvernör. Förf. meddelar talrika detaljer om de åtgärder, grefven vidtog för att befordra den lutherska religionens utbredning i landskapet. Han skydde bland annat icke, att genom »föräring» af spannmål och penningar söka inverka på det grekisk-katolska presterskapets tänkesätt. Slutresultatet af denna och andra åtgärder var dock obetydligt.

Jämte denna afhandling böra vi nämna en af samme förf. publicerad urkundssamling *Ur Per Brahes brefvexling*, hvaraf första häftet utkom till den i September 1880 firade Per Brahe-festen [1]). Brefven beröra en mängd olikartade förhållanden i vårt land under tidskiftet 1637—1661. Per Brahe betraktades, äfven sedan han lemnat Finland, såsom en förespråkare för de finska intressena hos regeringen i Stockholm. Samlingen meddelar talrika bevis derpå, men innehåller tillika flere bref, som låta oss blicka in i Per Brahes karakter och egendomliga åskådningssätt. Särskildt framstår han i vacker dager genom sitt förhållande till häfdatecknaren Johannes Messenius och den för »nigromantia» misstänkte Martin Stodius, äf-

---

[1]) Ur Per Brahes brefvexling, bref till och från Per Brahe, utgifna af K. K. Tigerstedt. I. Helsingfors, J. C. Frenckell et son, 1880. 208 sid. liten 8°.

vensom genom den opartiska hållning, han iakttog gent emot de af hvarjehanda småaktiga tvister söndrade professorerne vid Åbo akademi. Flere af brefven meddelas i utdrag och alla äro i ortografiskt hänseende förändrade. Det hade varit önskligt, att förf. angifvit den princip, enligt hvilken moderniseringen försiggått.

Ett annat bidrag till samma periods historia är *Diarium Gyllenianum* 1622—1667, hvaraf första häftet, som sträcker sig till September 1655, utgifvet af R. Hausen, nyligen utkommit [1]). P. M. Gyllenius var icke en af de män, som skapa sig ett namn i historien. Född i Vermland år 1622 af allmoge-föräldrar kom han år 1648 öfver till Finland och inskrefs der såsom student vid akademien i Åbo. Efter åtta års vistelse i vårt land återvände han år 1656 till Sverige, der han år 1675 afled såsom kyrkoherde i Bolstad. Hans dagboksanteckningar utgöras till stor del af mindre betydande detaljer. Dock förekomma delvis upplysningar af vigt, såsom meddelanden om det akademiska lifvet i Åbo, lokala sägner och traditioner, beskrifningar af märkligare kyrkor o. s. v.

Den ekonomiska utvecklingens historia under stormaktsperioden och frihetstiden tecknas i en afhandling af E. G. Palmén om *Den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Vasas tid till 1766* [2]). Arbetets egentliga ämne är merkantilsystemet, dess utveckling och fall i Sverige och Finland. Efter en kort öfverblick af den svenska handelslagstiftningens utveckling under 16:de seklet öfvergår förf. till handelsordinantien af år 1614 och framhåller, huru de principer, som i densamma uttalade sig, gjorde sig gällande i hela det 17 seklets lagstiftning om handel och näringar. Tillika egnas en utförlig kritik åt de merkantila principerna. Materialet utgöres i denna del af afhandlingen endast af tryckta arbeten, i främsta rummet Stjernmans och Schmedemans samlingar. Läsaren skulle önskat, att förf. haft åtminstone några statistiska uppgifter till sitt förfogande. I arbetets senare afdelning tecknas den långa och slutligen segerrika kamp för arbetets och handelns frihet, som egde rum under frihetstiden. Förf. stödjer sig här väsentligen på J. W. Arnbergs »Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi», men meddelar tillika intressanta upplysningar om finske riksdagsmäns verksamhet för brytandet af det tvång, som till följd af det herskande ekonomiska systemet hvilade öfver rikets handel och näringar. Förf:s åsigt att en särskild och egendomlig idéutveckling, ledande till ett friare betraktelsesätt af de ekonomiska frågorna, egde rum i Finland, kunde gifva anledning till många inkast. Till och med Anders Chydenius, den främste bland den liberala riktningens representanter i Finland, säger ju att han väsentligen hemtat sina idéer från Nordencrantz' skrifter.

---

[1]) Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622—1667, med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af finska statsverket genom Reinh. Hausen. Första häftet. Helsingfors 1880.

[2]) Historisk framställning.

och hängifnare lefnadstecknare. Förf. har såväl ur enskilda samlingar som offentliga arkiv insamlat allt tillgängligt material. Han har till och med icke skytt att genomgå de svenska riksdagsprotokollen för att lemna en öfverblick af Nordströms verksamhet såsom riksdagsman. Det ligger dock i sakens natur, att arbetets hufvudintresse ligger i skildringen af Nordström såsom finsk medborgare.

Tillägga vi att minnesfester, sådana som Nyslotts fyrahundraåriga sekularfest 1875, Tammerfors hundraårs fest 1879 och Per Brahe-festen 1880 framkallat en populär historisk litteratur, hvilken till någon del är af vetenskaplig betydelse [1]) och att af J. Krohns opartiska och tilldragande »Berättelser ur Finlands historia» det fjerde och utan tvifvel förtjenstfullaste häftet, omfattande Gustaf Adolfs och Kristinas tid, trädt i dagen [2]), så hafva vi i hufvudsak angifvit hvad som under det senaste halfva decenniet blifvit gjordt för fäderneslandets historia [3]). Skörden skall kanske synas ringa, jämförd med den rika historiska litteratur, som länder med mera betydande vetenskapliga arbetskrafter kunna uppvisa, men likväl vitna de senaste fem åren om en tilltagande lifaktighet på den historiska forskningens gebit och om ett allt varmare intresse hos allmänheten för den fosterländska historien.

Att det egna landets historia i främsta rummet gjorts till föremål för undersökning är naturligt. Endast sällan blir det möjligt för finske historiker att egna sig åt sjelfständiga forskningar inom de stora kulturländernas utveckling. Vi kunna dock framhålla ett antal akademiska afhandlingar och ett i Frankrike publiceradt arbete såsom vitnesbörd om, att hågen icke varit vänd från detta håll [4]). Dessutom hafva några populära arbeten på den allmänna historiens gebit trädt i dagen. G. Frosterus, känd genom tidigare arbeten

[1]) »Savonlinna 1475—1875 kertonut J. R. Aspelin» (Nyslott 1475—1875 af J. R. Aspelin), en på noggranna forskningar stödd framställning af Nyslotts fästes historia; »Tampereen kaupunki (Tammerfors stad) af A. Reinholm, en anspråkslös, historisk och statistisk skildring; »Per Brahes Minne» innehållande flere historiska bidrag, bland annat en teckning af P. Brahe såsom Finlands general-guvernör af K. K. Tigerstedt.

[2]) Kertomuksia Suomen Historiasta, kirj. J. Krohn, IV (med planscher). Tammerfors 1878, E. Hagelbergs förlag.

[3]) Äfven en kortfattad teckning af det finska universitetets första öden: »Det finska universitetet under dess tre första verksamhetsår» af N. af Ursin, Helsingfors 1877, G. W. Edlunds förlag, torde böra nämnas. Af ännu mera speciel art äro tvenne arbeten af J. Sallenius: »Niita-näitä Itä-Suomesta» (Ett och annat från östra Finland). Helsingfors 1875—1877, och »Harjoittelemia Savon historiassa» (Studier i Savolaks historia). Kuopio 1879.

[4]) Voltaire Kaarle XII historian kirjoittajana (Voltaire sås. Karl XII:s historieskrifvare) af J. R. Danielsson. Helsingfors 1878. — Zur Geschichte der Sächsischen Politik 1706—1709 af J. R. Danielsson. Helsingfors 1878. — Bidrag till framställning af Englands social-politik och ekonomisk-sociala utveckling under 13—16 årh. af J. R. Danielsson. Helsingfors 1880. — Hugenotterne under hertig Rohans ledning af M. G. Schybergson. Helsingfors 1877. — Underhandlingarna om en evangelisk allians 1624—1625 af M. G. Schybergson. Helsingfors 1880. — Le duc de Rohan et la chute du parti protestant en France af M. G. Schybergson Paris 1880. G. Fischbachers förlag.

rörande de franska protestanternes öden under Ludvig XIV:s tid, har publicerat en uppsats om protestanterne i Frankrike under adertonde seklet, hvilken i korta drag meddelar resultaten af de omfattande forskningar, som inom detta ämne under de senaste årtiondena blifvit gjorda [1]. Ett arbete af Yrjö Koskinen, benämndt: *De ledande idéerna i menniskoslägtets historia* [2] är, såsom titeln antyder, ett försök att till en historiens filosofi sammanfatta resultaten af den moderna historiska forskningen. Boken begynner med en kort öfversigt af de gamla folkens historia intill det romerska kejsardömets grundläggning. Derefter följer en framställning af de sociala och politiska förhållandena i kejsareriket (sid. 56—90), hvarvid förf. såsom äfven i en not antydes, troget följt Amedée Thierrys »tablau de l'empire romain» och i enlighet med denne förf. kommit till den slutsats, att kejsarrikets statsbygnad väsentligen afsåg förverkligandet af de allmänt menskliga grundsatserna oafsedt nationela inskränkningar. I medeltidens statslif söker förf. en direkt motsats till denna riktning, i det att nationalitetsidén vore det genomgående draget i medeltidens utveckling, I och med det vestromerska rikets fall hade, säger han, »nationalitetsidéen trädt i förgrunden i historien och dess seger var kejsardömets fall» (sid. 105). Likaså anser förf. att det af Karl den store grundlagda frankiska kejsardömet föll sönder till följd af nationalitets-idéens inflytande. På hvarje punkt märkes, säger han, att nationalitets-idéen vunnit seger och till följd deraf går den af Karl d. store förnyade kejsarevärdigheten under». Vi behöfva knapt påpeka det oriktiga i denna uppfattning. Äfven reformationen tecknas såsom en nationaliteternas politiska befrielse från det kyrkliga förmynderskapet, medan deremot rörelserna på det andliga gebitet framställas såsom mindre betydande. Man behöfver dock icke tränga djupt in i reformationstidehvarfvets anda för att finna, att den religiösa och andliga konflikten var den epoks hufvuddrag, under hvilken Luther, Calvin och Knox lefde. Öfverhufvud förbiser förf. personlighetens betydelse i historien. De män, som uppträdt verksamt handlande, ersättas genom termer, sådana som »tidens ström», »tidsandan», »de ledande idéerna» o. s. v., abstraktioner, som kunna tjena till att uttrycka en viss sida af det historiska lifvet, men som icke återgifva detsamma i dess helhet.

Medan historien hos oss räknar gamla anor, är den *finska arkeologiska vetenskapen* ett barn af gårdagen, och verksamheten inom detta område har derför väsentligen utgjorts af systematisk materialsamling [3]. I slutet af år 1875 utkom J. R. Aspelins *Suomalais-ugrilaisen Muinaistutkinnon Alkeita* (Grunddrag till Finsk-ugrisk

---

[1]) Protestanterne i Frankrike under adertonde seklet af G. Frosterus i Öfversigt af Finska Vetenskaps-societetens förhandlingar, XXII. 1879--1880 sid. 181—204; äfven i separataftryck.

[2]) Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa, esittänyt Yrjö Koskinen. Helsingfors 1879, förf:s förlag. 362 sid. liten 8°.

[3]) Vi äro prof. J. R. Aspelin tacksamma för meddelade upplysningar om vår arkeologiska litteratur.

Arkeologi), 369 s. 8⁰ med 316 träsnitt i texten och en det hela omfattande arkeologisk karta. Utgående från den princip, att den finska folkstammens fornlemningar måste återfinnas på de områden af norra Ryssland, der enligt historiens äldsta vitnesbörd (Nestor) finska folkstammar varit bosatte, samt att dessa fornlemningar, sedan de genom jämförande studier en gång blifvit till sina former konstaterade, borde å sin sida kunna leda forskningen tillbaka i den okända forntiden, hade förf. i flere år anstält forskningar i Ryssland, dels i museer och biblioteker, dels i forngrafvar på det i fråga varande gebitet. Nämnda arbete utgör en sammanfattning af det insamlade materialet, hvilket förf. efter fyndorter och former ordnat i särskilda grupper. Vi åtnöja oss med att här meddela arbetets innehållsförteckning: A. *Stenåldern.* I Baltho-lithauiska, II Vestfinska och III Ostfinska gruppen. B. *Bronsåldern.* I Spår af bronsålder i Finland och Östersjöprovinserna, II Altai-uralska bronsåldern, III Graffältet Ananjino vid Kamafloden från öfvergångstiden till jernåldern och IV Fynd af benredskap. C. *Äldre jernåldern.* I Gotiska jernåldern i Finland och Östersjöprovinserna och II Äldre jernåldern i Bjarmaland. D. *Yngre jernåldern.* I Bjarmiska, II Tscheremissiska, III Muroma-Mordvinska, IV Meriska, V Vepsiska, VI Ingriska och VII Estnisk-liviska gruppen. VIII Finlands yngre jernålder, IX Svenska jernåldersgruppen på Åland. Det väsentligaste af de i nämde arbete berörda och grupperade fynden hade förf. låtit afteckna i de ryska museerna, och fortgår publikationen af dessa samt sedermera tagna afbildningar i förf:s arkeologiska planschverk *Antiqvités du nord Finno-Ougrien*, hvaraf sedan 1877 med understöd af finska statsmedel fyra häften utkommit, omfattande tillsamman 317 s. in 4:o och 1731 figurer i träsnitt. Gruppindelningen är i detta arbete hufvudsakligen densamma som i det föregående. Hvarje grupp föregås här af en kort på svenska och finska affattad text, berörande de särskilda gruppernas lokala utbredning, karakteristiska former, grafvar, tidsbestämning m. m. Ett särskildt texthäfte skall afsluta verket, sedan det V:te och sista planschhäftet utkommit.

Under våren 1876 upptog Finska Fornminnesföreningen planen att genom stipendiater låta häradsvis förteckna, beskrifva samt delvis afteckna och kartlägga Finlands fornlemningar. Detta arbete har sedan dess raskt fortgått. Anmärkningsvärdt är att stipendiaterne nästan uteslutande utgjorts af folkskollärare och studenter; stipendierna, hvilkas belopp sällan öfverstigit 200 mark, hafva årligen sökts af 10 à 20 aspiranter och utdelats dels direkt af föreningen, dels af Finska Vetenskapssocieteten och universitetet. Ett tjugutal af Finlands härad hafva sålunda redan genomströfvats af arkeologiska stipendiater och man kan förutse, att väl redan under nästa decennium, om icke derförinnan, hela Finlands areal skall vara undersökt och den komparativa arkeologien ega en välkommen öfversigt af landets fornlemningar. Stipendiaternes illustrerade och med fyndkartor försedda berättelser redigeras på det språk, som af all-

mogen talas i resp. härad, och publiceras dels i Fornminnesföreningens tidskrift, dels i Vetenskaps-Societetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, hvarefter de i öfvertryck spridas bland intresserade personer i häradena. Härtills publicerade berättelser äro: af K. Killinen öfver fasta fornlemningar i *Loimijoki* härad med bifogad fyndberättelse af J. R. Aspelin, samt i *Masku* och *Ulfsby härad*, de två första tryckta i Fornminnesföreningens Tidskrift II (1877) och III (1878); den sistnämnda med bifogad redogörelse för häradets kyrkliga fornlemningar af E. Aspelin i Vetenskaps-Societetens Bidrag XXXIII; af H. E. Wegelius om fornlemningarna i Kuopio härad, tryckt i Fornminnesföreningens Tidskrift III; af A. O. Heikel om fornlemningarna i *Hauho härad* i Vetenskaps-Societetens bidrag XXIX; af J. Wefwar om fornlemningarna i *Raseborgs vestra härad* jämte förteckning öfver frih. F. Linders arkeologiska samling på Svartå bruk (härtills den enda berättelse på svenska språket), och af folkskolläraren *J. Manninen* om fornlemningarna i *Libelits härad*, båda publicerade i Fornminnesföreningens Tidskrift IV.

Tack vare de kring landet spridda stipendiaternes verksamhet, har det arkeologiska intresset i landet visat sig vara i ständig tillväxt, hvartill i ej ringa mån bidragit en i populär stil hållen uppsats *Om förfädrens minnesmärken*, som publicerades i 1878 års almanack.

Under det Finlands arkeologiska litteratur hufvudsakligast afsett insamling af material och dess förberedande gruppering enligt det nordiska treperiodssystemet, har den detaljerade bearbetningen af materialet tills vidare blifvit efter. Till afhandlingar, hvilka afse den vetenskapliga bearbetningen af materialet, kunna hänföras J. R. Aspelins i Fornminnesföreningens Tidskrift II publicerade *Vertailevasta muinaistutkinnosta* (om jämförande fornforskning), berörande formutvecklingen af vissa fornsakstyper på det finsk-ugriska gebitet, och *Jatulintarhat Suomen rantomailla*, en sammanställning af de på Finlands kuster förekommande labyrintformiga stensättningarna (Jungfrudanser, S:t Peters lek) med ett ornament på det »glasögonformiga spännet» under bronsåldern. I en uppsats *Hvar höllo Österbottens första missionärer sin gudstjenst?* publicerad i Historiallinen Arkisto VI, sid. 286, har samme förf. framkastat det antagande, att en mängd vanligen till grundplanen ovalformiga ringmurar i Österbotten, hvilka af almogen kallas »kyrkor» och tillskrifvas dels Lappar, dels andra i traditionen omtalade förhistoriska folkstammar, ursprungligen må hända utgjort hedniska offergårdar, liknande dylika hos de finska Volga-folken, men, att döma af namnet och några af Hyltén-Cavallius anförda exempel, begagnats till gudstjenst af landsortens förste missionärer. Hit hör äfven E. Aspelins uppsats *keskiaikainen ompeluteos* i Fornminnesföreningens Tidskrift IV, behandlande ett i Masku kyrka funnet värdefullt antependium från slutet af 13:de seklet.

Innan vi afsluta vår öfversigt, böra vi fästa läsarens uppmärksamhet vid en sockenbeskrifning af framstående värde, nämligen: *Anteckningar om Korpo och Houtskär soknar* af L. W. Fagerlund

publicerad i Finska Vetenskaps-Societetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk XXVIII. Dessa socknars historiska och arkeologiska minnen äro här omsorgsfullt återgifna.

Helsingfors, December 1880.

M. G. Schybergson.

Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar. Hjalmar Linnströms förlag.

2. Sveriges medeltid, senare skedet från år 1350 till år 1521. Af *Hans Hildebrand.* Med 411 träsnitt. (16) + 502 ss. 8. Stockholm 1877.

3. Sveriges Nydaningstid, från år 1521 till år 1611. Af *Oskar Alin.* Med 282 träsnitt. 16 + 484 ss. 8. Stockholm 1878. Pr. för hvardera 6 kr.

2.

Den andra delen af »Sveriges Historia», omfattande tidrymden 1350—1521, har ej kunnat undgå att lida af det oproportionerliga i sjelfva planläggningen för detta verk i sin helhet, som uti denna tidskrift redan vid anmälningen af första delen blifvit påpekadt. Att dela den svenska medeltidens historia i tvänne hälfter var ett afgjordt fel, och det har väl aldrig händt, på det sätt det här har skett, att i ett populärt arbete af sådant omfång som detta de trettio första åren af en konungs regering lemnats åt en författare att skildra, de femton följande åt en annan. Året för digerdöden är naturligtvis lika litet epokgörande som något annat farsotsår, och det nya skede i vår historia, som skulle börja strax efter 1300-talets midt, lärer väl icke vara af en så epokgörande art, att derigenom olägenheterna af tudelningen upphäfvas. Skulle en sådan ske, hvarför icke göra den hundra eller åtminstone 30 år tidigare eller bortåt fyrtio år senare?

Källorna för vår medeltids yttre historia efter år 1350 äro delvis så torftiga, att det mer än en gång måste stöta på svårigheter att på grund af dem åstadkomma en sådan skildring som den, för hvilken »Sveriges historia» närmast synes vara afsedd, eller en sådan framställning af den politiska historien, som med utlemnande af detaljer kan framhålla de stora hufvuddragen uti utvecklingen i ett oafbrutet sammanhang. Våra tystlåtna annaler och fragmentariska uppteckningar gifva endast sällan anledning till någon ymnigt flödande skildring. Huru sparsamt underrättade äro vi icke äfven om de vigtigaste tilldragelser, och i hvilket dunkel skymta icke för

oss äfven de mest betydande karaktererne från dessa århundraden! Huru bristfälliga äro icke, för att taga ett enda exempel, de inhemska källorna i afseende på en sådan person som Engelbrekt. Han affärdas i annalerna på ett par rader. Ett betydligt utrymme har emellertid medgifvits åt detta tidsskede, ett lika stort, åtminstone var det så ämnadt från början, som åt tiden mellan 1611 och 1718, eller 1718 och 1809, då man kan ösa så godt som med fulla händer ur registratur, bref eller andra handlingar och en samtida litteratur. Följden häraf har blifvit dubbel. Då man ej gerna kunde begära att den rena detaljkritiken, den minutiösa undersökningen af person- och sakförhållanden, huru intressanta de än äro för historikern, för en större krets af läsare skulle vara tilltalande eller njutbara, måste det för förf. af medeltidens historia blifva en nödvändighet att gifva sig in på det kulturhistoriska området, der materialet är något rikare. För det andra får man ej begära, att förf. skall egna någon kritisk undersökning åt vissa omtvistade punkter, då apparaten för en sådan ännu i denna stund ofta måste sökas i en mängd på många håll spridda och ännu outgifna urkunder. Han måste i stället, deröfver kan ingen undra, uti vanliga fall inskränka sig till det redan offentliggjorda. Under gifna förhållanden var det derföre visserligen en förmån att för utarbetandet utaf denna del af »Sveriges historia» vinna en i vår äldre kulturhistoria så väl bevandrad forskare som Hr. *Hildebrand*, *H.* Också har verkligen den kulturhistoriska sidan af ämnet blifvit rikligt sedd till godo. Vi finna icke blott den vanliga öfversigten vid delens slut — i förbigående nämdt, trots noten s. 482, blott ett par sidor kortare än motsvarande afdelning i tredje delen; äfven flerestädes i det föregående utbreda sig större eller mindre kulturhistoriska skildringar, ja, sådana finna anknytningspunkter, der man knappast skulle vänta det, så t. ex. vid ärkebiskop Hemmings sigill s. 14, alldeles som om texten skulle varit till för illustrationen och icke tvärtom, och dessa digressioner kunna knappast öfver allt sägas ske till riktig båtnad för sjelfva den historiska framställningen. Annorstädes äro dessa kulturhistoriska skildringar så mycket mera på sin plats och vitna om förf:ns mångåriga och djupa studier i hithörande ämnen, icke blott rörande Sverige, utan det kristna Medeltidseuropa i allmänhet. Deras värde förhöjes ännu mer af de många, ofta högst intressanta illustrationerna, hvilka tillsammans för första gången gifva allmänheten en omfattande och åskådlig framställning i bild af vår Medeltid, i dess kyrkliga och verldsliga konst, dess drägter, vapen, mynt, sigill m. m. d.

Äfven åt slägt- och personalhistorien egnar förf. en icke ringa uppmärksamhet. Skada att resultatet af sådana undersökningar i följd af förhållandenas ogynnsamhet ofta blir så magert och att den skelettartade stamtaflan ej sällan är allt, som man kan prestera, äfven den alltför ofta bristfällig och problematisk! Genealogien får emellertid derigenom för vår medeltid en allmännare betydelse, som den annars saknar. Det får redan anses för mycket i mer än ett

fall att kunna uppvisa blodsbandet mellan tvänne personligheter från dessa tider och man får ofta mera tänka sig än man kan ådagalägga den betydelse detsamma har haft för händelserna. Man bör derföre också vara tacksam för den omsorg, som egnats häråt, icke minst för de stamtaflor, som i ganska stort antal af förf. meddelas för våra förnämsta medeltidsslägter, äfven om anmärkningar mot en och annan detalj kanske kunde göras.

Vi ha redan antydt källornas beskaffenhet för den tid, som denna del af »Sveriges historia» behandlar. Åtminstone för vissa partier af densamma försvåras derigenom till och med den allmännaste öfversigt; man råkar öfver allt på luckor, som det icke låter sig göra att fylla, i fall det ens är möjligt, utan verkliga specialundersökningar uti handskriftssamlingarna inom och utom Sverige. Ingenting kan i detta afseende vara mera upplysande än svårigheterna att göra klar gången af de händelser, som föregingo och efterföljde Valdemar III:s ryktbara besittningstagande af Skåne 1360. Måhända är det här, som förf:s framställning bäst behöfde en revision. Han hör sedan gammalt till dem, hvilka söka rädda Magnus Erikssons konungaära från de anfall, som i ett halft årtusende riktats mot densamma, och han har här i sin skildring framstält hans motståndare i den mörkaste dagern. Förf. söker till och med punktvis vederlägga de beskyllningar, som blifvit gjorda mot den olycklige konungen (jfr s. 65 ff.). Vi tro att han dervid går för långt. Det är, synes det oss, alldeles påtagligt, att det sätt, hvarpå de dyrt förvärfvade sydsvenska provinserna gingo förlorade, väckte hos de svenske stormännen både det största uppseende och den djupaste harm, hvars uttryck i samtida skrifter icke torde få anses alldeles oberättigade. Det bekanta smädenamn, som tidigt tillades konungen, syftar väl snarare härpå än på hans dåliga seder, såsom Johannes Magni föregifver. Är förhållandet sådant, blir det också något hårdt att stämpla de missnöjda herrarne såsom landsförrädare. Sjelfva händelsernas förlopp är, som sagdt, visserligen svårt att utreda. Det synes oss dock, som om Hr Rydberg i sina skarpsinniga undersökningar uti andra bandet af »Sverges traktater» verkligen ådagalagt möjligheten att försvara en annan uppfattning, icke så fördelaktig för Magnus Eriksson, som den nu på en tid rådande. Man finner ju dessutom bland dennes motståndare äfven prelater, som tillhörde den heliga Birgittas närmaste omgifning, som väl icke utan skäl slöto sig till motpartiet och om hvilkas verksamhet i andra afseenden icke något ofördelaktigt finnes berättadt.

Det ligger för öfrigt hvarken i vår afsigt eller inom vår förmåga att nu underkasta detta band af »Sveriges historia» en detaljerad granskning. Att en och annan faktisk uppgift både vid ofvan berörda afdelning och annars kan tarfva ett beriktigande är ju naturligt. Vi tro t. ex. ej att biskop Nicolaus Hermanni i Linköping kan få behålla den ära förf. gifver honom af att ha skrifvit eller öfversatt Ansgars lefnadsteckning. Han har väl knappast författat någonting annat än en på den tidens kyrkospråk s. k. »historia», d. v. s. en vexelsång till apostelns

ära, liksom han skref sådana om Jungfru Maria, den heliga Anna och Birgitta. (Jfr Schröder i afhandlingen »De poesi sacra latina medii ævi in Svecia», der dylika sånger till Ansgars minne anföras). Om något annat talar åtminstone icke den ansökan, som 1414 riktades till påfven från Linköpings domkapitel om biskop Nicolai kanonisation. — Krokeks kloster (s. 118) hade gardianer och var sålunda ett franciskanerkloster. — Men vi ämna, såsom nyss antyddes, ej här inlåta oss på en dylik granskning, som för öfrigt ej i något väsentligt torde komma att ändra vårt totalomdöme om denna del af det stora och i så mycket förtjenstfulla verket »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar».

r.

3.

Liksom de första delarne helt och hållet, så har tredje delen af Sveriges historia — omfattande tiden mellan 1521—1611 eller Sveriges nydaningstid — egentligen blott en författare, nämligen Doc. O. Alin. Väl finner man, att skildringen af tidehvarfvets andliga odling är skrifven af Dr G. Göthe, och att trenne andra personer hafva biträdt vid utarbetandet af några smärre partier, men allt hvad som kan hafva flutit ur annans penna än Doc. Alins, är blott en obetydlighet, 20 sidor af delens 484.

Med fullt skäl bär derföre Doc. Alin namnet af delens författare. Att han på densamma nedlagt ett grundligt arbete, visar oss redan förteckningen på de källor han användt. Vi finna, att han sett sig om i all den tryckta literatur, som för Sveriges historia under detta skede kan hafva någon vigt. Men han har icke stannat dervid. Han har äfven gjort forskningar i riksarkivet för Gustaf Vasas och Johan III:s historia. Han har derjämte till en del på otryckta handlingar grundat sin framställning af tiden mellan 1592 —1600.

Genom så omfattande studier och genom en synnerligen omsorgsfull behandling af sina källor har förf. ock åstadkommit ett arbete, hvars förtjenster äro både många och stora. Såsom en sådan anmärka vi den genomgående noggrannheten i uppgifterna. Inga lösa förslagsmeningar framställas, och endast det verkligen vissa får gälla såsom sådant. På detta sätt har förf. gifvit sina läsare en teckning af Sveriges nydaningstid, som efter den historiska vetenskapens närvarande ståndpunkt kan anses fullt tillförlitlig. Vi sade efter vetenskapens närvarande ståndpunkt, men vi vilja då på samma gång påpeka, att förf. genom sitt begagnande af äfven otryckta källor har i åtskilliga frågor fört forskningen framåt. I det nu anförda ligger emellertid ej arbetets enda förtjenst. I det sätt hvarpå materialet blifvit anordnadt, hvarpå händelsernas sammanhang blifvit framställdt, ligger en icke mindre. Äfven för den i historien bevandrade blifver förf:s arbete härigenom lärorikt.

Detta om arbetets förtjenster i allmänhet. En anmärkning af allmännare art vilja vi ock göra. Det ser redan vid första ögonkastet ut, som om Gustaf Vasas historia blifvit allt för vidlyftigt behandlad på bekostnad af hans söners. Under det att 249 sidor äro egnade åt den förre, få nämligen de senare nöja sig med 210 tillsammans. Huru vigtig än konung Gustafs regering må vara, förefaller dock detta icke såsom den rätta proportionen, framför allt icke då man märker, att 189 illustrationer äro insatta på de 210 sidorna, men icke hälften så många på de 249. Vid närmare genomläsning af arbetet finner man ock sin åsigt bestyrkt, ty Gustaf Vasas regering har verkligen blifvit långt utförligare skildrad, än förhållandet i allmänhet är med hans efterträdares. Ja, någon gång är förf. i sin teckning af dessa rent af knapphändig. I det följande skola vi anföra ett och annat bevis för detta vårt påstående.

Efter dessa uttalanden om arbetet i sin helhet öfvergå vi till en något närmare granskning af dess särskilda delar.

Såsom lämpligt är, tager det sin början med en geografisk öfversigt. Endast mot en punkt i denna skulle vi vilja göra en anmärkning. Att hertig Karl först från 1569 innehaft sitt hertigdöme (sid. 15), torde kanske icke vara fullt riktigt, emedan vi redan 1568 finna honom inom hertigdömet utnämna häradshöfdingar, gifva förläningar af tionde, utfärda befallningar till sina fogdar o. s. v. (Se Karls diarium öfver utgående skrifvelser 1566—1592. R. A.). Troligen tog han omedelbart efter Erik XIV:s fall sitt furstendöme i besittning.

Efter den geografiska öfversigten följer Gustaf Vasas historia. Såsom vi redan påpekat, är denna vidlyftigare hållen än sönernas. Om dessa hafva förlorat något härigenom, torde deremot den förre hafva vunnit. Genom sin större utförlighet i fråga om honom har nämligen förf. kunnat gifva framställningen mera lif och intresse. Förf. tillåter sig här stundom karakteristiker såsom t. ex. af Hans Brask. Bland det myckna förträffliga framhålla vi särskildt teckningen af konung Gustaf såsom regent. För öfrigt erinra vi blott, att man numera om Laurentius Petri känner, att äfven han studerat i Wittenberg (jfr sid. 145, rad 5 nedifrån med Annerstedt: Upsala universitets historia s. 78, not. 3). Derjämte har det blifvit visadt, att det med Frans II i Frankrike afslutade fördraget (sid. 212) ej bör dagtecknas 1559, utan 1560 (Hist. Bibl. 1880. Första häftet sid. 17 not 3). Hvarföre förf. låtit den 1542 med Frans I ingångna förbundstraktaten utfärdas i Sceaux d. 11 Juli (sid. 183) i stället ör i Regny d. 1 Juli, veta vi icke.

Med Erik XIV:s historia börjar formen för framställningen blifva knappare. Dock har förf. skildrat det vigtigaste af densamma, och med hans karakteristik af konungen äro vi fullt ense. Några anmärkningar ämna vi göra, men de angå blott enstaka detaljuppgifter. Vi påpeka då, att den danska eskadern under Jak. Brockenhusen utsändes redan i April 1563, och att Fredrik II troligen redan i Mars samma år fattat sitt beslut att anfalla Sverige (jfr sid. 264). På sid. 275 uppgifver förf. efter Tegel, att Jak. Henrikson i Jan.

1566 inföll i Skåne, som härjades ända nedåt Malmö. Förhållandet är emellertid, att Tegel på detta ställe blott afskrifvit ett d. 31 Jan. dateradt bref från konung Erik, som ålägger Jak. Henrikson just ett sådant tåg. Hvad som ej var annat än en befallning, har Tegel framställt såsom verklighet. I sjelfva verket kom det föreskrifna tåget aldrig till stånd.

Men vi öfvergifva det nordiska sjuårskriget och öfvergå till konung Eriks förhållande till sina bröder. Enligt förf:s yttrande på sid. 293 träffades den formliga förlikningen mellan Erik och Johan d. 10 Jan. 1568. Den handling, hvilken man ansett innehålla sjelfva öfverenskommelsen, är emellertid intet annat än ett konungens förslag till sådan. Redan dess innehåll gifver detta vid handen, och full visshet vinner man genom ett fragment af kansliets diarium öfver ingångna skrifvelser 1568 (R. A.). Det heter nämligen här: Den 23 Jan. kom bref från hertig Johan, hvari han föregifver några besvärliga artiklar i kontrakten honom blef tillskickad, hvarföre han icke vill den besegla. Möjligen har Johan sedermera måst underskrifva just denna traktat. Åtminstone har tidigt på året 1568 den formliga förlikningen mellan honom och Erik blifvit ingången. Till tidepunkten, när detta kan hafva skett, kunna vi måhända sluta af följande, om ock till en del felaktiga uppgift i Runells kronologiska register (R. A.): Eriks förening med Johan om hans förlossnings konditioner. hvarpå de hvarandra reverserade; Hertigens instrument d. 10 Jan. 1568, kopia; Eriks d. 1 Mars 1568, original. (Jfr härmed T. Annerstedt: Resningen 1568 sid. 43—44 med noterna).

I fråga om förf:ns framställning af resningen 1568 torde det böra uppmärksammas, att uppgiften om Eriks ankomst till sina trupper vid Nyköping d. 24 Aug. och hans deltagande i en strid derstädes (sid. 299) omöjligen kan vara riktig. Den strider bland annat mot den skildring af dessa händelser hertig Karl gifvit i sin rimkrönika, och vi veta, att Erik både d. 23 och 25 Aug. befann sig i Stockholm. Vi hänvisa härom till T. Annerstedts nyssnämnda arbete och tillägga på samma gång, att denne håller för troligare, det striden vid Botkyrka stått d. 2 Sept. än den 31 Aug., hvarjämte hans skildring af händelserna vid Stockholms intagande något skiljer sig från den illustrerade svenska historiens.

Ännu en fråga skulle vi vilja beröra, förrän vi lemna förf:s framställning af Erik XIV:s historia. Utan att uttala någon åsigt rörande Eriks dödssätt, kunna vi för vår del alls icke tillmäta det af Karl IX år 1605 vid rättegången mot Hog. Bjelke fällda yttrandet den vigt förf. gör (sid. 312). Att man äfven inför rikets samlade ständer ej alltid den tiden var så noga med sanningen, derpå torde icke vara svårt att uppleta bevis. Hvad särskildt Karl angår i hans förhållande till sina fiender — och bland dessa intog ju Herr Hogenskild ett af de allra främsta rummen — skilde han i sin vrede ej noga mellan dikt och verklighet, och deraf pläga hans anklagelser bära spår. Erinrar man sig nu, att Karl, hvilket förf. också påpekar, just vid 1605 års riksdag på allt sätt sökte sak med

sin gamle fiende, då tro vi, att denna beskyllning bör anses högeligen misstänkt, och att ingen slutsats deraf kan dragas angående Eriks dödssätt. Vi tro detta så mycket mera, som Karl IX:s yttrande vid ett senare tillfälle, då alls ingen orsak fanns för honom att dölja, hvad han visste om sin broders död, fullkomligt strider deremot. I brefvet d. 12 Jan. 1608 till Mich. Olofson skrifver han nämligen, huru han fått bref från konung Eriks dotter, hvaruti denna yttrat, att hennes fader måst sätta lifvet till, »hvilket oss något synnerligt främmande förekommer, och veta vi icke, hvad hon härmed menar, förty lifstiden står i Guds hand. Hafver någon menniska förkortat hans lifstid, det skall hon med uttryckliga ord låta oss förnimma». Af det anförda synes det oss åtminstone vara troligt, att brodren om brodrens dödssätt i sjelfva verket vetat alls ingenting.

Vi öfvergå till Johan III:s historia. Hvad denna angår, synes det oss, som om förf. varit något knapphändig i teckningen af Sveriges förhållande till utländska makter efter Stettinerfreden. Förhållandet till Ryssland och Polen skildras väl, men vi undra, om ej ställningen till Danmark också förtjent att uppmärksammas. Ännu mera i fråga om de inre angelägenheterna märker man, att förf. endast haft ett visst antal sidor att förfoga öfver, och att detta antal varit litet. Säkerligen skulle han eljes hafva gifvit oss en teckning af den svenska adelns hufvudmän denna tid, en Erik Sparre, en Hogenskild Bjelke m. fl. Han har ju förut egnat särskild uppmärksamhet åt Gustaf Vasas långt mindre märkvärdiga samtida. Säkerligen skulle han äfven närmare vidrört förhållandet mellan hertig Karl och dessa herrar före 1589, såsom varande af vigt för att förstå dennes häftiga uppträdande mot dem efteråt. Likaledes skulle han nog hafva utförligare tecknat den andel hertig Karl tog i riksstyrelsen 1589—92, än han nu gjort.

De detaljanmärkningar man skulle kunna göra mot förf:s framställning äro ingalunda många. Genom ett förbiseende är det på sid. 321 ej omnämdt, att Sveriges i Roeskilde 1568 förda underhandlingar ej blott angingo Danmark utan äfven Lybeck, samt att en fredstraktat med denna stat afslöts d. 22 Nov. Vid angifvande af vilkoren i den slutliga freden med Danmark 1570 tro vi, att en oriktighet insmugit sig. Det heter nämligen på sid. 324, att hälften af Elfsborgs lösen skulle erläggas i Juni några veckor efter fästningens återlemnande. Enligt fredsfördraget skulle emellertid fästningen först återställas i Juni och samtidigt dermed de 75000 riksdalerna betalas.

Af striden mellan Karl och Johan gifver oss förf. en både intressant och klar framställning. Vi tillåta oss blott den obetydliga anmärkningen, att det redan var i Juli 1582, som den förut på riksdagen beslutade stadgan meddelades hertigen (Karls svar t. G. Banér och P. de la Gardie är dateradt d. 13 Juli, ej den 13 Aug. såsom uppgifves hos Ahlqvist: Om aristokratien under Johan III, 1, s. 63). En följd af detta meddelande synes hafva varit, att Karl inom kort

begaf sig till konungen i Upsala, der vi finna honom mellan d. 9—15 Aug. (Karls dagboksanteckningar. R. A.). Här måtte något slags öfverenskommelse hafva blifvit träffad, och att denna varit till Karls förmån, tyckes framgå af hans yttrande vid ett senare tillfälle, att han ej kunnat annat förnimma, då han tog sitt afsked af konungen, än att denne var nöjd med det svar som G. Banér och P. de la Gardie förut erhållit (näml. 13 Juli), hvarjämte han om stadgan förklarade, att derom var ännu intet fullkomligen beslutadt. I fortsättningen af sin framställning af tvisten mellan de båda bröderna, säger förf., att de i Aug. 1586 öppnade underhandlingarna verkligen ledde till en förlikning (sid. 347), och att det blott var för att stadfästa och fullborda den slutna öfverenskommelsen, som rikets ständer 1587 kallades till Vadstena. Ur handlingarna tyckes oss likväl ett annat resultat framgå. Väl finna vi af den mellan Karl och Johan på hösten 1586 förda brefväxlingen, att den senare lofvat att låta all ovilja falla, men tillika se vi alldeles tydligt, att genom underhandlingarna på Stegeborg enighet ej blifvit uppnådd. D. 24 Sept. skrifver Karl till Johan, att han märkt af dennes skriftliga afsked till Karls sändebud, att ej allt var afhandladt vid den förklaring han gifvit, men med denna beder han Johan låta sig nöja. D. 17 Okt. skickar han sin »yttersta förklaring», på hvilka punkter han önskar ändring i konungens skriftliga afsked till sändebuden. Med denna förklaring var dock Johan icke belåten, hvarföre Karl d. 5 Nov. låter honom veta, att han (Karl) gjort allt, hvad han kunnat. »Vi måste låta det blifva vid hvad vår fader bestämt i sitt testamente om sådana fall», tillägger han. Redan d. 17 Nov. var riksdagen också beramad och Karl anmodad att infinna sig. Denne ville dock ej komma utan lejd, hvaraf märkes spänningens fortfarande styrka. På riksdagen, der hvardera parten inför de förnämsta ständerna synes hafva framlagt sina påståenden, uppgjordes ändtligen en förlikning. Blott en sak till vilja vi beröra i fråga om Johans historia. Att grefve Axel Lejonhufvud först från April 1590 skulle befunnit sig bland de anklagade herrarne, förefaller oss knappast troligt. Vi hafva åtminstone i ett bref af tidigare datum sett honom omtalad såsom varande i onåd (det den 30 Jan. 1588 dat. bref, hvars årtal bör vara 1590. Se Ahlqvist: Om aristokr. 2, s. 20).

Men vi märka, att vår anmälan börjat blifva alltför lång. Vi skola derföre endast i korthet yttra oss om Sigismunds och Karls historia. Beträffande framställningen af Sigismunds kunna vi med skäl påstå, att den bildar ett af arbetets bästa delar, och att stor omsorg på densamma blifvit nedlagd. Hvad Karl IX:s angår, beklaga vi, att icke författaren gifvit oss en sådan teckning af denne konung såsom regent, som han förut gifvit oss af Gustaf Vasa. Utan tvifvel har samma skäl, som nödgat honom att inskränka den allmänna öfversigten af Sveriges styrelse och förvaltning under nydaningstiden, afhållit honom derifrån, nämligen »det skarpt begränsade utrymmet». I Karl IX:s historia uppstår emellertid härigenom en lucka, så mycket känbarare, som ju en teckning af denne konungs

förvaltning behöfves för att rätt förstå Gustaf Adolfs anordningar. För öfrigt vilja vi blott beröra ett yttrande af förf. Det uppgifves på sid. 437, att Karl först efter sin brorsons afsägelse på Norrköpings riksdag d. 6 Mars 1604 antagit konungatiteln. Vid en blick på 1603 års riksregistratur hafva vi likväl funnit honom bära konungatiteln i ett d. 3 Dec. utfärdadt bref, och troligen skulle en grundligare efterforskning kunna framdraga flere likartade skrifvelser.

Om de i arbetet förekommande slägttaflornas noggrannhet kunna vi i allmänhet ej yttra oss, emedan vi icke varit i tillfälle att närmare granska densamma. På Vasarnes ättartafla sid. 241 anmärka vi dock, att såsom Katarina Jagellonicas dödsdag angifves d. 16 Nov. i stället för d. 16 Sept.. På samma tafla böra äfven Karl IX:s bröllopsdagar ändras till d. 11 Maj 1579 (A. Lewenkopf till sin moder. Heidelberg d. 17 Maj 1579. R. A. Biografica) och d. 27 Aug. 1592 (K. t. Joh. d. 31 Aug. 1592 K. Reg.).*

Såsom något vilseledande tryckfel böra följande dateringar ändras: dagen för slaget vid Mared till d. 10 Nov. 1563, för stilleståndet vid Pliusa till d. 10 Aug. 1583 (Handl. rör. Sk. H. XXXVI, 310) och för Sigismunds återkomst till Danzig till d. 30 Okt. 1598.

Hvad arbetets yttre utstyrsel angår, är det försedt med omkring 280 illustrationer. Mot dessas beskaffenhet hafva vi i allmänhet ingenting att anmärka; dock tro vi, att åtskilliga af dem skulle saklöst kunnat vara borta. Vi tänka härvid på flere landskapsstycken från nutiden, såsom utsigt af Läby vad, af Roine sjö, af Leksands kyrka o. s. v.; vi tänka på en sådan bild, som den af Olof den heliges hjälm och sporrar, hvilka, såsom det anmärkes, äro af senare ursprung. Om genom en reduktion af dylika bilder ett större utrymme kunnat vinnas för texten, skulle det helt säkert för denna varit fördelaktigt, utan att illustrationsafdelningen hade tagit någon skada.

Fr. W.

Sverges traktater med främmande magter jemte andra dithörande handlingar utgifna af *O. S. Rydberg*. **Andra** delen I. 1336—1361. Stockholm P. A. Norstedt & Söner, 1880, 320 sid. 8:o. Pr. 12 kr.

Med tillfredsställelse hälsade hvarje vän af den fosterländska häfdaforskningen ofvanstående arbetes första del, när den för fyra år tillbaka trädde i dagen, och med otålighet motsåg man dess fortsättning. Den är nu i våra händer, och vi hafva genomgått den — med fullt erkännande af de rikhaltiga bidrag den lemnat till en riktigare kännedom af vår medeltids historia — men ock med en känsla af att arbetet genom att gå utom och öfver sin uppgift förts

in på en väg, som allt mera undanskjuter utsigten till förverkligandet af dess egentliga mål. Ty de farhågor, som arbetets plan och utgifvarens sätt att tillämpa denna redan vid första delens offentliggörande hos oss väckte, hafva icke skingrats vid en betraktelse af fortsättningen. Vi ega visserligen icke mera nu än då någon egentlig rätt att beklaga oss öfver att utgifvaren uppfattat sitt arbetes plan så vidsträckt, att han börjat från första början, om vi ock fortfarande måste vidhålla, att häri låg ett missgrepp. Men just derför måste vi så mycket starkare betona nödvändigheten af att den begränsning i arbetet, som är den sanna pröfvostenen på hvarje författares förmåga af att rätt fatta sin uppgift, här med verklig stränghet varder iakttagen. Ty om det redan i och för sig är mindre lämpligt att låta ett allt för vidlyftigt tilltaget arbete öfverskrida dess naturliga plan och sålunda försvåra dess fulländning, måste det särskildt gälla här om ett verk, som skall gifva oss de urkundliga källorna till vår diplomatiska historia, men som fattat denna uppgift så vidsträckt, att ännu en betydande lucka återstår att fylla, innan det ens förts fram till den tidpunkt, då svenska staten begynner föra en verklig politik och afsluta fördrag af folkrättslig betydelse.

Det är icke derför att vi älska att klandra i tid och otid eller derför att vi underskatta betydelsen af det arbete utgifvaren nedlagt, som vi säga detta, ty vi äro de förste att erkänna värdet af hans grundliga och skickliga forskning på ett fält, som för oss personligen eger något särskildt tilldragande, utan derför att hvarje öfverskridande af arbetets plan bidrager att försena förverkligandet af kännedomen om vår *diplomatiska* historia, om det också riktar vår historia i allmänhet med ganska vigtiga bidrag. Det hade derför i vår tanke varit af vigt, att utgifvaren dels sofrat sitt material med stränghet dels i den kritiska bearbetningen iakttagit den största måtta, äfven om det förvisso måst kosta honom en viss sjelfuppoffring att utesluta intressanta undersökningar, som kasta nytt ljus öfver mörka sidor i vår historia. Vi äro ej obekanta med de svårigheter, som stundom möta vid en dylik begränsning, men det får ej hindra, att man allvarligt försöker att öfvervinna dem. Och att gränserna till verklig fördel för arbetet kunnat dragas strängare, det skola vi snart med några exempel påpeka. Så som utgifvaren fattar och tillämpar arbetetets plan, synes det oss ej längre vara Sveriges traktater som han utgifver, utan alla handlingar, som beröra och belysa våra förhållanden till främmande makter.

Det må nu ock vara riktigt för fullständighetens skull, att hvarje urkund af verklig traktatsnatur intages, utan hänsyn till att den förut finnes tryckt, om ock utgifvaren för mindre vigtiga bref kunnat oftare än han gjort åtnöja sig med att blott rubricera innehållet. Och det kan någon gång låta försvara sig att äfven intaga särdeles vigtiga nära stående urkunder, ehuru de ej äro traktater i egentlig mening, isynnerhet der de ej förut finnas tryckta. Men när urkunder af senare slaget finnas förut tryckta eller när en handling knap-

past kan utan en viss hårdragning hänföras till Sveriges traktater, då synes oss som skulle hänsynen till arbetets fortskridande och till en ändamålsenlig hushållning med både arbetskrafter och medel bort mana utgifvaren till ytterlig försigtighet och skärpa i valet och bearbetningen.

En öfversigt af de 147 rubricerade och icke rubricerade urkunder, som utgifvaren i detta häfte intagit, gifver emellertid vid handen att de allesammans äro förut tryckta [1]), så när som på sex stycken. Och af dessa sex höra tvänne i vår tanke als icke till arbetet, nämligen Erik Magnussons proklamation till svenska folket år 1356, då han begynte upproret mot sin fader, och förlikningen dem emellan i Stockholm år 1357 (hvilken senare dock införts i traktaternas nummerföljd). En tredje (n. 349), förbundet af 10 Augusti 1360 mellan konung Valdemar och hertig Albrekt mot konung Magnus är af samma art. Alla tre äro för öfrigt kända genom utdrag hos äldre författare. En fjerde (n. 278) är ordagrant lika med en förut tryckt (n. 247) utom i sista raderna och hade således tarfvat föga utöfver sin rubrik. En femte n. 277 är icke en af Sverige ingången traktat (den har äfven blott i utdrag meddelats), ehuru den fått rum i nummerföljden. Det återstår sålunda blott *en* hittills otryckt traktat (n. 329), som fyller *en* sida af de 320, som i häftet inrymmas. Denna proportion mellan arbetets omfång och det nya material, som den haft att afgifva, närmar sig en disproportion och kan ej annat än mana till den starkare begränsning, som vi anse önskvärd.

Vi äro visserligen långt ifrån att förneka, att flertalet af urkunderna, såsom sig bör, äro af den art, att de höra till Sveriges traktater, i den vidsträckta mening, som detta uttryck tages af utgifvaren. Men äfven bland dessa finnas åtskilliga, för hvilka en blott rubrik varit tillräcklig. Så t. ex. afgifver n. 263 eller Klemens VI:s bulla om uppoffringar för ett treårigt korståg ej den ringaste upplysning af traktatsenlig natur på de $3^1/_2$ sidor som den upptager och hade derför kunnat nöjas med en blott rubrik i likhet med hvad utgifvaren iakttagit vid dylika bullor i första delen. I n. 278 har skrifvaren, såsom vi redan påpekat, nästan fullständigt kopierat n. 247, så att blott olikheten i slutet korteligen behöft anmärkas. N. 279 är ordrätt lika med n. 176 och hade derför kunnat inskränkas till en blott rubrik. Och sistnämnde åtgärd hade, såsom äfven stundom skett, kunnat med fullt skäl vidtagas för sådana privilegiebref för utländska städer, som äro af mera enskild natur. Vi anse oss ega så mycket starkare skäl att yrka härpå, som utg. ansett en blott rubrik tillräcklig för en så vigtig traktat som n. 238 eller k. Magni förbindelse om utbetalande af systerns hemgift till hert. Albrekt d. $^{18}/_{11}$ 1339, ehuru den innefattar ett

[1]) Denna undersökning har i ej ringa grad försvårats deraf, att utgifvaren icke i regeln utsätter, hvarest en urkund förut finnes tryckt. Önskligheten häraf säger sig sjelft och har både af oss och annan recensent påpekats.

vigtigt tillägg till den äldre traktaten af 1321 och läsaren sålunda förblir i okunnighet om, att Magnus förbehåller sig sin kungliga domsrätt inom det förpantade länet, och att traktaten slutits med sju närvarande rådsherrars samtycke.

Men vi möta ock urkunder, som ej höra till traktaterna i egentlig mening och hvilkas förekomst endast kan försvaras deraf, att man uppvisar, att de äro oumbärliga komplement till de egentliga traktaterna. Der så ej är, hade deras plats varit i utgifvarens kritiska kommentarier i den form vare sig af excerpt eller referat och i det omfång, som för arbetets uppgift erfordrats. Vi vilja här påpeka åtskilliga urkunder af detta slag.

N. 239, k. Magni privilegiebref för Skåne, kan väl ej räknas till Sveriges traktater med främmande makter, om ock Skåne intog en egen ställning till Sveriges krona. Det lär väl ej kunna räknas för mer än ett privilegiebref af Sveriges konung för hans undersåtar i en provins med något sjelfständigare ställning.

Detsamma gäller om n. 235 (med dess bilaga) eller k. Magni öfverenskommelse 1339 med några upproriske norske stormän. Den kan ej räknas till traktater, då hvarken norska folket eller norska staten äro kontrahenter, och den kan ej gerna sägas hafva internationell betydelse.

Och hvad skola vi då säga om n. 294, 96, 97 eller traktaterna mellan k. Valdemar och hert. Albrekt? Utg. försvarar deras intagande dermed, att de djupt ingripa i våra grannars politik mot Sverige. Men hvar skola vi väl i en framtid stanna, om vi skola till Sveriges traktater räkna äfven de förbund, som mellan andra makter afslutits, till och med när de ej angifva sig vara mot oss riktade?

Af de tre påfvebullorna n. 301, 302 och 317 är ingen ställd till oss, och för ingen hade behöfts mera än ett kort omnämnande på vederbörligt ställe i noterna.

Å s. 186 ff. aftrycker utgifvaren in extenso på 4 1/2 sida de ömsesidiga klagomålen mellan k. Magnus och Hansan. Om deras vigt för kännedomen af våra förbindelser med hansestäderna kan ej något tvifvel råda, men ett ganska starkt om behöfligheten af deras aftryckande i sammanhang med den stilleståndstraktat som närmast följde. En blott hänvisning till det ställe i Diplomatarium Suecanum, der de finnas tryckta (jämte angifvande af, att de der förts på orätt år), hade varit allt som behöfts. Här är gränsen tydlig och likaså faran af att öfverskrida den. I ett föregående dylikt fall (å s. 15) har ock utgifvaren riktigt nöjt sig med en blott hänvisning till det ställe, der klagomålen finnas tryckta.

Allt hvad som i n. 304 och flerestädes senare anföres om att Padis kloster i Estland fått patronatsrätt till Borgå kyrka hör i vår tanke ej till arbetet. Urkunderna äro af privaträttslig natur och hafva ej heller haft någon inverkan på våra internationela förbindelser.

Ingen lärer väl kunna räkna n. 332 eller k. Magni bref af d. 22 Nov. 1357, hvarigenom han afstår en del af Sverige till sin son

Erik till våra traktater med främmande makter. Utg. betonar, att den är en nödig länk mellan traktaten i Jönköping d. 28 April s. år (n. 327) och följande handlingar, som han ansett sig böra intaga. Ingenting kan bättre visa, hvarthän man under gången af ett arbete kan komma genom att hafva begått ett vigtigt misstag vid sjelfva grundläggningen. Det är nog sant, att den sammanblandning af inre och yttre strider, som vid denna tid egde rum, gör det för utgifvaren nödvändigt att *redogöra* för våra inre förhållanden, för att förklara åtskilliga utländska traktater, men deraf lärer väl ej följa, att våra inre fördrag behöfva in extenso aftryckas, och än mindre att de insättas i nummerföljden af våra utländska traktater. I vår tanke höra hvarken dessa bägge bref, ej heller, och det af skäl, som säga sig sjelfva, K. Eriks upprorsproklamation af 1356, K. Magni riksdagskallelse af d. 29 Augusti 1359 och hans offentliga bref af d. 18 Nov. s. år om biläggandet af den inbördes striden till de handlingar, som ingå i arbetets plan. Huru mycket utrymme, som åt dem bort i kommentarierna skänkas, beror af den betydelse man anser dem ega för våra yttre förbindelser och af den omfattning man anser sig hafva rätt och råd att gifva åt den kritiska apparaten. Men med tanken fäst på unionstidens likartade förvecklingar tro vi, att det vore väl, om utgifvaren redan nu ville taga uttrycket »Sverges traktater med främmande magter» i dess rigtiga och egentliga betydelse.

Så stora vänner vi för öfrigt äro af full frihet för den historiska forskningen att välja medlen för vinnande af sitt mål och så mycket nytt än utgifvaren bragt i dagen rörande vår medeltids historia, måste vi dock erinra äfven här om nödvändigheten af att en viss begränsning iakttages. Ett för mycket kan stundom vara lika olämpligt, som ett för litet, och de historiska exkurserna kunna i ett dylikt arbete som utgifvarens ej hafva sig sjelfva som mål, utan måste vara bihang till traktaterna, d. v. s. i dem hafva sitt berättigande och till dem vara en nödig förklaring. På samma gång vi derför äro tacksamma för en utredning af historiskt vissa fördrag, hvilkas urkunder gått förlorade, tro vi, att det är en verklig öfverloppsgerning, när utgifvaren skänker oss en 7 sidor lång exkurs om ett af honom antaget fredsslut med Ryssland år 1351, om hvilket han dock sjelf bekänner att »fredsslutet står onekligen på svaga fötter», och på hvilket ej en rad bort spillas, då hvarken något urkundligt vitnesbörd, ja! ej ens den svagaste antydan i en krönika föreligger. Och de intressanta, ofta öfverraskande resultat, till hvilka utgifvarens utredning af händelserna under åren 1359 och 1360 förer, hindra ej att vi anse den omfångsrikare och mera detaljerad än för det egentliga ändamålet varit nödigt. Hela den långa noten s. 292, 293 rörande dateringen af ett bref, som hittills förts på orätt år, hade väl kunnat reduceras till några rader.

En hvar som tagit kännedom om arbetets första del kunde på förhand veta, att fortsättningen ej skulle stå efter denna i omsorgsfull textutgifning och grundliga historiska undersökningar, och att

derför vår kännedom om tidehvarfvet skulle riktas med ett ej ringa antal vigtiga rättelser och nya meddelanden. Bland dessa vilja vi särskildt påpeka redogörelsen för den förlorade fredstraktaten med Ryssland af 1339, den fina utredningen (s. 175—77) af Schönströms och Dalins misstag rörande den förmenta freden af 1348—50 med samma makt, af hvilket äfven ryska häfdatecknare hittills låtit missleda sig, och undersökningen af de så invecklade och ännu delvis dunkla händelserna under åren 1359 och 1360, der utgifvarens lyckade tolkning af Valdemars uttryck i brefvet af d. 12 Juli, »att Gud nu förhjelpt honom till hans arfland Skåne igen», särskildt tilltalat oss. Att uppräkna alla de punkter i vår historia, som utgifvaren underkastat en ny, djupgående och ofta framgångsrik revision, medgifver ej utrymmet. Om vi deremot nu taga detta i anspråk för några anmärkningar, sker det ej för att minska utgifvarens förtjenster, utan derför att vi äro öfvertygade, att han sjelf sätter saken i första rummet. Och en kritik af ett historiskt arbetes detaljer, som i ett vanligt litterärt organ kanske ej vore på sin plats, torde i en historisk tidskrift vara ej blott en rättighet, utan äfven en skyldighet.

I noten å sid. 2 angifves d. 21 Juli 1336 såsom k. Magni kröningsdag efter Stockholms-minoriternas Diarium. Två andra och skilda källor hafva d. 22 Juli (Scriptor. rer. Svecic. III. 1. s. 16), och vi våga förmoda, att en granskning af diariet möjligen skall visa, att den i senare tid ditsatta anteckningen blifvit af brist på utrymme insatt på XII Kal. Augusti i stället för XI.

Mot rubriken af n. 244 som innehåller, att k. Valdemar stadfäster gr. Johans af Holstein öfverlåtelse till k. Magnus af Skåne, Blekinge m. m., hvilka Valdemar nu afträder till Sveriges krona, hafva vi att anmärka det olämpliga i att göra till hufvudsak i rubriken, hvad som i brefvet är bisak, nämligen ratifikationen af förpantningen, och deremot i en bisats inskjuta aktstyckets kärnpunkt eller den fulla afträdelsen af landskapen. Texten rättfärdigar ej heller ett dylikt förfarande, ty om man nogare aktgifver på densamma, ser man snart, att den icke är rätt interpunkterad. Den långa sats nämligen, som börjar å s. 32 raden 8 med orden *Nos igitur ad* och som innehåller sjelfva klämmen i brefvet, slutar först å nästa sida rad 8 med ordet *abdicando,* ehuru utgifvaren, följande den korrumperade afskriften, satt punkt å s. 32 rad 10 nedifrån och därigenom tvärt afklippt sjelfva eftersatsen, som nyss börjat med orden *eidem suisque successoribus.* Ser man satsen i dess rätta skick, finner man, att pantsättningen är blott ett af de många motiv, som Valdemar åberopar som grund för att nu formligen afträda landskapen.

Ett likartadt fel begår utgifvaren i rubriken till n. 250. Det kan vara onödigt att närmare redogöra derför, då en blick på handlingen genast visar, huru rubrikens fem sista rader böra ändras.

Å sid. 50 och 51 tyckes utgifvaren ej iakttagit, att texten, sådan den nu är, icke ger någon mening. Här är ej stället att inlåta sig på en detaljerad textkritik. Vi vilja blott anföra vår giss-

ning, att der bör läsas: »Item si contingat... nos placita **nostra** *et promissa* cum fautoribus et amicis predicti domini regis *ut* [l. scilicet] principe inclyta»...

När utgifvaren af n. 276, den fullmakt till underhandling med Estland, som k. Magnus 1344 utfärdar, känner sig böjd att antaga, det n. 262 eller fredsslutet med Estland af 1343 rätteligen hör till 1344, vilja vi erinra om den ej osannolika möjligheten att n. 262 är ett concept hörande till en preliminär, men ej fullförd underhandling af 1343. Ty af n. 257 framgår, att Estlänningarne lofvat sända underhandlare till Magnus före senhösten 1343. Och det omtvistade dokumentet (n. 262) kan omöjligen vara afskrift af en originaltraktat. Några fel i detsamma kunna visserligen härröra deraf, att det möjligen öfversatts från en latinsk text, men bristerna i satsbyggnaden göra antagligt, att denna text varit ett blott utkast.

Sid. 198 påstår utgifvaren, att »k. Magni svenska dubbelsigill» hänger under det exemplar af Lybecks stilleståndsfördrag med konungen 1354, som staden utfärdat. Det måste väl vara missskrifning för »Lybecks dubbelsigill».

Det är naturligtvis också ett blott förbiseende, då utgifvaren å sid 228 låter i k. Eriks proklamation orden »Niclisse Magnusson *Natt och Dagh*» passera oanmärkta, ty det säger sig sjelft, att de kursiverade orden äro en öfver två hundra år yngre glossa.

Å sid. 287 och 289 har utgifvaren lemnat olöst den motsägelse, som ligger deri, att på förra stället säges, att hert. Albrekt seglade hem till Tyskland från Skåne d. 31 Aug. 1360 och på det senare, att han d. 20 Sept. befinner sig i Helsingborg.

Å sidan 292 ff. utvecklar utgifvaren sin nya hypotes om att kriget år 1360 mellan Magnus och Valdemar blifvit samma år genom ett fördrag bilagdt. Bevisningen kunde kanske hafva reducerats till måttligare proportioner, ty dess stöd äro blott två och dessa svaga nog. Det ena är uttrycket i Chronicon Sialandiæ vid år 1361: »guerra inter Magnum... et Valdemarum... reges ut prius exorta super multis articulis»... der utgifvaren öfversätter »ut prius» med »på nytt». Tolkningen synes oss stödja sig derpå att »ut prius» skulle användts i stället för det riktiga »de novo», men vi äro böjda att tro, att kronisten skrifvit »*Erat* guerra..., ut prius (sc. diximus) exorta». Och dermed bortfaller hela grunden. Det andra beviset är Magni uttryck i brefvet af 15 Aug. 1361, att Valdemar »med en i hemlighet samlad krigshär utan hans vetskap» angripit Gotland, hvilket skall betyda att Valdemar förrädiskt och således i strid med ett slutet fördrag öfverrumplat ön. Men hvarför kan ej Magni uttryck få helt enkelt betyda hvad det tyckes oss säga, nämligen att Valdemars med skicklighet dolda förberedelser till expeditionen mot Gotland fört till öns fall, innan Magnus fått aning om angreppet? När Magnus ej kallat anfallet för ett »förräderi» och när den samtidiga intresserade Sællandskrönikan ej har ett ord om ett fördrag under föregående år, hade utgifvaren kunnat inbe-

spara något på den vidlyftiga utredningen af ett fördrag, hvars tillvaro är af en så problematisk natur.

Mot rubriken af n. 351 vilja vi anmärka, att brefvet icke innehåller, att k. Håkan till grefvarne af Holstein pantförskrifver »Kalmar slott, län och mynt», utan att Håkan »lägger *myntet* i Kalmar *till* slottet och länet att af grefvarne innehafvas, till dess den summa, för hvilken Kalmar och länet voro till dem pantsatta, blefve betald». Häraf följer tydligen att förpantningen af slottet och länet skett vid ett föregående tillfälle, och en icke illa underrättad statsskrift från seklets slut säger att det skedde, då det första aftalet om Håkans förlofning med grefvarnes syster träffades i Sverige (Scriptores rer. Suecic. III, 1, s. 193, 194).

Till sist vilja vi nämna, att vi icke anse den omtvistade frågan, huruvida traktaterna n. 250—52 mellan Magnus och Valdemar höra till 1341, såsom utgifvaren söker styrka, eller till 1342, vara med några afgörande bevis löst till förmån för det förra antagandet. Det stöter oss genast för hufvudet att riddar Fredrik v. Lochen uppträder i n. 250 på Valdemars sida, ty enligt två fullkomligt skilda källor (Detmars Chronik och Chronicon Joh:s Vitodurani) uppträder han först år 1342 i Danmark. Vidare kunna vi ej finna att Munchs befogade anmärkning — att brefvet bör höra till 1342, efter grefve Johan af Holstein deri uppträder på k. Magni sida, hvilket såsom den samtidige Detmar i sin skildring af striden berättar, först skedde efter pingsten år 1342 — vederlägges af utgifvarens påstående att blott grefvarne Henrik och Nicolaus af Holstein, ej Johan, nämnas såsom de, hvilka jämte k. Magni rådsherrar skola i Vordingborg underhandla med Valdemar. Ty utgifvaren tyckes förbise, att brefvet några rader längre ned uttryckligen uppräknar som Magni bundsförvandter grefvarne Johan, Henrik, Nicolaus och Gerard, hvaraf man väl torde vara berättigad att sluta, att i de föregående raderna, på hvilka ensamt utgifvaren haft sina ögon fästade, Johans namn utfallit, hvilket så mycket lättare kunnat ske, som afskriften begagnat blott initialerna till deras namn och skrifvit »comitibus Holsatiæ H. et N.». Och i brefvet n. 251 står Johan uttryckligen vid sidan af Henrik och Nikolaus såsom en k. Magni anhängare. Vidare hafva vi svårt att tro, att en fred skulle slutits 1341 och derpå brutits genom det ånyo uppblossande kriget, utan att den samtidige Detmar, som har så mycket att förtälja om det senare, äfven skulle med åtminstone ett ord omnämt den förra. Han berättar också tvärtom, att det stillestånd, som om hösten 1341 slöts under grefve Johans bemedling, utgick först vid pingsten 1342, hvarefter kriget ånyo utbröt och grefve Johan lemnade sin medlarställning. Af dessa skäl känna vi oss snarare böjda att i likhet med Munch föra handlingarne till år 1342, då kriget verkligen afstannade.

Claes Annerstedt.

Berättelser ur Friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad (1790—1878) af *Carl Fredrik Palmstierna.* 218 ss. 8. Stockholm. P. A. Norstedt & Söner, 1880. Pr. 3,25.

Skildringar ur det offentliga lifvet af *Ol. Im. Fåhræus.* 335 ss. 8. Stockholm. P. A. Norstedt & Söner, 1880. Pr. 4,50.

Det sista årtiondet af konung Carl XIV Johans tid och hela konung Oscar I:s regering bilda tillsammans ett synnerligen märkligt skede i Sveriges politiska utvecklingshistoria. Ännu har detta icke kunnat blifva af häfdateckningen vetenskapligt behandladt; det har hittills legat och ligger till en del ännu vår tid för nära för att kunna med full oväld bedömas. Dyrbara bidrag till belysande af de mångartade företeelserna inom det offentliga lifvet under detta för våra dagars offentliga män i hög grad lärorika tidskifte erbjuda de *Berättelser* och *Skildringar*, som äro föremål för denna anmälan. Memoirlitteraturen är väl i allmänhet såsom historisk källa af tvetydigt värde, hvarför den ock i regeln bör med stor varsamhet anlitas. Men ofvannämnda skrifter äro lysande undantag. De härröra båda från män, som sjelfve verksamt deltagit i statens vigtigaste angelägenheter, som genom sin ställning varit i tillfälle att väl lära känna hvad vigtigt timat och som (och detta gäller i lika grad om båda) genom sin under en lång lefnad ådagalagda karakter äro höjde öfver allt tvifvel att hafva velat meddela annat än hvad de vetat vara sannt. Visserligen äro berättelserna ur Friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad icke af honom sjelf öfverlemnade åt offentligheten; men de äro med synbar pietet utgifne af hans son, hvilken ofta — och i de vigtigaste fall — ordagrannt meddelat anteckningarna så som författaren sjelf nedskrifvit dem, och intrycket af deras läsning lemnar intet rum för tvifvel om uppgifternas fulla trovärdighet, äfven om i ett eller annat obetydligt fall något minnesfel skulle kunna upptäckas. Samtidigt deltagande i det offentliga lifvet hafva Carl Otto Palmstierna och Olof Immanuel Fåhræus till någon del belyst samma företeelser. I de fall der detta eger rum öfverensstämma deras uppgifter i allt väsendtligt, och när en skiljaktighet förekommer, är denna ej större än att den väl kan förklaras utan men för någon deras trovärdighet.

När konung Carl Johan uppsteg på den svenska tronen, till hvilken han genom en nästan underbar händelsernas fogning blifvit kallad, omfattades han med samma stora hängifvenhet, samma lifliga sympati, som han genom sina öfverlägsna egenskaper redan vid sitt första uppträdande i sitt nya fädernesland lyckats vinna. Rikets inre tillstånd var väl icke blomstrande, men den återstälda och sorgfälligt bevarade freden hade redan börjat öfva sitt helsosamma inflytande att bota de refvor, som krigen och föregående tiders missgrepp gjort i det allmänna välståndet. Förhållandet mellan regering

och riksdag var ännu godt, och inga hotande moln syntes förmörka utsigterna för framtiden. Detta lyckliga sakförhållande blef emellertid icke af synnerligen lång varaktighet. En stor förändring i den allmänna meningen bereddes i tysthet och utvecklades steg för steg. Granskningen af regeringens allmänna system och särskilda mått och steg tillväxte vid hvarje riksdag i omfång och äfven i skärpa. Samtidigt utvecklade den periodiska pressen en allt större verksamhet och den del deraf, som intog en fiendtlig ställning mot regeringen, blef genom att hänsynslöst angripa henne på de punkter, som voro mest sårbara, ytterst besvärlig, ja till och med farlig. Väl egde regeringen till sitt förfogande ett fruktansvärdt vapen i *indragningsmakten*, hvilken ock under en viss period med stort eftertryck användes. Erfarenheten visade dock att detta var ett vanskligt försvarsmedel, mer tjenande att förbittra än att förbättra, och som blef mindre fruktansvärdt, ju mer det anlitades. Man kunde vara benägen att i detta märkliga förhållande varseblifva en skymt af nemesis divina. Indragningsmakten vanns, såsom väl är bekant, vid 1812 års riksdag genom en kränkning af grundlagens helgd. Det är förklarligt att önskan att finna medel mot tryckfrihetens missbruk var stor, särdeles under dåvarande vådliga tidsomständigheter, men det är icke derföre ursäktligt att man åsidosatte laga former. Regering och riksdag gjorde sig härvid båda skyldiga till kränkning af grundlagens majestät. Största skulden hvilar dock på regeringen, som föreslog och genomdref grundlagsförändringen, utan att enligt regeringsformens föreskrift låta förslaget hvila till följande riksdags afgörande. Den skarpa strid, som pressen förde mot regeringen och hvilken under det skede, då indragningsmakten ofta användes, urartade till hänsynslös fiendtlighet, började redan tidigt taga en mot grundlagens både bokstaf och anda stridande rigtning. Klándret mot misshagliga regeringsåtgärder rigtades icke uteslutande eller ens företrädesvis mot konungens rådgifvare, utan syftade åt konungen personligen, om än det skelande tadlet stundom insveptes i ett omhölje af hycklande beröm. Det kan synas förvånande att konung Carl Johan, hvilken, efter en så sällsynt glänsande bana såsom härförare, i sitt nya fosterland redan från begynnelsen vann ett varmt erkännande och en utomordentlig hyllning, med tiden, sedan han åt Sverige återeröfrat ett högt anseende och grundlagt ett af de flesta med bifall omfattadt nytt politiskt system, som medfört Sveriges och Norges förening under en gemensam konung, blef föremål för kallsinnighet och misskännande. Visserligen är folkgunsten i sig sjelf ett flyktigt fantom, lättare att vinna än att qvarhålla, men att den allmänna meningen kunde under loppet af några år omstämmas från jublande hänförelse till köld och afvoghet, skulle i sjelfva verket vara svårt att förklara, om man ej erinrade sig ett egendomligt förhållande, som i detta afseende varit af afgörande vigt. Konung Carl Johan lärde sig aldrig bruka sitt folks tungomål. Härigenom blef han under sin långa och på det hela lyckliga och välgörande regering för sitt folk mera främmande, än med ömsesidig förmån

var förenligt. Detta bidrog ock att han vid sitt val af rådgifvare var hänvisad till en trängre krets än önskligt varit, liksom det ock i icke ringa mån försvårade rådgifvarnes ställning och hämmade deras i grundlagen afsedda inflytande. Ingen lärer neka att k. Carl Johan egde utmärkta regentegenskaper, det är ock omisskänneligt att han var fullt medveten af sina pligter såsom lagbunden konung likasom af sina rättigheter såsom sådan. Den som med oväld granskar företeelserna under hans regering kan hvarken tveka om konungens förmåga eller vilja att uppfylla sitt konungsliga kall; deremot kan ett tvifvel vara berättigadt, huruvida han alltid egde vid sin sida rådgifvare med tillräcklig förmåga att uppfylla hvad dem ålåg. Om så varit förhållandet, hade åtskilliga betänkliga företeelser, som nu möta oss och som blefvo föremål för samtidens bittra klander, svårligen kunnat ega rum. Det synes, för att välja ett exempel, vara alldeles visst, att om konungens rådgifvare förstått och förmått fullgöra sin pligt, det icke kunnat hända, som verkligen inträffade vid den bekanta riksrättsfrågan år 1818, nämligen att sedan riksrättens fleste ledamöter *fällt* och två af dem derefter blifvit bragte på andra tankar, så att de vid domens justering återkallade sina förra vota och *frikände*, en af dessa icke långt derefter utmärktes med adlig värdighet. Man kan utan synnerlig fara att säga för mycket våga påstå att en dylik åtgärd icke kunnat ega rum efter den förändring rådgifvarepersonalen under år 1840 undergick. Missgrepp af liknande art bearbetades med förkärlek af dem, som ville klandra, och verkan deraf på allmänna meningen blef utomordentligt stor. Då vid slutet af 1830-talet man började tänka på den snart förestående riksdagen, insåg mången uppriktig vän till konung och fädernesland att förtroendet till regeringen var rubbadt och att den allmänna stämningen kunde medföra vådor. Att ställningen näst före 1840 års riksdag var ganska kritisk, ådagalägges klart deraf, att en man så allvarlig, så på en gång konungsk och fosterlandsälskande som Friherre Palmstierna ansåg sig, ehuru innehafvare af ett förtroendeämbete — han var landshöfding i Östergötland — böra våga ett försök att upplysa konungen om att något måste göras för att afböja hotande oväder. Han beslöt att begagna tillfället, då konungen på återresan från Norge sommaren 1839 tog vägen genom Östergötland. Monarken var likväl då trött af resans mödor och syntes obeslutsam och nedstämd, hvarföre Palmstierna icke ansåg ändamålsenligt eller ens möjligt att med honom sjelf åvägabringa ett samtal i så allvarsamt ämne, utan vände sig i stället till Grefve Brahe. För denne, konungens hängifne förtroendeman, yppade Palmstierna sin åsigt om tidens kraf och sade honom utan omsvep, att nationens förtroende till regeringen vore rubbadt. »För att återfå detsamma», sade han, »måste lämpliga åtgärder vidtagas genast, derförutan skall regeringen icke förmå leda ärendenas gång, utan dessa komma att leda regeringen och förmodligen föra till kriser under föga fördelaktiga omständigheter. Konungen sätter måhända icke tro till detta påstående, efter att hafva genomrest

en stor del af landet, öfverallt hyllad med ohycklad hänförelse och allmän åtrå att visa honom den mest hjertliga tillgifvenhet. Må man likväl ej bedraga sig af dessa verkligt sanna känsloutgjutelser. Folket älskar konungen och önskar intet hellre än att understödja regeringen, men det fordrar äfven till gengäld, att hon främjar dess intressen, att hon förblifver rättvis och opartisk och att hon förmår att genom egen vigt hålla sig qvar i en tagen rigtning och i ett system, som ansetts tjenligt. Man har förmärkt eller, hvilket kommer på ett ut, trott sig märka, att regeringen förlorat marken; man har börjat betvifla dess rättvisa och man vill ej uttala sig öfver dess opartiskhet. Nationen är i spänd väntan på hvad konungen skall företaga; vågskålens jämnvigt är rubbad, och om konungen icke gör något för att få den att luta åt sin sida, är det att frukta det den faller åt andra sidan, om nämligen inom riksdagen komma att visa sig män nog skarpsinniga och nog verksamma att draga fördel af det förlorade ögonblicket. Om regeringen en gång fått utseendet emot sig och misstankar hunnit förgifta folkets tänkesätt och känslor, så fordras en hel lifstid och dertill lysande handlingar eller bragder för att åt regeringen återvinna det gamla inflytandet och att åt lagarne återgifva deras forna kraft, åt sinnena det förlorade lugnet. Nuvarande ögonblicket är gynsamt för väl beräknade åtgärders vidtagande öppet och frimodigt. Låter man ögonblicket fly utan att deraf begagna sig, så spelar man ett högt spel, hvars följder kunna komma att länge kännas». Grefve Brahe insåg visserligen omständigheternas allvar, men sade sig icke tro att de föreslagna åtgärderne kunde vara att förvänta före riksdagens början. Det gynsamma ögonblicket blef alltså obegagnadt. Ledningen af riksdagen gled ur regeringens händer. Också blef följden snart synbar i de, dittills oerhörda motgångar, som drabbade regeringen under riksdagens lopp.

Allvarsamma förberedelser till denna med mer än vanligt intresse motsedda riksdag voro i förväg träffade, mindre af regeringen, än af åtskilliga mer och mindre betydande män, såsom f. d. statsrådet Friherre af Nordin och Grefve C. H. Ankarsvärd m. fl. hvilka önskade en ändring i regeringssystemet och af regeringspersonalen, icke blott i afseende på rådgifvarne. Det var nämligen ingen hemlighet att oppositionens angrepp mot regeringen, ehuru närmast rigtadt mot Statsrådet, tillika — såsom Herr Fåhræus yttrar — »medelbart syftade till det högre mål, att den åldrige konungen af känslighet för anmärkningarna skulle blifva benägen att öfverlåta riksstyrelsen till den populäre tronföljaren». Detta mål hade visserligen föga utsigt att kunna ernås, men redan den bekantvordna afsigten var i hög grad egnad att åstadkomma oro. En konung af Carl Johans karakter kunde icke skrämmas, men väl retas. Detta blef ock händelsen och bidrog icke litet att hämmande inverka på regeringsärendenas lugna fortgång och att betydligt försvåra äfven de dugligaste rådgifvares konstitutionela verksamhet.

Riksdagen sammanträdde i Januari 1840. Friherre Carl Otto Palmstierna nämndes till Landtmarskalk. Ärkebiskopen C. F. af Wingård var Presteståndets sjelfskrifne talman. Regeringen beräknade att såsom tillförene understödjas af de två främre stånden. Deremot lemnade erfarenheten från föregående riksdag intet rum för förhoppning att flertalet af Borgare- och Bondeståndens ledamöter skulle visa sig regeringsvänligt. Desto angelägnare var att under sådana omständigheter finna lämpliga talmän för dessa stånd. Det lyckades först efter många och bekymmersamma underhandlingar att någorlunda vinna detta mål. Handelsborgmästaren i Stockholm Gustaf Holm blef Borgareståndets talman och Anders Eriksson från Carlskoga mottog talmansbefattningen i Bondeståndet. Sekreterarens befattning i sistnämnde stånd hade af gammalt ansetts vida mer maktpåliggande än talmannens. Den utnämning af sekreterare, som nu på Grefve Rosenblads förslag egde rum, hade inga gynsamma följder. Den utsedde sekreteraren, Protokollssekreteraren Henrlin var, ehuru eljest skicklig, icke lämplig för den platsen. Också stötte han sig snart med ståndet och begärde sjelf sitt afsked. Han efterträddes af Lagmannen C. G. Cassel, en lugn och allvarlig man utan åtrå efter politiskt inflytande. Den gamla konsten att efter behag leda Bondeståndet var förlorad och kunde ej vidare komma till heders. Riksdagens blifvande skaplynne gaf sig tillkänna redan innan det egentliga riksdagsarbetet kommit i gång. Den s. k. koalitionen hade just vid riksdagens början en glänsande framgång, enär den segrade vid bänkmans- och elektorsvalen hos Ridderskapet och Adeln och derigenom bestämde utskottstillsättningen i detta stånd. Oppositionens öfvervigt hos Borgare och Bönder var alldeles afgjord. Då i följd deraf de vigtigaste utskotten — Konstitutions- och Stats-utskotten, det förstnämnda under Grefve Ankarsvärds ordförandeskap — komme att arbeta i en mot regeringen fiendtlig rigtning, insågo äfven de flesta af konungens rådgifvare att regeringen förlorat marken och de skyndade den ene efter den andra att anmäla sig vara benägna att afgå för att ej trotsa den storm, som nu ej mera kunde afvändas. Äfven konungen sjelf blef öfvertygad att någon förändring i rådgifvarepersonalen borde göras dels för att i någon mån gå allmänna tänkesättet till mötes dels för att erhålla några rådgifvare med större förmåga än de gamla att verka på riksdagens ledamöter. Konseljens främste man Justitiestatsministern Grefve Rosenblad var ej bland dem, som ville undfly stormen. Han egde, såsom Hr Fåhræus träffande anmärker, »vid nära 82 års ålder och efter nära ett halft århundrades deltagande i regeringsärendena, de giltigaste anspråk att komma i ro. Sjelf fann han dock icke hvilan vara ett behof, men konungen önskade att rädda honom från skymfen af ett flertal svarta kulor, som sades med visshet vara honom af opinionsnämnden tillämnadt, och till konungens önskningar lyssnade han gerna». Den 6 Februari erhöll han på begäran afsked. Det var mödosamt nog att få de lediga och ledigblifvande platserna vid konungens rådsbord väl besatta. Det skedde också ej i ett sam-

manhang utan småningom. Många önskade en omfattande förändring så att konseljen blefve helgjuten, men detta var långt ifrån att ingå i konungens afsigter. »Han önskade väl att vara omgifven af dugliga rådgifvare, men sjelf ville han styra och göra för alla kunnigt att konseljen icke vore hans mästare.» Detta Palmstiernas omdöme öfverensstämmer fullkomligt med hvad Fåhræus i samma afseende meddelar. Mycket märkliga äro de upplysningar som båda dessa statsmän hvar för sig framlägga om dessa politiska förvecklingar, som i sammanhang med förändringarne inom statsrådet föreföllo under deras ögon och hvaraf de sjelfve nära berördes. Till Justitiestatsminister i Grefve Rosenblads ställe hade man först tänkt på Friherre Nordenfalk, men då han icke infann sig vid riksdagen, ansågs han alltför kallsinnig. Sedan derefter f. d. Justitiekanslern Grefve H. G. Wachtmeister verkligen blifvit utnämnd, men afsagt sig förtroendet, tillfrågades — berättar Palmstierna — flere personer. »Baron Stierneld, som efter Rosenblads afgång var främste mannen inom konseljen och nu besluten att der qvarstadna samt ansedd för att vara den, under hvilkens fana konseljen skulle fullbildas, tillfrågade skriftligen Baron Nordenfalk, om icke han ville emottaga det lediga Justitiestatsministerämbetet. Men under tiden hade Grefve Brahe i samma ändamål vändt sig med mundtlig förfrågan till Grefve Arvid Posse, som deröfver visade sig så mycket mera tillfredsstäld, som hans ämbetsmannaanseende för tillfället led af det ännu ej slutdömda tullbalansmålet, och till Baron Stiernelds stora öfverraskning blef Posse äfven den 28 Mars utnämnd till Justitiestatsminister i en konselj af hastigt sammankallade och civilt klädde ledamöter.» I samma konselj utnämndes jämväl till statsråd Generalen Friherre B. Cederström och Tulldistriktschefen O. I. Fåhræus, den senare enligt allas tillstyrkan, såsom Palmstierna särskildt upplyser. Det kunde emellertid ej stanna vid endast denna förändring. Från föregående riksdag hvilade ett grundlagsändringsförslag åsyftande statsorganisationens ombildande till departemental indelning sålunda att sju af statsrådets tio ledamöter skulle vara chefer och föredragande hvar för sitt departement och tre vara blott konsultativa rådgifvare. Detta grundlagsförslag var redan i Februari af alla fyra stånden antaget. Konungen hyste väl åtskilliga betänkligheter, men sedan det lyckats kronprinsen att öfvervinna dessa, offentliggjordes genom nådigt bref till Rikets Ständer den 17 Mars at Kongl. Maj:t hade för afsigt att sanktionera förslaget. Innan sanktionen meddelades, borde dock konseljens blifvande sammansättning vara förberedd. Detta vållade nu nya svårigheter. I Hr Fåhræi skildringar erinras med afseende härpå, hurusom det vid ministèrebildningar stundom är ett oundvikligt kraf att göra offer åt omständigheterna. Ingen misskände vigten deraf att styrelsen egde hos nationen ett fast moraliskt stöd, som endast tillit till rådspersonalen kunde förläna. »En helgjuten ministère i progressiv anda kunde icke undgå att mötas med misstroende af de tvenne riksstånd, hvilkas majoriteter allt tillförene varit stadigt konservativa. Till

dessas betryggande att måtta i reformerande styrelseåtgärder skulle blifva iakttagen var det derföre af nöden att i ministèren inrymma lämpliga målsmän för dessa majoriteter, hvilka hvar inom sitt stånd kunde påräkna allmännare förtroende. Så väl från denna synpunkt som med afseende å qvalifikationerna i öfrigt ansågos dåvarande Landtmarskalken, Landshöfdingen Frih. C. O. Palmstierna och Biskopen C. J. Heurlin, hvilken förut efter förordnande innehade statssekreterareportföljen för ecklesiastikärendena, vara situationens män.» I Palmstiernas berättelser förekommer i samma ämne följande anteckning: »Jemte Baron Stierneld framstod Grefve Posse såsom den under hvilkens ledning nybildningen borde försiggå och hos honom egde sammanträdena rum med de personer, som ifrågasattes att inträda i det nya statsrådet, förutom H. E. Stierneld, Baron Cederström och Herr Fåhræus, hvilka ansågos dertill sjelfskrifne; de båda sistnämnde såsom nyligen och oklandradt utnämnde, samt Baron Stierneld, som uppfostrad i England och f. d. Minister i London förmodades vara konstitutionelt sinnad på engelskt vis. Baron Lagerbielke, statsråd endast sedan kort tid, ansågs vara behöflig såsom enda sjöman inom statsrådet. Med Palmstierna talades om emottagandet af civil- eller finansdepartementet nu, samt framdeles på hösten, efter riksdagens då förmodade slut, af landtförsvarsdepartementet. Han lofvade äfven emottaga finansdepartementet, om Biskop *Heurlin* blefve chef för ecklesiastikdepartementet och de tre återstående platserna besattes med Baron Nordenfalk, Herr Ihre och en kunnig jurist. Härmed var konungen nöjd, men Grefve Posse ville ingalunda se Heurlin i statsrådet samt gjorde många invändningar deremot; och då saken snart blef kunnig och tidningarne förklarade det vara grundlagsvidrigt, att en prestman innehade ett statsrådsämbete, så blefvo några af de öfriga sjelfskrifna statsrådsledamöterna tvehågsne och Heurlin sjelf slutligen så misslynt att han nekade att inträda. Baron Nordenfalk, som väntat sig förut att blifva anmodad om statsministerämbetet, blef under sammanträdena kall och tvär samt slutade med att under åtskilliga förevändningar gifva konungen ett nekande svar, för ett års tid åtminstone. Då skref Palmstierna, med konungens hjertliga samtycke och anmodan, till den i alla afseenden utmärkt högaktade Lagmannen Callerholm för att förmå honom att taga plats inom statsrådet; men äfven han vägrade.

När utsigterna sålunda började mörkna för en dräglig uppsättning af statsrådspersonalen, blef äfven Palmstierna sinnad att draga sig undan, men i känsla af den för handen varande förlägenheten lät han dock öfvertala sig att vidblifva det vilkorligt gifna löftet, så vida grefve De Geer emottoge landtmarskalksstafven.»

Den af konungen utlofvade sanktionen meddelades på rikssalen den 16 Maj 1840. Konselj för att göra statsrådet fulltaligt var bestämd att omedelbart derefter ega rum. Den på sätt ofvan är omförmäldt förberedda personalregleringen syntes böra lända regeringen till styrka dels derigenom att två offentliga män af stor duglighet

och stort inflytande sålunda förvärfvades åt statsrådet, dels derigenom att grefve De Geer såsom landtmarskalk skulle med sitt anseende och inflytande blifva regeringen ett stöd hos riksdagen. Denna beräkning gjordes emellertid plötsligen om intet. I sista stunden, på aftonen före den tillämnade utnämningsdagen, drog sig Heurlin tillbaka. Grefve De Geer gjorde till vilkor för sitt mottagande af landtmarskalksbefattningen att riksdagen ej skulle blifva upplöst förr än de angelägnaste ärendena blifvit afgjorda. När ombytet skulle förverkligas, hade Konungen funnit det otillbörligt att binda sig vid ett sådant vilkor och förklarade i följd deraf att ombyte af Landtmarskalk ej skulle ega rum, vid hvilket förhållande frågan om Palmstiernas inträde i statsrådet komme att förfalla. Detta meddelades honom först samma dag han, enligt hvad förut var aftaladt, skolat till statsråd utnämnas. Af konseljens gamla ledamöter erhöllo Friherre G. F. Åkerhielm och Grefve C. G. Hård afsked och Friherre D. von Schulzenheim blef president i Bergskollegium. Till statsråd utnämndes tillf. Hofkanslern A. E. Ihre och landshöfdingen J. af Wingård, af hvilka den förre blef chef för ecklesiastikdepartementet, den senare nödgades att mot sin önskan tillsvidare mottaga förordnande att förestå finansdepartementet. Tre platser i statsrådet förblefvo ännu obesatta, af hvilka under den närmaste tiden en blef tillsatt på det sätt att Häradshöfdingen C. P. Törnebladh (den 20 Juni) blef konsultativt statsråd.

Den sålunda icke ens fulltaliga konseljen hade efter dessa oväntade förvecklingar att kämpa mot så utomordentliga svårigheter, att det visserligen må erkännas, att de män som pligttroget uthärdade under fortsatta vidrigheter gjorde sig af fäderneslandet väl förtjenta. Riksdagsoppositionens stämning mot regeringen blef oaktadt den timade förändringen i rådspersonalen ingalunda försonlig, utan fiendtligheten fortfor oförminskad. Väl förlorade koalitionen alltmer sitt fotfäste hos Ridderskapet och Adeln, men fick i stället i Borgare- och Bonde-stånden medkämpar, som öfverträffade sina adeliga vapenbröder, om icke i skicklighet, åtminstone i hejdlös bitterhet och skoningslös skärpa. Redan i Juli 1840, då de första omröstningarne i förstärkt statsutskott gingo regeringen emot, begärde de båda statsministrarne, Grefve Posse och Friherre Stierneld, afsked. Nämnda omröstningar voro väl jämförelsevis af måttlig vigt, men de båda statsmännen förutsågo utan tvifvel att dessa motgångar skulle följas af flere och svårare. Om de med sitt tagna steg velat, såsom Friherre Palmstierna antager, gifva en lexa så väl åt Konungen för hans bristande förtroende och tillmötesgående, som åt de liberale för deras omåttliga anspråk, så blef dock denna lexa utan verkan. Följden af deras afgång blef ingen annan än ytterligare förlägenhet för regeringen att fylla deras platser. Omsider blef Törnebladh utnämnd till Justitiestatsminister och Ihre efterträdde Stierneld såsom Statsminister för utrikes ärendena. Regeringens ställning till riksdagen förblef alltjämnt pinsam. I September 1840 voro icke mindre än trettiofem statsregleringsfrågor hänvisade till af-

görande genom omröstning i förstärkt statsutskott i följd deraf att två stånd stannat emot två. Vigtigast bland dessa voro frågorna om anslagen till ministerstaten och till extra utgifter. Dessa liksom de öfriga afgjordes i enlighet med Borgare- och Bondeståndets beslut. Med dessa två anslagsfrågor sammanhängde den beryktade frågan om Kabinettskassans skuld. Denna fråga, som behandlades mer lidelsefullt än någon annan och med föga dold afsigt att dermed träffa Konungen personligen, afgjordes i samma rigtning som de andra: anslag vägrades att betala Kabinettskassans skuld, för hvilken Konungen gått i personlig borgen. Om, säger Hr Fåhræus, riksdagsoppositionens tillvägagående i denna grannlaga sak, såsom det nog oförbehållsamt utspriddes, åsyftade att framkalla abdikation, så vitnade det om fullkomlig obekantskap med skaplynnet hos den höga personlighet, som det gälde, eller att man icke beräknat att stöta på en klippa. Carl Johan, ännu i besittning af sin fulla själskraft, kunde icke svika sitt konungsliga kalls besvurna pligter. För att rädda statens kredit föredrog han att betala Kabinettskassans skuld med egna medel.»

Ända intill den långvariga riksdagens sista dag fortsattes striderna med yttersta häftighet. Också slutades denna riksdag (den 16 Juni 1842) utan förlikning och utan sammanjämkning af åsigterna. Efter riksdagens slut lugnades småningom lidelserna och den upparbetade bitterheten minskades, och när Konungen den 8 Mars 1844 gick ur tiden, var stämningen blidare. Hans stora egenskaper och hans stora förtjenster vunno inom kort allt större erkännande.

Både Fåhræus och Palmstierna vidröra den ömtåliga frågan om förhållandet mellan den gamle Konungen och hans son. Ingendera förnekar att detta under 1840 års riksdag, i synnerhet då planerna att framkalla abdikationen börjat framskymta, var kyligt. Men Palmstierna säger uttryckligt att, detta oaktadt, Konungen aldrig hördes lyssna till den föreställningen att Kronprinsen umgicks med planer att åstadkomma en tronafsägelse och att aldrig någonsin ett ord förekom, som kunde gifva anledning till den förmodan, att Konungen ansåg honom medvetande om koalitionens planer. Fåhræus vitnar för sin del att, om en misstanke derom hos Konungen funnits, i alla händelser den, mot hvilken den skulle vara rigtad, var alltför finkänslig och alltför ömsint son för att icke genom det fullaste mått af undseende förekomma, att något deraf föranledt misshag kunde röja sig i det offentliga.

När Konung Oscar I efter sin faders död tog tronen i arf, var en förändring i regeringssystemet af alla väntad och af många, ja säkert af de flesta, önskad. Redan i Maj 1844 blef systemförändringen så att säga offentligen kungjord: de af rådgifvarne, som voro de konservativa åsigternas målsmän, aflägsnades och blefvo ersatta med män, som hyllade s. k. liberala åsigter. Härmed började i sjelfva verket ett nytt utvecklingsskede, rikt på skiftande företeelser af stort politiskt intresse, bland hvilka hvarken riksdagsstrider eller rådgifvareombyten saknades. Dessa händelser, hvilka icke så få af

den nu lefvande generationen torde hafva i friskt minne, erhålla en rik belysning genom Palmstiernas och Fåhræi meddelanden, en belysning, som är af så mycket större vigt och värde, som de båda framstående statsmännen sett och bedömt händelserna ur något olika synpunkter. Derigenom får den häfdatecknare, som framdeles, när tiden dertill är inne, kan komma att föra pennan, när historien vill fälla sin dom öfver Oscar I:s minnesvärda regering, den bästa väckelse och ledning att undfly ensidighet och tolka med oväld händelsernas rätta betydelse. Man kan stanna i tvekan hvilkendera lemnar de mesta upplysningarna. Palmstiernas uppgifter äro måhända rikhaltigare derigenom att han framdrager mycket ur riksdagsarbetets inre historia. Såsom ganska verksam riksdagsman och såsom Konungens rådgifvare under några år — han var Statsråd och chef för finansdepartementet 1851—1856 — sedan Fåhræus redan slutat sin hedrande verksamhet vid Konungens rådsbord, hvilket skedde 1847, har Palmstierna under K. Oscar I:s senare år varit väl i stånd att lära känna företeelsernas inre sammanhang. Emellertid må det ej lemnas obemäldt att Fåhræi sakrika arbete för öfrigt håller mer än titeln kan anses lofva. Ty bland dessa skildringar finnas flera utredningar och framställningar af politiskt och statsrättsligt innehåll, som uttömma ämnet och i sjelfva verket äro fulländade afhandlingar af högt värde. En sådan är det ypperliga stycket om *Opinionsnämnden*. Sjelfva slutstycket i skildringarna: *Ett ord om vår styrelseform och en sidoblick på vår tids förvillelser* innehålla gyllene ord af mognad erfarenhet, för hvilka, liksom för hela hans vackra samhällsarbete, hvarje tänkande medborgare bör egna den vördnadsvärde statsmannen sin varma erkänsla.

R. M. B.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet, utg. af *R. M. Bowallius*. IV. 84 ss. 8:o. Stockholm 1880. Kongl. boktryckeriet. Pris 1 kr.

K. Bibliotekets Handlingar, 2. 128 ss. 8:o. Stockholm. Kongl. boktryckeriet.

De offentliga handskriftsamlingarna ha i Sverige sedan gammalt stått öppna för forskaren med en liberalitet och i en utsträckning, som icke öfver alt varit vanlig. Deremot ha andra omständigheter hindrat begagnandet: olämpliga lokaler och i sammanhang dermed bristen på ordning i handlingarna och saknaden af förteckningar. Såväl i ena som andra afseendet ha stora förbättringar egt rum, och de publikationer, som vi här ofvan nämt, äro ett par af bevisen derpå.

Meddelanden från Riksarkivet ha redan hunnit sin fjerde årgång; de afse särskildt att meddela tryckta förteckningar på vigtigare

grupper af arkivalier. Här meddelas sådana, dels utförliga öfver »Rådslagen» under Erik XIV, af hr. E. V. Bergman, dels summariska öfver råds-, statsråds- och högsta domstolens protokoll. — Riksarkivariens årsberättelse upplyser bl. a. om det utbyte af akter, som under den sista tiden pågått mellan k. Biblioteket och Riksarkivet i afsigt att på ett ställe förena det samhöriga, så t. ex. i Riksarkivet de officiella brefsamlingarna och akterna liksom pergamentshandlingarna från medeltiden, i Biblioteket i allmänhet allt tryck, enskilda brefsamlingar m. m. d. Årsberättelsen innehåller äfven några behjertansvärda ord om nödvändigheten att taga vara på det handskriftsmaterial, som i kyrkoarkiven förvaras och som altför ofta blifvit offer för en beklaglig okunnighetens eller vårdslöshetens vandalism. — Slutligen meddelar häftet några utlåtanden rörande Riksarkivet från 1840-talet af dess dåvarande chef Hans Järta, vitnande om den ädle och snillrike författarens höga tankar om det ämbetsverks betydelse och uppgift, som stod under hans ledning. Sammanställer man dessa utlåtanden med den i Frey 1844 publicerade årsberättelsen och ett betänkande likaledes tryckt från 1837, skall man finna huru Järta i de vigtigaste stycken utstakat den riktning, i hvilken Riksarkivets verksamhet numera verkligen rör sig, och på samma gång uppgjort grunddragen för dess nuvarande organisation, äfven i detaljerna. Visar sig Riksarkivet nu för tiden mera värdigt traditionerna från Erik och Elias Palmskiölds dagar, än under det århundrade, som följde den senares död, är det utan tvifvel till mycket stor del Järtas förtjenst, som icke tröttnade att yrka på de reformer, som han dock blott till en ringa del hann att sjelf se förverkligade. Det historiska arbetets idkare i Sverige stå till honom i djup tacksamhetsskuld.

K. Bibliotekets Handlingar meddela i sin andra årgång en af Dr Elof Tegnér uppgjord förteckning öfver Bibliotekets rika brefsamling från de sista 300 åren[1]). Frånsedt ett och annat heterogent element, som snarast borde tillhöra Riksarkivet, består densamma hufvudsakligen af sådana papper, som synas böra utgöra föremål för nämda institutions samlingsverksamhet och vård. Denna betydande samling — förteckningen upptager 117 hufvudrubriker, registret 32 tätt tryckta spalter — har hopkommit från de mest skilda håll. Hit ha sålunda räddats eller skänkts mer eller mindre fullständigt det Gyllenstiernska arkivet på Fogelvik, det Hornska, slutligen på Ekebyholm, det Ekebladska på Stola, det Engeströmska i Stockholm; vidare handskriftssamlingen på Drottningholm, den ofantliga Giörvellska brefväxlingen, L. Hammarskiölds intressanta korrespondens, de Nescherska och Askelöfska autografsamlingarna och mycket dessutom. Önskligt vore att de, som ännu ega dylika *privata* brefsamlingar af intresse och ej sjelfve äro i tillfälle att på annat sätt göra dem tillgängliga för allmänheten, stälde dem under K. Bibliotekets vård, der de helt säkert blefve för forskaren af den största nyttan.

[1]) Af förekommen anledning får Red. upplysa att nämda förteckning är i separatafdrag uti bokhandeln tillgänglig.

Herr Tegnér har genom denna förtecknings utarbetande och K. Biblioteket genom dess publicerande gjort sig förtjenta af forskarnes lifliga tacksamhet. Att bland de hundratals namnen misstag eller tryckfel insmugit sig, dermed öfverser man gerna vid tanken på en dylik förtecknings ofantliga gagn. [1])

Ehd.

Svenskt Biografiskt Lexikon. Ny följd. Åttonde bandet. Sthlm 1879—81, Beijer. VII+552 sid. Pris 6 kr.

Knappt hade de tjugutre delarne af detta verks första serie utkommit, förr än en ny följd lades under pressen. Detta var en nödvändighet, icke så mycket för att meddela »tillägg» till de redan utgifna biografierna, utan fast mer för att öka deras antal. Ju längre forskningen inom historiens område och äfven på andra håll fortskridit, desto tydligare hafva bilderna af de enskilda personligheterna trädt i dagen. Åt minnet af dem, som bidragit till vårt fosterlands utveckling, är det arbete egnadt, hvarpå vi här med några ord fästa läsarens uppmärksamhet.

Föreliggande del omfattar begynnelsebokstäfverna O—Ri. Vid en blick på de efter hvarje biografi anförda »källorna», öfvertygas man lätt huru dessa ständigt flyta allt ymnigare. Åtskilliga af tilläggen till förut meddelade biografier upptaga flera sidor. Visserligen kan detta arbete anses såsom ett hufvudverk för svensk biografi, men då det dessutom finnes specialverk, såsom t. ex. K. Vetenskapsakademiens lefnadsteckningar, Sacklén-Bruzelii läkarehistoria o. a. d., synes det oss dock icke hafva varit af nöden att här t. ex. aftrycka ett fem sidors tillägg, upptagande Anders Retzius' allehanda naturvetenskapliga och medicinska småartiklar. En hänvisning till »Sveriges Läkarehistoria» Ny följd, eller »Lefnadsteckningar öfver K Vetenskapsakademiens ledamöter,» i hvilka båda arbeten alldeles samma vidlyftiga förteckning läses, hade ju varit nog. Att för öfrigt bibliografierna äro af värde neka vi visserligen icke, och det är vår skyldighet att erkänna det omsorgsfulla arbete, som särskildt på dem blifvit nedlagdt.

De flesta artiklarna äro författade af de senare delarnes utgifvare, doktor Elof Tegnér. De omfatta personer från medeltiden och till våra dagar; vi finna här upplysande och på de bästa källor grundade skildringar af häfdatecknaren Ericus Olai, Gustaf I:s kansler Conrad von Peutinger (Pyhy), »statsbrottslingarne» Paykull och Patkull, åtskillige partimän ifrån 1700-talet såsom E. C. Reuterholm (Gust. A. R:s fader), Olof Bidenius Renhorn, C. F. Ridderstolpe m. fl. Per

---

[1]) S. 26 förblandas t. ex. de båda Palmskiöldarne, far och son.

Persson Oxelberg bildar en öfvergång till senare tiders riksdagspersonligheter, hvilka med Th. Petré och A. Fr. Posse gjort sitt inträde bland denna samling af »minnesvärde män». Konstnärer och vitterlekare äro här äfven värdigt representerade.

En i ett biografiskt verk ganska väsendtlig beståndsdel, hvaråt vi lifligt önska att man ville i vårt land egna någon större uppmärksamhet, är genealogien. De adliga ättartaflorna, särskildt sådana de förekomma i Anreps upplaga, lemna som bekant mycket öfrigt att önska och hafva äfven i föreliggande arbete förorsakat åtskilliga misstag eller luckor (rörande t. ex. slägterna Rehnberg och Ridderstolpe), om än dessa icke äro af historisk betydelse. Att partimannen Renhorns dotter varit gift med partimannen Sundblad (borgm. i Sigtuna, se Biogr. Lex. 26, 201) hade ju kunnat förtjena att omnämnas. Riksmarsken Erik Kettilsson får fortfarande gå under namnet Puke, ehuru hans rätt dertill är mer än tvifvelaktig. Han förde samma vapen som Lindorm Björnsson (Vinge). Genealogiska källor saknas ingalunda, om ock vägen till dem ännu icke är upptrampad. Svenskt Biografiskt Lexikon är med rätta ansedt såsom en vigtig historisk hjelpreda, och vi tro derföre, att det vore ändamålsenligt att öka de väl skrifna biografiernas värde med en genealogisk kritik.

Slutligen ville vi yttra den önskan, att, sedan denna nya följd blifvit afslutad, samlingen erhölle ett supplement, innehållande biografier öfver utländska personligheter (t. ex. utländska makters sändebud o. a.), hvilka under sin vistelse i Sverige i större eller mindre mån ingripit i landets öden. Tanken synes icke varit alldeles främmande för utgifvarne, då ju redan nu lemnats artiklar om bl. a. Ansgarius, utländske konstnärer m. fl. Genom ett dylikt vigtigt och intressant tillägg skulle detta arbete än bättre häfda den framstående plats, det redan nu inom vår litteratur intager.

—*rst*—

Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finska statsarkivet genom *Reinhold Hausen*. Första delen. Första häftet. Helsingfors 1881. 7 litografierade blad + 224 sid. 8°. Pr. 2 kr.

Vår svenska historiska tidskrift möter de ofvan nämnda *Bidragen till Finlands historia* med en broderlig välkomsthälsning. Det historiska arbetet är gemensamt för de båda länderna, gemensamt binda de på de historiska minnenas krans, som oupplösligt förenar dem med hvarandra.

Vigtiga äro de urkundsamlingar, hvilka finske häfdaforskare utgifvit och till hvilka detta nya arbete löftesrikt sluter sig. Lagus, Arwidsson, Grönblad och Waaranen hafva hvar i sin stad flitigt

samlat och offentliggjort historiska handlingar, och de bidrag till ett finskt diplomatarium, som i förra århundradet först framträdde i Åbo tidningar och derefter af Porthan sammanbragtes till, i viss mån, ett helt i hans upplaga af Juustens finska biskopskrönika, utgöra den största urkundsamling rörande vår medeltidshistoria, som före innevarande århundrade blifvit publicerad. Den nu i fråga varande samlingen är afsedd att främst omfatta hittills otryckta urkunder rörande Finlands medeltid, till hvilka sedan handlingar från lutherska tiden komma att sluta sig. Återstoden af 1:a delen lär komma att innehålla Johan Bures Utdrag ur Erik XIII:s jordebok af år 1413, hvilken, såsom bekant, hittills förgäfves efterforskats, Birger Trolles skatteräkenskap för Åbo slott 1463—1464, samt en kyrkoräkenskap för Kalliala (Tyrvis) socken i Satakunta 1469—1518.

Föreliggande första häfte börjar med ett fac-simile i förminskad skala af det i rödt och svart tryckta kalendariet i det s. k. *Missale Aboense* eller rättare (enl. Klemming) Missale secundum ordinem fratrum predicatorum. Den särdeles vackra originalupplagan trycktes i Lübeck af B. Gothan 1488. För icke många år sedan erhöll universitetsbiblioteket i Helsingfors ett pergamentsexemplar, som blifvit hopsatt af gamla, från kammarkollegium i Stockholm utlemnade omslag kring räkenskapsböcker, hvilket kompletterats medelst fotolitografi. Från Tyskland har K. Biblioteket i Stockholm förvärfvat sig tvenne fullständiga exemplar på papper och det eger dessutom ett stort antal pergamentsblad af samma bok. Det fac-simile, som här föreligger, innehåller på första bladets inre sida påsktafla och åderlåtningstabell samt på de följande sex bladen kalendarium för samtliga månaderna. Afbildningen af originalet är gjord med mycken omsorg och förtjenar så mycket större beröm som, efter hvad vi kunnat finna, fotografi icke dervid varit använd. Att, vid ett för öfrigt så noggrannt återgifvande af detta medeltidskalendarium, utg. dock tillåtit sig att på dess första sida, som i originalet är tom, anbringa en i medeltidsstil komponerad titel, har väckt vår förvåning.

I afseende på de särskilda handlingarnas datering synas vissa utgifvarens betänkligheter hafva varit alldeles onödiga, såsom t. ex. då han anser, att med den ofullständiga bestämningen *S. Pauli dag*, möjligen kan menas Pauli Eremitæ dag (sid. 15) eller med *Vårfrudag(!)* efter påsk, Mariæ Ægyptiacæ dag (sid. 88).

Derefter följer (sid. 1—123) en »Dombok för sydöstra Tavastland 1443—1502» samt (sid. 125—224) »Dombok för sydvestra Tavastland 1506—1510». Den förra af dessa domböcker är i och för sig ett litet diplomatarium i sammandrag. Liksom de utförligare fastebrefven meddelar den högst vigtiga upplysningar om såväl de jordegande som om rättsskipningen samt om rågångarne mellan de forna gårdarna. Landets kultur- och topografiska förhållanden ställas här likaledes i en starkare belysning. Den senare domboken innehåller kortare anteckningar om fälda domar rörande såväl omtvistad jord som begångna brott.

För de principer utgifvaren följt vid redaktionen har han i detta häfte icke redogjort. Hans arbete visar oss dock, att han icke synes dela de åsigter om urkunders återgifvande i tryck, som på senare tider gjort sig och utan tvifvel framdeles komma att göra sig alltmera gällande. Alla namn i den vest-tavastländska domboken återgifvas t. ex. med små begynnelsebokstäfver, då deremot stora förekomma i andra ord inuti meningarna o. s. v. Vi vilja dock icke här inlåta oss på den mångomtvistade frågan rörande redaktionsprinciperna. En annan anmärkning tillåta vi oss likväl. I stället för att aftrycka den öst-tavastländska domboken sida för sida efter originalet, hvarigenom de särskilda domarna i afseende på sina årtal på det nyckfullaste sätt omblandats med hvarandra, hade det helt visst varit ändamålsenligare om utg. ordnat och meddelat dessa handlingar i deras kronologiska följd. Detta hade så mycket heldre kunnat ske, som han ju ändå öfverallt hänvisar till originalets sidonummer. »Stockholms stads jordebok 1420—1474» synes oss hafva härvidlag varit ett efterföljansvärdt mönster. Fördelarne af att erhålla urkundernas uppgifter kronologiskt ordnade äro alltför påtagliga för att här behöfva framhållas.

Måhända blifva vi i tillfälle att, då den första delen fullständigt utkommit, egna en större uppmärksamhet åt detta glädjande företag, som är ett nytt bevis, bland flere, på lifaktigheten inom det historiska området i Finland.

—*rst*—

Peter der Grosse und der Zarewitsch Alexei. Vornehmlich nach und aus der gesandtschaftlichen Correspondenz Friedr. Christian Weber's. *Von E. Herrmann.* Leipzig 1880.

Der Zarewitsch Alexei. Mit einem Porträt Alexei's. *Von A. Brückner.* Heidelberg 1880.

СБОРНИКЪ ИМПЕРАТОРСКАГО РУССКАГО ИСТОРИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА (Kejserliga Ryska Historiska Samfundets samlingar). Tom. XXIV (De nederländske legaternes relationer om sin beskickning till Sverige och Ryssland 1615—1616). Tom. XXV (Grefve Boris Petrovitj Sjeremetevs brefväxling 1704—1722). St. Petersburg 1878.

Sveriges historia sammanhänger under flere tidskiften så nära med Rysslands, att bidrag till den senare ofta tjena till en klarare belysning äfven af den förra. I allmänhet torde det kunna sägas, att den ryska häfdaforskningen i fråga om offentliggörandet af urkundsmaterial arbetar i betydligt större skala, än vi åtminstone hittills varit i tillfälle att göra. Detta förhållande, som onekligen kommer äfven oss till godo, finner sin förklaring i flere omständig-

heter. Rysslands historia är efter Peter den stores tid närmare än vår förenad med den allmänna verldshistoriska utvecklingen, och intresset äfven för de skeden, som ligga något bortom den stora vändpunkten i det nordiska statssystemets öden, måste således vara allmännare än det som kan påräknas till och med för ganska vigtiga tilldragelser, betraktade företrädesvis från svensk synpunkt. De materiella tillgångar, som stå till den ryska historiska vetenskapens förfogande, äro likaledes värdiga en stormakt, hvadan publikationer, som till följd af sin beskaffenhet icke kunna vänta något större antal afnämare, icke förty, hvad omfång och utstyrsel beträffar, kunna åstadkommas utan allt för ängsligt afseende på kostnaderna. Slutligen må man äfven taga i betraktande, att de inhemska källorna för Rysslands historia, ehuru vida rikare än man i vesterlandet intill senaste tider plägat antaga, likväl ingalunda flöda i så ymnigt mått som för Sveriges från början af nyare tiden. Före den egentliga reformperioden har Ryssland så godt som ingen samtida historieskrifning, enär krönikorna, hvilka på fullkomligt medeltidsmanér fortsättas långt in i det sjuttonde århundradet, äro ganska magra och knapphändiga, en följd af de klosterlige författarnes afstängdhet från det verldsliga lifvet. De ryska arkiven innehålla visserligen ännu icke till fullo begagnade skatter, men de upplysningar, som derur kunna hemtas, lida dock alltid af en viss inskränkthet och ofullständighet, emedan flere områden af den politiska utvecklingen, hvilka t. ex. hos oss redan tidigt lemnat spår efter sig i de historiska minnesmärkena, hos ryssarne under det moskovitiska tidehvarfvet äro föga eller alls icke representerade. Hvarken den juridiska eller den finansiella förvaltningen hade hunnit vinna fullt stadgade former, och en rysk historiker, som egnar sin uppmärksamhet åt landets inre historia, måste derför sammanleta en mängd spridda och icke sällan torftiga notiser rörande dylika ämnen, under det att vi nästan öfverväldigas af det i kolossala proportioner hopade materialet. Beträffande förhållandet till utländska makter ställer sig saken gynnsammare, emedan den ryska politiken i sitt *posolskij prikaz* (utrikes kansli) redan i slutet af det femtonde århundradet hade funnit ett centralorgan, der de diplomatiska trådarne sammanlöpte, och den vidlyftiga korrespondensen förvarades. Likväl voro Rysslands förbindelser på långt när icke så omfattande och lifliga som våra; det drog länge om, innan man höjde sig öfver den ståndpunkt, som betecknas af de uteslutande tillfälliga beskickningarna och gränskommissionerna. Derför måste den ryska häfdaforskningen såsom värdefulla källor tillvaratag och betona mycket, som för oss med vårt öfverflöd på urkunder förefaller mera underordnadt. Emellertid förtjenar den verksamhet, som i Ryssland pågår inom urkundspublikationens område, att beaktas äfven från svensk sida, icke minst derför att vi sjelfve skulle kunna deri göra en ganska betydande insats genom att dela med oss af det material, som vi ega för grannlandets historia. På detta sätt skulle ett för vetenskapen å ömse sidor fruktbringande utbyte kunna in-

ledas, men för detta ändamål är det af nöden, att vi i vår mån söka följa med hvad som i Ryssland och annorstädes åtgöres i ofvan antydda syfte. Från denna synpunkt vill anm. här påpeka några nyligen utgifna arbeten, ehuru det icke här är möjligt att ingå i en närmare granskning af deras innehåll.

Prof. Herrmann i Marburg är, såsom bekant, författare till en rätt förtjenstfull Rysslands historia, som i synnerhet för det adertonde århundradet meddelar åtskilliga förut okända bidrag ur tyska arkiv. På de senare åren har han under titeln »Zeitgenössische Beiträge zur Geschichte Russlands» utgifvit flere ministerrelationer från Peter den stores tid. Det nu utkomna arbetet innehåller hufvudsakligen 168 bref af den hannoverske residenten i Petersburg F. C. Weber, skrifna under åren 1714—1720; utgifvaren har till dem bifogat 46 bref till Weber af det hannoverska geheime legationsrådet v. Robethon, äfvensom en skildring af det ryska hofvet år 1715 efter en berättelse af den saxiske envoyen v. Loss till generalfältmarskalken grefve v. Flemming. I det inledande företalet har prof. Herrmann inrymt en kortare öfversigt af tsar Peters underhandlingar om en separatfred med Sverige 1716—1718 samt af konflikten emellan tsarevitj Alexej och hans fader. Intetdera ämnet behandlas fullt uttömmande, emedan förf. tydligen icke haft kännedom hvarken om den svenska tryckta literaturen eller om annat handskriftligt material, än hvad han kunnat finna i sitt fäderneslands samlingar. Efter Soloviev anföres åtskilligt ur Ostermanns depescher från kongressen på Åland, men hos den ryske historikern finnes ytterligare ett och annat af vigt angående dessa beryktade underhandlingar, hvilka derigenom framträda i en något olika dager, emot hvad man på grund af andra källor antagit. Görtz synes, att döma häraf, inför de ryska sändebuden hafva spelat en ganska tvetydig roll, i det han åtagit sig att hos Karl XII förorda förslag, som tsaren knappast menat på fullt allvar, ehuru man icke utan vidare bevis torde ega rätt att fästa tillit till Ostermanns antydan, att löften om personliga fördelar varit bestämmande för den oberäknelige holsteinarens handlingssätt. Emellertid påkalla dessa invecklade intriger en förnyad vetenskaplig pröfning, som likväl knappast låter sig verkställas, innan den ryska diplomatiska korrespondensen i sin helhet blir undersökt. Tsar Peters fredsunderhandlingar med Sverige stå i ett visst samband med de förvecklingar, som åstadkommos genom tsarevitj Alexejs flykt; den olycklige tronföljarens öde har derför ett direkt intresse äfven för vår historia. Hos Herrmann finnes egentligen ingenting nytt om denna sak. Webers relationer beröra endast processerna i Moskva och Petersburg och hvila egentligen på mer eller mindre tillförlitliga rykten, som voro gängse hos den stora allmänheten utanför de i förhållandena genom personligt deltagande invigda kretsarne. Såsom uttryck af stämningen hos samtiden ega således dessa berättelser otvifvelaktigt värde, men på grund af dem kan man svårligen vinna en fullt tillförlitlig kunskap om händelsernas verkliga förlopp. I detta hän-

seende är prof. Brückners bok af vida större betydelse; förf. har nämligen begagnat den rikhaltiga ryska literaturen om tsarevitj Alexej och har sålunda för vesterländske läsare kunnat gifva en tämligen fullständig sammanfattning af de senaste forskningarna. Egendomligt nog synes likväl prof. Brückner (sid. 234, not 3) betvifla, att Alexej stått i någon förbindelse med Sverige, ehuru detta för mer än tjugu år sedan blifvit till fullo ådagalagdt genom urkunder, som finnas i svenska riksarkivet (F. F. Carlson, Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718, sid. 114). Medan Alexej uppehöll sig i Neapel, sände han en fransman, vid namn Durés till Görtz, som då befann sig i den holländska staden Zütphen. Sedan Görtz i November 1717 anländt till Lund, underrättade han derom Karl XII, som den 26 i samma månad utfärdade åtskilliga bref rörande den ryske tronföljarens tillämnade öfverresa till Sverige. Att dessa bref verkligen blifvit expedierade, framgår af anteckningar å de ännu bibehållna koncepten. Uppdraget att ledsaga Alexej anförtroddes åt den bekanta polske partigängaren general Poniatowski, men frågan förföll, sedan man i Sverige erhållit underrättelse derom, att den olycklige prinsen låtit förmå sig att återvända till Ryssland. Under förhandlingarna på Åland meddelade Görtz Ostermann, att saken varit å bane, men tillade i strid med sanningen, att Karl XII ej velat inlåta sig derpå [1]). Huru vida Görtz efter Alexejs död (den 26 Juni) yppat något mera derom, må lemnas derhän. Säkert är, att tsar Peter i ett bref af den 1 Augusti, skrifvet till Katarina från Reval, dit han begifvit sig för att på närmare håll följa kongressen på Åland, kort efter ett besök af Ostermann berättar, att han »om den aflidne» fått veta »något så förunderligt att det är märkvärdigare än allt, som kommit i dagen». Både Soloviev och Brückner anse, att dessa ord hänsyfta på Alexej och vissa misstankar om hans stämplingar med Sverige.

De båda här omnämnda banden af det kejserliga ryska historiska samfundets *Sbornik* (Samlingar) beröra äfven nära Sveriges historia. Det första innehåller i original och rysk öfversättning den *verbaal* eller rapport, som efter hemkomsten till de nederländska generalstaterna afgaf af legaterne Reynout van Brederode, Diderich Bass och Albert Joachimi, hvilka uppträdde som medlare vid fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland 1615 och 1616. Editionen är verkstäld efter afskrifter ur arkivet i Haag, hvilka af drottningen af Nederländerna år 1845 blifvit skänkta till kejsar Nikolaj och nu förvaras i vetenskapsakademien i St. Petersburg Såsom bilagor meddelas de ryske och svenske legaternes försäkringar om

---

[1]) Det bref fr. Görtz till Karl XII, hvilket af Fryxell (XXIX, sid. 86, not 3) och efter honom af Soloviev och Brückner, åberopas såsom skrifvet den 5 Januari 1718, är i sjelfva verket dateradt den 5 Juni s. å. (se konceptet i Riksarkivet: »Några vigtiga handlingar, funna hos baron Görtz, då han arresterades»). Görtz säger i detta bref, att han ej nämnt för ryssarne, att Alexej sjelf framstält någon begäran om skydd.

några månaders vapenstillestånd, båda på ryska, daterade i Februari 1616.

Fältmarskalken Sjeremetevs brefväxling innehåller ganska många notiser rörande händelserna under det stora nordiska kriget. Begagnandet af dessa bref underlättas genom ett rikhaltigt register, som utgifvarne uppgjort. Utrymmet tillåter icke en närmare redogörelse för hithörande uppgifter. Exempelvis må dock nämnas, att sidd. 212—280 är aftryckt originaltexten (på tyska) till Rigas kapitulation, med bifogade marginalanteckningar af de båda befälhafvarne, Stromberg och Sjeremetev.

Man bör hoppas, att det icke skall dröja allt för länge, innan de ryske forskarne erhålla kännedom om de *svenska* ministerrelationer, legationsprotokoll o. s. v., hvilka för den ryska historien säkerligen innehålla vida intressantare och utförligare underrättelser än så godt som allt, som kan uppletas i de små tyska furstehofvens arkiv.

H—e.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen under red. af O. Montelius, **1881 h. 1** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Sibyllinerne och Völuspå. I. — J. Lange, De nye skulpturfund i Pergamon (med fig.). — Litteraturöfversigt: Ny svensk skönlitteratur af C. R. N. — Dyreornamentiken i Norden af S. Müller anm. af C. Engelhardt. — Det Norske Rigsraad af Y. Nielsen anm. af H. Blomberg. — **H. 2** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Sibyllinerne och Völuspå. II. — S. Bugge, Nogle bemærkninger om Sibyllinerne og Völuspá. — Litteraturöfversigt: Nordens forhistoriske arkeologi i 1879—80 af S. Müller. — Nationalekonomisk literatur 1880 af ***. — Udsigt over de nordgerm. retskilders historie af K. Maurer anm. af H. Blomberg.

Samlaren. Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. 1880, **h. 2.** — K. Warburg, Anders Wollimhaus. — H. Schück, Bellmaniana. — L. Bygdén, Ur Lidénska brefsamlingen å Ups. Univ. bibl. — G. Stjernström, Tvänne lustspel i svensk öfversättn. fr. frihetstiden. — Smärre meddelanden; frågor. — G. Stjernström, Literaturhist. Bibliografi 1880. — Bihang: Ur en antecknares samlingar (forts.). — Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstjerna utg. af G. Stjernström. — Medlemsförteckning.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, utg. af K. Vitterhets-, Hist- och Antiqvitets-Akademien genom Hans Hildebrand, **VI, 4 h.** inneh. bl. a.: N. 4. K. F. Södervall, Smärre bidrag till textkritiken af svenska Medeltidsskrifter. — N. 6. H. Hildebrand, Statens Hist. Museum och K. Myntkabinettet.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift, IV, h. 3 inneh. bl. a.: Sv. Fornminnesföreningens 6:te allm. möte i Kalmar d. 23—25 Aug. 1880. — C. Eichhorn, Kalmar slotts konsthistoria under renässancen. — H. Hildebrand, En tidsbild från början af 1500-talet (8 bref fr. fru Metta Ivarsdotter till Svante Nilsson).

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, **1881, 2** inneh. bl. a.: C. A. H., Det kristna samhället och romerska staten (med anl. af Kirken og Romerstaten indt. Constantin d. St. af A. Chr. Bang). — Literatur: Englands Historia fr. Jacob II:s tronbestign. af Macaulay; Englands Historia i 18 årh. af Lecky, öfvers. af O. W. Ålund, anm. af E. B. — Handbok i den allm. kyrkohistorien af Herzog, öfvers. af A. Neander, anm. af R. S.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. O. Estlander, **Jan. 1881,** inneh. bl. a.: E. M. Caro, En salongernas drottning i 18 årh. — I Bokhandeln: Anders Chydenius, Politiska Skrifter, å nyo utg. af E. G. Palmén, anm. af R. Castrén. — Om Svenskarnes inflyttningar till Finland af A. O. Freudenthal, anm. af —st—. — Underrättelser fr. våra vetenskapl. och litterära samfund. — **Febr. 1881,** inneh. bl. a.: Fredrik Cygnæus. — E. Schybergson, Finlands

ekon. tillstånd 1856—65. — I Bokhandeln: Protestanterne i Frankrike und. 18 seklet af G. Frosterus, anm. af G. Schybergson. — Anteckn. om Åbo domkyrka af O. Lindman, anm. af dnsme. — Rysslands Historia af A. Rambaud, anm. af dnsme. — Samlaren, Tidskrift, anm. af **. — **Mars 1881**, inneh. bl. a.: En trolldomsprocess vid finska univers. 1661 af R. Tigerstedt (upplys. för P. Brahes karakter).

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1881, 1.** — K. W. Nitsch, Das deutsche Reich und Heinrich IV. — W. Guerrier, Der russische Historiker S. Solewief (utförlig skildring af denne nyligen aflidne ryske historiker). — Literaturbericht. — **1881, 2.** — K. W. Nitzsch, Das deutsche Reich und Heinrich IV, 2. — F. Paulsen, Die Gründung der deutschen Universitäten im Mittelalter. — Literaturbericht: bl. a.: Höhlbaum, Hansisches Urkundenbuch, samt en hufvudsakligen bibliografisk förteckning öfver svensk historisk litteratur från åren 1877–79 af J. R. Danielson i Helsingfors. — **1881, 3.** — F. Paulsen, Organisation und Lebensordnungen der deutschen Universitäten im Mittelalter. — H. Weingarten, Die Umwandlung der ursprüngl. christl. Gemeindeorganisation zur katholischen Kirche. — A. Brückner, Zur Geschichte Peter's des Grossen (Polemik mot K. Schirren med anl. af en rec. i Gött. Gelehrt. Aug. 1880, st. 30 öfver B:s »Peter der Grosse»). — Literaturbericht: bl. a. om Brückner, Peter d. Grosse. — Kugler, Gesch. der Kreuzzüge. — Erslev-Mollerup, Kong Frederik I:s danske Registranter. — Bricka-Fredericia, K. Christian IV:s egenhændige Breve. — Wittich, Struensee. — Rydberg, Sverges Traktater, II, 1.

Revue Historique, XV, 1881, **Janv.—Fevr.** — La France et l'Allemagne sous Louis XVI (ang. Vergennes senare verksamhet) af A. Tratchevsky. — Grégoire et l'Église de France 1792—1802 af A. Gazier. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. — Alsace. — Angleterre. — Comptes-rendus critiques. — Correspondence. — Publications périodiques et Societés savantes. — Chronique et Bibliographie. — XV, 1881, **Mars—Avril** — Vergennes et sa politique af A. Sorel (ang. V:s allm. karakter). — Grégoire et l'Église de France af A. Gazier 1792—1802. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. Italie. — Romaine. — Comptes-rendus critiques (bl. a.: v. Ranke, Weltgeschichte). — Publications périodiques etc. — Chronique et Bibliographie.

Literarische Berichte aus Ungarn herausgeg. von P. Hunfalvy. **IV, 3, 1880** inneh. bl. a.: Eine ungarische Gesandtschaft in Schweden 1705 von Bela Majlath (en beskickning till Karl XII i Polen från den evangeliska kyrkan i Ungarn).

Öfversigter och Granskningar.

Nyare Svensk Disputationslitteratur.

Enhvar känner hvilken roll disputationslitteraturen en gång spelade i Sverige och hvilka skatter af vetande, som under tider mera ogynsamma än våra äfven för den lärda författarverksamheten, blifvit nedlagda i de sedvanliga oanseenliga qvarthäftena. Det var ej sällan en mognad frukt af årslånga mödor i vetenskapens tjenst, som i dessa sågo dagen. Om dessa afhandlingar nu för tiden under ändrade förhållanden ha fått en något annan karakter, vitna de likväl, åtminstone såsom prof för den filosofiska gradens vinnande, bättre än fordom om studiernas riktning hos lärjungarne vid universiteten. Men nu liksom fordom är det en litteratur, som sällan röner uppmärksamhet utanför den trånga kretsen af medstuderande, medtäflare eller domare, och dagen efter i de flesta fall är förgäten och undanlagd. Att då och då taga en öfversigt öfver densamma bör derföre icke sakna allt intresse.

Den vitnar om studiernas riktning vid universiteten. Hvad den historiska vetenskapen särskildt angår, är det dock litet svårt att draga några allmänna slutsatser. Mycket beror naturligtvis på den enskildes fallenhet och håg; dessutom pläga ej arbetena här, såsom bekant, företagas under samma planmässiga ledning, som t. ex. fallet torde vara i Tyskland. Och hvad vårt största universitet beträffar, ha till följd af tillfälliga orsaker förhållandena under en del af det sistförflutna årtiondet gestaltat sig något ogynsamt, då den historiska vetenskapens främste målsmän derstädes gång efter annan kallats från undervisningen och handledningen till mera vidtomfattande offentlig verksamhet eller ock af annan anledning hindrats derifrån.

Tager man emellertid en öfverblick af det sista årtiondets produktion på detta område, undgår det ej uppmärksamheten att i början af 1870-talet de rätts- och författningshistoriska studierna, ovisst af hvilken anledning, tyckas haft öfverhand i Upsala. Docenten Alins »Bidrag till Svenska rådets historia under medeltiden», Docenten Hiärnes afhandling om den fornsvenska nämnden, Docenten Tengbergs om Sveriges äldsta territoriela indelning och förvaltning äro blott några bland de vigtigaste exemplen derpå. Åtminstone tolf disputationer af aderton i historia under åren 1870 t. o. m. 1875 rörde sig kring ämnen af nämda slag. Att sådana äro af

största intresse låter icke heller förneka sig; merendels kräfva de dock måhända för att rätt lyckas djupare forskning än den oftast knappt afmätta tiden för en disputation medgifver. Också kan den här antydda studiernas riktning knappast sägas ha gifvit något följdrikare uppslag till framtida verksamhet. Flere än en eller två ha, oss veterligen, icke fortsatt de då påbörjade arbetena. En af de mest framstående bortrycktes af en tidig död. För de fleste har för öfrigt, såsom vanligt, omständigheterna förhindrat ett fortsatt historiskt författarskap.

Sedan dess synes förhållandet också ha undergått en väsentlig förändring, och den rena historien tills vidare hufvudsakligen gjorts till föremål för de akademiska afhandlingarna. Med förkärlek sökas likväl ämnena, såsom det tyckes, från tvänne perioder, dels de första Vasakonungarnes tid, dels Karl den tolftes. [1]) Vi veta ej, om det möjligen var den tidigt bortgångne Ahlqvists vackra forskningar på det förstnämda området, som manade till efterföljd; omöjligt synes det ej. Karl den tolftes historia åter har jämförelsevis varit litet bearbetad och har derföre naturligtvis blifvit uppsökt af många. Hela den mellanliggande tiden har deremot blifvit nästan alldeles försummad, om vi undantaga Höjers som specimen använda afhandling om Sveriges utrikespolitik 1676—1680, liksom tiden efter Karl den tolfte.

Något olika är naturligtvis förhållandet i Lund. Antalet historiska afhandlingar måste tydligen vara mycket mindre, och ämnena ha sökts från andra perioder, i öfverensstämmelse med hufvudriktningen af de akademiska lärarnes författarverksamhet och studier, dels just från midten af sextonhundratalet, dels äfven från Sveriges nyare historia efter Gustaf III, [2]) och för öfrigt särskildt ur Skånes egen provinsialhistoria, som ju också torde förete rikare material än de uppsvenska landskapens.

Af naturliga skäl blir främmande länders historia sällan föremål för behandling, helst som arkivstudier åtminstone i Upsala anses vara en önskvärd förutsättning för det historiska författarprofvet. Också bära sådana afhandlingar, att döma åtminstone af det yttre, ej sällan karakteren af fullständiga kompilationer eller vidlyftigare krior, ehuru sådana ämnen i och för sig och för ändamålet väl icke borde anses förkastliga. Åtminstone i Lund lära sådana afhandlingar ha tillskyndat sina författare kallelsen till universitetet såsom docenter. [3])

Bland ämnena sakna vi, eget nog alla textkritiska undersökningar eller undersökningar af källorna och litteraturen för vissa historiska tilldragelser eller epoker, liksom af historieskrifningen

[1]) Så Boethius, Om den svenska högadeln under K. Sigismunds regering. — Westling, Det nordiska sjuårskrigets historia. — Lind, Karl XII i Turkiet (1875). — Carlson, Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706 (1877).

[2]) Sprinchorn, Kolonien Nya Sveriges Historia. — Hammarström, Om freden vid Brömsebro 1645. — Smidt, Om Sveriges underhandlingar med Frankrike 1792—96.

[3]) Så var, om vi ej misstaga oss, fallet med Bæhrendtz afhandling om Polens första delning, liksom med en här längre fram omnämnd skrift.

under äldre tider. Att det rika materialet för historien om Sveriges förbindelser med Ryssland och Polen blifvit så jämförelsevis litet bearbetadt torde väl till en del ha sin grund i fruktan för eller obekantskap med de slaviska språken. Och våra stora samlingar af »Livonica» ha också, om vi undantaga de äldsta förbindelserne med Sverige, blifvit föga begagnade.

* * *

Från den sista tiden ha vi ej att redogöra för särdeles många arbeten af detta slag. Väl ej till akademiska afhandlingar, men åtminstone till klassen af specimina hör, om vi ej alltför mycket misstaga oss, Hr. *L. Nilssons* lilla skrift om klosterväsendet i Sverige. [1]) Ämnet är så mycket intressantare, som vi i Sverige sakna sådana arbeten som Langes om de norska, Daugaards om de danska klostrens historia, och de vi ega af olika anledningar äro mindre tillfredsställande. Hr Nilsson har för sitt arbete flitigt begagnat Svenskt Diplomatarium, upplagorna af svenska och danska medeltids-scriptores samt ett aktningsbjudande antal tryckta källor för öfrigt. Skada dock att detta försök måste betraktas som i väsentlig mån förfeladt. Tidsgränsen, 1348, är, så vidt vi begripa, fullkomligt godtyckligt vald, allra helst som, när Hr N:s arbete skrefs, den äldre serien af Diplomatarium förts fram ända till 1351 och han således kunnat begagna denna källa för ännu ett par år i sammanhang. Det är för öfrigt ej gerna möjligt att göra en klosterhistoria ens för den angifna tiden, äfven om man såsom hr N. stannar vid grundläggningshistorien och den inre organisationen, utan att ha gjort bekantskap med hela det handskriftsmaterial från medeltiden rörande kyrkan och klostren, som ännu ligger otryckt i arkiven. Det låter kanske som ett hårdt tal; men med sådana källor vi hafva dem för medeltidens kyrkohistoria händer det altför ofta att en urkund från en långt senare tid ger den upplysning man behöfver och förgäfves sökt i äldre och samtida handlingar. Sålunda hade förf. icke behöft gå ens till de otryckta handlingarna utan blott till det *tryckta* första häftet af Diplomatariets sjette band för att få åtskilliga beriktiganden af sina uppgifter t. ex. om Gudhems kloster s. 55, franciskanernas custoder s. 56 o. s. v. Han hade för öfrigt haft att tillgå Kullbergs tryckta förteckning på Riksarkivets permebref 1351—1400 och den yngre serien af Diplomatarium för åren 1401—09.

Det är oss vidare en gåta, huru förf. kommit att skrida till sitt verk utan att ha rådfrågat ett för medeltidens topografi så klassiskt arbete som Styffes »Skandinavien under Unionstiden». Det skulle t. ex. ha upplyst honom om rätta namnet på Cistercienserklostret vid Visby; det skulle gjort hans gissningar om läget för »conventus Insulensis» öfverflödiga och dessutom med nya bevis bekräftat vårt ofvan gjorda påstående. Ej utan skäl tro vi också att förf:s studier

[1]) Klosterväsendet i Sverige. Ett bidrag till den svenska kyrkans historia. Första delen. Tiden till 1348. Första häftet. 97 ss. 8. Linköping 1880.

i medeltidens kyrkliga »antiqviteter» ha varit något ytliga och snabba. Man läse t. ex. uppgifterna om klostrens bokförråd s. 82.

Vi skulle för öfrigt icke särskildt ha så pass länge uppehållit oss vid denna skrift, om icke förf. uttryckligen utlofvat slutet på »första delen» och förklarat de flesta förarbetena för densamma redan vara gjorda. Vi ville nämligen, i hvad på oss beror, förebygga att mycket arbete nedlägges ändamålslöst på ett ämne, som icke gerna kan med fördel behandlas, utan mer omfattande arkivstudier, än förf. hittills synes ha varit i tillfälle att egna åt detsamma. Ingenting är ledsammare än att finna ett vigtigt ämne så behandlas, att man, äfven om behandlingen ej saknar förtjenster, måste önska att se densamma omgjord.

Herr *Fyhrvall* har valt sitt ämne, »Tjärhandelskompanierna»[1]) från ett hittills föga bearbetadt område, den svenska nationalekonomiens historia. Han har ej haft, skulle vi tro, mer än två eller tre föregångare inom disputations- och specimenlitteraturen under de sista 30 åren, [2]) så förtjent af uppmärksamhet och äfven gifvande hvad materialet angår denna sida af vår inre historia torde vara. Afhandlingen lemnar ett ganska intressant bidrag till de ekonomiska principernas karakteristik och resultaten af deras verksamhet under 1600-talets senare hälft, sådana för öfrigt senast Hr. Carlson i femte delen af Pfalziska husets historia har öfversigtligt tecknat dem. — Hr *Bloms* afhandling[3]) redogör, förnämligast efter riksdagsprotokollen, för det svenska statsrådets ställning under åren 1809—1840 och de förhandlingar, som slutligen ledde till den nuvarande departementalstyrelsens införande. Genom jämförelser med den högre förvaltningens former under föregående tider har förf. åt sitt ämne gifvit större historiskt intresse; måhända hade emellertid denna sida af saken kunnat ytterligare framhållas. — Hr *Kjellberg* (från Lund) har gjort början till en teckning af Rådets verksamhet såsom ett slags tillförordnad regering under de nio första åren af Karl XII:s frånvaro.[4]) Han inskränker sig här till åren 1700—1701 och har nästan uteslutande följt tryckta källor. En fullständig utveckling eller systematisk anordning af ämnet har derigenom blifvit försvårad, och afhandlingen har också åtminstone delvis fått karaktären af orienterande studier på den inre förvaltningens område i allmänhet under början af Karl XII:s regering. — Såsom specimen har äfven användts Hr *E. Carlsons* väl skrifna afhandling »Sverige och Preussen 1701—1709», samt möjligen en eller annan till af de i Historiskt Bibliotek åren 1879—80 intagna uppsatserna. De äro der allmänt tillgängliga.

Ovanlig både till sitt ämne och sin form är slutligen det sista af de arbeten vi denna gång ha att uppmärksamma. Ämnet är icke

---

[1]) Bidrag till Svenska Handelslagstiftningens Historia. I. Tjärkompanierna. 61 ss. 8. (Tr. i Hist. Bibl. f. 1880).

[2]) Hrr Arnberg, Hellstenius och Lagervall.

[3]) Det svenska statsrådets organisation 1809—1840. 84+8 ss. 8. Ups. 1881.

[4]) Försök till en teckning af Rådets ställning och verksamhet 1700—1709. I. 1700—1701. 97 ss. Lund 1881.

blott hämtadt från främmande lands historia, utan från så aflägsna tider som det äldsta frankiska rikets. Det är nämligen Hr *P. E. Fahlbecks* »Kritiska studier öfver det frankiska rikets äldsta samfundsskick» [1]) Vi skola ej yttra oss öfver lämpligheten af ämnet. Lika säkert det är, att det i sig sjelft är synnerligt tilldragande och rikt på intresse — sedan gamla tider har oerhördt mycket skarpsinne nedlagts på detsamma — lika visst är det att publiken, äfven den lärda, här i Sverige är tämligen fåtalig för ett dylikt arbete. Det är ett inlägg i en vetenskaplig fråga, som tills dato ej i skrift blifvit hos oss behandlad, och förf. har att byta meningar med sådana storheter som Waitz, Roth, Sohm, de Coulanges, för att taga några bland de lefvande. Boken är emellertid skrifven med mycken sjelfständighet och affattad på ett energiskt och uttrycksfullt språk, som tyckes röja att förf., hvad formen särskildt beträffar, gått i skola hos Sohm. Vi vilja ej påstå att förf. allestädes har öfvertygat oss om riktigheten af sin mening, men man följer honom med intresse och nöje på den tummelplats för de mest stridiga meningar, på hvilken han rör sig med mycken säkerhet. Hans redogörelse för det salfrankiska rikets uppkomst är nog förtjent af uppmärksamhet, liksom äfven skildringen af de frankiske konungarnas rättsliga ställning i det af dem eröfrade Gallien; och framställningen af rättsmedvetandets genombrott i det våldets verk som det äldsta franko-galliska samhällsskicket onekligen var, är utförd på ett tilltalande sätt. Det är för öfrigt med tillfredsställelse vi finna honom göra rättvisa åt Loebell, efter vår mening en bland de förträffligaste kännarne och skildrarne af det samhällsskick, som Gregorius af Tours så målande har beskrifvit.

Till en annan klass af hvad man kunde kalla historisk tillfällighetslitteratur, den i läroverksprogrammen inneslutna, skola vi måhända en annan gång återkomma. Här har ej utrymmet medgifvit det.

E. Hildebrand.

Rigskansler Grev Griffenfeld. Et Bidrag til Nordens Historie i det 17:de Hundredaar af *Otto Vaupell.* Förste Del. IX + 206 + 184 ss. 8. Kjöbenhavn. C. A. Reitzels Forlag 1880.

Ett intressant ämne för en historisk monografi teckningen af den Köpenhamnske vintapparens ryktbare son, som efter en sällsynt lysande bana drabbades af det bittra olycksödet att under mer än tjugo af sina bästa år se sig sjelf förgäten, eller ihågkommen blott

[1]) 227 ss. 8. Lund 1880.

för att underkastas nya vedervärdigheter, och att få gränserna för sin rikt utrustade andes verksamhet inskränkta från ett helt rike till ett fängelses trånga murar! Läkare, matematiker, teolog, jurist var han slutligen under några få års tid en af sin verldsdels främste statsmän, som åt sitt försvagade fädernesland skänkte en öfvergående betydelse i Europa. Hans statsmanskap eger för den nordiska historien ett specielt intresse. Han var en bland de få, som uppriktigt önskade föra en skandinavisk politik och deri såg de nordiska rikenas välförstådda intresse, ehuru han misslyckades i följd af samtidens kortsynta beräkningar och verkningarna af århundradens agg. Man har af honom intet yttrande om sitt fäderneslands olyckor under åren 1657—60, säger förf., och tillägger att han nog fann »at det vilde være en önskelig ting, om de trende Riger bleve forenede, selv om sammenslutningen foretoges paa en voldsom maade.» Det är sällsamt nog att så få på den tiden delade en tanke, som hade sådana förfäktare, som Karl X Gustaf, Griffenfeld och Gyllenstierna, och då förverkligad hade kunnat åt norra Europas historia gifva en annan gång.

Uppgiften måste sålunda anses vara mycket lockande för en historiker, helst den danska litteraturen icke lärer ega någon tillfredsställande skildring af Griffenfeld. Hr Vaupell har att döma efter källförteckningen och bilagorna åt sitt ämne egnat omfattande studier och begagnat både handskriftssamlingarna i Köpenhamn och Stockholm. Hvad de senare angår, har han isynnerhet gjort bruk af Nils Brahes korrespondens under sin beskickning till Danmark vintern och våren 1675 dels för att underhandla om det så länge sväfvande nordiska förbundet dels för att framföra Karl XI:s frieri till den danska prinsessan Ulrika Eleonora. Sjelfva korrespondensen är t. o. m. till största delen bland bilagorna aftryckt (s. 48—177), upptagande nära två tredjedelar af dessa, och förefaller, så långt vi haft tillfälle att jämföra originalen, i allmänhet vara noggrant återgifven. Äfven de öfriga bilagorna angå med undantag af de första 13 sidorna underhandlingarna med Sverige 1671—1674.

Det hittills utkomna första bandet går till midten af år 1675, d. v. s. till ögonblicket före det nordiska krigets utbrott och Griffenfelds eget fall. Det behandlar sålunda Griffenfelds ungdom, hans inträde i statens tjenst och hans uppstigande till makten äfvensom hans verksamhet på den inre och yttre politikens område. Isynnerhet är den senare framhållen, och i öfverensstämmelse med riktningen i Griffenfelds hela utrikes politik intaga förhandlingarna med Sverige en vigtig del, man kunde nästan säga hufvuddelen af framställningen. Det är af desto större intresse för oss, som vi sakna en detaljerad skildring af dessa förhandlingar, i hvilka, det måste erkännas, den svenska regeringen på allt sätt sökte eludera den danska och den erbjudna vänskapen möttes med retsamma och småaktiga genfordringar, särskildt i afseende på de då sväfvande ytterst ömtåliga frågorna om Holstein och Oldenburg. Hur hvarje tillfälle greps att påtruga den danska regeringen Sveriges inblandning i dessa tvister,

framgår bl. a. af den halft löjliga underhandlingen, som den svenske residenten Lilliecrona inledde med utsedda danska kommissarier om Ranivari kopparverk i Lappland, om hvars läge ingendera parten egentligen hade någon klar föreställning (se s. 161 f.). För öfrigt skildras utförligt dessa förhandlingars växlande gång, Petkums underhandling i Stockholm 1671, Oxenstiernas i Köpenhamn 1672, Juels i Stockholm 1673 och 1674 och slutligen Brahes 1675 i Köpenhamn. Resultatet af dessa årslånga arbeten vardt som bekant i det närmaste ingenting; endast Karl XI:s trolofning med Ulrika Eleonora blef en frukt af dem, utan att dock kunna afböja kriget.

Trots allt hvad hr Vaupells bok sålunda eger af intresse för Sverige, måste vi uppriktigt tillstå att den som historisk komposition svikit våra förväntningar. Det är vida mindre Griffenfeld, synes det oss, som boken egentligen handlar om, än förhandlingarna med Sverige 1670—75, och låt vara att den förre i dem var en hufvudaktör, kan det ej nekas att de senare äro skildrade med en bredd, som om de varit det verkliga föremålet för arbetet. En fjerdedel af texten egnas åt framställningen af Nils Brahes underhandlingar, som upptogo tillsammans sex månader och ledde till intet resultat. Hans bref äro delvis ord för ord återgifna och enhvar måste medgifva att detaljer sådana som de hvilka meddelas ss. 171 och 173 synas något öfverflödiga i detta arbete. Äfven annars visar den ärade förf. en viss benägenhet att kasta sig in på öfverraskande och efter vårt förmenande omotiverade sidoutflygter, t. ex. om den danska hofhållningen s. 27 följ. med dess utförliga uppgifter om de kungliga rätterna och om anskaffandet af sängkläder åt hofvets gäster; om härens indelning s. 53 m. m. d. De kunna vara intressanta i sig sjelfva, men man väntar ej att finna dem just här. Lika litet kunna vi neka till att förf:s egna betraktelser understundom synas oss stå på gränsen af det triviala både i fråga om Griffenfeld sjelf, om andra samtida personligheter, t. ex. Ludvig XIV, och de politiska situationerna. Hvad som deremot ännu så länge icke framstår tillräckligt klart är Griffenfelds egen ställning till partierna i Danmark, hans personliga uppförande och verkliga karakter. Det förefaller oss i det hela taget, som om ett ganska rikt material förelegat förf., men att han icke gifvit sig tillräcklig tid att genomarbeta detsamma. Vi ha emellertid ännu icke sett det hela. Måhända kan slutet gifva anledning till ett ändradt omdöme.

Hd.

Correspondance diplomatique du baron de *Staël-Holstein*, ambassadeur de Suède en France, et de son successeur comme chargé d'affaires le baron Brinkman. Documents inédits sur la Révolution (1783—1799), recueillis aux archives royales de Suède et publiés avec une introduction par *L. Léouzon Le Duc.* Paris 1881.

Utgifvaren af dessa handlingar, Louis-Antoine Léouzon Le Duc (f. 1815), är ej obekant för den literära allmänheten i de nordiska landen. Under loppet af tre årtionden har han offentliggjort ett betydligt antal arbeten öfver svensk och finsk literatur och historia, öfver nordiska antiqviteter, öfver Sveriges fångvård, äfvensom öfversättningar från svenska och danska, jämte några politiska situationsskrifter vidkommande skandinavisk-europeiska förhållanden och intressen. Vår förbindelse till honom för denna ihärdiga, vackra verksamhet kan ej annat än ökas genom det i år utgifna urvalet ur svenske ambassadörens i Paris, friherre E. M. Staël von Holsteins diplomatiska brefvexling. Åt en misskänd, en orättvist häcklad svensk man har han, den franske forskaren, härigenom beredt en sen upprättelse.

Det har blifvit traditionelt att omtala friherre Staël såsom »dum». Den qvinna, åt hvilkens missvård han öfverlemnade sitt namn och en eftersträfvad rang, är ej utan andel i utspridandet af denna tendenslögn, som ju inför hennes samtids skonsamma opinions-tribunal kunde tjena till förmildrande omständighet vid domen öfver den *snillrika* hustruns uppförande mot en man, den der var *dum* och derför — sitt öde värd. Men vi förkasta hennes utsaga, såsom den lifligt intresserade partens, hvilken vitnar i egen sak.

Öfver Staëls politiska bana lyser i hennes början idel solljus. Uppburen af det franska hofvets gunst, får han efterträda grefve Creutz, först såsom chargé d'affaires, sedan såsom ambassadör, och 1786 gifter han sig med den rike Neckers dotter. Men bistra öden väntade honom. Gustaf III:s förtroende förlorade han alldeles, så snart revolutionen utbrutit, hvilken Staël betraktade med sympati och bedömde med förstånd, medan den i konungens ögon var intet annat än afgrundens verk och foster. Gustaf III hade, också han, enligt Ludvig XV:s höga förebild, sin *Secret du Roi,* en hemlig diplomati vid sidan af den officiela. Vi ville gerna förmoda, att den förre blott hade till uppdrag att förfullständiga hvad den senare meddelade, men vid läsningen af ett bref till konungen från ambassadsekreteraren Bergstedt af den 4 juli 1791 är det ej möjligt att undkomma den slutsatsen, att man af ambassadörens närmaste man fordrade spiontjenst och önskade ofördelaktiga omdömen om hans förman. »Då jag i underdånighet förklarar E. M:t», skrifver B., »att baron Staëls mågskap hos herr Necker ej inflyter på svenske ambassadörens tänkesätt; att alt hvad jag känner af hans tal och uppförande svarar emot detta embete; att baron Staël nyttjar sine mång-

faldige bekantskaper till gagn för E. M:ts tjenst; så är detta ett loford, som jag ej skulle med skäl kunna neka honom, om jag vore hans ovän, men dock såge honom lika så öppen och oskrymtad som nu». Han framhåller vidare, hurusom, då »störste mängden af folket här af alla klasser är af det rådande partiet», man ju i sin hållning måste taga hänsyn härtill, samt att de utländska sändebuden ej kunde »tillsluta sina hus för personer, dem allmänna tänkesättet beskyddar», ej heller utan fara »ge fritt utbrott åt» tänkesätt, som altför mycket strede mot den rådande opinionen. Om, tillägger han slutligen, »om i den beskrifning, jag nu gjort om baron Staëls ställning och uppförande, min erkänsla för hans ynnest gifvit värma åt uttrycken, så hoppas jag att E. M:t i nåder ej misstycker det, ty jag har ej skilt mig ifrån sanningen. Jag vore ej värd E. M:ts bifall; jag skulle säkert få dess onåd och förakt, om jag hade den lågheten att utaf missräknadt begär att göra mig behaglig för tronen förtala min chef».

Bergstedt svek lika litet som Staël sin skyldighet att ärligt säga konungen sina tankar om händelserna i Frankrike, ehuru han alt för väl visste att han på det sättet ej kunde göra sig »behaglig». Framhållande den tillgifvenhet för den nya konstitutionen och för de republikanska idéerna, som herskade i *provinserna*, anmärker han, att der hade främmande arméer intet understöd att vänta (1791 $^{6}/_{10}$). Han uttalar sin öfvertygelse att franska nationen, ehvad olyckor kunde henne förestå, »lika så omöjligen återtar dess förre begrepp om adelns och presterskapets privilegier, som det varit omöjligt att förmå protestanterne att åter uppfatta någon tro på de andliga helgonens intercession och myndighet hos gudamakten, sedan Luther och Calvin nedsatte dem till likhet med den öfriga syndiga menigheten af menniskoslägtet». Ju mer anledning B. ansåg sig ega att tro, att konungen ämnade taga verksam del i de franska angelägenheterna, dess mera ovilkorlig blef honom »den skyldigheten att med noggrannaste sannfärdighet måla deras verkliga beskaffenhet», och det äfven med fara att misshaga (1791 $^{15}/_{12}$).

Från Bergstedt fick sålunda konungen likadana upplysningar och, mer eller mindre direkta, varningar, som Staël förut meddelat. Men denna samstämmighet kunde ej öppna hans ögon eller minska det misshag, hvarmed han ansåg sin förut så ynnestfullt behandlade ambassadör i Paris. Gustaf III drömde om återställandet af *l'ancien régime* utan någon prutmån, och han inbillade sig att kunna med ett trollslag af sin teatervärja genomföra denna förvandling. »Icke en enda förändring, icke en enda eftergift; i våra ögon äro monarkisterne (d. v. s. de konstitutionele) lika brottslige som demagogerne», yttrade de halftokige emigranterne i Coblentz till preussiske konungens agenter, som vågade påstå, att både rättvisa och klokhet fordrade att man »åt nationen offrade vissa det gamla styrelsesättets missbruk» (*Ernest Daudet:* Histoire des conspirations royalistes du midi sous la Révolution. Paris 1881, s. 120). Sådan var ock Gustaf III:s tanke. Missnöjet med Staël och det fattade beslutet att snart bryta med Frankrike föranläto således den *congé*, i sjelfva verket liktydig med

en rappel, hvarom Staël mottog konungens ordres den 11 januari 1792. Visserligen yttrar Staël i bref till konungen sin vissa förhoppning att ännu en gång få bevaka h. m:ts intressen i Paris, men näppeligen kunde han på allvar hysa den. Redan 1789 (bref af $^{12}/_{7}$, hos L. Le Duc), då Staël fått anledning att tro att Marie-Antoinette sökte utverka Fersens utnämnande till ambassadör, framskymtar tydligt nog hans oro just i hans försäkran, att han med lugn förlitade sig på konungens rättvisa. Svårligen kunde han halfannat år senare tveka om betydelsen af den befallning han fick att återvända till Sverige.

Med den 29 mars blef emellertid ställningen helt förändrad: de nye makthafvande voro Staëls personlige vänner, och de kastade genast den aflidne konungens storpolitiska fantasier öfver bord. Likväl vände Staël först efter ett år tillbaka till Paris. Under tiden förestods ambassaden af Bergstedt såsom chargé d'affaires till i början af juli 1792, hvarefter ambassadpredikanten Gambs hade att vårda arkivet och i öfrigt taga sig af förekommande svenska angelägenheter i Paris. Bergstedts depecher under 1792 innehålla några ej förkastliga bidrag till »ambassadricens» karakteristik.

»Mitt hat för personele berättelser» — skrifver B. till kabinettssekreteraren Silfversparre (1792 $^{15}/_{8}$) — »har gjort att jag hittills tegat angående ett ämne, hvars numera betydande följder jämte dess altför stora kunnighet kunde ådraga mig förebråelser, om jag ej bröt min tystnad. Det är dock i största förtroende som jag för tit. yppar fru Staël von Holsteins högst oanständiga uppförande. Alt sedan hennes mans bortresa har hon kastat sig i intriger med en ifver som liknat galenskap. Hennes hus har likasom tillhört herr Narbonne, hos henne äro öfverläggningar hållna, tal för nationalassembléen sammansatta, intriger sammanspunne. Detta har skett utan hemlighet, tvärtom med en affektation, som väckt allmän uppmärksamhet och lika allmän förargelse. Hvad som är ännu mera obegripligt är, att ministrarne inlåta sig i öfverläggningar med en qvinna, hvars fåfängliga och våldsamma sinne ej tillåter henne att vara discrète. Både herr Lessart och herr Narbonne hafva likväl haft denna oförsigtighet. Den förre, innan han blef oense med herr Narbonne, meddelade sine depecher ifrån franske ministrarne, men ovänskap med herr Narbonne ådrog honom fru Staëls ovilja och tillslöt hennes port för honom. Hon kabalerade för att få herr Lessart renvoyerad, men hennes kabaler störtade herr Narbonne, fast de äfven indirekt bidrogo till herr Lessarts olycka. Hon har skrifvit de tre generalernes bref till herr Narbonne, samt genom general Valence låtit utdela dem[3]). Hennes plan var och är ännu att få herr Narbonne

[1]) Krigsministern Narbonne, vid denna tidpunkt M:me de Staëls mest gynnade favorit, åtrådde utrikesministern de Lessarts plats. Den svenska ambassadricen, som i och genom Narbonne såsom utrikesminister trodde sig kunna beherska Frankrikes och verldens öden, sökte till en början förmå de Lessart att frivilligt draga sig tillbaka från en befattning, som — skref hon till honom — »hans dåliga helsa och hans karakter ej tilläto honom att behörigt sköta under

etablerad till principal minister. — Drottningen, fiende till ambassadricen Staël, kunde ej heller naturligtvis tåla en minister nog svag att låta styra sig af denna galna qvinna. Hon har nu allmänhetens yttersta hat och förakt för sin yra att vilja vara betydande. Lyckligtvis arrangerar hon snart, som hon säger, sin afresa härifrån, om ej herr Narbonne åter ingår i ministèren. — Jag utber mig, att baron Staël ej måtte få kunskap af detta bref; han har för sin hustru en tillgifvenhet, som hedrar mera hans hjerta än hans förstånd. Min belägenhet här beror deraf, att fru Staël von Holstein aldrig får kunskap att jag inberättar hennes uppförande. Jag har för öfrigt ej att personligen beklaga mig öfver henne, jag bör ock tillägga att jag aldrig hört henne tala annorlunda än med vördnad om konungen, men med alla hennes goda egenskaper (och hon har dem) är hennes hufvud så förbrylladt, hennes ärelystnad så gränslös, att jag ej finner för henne något tjenligare än att hålla Näring för någon klubb eller ock ett rum på dårhuset».

Bergstedt berättar en månad senare att M:me de Staël ännu är qvar i Paris, men att han länge hört hennes afresa omtalas som förestående. »Den tiden», tillägger han i genomskinligt försmädliga ordalag, »måtte förmodligen ej vara långt borta, emedan évêque d'Autun (Talleyrand) snart reser till England, och Narbonne till Metz». Några veckor senare skrifver han: »Ambassadricen är återkommen från sin resa som haft den afsigt, jag sagt. Jag nödgas begära ordres i anseende till henne. Om Narbonne blir blesserad, är hon determi-

så svåra omständigheter». Då han ej fogar sig efter detta välvilliga råd, angripes han af det i lagstiftande församlingen öfvermäktiga, med Narbonne och M:me de Staël förbundna, Gironde-partiet. För att stärka sin ställning i denna kamp med de Lessart, som tillhörde hofvets s. k. »österrikiska komité», låter Narbonne till sig skrifva ett bref, hvari »de tre generalerne» (Rochambeau, Luckner, Lafayette, öfverbefälhafvare för hvar sin af de tre arméerna) yttra sin önskan, att han måtte qvarstanna i ministèren. Detta bref och Narbonnes svar offentliggjordes; man ville genom dessa inverka på konungen till Narbonnes förmån, men Ludvig XVI tog humör, eller åtminstone begagnade denna ogranlagenhet såsom anledning att afskeda Narbonne (1792 $^{9}/_{3}$), hvilket skedde *brusquement, brutalement, presque grossièrement*, såsom Fr. Masson, det franska utrikesdepartementets mot revolutionen ytterst fientligt sinnade historieskrifvare, uttrycker sig. Lagstiftande församlingen besvarade denna åtgärd med en förklaring, att Narbonne medförde nationens saknad, och ett beslut att de Lessart skulle åtalas inför den i Orléans sittande riksrätten ($^{10}/_{3}$). De Lessart, som måhända skulle kunnat rädda sig genom flykt, föredrog att underkasta sig ransakning och dom; han lät sig arresteras och fördes till Orléans. När efter den 10 aug. 1792, efter konungamaktens suspenderande och den kungliga familjens insättande i *le Temple*, revolutionsdomstolens föregångare, »Tribunalet af den 17 aug.», inrättades, äskade »folket», d. v. s. Paris-kommunen, att de i Orléans förvarade statsfångar skulle föras till Paris, för att dömas af det nya tribunalet. Lagstiftande församlingen skyndade naturligtvis att gå denna folkönskan till mötes, hvarpå kommunen till Orléans afsände hundra förrättningsmän, under befäl af den beryktade Fournier med tillnamnet *l'Américain*, för att verkställa fångarnes flyttning. Under denna färd inträffade en af revolutionens mest fasansfulla tilldragelser, då af de femtiotvå fångarne fyrtiofyra, bland dem Brissac de Lessart, på det ohyggligaste sätt massakrerades af en rasande folkmassa. i Versailles den 9 sept. 1792. En sådan utgång har M:me de Staël naturligtvis lika litet önskat som förutsett, men till hans »olycka» har hon, såsom Bergstedt säger, i sin mån indirekt bidragit.

nerad att resa till honom; och hon har äfven i sinnet att, om han skulle qvittera, följa honom, möjligtvis till England. Bör jag i dessa fall ge henne pass? Jag tror ej. Jag bör ej bidra att skaffa svenska ambassadricen tillfälle att promenera denna titel på ställen, der hofvet förmodligen ej vill ha henne. — — — Det är skada på henne. Hon har en i grunden ganska hederlig karakter, men det värsta hufvud i verlden».

Men, låtom oss återvända till friherre Staël von Holstein, som öfver Danmark, Hamburg, Belgien ankom till Paris den 25 februari 1793. Det af hr Léouzon Le Duc offentliggjorda urvalet af hans depecher stannar vid början af 1792, då Staël reste hem till Sverige, ehuru Gustaf III befalt honom att begifva sig till Schweiz, och först på sommaren återkomma till Sverige. De följande åren af Staëls diplomatiska verksamhet intill 1799 har hr Léouzon Le Duc, utan att meddela några nya aktstycken, korteligen résumerat efter de Schinkelska »Minnena». Vi ega ej rätt att klandra en plan, med hvilken utgifvaren antagligen har afsett att meddela hvad af Staëls diplomatiska korrespondens företrädesvis är af vigt för den franska historien. Men från svensk synpunkt åtminstone kunde man önska, dels att det väsentligaste af den svenska ambassadens, Staëls' med fleres, brefvexling med det svenska kabinettet under de följande åren af 1790-talet blefve närmare undersökt och dess innehåll närmare belyst genom anlitande af, förmodligen befintligt, franskt arkiv-material. Hvarken de något förhastade underhandlingarna mellan Sverige och Frankrike år 1793 eller, än mindre, de som fördes 1795—1796, äro intill denna stund på ett tillfredsställande sätt redovisade. Det kan för öfrigt anmärkas, att brefven från Staël, Gambs m. fl. under dessa år långt ifrån sakna intresse för bedömande af revolutions-händelserna, och att för öfrigt Staëls rapporter från denna tid uti icke mindre mån, än de i utgifvarens samling meddelade, äro egnade att vederlägga den häfdvunna, ofördelaktiga meningen om Staëls politiska intelligens. Några antydningar härom torde ej vara ur vägen.

Hvad man än må tänka om Staëls sympatier för revolutionen, skall man dock ej kunna förebrå honom, att han hyllat och gillat skräckväldets blodbad. Ett af de fruktansvärdaste missgreppen, inrättandet af den parisiska revolutionsdomstolen, kunde dock på den tiden anses annorlunda, än efterverlden velat medgifva. Man vet, att Danton i denna åtgärd, som skulle få så rysliga följder, såg ett medel att rycka revolutionens verklige eller förmente fiender undan den *justice populaire*, hvars fasansfulla minne fortlefver under Septembermordens namn. Samma uppfattning återfinner man i Staëls bref. »Under flere dagar», skrifver han den 25 mars 1793, »har här i Paris varit en hemlig fermentation. En stor mängd af emigranter hafva blifvit arresterade, likväl utan minsta buller. Om ej *le Tribunal Révolutionnaire* snart sättes i activité, har man all anledning att frukta, det scenerna af den 2, 3 och 5 september nu åter igen förnyas». Han upprepar samma åsigt i ett senare bref. Ej mindre märkligt är det att höra ambassadpredikanten Gambs, som i Paris

genomlefde hela skräcktiden, vid den afgörande kampen mellan girondisterne och Berget taga parti *mot* de förre. Han ogillar den af girondister bestående tolfmanna-kommissionens åtgärder, som gåfvo närmaste anledningen till resningen den 31 maj. Girondisternes försök att tända det inbördes krigets låga dömer Gambs mycket strängt. På tal om insurgenterne i Vendée förmäler Gambs, huru presterne lyckats intala dem, att de som stupade skulle uppstå igen inom tre dagar. Den okunniga allmogens vidskepelse, tillägger han, skall man aldrig lyckas utrota, så länge man lemnar undervisningen i presternes händer, så länge man ej anförtror den åt lekmän, som i barnet se en varelse bestämd att gagna samhället och vara lycklig, hvars förmögenheter de böra utveckla, ej hopkrympa och qväfva. Ett sådant arbete kan ej väntas ens af de prester, som svurit den konstitutionela eden: ej heller de kunna frigöra sig från sin gamla *esprit de corps*, som gick ut på att främja okunnigheten, för att lättare kunna herska.

Staëls korrespondens från år 1793 är knapphändig. Om beskaffenheten af de subsidie-underhandlingar, han då förde med välfärdskomitén, ehuru han vistades i Paris såsom privatperson, och om vidden af det bemyndigande, som hertigen-regenten meddelat honom, eger man ej fullständiga underrättelser. Att han öfverskridit sina fullmakter och handlat sjelfrådigt, har väl blifvit sagdt, men icke bevisadt. Underhandlingarna ledde ej till något politiskt resultat, men för Staël medförde de, utom annat obehag, den anklagelse för brottslig egennytta, som en af de dåvarande maktegande sökt häfta vid hans namn. Den som sålunda angripit Staëls heder är visserligen ingen annan än Bertrand Barère, hvilkens lögnaktighet enligt Macaulays mening bör aktas för den präktigaste varieteten af *Mendacium Vasconicum* och kallas *Mendacium Barerianum*, men äfven en sådan lögnare som Barère kan ju en eller annan gång hafva råkat att tala sanning. Äfven mot en sådan mans positiva, detaljerade uppgifter kommer man ingen vart med den subjektiva öfvertygelse, som vi hysa, att Staël ej begått och ej var i stånd att begå den låghet, som Barère skyller honom för. Då en motbevisning naturligtvis ej kan åstadkommas, så må det betraktas som en förmån för Staëls minne, att den man, som skulle hafva varit Staëls medbrottsling i det af Barère uppgifna fallet, nämligen Danton, väl numera, tack vare A. Robinets forskningar i den ryktbare folktribunens lefnadshistoria, får anses rentvådd från anklagelserna för ett penningbegär, som ej skydde olofliga medel. Barères berättelse innehåller f. ö., korteligen sagdt, att Staël erbjöd välfärdskomitén en svensk flottas biträde mot England, men för denna hjelp begärde 12 till 15 millioner i subsidier, att Danton understödde denna plan, medan deremot Barère motsatte sig den. Mycket riktigt karakteriserar Barère, i förbigående sagdt, de svenska anbuden — de må nu hafva haft denna eller en något skiljaktig lydelse — såsom *une spéculation fiscale*. I följd af Barères motstånd skall Danton sedermera hafva hittat på det förslaget, att Staël skulle begifva sig till Stockholm, för att der få

den erbjudna maritima hjelpens storlek af vederbörande på ett bindande sätt bestämd; men till resekostnader och för sakens bedrifvande i Stockholm borde till Staël förskjutas 600,000 francs. Icke heller detta förslag ville Barère inlåta sig på, eller åtminstone ej taga någon del af ansvaret för ett sådant välfärds-komiténs beslut. Danton passade då på en gång, när Barère var sysselsatt i konventet, att förmå välfärdskomitén att uppdraga åt utrikesministern att till Staël utbetala 100,000 écus, hvarpå Staël reste till Coppet, och man aldrig mer hörde talas om Sveriges kooperation till sjös mot England [1]).

I maj 1793 lemnade Staël Frankrikes hufvudstad och reste till Schweiz. hvarifrån han mot årets slut begaf sig hem till Sverige. Paris återsåg han först i januari 1795, sedan vederbörande i Stockholm åter funnit tiden vara inne att närma sig republiken, för att — utverka dessa subsidier, som tyckas hafva varit sjelfva hjertpunkten i hertigen-regentens politik. Det skifte af Staëls diplomatiska carrière, som nu börjar, räknar en dag af glans, den då han inför konventet aflemnade sin fullmakt såsom svensk ambassadör hos republiken (24 april 1795), och då det i konventet föreslogs att i dess samlingssal den svenska flaggan skulle uppsättas. Visserligen afslöt han också med republiken ett hemligt, provisoriskt fördrag och beredde vederbörande i Stockholm den så länge åtrådda njutningen af en första penningeremiss, jemte löfte om fortsättning. Äfvenledes utverkade han ett löfte, att, vid republikens fredsslut med napolitanska hofvet, detta senare skulle tillförbindas att lemna Sverige upprättelse för sitt beteende vid den Armfeltska sammansvärjningen. Men snart kom den ena fnurran efter den andra på det nya vänskapsbandet. I Paris fordrade man valuta för de lemnade och de utlofvade penningarna, man fordrade en oförskräckt hållning mot England, en neutralitet, som vore »väpnad» till gagnet, ej blott till namnet. Från Stockholm åter kältades med tröttande enformighet: pengar, pengar, mera pengar. Man kan ej utan deltagande följa Staël i hans outtröttliga och visst icke oskickliga bemödanden under det långa diplomatiska fälttåget för dessa ömkliga subsidier, som han i hvarje ögonblick trodde sig gripa, men som oupphörligt gledo honom ur händerna. Ännu mera blifver detta händelsen, när hertigen-regenten och Reuterholm, uppskrämde och förvirrade, började närma sig till Ryssland. De styrande i Paris blefvo ej länge i okunnighet om denna vändning, som naturligtvis för Staël tillintetgjorde hvarje utsigt att lyckas. Han åter, mindre underkunnig om hvad som föregick hemma, måste försäkra att ingen förändring inträdt i den svenska regeringens afsigter. Man lät honom fortfarande vidhålla, att Sverige önskade den svensk-franska alliansens utvidgning till en stor, emot England och Ryssland riktad, neutral liga; naturligtvis måste han på samma gång, dagligen och stundligen, påminna om, nästan tigga om dessa subsidier, hvilka man i Paris var så mycket mindre hågad att lemna

[1]) Staël karakteriserar Barère lika kort som träffande, när han i ett bref yttrar: »icke grymhet, utan feghet är hufvuddraget i hans lynne, och han har tjent brottet till understöd, för att ej bli dess offer».

som man ansåg sig veta, att den första sändningen ej användts till sitt rätta ändamål, flottans iståndsättande, utan till onödiga lyxutgifter. I denna bedröfliga belägenhet förkroppsligar han den definition, i hvilken Henry Wotton för några hundra år sedan betecknade diplomatens yrke: *Legatus est vir bonus, peregre missus ad mentiendum reipublicæ causa.*

Medan man i Stockholm beredde Staël de oöfvervinneliga hinder, på hvilka hans bemödanden strandade, förargades man, att han ej förmådde göra det omöjliga möjligt. Det sätt, hvarpå de maktegande behandlade honom, vittnar om en obeskriflig lumpenhet. Gång efter annan måste Staël beklaga sig öfver den förlägenhet, han iråkade genom löneqvartalens uteblifvande i månadtal; andra beskickningar deremot fingo dem i skälig tid. Hans sekreterare måste, ej utan svårigheter, låna penningar för att kunna hemsända en kabinettskurir. Staël skrifver till rikskansleren att, utom hans och legationens personliga embarras, »K. M:ts och rikets kredit i den mån deraf blifver lidande, att, om så påfordras, ingen af ambassaden kan negociera 100 louisdor till K. M:ts tjenst». Men icke nog härmed. Hertigen-regenten vägrade att ersätta Staël en betydlig summa, som denne på högvederbörlig befallning upplånat till hemliga utgifter under de för hertigen och hans gunstling så vigtiga subsidie-underhandlingarna. Än värre, denna vägran var ej ett brutalt nej, utan ett knep, der det perfida och det lumpna förmälas med hvarandra; hertigen fordrade nämligen att Staël skulle framlägga verifikationer! Ambassadören skrifver härom till rikskansleren (1796 $^{22}/_{4}$):

»Sedan min ankomst till Paris nästlidet år erhöll jag h. k. h. hert.-regentens nåd. befallning, att till befrämjande af de mig i nåder anförtrodda negociationer med franska republiken använda, om så behöfdes, en fixerad summa af 300,000 livres tournois. Icke finnandes de förmåner, som sedermera medelst traktaten erhöllos, hvarken svarande emot hvad Sverige medelst dess under kriget iakttagna uppförande förtjent eller hade bort sig förvänta, inskränkte jag sjelf de till denna negociation i hemlighet använde medel till en tredjedel. Denne tredjedel, som utgör 100,000 livres, måste jag då negociera, och har räkning derå med Signeul blifvit insänd. Denna räkning var ej qvitterad; men kan ej heller blifva det. E. E. har sig sjelf nogsamt bekant, att vid dylika tillfällen man icke fordrar qvittens, och att det är mig en omöjlighet sådana producera. Enligt h. k. h. regentens nådiga skrifvelse hade jag trott mig berättigad att rembourserа mig derför af den första skedda utbetalningen af subsidierne; men som misstankar härstädes deraf kunde uppstå, dömde jag tjenligast att låta remisserna derför ske ifrån Stockholm, samt förtröstade mig i öfrigt på E. E. höggunstige och bevågne åtanke. Men då jag emot förmodan och vana denna gång icke dermed blifvit hugnad; och derjemte det hopp jag haft att ambassadens traktamenten (hvilka, oaktadt fjerde månaden nästan redan förflutit, ännu icke ankommit) skulle blifva till densamma remitterade, slagit fel, samt medelst uteblifvande af så det ena som det andra all ressource

är mig betagen, och det i den grad att, om K. M:t anbefalte mig göra något som var åtföljdt af femtio louisdorers kostnad, egde jag icke medel att lyfte denna summa; så vågar jag på det ödmjukaste anhålla, det behagade E. E. lägga denna min belägenhet under h. k. h. regentens ögon med sådana färger, att högstbemälte herre nådigst täcktes låta förhjelpa mig ur min förlägenhet. Jag lemnar åt E. E. egna högst upplysta ompröfvande att döma, huru stor den är, då kuriren Hellström i brist af penningar, hvilka jag hvarken för K. M:ts och kronans eller egen räkning kunnat uppnegociera, måst uppskjuta sin resa inemot 3:ne dagar. Detta uppskof hade blifvit än mera förlängdt, om intet k. sekreteraren König (hvilken betagit sig yttersta ressource och är i lika förlägenhet som jag i anseende till qvartalernes uteblifvande) hade på dess egen kredit dragit för 100 louisdorer, som kostade fjortonhundra mark banko. Denna operation har likväl ej skett utan svårighet, ty krediten härstädes är lika liten, som misstroendet stort, och penningen rar».

Vederbörande i Stockholm tyckas hafva funnit i sin ordning att låta den rike Neckers måg taga sig fram bäst han kunde. De torde till och med hafva gifvit honom den anvisningen att vända sig till svärfadern: åtminstone se vi, att Staël i bref till rikskansleren uttryckligen förklarar, att hans »relation» till Necker ej beredde honom någon financiel hjelp. Var giftermålet med dennes dotter å Staëls sida en ekonomisk spekulation, så slog det illa ut äfven i detta hänseende. Det säges väl ofta, att hon bragte honom *en dot une fortune immense* (se t. ex. Biographie étrangère, Paris 1819), äfven herr L. Le Duc talar om hans *opulence*, men det är ej rätt klart hur härmed sig förhåller. M:me Necker de Saussure säger, att baron Staëls »slöseri» medförde en »oordning» i hans affärer, för hvilken hustrun ansåg sig böra skydda sina barns förmögenhet, men att likväl denna *séparation* mellan makarne ej blef långvarig. Att hon med så lätt hand berör ämnet, ser ut som en skonsamhet mot Staël, men kan också vara ett af dessa familjelegendens konstgrepp, hvarigenom man sökt hvälfva all orätt på ena parten och få den andra förklarad för skuldlös.

Missnöjet med Staël, som ej kunde utverka nog penningar åt hertigen, och den nya vänskapen med Ryssland föranledde Staëls återkallande om våren 1796. Uppgiften, att han hos direktoriet intrigerade mot Rehausens erkännande såsom chargé d'affaires, är lika litet bevisad som åtskilliga andra beskyllningar mot honom.

Icke blott för kännedomen om relationerna mellan Sverige och Frankrike och om hertigen-regentens styrelsekonst förtjenar den del af Staëls diplomatiska korrespondens, som hr Léouzon Le Duc lemnat ur sigte, rätt mycken uppmärksamhet. Äfven vid en och annan punkt af revolutionshistorien är den af intresse. Vi hålla till och med före, att Staël under dessa senare år stundom röjer ett säkrare omdöme om ställningar och förhållanden i Frankrike, än i brefven från en tidigare period. Den konturteckning t. ex., som han en gång lemnar af öfvergången från konvents- till direktorial-regeringen och af den senares första månader, förblifver äfven i det ljus, som nu-

mera faller öfver den tiden och dess handlande personer, korrekt och träffande. Den ställning, Staël personligen intog till de makthafvande, det förtjenta anseende han åtnjöt, erbjödo honom naturligen godt tillfälle till iakttagelser. För att exempelvis nämna en mindre betydande, men ganska karakteristisk episod, så fullständigar Staëls berättelse den framställning af Toscanske ministern grefve Carlettis utvisning ur Frankrike, som läses i *Mémoires du Comte Miot de Melito.*

Vi tro sålunda att en efterskörd i Staëls papper ej skulle blifva utan frukt. Men detta förminskar ej vår erkänsla mot herr Léouzon Le Duc för det urval, han offentliggjort. Visserligen får man vid läsningen af dessa bref mången anledning att besinna, att den som i efterhand granskar en historisk utveckling bör ställa måttliga anspråk på skarpsinne hos dem, hvilka såsom samtida och omgifna af stridiga meningars, passioners och intressens tumult, sökte bedöma det knappt mer än började förloppet och genomskåda den närmaste framtiden. Visserligen finner man här stundom rätt förhastade omdömen. Men om hvilka andra dylika dokument, om hvilka verkligen samtida memoirer, som ej blifvit rättade efteråt, gäller icke detta?

Staël framstår här såsom en fosterlandsälskande man, en rättrådig man, den der sade sanningen, ehuru han visste att den ej var välkommen, en vän af konstitutionel folkfrihet, låt vara något entusiastisk — om detta är ett fel — samt en sundt och klokt tänkande man. Vi förkasta derför den dom, som öfver honom fälles i ett bekant svenskt memoireverk, der under den förste utgifvarens hand uppfattningens tanklöshet och den slarfviga behandlingen af fakta täfla om främsta rummet. Det är tid att kasta bort den gängse mening, som gjort friherre Staël von Holstein till *repoussoir* för M:me de Staël såsom personifikation af alla de högsta fullkomligheter, moraliska och estetiska. Det är icke lofligt att såsom historia erkänna familjelegenden om M:me de Staël, ej heller en Sainte-Beuves knäböjande hosianna till den namnkunniga slottsfrun på Coppet.

Herr Léouzon Le Duc har till Staëls korrespondens fogat Brinkmans depecher från Paris 1799. »Entre 1792 et 1799 il existe une lacune», säger utgifvaren. Det är, som vi sett, alldeles icke händelsen. Hvilken ersättning bereder oss nu den Brinkmanska brefvexlingen 1799 för det material från 1792—1799, som utgifvaren förbisett, och som f. ö. ej är inskränkt till de samlingar, ur hvilka här ofvan ett och annat meddelats? Utgifvaren vitsordar Brinkmans utomordentliga klarsynthet och samvetsgranna opartiskhet, lofvar oss fakta, som hittills varit föga kända eller hvilkas sammanhang ej varit rätt fattadt. Vi hafva derför med mycken nygirighet gått till läsningen af dessa bref, ty vid jemförelse med den föregående revolutionstidens och den efterföljande kejserliga envåldstidens skarpa konturer företer direktorial-epoken en mycket oredig uppsyn utan fast markerade drag; och en i gigantiska proportioner förhandenvarande, altjemnt sig ökande literatur öfver denna tidrymds historia lemnar ännu ingen utsigt till ljus i detta villande dunkel. Men vi kunna ej dela den ärade utgifvarens åsigt. I Brinkmans bref finnes icke,

såvidt vi kunnat skönja, något enda hittils föga kändt faktum omförmäldt och beskrifvet, och vi trotsa eho det vara må att upptäcka ens minsta bit af en ledtråd genom virrvarret af de förut bekanta, i dessa pedantiska, stundom rent af enfaldiga depecher, som i hvarje rad bära den svettande mödans spår. B. gör på oss intrycket af en i diplomatuniform utspökad *précieuse ridicule*. Det är vidare alls icke uppbyggligt att se honom använda all sin flit uppå att hålla för Sverige ett tillfälle öppet att, med någorlunda väl bevaradt sken, definitivt bryta med Frankrike. Detta må stå i full öfverensstämmelse med Gustaf Adolfs önskningar och ordres, men månne det ej hade varit mera både patriotiskt och lojalt att varna mot den tillämnade äfventyrs-politiken? Ett sådant råd tillåter sig Brinkman aldrig. Att för »klarsynthet», för ett »intensivt filosofiskt skarpsinne» prisa en man, som efter den 18 brumaire är i stånd att skrifva hem till sin regering, att »fransmännens stora flertal otvifvelaktigt skulle föredraga den legitima dynastiens återinsättande», det förefaller oss såsom den blodigaste satir. Den förmenta filosofien går här öfver i simpel farce. Eller var dock B. möjligen ej *så* dåraktig, att han trodde hvad han sjelf skref, och sträckte sig hans loyauté ända derhän, att han, äfven med fara att göra sig löjlig inför sig sjelf, skref hvad han trodde kunna göra honom »behaglig inför tronen»? Ty till lektyr för rikskansleren Sparre och konung Gustaf IV Adolf passade onekligen dylika omdömen om sinnesstämningen i Frankrike.

Brinkman förkunnar efter Bonapartes statskupp, att bland *les Républicains purs* funnes mycket få, som ej skulle vara mycket belåtna med att få en anställning under sakernas nya ordning. Om detta skall räknas för ett prof af »samvetsgrann opartiskhet», så veta vi knapt någon smädelse, som ej lika gerna kan få åtnjuta samma hedersnamn. Det är sant, att der funnos jakobiner, som under den nya régimen läto göra sig till grefvar och senatorer. Men om ett helt parti skall fördömas för några medlemmars skull, så är det billigt att ihågkomma de rojalister och aristokrater som i sin ordning blifvit ultra-jakobiner. De äro ej så lätt räknade, alla de, om hvilka man kan säga, såsom den anti-republikanske historieskrifvaren H. Wallon om general de la Valette, en af upphofsmännen till Custines död på schavotten: »*d'autant plus jacobin qu'il avait été marquis*». Det är en ringa konst och förtjenst att i lugna tider vidhålla en gång uttalade opinioner och vara ytligt konseqvent. Situationen är något annorlunda under en politisk jordbäfning sådan som franska revolutionen. Paris-kommunens *procureur syndic* herr Anaxagoras Chaumette föreslog i kommunalrådet den 10 oktober 1793 att, jemte flere andra kategorier, för »misstänkte» förklara: *Ceux qui ont changé de conduite et de langage selon les événements*. Skall denna regel äfven gälla för häfdatecknarens värf, så kan man åtminstone fordra, att den tillämpas opartiskt, ej mindre på markiser, som blifvit jakobiner, än på jakobiner, som blifvit grefvar och senatorer. Hvad jakobinerne vidkommer, så kände dem Bonaparte bättre än Brinkman, och derför lät han efter det *rojalistiska* attentatet år 1800 (»helvetes-

maskinen») utan ransakning och dom deportera jakobiner i massa, att dö i Guyanas pestluft. Under jakobin-namnet sammanblandar man ständigt revolutionsdomstolarnes blodhundar med månge af revolutionens ädlaste män. Om bland jakobinerne funnos månge »store brottslingar», så funnos der också de, hvilka A. Peyrat i den ljungande stridsskriften mot Edgar Quinet kallat *ces grands calomniés de l'histoire.*

A. Hedin.

Svenska Folket i helg och söken, i krig och fred, hemma och ute eller Ett tusen år af Svenska bildningens och sedernas historia af *August Strindberg.* Med illustrationer af C. Larsson m. fl. 1 häftet. 80 ss. 8. Stockholm 1881. C. E. Fritzes K. Hofbokhandel.

Det första häftet af Hr Strindbergs länge bebådade verk har nyss utkommit och, ehuru jag annars ej här skulle yttrat mig om de första fem arken af en bok som skall räkna sextio, gör jag för denna gång ett undantag.

Historikerns uppmärksamhet ådrager sig nämligen å föreliggande häfte företrädesvis en anmälan, som af Hr S. undertecknad väl tills vidare bör få gälla som ett företal, och som, jag är ledsen att behöfva säga det om en begåfvad författare, innehåller en framställning lika öfverraskande som falsk och vilseledande. Herr S. börjar med att anföra Geijers bekanta ord, att det svenska folkets historia är dess konungars, och fortsätter: »Den bok han kallat Svenska folkets historia är dock hufvudsakligen de kungliga familjernas, officerarnes och embetsmännens historia, här och der försedd med några kortfattade tillägg om huru »konungen uppmuntrade näringarna, bergsbruket, konsterna» eller huru det var en och annan hungersnöd i landet, under det kungen var ute i dessa krig, som ofta endast varit stora jagtpartier; andra samhällsmedlemmar än konungens tjenare hafva icke blifvit räknade till Svenska folket af vår berömde historieskrifvare, oaktadt denne ändock varit beskyld för adelshat».

Hvar och en som läst Geijers historia inser att Hr S:s nu anförda ord blott innehålla en sanningslös beskyllning. Dess framkastande har man svårt att förstå, äfven när man läst de ord, som förf. tillägger: »För att godtgöra denna ensidighet har jag tagit till min uppgift att skrifva Svenska folkets historia under konungarnes» o. s. v. Ty hvad är det Hr S. skall gifva oss i st. f. Geijers och vi förmoda våra andra »kungliga» historieskrifvares verk? Jo, läser man hans anmälan till slut, finner man att det helt enkelt är en s. k. kulturhistoria för Sverige, ett arbete af ett slag, som utomlands räknar motstycken i mängd och väl icke heller i vårt land torde sakna föregångare, ehuru Hr S. derom ingenting yttrat. Att Hr S. träder i dessas fotspår är mycket förtjenstfullt, men idéen är ingalunda ny och behöfde sålunda visserligen icke i en så tillspetsad antites framställas. Men deremot torde Hr S. i ett fall be-

finna sig i det närmaste utan föregångare inom och utom Sverige. Det är i sitt här ofvan antydda försök att för sitt arbetes räkning utmärka den bästa föregående historiska litteraturen i sitt land med omdömen, som, om de icke äro dåraktigt munväder endast, väl skola betyda att denna historia för nutidens menskliget har intet eller föga reelt värde; i hvarje fall innebära ett förringande. Jag vill icke förklara eller ursäkta Geijers sätt att skrifva sin historia dermed att han saknat de förmåner, som ett par generationer senare stått Hr S. till buds och af honom åberopas: Kungliga bibliotekets tillgänglighet, Statens Historiska Museum, Hr Hazelius' nordiska Museum och den senaste Konstindustriutställningen. Jag vågar helt enkelt påstå att hvad Geijer kallade Svenska folkets historia fullt ut lika väl som Hr S:s arbete motsvarar detta namn. Det kan vara intressant och värdefullt att få höra huru »de bodde, åto och drucko, huru de klädde sig, gifte sig, döptes, begrofvos» o. s. v., det beror aldeles på huru redbart och samvetsgrant ett dylikt arbete utföres, men i och för sig är detta icke historia, det är folkkunskap, och kan med nödiga förändringar förtäljas om hvilket naturfolk som helst. En plats bland historiska kunskapsarter får en dylik framställning först, för så vidt den handlar om ett folk som haft en verklig historisk utveckling. Och skulle sålunda icke den framställning vara folkets historia och i alla tider vara det, hvilken, såsom Geijers, säger oss huru skilda stammar kommit att blifva ett »historiskt» folk, huru detta utdanat sin lagstiftning, sitt samhällsskick, sin religionsförfattning o. s. v.? Skulle detta blott vara »konungarnes, officerarnes och embetsmännens historia»?

Innehållet af första häftet ger ej anledning till någon ändring i uppfattningen. Arbetet har, som man kunde förutsätta, stora formella förtjenster och är väl illustreradt. Stilen är, för att icke säga något annat, i historiska arbeten ovanlig; behandlingen och synpunkterna stundom nya och intressanta. Men att det till arten skulle skilja sig från t. ex. det arbete om »Sveriges Medeltid», som är under utgifning af en annan författare, har jag ej kunnat finna. Att Hr S. möjligen icke desto mindre kan ha för afsigt att vilja reformera uppfattningen af vår samhällsutveckling tyckes framgå ur enstaka yttranden. Det heter t. ex. s. 46 om folkets beslut vid Ansgarii ankomst att kristendomen skulle få fritt förkunnas: »det skulle dröja tusen år, innan folket återfick sin frihet att yttra sig högt och bestämmande i sina egna angelägenheter; det fick den icke, det är sant, ty de väldige skänka aldrig något; men det håller på att taga igen den nu» eller s. 65: »när stormannen slagit under sig frukterna af andras arbete och befunnits lämplig för despotiens ändamål blef han riddare». Jag beklagar att Hr S. med dylika lika haltlösa som meningslösa satser skall skada sitt eget verk. Med paradoxer skrifver man ingen historia, och skulle vi här ha att söka det nya ljus, som »Svenska folkets historia under konungarnes» skall sprida då är jag rädd för att meningarne om detsammas värde blifva delade.

E. Hildebrand.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1881, h. 3** inneh. bl. a.: C. Goos, Den moderne stat. I. — Literaturöfversigt: Christusbilledet af L. Dietrichson, anm. af J. L. Ussing. — **H. 4** inneh. bl. a.: C. Goos, Den moderne stat. II. — Literaturöfversigt: G. Storm, Norsk histor. literatur i 1879 och 1880. — Geschichte der Literatur des Skandinav. Nordens von F. Winkel-Horn, anm. af H. Schück. — Bidrag til en hist.-topograf. Beskrivelse af Island ved P. E. Kr. Kålund och Alþingisstaður hinn forni við Öxará ved S. Guðmundsson, anm. af R. Arpi.

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, **1881, h. 3** inneh. bl. a.: O. Sjögren, Georg Adlersparre. — **H. 4** inneh. bl. a.: Efil, De missnöjda i Ryssland.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift utg. af C. A. Klingspor, **IX.** inneh. bl. a.: Bidrag till Upplands beskrifning (forts.). — P. J. Lindal, Mynt, präglade i Upsala (sl.). — Dens., Nyfunnen runsten. — Dens., Utförsel af runstenar.

Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1881, h. 11 inneh. bl. a.: C. v. Saarauw, Die Feldzüge Karl's XII, anm. af L. T—n (i motsats mot tyska recensioner mycket erkännande).

Tidskrift för Lagstiftning, Lagskipning och Förvaltning, utg. af C. Naumann, **1881, n. 2 & 3,** inneh. bl. a.: B. K. Grenander, En episod fr. behandl. af frågan om förändrad tryckfrihetsförordning vid 1812 års riksdag. — **N. 4,** bl. a.: Ur sextonhundratalet rättsskipning, medd. af W. Uppström. — **N. 5 & 6,** bl. a.: B. K. Grenander, Några anteckningar rör. konst.-utskottets fördelning å afdelningar i och för läsningen af statsrådsprotokoller (fr. 1810—1823 års riksdagar).

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, **April 1881,** inneh. bl. a.: M. G. Schybergson, Anders Fryxell. — R. Castrén, Länsrepresentationen i Finland. — **Maj 1881** inneh. bl. a.: I bokhandeln: Anm. af Hausen, Bidrag till Finlands Hist.; Sv. Autografsällskapets Tidskr.; K. Bibliotekets Handl.; Buckle, Civilisationens Hist. i England; Renan, Rom o. Kristendomen; Bang, Kirken og Romerstaten indt. Const. d. st.; Daae Normænds Udvandr. til Holland og England i nyere tid. — **Juni 1881** inneh. bl. a.: G. Frosterus, De vestl. finska folken i forntiden. — I bokhandeln: Anm. af Y. S. Forsmans Inbjudningsskrift till prof. J. R. Danielssons installation (ang. forna jordegendomsförhållanden i Finland: tendentiös och ohistorisk); Tvänne förslag till Finlands styrelse utg. af K. K. Tigerstedt. — **Juli 1881** inneh. bl. a.: F. Frosterus, De vestliga finska folken i forntiden, II. — C. G. Estlander, Mor och son. Teckning ur familjelifvet i Finland för 100 år sen. III—IV. (familjen Stjernvall; från tiden för Anjalaförbundet). — **Aug. 1881** inneh. bl. a.: I bokhandeln: Anm. af Wasastjerna, Finska ättartaflor (gör åtsk. tillägg och rättelser); Silfverstolpe, Hist. Bibliotek; Svensk Hist. Tidskrift.

Historisk Tidskrift, udg. af den Norske Histor. Forening, And. Række; III, h. 1. — G. Storm, Magnus Barfods Vesterhavstog. — K. G. Bröndsted, En kirkelig Allegori og en nordisk Mythe. — L. Daae. Af N. Wergelands utrykte Christianssands Beskrivelse. — Smaastykker. — **Bilaga:** Peder Cl. Friis' Samlede skrifter, h. 4.

Historisk Tidskrift utg. af den danske histor. Forening. Redig. af C. F. Bricka. Femte Række II, h. 3. — A. Heise, Det ældste Kjøbenhavn og den nyere Granskning (ang. den mellan O. Nielsen och A. D. Jørgensen förda tvisten om Köpenhamns ålder). — E. Løffler, Bidrag till Bedommelse af Dannebrog-Sagnets histor. Værd. — W. Mollerup, Bidrag til den nord. Syvaarskrigs Historie. — Chr. Bruun, Et Bidrag til den rette Forstaaelse af Enevældens Indførelse i Danmark 1660. Literatur og Kritik. (Bl. a.: Fortegnelse over dansk histor. Litteratur vedrør. Fædrelandets Historie for Aaret 1880. Af W. Mollerup.) m. m.

Danske Magazin, Fjerde Række, V, 1, inneh. bl. a.: V. Aktstykker til Oplysning om Kongeskiftet efter Valdemar Atterdags død af W. Mollerup (1—10, 1375—1380. Ur storhertigl. ark. i Schwerin). — VI. Beretning till K. Christian IV fra Chr. Friis og Br. Ranzau om forskjellige Krigsforhold, 1612 (om anfallet på Öland bl. a.). — IX. Dronning Christines Brevbog 1504—1511 Livgedinget vedkommende.

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1881, 4.** — Th. Flathe, Die Memoiren des Herrn v. Friesen. — H. Nissen, Der Ausbruch des Bürgerkriegs 49 v. Chr. 2. — Literaturbericht (bl. a.: v. Wietersheim und Dahn, Geschichte der Völkerwanderung. I; Waitz, Deutsche Verfass-geschichte, I, 3 Aufl.; Maurenbrecher, Geschichte der kathol. Reformation, I). — **1881, 5.** — F. K. v. Wegele, Zur Kritik der neuesten Literatur über der Rastadter Gesandtenmord. — M. Duncker, Die Schlacht von Marathon, — R. Pauli, Stuart und Sobieski. — Literaturbericht (bl. a.: Schybergson, Evangel. Allians, 1624—25; Schiern, Nyere histor. Studier; Magazin der russ. hist. Gesellsch. 1—27 och andra ryska urkundspublikationer).

Mittheilungen des Instituts für oesterreich. Geschichtsforschung, 1881 h. 2 inneh. bl. a. anm. af Kullberg, Sv. Riksrådets Prot. I; Montan, Bidrag t. Sv. Historia.

Revue Historique, XVI, 1881, **Mai-Juin.** — G. Fagniez, Le commerce de la France sous Henri IV. — A. D. Xénopol, Les démembrements de la Moldavie. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. Autriche. Bohême. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques etc. — Chronique et Bibliographie. — **Juillet-Août.** — A. D. Xénopol, Les démembrements de la Moldavie, 2. — Mélanges et Documents. — Bulletin Historique: France (bl. a. nyare arbeten om fr. revolutionen). Allemagne. — Comptes-rendus critiques, — Publications périodiques etc. — Chronique et Bibliographie. — XVII, **1881, Sept.—Oct.** — P. Guiraud, De la réforme des Comices centuriates au III s. av. J.-C. — A. Sorel, L'Autriche et le Comité de salut public, avr. 1795. — Mélanges et documents. — Bulletin Historique: France. Pays-Bas. Pologne. — Comptes-rendus critiques etc.

Öfversigter och Granskningar.[1]

Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjöbenhavn (1629—1660). Af *J. A. Fridericia*. II. Fra freden i Prag til freden i Brömsebro (1635—1645). Kjöbenhavn 1881. 524 sid. 8:o.

För fem år sedan utkom första delen af detta arbete och tillvann sig med allt skäl ett godt erkännande. Dess fortsättning, som vi nu gå att anmäla, har ej jäfvat de förväntningar, som då väcktes. Författaren har lyckats utsträcka sina arkivforskningar, så att de omfattat ej blott samlingarna i Köpenhamn, Dresden och Haag, utan äfven dem i Vien, Paris och Stockholm. Derjämte har han med en sällspord noggranhet uppletat och tillgodogjort sig äfven de mest aflägsna källor, som den tryckta litteraturen har att erbjuda. De massor af material, som genom denna forskningens grundlighet stått författaren till buds, hafva lyckligtvis ej öfverväldigat honom. Han beherskar sitt ämne och förlorar aldrig öfversigten öfver det hela, äfven der han tecknar i detalj; uppdelningen af ämnet är redig och framställningen klar och lätt. Sitt värf som häfdatecknare fullgör han med en berömvärd opartiskhet, så mycket mera värd vårt erkännande, som han har att teckna en tid, hvilken än i dag sätter sinnet i lifligare rörelse och gör det svårt för både dansk och svensk att döma rättvist.

För den danske läsaren har arbetet ett alldeles särskildt intresse, derför att det uppbrutit en ny väg öfver ett hittils föga bearbetadt fält i Danmarks historia. Men det har ej mindre att bjuda oss, och detta ej blott derför att Sveriges och Danmarks historia för denna tid ega så talrika beröringspunkter, utan äfven derför att författaren altjämt ställer den allmänna europeiska politiken och särskildt Sveriges som bakgrund åt den bild han tecknar af Danmarks yttre historia. Den vidsträcktare synvidd han sålunda för priset af ökad möda förvärfvat, belönar sig sjelf genom den klarhet i händelsernas sammanhang och den riktiga uppfattning af deras relativa betydelse, som deraf blifver en följd. Och man måste hålla författaren räkning för, att han vid utredningen af främmande staters politik ej ryggat tillbaka för den mödosamma uppgiften att der det varit honom möjligt gå direkt till källorna och med dessas ledning bilda sig ett sjelfständigt omdöme. Det är ej litet som för den svenske häfdatecknaren står att finna i detta arbete. Vi ega

---

[1]) Red. hade för detta häfte äfven beräknat anmälningar af några märkligare historiska arbeten på svenska, men måste dröja med deras meddelande till nästa årgång, helst det för tidskriften bestämda omfånget redan öfverskridits.

visserligen Odhners bägge utmärkta arbeten, af hvilka särskildt det ena i sin omfattande framställning af de Westfaliska fredsunderhandlingarna redan gifvit oss mycket af hvad författaren meddelar, och Hammarström har i en akademisk afhandling tecknat ej blott underhandlingen i Brömsebro, utan äfven hufvuddragen i den konflikt, som närmast förde till kriget 1643—45. Men just i afseende på den sistnämnda frågan har Fridericias bok ofantligt mycket nytt att bjuda och ej häller så litet för en närmare kännedom om vår tyska politik och främmande makters ställning till denna.

Det måste för en dansk häfdatecknare ofta kännas tungt att skildra sitt fosterlands öden under denna tid, ty det är historien om en stat som drabbas af slag på slag och som sjunker i yttre anseende och inre kraft. Det anseende, som för en tid omgaf Kristian IV:s tron närmast efter Kalmarkrigets lyckosamma slut, bleknade alt mer för glansen af Gustaf Adolfs segrar. Inblandningen i trettioåriga kriget visade Danmarks svaghet och skakade djupt dess inflytande. Efter freden i Lybeck kände sig Kristian alt mera isolerad, i den mån den mäktiga granne, som han fruktade och hatade, utbredde sig åt alla sidor, för hvarje steg drifvande in en ny kil i det danska väldets lossnande fogar. Den ljusning som Gustaf Adolfs död och nederlaget vid Nördlingen för ett ögonblick framkallade försvann snart, sedan Oxenstjernas fasthet och den svenska vapenlyckan återstält den rubbade jämvigten å Sveriges sida. På diplomatiens fält led Kristian nederlag efter nederlag, och när omsider det vapenskifte han genom eget förvållande dragit öfver sitt hufvud bröt ut, var det endast hans egen energi och Danmarks gamla styrka på hafven, som räddade hans rike från fullständig undergång.

Det ansvar som Kristian sjelf bär för dessa olyckor genom den riktning han personligen gifvit åt Danmarks politik är ej ringa. Han stod en gång vid skiljovägen, då det protestantiska Europa blickade upp till nordens konungar, såsom de hvilka ensamme kunde hejda katolicismens och Habsburgska husets anstormande öfvermakt. Men han hade ej kunnat öfvervinna sig sjelf och sitt lands traditioner genom att ärligt räcka Gustaf Adolf handen. Af afundsjuka mot denne kastade han sig oförberedd in i en kamp, hvars innersta omfattande betydelse ej var honom klar och för hvilken han derför äfven saknade krafter. Och härmed var Danmarks öde besegladt. Förödmjukad, försvagad och med sjunket anseende trädde Kristian ur striden, offrande protestantismens sak. Så mycket bittrare kändes det att straxt derefter se den glänsande medtäflaren med så oerhörd framgång lösa den svåra uppgift som knäckt Danmarks krafter. Och så som Kristian nu en gång slagit in i sin politik, måste hvarje Sveriges framgång kännas som ett nederlag för Danmark. Det hade fordrats en mycket upphöjdare karaktär, en mycket större statsmannavishet och en mycket mera storslagen personlighet, än Kristian IV var, för att lotsa det danska statsskeppet fram emellan de skär, af hvilka det omgafs. Han kunde det visser-

ligen icke. Äregirig och ej utan kraft, men på samma gång småsint, inskränkt högfärdig och utan karaktärens hållning, kunde han ej nöja sig med den lott, som hans ställning, krafter och politiska intresse angåfvo, än mindre fördraga andras framgångar. Hans riksråd förordade visserligen ständigt en fredlig politik, detta dock ej mindre af egoistiska syften, än af verklig insigt i ställningens fordringar (rådslaget af 1639 vittnar dock om, huru mycket bättre än konungen de uppfattade Danmarks intresse och bedömde hvilken politik som borde följas), men enda resultatet häraf var en förlamande inre oenighet, ty Kristian lät sig deraf ej hejdas i sin oroliga politik, förr än denna slutligen drog ofärd öfver hans hufvud. Författaren döljer ingalunda Kristians fel eller förringar hans tunga ansvar. Träffande tecknar han honom som statsman genom att säga, att han saknade den sjelfbeherskning och den öfverlägsenhet, som sammanfattar ett rikes politiska förhållanden under en enda gemensam upphöjd synpunkt och med denna oafvändt för ögat handlar fast och följdriktigt. Och han visar huru detta isynnerhet framträder i Kristians nordiska politik, der han hade långt större utrymme för sitt personliga initiativ än i den tyska frågan, der han trots sin lifliga diplomatiska verksamhet dock alltid var och kände sig vara beroende af den öfvermäktiga allmänna europeiska situationen.

Författarens arbete begynner med Pragfreden af år 1635, denna fred, som hotade att med ett slag beröfva Sverige, de tyska furstarne och äfven protestantismen alla frukterna af Gustaf Adolfs segrar. Det var Sveriges mörkaste tid under trettioåriga kriget och erbjöd följaktligen tvärtom för Danmark utsigten att sjelf vinna något och kanske tillika laga att Sverige finge intet. Men Kristian förstod ej eller vågade ej att handla, om han ens kunnat. Hans personliga sträfvanden och Danmarks politiska läge skapade blott en halfhet i politik, som slutligen blef så godt som falskhet och skördade dennas vanliga lön, att vinna ingen, men reta många. Och den gynsamma utsigt, han först så ifrigt fattat, försvann inom kort. Författaren tecknar vidlyftigt och klart, huru konungens anslag förfela sitt mål, hvartut de än vända sig. Hans försök att, genom öfvertagande af en medlares rol mellan de stridande, bättre komma åt att utan egen fara skada Sverige misslyckades fullkomligt; planen att ansluta sig till Österrike (hvilken stat han 1637 erbjöd förbund mot Sverige) kunde ej genomföras; och han måste tvärtom åse, huru Frankrike och Sverige sammanknöto sin politik genom alliansen af 1638. [1]) Och de intriger, i hvilka diplomatien mätte sina krafter i Hamburg detta och följande år, lemnade ingen vinst för Danmark; tvärtom förde de i förening med händelserna på krigsskådeplatsen derhän, att Österrike år 1639 på allvar gjorde sig för-

[1]) Vi vilja här anmärka, att traktaten i Vismar af 1636, som var inledningen till denna allians, af författaren, som annars använder gamla stilen i texten dateras efter nya stilen eller 1 April (s. 20), hvilket i hastigheten förledt honom att påstå, att Axel Oxenstjernas bref till Kristian af 21 Mars var elfva dagar äldre än traktaten, då det i sjelfva verket är en dag yngre.

troligt med tanken på att afträda Pommern till Sverige, hvilket var detsamma som att öfvergifva tanken på att stödja Danmark. Här har författaren mycket nytt att meddela. Vi påpeka särskildt, dels att österrikiska sändebudet grefve Kurtz, som skulle underhandla om förbund med Danmark, ännu 1638 ej haft någon alternativ fullmakt att bjuda Sverige Pommern, hvilket skedde först nästa år, dels att Österrike eget nog meddelade Danmark detta anbud på samma gång som det framstäldes till Sverige, dels att det var spanska hofvets påtryckning, som bestämde detta omslag i Österrikes hållning. Lika så ger författaren en närmare redogörelse för de intriger och utmanande steg af Kristian under år 1638, som afsågo att rycka åtskilliga östersjöhamnar ur Sveriges händer.

En noggran utredning egnar förf. åt den så ofta omtalta planen om en mot Sverige år 1639 riktad förbindelse mellan Polen, Brandenburg, Danmark och Spanien, i ändamål att uppvisa, att Danmark egentligen stod alldeles utom denna plan, om ock den politik, som deri fick ett uttryck, af Kristian IV betraktades med ett visst välbehag. Han erinrar särskildt, att den danska beskickning till Spanien, som så ofta åberopas som ett vitnesbörd mot Danmark, ju ej egde rum förr än år 1640 och långt efter att den s. k. spanska armadan lidit sitt nederlag, och att beskickningen för öfrigt saknade hvarje rent politiskt uppdrag. Vidare framhåller han, att, om ock det brandenburgiskt-polska förbundet i Köpernik (1638) sannolikt framdrifvits af en derbakom arbetande habsburgisk politik, så har Kristian IV så mycket mindre kunnat haft del deri, som han följande året med vapenmakt uppträdde mot den tullpolitik, som just var ett af hufvudsyftena med samma fördrag. — Djupare låg Kristian utan tvifvel inne i den bekante Arnims stämplingar. Författaren antager dock, med hvad skäl kunna vi ej fullt se, att Kristian ej haft kännedom om det yttersta syftet med Arnims sannerligen ej illa uttänkta plan att drifva främlingarne ur Tyskland. Det är betecknande för konungens brinnande lust att komma åt Sverige, liksom för hans inskränkta politiska blick, att han 1641, då redan grunden var ryckt undan Arnims fötter genom Braunschweig-Lyneburgs anslutning till Sverige och tronskiftet i Brandenburg, dock ej blott hoppades på framgång för Arnims stämplingar och derför understödde honom med 100,000 riksdaler, utan äfven jublade vid tanken på, huru det sedan skulle blifva honom sjelf lätt att komma till rätta med de stolta svenskarne trots deras nyss ingångna förbund med Nederländerna. — Farligare var då för visso planen samma år att med begagnande af myteriet i svenska hären efter Banérs död rycka dessa stridskrafter undan Sveriges ledning; författaren visar oss, att det ej var härens fel, om dess förbindelse med Kristian ej förde till afsedt resultat.

I December 1641 undertecknades omsider fredspreliminärerna i Hamburg. Hvilken Kristian IV:s andel varit i de underhandlingar, som förutgått och således äfven i sjelfva resultatet, synes af författarens framställning. Men just derför kunna vi ej så helt och hål-

let instämma i hans yttrande att Kristian »stod der som den hvilken genom sitt *uthållande* [1]) arbete hade genomfört sitt mäklarekalls första uppgift». Vi hafva ej utrymme här för att utveckla vår åsigt; en uppmärksam läsare må sjelf döma. Nog är det sant, att konungen under de flydda åren ofta arbetat för freden, men han har sällan gjort det så att han deraf kunde vänta någon frukt, och han synes oss lika ofta arbetat i rakt motsatt riktning.

Om redan teckningen af Kristian IV:s ingripande i de stora europeiska förvecklingarna måst intressera oss, så faller det af sig sjelft, att detta intresse skall spännas, då författaren öfvergår till konungens nordiska politik och den derur slutligen frambrytande tvekampen mellan Sverige och Danmark. Med innerlig motvilja och förklarlig fruktan hade Kristian följt Sveriges altjämt stigande maktutveckling, som ej blott i och för sig innebar ett Danmarks sjunkande, utan ock direkt hotade detta land, altefter som det steg för steg kringhvärfdes af de svenska eröfringarna längs Östersjöns kust. Ty om man kan tala om en medelpunkt i Kristians politik, var det tanken på att häfda Danmarks gamla anspråk på öfverväldet i Östersjön, särskildt sådana dessa uttalade sig i Öresundstullen och höghetsrätten på omgifvande haf. Olyckligtvis såg han, som författaren betonar, allt för mycket på frågans finansiella och juridiska sidor, allt för litet åter på de politiska följder, som ett ensidigt fullföljande af dessa synpunkter måste medföra. Slutet blef, att han drog öfver sig kriget med den mäktige granne, som han velat pina och försvaga, men tillika stötte ifrån sig alla andra stater.

Kristians tullpolitik och alt hvad dermed står i samband får här en grundlig och rik belysning. Författaren döljer lika litet konungens och Ulfelds våldsamma och oförsigtiga förfarande, som de underslef, hvilka å svensk sida förekommo. Af synnerligt intresse äro de uppgifter som författaren i samband härmed lemnar om handeln och sjöfarten i norden. En hvar vet, i hvilket starkt kommersielt beroende Östersjöländerna stodo af den blomstrande nederländska republiken. Här finna vi förhållandet belyst med talande siffror. Visserligen reducera författarens undersökningar något de gängse uppgifterna om styrkan af Nederländernas skeppsfart i Östersjön. Men det är vackert så att finna, att af de 3,450 fartyg, som 1640 passerade Sundet, tillhörde nära hälften, eller omkring 1,600 stycken, Nederländerna, under det de rent svenska fartygen i medeltal för åren 1637—43 blott uppgå till 90 ($^2/_3$ af vår import och export genom Sundet bestreds med utländska fartyg). Danmark sjelft stod i starkt beroende med hänsyn till sin utländska handel, ty ehuru visserligen 581 danska och norska fartyg passerade sundet år 1640, kommo blott 152 af dessa från utländsk ort (och 80 af de 152 ensamt från Danzig). Englands och Skotlands östersjöfart var ännu så ringa jämförd med Nederländernas, att deras flaggor ej representerades af flere än 430 fartyg.

[1]) Kursiveradt af recensenten.

Den inkomstkälla som sundstullen erbjöd var för frestande, att man ej skulle söka upparbeta den, så mycket mera som konungen egde ensam råda öfver de medel som genom den inflöto. 1638 infördes betydliga förhöjningar; också växte tullen till 482,000 riksd. eller dubbelt mot föregående år, ja steg 1639 ända till 616,000 riksd. Men åtgärderna hade ock en frånsida i det starka missnöje, som de väckte hos alla sjöfarande nationer; deras farligaste frukt var det hemliga förbundet af 1640 mellan Sverige och Nederländerna. Visserligen fann Kristian för godt att söka vinna den senare staten genom några eftergifter, men så mycket ifrigare var han i att plåga den förra genom skärpande och missbrukande af de visitationer, som åtföljde sjelfva förtullningsprocessen. Här fann han rikt tillfälle att gifva luft åt sitt hat genom godtyckligt uppehållande af fartyg, seqvestrering och slutligen konfiskation. Den sammanlagda qvantitativa förlusten å svensk sida var väl ej så betydande, men osäkerheten för köpmännen var så stor, att vår handel och sjöfart deraf hade de svåraste känningar. Och under det Kristian sålunda genom sin tullpolitik redan förde ett verkligt krig med oss i alt utom till namnet, fortsatte han att af alla krafter söka göra oss skada på andra områden. Instruktionerna för de sändebud, hvilka skulle i Osnabrück utföra Danmarks medlarekall år 1643, gingo ut på, att de skulle till det yttersta motarbeta alla fordringar, som kunde väntas från Sveriges sida.

Föga anade Kristian, att nästan samtidigt fattade svenska regeringen sitt beslut att med svärdet göra en ända på allt detta. Den hade med blandad fruktan och harm följt alla Danmarks steg, och det blef de svenske statsmännen för hvarje dag klarare, att kriget numera blott var en tidsfråga. Tulltrakasserierna rågade i deras ögon måttet af Danmarks fiendtligheter. Det var ett ömsesidigt gammalt och nu stegradt hat som gaf sig luft, starkast kanske hos de två män, som å hvardera sidan gingo i spetsen. Kristian hatade Sverige och dess ledare, Axel Oxenstjerna, med ett hat, som med allt skäl kan förklaras ur hans fruktan, men som genom småaktigheten i sina yttringar återspeglar litenheten i hans karaktär. Den store rikskansleren gengäldade denna känsla med ränta, men han beherskade sin lidelse, tills han kunde »slå efter med långlinan». Vi skulle önskat, att författaren, som så riktigt tecknat kanslerns uppfattning af vårt förhållande till Danmark och den lidelsefulla fiendskap som gömts i hans bröst, dock härvid erinrat om de bittra minnena från Gustaf Adolfs ungdomsår, då han och Oxenstjerna drucko ur förödmjukelsens och motgångens bägare och sedan i långa år kände den black om foten, som Elfsborg i Danmarks händer och den dryga upprepade lösesumman innebar, en lika pinsam som farlig belägenhet, hvilken Kristian IV ej underlät att göra ännu kännbarare; och huru mången gång hade ej sedan den danska politiken försvårat Sveriges ställning och förbittrat dess ledares lif? Nu var i dessa mäns tanke vedergällningens ögonblick kommet, då de om

våren 1643 beslöto [1]) att utan varning kasta sig öfver Danmark och om möjligt utstryka det ur de sjelfständiga staternas antal. Med beundransvärd skicklighet dolde de sitt beslut och förde motståndaren bakom ljuset, tills allt var färdigt för det dräpande slaget; saken hölls så hemlig, att ej ens svenska sändebudet i Danmark deri invigdes. Och öfver detta fredsbrott egde visserligen ej Kristian att beklaga sig, han som så länge fikat att falla oss i ryggen. Derför fästa vi oss ej häller vid, att det bref från svenska rådet till det danska af d. $^{19}/_{8}$ 1643, som efteråt å vår sida åtnjöt den tvetydiga äran af att kallas vårt ultimatum, ovilkorligen var egnadt att tvärtom insöfva våra danska grannar i säkerhet. Men det var ej värdigt den svenska regeringen att, sedan svärdet var draget och Kristian begärde förklaring öfver Torstenssons infall på Jutska halfön, söka vinna några dagars tid genom ett undvikande svar, som ej gärna kunde bedraga någon.

Huru liten sympati vi än känna för Kristians politik, måste vi dock skänka vår fulla beundran åt det oböjliga mod och den energi, som den gamla konungen utvecklade i dessa olyckans dagar. Men nu skördade han frukterna af den olycksaliga politik han drifvit. Hans folk var ej inom sig enigt, och de stater, som annars vare sig af politiskt intresse eller af andra skäl kunnat förmås att taga parti mot Sverige, voro nu hans ovänner. Det gälde särskildt om den nederländska republiken. Öfver dess politik under det nordiska kriget sprida författarens forskningar ett klart och fullständigt ljus. Man ser hvarför det kunde blifva möjligt för en enskild man, den välbekante De Geer, att genom energiska ansträngningar i Holland värfva en hel flotta för Sveriges räkning. Och med intresse följer man skildringen af de olika strömningarna inom republikens politiska kretsar, af deras kamp, af det till sist fattade beslutet att begagna tillfället för att befria Nederländernas handel från de band, hvari Danmark velat slå den, och af det sätt hvarpå republiken uppträder vid underhandlingen i Brömsebro.

För denna sistnämda har redan Hammarström lemnat en rätt god redogörelse, hvad hufvuddragen angår, men här se vi hela förloppet i alla dess växlingar. Man ser Kristian IV:s först så envisa motstånd brytas af den yttre ställningens vådor och hot samt af danska rådets påtryckning; dyster och sluten låter han andra handla och ingå på det oundvikliga, liksom skulle det minska hans eget ansvar. Man ser Frankrikes ifver för freden och skänker sitt erkännande åt den ihärdighet och klokhet, hvarmed dess ombud utför sitt medlarekall mellan motsatser, som i början syntes oförenliga. Man följer med intresse den gamle rikskansleren, när han för sista gången leder Sveriges politik efter sin vilja. Denna fred är hans i mer än en mening. Författaren jämför träffande Oxenstjernas uppfattning af Sveriges politiska intresse i detta ögonblick med den,

[1]) Vid redogörelsen för rådets öfverläggningar har förf. i hastigheten förblandat den redan 1640 aflidne riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstjerna med riksskattmästaren Gabriel Benktsson.

som bestämde Tysklands statsmän vid fredsunderhandlingarna med Frankrike 1871. Ej utan förvåning ser man rådets flertal göra motstånd mot kanslerens krigspolitik; fredsbegär och kanske afundsjuka samverkade. Den unga drottningen deremot hyllar sin kanslers mening, men saknar ännu mod och kraft att behandla hans motståndare, så som hon snart vågade behandla honom sjelf, och faller derför undan. — Generalstaternas egendomliga medlarerol är ej det minst märkliga i denna underhandling. Den var som författaren anmärker just ett motstycke till hvad Kristian velat sjelf utföra i Osnabrück gent emot Sverige och var derför en rättvis Nemesis. Den var från första stund ett afgjordt partitagande för Sverige och utvecklade sig allt starkare i denna riktning. Med sjudande harm i sitt inre måste Kristian IV låta svärdet hvila i skidan och åse från Kronoborg, huru Nederländernas örlogsflotta genom Sundet konvojerade 300 handelsfartyg, utan att derför erlägga någon tull, och derpå intog en hotande ställning i närheten af hans hufvudstad. Så starkt hade Kristian i sin blindhet retat den mäktiga köpmansstaten, att denna å sin sida, med glömska af eget framtida intresse, verkligen fattat beslutet att, om Kristian IV ej gaf efter, jämte Sverige stycka Danmarks rike. Den bittra freden blef härigenom en nödvändighet. — Hvad fredens vilkor angår kunna vi dock ej underlåta att anmärka det i vår tanke mindre lämpliga i att förf. icke vid sjelfva fredsslutet sammanfört alla dess fördragsmässiga bestämmelser. Det är visserligen sant, att, när man genomläst hela den föregående framställningen med uppmärksamhet, så känner man dem, äfvensom att förf. ej saknat prejudikat för sitt förfarande. Men den som läst det föregående har ej något ondt af att ånyo finna fredsvilkoren, men nu sammanförda på ett ställe, under det olägenheten i framtiden för den, som i hastigheten härom söker uppgift i förf:s arbete, ej är så ringa.

Den sammanstötning mellan Sverige och Danmark, som bilades 1645 i Brömsebro, fick, såsom författaren erinrar, en djupt ingripande betydelse för Danmarks historia. Den löste på ett afgörande sätt den tvekamp om maktställningen i norden, som så länge fortgått. Och den våldsamma inre skakning, som af kriget framkallats och som underhölls genom rikets territoriella, ekonomiska och finansiella förluster, pådref mognaden af den rörelse, som kom till utbrott i statshvälfningen 1660. På Danmarks yttre politiska ställning har kriget också återverkat. Å ena sidan gaf det en bestämd anti-dansk riktning åt Gottorpska husets politik, å den andra förde Sveriges öfvervigt i norden snart till ett omslag i Nederländernas politik; betydelsen deraf fick Karl X känna, då han ville fullständigt genomföra de planer, som redan Axel Oxenstjerna hvälft i sitt sinne.

C. Annerstedt.

Die Feldzüge Karl's XII, ein quellenmässiger Beitrag zur Kriegsgeschichte und Kabinetspolitik Europa's im XVIII Jahrhundert, von *Christian von Sarauw*, Königl. dän. Kapitän a. D. Mit einer Uebersichtskarte des nordischen Kriegstheaters und sechs litogr. Tafeln. Leipzig, Verlag von Bernhard Schlicke, 1881. XII + 328 sid. 8:o. Pris 12 kronor.

Kapten von Sarauws namn är icke okändt inom militärlitteraturen. Tvärtom. I tyska militära tidskrifter, förutom i militärencyklopedier, såsom t. ex. Poten's nyligen afslutade stora »Handwörterbuch der gesamten Militärwissenschaften» och v. Löbells »Jahresberichte über die Veränderungen und Fortschritte im Militärwesen», har det under de sista 10 eller 15 åren ofta synts, och då vanligen under uppsatser rörande de nordiska landen: Danmark och Sverge-Norge. Men äfven Ryssland och ryska härordningsförhållanden äro bekanta för författaren, och han har utgifvit åtskilliga ströskrifter rörande de samma. Icke för ty väckte det arbete, hvars fullständiga titel är angifven här ofvan, vid sitt framträdande å bokmarknaden en viss nyfikenhetens förvåning. Författaren hade ditintills hufvudsakligen rört sig på nutidens område; nu med ens visade han sig äfven på det historiska området, och detta med ett på sjelfständig källforskning grundadt arbete. Åtminstone arbetets titel syntes vilja tillerkänna det samma denna egenskap.

Förordet till arbetet är emellertid vida mindre fordrande. Till en början ordas väl uti det samma — dock endast uti allmänna ordalag — om det »ovanligt rikhaltiga material», som stått till buds, men längre fram låter författaren veta, om ock blott medelbarligen, att han, hvad svenska källor vidkommer, haft endast tryckta historiska verk till förfogande. Häröfver är mindre att undra, då vårt krigsarkiv först för några få år sedan kommit så att säga under eget tak och tillförne icke fått åtnjuta behöflig omvårdnad, hvadan de må hända värderikaste krigshistoriska materialen varit för honom otillgängliga. Ett på källforskning grundadt krigshistoriskt arbete öfver Karl XII, som icke åberopar andra svenska källor, än de välkända i tryck utgifna, är emellertid någonting ganska egendomligt. Visserligen torde många svenska arkivhandlingar hafva vandrat till utlandet med de fästningar, som under Karl XII:s krig föllo i våra dåvarande fienders händer för att qvarstanna uti dem för framtiden, liksom väl äfven med svenska hufvudhärens regementen, då de samma efter Poltava sträckte vapen, men dylika handlingar åberopar författaren heller icke, utan så vidt möjligen en eller annan skulle förirrat sig till sachsiska eller preussiska bibliotek, ur hvilka hans egentliga skörd tyckes vara gjord.

Såsom titeln angifver, är arbetet dock icke allenast krigshistoriskt, utan rör sig äfven sjelfständigt på det politiska området. Kompetentare domare än vi hafva i detta afseende fält en dom öfver arbetet,

den der svårligen torde kunna jäfvas. Så börjar C. Schirren sin uti »Göttingische gelehrte Anzeigen» (1/12 1880) införda anmälan med följande ord: »Författaren och förläggaren borde framför allt hafva nöjt sig med den egentliga titeln på arbetet. Tillägget: bidrag till krigshistorien, är onödigt; tillägget: bidrag till kabinettspolitiken, är knappast berättigadt, och beteckningen: på källforskning grundadt, väcker jämväl förväntningar, som gäckas». Att vidare sysselsätta oss med den politiskt historiska sidan af arbetet, torde efter det sagda vara ändamålslöst, äfven om vår förmåga dertill skulle vara till fyllest, hvilket hon icke är. Vi öfvergå derför till den mera krigshistoriska delen af det samma.

Arbetet är indeladt uti inledning och 18 kapitel. De tre första kapitlen egnas åt: »Karl före 1700», »den politiska ställningen» vid 1700-talets början och »härväsendet» vid samma tid; kapitlen 4—13 ett åt hvartdera af åren 1700—1709; kapitlen 14—16 omfattar hvartdera två af åren 1710—1715; kapitel 17 åren 1716—1718, samt kapitel 18 Karls död och en slutbetraktelse [1]).

Största uppmärksamheten riktas städse på tilldragelserna å den förnämsta krigsskådeplatsen, der Karl sjelf med sin hufvudhär uppträder; händelserna på öfriga krigsskådeplatser vidröras endast i allra största korthet mot slutet af hvarje kapitel. Utrymme lemnas vidare i första hand, förutom åt de politiska förhållandena, åt de strategiska. De taktiska förhållandena åter afhandlas mera flyktigt; fältslagen sålunda på några få sidor, och alla uppgifter om härarnes styrka vid olika tillfällen äro lemnade summariskt.

Ur ren krigshistorisk synpunkt är arbetet säkerligen det mest läsvärda af de hittills utkomna strategiska öfversigterna af Karl XII:s fälttåg. Författaren eger hvad hans nära nog ende militäre föregångare på vårt språk, Lundblad, saknat: grundliga militära insigter, och hans redogörelser för alla rent militära förhållanden vittna derom, att han städse mäktat följa den gamla Thorildska satsen: »detta är detta».

Här och hvar störes emellertid i någon mån det i öfrigt goda intrycket af en, visserligen i allmänhet ganska kortfattad, men ändock obehöflig polemik mot åsigter, som sägas vara framburna af dem bland historieskrifvarne öfver Karl XII, hvilka velat frånkänna honom alla fältherre-egenskaper.

Anledningen till detta förfaringssätt ligger uti den utgångspunkt författaren valt. Han håller före, att särskildt Lundblads och Fryxells skildringar af konungens personlighet och hans krigföring »i regeln ansetts för mönstergilla», samt att i stort sedt tvänne rakt motsatta uppfattningar angående måttet af konungens fältherreegenskaper än i dag äro gällande. »Medan några prisa honom såsom ett nästan ouppnåeligt föredöme för en härförare, klandra andre väldeliga hans

[1]) Den vid arbetet fogade öfversigtskartan upptager gränserna för de polska palatinaten, men är i öfrigt tämligen ofullständig och saknar månget af de ortnamn, som anföras i texten; planerna öfver Riga, landstigningen vid Humlebäck, slagen vid Narva, Klissow och Poltava samt belägringen af Stralsund äro mönstergilla.

krigföring i hennes helhet». Och det är mellan dessa ytterligheter — af hvilka den först nämnda i allmänhet skulle känneteckna »de svenske historieskrifvarne» (antagligen dock med undantag af de nämnde) — som författaren, enligt hvad han redan i inledningen antyder, vill hålla medelvägen.

Under arbetets fortgång håller han emellertid skenbart icke denna medelväg, väl hufvudsakligen derför att de båda ytterligheterna icke äro rätt noggrant utstakade. Han närmar sig till, eller rättare sagdt öfvergår helt och hållet på deras sida, hvilka i Karl XII se en verklig fältherre och uti hans operationer i det stora hela en följdriktig och genomtänkt samt, åtminstone i de flesta fall, militäriskt taladt, fullt berättigad plan. Ingen militärförfattare, allt ifrån Fredrik II af Preussen, har heller i honom kunnat se någonting annat; ty det enstaka stående försök en i öfrigt framstående rysk författare gjort att få Karl XII ansedd allena för en »partigängare», medan hans lycklige motståndare tsar Peter skulle intaga ett af de åt krigets störste män i hela verldshistorien inrymda tio hedersrummen, kan väl svårligen uppfattas annorlunda än såsom en yttring af missriktad nationel hänförelse för Rysslands ombildare. Men om ock författaren har rätt i sitt påstående, att »Karl XII förenade hos sig alla de egenskaper, som en stor fältherre måste ega, för att vara värd detta namn», så är dock vägen lång härifrån och till ett »oupphåeligt föredöme» för en härförare, och ingen, om ej kungens egne karoliner på gamla dagar, har väl stält honom så högt såsom härförare och icke endast krigare. De antydda fältherre-egenskaperna funnos otvifvelaktigt hos hjeltekonungen, men de voro icke fullt harmoniskt afvägda mot hvar andra. Författaren är fullt förtrogen med detta sakförhållande, och han undanhåller ej för läsaren de drag af till halsstarrighet öfvergången karaktersfasthet, af i förmätenhet förbytt mannamod, af till nära nog ofattlig sangvinism öfvergången tilltro till egen kraft, af, om vi så få uttrycka oss, ockrande med krigslyckan, hvilka spåras då och då under Karl XII:s hela fältherrebana. Men hvad författaren ej fullt uppmärksammat vid den karaktersskildring af konungen han lemnat, är den tankeriktning, som från barndomen inympats hos envåldskonunga-ämnet, och hvilken, må hända, mer än något annat kommit hans och landets ofärd å stad. Vi mena den uppfattning af förhållandet mellan konung och stat, mellan här och krigsherre, hvilken gaf sig hos Ludvig XIV luft uti det allbekanta uttrycket: l'etat c'est moi. Karl XII:s annars skarpa och klara strategiska blick skymdes stundom af en oberättigad hänsyn till fältherrens egen personliga krigarära, och han förväxlade, förefaller det, en eller annan gång ett på fullgoda strategiska grunder fotadt beslut att vika tillbaka med härförarens ärelösa flykt ur striden, hvadan något återtåg heller icke kom till stånd. Att denna förväxling af en fältherres och en enskild krigares pligter skulle varda mest olycksbringande vid vändpunkten af hans bana, det, militäriskt taladt, onekligen storartade infallet i Ryssland, är helt naturligt, och det var å andra sidan äfven hon, som dref honom att tillbringa fem

långa år i Turkiet och att på Stralsunds hjeltemodiga försvar offra ännu ett år, som han säkerligen kunnat bättre använda.

Med förbiseendet af detta drag i Karl XII:s karakter sammanhänger i viss mån en annan verklig missuppfattning af hans kynne, hvartill författaren gör sig skyldig. Han håller före, att Karl XII under åren 1715—1718 ansett de svenska landskapen på andra sidan Östersjön »oåterkalleligen förlorade», samt att anfallet mot Norge var ett slags uttryck af denna resignation. F. F. Carlsons »Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718» vederlägger i allo, att en dylik känsla någonsin fått insteg hos Karl XII.

Författaren hörer visserligen ej till dem, som anse Karl XII såsom fältherre fullbildad redan vid sitt första uppträdande på krigets vädjebana, vid landstigningen å Seeland, utan han tillerkänner honom dervid äran allena af beslutet, medan äran af enskildheterna vid utförandet tilldelas generalqvartermästaren Stuart. Ungefär på liknande sätt fördelar han lagrarne för segern vid Narva mellan konungen och någon annan — hvem, är ej uttryckligen sagdt, men antagligen menas härvid Rehnsköld. Från och med öfvergången af Düna är det åter konungen sjelf som personligen leder äfven striderna. Uti de derpå följande fälttågen i deras helhet har författaren emellertid ej, och detta synes oss med orätt, kunnat med J. Mankell uti hans uppsats i Krigsvetenskaps-akademiens tidskrift 1867 »Om Karl XII såsom fältherre» — hvilken uppsats säkerligen varit författaren bekant — spåra en ständigt fortgående utveckling af konungens fältherre-duglighet. En dylik utveckling är otvifvelaktigt skönjbar, trots allt hvad i det föregående blifvit anfördt om stundom begångna ödesdigra misstag. Uti vissa afseenden hade han vid början af ryska fälttåget fört sin härföringskonst nära nog till en punkt, dit den allmänna europeiska hann först med franska revolutionskrigen. Redan under polska fälttågen hade konungen nämligen infört ett praktiskt reqvisitionssystem för sin härs underhåll, och under första skedet af ryska fälttåget tillämpade han äfven med skicklighet den i sammanhang med reqvisitionssystemet sedermera uppståndna nyare tidens hufvudgrundsats i krig: sprida en här under pågående krigsrörelser, för att lifnära honom, och samla honom för att slås. Under konungens kraftiga hand innebar den sjelfständighet, som härvid måste inrymmas åt underbefälhafvarne, ej större fara, än hon innebär nu för tiden, men då t. ex. Lewenhaupt nödgades tillämpa samma förfaringssätt, vardt förhållandet ett annat och bidrog i sin mån, såsom författaren äfven omnämner, genom obefogade uppehåll i rörelserna till motgången vid Liesna.

Denna ständigt fortgående utveckling af Karl XII:s fältherreskicklighet gör sig gällande äfven på det organisativa området; så äro några af konungen utfärdade förordningar, hvilka leda sitt ursprung från näst sista året af hans lefnad 1717, ganska märkliga bevis på en framsynthet af enahanda art med den nyss antydda. Dessa förordningar skapa fasta, så i fred som i krig bestående högre truppenheter, brigader och fördelningar — än i dag ett oupphunnet

önskemål i vårt land och t. ex. i Frankrike först alster af kriget 1870-71 — och de införa en högqvarters-sammansättning och en härlednings-mekanism, hvartill först detta århundrade sett motbilder. Att denna sida af Karl XII:s verksamhet varit obekant för författaren, är en naturlig följd deraf, att de ännu under införande varande organisationsändringarna icke öfverlefde konungen, utan såsom onyttiga nyheter kastades å sido vid hans fall, för att sedan endast fortlefva i en författningssamling, och dylika svenska källor har författaren icke begagnat.

De anmärkningar här ofvan blifvit gjorda hafva icke afsett att minska den tacksamhetsskuld, hvari vi svenskar stå till författaren, som med sitt arbete säkerligen bidragit att rätta mången missuppfattning i utlandet af den hjeltepersonlighet, hvars minne är så dyrbart för vårt svenska folk. Deras syfte har varit att framhålla, huruledes mångt och mycket än återstår, innan Karl XII:s krigshistoria fått sin slutliga belysning. Må det snart unnas vår generalstab att få fullfölja, hvad den för vårt land och dess krigshistoria intresserade främlingen begynt! *v. d. L.*

C. Bullo. Il viaggio di M. Piero Querini e le relazioni della repubblica Veneta colla Svezia. 103 ss. 8:o. Venezia 1881.

Vid den nyligen hållna geografiska kongressen i Venedig utdelades ofvan anförda skrift som ett slags hyllning, att döma af inledningen, åt *quella nobilissima Nazione*, »som efter att ha i forna tider förvånat verlden med sin tapperhet i krig, nu skiner på vetenskapens och bildningens fält och i polartrakterna upprepar dessa djerfva expeditioner, som gjort den för alltid ryktbar» — det svenska folket.

Jag vet ej rätt, om icke den för oss i öfrigt okända utgifvaren till dessa det svenska folkets djerfva expeditioner äfven räknar östgoternas eröfring af Italien under Teodorik. Åtminstone börjar han dermed den historiska inledning, som öppnar hans bok, och han skulle sålunda ännu vara en trogen lärjunge af vår gamla historiska skola. I fortsättningen redogör han för Sveriges förbindelser väl icke med Italien i sin helhet, men med den stolta venetianska republiken, börjande med Querinis bekanta resa till norden, som under Eriks af Pommern tid, förskaffade honom ett osökt tillfälle att besöka äfven åtskilliga orter i Sverige.

Det var först Johan III, som anknöt några diplomatiska förbindelses med Venedig alt ifrån 1574, ifrån hvilket år de venetianska arkiven bevara vitnesbörden derom. Frågan om hans katolska drottnings arf i Italien, önskan att knyta handelsförbindelser med den

rika köpmannastaden gåfvo anledning till dessa beskickningar. En venetianare, Alessandro Guagnino fick af konungen stora handelsprivilegier, ett venetianskt handelskompani sökte 1582 träda i närmare förbindelser med Sverige och åt sig utverka liknande förmåner. »Dessa lifliga förbindelser», tillägger förf., »visa, huru Johan III gynnade civilisationens utbredning i sitt land, ehuru han i sin sista sjukdom ännu ej i Sverige kunde finna en läkare att bota sig».

För sin framställning af Sveriges förbindelser med Venedig under sjuttonde århundradet följer förf. hufvudsakligen prof. Odhners bekanta afhandling (intagen Nordisk Tidskrift för politik, ekonomi och litteratur 1867). Han litar dock derjämte äfven till andra sagesmän. Så upprepar han t. ex. den orimliga historien, att Gustaf Adolf under titeln »grefve af Södermanland» (han var, innan han blef konung, hertig af Vestmanland) med ett följe af adelsmän legat vid universitetet i Padua, der besökt de olika fakulteterna och bland annat åhört ingen mindre än Galileos lysande föreläsningar i astronomi, optik, matematik, liksom han af honom inhemtat kunskap om krigsmaskiner m. m. d. Detaljerna saknas sålunda icke. Men icke nog dermed. Förf. vet äfven att berätta att Gustaf Adolf här förälskade sig i en »vaghissima fanciulla», en vacker jungfru, som var ingifven i ett kloster. Han försökte förmå henne att följa med till »Tyskland», men hon afvisade honom ståndaktigt, utan att derföre hans tillgifvenhet upphörde. Vid sin afresa öfverhopade han henne med »furstliga skänker». Allt detta skulle ha skett 1611. Man må väl vid läsningen häraf undra öfver gamla sägners odödlighet. Ännu när Gustaf Adolf som segrare stod i Baijern skulle han ha erinrat sig studentåret i Padua och derom påmint några främlingar från staden, hvilka han der träffat.

Det är naturligt att minnena från Sverige äfven anknyta sig till drottning Kristinas snillrika och eccentriska personlighet. Hon besökte Venedig ett par gånger och blef, isynnerhet den första, der liksom i hela Italien mottagen på ett lysande sätt [1]). Med underhandlingarna om republikens bemedling på fredskongressen i Lübeck 1651—53 sluta de kortvariga officiella förbindelserna mellan Stockholm och Venedig. Vid Otto Vilhelm Königsmarks lysande namn och Gustaf III:s korta besök anknyter förf. minnena af de sista beröringarna mellan Sverige och den åldrande fristaten. Så långt inledningen.

Förf. har derefter aftryckt efter ett mss. i San Marco biblioteket en berättelse från slutet af 1400-talet om Querinis ofvan omtalade resa. Den är redan förut känd ur andra samlingar, men den här begagnade handskriften synes afvika från de förut offentliggjorda. Åtminstone är vistelsen i Sverige affärdad knapphändigare än uti dessa är förhållandet.

Derefter följer Antonio Possevinos relation, »den andra», om det svenska väldets »nuvarande tillstånd» (1578). Den är skrifven på

[1]) Jämf. Cristina di Svezia in Bologna. Memorie raccolte da relazioni officiali dal dott. cav. Carlo Malagola. Pisa 1881.

italienska och enligt utgifvaren afgifven till dogen i Venedig på dennes begäran, men är redan förut känd såsom en på latin affattad och till påfven ställd relation, som finnes tryckt i Theiner's urkundsamling till hans arbete »Schweden und seine stellung zur heiligen Stuhl», der äfven Possevinos »första» relation, som af honom sjelf åberopas, ehuru i utdrag, torde vara meddelad. Den finnes för öfrigt äfven i senare tid efter en handskrift i enskild ego tryckt i en liten brochyr »Relazione sul regno di Svezia di Antonio Possevino» (Curiosità storiche Mantovane disp. 3) Firenze 1876, som blifvit oss benäget tillsänd af statsarkivarien i Mantua hr C. Bertolotti. Akten är för öfrigt märklig och visar huru synnerligt väl den ryktbare jesuitpatern förstod att göra sig underrättad om de länder han besökte.

Äfven nästföljande akt, en berättelse om orsakerna till drottning Kristinas afsägelse författad på italienska, är förut bekant. Den återfinnes hufvudsakligen lika hos Arkenholtz i hans stora verk öfver drottn. Kristina bland bilagorna och bevisen vid slutet af fjerde bandet, s. 103—105 (jämf. Warmholtz, VIII, n. 4371).

De två sista aktstyckena slutligen, utdrag ur tvänne bref, angå konung Gustaf III:s mottagande i Venedig 1784.

Något direkt nytt utaf större betydelse företer sålunda knappast denna skrift. Såsom ett bevis på välvilja och intresse för vårt land och vår historia har den deremot alltid värde och i sig sjelfva äro de aktstycken den meddelar utaf ej ringa vigt.

Ehd.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, 1881, **h. 5** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Astrologien och Merlin. I (mot hr Bugges uppfattning af källorna till Galfrids stjerneskildring i dess förh. till Völuspá). — Literaturöfversigt: Svenska Folket i helg och söken af A. Strindberg, anm. af O. Montelius. — Svenska Riksrådets protokoll utg. genom N. A. Kullberg, II, anm. af C. Annerstedt. — Hällristningar från Bohuslän, teckn. och utg. af L. Baltzer, anm. af O. Montelius. — **H. 6** inneh. bl. a.: V. Rydberg, Astrologien och Merlin, II. — C. Engelhardt, Nordboernes sociale forhold i stenalderen.

Samlaren. Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. Andra årg. 1881, **h. 1** inneh. bl. a.: E. Lewenhaupt, En literär strid i Sverige 1738. (Mellan Celsius och Sahlstedt.) E. Tegnér, Armfelt och Leopold. — L. Bygdén, Ur Lidénska brefsaml. å Ups. Univ.-bibl. — Bihang: Ur en antecknares samlingar (forts.). - Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstierna, II. - En svensk ordeskötsel af S. Columbus.

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, 1881, **h. 5** inneh. bl. a.: O. Sjögren, Karaktersbilder fr. Sveriges senaste historia. 2. Karl August Grevesmöhlen. — Sr, Nya skolan bedömd i Literaturhistorien. — Literatur: Svenska Folket i helg och söken af A. Strindberg, anm. af S. J. Boethius.

Nytt juridiskt Arkiv afdeln. II. Tidskrift för lagstiftning m. m. utg. af G. B. A. Holm 1881, **h. 3** inneh. bl. a.: C. O. Montan, Om l'Ecole libre des sciences politiques i Paris.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, **Aug. 1881** inneh. bl. a.: C. G. Estlander, Mor och son. Teckning ur familjelifvet i Finland för hundra år sedan. V, VI. (slut). — **Okt. 1881** inneh. bl. a.: K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengporten. XI. Sprengporten och Hastfehr.

Historisk Tidskrift, udg. af den Norske Hist. Forening. Anden række, **III, h. 2.** — L. Daae, Utrykte Optegnelser om Thelemarken. — G. Storm, Om gravstenen fra Fjære og en sidegren af det Norske Kongehus i 14 Aarh. — A. C. Bang, Om midgardsormens prototyper. — L. Daae, Didrik Pining (Norsk fribytare fr. slutet af 15 årh.). — L. Daae, Nogle Smaabidrag til det bergenske contoirs historie. — Smaastykker. — **Bilaga:** Bidrag till Norges historie i 1814 af Dr Y. Nielsen. I,1.

Historisk Tidskrift utg. af den Danske histor. Forening. Redig. af C. E. Bricka. Femte Række **III h. 1.** — E. Holm, Studier till den store nord. krigs historie (1. Frederik IV og Czar Peter i aaret 1716). — E. Gigas, Breve skrevne fra Kjöbenhavn 1659—60 af den kejserl. gesandt baron de Goes. — Litteratur og Kritik. (Bl. a.: anm. af Reinhardt, Valdemar Atterdag af K. Erslev og Fortegnelse over fremmed hist. litteratur vedrör. Danmarks hist. for aaret 1880 ved W. Mollerup.) - Smaastycker.

Kirkehistoriske samlinger Tredje række, udg. af Selskabet för Danmarks Kirkehistorie ved H. F. Rördam, III, h. 2. — H. F. Rördam, Bertel Knudsen Aquilonius (skånsk prest och humanist). — Dnsme, kirkelige Forhold og Personligheder i Aarhus stift i ældre tid. — K. Erslev, Tre gavebreve af dr. Margarethe fra Aaret 1411. — H. F. Rördam, Bidrag till Vendelbo stifts kirkehistorie sid. Reformationen. — Hammer og Lundby sognekalds historie. — H. F. Rördam, katekismusundervisning for 300 Aar siden. — Smaastykker. h. 3. H. F. Rördam, Morten Reenbergs Levned. — Dnsme, Separatisten M. Niels Svendsen Chronich og hans tilhængere (fr. 1600-talet). — M. Sörensen, Bidrag til den jydske opvækkelses historie. — L. Daae, Sognepræst J. N. Klems Autobiographi. — E. Gigas, Don Antonio de Sandoval. — Smaastykker.

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1881, 6**. — K. Klüpfel, Die Friedensunterhandlungen Würtembergs mit der franz. Republik 1796 bis 1802. — M. Töppen, Der Deutsche Ritterorden und die Stände Preussens. — Literaturbericht (bl. a. Weber, Allgemeine Weltgeschichte, XIV, XV. — Duncker, Geschichte des Alterthums, I—IV; Riezler, Geschichte Baierns, II).

Revue Historique, XVII, **1881, Nov.—Dec.** — A. Sorel, La Neutralité du Nord de l'Allemange en 1795. — E. Renan, Les premiers martyrs de la Gaule 177 ap. J.-C. — Mélanges et documents. — Bulletin historique: France. Angleterre. Allemagne. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc.

Rättelser:

Sid.	116	r.	1	nedifr.	hänvisningen utgår.	
»	123	»	4		står grefve	läs frih.
»	199	»	24	uppifr. och		
			5	nedifr.	» Mattisson	» Gjurdsson.
»	»	»	25	uppifr.	» Mattis Gjurdsson	» Gjurd Mattisson.
»	206	»	20	»	7) utgår.	
»	326	»	2	nedifr.	står 17 Juni, läs 26 Maj.	
»	383	»	22	»	*och* utgår.	

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

1880.

(Denna förteckning lades under pressen i Nov. 1880.)

BESKYDDARE

HANS MAJ:T KONUNGEN.

FÖRSTE HEDERSLEDAMOT

H. K. H. KRONPRINSEN.

LEDAMÖTER

* framför namnet utmärker ständig ledamot.

Abenius, O., Kapten. Stockholm.
Adlerberg, R., Bankkamrer. Gefle.
Adlersparre, R., Bruksegare. Gustafsvik, Kristinehamn.
Adrian, S. Jönköping.
Ahlborn, C. G., Underlöjtnant. Stockholm.
Ahlén, A., Lektor. Kristianstad.
Ahlgren, G., Kyrkoherde. Dalköpinge, Trelleborg.
Ahlin, A., Kommissionslandtmätare. Lidköping.
Ahlinder, A., Kontraktsprost. Husby-Sjutolft, Ekolsund.
Ahlmark, J. M., t. f. Kammarråd. Stockholm.
Ahlmark, S. W., Borgmästare. Vestervik.
Ahlqvist, A. G., Lektor. Vexiö.
Ahlstrand, J. A., Bibliotekarie. Stockholm.
Ahnström, C. A. G., Kapten. Linköping.
Akrell, A., Major. Stockholm.
Aldén, G. A., Fil. Kandidat. Södra Vi (Kalmar län).
Alin, O., Docent. Upsala.
Almén, J., Kammarskrifvare. Stockholm.
Almgren, G., Öfverkommissarie. Stockholm.
Almqvist, B. M., Handlande. Svenljunga.
Almqvist, L., Justitieråd. Stockholm.
Almqvist, R. F., Kollega. Eskilstuna.
Alsterlund, R., Verml. Nat. Upsala.
Altin, L. M., Kapten. Sundsvall.
Aminson, H., Lektor. Strengnäs.
Amnell, P. W., Kapten. Landskrona.
Anderberg, A., Häradshöfding. Maryhill, Landskrona.
Anderson, A., Landskamrer. Karlstad.
Anderson, S., Handelsresande. Norrköping.
Andersson, A., Fil. Kandidat, Göt. Nat. Upsala.
Andersson, A., Göt. Nat. Upsala.
Andersson, A. E., Handlande. Ystad.
Andersson, A. G., Hofrättsnotarie. Sundsvall.
Andersson, A. J., Kontraktsprost. Listerby.
Andersson, C. G., Handlande. Skara.
Andersson, H., Löjtnant. Helsingborg.
Andersson, H., Söderm.- Ner. Nat. Upsala.
Andersson, H., Kyrkoherde. Gylle, Fjerdingslöfs St.
Andersson, J., Fil. Doktor. Linköping.
Andersson, J., Biskop. Vexiö.
Andersson, L., Kommissarie. Helsingborg.
Andersson, L., Prov.-Läkare. Malmö.
Andersson, O., Bruksegare. Ramshyttan, Nora.
Andersson, O., Hemmansegare, Burlöf, Malmö.

Andra Lifgardets Bibliotek. Stockholm.
Andrén, J., Grosshandlare. Göteborg.
Angel, A. W., Handlande. Halmstad.
d'Angotte, C. E. A:son, Kyrkoherde. Grimeton, Varberg.
Anjou, C. L., Rektor. Linköping.
Anjou, C. M., Komminister. Börstil, Östhammar.
Anjou, L. A., Biskop. Visby.
Ankarcrona, A., Major. Kristianstad.
Annerstedt, C., Docent. Upsala.
Annerstedt, L., Expeditionschef. Stockholm.
Annerstedt, S., Strengnäs.
* **Annerstedt, Th.,** Fil. Doktor. Göteborg.
Anstrin, C., Registrator. Stockholm.
Anstrin, W., Kamrer. Stockholm.
Appelberg, C. M., Fältläkare. Ramfall.
Arborelius. G., Notarie. Stockholm.
Arcadius, C. O., Fil. Doktor. Kongelf.
Arfwedson, J., Konsul. Stockholm.
Arhusiander, A., Kontraktsprost. Köping.
Arnberg, J. W., Bankofullmäktig. Stockholm.
Arnhamn, N., Handlande. Helsingborg.
Arpi, R., Vestm. Nation. Upsala.
Arrhenius, E., Kapten. Stockholm.
Asker, A., Landssekreterare. Hernösand.
Asklund, H., Kontorist. Norrköping.
Asp, C., Bataljonsläkare. Malmö.
Aspelin, C., Komminister. Gårdsby, Vexiö.
Aspelin, C. L., Föreståndare f. Navigationsskola. Vestervik.
Aspelin, J. A., Läroverksadjunkt. Helsingborg.
Asplund, R., Skeppsklarerare. Luleå.
Augustinsson, C. A., Löjtnant, Norrköping.
Axelson, E., Fil. Kandidat. Stockholm.

Bæckström, O., Kapten. Stockholm.
Bæckström, R., Löjtnant. Arbrå.
Bæhrendtz, F. J., Lektor. Kalmar.
Bagge, A., Adjunkt. Nyköping.
Bagge, L. B., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Banck, F. W., Sjökapten. Östersund.
Barclay, D., Kapten. Karlskrona.
Barkén, M., Rektor. Köping.
Barkman, Ingeniör. Östersund.
* **Beck-Friis, C.,** Grefve, Kabinettskammarherre. Börringe.
Beck-Friis, J. T., Frih., Hofmarskalk. Stockholm.
Beckman, A., Jernvägskassör. Östersund.
Beckman, A., Folkskollärare. Norrköping.
Beckman, K., Östg. Nat. Upsala.
Beijer, C. G., Generaldirektör. Stockholm.
Beijer, P., Fil. Doktor. Stockholm.
Belfrage, A. G. L., Folkhögskoleföreståndare. Stenstorp.
Bellinder, A., Lektor. Örebro
Benedicks, G., Bruksegare. Gysinge.
Bennet, C. W., Frih. Närlunda, Helsingborg.
Bennet, K., Frih. Helsingborg.
Bensow, O., Distriktsläkare. Stockholm.
Benthien, E. O., Med. Dr. Stockholm.
Berg, A. A., Falun.
Berg, F. W., Skogsinspektör. Umeå.
Berg, G., Fil. Kandidat. Upsala.
Berg, N., Grosshandlare. Stockholm.
Bergs Bokhandel. Östersund.
Berg von Linde, A., Kapten. Kristianstad.
v. Bergen, C., Fil. Doktor. Stockholm.
Bergengren, A., Svenljunga.
Bergenstråhle, G. U., f. d. Hofrättsråd. Kristianstad.
Berger, O., Fil. Kandidat. Upsala.
* **Berggren, R.,** Grosshandlare. Stockholm.
Bergh, B., Ångbåtskommissionär. Helsingborg.
Bergh, S., Stockh. Nat. Upsala.
Bergius, O., Assessor. Stockholm.
Bergklint, O., Hofrättssekreterare. Kristianstad.
Bergman, B. G., Prost. Alunda.
Bergman, C. J., Lektor. Visby.
Bergman, C. O., Major. Luleå.
Bergman, C. V., Bryggare. Norrköping.
Bergman, E. W., Amanuens. Stockholm.
Bergman, G. Th., Rektor. Venersborg.
Bergman, J., Provisor. Helsingborg.
Bergman, W. E., Kapten. Stockholm.
Bergström, A., Landshöfding. Örebro.
Bergström, F., Kammarråd. Stockholm.
Bergström, J. O., Folkskollärare. Norrköping.
Bergström, M. B., Restauratör. Helsingborg.
Bergström, O., Löjtnant. Stockholm.
Berlin, C. E., Lektor. Vestervik.
Berlin, C. W., Apotekare. Gefle.
Berling, E. W., Bibliotekarie. Lund.
Bern, L. F., Fabrikör. Sundsvall.
Bernhardt, J. O., Grosshandlare. Nyköping.

Berwald, M. Stockholm.
Beskow, H., f. d. Expeditionssekreterare. Stockholm.
Beskow, J. B. Th., Kammarherre. Stockholm.
Beskow, W., Kanslisekreterare. Stockholm.
Bielke, T., Grefve. Sturefors.
Biesert, J. N., Bruksförvaltare. Töcksfors.
Bille, W., Bokhandlare. Stockholm.
Billengren, E., Lektor. Falun.
Billing, W., v. Häradshöfd. Stockholm.
Bjerstedt, F. D., Fil. Doktor. Helsingborg.
Bjurstedt, J., Länsnotarie. Falun.
Björck, A. Lund.
Björck, C. J., f. d. Lektor. Upsala.
Björck, J. H., Kyrkoherde. Hasslöf, Ö. Karup.
Björkegren, A., Stadsfiskal. Landskrona.
Björkén, J., Adjunkt. Upsala.
Björkman, A., Bataljonsläkare. Malmö.
Björlin, G., Kapten. Stockholm.
Björling, C. O., Biskop. Vesterås.
Björnberg, T., Kollega. Uddevalla.
Björnlund, P., Lektor. Luleå.
Björnstjerna, G. M., Löjtnant. Stockholm.
Björnstjerna, M., Kammarherre. Stockholm.
Björnstjerna, O. M., Generalmajor. Stockholm.
Björnstjerna, R. M., Öfverste. Stockholm.
Bley, R. W., Disponent, Uddevalla.
Blom, O. G., Fil. Kand. Smål. Nat. Upsala.
Blomberg, A. T. Lindesberg.
Blomberg, K. H., Docent. Upsala.
Blomberg, O., Regementsläkare. Kristianstad.
Blomstrand, C. W., Professor. Lund.
Blomström, A. F., Musikdirektör. Östersund.
Boethius, P. U., Fabrikör. Norrköping.
Boethius, S. J., Lektor. Upsala.
Bohlin, E., Disponent. Lidköping.
Bohm, J. H., Bokhållare. Uddevalla.
Bohm, K., Bankkamrer. Sundsvall.
Boivie, C. G., Assessor. Stockholm.
Boklund, J., Hofintendent. Stockholm.
Boldt, O. Landskrona.
Bolin, E., Landssekreterare. Falun.
Bolin, W., Sjukhusläkare. Varberg.
Boman, C., Vesterås.
* **Bonde, C.**, Frih. Öfv. Kammarherre. Eriksberg.
Bonde, C., Grefve. Lund.
Bonnier, D. F., Boktryckare. Göteborg.
Boqvist, E. G., Prov.-läkare. Östersund.
Borelius, J. Professor. Lund.
Borg, A., Fil. Kand. Lund.
Borggren, E., Disponent. Östersund.
Borgh, Th., Öfverstelöjtnant. Visby.
Borgström, S., Kammarråd. Stockholm.
Borin, V., Bokhållare. Stockholm.
Borås Läroverk.
Boström, E. G., Godsegare. Östanå.
Boström, G. F., Handlande. Östersund.
Boström, H., Notarie. Stockholm.
Boström, N., Sjökapten. Gefle.
Bowallius, C., Docent. Upsala.
Bowallius, R. M., Riksarkivarie. Stockholm.
Brag, A. W., Lektor. Lund.
Brag, E., Fröken. Lund.
Bratt, A. W., Assessor. Jönköping.
Bratt, C., Löjtnant. Karlstad.
Braune, F., Biblioteksamanuens. Lund.
Breitholtz, C. G., Öfverste. Stockholm.
Brenguier, O. E., Revisor. Stockholm.
v. Brienen, E., Kammarherre. Stockholm.
Brinck. C. A., t. f. Postkontrollör. Helsingborg.
Brinck, J. L., Handlande. Helsingborg.
Bring, E. G., Biskop. Linköping.
Bring, S. L., Kyrkoherde. Torrlösa, Tekomatorp.
Broberg, C. Stockholm.
Broberg, J. Vesterås.
Brodin, A., Skeppsbyggmästare. Gefle.
Brodin, C. J., Teol. Doktor. Förslöf, Engelholm.
Brolén, C. A., Kollega. Stockholm.
Brolin, L. D., Kyrkoherde. Hacksta, Weckholm.
Broman, M., Kapten. Stockholm.
de Bronikowski, F., v. Häradshöfding. Halmstad.
Brorström, B. T., Prost. V. Karup.
Brorstrom, V., Kyrkoherde. Sölvesborg.
Bruhn, A. Th., Kansliråd. Stockholm.
Brunius, G., Fil. Doktor. Landskrona.
Bruno, E., Fil. Kand. V. G. Nat. Ups.
Bruzelius, A. J., Sekreterare. Stockh.
Bruzelius, O. L., Förste Bataljonsläkare. Landskrona.
Bruzelius, N. G., Rektor. Ystad.
Brüdigam, C. F., Handlande. Ystad.

Bucht, G. W., Seminarierektor. Hernösand.
Bucht, G. W., Kartograf. Luleå.
Bukowski, H., Konsthandlare. Stockholm.
Burén, C., Bruksegare. Attarp, Bankeryd.
Burenstam, C., Ministerresident. Brüssel.
Burman, A., Boktryckare. Östersund.
Burman, C. J., f. d. Kapten. Umeå.
Burman, O. Haparanda.
Busch, C. G., Kapten. Östersund.
Bünsow, F. Sundsvall.
Bäckman, J., Sem.-adjunkt. Hernösand.
Bäckström, E., Redaktör. Stockholm.
Bäckström, J., Häradsskrifvare. Luleå.
Bäckström, K. O., Kollega. Piteå.
Bäckström, P. O., Amiralitetskammarråd. Stockholm.
Börring, M., Läroverksadjunkt. Lund.
Börtzell, J. E. A., Ingeniör. Stockh.

Callander, C. C., Kollega. Eskilstuna.
Callmér, P., Handlande. Helsingborg.
Carell, B., Stadskassör. Sundsvall.
***Carleson, E.**, Justitieråd. Stockholm.
Carlgren, J. P. A., Litteratör. Stockholm.
Carlgren, W. M., Lektor. Hernösand.
Carlmark, H. R. L., Revisor. Stockholm.
Carlson, F. F., f. d. Statsråd. Stockholm.
Carlsson, A., Kapten. Fredriksberg. Raus.
Carlsson, B., Källarmästare. Stockholm.
Carlsson, E., Bruksegare. Stadra, Nora.
Carlsson, M., Göt. Nat. Upsala.
Carlström, O., Lärare. Skara.
Cassel, T., Löjtnant. Carlberg.
Casselli, H., Lärarinna. Stockholm,
Cavalli, B. G. J., Apotekare. Sköfde.
Cavallin, S., Prost. Hvellinge, Malmö.
Cavallin, S. G., Prost. Lund.
Cederqvist, O. Th., Urmakare. Linköping.
Cederschiöld, S., Kammarherre. Stockholm.
Cederström, A., Frih. Sanda, Stockholm.
Cederström, B., Frih., Löjtnant. Helsingborg.
Cederström, C. A., Frih., Generalmajor. Helsingborg.
Cederström, E., Frih. Stockholm.
Cedervall, G., Handlande. Helsingborg.
Centervall, J. E., Rektor. Söderhamn.
Charleville, C. W., Kontraktsprost. Vadstena.
Charpentier, R., Landshöfding. Vesterås.
Christianson, J. A., Prost. Ö. Vingåker, Katrineholm.
Christierson, T., Hofrättsfiskal. Stockholm.
Claësson, J., Läroverkskollega. Varberg.
Clairfelt, M., Kapten. Helsingborg.
Claréus, F., Las.-läkare. Vesterås.
Clarholm, E., Kamrer. Stockholm.
Clason, E., Professor. Upsala.
Claus, C. A., Läkare. Malmö.
Cnattingius, K. J., Kyrkoherde. Gistad. Ö. St. B.
Coijet, G. A., Kapten. Norrtorp. Pålsboda.
Collander, C. W., Fabrikör. Uddevalla.
Collander, J., Bokhållare. Uddevalla.
Collberg, A., Sjökapten. Gefle.
Collett, O., Arkivarie. Stockholm.
Colliander, C. A., Kyrkoherde. Romeled, Skrehall.
Collin, C. F., Kontorist. Norrköping.
Collin, C. J., Kyrkoherde. Reng, Fjerdingslöf.
Cornelius, F. Göteborg.
Cornell, J. F., Kapten. Sundsvall.
Cronhielm, A., Grefve, Förste Sekreterare i Utr. Kab. Stockholm.
Cronhjelm, J., Grefve, Löjtnant. Östersund.
Cronqvist, G., Handlande. Malmö.
Crusebjörn, J., Kapten. Stockholm.
Cygnæus, C. J., Landssekreterare. Umeå.
Cöster, F. L., f. d. Konsul. Uddevalla.
Cöster, O., Kammarskrifvare, Helsingborg.

Dævel, C. J., Kapten. Stockholm.
Dahl, A., Länsbokhållare. Nyköping.
Dahlberg, A., Handlande. Stockholm.
Dahlbäck, A., Kronolänsman. Klintehamn.
Dahlgren, E., Bruksegare. Ransäters bruk, Ransäter.
Dahlgren, E. W., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Dahlgren, J. Haparanda.
Dahm, O. E. L., f. d. Rektor. Kalmar.
Dalgrener, F. P., Bokhandlare. Uddevalla.

Dalman, W. F., K. Sekreterare. Stockholm.
Dalsjö, M., Lektor. Kristianstad.
Dalström, J. J., Skollärare. Stockh.
Danielsson, O. A., Docent. Upsala.
v. **Dardel, N.,** Stockh. Nat. Upsala.
Davidson, A., Stockholm.
Davidson, D., Docent. Upsala.
*De **Geer, L.,** Frih., f. d. Statsminister. Stockholm.
Dehn, I., Bankdirektör. Sundsvall.
De Maré, A., Bruksegare. Ankarsrum.
Dieden, G., Possessionat. Malmö.
Dieden, J. H., Konsul. Malmö.
v. **Diederichs, G.,** Löjtnant. Karlskrona.
Dillner, G., Professor. Upsala.
Dillner, J. S., Förvaltare. Qvitslo, Mattmar.
Dintler, E. L., Med. Lic. Upsala.
Djurberg, F. O., Bagare. Stockholm.
Djurklou, G., Frih., Kammarherre. Örebro.
Donner, G. N., Länsnotarie. Visby.
af **Donner, E.,** Löjtnant. Stockholm.
Drake, J., Apotekare. Nora.
Drake, J. O., Rådman. Sundsvall.
Drysén, J. A., Rektor. Strengnäs.

Eckhéll, G., Landskanslist. Luleå.
Edén, P. O., Rektor. Piteå.
Edholm, E., Adjunkt. Östersund.
Edholm, E., Öfverfältläkare. Stockholm.
af **Edholm, E.,** Förste hofmarskalk. Stockholm.
Edman, C. G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Edman, L., Adjunkt. Upsala.
Edvall, A., Länsveterinär. Östersund.
Een, C., Borgmästare. Visby.
Ehnberg, Chr., Handlande. Helsingborg.
v. **Ehrenheim, P.,** f. d. Statsråd. Stockholm.
* **Ehrensvärd, A.,** Grefve, Landshöfding. Göteborg.
Ehrensvärd, A., Grefve, Underlöjtnant. Stockholm.
Eichhorn, C., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Ekberg, C. H., Landskamrer. Östersund.
Ekbäck, F., Handlande. Luleå.
Ekdahl, T., Kapten. Stockholm.
Ekedahl, W., Kyrkoherde. Femsjö.
Ekelund, J., t. f. Kronofogde. Görslöf, Höganäs.
Ekelöf, A., Kapten. Stockholm.
Ekenman, V., Borgmästare. Ulricehamn.
Ekholm, C. W., Kronofogde. Nyköping.
Eklund, L., Pastorsadjunkt. Lilla Edet.
Eklundh, A., Landskanslist. Vexiö.
* **Ekman, C.,** Bruksegare. Finspong.
* **Ekman, J. J.,** Grosshandlare. Göteborg.
Ekman, I., Stadsläkare. Hudiksvall.
Ekman, K., Handlande. Stockholm.
Ekman, O., Stockh. Nat. Upsala.
Eksandh, G. S., Stadsfiskal. Helsingborg.
Ekstedt, J. G., Provisor. Helsingborg.
Ekstrand, C., Läroverksadjunkt. Nyköping.
Ekstrand, F. Th., Öfverstelöjtnant. Helsingborg.
Ekstrand, A. G., Docent. Upsala.
Ekström, F., Hofsekreterare. Stockholm.
Ekström, L., Konsistorienotarie. Karlstad.
Elers, E., Öfverste. Venersborg.
Elfstedt, Th., Fil. D:r. Stockholm.
Elmqvist, G., Rektor. Eskilstuna.
Elowson, G., Lektor. Karlstad.
Enander, J. A., Utgifvare af Hemlandet. Förenta Staterna, Chicago.
Eneman, C. E., Löjtnant. Stockholm.
Eneström, P. A., Las.-läkare. Karlstad.
Engelhart, H., Rentier. Stockholm.
Engelke, D., Disponent. Norrköping.
Engelke, V., Kapten. Ljusdal.
Engellau, L. B., Grosshandlare. Stockholm.
v. **Engeström, J. O. Th.,** v. Häradshöfding. Stockholm.
* **Englund, J. A.,** Kyrkoherde. Nedre Luleå.
Engstedt, A., Öfveruppsyningsman. Varberg.
Engström, L., Lärarinna. Stockholm.
Engström, T., Kollega. Eskilstuna.
Enhörning, C. M., Godsegare. Vestanfors.
Ennes, O. A., Jägmästare. Luleå.
Erasmie, G. H., Kassör. Luleå.
Erdmann, G., Trafikchef. Helsingborg.
Erdmann, N., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Ericson, A. W. Göteborg.
Ericson, R., Litteratör. Linköping.
Ericsson., A., Bokhandlare. Lidköping.
Ericsson, C. A., Handlande. Alingsås.
Eriksson, J. E., Kontorsskrifvare. Lidköping.
Eskilsson, N., Bokhandlare. Stockholm.
v. **Essen, C.,** Underlöjtnant. Luleå.

v. **Essen, F.**, Frih. Kammarherre. Kaflås.
v. **Essen, R. J.**, Frih. Godsegare. Ljunghem, Vreten.
Eurén, A., Landskontorist. Luleå.
Eurenius, M. C. J., Lektor. Malmö.
Evers, E., v. Komminister. Södertelje.
Ewerlöf, O. P. Landskrona.

Fagerberg, E. S., Lektor. Göteborg.
Fagerlin, P. L., Fil. Kandidat. Helsingborg.
Fahlcrantz, G. E., v. Häradshöfding. Östersund.
Fahnehielm, E., Fröken. Stockholm.
Falck, A., Fältläkare. Malmö.
Falk, A., Kollega. Eskilstuna.
Falk, A. P., Kyrkoherde. Kumla st.
Falk, C., Apotekare. Jönköping.
Falk, C., Fil. D:r. Stockholm.
Falk, Hj., Magistratssekreterare. Karlstad.
Falkenberg, M. F., Frih. Helsingborg.
Falkman, A., Fil. Doktor. Simrishamn.
Fallström, D., Litteratör. Stockholm.
Faxe, C., Handlande. Malmö.
Fehling, S., Lärarinna. Helsingborg.
Fehr, F., Komminister. Stockholm.
v. **Feilitzen, O.**, Arkivarie. Stockholm.
Festin, R., Fanjunkare. Östersund.
Fischer, B., Handlande. Lidköping.
Fischer, G. E., Auditör. Stockholm.
Fischier, P. E. M., Öfverlärare. Stockholm.
Flagge, A., Landskanslist. Hernösand.
Fleming, L., Frih., Major. Köping.
Flemming, F., Kyrkoherde. Börstil. Hargs st.
Flensburg, E., v. Häradshöfding. Malmö.
Flensburg, Th., v. Konsul. Malmö.
Flensburg, V., Biskop. Lund.
Flobeck, D. W., Fabrikör. Göteborg.
Florell, J. M. Göteborg.
Flyborg, C., v. Konsul. Helsingborg.
Flygare, F., Grosshandlare. Luleå.
Fogelmark, K., Fil. Kandidat, Smål. Nat. Upsala.
Fogelström, A., Telegrafassistent. Stockholm.
Follin, F., Kammarskrifvare. Stockholm.
Forsberg, A., Läroverksadjunkt. Vexiö.
Forsberg, A., Fil. Kandidat. Åstorp.
Forsell, A., Bruksegare. Nora.
Forsell, O. M., v. **Häradshöfding.** Göteborg.
Forsgrén, B., Handlande. **Stockholm.**
Forsgrén, G., e. o. Amanuens. **Stockholm.**
Forsgrén, R., Grosshandlare. **Stockholm.**
Forslund, J. A., **Provinsialläkare.** Engelholm.
Forssberg, P., Kyrkoherde. **Onsala.**
Forssell, H., Statsråd. **Stockholm.**
Forssman, A., Kyrkoherde. **Sala.**
Fosser, J., Grosshandlare. **Norrköping.**
Francke, O. G. Landskrona.
v. **Francken, G. W., Major** **Stockholm.**
Franzén, Fr., Godsegare. **Huddinge.**
Fredenberg, A., Major. **Stockholm.**
Fredenberg, A., Kapten. **Sala.**
Fredenberg, H. Stockholm.
Fredengren, G., Pastor. **Stockholm.**
Fredin, E., Litteratör. **Stockholm.**
Fredrikson, G., Skådespelare. **Stockholm.**
Fredrikson, G., Vestm. **Nat. Upsala.**
Fredriksson, R., **Materialförvaltare.** Östersund.
Freese, H., Rådman. Norrköping.
Frendin, J. G., Stadskassör. Visby.
de **Frese, T. G.**, **Jägmästare. Fristads** jernvägsst.
Friberg, O. S. Landskrona.
Friberg, R., Fil. Kandidat. **Vestg.** Nat. Upsala.
Fridholm, J. M., Skollärare. **Göteborg.**
Friedlander, A. E., Docent. **Lund.**
Fries, A., Kaptenlöjtnant. **Stockholm.**
Fries, P., Öfverstelöjtnant. **Stockholm.**
v. **Friesen, C.**, Lektor. **Stockholm.**
v. **Friesen, M.**, Doktor. **Vestervik.**
Fryxell, A., Professor. **Stockholm.**
Fröberg, C. A., Borgmästare. **Hernösand.**
Fröman, N. A., **Justitieombudsman.** Stockholm.
Funck, G. O., Major. **Stockholm.**
Fundahn, I. V., **Tullförvaltare. Varberg.**
Fyhrvall, K. O., Fil. D:r. **Stockholm.**

Gadd, H., Major. Stockholm.
Gagge, R. Vesterås.
Gahn, H. P. W., Bruksegare. **Vikmanshyttan**, Hedemora.
Gans, S. H., Med. Doktor. **Göteborg.**
Gartz, C., **Bokauktionskommiss. Stockholm.**
Gauffin, G., Kapten. **Landskrona.**
Geber, H. Stockholm.
Geete, R., Fil. D:r. Stockholm.

Geete, S., Häradshöfding. Östersund.
Geijer, G., Löjtnant. Stockholm.
Geijer, K. R., Docent. Lund.
Geijer, P. A., Adjunkt. Upsala.
Gellerstedt, C. A., Apotekare. Piteå.
Genberg, O. Haparanda.
Genberg, Y. A., Landssekreterare. Luleå.
Gibson, O., Underlöjtnant. Stockholm.
Gillberg, A., Adjunkt. Östersund.
Gillberg, R., Fil. Doktor. Umeå.
Gillblad, A., Handlande. Göteborg.
Gjörcke, J. F., Läroverksadjunkt. Karlstad.
Glas, L., Konsul. Umeå.
Glas, W., v. Konsul. Umeå.
Gleerup, N. Stockholm.
Godehmius, K. N., Assessor. Halmstad.
Goetze, L., Hotellegare. Helsingborg.
Goldkuhl, A. E., Stadsläkare. Vexiö.
Gothén, A., Revisor. Stockholm.
Grafström, A., Provinsialläkare. Sundsvall.
Grandien, R., Fil. Doktor. Söderhamn.
Grandinson, K. G. Stockholm.
Granholm, E., Fabrikör. Stockholm.
Granlund, V., Arkivarie. Stockholm.
Grape, E. O., Lektor. Umeå.
Grape, Th. Haparanda.
Grass, B. J., Sjökapten. Gefle.
Greiffe, O., Handlande. Göteborg.
Greiffe, Th. Göteborg.
Grenander, A., Auditör. Sköfde.
Grenander, G., Grosshandlare. Norrköping.
Grewell, J., Kontraktsprost. Klockrike, Linköping.
Gripenstedt, C., Attaché. Paris.
Gripensvärd, J. O., Auditör. Stockh.
Grund, C. L., Kyrkoherde. Dalby, Stöllet.
Grönwall, C. J., Fabrikör. Ystad.
Grönvall, E., Handlande. Helsingborg.
Grönvall, F. O. M., v. Häradshöfding. Landskrona.
Grönvall, J. H., Kyrkoherde. Tomarp.
Guilletmot, O. A., Andre Bataljonsläkare. Norrköping.
Gullbransson, R. W., Apotekare. Helsingborg.
Gumælius, W., Redaktionssekreterare. Uddevalla.
Gustafsson, C. A. Göteborg.
Gustafsson, K. G., Läroverksadjunkt. Nyköping.
Günther, E., v. Häradshöfding. Stockh.
Gyldenstolpe, N., Grefve, Kammarherre. Hesselby.
Gyllander, C. E., Kontraktsprost. Ö. Löfsta, Löfsta bruk.
Gyllenhammar, E. A. H., Jägmästare. Öster-sund.
Gyllenram, H., Kapten. Stockholm.
Gyllenstierna, N., Frih. Elfdalen, Klippan.
Gyllensvärd, G. V., Upl. Nat. Upsala.
Göteborgs Museibibliotek.
Göteborgs Postbibliotek.
Götlin, A., Revisor. Stockholm.

Hafström, J. L., Lifmedikus. Helsingborg.
Hagander, Th. A:n, v. Häradshöfding. Karlstad.
Hagberg, A., Regementsauditör. Uddevalla.
Haglund, O. B., Civilingeniör. Luleå.
Hagson, K. A., v. Adjunkt. Linköping.
Hain, F., Länsnotarie. Malmö.
Hallberg, C., Rådman. Ystad.
Hallberg, C. G., Stadskomminister. Helsingborg.
Hallberg, H. E., Kandidat. Skytts-Hvellinge, Malmö.
Hallborg, O., Kyrkoherde. Torstunaby.
Halldin, H., Fabriksidkare. Örebro.
* **Hallenborg, M.**, Ryttmästare. Rydsgård.
Hallgren, A., Revisor. Stockholm.
Hallström, G., Kamrer. Stockholm.
Hambræus, J., Landssekreterare. Visby.
Hamilton, G., Grefve, f. d. Löjtnant. Hjelmsäter, Lidköping.
Hamilton, G. K., Grefve, Professor. Lund.
Hamilton, H., Grefve, f. d. Statsråd. Stockholm.
Hamilton, H., Grefve. Strömsnäs, Orresta.
Hamilton, H. J., Frih., Bruksegare. Boo, Hjortkvarn.
Hamilton, J. R., Grefve, Kapten. Kristianstad.
Hamilton, W., Grefve. Tågerup, Landskrona.
Hammar, A. N., Lektor. Karlskrona.
Hammar, C., Godsegare. Halmstad.
Hammar, H., Kapten. Helsingborg.
Hammarberg, P., Grosshandlare. Göteborg.
Hammargren, H., Fil. Kandidat. Östersund.
Hammargren, L. O., Lektor. Östersund.
Hammarén, C. A. D., Telegrafassistent. Lidköping.
Hammarhjelm, C., Bruksegare. Mölnbacka.
Hammarskjöld, A., Upl. Nat. Upsala.

Hammarsten, O., Professor. Upsala.
Hammarstrand, S. F., Professor. Upsala.
Hammarstrand, S. R. Vesterås.
Hammarström, E. A., Sjökapten. Östersund.
Hammarström, F., Faktor. Linköping.
Hammer, A., Lärarinna. Stockholm.
Hamner, R., Revisor. Stockholm.
Haneson, E., Göteb. Nat. Upsala.
Hansson, F., Handlande. Landskrona.
Hanström, C. L., Läroverksadjunkt. Vestervik.
Haques, V., Byråchef. Nora.
Hasselberg, J. G., Häradshöfding. Östersund.
Hasselgren, J., Handlande. Uddevalla.
Hazelius, A., Fil. D:r. Stockholm.
* **Hedberg, A. P.**, Grosshandlare. Sundsvall.
Hedberg, E. G., Revisor. Stockholm.
Hedblad, C. F., Seminariiadjunkt. Linköping.
Hedén, J. L., Registrator. Stockholm.
Hedén, K., Kyrkoherde. Tegelsmora, Tobo.
v. Hedenberg, L. A., Major. Umeå.
Hedenberg, R., Jägmästare. Lycksele.
Hedenblad, O. R., Kapten. Helsingborg.
Hedenblad, P. H., Revisor. Stockholm.
Hederström, O. R., Jägmästare. Öfver-Torneå.
Hedlund, H. Göteborg.
Hedlund, T. Göteborg.
Hedrén, L. M., Adjunkt. Hernösand.
Hedström, C. E., Handlande. Helsingborg.
Hedström, F., Borgmästare, Luleå.
Hegardt, H. B., Major. Venersborg.
Hegardt, L. J., Kontraktsprost. Starrkärr, Nol (Elfsb. l.).
Hegardt, N. J., Major. Lidköping.
Heideman, Chr., Kyrkoherde. Hemmesdynge, Espö.
v. Heijne, C., v. Häradshöfding. Bielkesta, Örsundsbro.
v. Heijne, D., v. Auditör. Stockholm.
Heilborn, O. Stockholm.
Hellberg, H. F., Komminister. Surahammar.
Hellichius, C., Notarie. Stockholm.
Hellman, C. H., Stockh. Nat. Upsala.
Hellstenius, J., Förste Aktuarie. Stockholm.
Hellström, A., Vestm. Nat. Upsala.
Hellström, P. A., Handlande. Upsala.
Helsingborgs Stadsbibliotek.
Helsinge Regementes Bibliotek. Carlslund, Kilafors.
Hemning, J. A. Göteborg.
Henckel, F., Handlande. Helsingborg.
Hendeberg, S., Kyrkoherde. Anderslöf.
Hennig, C. G., Kollega. Ystad.
Herdenstam, E., Karlskrona.
Herlenius, J., Bruksegare. Storfors (Verml. l.).
Herlöfsson, I., Kyrkoherde. Ronneby.
Hermelin, D., Frih. Åsby, Eskilstuna.
Hernlund, H., e. o. Amanuens. Stockholm.
Herrlin, M. C., Kyrkoherde. V. Vemmenhög.
Hesselgren, C. A., Läroverksadjunkt. Kristianstad.
Heyman, A., Godsegare. Vårgårda.
Hierta, F. Ph., Frih. Godsegare. Främmestad.
Hildebrand, B. A., Pastor. Stockholm.
Hildebrand, B. E., f. d. Riksantiqvarie. Stockholm.
Hildebrand, E., Lektor. Stockholm.
Hildebrand, H., Riksantiqvarie. Stockholm.
Hildebrand, H., v. Häradshöfding. Stockholm.
Hildebrand, H., Med. Kand. Stockholm.
Hilding, J., Tullkontrollör. Uddevalla.
Himmelstrand, J. L. V., Lektor. Hudiksvall.
Hindbeck, F. O., v. Häradshöfding. Stockholm.
Hirsch, E., Ingeniör. Stockholm.
Historiska Föreningen i Lund.
Hjelm, C., Kapten. Karlskrona.
Hjertberg, E. G., Prot.-sekreterare. Stockholm.
Hjertén, J., Adjunkt. Skara.
Hjertstrand, O., Bagare. Landskrona.
Hjorton, P. O., Kontraktsprost. Ramfall.
Hjärne, H., Docent. Upsala.
Hoff, G., v. Häradshöfding. Helsingborg.
Hoffman, O., Bokhållare. Luleå.
v. Hofsten, H., Löjtnant. Stockholm.
v. Hofsten, K., Justitieråd. Stockholm.
v. Hofsten, O., Öfverstelöjtnant. Stockholm.
v. Hohenhausen, H. L., Öfverstelöjtnant. Östersund.
Hollander, A. G., Rektor. Borås.
Hollberg, W., Postmästare. Skara.
Hollstrand, J. J. Läby prestgård. Upsala.
Hollström, F., Stadsläkare. Luleå.

Holm, C. Th., Handelsbokhållare. Stockholm.
Holm, G. B. A., v. Häradshöfding. Stockholm.
Holm, H., Kapten. Stockholm.
Holm, J., Köpman. Landskrona.
Holm, O., Förvaltare. Ekolsund.
Holm, O. M., Läroverksadjunkt. Luleå.
Holmberg, E., Fabrikör. Södertelje.
Holmberg, L. P., Kontraktsprost. Espö.
Holmbäck, M., Adjunkt. Östersund.
Holmer, Fr., Med. Doktor. Kristianstad.
Holmgren, B. M., Lektor. Helsingborg.
Holmgren, F., Professor. Upsala.
Holmgren, O., Fil. Kand. Stockh. Nat. Upsala.
Holmlund, N. O., Grosshandlare. Stockholm.
Holmqvist, E., Handlande. Helsingborg.
Holmqvist, H., Handlande. Helsingborg.
Holmqvist, P. M. F., Kyrkoherde. Björsäter.
Holmstedt, J. G., Källarmästare. Göteborg.
Holmstrand, R., Grosshandlare. Gefle.
Holmstrand, S. A., Komminister. Lidköping.
Holst, G., Skolföreståndarinna. Helsingborg.
v. Horn, L., Ryttmästare. Helsingborg.
Horn, R., Grefve, Landshöfding. Visby.
Horney, J. G., Häradshöfding. Åby. Klippan.
Hudiksvalls Läroverks Bibliotek.
Hult, H. F., Rektor. Halmstad.
Hultgren, O. J., v. Häradshöfding. Stockholm.
Hultman, C. G., Landträntmästare. Karlstad.
Hultstrand, A. J., Musikdirektör. Lidköping.
Huss, P. E., Dispacheur. Hernösand.
Hwasser, T., Jernvägsingeniör. Gefle.
Hygrell, A., v. Häradshöfding. Sundsvall.
Hylander, J., Folkskollärare. Norrköping.
Hyllengren, C. J. O. Bergklint, Mistelås.
Hådell, P., Bankdirektör. Hudiksvall.
Håkanson, C., Landtbrukare. Helsingborg.
Håkansson, C., Stadsläkare. Piteå.
Hägg, C. F., Grosshandlare. Hernösand.
Högdahl, A. F., Apotekare. Svenljunga.
Höglind, C., Läroverksadjunkt. Helsingborg.
Högman, S., Fil. Doktor. Alingsås.
Högström, D., Målare. Luleå.
Höjer, M., Lektor. Stockholm.
Höjer, N., Fil. Kand. Stockholm.
Hörnell, R., Grosshandlare. Sundsvall.
Höök, C. E., K. Hofpredikant. Stockholm.

Ignell, S., Fru. Stockholm.
Ihrman, G., Landskamrer. Falun.
Indebetou, C. J., Bruksegare. Skärblacka, Ökna (Ö. G).
Indebetou, G., Brukspatron. Forssa, Katrineholm.
Indebetou, H. O., Fil. D:r. Nyköping.
* **Ingelman, G.**, Löjtnant. Östersund.
Ingstad, O., Rektor. Ronneby.
Isander, L. F., Rektor. Linköping.

Jacobi, A., Grosshandlare. Uddevalla.
Jacobson, O., Vågmästare. Strömsholm.
Jacobson, P. G. S., Docent. Upsala.
Jacobsson, A., Typograf. Stockholm.
Jacobsson, N., Handlande. Helsingborg.
Jahnke, A., v. Häradshöfding. Stockholm.
Jakobsson, G., Docent. Upsala.
Janse, A., Underlöjtnant. Stockholm.
Janson, C. E., Ingeniör. Håga, Lindesberg.
Janson, O., Kontorsskrifvare. Helsingborg.
Jansson, C. A., Lärare vid Ateneum. Stockholm.
Jansson, J. E., Bruksegare. Saxån, Persberg.
Janze, P., Handlande. Umeå.
Jederholm, C. D., Grosshandlare. Stockholm.
Jentzen, C., Med. Doktor. Stockholm.
Jernberg, C., Stadskassör. Eskilstuna.
Jernell, M., Läroverksadjunkt. Lund.
Jeurling, O., Redaktör. Visby.
Johanson, A., Grosshandlare. Halmstad.
Johanson, A. D., Länsman. Svenljunga.
Johanson, J., Grosshandlare. Sundsvall.
Johanson, K., Vestg. Nat. Upsala.
Johansson, J., Bergsbruksidkare. Bergsäng, Nora.
Johansson, J., Folkskolelärare. Stockholm.

Johansson, J., Rektor. Umeå.
Johnson, J., v. Häradshöfding. Varberg.
Jonson, N. M., Adjunkt. Östersund.
Jonsson, A., Litteratör. Göteborg.
Jungbeck, K., Revisor. Stockholm.
Jungmarker, A. F., e. o. Kontorsskrifvare. Lidköping.
Jungner, E., Adjunkt. Skara.
Justelius, M., Apotekare. Östersund.
Jönsson, C., Handlande. Landskrona.
Jönsson, J. E., Telegrafassistent. Varberg.
Jönsson, S. A., Fil. Kandidat. Lund.

Kajerdt, R., Rektor. Vestervik.
Kant, C. N., Apotekare. Luleå.
Kardell, S. J., Lektor. Östersund.
Karlander, A. G. Göteborg.
Karlberg, A. E., Telegrafingeniör. Stockholm.
Karlgren, K., Fil. Kand. Jönköping.
Karlson, K. F., Lektor. Örebro.
Karlsson, K. H., Vestm. Nat. Upsala.
Kastman, C., Rektor. Karlstad.
Katedralskolans Bibliotek i Lund.
Keijser, E. J., Kyrkoherde. Örebro.
Keijser, G. J., Lektor. Stockholm.
Kellner, F., Handlande. Gefle.
Kemner, L. D., Grosshandlare. Ystad.
Kempe, B., Grosshandlare. Hernösand.
Kempe, W. H., Grosshandlare. Stockholm.
Kempff, Hj., Lektor. Gefle.
Kerfstedt, J., Apotekare. Varberg.
Kerfstedt, P., Direktör. Stockholm.
Key, E., Godsegare. Sundsholm, Gladhammar.
Kiellman, O. F., Advokatfiskal. Kristianstad.
Kihlberg, G., Kontorsskrifvare. Uddevalla.
Killman, C., Handlande. Höganäs.
Kinberg, A., Revisor. Stockholm.
Kinberg, E., Skogsinspektör. Luleå.
Kjellerstedt, P. A., Förste Landtmätare. Umeå.
Kjellin, C., Boktryckare. Karlstad.
Kjerner, C., Pastor. Örslösa.
Kjerrman, R., Apotekare. Skara.
Kjerrström, F. O., Läroverksadjunkt. Stockholm.
Kleen, G., Major. Stockholm.
Klemming, G. E., Öfverbibliotekarie. Stockholm.
Klemming, H., Bokhandlare. Stockholm.
Klingberg, A., Revisor. Stockholm.
Klingberg, G., Lektor. Karlstad.
Klingspor, C. A., Ryttmästare. Upsala.
Klingspor, G. M. Stockholm.
Klint, A., Fil. D:r. Stockholm.
Klintberg, G., Rektor. Gefle.
Klintberg, M., Adjunkt. Visby.
af Klinteberg, R., Kapten. Eksjö.
Klockhoff, O., Docent. Upsala.
Kniberg, K., Underlöjtnant. Stockholm.
v. **Knorring**, O., Öfv.-löjtnant. Stockholm.
Knös, V., Lektor. Upsala.
v. **Koch**, H. A., Kapten. Stockholm.
v. **Koch**, N. Th. G., Kammarherre. Stockholm.
Kockum, L., Godsegare. Bulltofta, Malmö.
Koersner, V., Vestm. Nat. Upsala.
Kolmodin, G., f. d. Riksdagsman. Visby.
Kolmodin, H. A., Sekreterare. Stockholm.
Koschell, O., Bankkassör. Stockholm.
Kraak, J., Fru. Stockholm.
v. **Kræmer**, Fr. R., Kollega. Lidköping.
Kramer, H. J., Häradshöfding. Piteå.
Krok, P., Landssekreterare. Malmö.
Kronberg, B. G., Grosshandlare. Gefle.
Kronhamn, V., Handlande. Landskrona.
Krook, A. Haparanda.
Krook, A., Redaktör. Göteborg.
Krook, C. F., Ryttmästare. Helsingborg.
Krook, F., Ryttmästare. Ystad.
Kruse, N. J. V., Sekreterare. Stockholm.
v. **Krusenstjerna**, E., Expeditionschef. Stockholm.
v. **Krusenstjerna**, E., Löjtnant. Stockholm.
Kullander, E., Docent. Upsala.
Kullberg, C., Fil. Doktor. Loringa, Skultorp.
* **Kullberg**, N. A., Arkivarie. Stockholm.
Kurck, A., Frih. Rynge, Marsvinsholm.
Kuylenstierna, C. E. C., Kammarherre. Venersborg.
Kuylenstierna, C. F. W., Auditör. Nyköping.
Kuylenstierna, G. A. Vexiö.
Kylén, N. J., Adjunkt. Skara.
Kökeritz, H., Adjunkt. Östersund.
König, E., Kapten. Stockholm.
Königsfeldt, E., Häradshöfding. Smedjebacken.
Könsberg, S. A., Med. Doktor. Stockholm.

Lagerberg, F., Lektor. Stockholm.
Lagerberg, G. O. F., Grefve, Öfverste. Stockholm.
Lagerbjelke, J., Landskamrer. Nyköping.
Lagerblom, O. E., Konditor. Gefle.
Lagercrantz, O., Kapten. Stockholm.
Lagergren, A., Kommissionslandtmätare. Umeå.
Lagergren, G. B. Stockholm.
Lagergren, H., Stockh. Nat. Upsala.
Lagerheim, A., Kabinettssekreterare. Stockholm.
* **Lagerheim, C.**, Hofrättsarkivarie. Stockholm.
Lagerheim, E. Upsala.
Lagermark, A., Komminister. Ormesberga, Moheda.
Lagermark, J. A., Smål. Nat. Upsala.
Lagerstråle, G., f. d. Statsråd. Nettraby (Blekinge).
Lagerström, G. O., Komminister. Stockholm.
Lamberg, C. F. V., Prot.-Sekreterare, Stockholm.
Lamberg, E. F., Bankkassör. Helsingborg.
Lamberg, O., Grosshandlare. Ystad.
Lamm, H., Grosshandlare. Stockholm.
Landgren, K. G., Söd.- Ner. Nat. Upsala.
Landgren, L., Biskop. Hernösand.
Landtmanson, I., Professor. Upsala.
Lange, E. G., Grosshandlare. Uddevalla.
Langlet, E. V., Arkitekt. Malmö.
Larson, A., Grufförvaltare. Striberg, Nora.
Larsson, L. P., Borgmästare. Varberg.
Laurent, Th. Upsala.
Laurin, C., Ingeniör. Stockholm.
Laurin, L., Fru. Stockholm.
Lehman, F., Handlande. Gefle.
Lehnberg, G., Kassör. Stockholm.
Leidesdorff, C., Folkskoleinspektör. Uddevalla.
Leijonancker, O., Löjtnant. Halmstad.
Leijonancker, F. W., Landshöfding. Halmstad.
Leijonhufvud, A. H., Frih., Vesterås.
Leijonhufvud, C., Frih., Justitiekansler. Stockholm.
Leijonmarck, C., Stockh. Nat. Upsala.
Lénström, C. J., Kyrkoherde. V. Löfsta. Heby St.
Leuwgren, A., Pastor. Stockholm.
Lewenhaupt, A., Grefve, Öfv. Kammarherre. Sjöholm, Katrineholm.
Lewenhaupt, A., Grefve. Helsingborg.
Lewenhaupt, A., Grefve. Säbylund, Mosås.
Lewenhaupt, C. St:son, Grefve, Underlöjtnant. Krämbohl, Katrineholm.
Lewenhaupt, E., Grefve. Stockholm.
Lewenhaupt, E., Grefve, e. o. Biblioteksamanuens. Upsala.
Lewenhaupt, M., Grefve, Kaptenlöjtn. Beckershof, Katrineholm.
Levin, E. P., Konditor. Östersund.
Lidbeck, A. G., Bruksegare. Vesterås.
Lidén, J., Kronofogde. Glimsta, Hudiksvall.
Lidforss, V. E., Professor. Lund.
Lidström, R. Göteborg.
Liedholm, K. W., Kontraktsprost. Efveröd.
Lifvander, J. V., Rådman, Gefle.
Lilienberg, A., Häradshöfding. Ronneby.
Lilienberg, G. R., Assessor. Stockholm.
Liljequisth, J. F., Adjunkt. Göteborg.
Liljeström, G., Kyrkoherde. Bösarp, Fjerdingslöf.
Lilliehorn, P. J., Kapten. Stockholm.
Lilliesköld, G., v. Pastor. Hallen.
Lilliesköld, J. C., Öfverstelöjtnant. Östersund.
Lilliesköld, J. G., Major. Östersund.
Lilliestråle, N. F., Söderm. Nat. Upsala.
Lind, E. H., Verml. Nat. Upsala.
Lind, J. O. Vesterås.
Lind, L., Kartograf. Luleå.
Lindahl, E., Adjunkt. Malmö.
Lindau, J., Rektor. Motala.
Lindberg, C., Kamrer. Landskrona.
Lindberg, G. E., Kontorsskrifvare. Stockholm.
Lindberg, O. W., Fil. Kandidat. Helsingborg.
Lindblad, J., Adjunkt. Venersborg.
Lindblom, A., Bokhållare. Helsingborg.
Lindblom, H., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Lindbohm, L. R., Sekreterare. Stockholm.
Lindeberg, A., Bankbokhållare. Östersund.
Lindeberg, K., Docent. Upsala.
Lindegren, E., v. Häradshöfding. Jönköping.
Lindell, L. W., Fil. Kandidat. Gunnaröd, Billinge.
Lindencrona, A., Landskamrer. Linköping.
Lindencrona, C. J., Hofrättsråd. Kristianstad.
Lindencrona, W., v. Häradshöfding. Vexiö.

Linder, C. V., Domprost. Linköping.
Linder, L. J., Kyrkoherde. Södertelje.
Linder, N., Lektor. Stockholm.
Linderdahl, O. C., Kyrkoherde. Gnarp.
Lindfors, J. O., Kontraktsprost. Reslöf, Marieholm.
Lindgren, C. Th., Källarmästare. Ystad.
Lindgren, G., t. f. Landskamrer. Halmstad.
Lindholm, C., Fil. Kandidat. Helsingborg.
Lindhult, H. G., Rektor. Kongelf.
Lindqvister, J. A. A., t. f. Landskontorist. Visby.
Lindroth, E., Fil. Kandidat. Umeå.
Lindsjö, P. L., Kyrkoherde. Slågarp, Alstad.
Lindskog, C. J., Boktryckare. Göteborg.
Lindskog, E. V., Adjunkt. Skara.
Lindskog, Th., Kyrkoherde. Klefva, Falköping.
Lindstedt, K. Stockholm.
Lindstén, C. J., Kyrkoherde. Kungs Barkarö, Valskog.
Lindström, A., Geolog. Stockholm.
Lindström, K. A., Redaktör. Stockholm.
Lindström, K. J., Länsagronom. Umeå.
Lindström, O. E., Adjunkt. Östersund.
Lindvall, B., Komminister. Söraby, Vexiö.
Linköpings Stiftsbibliotek.
Linnarson, N. J., Kontraktsprost. Falköping.
Linnell, J. N:son, Kyrkoherde. Unnaryd.
Ljungberg, B., Landskamrer. Umeå.
Ljungberg, P. A., Prost. V. Våla, Engelsberg.
Ljungberg, S., Provisor. Visby.
Ljungdahl, S., Lektor. Helsingborg.
Ljunggren, C. J., v. Häradshöfding. Stockholm.
Ljunggren, G., Professor. Lund.
Ljunggren, G. T., Kontraktsprost. Uddevalla.
Ljunggren, N. P., f. d. Lektor. Kalmar.
Ljunggren, S., f. d. Löjtnant. Pukeby.
Ljungh, J., Öfverlärare. Helsingborg.
Ljungholm, F. A., Bagare. Stockholm.
Ljungholm, G. A., Bokhandlare. Stockholm.
Ljungqvist, A., Handlande. Nyköping.
Ljungquist, N., Stadsfogde. Östersund.
* **Ljungqvist, O.,** Bruksegare. Munksjö. Jönköping.
Ljungström, J., Grosshandlare. **Ystad.**
Ljungström, O., Grosshandlare. **Ystad.**
Looström, L., Fil. D:r. **Stockholm.**
Lovén, C., Kapten. **Stockholm.**
Lovén, C. J., Krigsarkivarie. **Stockholm.**
Lovén, H., Statsråd. Stockholm.
Lovén, J., Grosshandlare. **Stockholm.**
Lovén, P. M., Revisor. **Stockholm.**
Lund, G., Adjunkt. Göteborg.
Lundberg, A., Adjunkt. Upsala.
Lundberg, A. W., Ingeniör. **Lomma.**
Lundberg, C., Kyrkoherde. Veinge. Laholm.
Lundberg, C., Lektor. **Stockholm.**
Lundberg, C. T., Revisor. **Stockholm.**
Lundberg, O., Kapten. Stockholm.
Lundberg, P., Bankdirektör. **Upsala.**
Lundberg, P., Kyrkoherde. **Trelleborg.**
Lundberg, T. S., Kammarråd. Stockholm.
Lundblad, A. B., Läroverksadjunkt. Vexiö.
Lundeberg, C., Bruksegare. Forsbacka, Margretehill.
Lundén, J. E., Källarmästare. Sundsvall.
Lundgren, B., Akademiadjunkt. **Lund.**
Lundgren, E., v. Häradshöfding. Stockholm.
Lundgren, J. O., Telegrafkommissarie. Östersund.
Lundgren, J. R., Konsul. **Ystad.**
Lundgren, K., Telegrafkommissarie. Luleå.
Lundgren, N. A., Kamrer. **Säfstaholm.** Vingåker.
Lundh, N., Redaktör. Kristianstad.
Lundholm, O., Hoffurir. **Stockholm.**
Lundin, C., Litteratör. **Stockholm.**
Lundqvist, G., Professor. Upsala.
Lundqvist, H., Rådman. Ystad.
Lundstedt, A. J., Handlande. Gefle.
Lundström, E., Enkefru. **Stockholm.**
Lundström, G., Sjökapten. Gefle.
Lundvall, C., Assessor. Kristianstad.
Luth, D. E. Göteborg.
Lyohou, C. O., Grosshandlare. Stockholm.
Lyth, P. G., Fil. D:r. **Stockholm.**
Lyttkens, I. A., Folkskoleinspektör. Norrköping.
Låftman, E., Kyrkoherde. **Bergunda.** Räppe.
Löfdahl, I., Arkivarie. **Stockholm.**
Löfvenberg, J. C., Notarie. Stockholm.
Löfving, G., Konditor. Helsingborg.
Löhr, H. F., Journalist. Halmstad.

Lönngren, E. W., Stämpelkassör. Stockholm.
Löwegren, M. K., Med. Doktor. Lund.
Löwenhielm, C. G., Sekreterare. Nora.
Löwenhielm, S., Häradshöfding. Kristinehamn.

Magnuson, C., Bruksegare. Stockholm.
Magnusson, A., Vestm. Nat. Upsala.
Magnusson, M., Handlande. Helsingborg.
Malm, G., Amanuens. Stockholm.
Malm, H., Amanuens. Stockholm.
Malmberg, P., Bankdirektör. Uddevalla.
Malmqvist, C., Rådman. Helsingborg.
Malmqvist, F., Handlande. Helsingborg.
Malmqvist, G., Revisor. Stockholm.
Malmros, C., Bankkamrer. Malmö.
Malmsten, G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Malmström, A., Lektor. Lund.
Malmström, C. G., Professor. Stockholm.
Malmström, J. A., Professor. Stockholm.
Mandelgren, N. M. Artist. Stockholm.
Mankell, J., Kapten. Stockholm.
Marcus, F., Handlande. Stockholm.
Markman, A., Lektor. Malmö.
Martin, E., e. o. Notarie. Stockholm.
Martin, H., Docent. Upsala.
Martin, J. K. M., Notarie. Stockholm.
v. Matern, A., Löjtnant. Stockholm.
Mathesius, N. A., Adjunkt. Skara.
Matthiesen, J., v. Häradshöfding. Stockholm.
Matthiesen, R. M., Konsistorienotarie. Hernösand.
Meijer, B., Fil. Doktor. Stockholm.
Meijer, E., Lärarinna. Stockholm.
Meijer, F., Kyrkoherde. Hammarlöf, Fjerdingslöf.
Melander, S. E., Redaktör. Vexiö.
Mellgren, M., Kyrkoherde. Lillhärad, Dingtuna.
Meltger, F., Provisor. Helsingborg.
v. Mentzer, A., Kapten. Karlstad.
Metzén, K. G., Kansliråd. Stockholm.
Michaelson, K., Bruksegare. Stockholm.
Michelsen, W., Redaktör. Alingsås.
Milenius, J. W., Intendent. Stockholm.
Moback, R. Stockholm.
Moberg, C., Länsnotarie. Karlstad.
Modigh, W. J., Kanslisekreterare. Stockholm.
Modin, O., Kyrkoherde. Torp.
Montan, E. W., Docent. Stockholm.
Montelin, C. A. F., Apotekare. Lund.
Montelius, O., Amanuens. Stockholm.
Montgomery-Cederhielm, R., Bruksegare. Stockholm.
Montgomery-Cederhielm, R. Djursholm.
Morin, Th., Köpman. Landskrona.
Moritz, C. G., Handlande. Umeå.
Munck, C., Öfverstelöjtnant. Gefle.
Murén, P., Grosshandlare. Gefle.
Müller, F., Kamrer. Helsingborg.
Müller, J., Lektor. Stockholm.
Möller, A., Lektor. Helsingborg.
Möller, C. O., Lektor. Linköping.
Möller, Th., Rådman. Lund.
v. Möller, P., Ryttmästare. Skottorp.
Mörner, C. H., Grefve, Apotekare. Norrköping.
* **Mörner, J. O.**, Grefve, Kammarjunkare. Kåreholm, Rönö.
Mörner H., Frih., f. d. Öfverstelöjtnant. Stockholm.
Mörsils Lånbibliotek, (G. Eriksson i Myckelgård). Mörsil, Mattmar.

Nathanson, A. Landskrona.
Naumann, C., Justitieråd. Stockholm.
Naumann, C. F., Professor. Lund.
Naumann, T., v. Häradshöfding. Stockholm.
Neander, A., Verml. Nat. Upsala.
Nedström, G., Kollega. Landskrona.
Neijber, L., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Nelander, M., Folkskollärare. Norrköping.
Nelin, I., Redaktör. Uddevalla.
Nelson, J. I., Handlande. Helsingborg.
Nerman, A., Bokhandlare. Karlstad.
Nilson, F. O., Hofrättsråd. Kristianstad.
Nilson, J., Handlande. Helsingborg.
Nilson, W., Rektor. Lidköping.
Nilsson, A., Löjtnant. Malmö.
Nilsson, A., Verml. Nat. Upsala.
Nilsson, I., Handlande. Ystad.
Nilsson, J., Bankkassör. Helsingborg.
Nilsson, J., Restauratör. Helsingborg.
Nilsson, J. A., Kammarskrifvare. Stockholm.
Nilsson, N. C., Kollega. Stockholm.
Nilsson, N. P., Rektor. Landskrona.
Nilsson, O., Adjunkt. Malmö.
Nilsson, R., Konsul. Ystad.
Nilsson, S., Professor emeritus. Lund.
Nilsson, S. J., Göteborg.

Norberg, A. J., Kyrkoherde. Sparrsätra, Enköping.
Nordeman, G., Landssekreterare. Nyköping.
Nordén, F., Jägmästare. Önnestad.
Nordenskjöld, C. A. M., Kapten. Stockholm.
Nordenstierna, R., Rådman. Helsingborg.
Nordensvan, C. O., Kapten. Stockholm.
Nordenvall, P., Kontraktsprost. Lagga, Mörby.
Nordin, F., Direktör. Skara.
Nordin, N. P., Kamrer. Helsingborg.
Nordling, V., Professor. Upsala.
Nordlund, A., Kyrkoherde. Vätö.
Nordlöf, K. G., Vestm. Nat. Upsala.
Nordmark, J. F. P:n, Extralärare. Helsingborg.
Nordström, C. T., Major. Stockholm.
Nordström, J., Bruksegare. Sölje (Verml. l.).
Nordström, S., Kanslisekreterare. Stockholm.
Nordström, S., Grosshandlare. Gefle.
Norelius, C. A. W., Hofkamrer. Gefle.
Norelius, J. R., Kontraktsprost. Delsbo.
Norén, E., Kyrkoherde. Algustorp, Vårgårda.
Norin, L., Häradshöfding. Stockholm.
Norinder, A. V., Lektor. Stockholm.
Norrby, C., Assistent. Upsala.
Norrman, C. H. J., Ingeniör. Östersund.
Norrman, H. T., v. Häradshöfding. Landskrona.
Norstedt, E. Stockholm.
Norström, C. A., Löjtnant. Carlberg.
Nyberg, E., Rådman. Uddevalla.
Nyberg, J. P., Tidningsutgifvare. Varberg.
Nyblæus, A., Professor. Lund.
Nyblæus, E. A., Kyrkoherde. Nysätra, Långtora.
Nyblæus, G., Öfverste. Stockholm.
Nyblæus, J., Fru. Lund.
Nyblom, C. R., Professor. Upsala.
Nyborg, F., Fabriksmästare. Norrköping.
Nylander, K. F., v. Läroverksadjunkt. Luleå.
Nylander, P., Student. Rätan.
Nyman, A. G., Kyrkoherde. Haraker, Skultuna.
Nyman, A. I. T., Häradshöfding. Vestervik.
Nyman, O., Rådman. Lidköping.
Nyman, S., Landskontorist. Halmstad.
Nyqvist, J., Lektor. Jönköping.
Nyström, J. F., Fil. Kandidat. Norl. Nat. Upsala.
Nyström, M., Lärarinna. Stockholm.

Odelberg, A., Godsegare. Stockholm.
Odhner, C. T., Professor. Lund.
Ohlson, A., Kontorist. Norrköping.
Ohlsson, F., Amanuens. Stockholm.
Ohlsson, W., Varfsdisponent. Landskrona.
Olander, L. J., Kyrkoherde. Larf. Vedum.
Oldberg, C. F., Landräntmästare. Nyköping.
Oldberg, E., Kapten. Stockholm.
Oldberg, G. A., Kapten. Stockholm.
Olin, J. B., Extralärare. Helsingborg.
Olivecrona, K., Justitieråd. Stockholm.
Olseen, O. J., Stjerneholm, Hessleholm.
Olséni, N., Fil. Kandidat. Lund.
Olson, J. O., Stadsfiskal. Östersund.
Olsson, B. F., Litteratör. Stockholm.
Olsson, C. A., Fil. Kandidat. Jönköping.
Olsson, J. A., Postkontrollör. Stockholm.
Olsson, O., Fanjunkare. Östersund.
Olsson, P., Handlande. Östersund.
Olsson, S., Öfningslärare. Karlstad.
Orre, C., Kronolänsman. Mulseryd. Jönköping.
Orre, V., v. Häradshöfding. Halmstad.
v. Otter, B. S., Frih., Kapten. Kristianstad.
v. Otter, F. W., Frih., Kommendör. Karlskrona.

* **Pallin, J. R.**, Lektor. Stockholm.
Palm, A., v. Bibliotekarie. Lund.
Palme, J. H., Bankdirektör. Stockholm.
Palmgren, K. E., Rektor. Stockholm.
Palmgren, L. F., Komminister. Tanåker. Jönköping.
Palmkvist, E., Stockh. Nat. Upsala.
Palmlund, L. G. H., Kontraktsprost. Skatelöf, Grimslöf.
Pantzarhielm, H., Kapten. Landskrona.
Pauli, G., Amanuens. Stockholm.
Pauli, O. E., t. f. Kanslisekreterare. Stockholm.
Paulsson, P. J., Inspektor. Östersund.
Pehrsson, G. Svenljunga.
Pehrsson, N., Konsul. Ystad.
Perman, E. C., Handlande. Östersund.
Personne, N. E., Skådespelare. Stockholm.

Persson, N., v. Konsul. Helsingborg.
Peterson, G., Läroverksadjunkt. Jönköping.
Peterson, G. R., Redaktör. Halmstad.
Peterson, J., Fabrikör. Uddevalla.
Petersson, A. J., Kyrkoherde. Hökhufvud, Gimo.
Petersson, C., Bokhandlare. Malmö.
Petersson, C. J., Köpman. Landskrona.
Petersson, H., Bokhandlare. Karlstad.
Petersson, N. P., K. Hofpredikant. Hjernarp.
Petersson, O. V., Docent. Upsala.
Petri, C. M., Adjunkt. Halmstad.
Petri, H., Konsistorienotarie. Linköping.
Petterson, H. P., Handlande. Malmö.
Petterson, I., Ingeniör. Östersund.
Petterson, O., Apotekare. Umeå.
Pettersson, C., Regementsskrifvare. Gåsebäck, Helsingborg.
Pettersson, E., Vestm. Nat. Upsala.
Peyron, G., Öfverste. Helsingborg.
Peyron, G., Löjtnant. Helsingborg.
Philipson, J., Bankdirektör. Norrköping.
Philp, H., Öfverlärare. Stockholm.
Piehl, K., Fil. Kand. Upsala.
Pihl, C. A., Kontraktsprost. Stora Harrie, Örtofta.
Piscator, P. J. E., Prov.-läkare. Sunne.
Planck, E., Civilingeniör. Luleå.
v. **Platen,** A., Öfverstelöjtnant. Helsingborg.
* v. **Platen,** C., Grefve, Öfverste-Kammarjunkare. Stockholm.
v. **Platen,** C., Kapten. Halmstad.
v. **Platen,** F., Ryttmästare. Helsingborg.
Ploman, P. G. E., Rådman. Nyköping.
Pontén, J. O., Lektor. Strengnäs.
Posse, A., Grefve, Statsminister. Stockholm.
Posse, K., Grefve, Godsegare. Bergqvara, Räppe.
v. **Post,** V., Bruksegare. Frängsätter, Häfla.
Printzsköld, O., Kammarherre. Stockholm.
Prytz, H. O., Kapten. Stockholm.
Psilander, H., G.-Hels. Nat. Upsala.
Pyhlsson, P. H., Postmästare. Halmstad.
Påhlman, W., Civilingeniör. Lidköping.

Quennerstedt, A., Professor. Lund.
Quiding, E., Prost. Billeberga.
v. **Qvanten,** E., Bibliotekarie. Stockh.
Qvist, R., Bokhållare. Uddevalla.

Raab, E., Frih., Rådman. Upsala.
Raab, H., Frih., Generalmajor. Stockh.
Rabe, C. J., Justitieråd. Stockholm.
Rabe, P., Stockh. Nat. Upsala.
Rabenius, O. M. T., Professor. Upsala.
Radhe, J., Handlande. Uddevalla.
Radhe, S., Rådman. Upsala.
Ramel, O., Frih., f. d. Ryttmästare. Öfvedskloster, Bjersjölagård.
Ramsay, A., Fröken. Mariestad.
Ramsay, A. H., Hofrättsråd. Stockholm.
Ramström, A. F., Provinsialläkare. Karlstad.
Randel, A., Rådman. Vestervik.
Rappe, A., Frih., Öfverstelöjtnant. Uddevalla.
Rappe, A. J. G., Frih., Postmästare. Lidköping.
Regnander, O., Skeppsmäklare. Hudiksvall.
Regnell, G., Kamrer. Vestervik.
v. **Rehausen,** T., v. Häradshöfding. Luleå.
Rehn, A. G., Kamrer. Stockholm.
Rejner, Ph., Kassör. Nyköping.
Restadius, D. G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Rettig, H. Upsala.
Rettig, R., Konsul. Gefle.
Reuser, C. F., Kyrkoherde. Stenkyrka, Visby.
Reutercrona, C., Löjtnant. Strö, Köping.
Reventlow, C. D., Grefve. Finnhult, Hurfva.
Reventlow, H., Fröken. Pugerup, Hurfva.
Rhodin, O. Göteborg.
Ribbing, E., Kabinettskammarherre. Stockholm.
Ribbing, G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Riben, L. W., Revisor. Stockholm.
Richert, J. C., Statsråd. Stockholm.
Richter, F., Sekreterare. Stockholm.
Ridderstolpe, C., Grefve, f. d. Major. Fiholm, Strömsholm.
Rietz, A., Studerande. Lund.
Ringborg, G., Disponent. Norrköping.
Ringborg, L., Grosshandlare. Norrköping.
Ringius, E., v. Häradshöfding. Malmö.
Ringström, P. F., Vestm. Nat. Upsala.

Rinman, L., Direktör. Nora.
Ripa, N., Adjunkt. Karlskrona.
Risberg, L., Löjtnant. Landskrona.
Roberg, L. O., Fabrikör. Sundsvall.
Rodhe, H., Rektor. Varberg.
Rogberg, C., Professor. Stockholm.
Rogberg, J. G., K. Hofpredikant. Stockholm.
Rohdin, A. F., Handlande. Lidköping.
Rohtlieb, H., v. Häradshöfding. Stockholm.
Roman, A. P., Ångbåtskommissionär. Helsingborg.
Roos, V. Upsala.
Ros, A., Löjtnant. Stockholm.
Ros, A. E., Generaldirektör. Stockholm.
Rosborg, C. A., Provinsialläkare. Lidköping.
Rosell, A., Domprost. Göteborg.
Rosén, E., Stockh. Nat. Upsala.
Rosén, J., Litteratör. Stockholm.
Rosén, J. J., Häradshöfding. Östersund.
Rosén, P. A., Kyrkoherde. Skanör.
Rosén, P. G., Professor. Stockholm.
v. Rosen, C., Frih., Kammarherre. Näsby, Gnesta.
v. Rosen, C., Grefve, Kapten. Stockholm.
v. Rosen, C. G., Grefve. Kabinettskammarherre. Stockholm.
v. Rosen, F., Grefve, Löjtnant. Stockholm.
v. Rosen, N., Grefve, Kammarherre. Stockholm.
Rosenberg, P. J., Kamrer. Landskrona.
Rosengrén, B. H., Kyrkoherde. Hemmesjö, Åryd.
Rosengren, L., Kontraktsprost. Väddö.
Rosengren, N., Folkskollärare. Norrköping.
Rosenström, A. T., Sterbhusnotarie. Stockholm.
Rosman, O., Läroverksadjunkt. Visby.
Rothman, E., v. Konsul. Sundsvall.
Rothoff, J. G., Borgmästare. Umeå.
Rouget de S:t Hermine, W., Kapten. Uddevalla.
Rubenson, M. Göteborg.
Rudbeck, Z., Major. Stockholm.
Rudebeck, G., v. Häradshöfding. Karlstad.
Rundbäck, J., Organist. Assmundstorp, Säfve.
Runer, C., Grosshandlare. Gefle.
Runer, D., Fabriksegare. Gefle.
Rutbäck, O., Borgmästare. Piteå.
Ruuth, M. D., Frih., Kapten. Stockholm.

Ryberg, C. M., Stallmästare. Helsingborg.
Rydberg, A. M., Kyrkoherde. Gefle.
Rydberg, O. S., Fil. Doktor. Stockholm.
Rydholm, A. W., Handlande. Uddevalla.
Rydin, A., Handlande. Svenljunga.
Rydin, E., Löjtnant. Helsingborg.
Rydin, H. L., Professor. Upsala.
Ryding, A., Öfverste. Mariestad.
Ryding, C. A., Räntmästare. Venersborg.
Ryding, J. M., Landskamrer. Venersborg.
Rystedt, A. Stockholm.
Rådberg, K. F., Lektor. Venersborg.
Rääf, B., Godsegare. Forssnäs, Sund.
Röding, R., Lektor. Karlstad.
Röing, E., Tullförvaltare. Luleå.
Rönquist, H., Med. Doktor. Uddevalla.

Sahlin, C. Y., Professor. Upsala.
Sahlin, W., Ingeniör. Östersund.
v. Saltza, Ph., Grefve, Öfverceremonimästare. Stockholm.
Samuelsson, A. J., Läroverksadjunkt. Vestervik.
Samzelius, E., v. Häradshöfding. Karlstad.
Samzelius, P., Sekreterare. Stockholm.
Sandahl, D. M., Fil. Doktor. Stockholm.
Sandberg, C. O. W., Grosshandlare. Norrköping.
Sandberg, H., Grosshandlare. Norrköping.
af Sandeberg, E., Ryttmästare. Ystad.
Sandqvist, S. J., Borgmästare. Hudiksvall.
Sandsjö, W., Revisor. Stockholm.
Sandström, I., Med. Kand. Stockholm.
Sandwall, J., Bryggare. Lidköping.
Sanndahl, G., Kansliråd. Stockholm.
Santesson, B. T., f. d. Apotekare. Varberg.
Schager, A. O., Revisor. Stockholm.
Schalin, C. A., Kollega. Ronneby.
von Schéele, K. H. G., Professor. Upsala.
Schenson, C., Verml. Nat. Upsala.
Scherdin, O., Underlöjtnant. Umeå.
Scherini, J. L., Konsul. Norrköping.
Scherini, P. H., K. Hofpredikant. Ö. Husby.
Schildt, C. H., Amanuens. Stockholm.
Schildt, O., Löjtnant. Umeå.
Schiller, A. L., Skolföreståndare. Göteborg.
Schlegel, B. Stockholm.

Schmaltz, L., Byråassistent. Malmö.
Schmidt, C., Lektor. Vesterås.
Schmidt, K., Godsegare. Vrå, Jerna.
Schotte, G. V., Rektor. Nyköping.
Schough, R., Major. Luleå.
v. Schoultz, Löjtnant. Hudiksvall.
v. Schoultz, W., Expeditionschef. Stockholm.
Schram, E. G., Adjunkt. Upsala.
Schubert, L. J., Kapten. Stockholm.
Schubert, R., Kapten. Stockholm.
Schultz, A., Handlande. Ystad.
Schultz, C., Handlande. Landskrona.
Schultz, H., Professor. Upsala.
Schück, H. Upsala.
Schwartz, E., Docent. Stockholm.
Schwartz, G. A., Kyrkoherde. Hudiksvall.
Schwerin, H. H., Frih. Fil. Kand. Lund.
Schybergson, M. G., Docent. Helsingfors.
Schöning, L., Kapten. Forssa (Gefleb. län).
Sebardt, W., Hofapotekare. Stockholm.
Sederholm, E., Bruksegare. Ålberga.
Sederholm, J., Bruksegare. Näfveqvarn,
Segerberg, E., Apotekare. Skara.
Segerstedt, A., Seminariiadjunkt. Karlstad.
Sehlberg, C. J., Grosshandlare. Gefle.
Sehlberg, N. J., Med. Doktor. Gefle.
Seippel, B. F., Rådman. Stockholm.
Selander, N. J. T., Kapten. Stockholm.
Selggren, J., f. d. Rektor. Gefle.
Seligmann, J., Fil. Doktor. Stockholm.
Senell, E., Kollega. Stockholm.
Seth, N. J., Bokhållare. Stockholm.
Seton, P., Baron, Hofjägmästare. Ekolsund.
Setterwall, Ch., Stockh. Nat. Upsala.
Sidenbladh, E., Öfverdirektör. Stockholm.
Sidenbladh, K., Förste Aktuarie. Stockholm.
Sieurin, C. M. Lindesberg.
Sik, C., Kyrkoherde. Lärbro, Visby.
Silfverstolpe, C., Löjtnant. Kilafors.
Silfverstolpe, C. G. U., Kammarherre. Stockholm.
Silfverstolpe, G., K. Sekreterare. Stockholm.
Siljeström, H., Underlöjtnant. Stockholm.
af Sillén, A. W., Rektor. Stockholm.
af Sillén, J., Verml. Nat. Upsala.
Siwers, D., Ryttmästare. Helsingborg.
Silócrona, A., Öfverstelöjtnant. Helsingborg.
Sjöberg, A., Expeditionschef. Stockholm.
Sjöberg, A., Häradshöfding. Hudiksvall.
Sjöberg, C. F., Stadskassör. Landskrona.
Sjöberg, H., Underlöjtnant. Stockholm.
Sjöblom, S. L., Lektor. Göteborg.
Sjöborg, A. F., Kontrollör. Göteborg.
Sjöborg, T., Kassör. Hudiksvall.
Sjöbring, P., Biskop. Kalmar.
Sjögren, J. M., Kons.-amanuens. Lund.
Sjögren, O., Kollega. Stockholm.
Sjöholm, A., Regementspastor. Karlstad.
Sjölander, C. J., v. Häradshöfding. Halmstad.
Sjöqvist, J. W., Konsistorienotarie. Vesterås.
Sjöstedt, G. W., Professor. Stockholm.
Sjöstrand, A., f. d. Lektor. Kalmar.
Sjöström, J., Stadsfogde. Landskrona.
Skytte, C., Löjtnant. Östersund.
Slöör, C., Förste Landtmätare. Karlskrona.
Smerling, C. F., Kansliråd. Stockholm.
Smith, D. C., Handlande. Östersund.
Smith, G., Apotekare. Ystad.
Smith, J. J., Länsnotarie. Jönköping.
Sodenstierna, E., Postinspektor. Östersund.
Sohlberg, A. G., Handlande. Helsingborg.
Solander, H., Lektor. Umeå.
Sommelius, G., Rektor. Lund.
Sondén, F. W. Stockholm.
Sondén, M., Med. Doktor. Stockholm.
Sondén, P. H. S., Fil. Kand. Upsala.
Spak, F. A., Kapten. Stockholm.
Sparre, G. A., Grefve, Riksmarskalk. Stockholm.
Spilhammar, J. R., Redaktör. Stockholm.
Sprinchorn, C., Docent. Lund.
Staaff, A. W., Kyrkoherde. Stockholm.
Stael von Holstein, A., Löjtnant. Kristianstad.
v. Stapelmohr, C., Kamrer. Stockholm.
v. Stapelmohr, I., Borgmästare. Östersund.
Starck, A. T., Ombudsman. Hernösand.
Steenbock, A., Grefve. Helsingborg.
Steinnordh, J. H. W., Lektor. Linköping.
Stenberg, C., Häradshöfding. Örebro.

Stenfelt, R., Notarie. Stockholm.
Stenholm, N. M., Prost. Sörby, V. S. B.
Stenkula, A. O., Folkskoleinspektör. Malmö.
Stenman, B. A., Kapten. Hernösand.
Stenquist, J., Lektor. Skara.
Stenudd, E., Norrl. Nat. Upsala.
Stephens, J. S. F. Husabybruk, Grimslöf.
Stevenius, C. G., v. Konsul. Helsingborg.
Stjernspetz, P. A. H., Major. Stockholm.
Stjernstedt, F. A., Frih., Amanuens. Stockholm.
Stjernstedt, L. W., Frih., Major. Helsingborg.
Stjernström, G. Upsala.
v. Stockenström, C., Bruksegare. Stockholm.
v. Stockenström, H., Kapten. Stockholm.
Stolpe, C. Stockholm.
Strandberg, A., e. o. Hofrättsnotarie. Stockholm.
Strandberg, O., Premieraktör. Stockholm.
Stridsberg, O. A., Kollega. Stockholm.
Strindberg, A., Amanuens. Stockholm.
* **Stråle, G. H.**, Fabriksidkare. Stockholm.
Ström, I. L., Hofjägmästare. Stockholm.
Ström, J., Bokhållare. Helsingborg.
Ström, K. R., Öfverstelöjtnant. Stockholm.
Ström, V. H., Kontraktsprost. Svenljunga.
Strömberg, J., Stadskamrer. Varberg.
Strömberg, Th., Pastor Primarius. Strengnäs.
Strömbäck, A. B., v. Häradshöfding. Stockholm.
Strömbäck, K., Kyrkoherde. Öregrund.
Strömer, N. H., Fil. Kand. Stockholm.
Strömfelt, C., Frih. Norrköping.
* **Strömfelt, F.**, Grefve, Godsegare. Hylinge, V. Husby.
Studentkårens Bibliotek. Upsala.
Stuart, A. L., Kamrer. Stockholm.
Stuart, L., Auditör. Stockholm.
Sture, T., Friherrinna. Helsingborg.
Sturtzenbecher, H., Trafikchef. Helsingborg.
Styffe, C. G., Universitetsbibliotekarie. Upsala.
Ståhle, F., Major. Helsingborg.
Stål, W., Major. Luleå.
Stånggren, F., Borgmästare. Linköping.
Sundbaum, C. A., Landskontorist. Luleå.
Sundberg, A., Grosshandlare. Sundsvall.
Sundberg, A. N., Ärkebiskop. Upsala.
Sundelin, J. A. I., Kyrkoherde. Jönköping.
Sundén, D. A., Lektor. Vesterås.
Sundén, L., Lärarinna. Stockholm.
Sundholm, O. Th., Major. Tjurkö, Karlskrona.
Sundin, R., v. Häradshöfding. Stockholm.
Sundler, J. F. A., Kontraktsprost. Tun.
Sundström, H. F., v. Konsul. Luleå.
Sundsvalls Läroverk.
Sundsvalls Läsesällskap.
Sundwallson, A. M. Upsala.
Swalin, W., Amanuens. Stockholm.
Svan, C. A. M., Kronofogde. Lidköping.
Svanbeck, E., Bokhållare. Stockholm.
Svanberg, S., Kontorist. Norrköping.
Swanström, E., Postmästare. Luleå.
Swartling, A., Disponent. Norrköping.
* **Swartz, E.**, Fabrikör, Norrköping.
Swartz, J. G., Grosshandlare. Norrköping.
Swartz, P., Studerande. Stockholm.
Svea Lifgardes Bibliotek.
Svedberg, L., S.-M.-Adjunkt. Svenljunga.
Svedbom, V., Fil. Doktor. Stockholm.
Swedborg, J., Lektor. Venersborg.
Svedelius, A. E., Öfverstelöjtnant. Umeå.
Svedelius, W. E., Professor. Upsala.
Svedmark, E., Docent. Upsala.
Swenander, R., v. Häradshöfding. Sölvesborg.
Svenson, A. P., Bokhandlare. Varberg.
Svenson, J., Bankkassör. Helsingborg.
Svenson, R., Adjunkt. Östersund.
Svensson, A., Inspektor. Stugun.
Svensson, G. A., Handlande. Östersund.
Svensson, J., Bokhandlare. Helsingborg.
v. Sydow, O. G., Registrator. Lund.
v. Sydow, F. E., Med. Doktor. Gefle.
v. Sydow, J. F., Häradshöfding. Hammenhög.
Sylvan, A., Handlande. Helsingborg.
Sylvan, C. O., Prost. V. Sallerup. Eslöf.
Sylvan, C. R., Ryttmästare. Stockholm.
Sylwan, N. Th., Länsnotarie. Hernösand.

Sylwan, O. C., Major. Kristianstad.
Särnblad, A. J., Läroverksadjunkt. Skara.
Säve, T., Lektor. Karlstad.
Söderbaum, B., v. Konsul. Sundsvall.
Söderbaum, E., v. Häradshöfding. Sundsvall.
Söderbaum, H. W., Kyrkoherde. Estuna.
Söderberg, C. Th., Kontraktsprost. Runtuna.
Söderberg, D., Lektor. Visby.
Söderberg, E., Aktuarie. Stockholm.
Söderberg, J. G., Skollärare. Lidköping.
Söderblom, J., Kyrkoherde. Bjuråker.
Södergren, E., Stadsläkare. Lidköping.
Söderhjelm, W. A., Bruksegare. Tolffors, Gefle.
Södermanlands och Nerikes Nation. Upsala.
Södermark, R., Ryttmästare. Östersund.
Söderquist, J., v. Adjunkt. Östersund.
Söderstedt, J. G. Upsala.
Söderwall, K. F., Akademiadjunkt. Lund.
Södervall, S. J., Kamrer. Helsingborg.
Sörensson, P., Kyrkoherde. Frillestad, Påarp.

Tamm, F., Docent. Upsala.
* **Tamm, H.**, Brukspatron. Fånö.
Tamm, O. Tvetaberg, Södertelje.
Tammelin, F., Revisor. Stockholm.
Tannlund, F. O., Handlande. Östersund.
* **Taube, B.**, Frih., Amanuens. Stockholm.
Tegnér, C., Kyrkoherde. Kjellstorp, Näsbyholm.
Tegnér, E., Biblioteksamanuens. Stockholm.
Tempelman, V., Protokollssekreterare. Stockholm.
Tengberg, J., Disponent. Ystad.
Tengwall, A., Handlande. Helsingborg.
Tengwall, J., Bokhållare. Helsingborg.
Tersmeden, C. H., Kammarjunkare. Stockholm.
Thalén, N. J., Studerande, Norrl. Nat. Upsala.
Théel, G., Fil. Doktor. Stockholm.
Thestrup, G., Rådman. Landskrona.
Thollander, G., Fil. Kand. Stockholm.
Thomæus, R., Kyrkoherde. Sämb. Gällstad.
Thomson, v. Häradshöfding. Östersund.
Thorburn, R. M., Grosshandlare. Uddevalla.
Thorburn, W., Konsul. Uddevalla.
Thorburn, W. E., Grosshandlare. Uddevalla.
Thorell, G. V. Våla, Engelsberg.
Thorén, C. M., Kyrkoherde. Vimmerby.
Thudén, C. J. A., Lektor. Halmstad.
Thulin, P. Asmundtorp.
Thunwall, P. G., Registrator. Stockholm.
Thuresson, A., Byggmästare. Östersund.
Thurgren, J. A., Jur. Doktor. Stockholm.
Thyselius, C. J., f. d. Statsråd. Stockholm.
Thyselius, E., Fil. Kand. Stockholm.
Thyselius, P., v. Häradshöfding. Stockholm.
Tidander, C. J., Kyrkoherde. Väckelsång, Vexiö.
Tidander, L. G. T., Ingeniör. Stockholm.
Tigerhielm, F. W., Skogsinspektör. Östersund.
Tillman, G., Lasarettsläkare. Lidköping.
Tingstén, L., Underlöjtnant. Stockholm.
Tjernberg, J. O., Sjökapten. Östersund.
Toll, J. C., Fil. Doktor. Lund.
Toll, O., Öfverste. Helsingborg.
Torbjörnsson, J., Komminister. Grimstorp, Svenljunga.
Torell, E., Adjunkt. Skara.
Torén, C. A., Domprost. Upsala.
Torin, K., Adjunkt. Skara.
Tornérhielm, C., Kanslisekreterare. Stockholm.
* **Tornérhielm, R.**, Öfverhofstallmästare. Gunnarstorp.
Tornérhielm, W., Kapten. Stockholm.
Torngren, J. W. Vesterås.
Tranchell, C. Landskrona.
* **Tranchell, J. F.**, Grosshandlare. Landskrona.
Tranér, G., Fil. Doktor. Stockholm.
Trapp, O., Ingeniör. Helsingborg.
Treschow, P. O., Kammarherre. Tidön, Vesterås.
Troili, E., Ryttmästare. Helsingborg.
Trägårdh, L. J., Kyrkoherde. Kjerstorp, Bjersjölagård.
Tulldahl, A. F. Landskrona.
Törnell, O., Stockh. Nat. Upsala.
Törnqvist, A., Hofrättsråd. Stockholm.

Törnstrand, I., Vestm. Nat. Upsala.
Törnstrand, K. E., v. Adjunkt. Örebro.

Uggla, A., Kapten. Stockholm.
af Ugglas, C. G., Frih. Stockh. Nat. Upsala.
* **af Ugglas, G.**, Frih., Öfverståthållare. Stockholm.
Uhrberg, A. V., t. f. Rektor. Uddevalla.
Ulander, W., Bankdirektör. Upsala.
Ulff, O. F., v. Häradshöfding. Stockholm.
Ulfsparre, G., Kammarherre. Nygård, Mönsterås.
Ulfsparre, J. A., Löjtnant. Helsingborg.
Ullgren, J. A., Kontraktsprost. Eskilstuna.
Ullman, G., v. Häradshöfding. Luleå.
v. Unge, E. C., v. Häradshöfding. Stockholm.
Unonius, G., Tullförvaltare. Grisslehamn.

v. Vegesach, V., Frih., Öfverste. Stockholm.
Vougt, C. F., Stockh. Nat. Upsala.
Vougt, C. O., f. d. Expeditionssekreterare. Stockholm.
Vougt, H., Direktör. Stockholm.

Wachtmeister, A. K. Trolle, Grefve, Landshöfding. Kristianstad.
Wachtmeister, F., Grefve, Godsegare. Bönsta, Nyköping.
Wachtmeister, H. G., Grefve, Andre Sekreterare. Stockholm.
Wachtmeister, H. H:son, Grefve, Kanslisekreterare. Stockholm.
Wadstein, A., Doktor. Bjuf.
Wadström, B., Pastor. Stockholm.
Wærn, C. F., President. Stockholm.
Wærn, L. M., Bruksidkare. Gefle.
Wæsterlundh, J. E., Handlande. Östersund.
Wahlberg, A., e. o. Kammarskrifvare. Stockholm.
Wahldorff, S., Regementspastor. Malmö.
Wahlfisk, J., Komminister. Strengnäs.
Wahlqvist, F. Göteborg.
Wahlstedt, L. J., Lektor. Kristianstad.
Wahlund, C., Docent. Upsala.
Wahlund, J. E., Verml. Nat. Upsala.
Wahren, H., Fabrikör. Norrköping.
Waldenström, A., Häradshöfding. Visby.
Waldenström, V., Trafikchef. Ystad.
Valentin, A. I., Stockh. Nat. Upsala.
Wallberg, C. H., Notarie. Linköping.
Wallberg, I., Fabriksegare. Halmstad.
Wallberger, H. A. E. Stockholm.
Walldén, N. G., Kyrkoherde. Wahlbo.
* **Walldén, W.**, Redaktör. Stockholm.
Vallén, V., Studerande, Upl. Nat. Upsala.
Wallenberg, A., Landssekreterare. Linköping.
Wallensteen, J. A., Krigshofrättsråd. Stockholm.
Wallin, A. F. Haparanda.
Wallin, G., Handlande. Ystad.
Wallinder, J., Lektor. Karlstad.
Wallis, E., Fil. Kand. Stockholm.
Wallmark, C. L., Rådman. Luleå.
Wallmark, E., K. Sekreterare. Stockholm.
Wallstersson, C. J., Kyrkoherde. Fårentuna, Svartsjö.
Wallström, A, Handlande. Uddevalla.
Warburg, K., Fil. Doktor. Göteborg.
Warell, W. E., Telegrafkommissarie. Lidköping.
Varenius, C. E., Landssekreterare. Karlstad.
Varenius, N. A., Generalkrigskommissarie. Stockholm.
Warholm, C., Professor. Lund.
Warholm, J. W., Prost. Amnehärad, Gullspång.
Warholm, R., Domprost. Kalmar.
Warodell, E., Regementsläkare. Östersund.
Wedberg, C. H., Bruksegare. Hammarby, Jerle.
Wedberg, J. O., Justitieråd. Stockholm.
Wedholm, H. E., Kontraktsprost. Vestanfors.
Weibull, M., Landtbrukare. Sophieholm, Malmö.
Weibull, M. J., Professor. Lund.
Weidenhielm, C. H., v. Häradshöfding. Stockholm.
Weijlandt, H. E., Löjtnant. Stockholm.
Welander, P., Kontraktsprost. Elmeboda.
Wellin, G., Tullförvaltare. Jönköping.
Wendt, O., Grosshandlare. Lidköping.
Wengberg, B. R., Tullförvaltare. Landskrona.
Wennberg, C., Lasarettsläkare. Köping.
Wennberg, E. O., Handlande. Lidköping.
Wennerberg, J. Ph., Regementsauditör. Helsingborg.
Wennerström, A., Disponent. Östersund.
Wennerström, C., Major. Stockholm.
Wennerström, C., Handlande. Östersund.

Wennérus, C., Borgmästare. Lidköping.
Werner, K. F., Kamrer. Stockholm.
Wersander, L. J., Bankdirektör. Venersborg.
Wessén, C. O., Grosshandlare. Sundsvall.
Wessling, A. W., Kyrkoherde. Hjelstaholm, Örsundsbro.
Westbeck, C. F. A., Fångpredikant. Uddevalla.
Westdahl, C., Kons.-notarie. Lund.
Wester, A. M. Manhem.
Wester, M., Kyrkoherde. Weckholm.
Westerberg, H., Fru. Stockholm.
Westergrén, C., Haparanda.
Westergrén, C. S:or. Haparanda.
Westerlund, L., Kronobefallningsman. Enånger.
Vesterstrandh, Hj., Studerande, Östg. Nat. Upsala.
Westholm, G. A., Prost. V. Fernebo.
Westin, H. W., Löjtnant. Stockholm.
Westin, O., Skollärare. Östersund.
Westling, B. G. W., Seminariiadjunkt. Linköping.
Westling, G. O. F., Docent. Stockholm.
Westman, A., Fil. Doktor. Helsingborg.
Westman, C., Auditör. Stockholm.
Westman, H., Lärarinna. Stockholm.
Vestmanlands-Dala Nation. Upsala.
Westrin, A., Länsbokhållare. Karlstad.
Westrin, T., Fil. D:r. Stockholm.
Wetter, G., Domprost. Vexiö.
Wetterlund, J. P., Kommissionslandtmätare. Hämb, Kettilstorp.
Wetterstrand, F., Amanuens. Stockholm.
Whitlock, E., Lärarinna. Stockholm.
Wiberg, A., Apotekare. Vestervik.
Wiberg, C. F., Lektor. Gefle.
Wiberg, C. L., Apotekare. Dalby, Stöllet.
Wibom, O. H., t. f. Landskamrer. Hernösand.
Wickman, G., Läroverksadjunkt. Söderhamn.
Victorin, H. L., Söd.- Ner. Nat. Upsala.
Widmark, C. O., Kommissionslandtmätare. Ljusdal.
Widmark, H. A., Landshöfding. Luleå.
Widmark, J., Med. Kand. Stockholm.
Widmark, P. F., Litteratör. Bie, Valla st.
Widmark, V. G., Löjtnant. Bollnäs.
Wieselgren, H., Bibliotekarie. Stockholm.
Wigström, E., Fru. Helsingborg.
Wijk, O., Grosshandlare. Göteborg.
Wijkander, R., Löjtnant. Stockholm.
Wijkander, T., Generalmajor. Stockholm.
Wikblad, H., Sekreterare. Stockholm.
Wikström, J. A., Disponent. Luleå.
Willers, W., v. Häradshöfding. Stockholm.
Winberg, H., Doktor. Bjellerup, Lund.
Vinberg, V., Löjtnant. Östersund.
Winroth, E. A., Kapten. Stockholm.
Wintzell, V., Kammarskrifvare. Helsingborg.
af Wirsén, C. D., Fil. Doktor. Stockholm.
Visby Läroverk.
Wisén, Th., Professor. Lund.
Vising, J., Norrl. Nat. Upsala.
Wistrand, H., Kyrkoherde. Ekerö.
Wiström, J. A., Läroverksadjunkt. Hudiksvall.
Wiström, J. F., Komminister. Järeda.
K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.
Wittlock, J. A. Z., Förste Bataljonsläkare. Vexiö.
Wockatz, J. Göteb. Nat. Upsala.
Wolffelt, G., v. Häradshöfding. Stockholm.
Wrangel, F., Grefve, v. Häradshöfding. Stockholm.
Wrangel, H., Grefve, Stockh. Nat. Upsala.
Wretman, W., Justitieråd. Stockholm.
Wulff, C. R., Kyrkoherde. Alstad.
Wulff, J. C., Prost. Skinskatteberg.
Vult v. Steijern, F., Litteratör. Stockholm.
Vult v. Steijern, N., Statsråd. Stockholm.
Wåhlberg, L. F., Kommissionslandtmätare. Upsala.
Wåhlin, A., Verkmästare. Östersund.
Wåhlstedt, A. L., Pastor. Tegelsmora, Tobo.
Wästfelt, A, Landshöfding. Umeå.

Ygberg, H., v. Häradshöfding. Linköping.
Ystads Läroverks Bibliotek.
Ystads Stadsbibliotek.

Zachau, A. P., Grosshandlare. Uddevalla.
Zachrison, M., Landssekreterare. Venersborg.
Zachrissohn, A. Haparanda.
Zachrisson, C. A., Lektor. Stockholm.
Zachrisson, U., Postmästare. Sundsvall.
Zethreus, A. Göteborg.
Zetterberg, H. Lidingö.
Zettervall, F. Lidköping.

Zimmerman, A., Kanslisekreterare. Stockholm.

Åberg, A. R., Rådman. Stockholm.
Åberg, F., Disponent. Norrköping.
Åberg, H., Telegrafkommissarie. Uddevalla.
Åberg, K., Fru. Stockholm.
Åberg, L. H., Docent. Upsala.
Åberg, R., Köpman. Malmö.
Åberg, S. J., Fil. D:r. Helsingborg.
Åberg, V., Kartograf. Luleå.
Åbergh, E., Notarie. Stockholm.
Åbergh, M., Tullförvaltare. Hudiksvall.
Ågren, P. E. F., Fil. Kand. Umeå.
Åhlén, P., Grosshandlare. Eskilstuna.
Åhlin, K., Fröken. Stockholm.
Åhlin, M., Fröken. Stockholm.
Åhlin, P. P., Major. Stockholm.
Åhrberg, C., Fru. Vestanfors.
Åkerblom, F., Fil. D:r. Göteborg.
Åkerhielm, G. S., Frih., Öfverstekammarjunkare. Stockholm.
Åkerhielm, L., Frih., Kansliråd. Stockholm.
Åkerlund, C., Sekreterare. Stockholm.
Åkerman, H., Ministerresident. Madrid.
Åkermark, G., v. Häradshöfding. Göteborg.
Ålund, A. E. Göteborg.
Åman, A., Telegrafassistent. Luleå.
Åstrand, G., Stockh. Nat. Upsala.
Åström, N., Handlande. Östersund.

Ädelgren, A., Protokollssekreterare. Stockholm.
Ädelgren, C. A. Th., Kanslisekreterare. Stockholm.

Öberg, C., Kamrer. Helsingborg.
Öberg, R. Göteborg.
Öbom, N. H., Norrl. Nat. Upsala.
Ödberg, F., Rektor. Skara.
Öfwerberg, B., e. o. Notarie. Stockholm.
Öhrling, K. G. Z., Kanslist. Östersund.
Öhrwall, A. H., Kommiss.-landtmätare. Svenljunga.
Öhrwall, J., Bruksegare. Skärblacka, Okna.
Öqvist, L. U., Sågverksegare. Sundsvall.
Örnberg, V., Kanslist. Stockholm.
Östberg, H. F., t. f. Kontraktsprost. Ås, Vestboås.
Österberg, E., Stockh. Nat. Upsala.
Österberg, O. Landskrona.
Österholm, A. G., Kassör. Norrköping.
Östersunds Läroverks Bibliotek.
Östman, F., Läroverksadjunkt. Hudiksvall.
Östman, J. E., Folkskollärare. Köping.

Sedan ofvanstående förteckning blifvit lagd under pressen, hafva tillkommit följande medlemmar:

Christofferson, R., Ljusne.
Dahlström, J. A., Prost. Söderala, Bergvik.
Enlund, L., Kyrkoherde. Skog.
Fogelberg, G., Fröken. Bergvik.
Forsell, J., Fröken. Söderala, Bergvik.
Granström, E. Bergvik.
Holmberg, H., Fröken. Söderala, Bergvik.
Lagerlöf, F. Bergvik.
Linck, W. Bergvik.
Ljungh, H. Söderhamn.
Lundmark, J. A. Ljusne.
Palme, G. Nygård, Bie.
Petterson, O. S., Past.-Adjunkt. Söderala, Bergvik.
Plengiér, E. E., Komminister. Djurhamn.
Pontén, S. B., Kontr.-prost. Ö.-Åker. Åkerberg.
Siberg, J. Ljusne.
Svensson, J. Söderhamn.
Söderberg, J. S., Kontraktsprost. Hanebo, Kilafors.
Ulin, U. Bergvik.
Wibling, F. W., Länsman. Skog, Holmsveden.

Rättelse: S. 11, sp. 1, r. 7 nedifr. läs: **Hyllengren, C. J. O. Bergklint,**

Revisionsberättelse,

afgifven vid

Svenska Historiska Föreningens första allmänna årssammankomst i Stockholm den 25 Febr. 1881.

Undertecknade, af Svenska Historiska Föreningen utsedde revisorer, få härmed afgifva berättelse om af oss denna dag verkstäld granskning af Föreningens räkenskaper.

Af räkenskaperna framgår att följande frivilliga gåfvor blifvit till Föreningen skänkta, nämligen af Hans Maj:t Konungen kr. 1000, af C. Silfverstolpe 100, af J. Andrén 25, af E. Bäckström, E. Hildebrand och A. Lindström hvardera 20, af A. U. T., B. Borgardt, A. Hildebrand och F. Ödberg hvardera 10, af P. A. Almqvist, C. G. Andersson, A. Broman, C. J. Engberg, J. Gahne, B. N. Lundahl, J. H. Segersteen, E. Sjödahl, L. G. T. Tidander, E. O. Tollstedt och Fr. Westling hvardera 5, af J. P. Fagerdahl och A. Schulberg hvardera 3, af C. G. Bäckström, A. Göthe, C. A. O. Hvitfelt, C. Norén, C. G. Nyström, J. P. Pihlgren, J. Siberg, G. Th. Sjölin och C. F. Ståhl hvardera 2 kronor, samt af A. W. Bergwall, J. Magni och E. R. Waldenström hvardera 1 krona. Summa gåfvomedel

medel	kronor	1,307:	—[1]
Afgifter af 28 ständige ledamöter à 75 kr.	»	2,100:	—
20 förskottsvis erlagda årsafgifter à 5 kr.	»	100:	—
Räntor upplupna den 31 December	»	87:	24.
Summa inkomster	kronor	3,594:	24.

Utgifterna hafva varit:

Å redaktions-conto	kronor	120:	—
» diverse-conto	»	128:	65.
Summa utgifter	kronor	248:	65.
Saldo till år 1881	»	3,345:	59.
	Kronor	3,594:	24.

Af detta saldo äro insatta i Stockholms Handelsbank:

Å sparkasseräkning	kronor	2,147:	31.
» 6 månaders deposition	»	1,000:	—
» folioräkning	»	152:	43.
Kontant i kassan	»	45:	85.
Summa	kronor	3,345:	59.

---

[1]) Skilnaden mellan denna summa och den, som återfinnes i »Berättelse om Sv. Hist. Föreningens bildande», Hist. Tidskr., sid. 4 r. 8, (1486 kronor) är beroende dels derpå att bland »frivilliga gåfvor» som influtit vid berättelsens afgifvande, af förbiseende upptagits trenne *inbetalda* ständiga ledamotsafgifter, dels derpå att sedermera ytterligare 46 kronor såsom frivilliga gåfvor influtit. *Anm. af Red.*

Räkenskaperna befunnos vara förda med synnerlig omsorg och fullständigt verificerade, hvadan revisorerne härmed få tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen. Stockholm den 21 Januari 1881.

Elof Tegnér. *Bernh. Taube.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen ansvarsfrihet.

Vid samma tillfälle valdes, enligt § 5 i Föreningens stadgar, dels styrelse, dels revisorer och revisorssuppleanter för det löpande året, och blefvo de hittills varande utan omröstning återvalda. Styrelsen utgöres sålunda fortfarande af

Hrr *Annerstedt, C.*,
Bowallius, R. M.,
Carlson, F. F.,
De Geer, L., Frih.,
Hildebrand, E.,
Malmström, C. G.,
Odhner C. T.,
Silfverstolpe, C.,
Styffe, C. G., och
Wærn, C. F.

Revisorer äro frih. *B. Taube* och hr *E. Tegnér*, och deras suppleanter hrr *H. Hildebrand* och *H. Wieselgren*.

Medföljer Historisk Tidskrift 1881.

Genmäle

å

Herr Docenten Claes Annerstedts recension af Sverges Traktater etc. utgifne af O. S. Rydberg. Andra delen I, 1336—1361.

Herr Docenten Annerstedt har i den recension, han egnat Traktatverkets fortsättning, yttrat åsigter, hvilkas riktighet jag icke anser mig böra genom tystnad synas medgifva. De gälla visserligen till en del frågor, som kunna vara svåra att afgöra, men om ock i dem olika meningar äro lätt förklarliga, så äro de derför icke lika berättigade. Jag beklagar, att mitt svar till hr A. måste ega en öfvervägande polemisk karakter, men jag hoppas, att det skall finnas grundadt på skäl och bevis.

Det är icke någon ringa sak, som utgör den första meningsskiljaktigheten mellan hr A. och mig. Den gäller den tidpunkt, hvarifrån Traktatverket bort utgå. Frågan skulle kunna tyckas vara utan synnerlig betydelse, sedan den en gång är faktiskt afgjord, men så förhåller det sig likväl icke, ty det lider intet tvifvel, att vår olika åsigt derutinnan står tillsammans med en olika uppfattning af hela arbetets karakter och betydelse. Hr A. är af den åsigten, att Traktatverket bort börja vid någon lämpligt vald tidpunkt mer eller mindre långt fram i vår historia, och han drager icke i betänkande att förklara det rent af för ett »missgrepp» att det börjat, som han uttrycker sig, »från första början». Jag har redan i inledningen till första delen visat hvilka brister alltid måste vidlåda en basis af den beskaffenhet, han förordar. Om Traktatverket börjat med konung Gustaf I, vid Westfaliska freden eller någon annan epok, är det tydligt, att alltid en del af detsamma saknat en verklig grundval. Gustaf I tog från vår medeltid stora internationella frågor i arf, hvilka icke ens under hans tid blefvo reglerade, och den Westfaliska freden lemnade våra affärer med den östra grannen och Polen ouppgjorda. Dessa bristers *tillvaro* lärer väl icke kunna bestridas; det är endast deras *relativa betydenhet*, som kan ifrågasättas. Denna beror helt och hållet på arbetets karakter och syfte. Är det endast fråga om en diplomatisk handbok för praktiskt behof, då är hr A:s åsigt utan tvifvel riktig; ja äfven om planen vidgas till en materialsamling för historieskrifvare, kan man ju med fog tala om hvad som för närvarande i detta afseende är mest behöfligt, om nyttan af ar-

betets snabba fullbordande o. s. v.; men den som med insigt och omdöme gifver akt uppå, huru första delen af Traktatverket är utförd, och detta utförande har ju vunnit hr A:s och andra granskares öppet uttalade bifall, han skall lätt finna, att detta verk åsyftar att vara något mer än vare sig en handbok för diplomater eller en materialsamling. Han skall finna, vare det sagdt utan anspråk, att det åsyftar att vara ett monumentalt verk, bevarande för all framtid vittnesbörden om den samverkan, hvari den svenska staten i politiskt hänseende stått med den öfriga verlden. Men genom denna sin karakter är det ock afsedt, att tid efter annan fortsättas, så länge Sverge finnes till som ett sjelfständigt rike. Ett verk af sådan art, bestämdt för en oberäknelig framtid, skulle det verkligen bort byggas på andra grundvalar, än dem skickelsen sjelf gifvit? Jag tror det icke, och det gläder mig att icke så skett.

Detta om verkets kronologiska basis. Med denna uppfattning af dess karakter och betydelse har jag, som man väl torde inse, icke velat begränsa det inom allt för trånga råmärken. Mången urkund finnes, som i och för sig sjelf är af ringa vigt, men sedd i sitt samband med andra är af intresse, och för att en handling i detta verk skall försvara sin plats, behöfver den hvarken nödvändigt innehålla ett antal vilkor eller hafva den yttre formen af ett fördrag. Att i hvarje särskildt fall här bestämma sig, är ingalunda lätt, och det ligger i sakens natur, att meningarne härvid ofta måste vara delade, särdeles i fråga om aflägsna tider, då former och förhållanden voro helt andra än nu. Derför har hr Annerstedt rätt, då han i sin recension af Traktatverkets första del säger: »Ingenting är svårare än att träffa det rätta vid utväljandet af de handlingar, som skola i en dylik samling intagas, och *ingenting är lättare än att, då man står utanför arbetet, göra anmärkningar* mot att det ena kommit in och det andra slutits ut.» I den nämda recensionen ledde denna reflexion hr A. till en angenäm försigtighet i omdömet; i den recension, hvilken nu föreligger, har han styrkt sanningen af sin reflexion på motsatt sätt.

Jag öfvergår nu till en granskning af detaljerna i hr A:s uppsats, dervid följande den ordning, han sjelf ansett lämplig.

Rec. anmärker, att af de i häftet förekommande 147 urkunderna alla förut äro tryckta, så när som på sex stycken. Jag anser det icke löna mödan att undersöka om räkningen af urkunderna i ena och andra afseendet är riktig, enär det dervid, efter min tanke, icke ligger den minsta vigt på något mer eller mindre, och jag dessutom anser mig böra lita på rec:s uppgift; men jag hemställer till en hvar, som kan bedöma saken, huruvida vid valet af de akter, som skola i Traktatverket införas, i betraktande bör tagas icke dessa handlingars värde och betydelse med hänseende till arbetets plan, utan huru en lämplig proportion mellan kändt och okändt, tryckt och otryckt skall kunna åstadkommas. Jag tror nog, att en utgifvare, som leddes af dylika konsiderationer, skulle kunna finnas, men, hvad mig beträffar, så erkänner jag, att ett sådant sätt att fatta min uppgift

aldrig fallit mig in. Då här icke är fråga om testamenten och gamla köpebref utan om statsakter, så synes det mig för öfrigt icke litet, att för en tid af blott tjugufem år och inom en tidrymd, som i senaste tid varit föremål för särdeles noggranna forskningar och betydliga urkundspublikationer, jag haft sex hittills otryckta akter af detta slag att framlägga; men äfven om jag icke haft en enda ny handling att förete, eller någon rättelse i de förut publicerade att göra, så skulle detta ändock icke berättiga till klander. Äfven då skulle dessa handlingars sammanförande i ett enda verk hafva uppfylt det dermed afsedda ändamålet, om ock arbetet i sådant fall varit vida lättare, än hvad det nu varit. Ty vid talet om förut tryckta handlingar bör här icke förgätas, att äfven dessa efter regeln blifvit af mig, så vidt möjligt, utgifna efter originalen, och att dervid talrika och vigtiga rättelser blifvit gjorda, kommentarier bifogade och det hela kompletteradt genom undersökningar rörande förlorade akter. Rec. vitsordar sjelf »den omsorgsfulla textutgifningen»; han vet ock, så väl som jag, att detta vitsord icke kan gifvas en del af de tryckta verk, hvari åtskilliga af dessa handlingar förut blifvit offentliggjorda [1]).

Af de sex hittills otryckta akterna anser rec. tvänne alldeles icke höra till arbetet, nämligen konung Erik Magnussons proklamation till svenska folket år 1356 och förlikningen mellan honom och kon. Magnus år 1357. Hvad den förra beträffar, så förekommer den i en *not* till en traktat mellan hertig Albrecht af Meklenburg och konung Erik. Nämde konung åberopar såsom grund för traktaten det biträde hertigen lemnat honom att återställa kronans magt i Sverge. Det har synts mig icke alldeles omotiveradt, att omnämna, hvarpå detta syftade, och jag har så mycket häldre infört den till denna underrättelse hörande handlingen, kon. Eriks prokla-

---

[1]) Rec. anmärker önskvärdheten af att jag utsatt, hvar urkunder förut finnas tryckta, äfven der jag för en urkunds återgifvande *icke* användt något tryckt verk. Detta vore ofta en lätt sak, men i många fall kunde det ock vara förenadt med stora svårigheter och i ett arbete af detta slag måste man naturligtvis vara konseqvent. Jag har på grund deraf icke vågat inlåta mig härpå, enär nyttan deraf på intet sätt skulle motsvara den tid, dertill skulle kräfvas. Jag skulle, för att riktigt uppfylla recensentens fordran, nödgas, äfven der jag efter originalet utgaf en oomtvistlig text, i biblioteken efterforska om och hvar densamma förut tilläfventyrs blifvit utgifven; ja jag skulle, enligt recensentens önskan i recensionen af första delen, äfven genomläsa dessa aftryck och om dem afgifva vitsord. Men äfven bortsedt från denna sist anförda önskan, hvilken rec. icke upprepat, förundrar det mig ändock i sanning, att rec., som så välvilligt yttrat sitt intresse för arbetets framåtförande genom mig, kan vilja pålägga mig ett i alla fall så i högsta grad tidsödande göromål. Och huru skulle jag gå till väga, när jag icke hade tillgång till dessa tryckta verk? Till dessa skäl, hvilka i och för sig äro fullt tillräckliga, kommer ytterligare, att det är nogsamt bekant, att ett bibliografiskt verk är under utarbetning, hvilket skulle komma att göra dessa notiser i Traktatverket alldeles öfverflödiga. Att det omnämdes, att en handling förut icke varit tryckt, kunde synas vara af något större vigt. och jag har verkligen känt mig frestad att på sina ställen derom göra en antydning, men fruktan, att dervid begå lätt möjliga misstag, har afhållit mig.

mation mot Bengt Algotsson, som detta dokument bildar det första officiela aktstycket i den strid mellan kon. Magnus och hans son, som en tid bestämde Sverges hela yttre politik. Dess plats som *bilaga* torde derför mer än väl kunna försvaras. Förlikningen af d. 22 nov. 1357 är koordinerad med freden i Jönköping af d. 28 april samma år och de senare förlikningarna af 1358 och 1359, men skiljer sig från dem deruti, att i densamma inga utländske furstar äro nämde. Såsom en länk i samma kedja med de andra har jag icke ansett den ensamt böra i följden utelemnas. Akter, hvilka delade riket mellan tvänne suveräner, som följde hvar sin yttre politik, böra efter min tanke med full rätt räknas till de handlingar, som med Sverges traktater stå i omedelbart samband. Anmärkas kan ock att freden i Jönköping i den nämda förlikningen åberopas. Men äfven om så icke vore fallet, skulle jag ändock intagit den. Den tredje hittills otryckta akten, hvilken recensenten säger vara »af samma art» som de två föregående, d. v. s. icke höra till arbetet, är den år 1360, d. 10 augusti, vid belägringen af Helsingborg mellan konung Valdemar af Danmark och hertig Albrecht af Meklenburg slutna förbundstraktaten, hvari de inbördes förpligtade sig, att mot konung Magnus af Sverge och Sverges rike göra sina anspråk gällande. Det var närmast genom denna allians som Skåne, Halland och Bleking gingo för kon. Magnus förlorade, och denna öppet och formligt mot Sverge riktade traktat, till sina följder af oberäknelig verkan, skulle icke anses höra till de handlingar som omedelbart bestämt Sverges yttre ställning? Mot den fjerde handlingen, ett af kon. Magnus d. 30 augusti 1344 utfärdadt privilegiebref för Zutphens köpmän, har rec. det att anmärka, att detta bref utom i de sista raderna är lika med ett förut tryckt, nämligen ett bref för Kampen af d. 28 juni 1341. Anledningen, hvarför brefvet för Zutphen införts i sin helhet, är den, att jag kunde återgifva denna akt efter *originalet*, hvilket i Holland kommit mig tillhanda, under det att brefvet för Kampen är återgifvet efter en tryckt bok, som använder *tvänne* källor; omständigheter, hvilka ock äro på behöriga ställen angifna. Emedan brefvet för Kampen är äldre och således i arbetet erhållit sin plats långt framom brefvet för Zutphen, föreföll det mig mindre lämpligt, att beträffande förstnämda bref hänvisa till ett senare. Hade förhållandet varit omvändt, skulle jag gjort det. Saken torde för öfrigt vara af särdeles liten vigt. Mot den femte handlingen, en förbundstraktat af d. 26 aug. 1344 mellan grefvarne af Holstein och kon. af Danmark, har utgifvaren att anmärka, att den icke är af Sverge ingången, men ändock fått en plats i nummerföljden. Detta är fallet med åtskilliga akter både i första delen och i denna, utan att det ådragit sig rec:s klander, hvartill just icke heller varit skäl, ty nummern betecknar endast en handlings plats i den kronologiskt ordnade följden, och är gifven hvarje handling, som icke är endast en bihandling åt en annan akt. Hvad den sistnämda akten beträffar, så är dess närvaro motiverad deraf, att den innehåller bestämda stipulationer rörande konungen af Sverge.

Den är likväl blott meddelad i utdrag. Sedan de fem handlingarne blifvit af recensenten, såsom ofvan är visadt, dels förklarade obehöriga till en plats i Traktatverket, dels till sin vigt och betydelse så mycket som möjligt reducerade, med hvad skäl och rätt är ock visadt, säger han om den sjette förut otryckta handlingen: »Det återstår sålunda blott *en* hittills otryckt traktat (n. 329), som fyller *en* sida af de 320, som i häftet inrymmas». Detta rec:s yttrande, hvilket endast är en slutföljd af rec:s föregående, af mig granskade påståenden, anser jag mig på grund deraf icke behöfva upptaga, utan lemnas hela denna aritmetiska kritik i sitt värde.

Clemens VI:s korstågsbulla mot Turkarne anser rec. hafva bort anföras blott under en rubrik, emedan den ej innehåller »upplysningar af traktatsenlig natur». Jag har infört den fullständigt, emedan det onekligen för en eller annan kan vara af intresse, att jemföra en korstågsbulla under denna jemförelsevis sena period med de urkunder af samma slag, som under tidigare århundraden utfärdades till det Heliga landets befrielse. Urkunderna i Traktatverket kunna väl ock någon gång, när de för öfrigt till sitt väsen höra dit, och det nekar ju icke rec. i fråga om denna urkund, få behandlas med hänseende till det intresse de kunna erbjuda äfven ur en annan synpunkt än de traktatmessiga stipulationernas. Om urkunden n. 278 (privilegiebrefvet för Zutphen) och dess likhet med n. 247 (brefvet för Kampen) upprepar rec. för bättre eftertrycks skull hvad han redan sagt ett stycke ofvanför på samma sida. Jag torde icke behöfva upprepa svaret. Om n. 279, ett bref af kon. Magnus, utg. d. 1 sept. 1344, hvarigenom han beviljar Lübeckarne och öfrige hanseatiske köpmän fri färd på Neva till och från Novgorod, anmärker rec. att det är ordrätt lika med n. 176, ett af hertigarne Erik och Valdemar år 1312, d. 15 aug. utfärdadt dokument; på grund hvaraf det förra dokumentet bort kunna inskränkas till en rubrik. Det är sant, att det till tiden senare brefvet är, mutatis mutandis, afskrifvet och redigeradt efter det äldre, men de ändringar, det innehåller, äro dock icke så betydelselösa, att de kunnat lemnas alldeles oanmärkta, och det äldre brefvet befinner sig i Traktatverkets första del. Genom den af rec. anbefalda åtgärden, skulle icke fullt en sida hafva inbesparats, men den som sökt inhemta kännedom om akten, skulle efter hänvisningen nödgats i ett annat band uppsöka den fullständiga texten. En sådan sparsamhet tror jag icke vara lämplig. Att deremot brefvet af 1339, d. 18 november, icke blifvit in extenso infördt, kan nog tilläfventyrs vara mindre riktigt, och måhända erhåller denna text plats i ett supplement vid delens slut.

Beträffande n. 239, konung Magnus' privilegiebref för Skåne af d. 28 juni 1340, anmärker rec., att det icke kan räknas till Sverges traktater, om ock Skåne intog en egen ställning till Sverges krona, utan borde det, enligt rec., icke anses för mer än ett privilegiebref af Sverges konung för hans undersåtar i en provins med något sjelfständigare ställning. För att bemöta denna anmärkning, måste jag vara något utförligare.

Skåne hade i juni 1332 kommit under konung Magnus, men detta hade icke skett genom någon afträdelseakt af konung Christopher af Danmark, som 1329 pantsatt landet, utan på det sätt, att ärkebiskop Karl af Lund med ett stort antal af Skånes andlige och verldslige stormän m. fl. förstnämde år infunnit sig i Kalmar och der hyllat konung Magnus. De akter, som dervid utvexlades, voro å Skåningarnes sida en trohetsförsäkran åt konungen och från konungens sida ett privilegiebref för Skånska presterskapet, ridderskapet, klostren, borgarne och landets öfriga invånare [1]). Dessa akter voro således de första dokument, på hvilka Skånes nya ställning till kon. Magnus och Sverge grundade sig. Dessa urkunder äro dock båda förlorade, men de *förnyades* år 1340. Kon. Christophers son Valdemar kom detta år i besittning af sina fäders tron. Den fara, som kon. Magnus deri varsnade, för den nyvunna, från Danmarks sida ännu alldeles icke honom tillerkända besittningen, föranledde, att akterna af 1332 förnyades; konungen förnyade privilegierna, Skåningarne sin trohetsförsäkran, i båda dessa handlingar med uttryckligt åberopande af de äldre försäkringarne i Kalmar. Hade dessa äldre urkunder varit bevarade, skulle jag naturligtvis åtnöjt mig med att hafva omnämt den år 1340 gjorda förnyelsen, men då så icke är förhållandet, måtte det väl hafva varit riktigt, att införa dessa urkunder fullständigt, såsom i sjelfva verket innehållande det ömsesidiga aftal, på hvilket kon. Magnus och Skåningarne grundade sitt förhållande till hvarandra.

Vidare finner rec. obehörigt, att kon. Magnus' öfverenkommelse med upproriske norske stormän, sluten i Skara d. 13 febr. 1339, blifvit i Traktatverket införd. Jag har i en not till urkunden anmärkt, hvarför jag intagit denna akt. Desse Norrmän voro utan tvifvel konungens undersåtar i hans egenskap af *Norges* konung, men konungen låter dem icke dess mindre i urkunden uppträda som en med honom sidoordnad part, låter hvad han å sin sida försäkrar dem bekräftas af *svenske* rådsherrar och gifver hela transaktionen med dem formen af en traktat. Föreningen med Norge var under kon. Magnus Eriksson en personalunion af så lös beskaffenhet, att Norrmännen rätt väl kunna under denna tid betraktas som en främmande magt. Man kan visserligen invända, att de i fråga varande upprorsmännen icke voro norska statens representanter. Nej, det voro de formelt icke, men statsbegreppet var den tiden icke särdeles utveckladt, och konung Magnus' och de svenske rådsherrarnes sätt att behandla dem i den förevarande urkunden, bevisar bäst, hvilken representativ betydenhet de faktiskt tillerkände desse motståndare. Just denna abnormitet har väsentligt inverkat på mitt beslut att intaga akten.

---

[1]) Ett af konungen vid tillfället särskildt utfärdadt skyddsbref för ärkebiskop Karl af Lund, hans kyrka och presterskap, är bevaradt i registr. eccl. Lundens. och tryckt i Sverges Traktater I, s. 536 i sammanhang med en framställning af hela transaktionen i Kalmar.

Att traktaterne n. 294, 296 och 297, mellan kon. Valdemar och hertig Albreckt af Mecklenburg, alla tre blifvit införda, den första likväl blott i utdrag, beror på deras omedelbara samband sinsemellan, till följd hvaraf de antingen alla bort uteslutas eller tvärtom. Rec. opinerar för det förra alternativet. »Hvar, säger han, skola vi i en framtid stanna, om vi skola till Sverges traktater räkna äfven de förbund, som mellan andra makter afslutits, till och med när de ej angifva sig vara mot oss riktade?» Härvid är att märka, att den sista af de tre urkunderna verkligen angifver sig vara riktad mot Sverge. Kon. Valdemar förbinder sig nämligen i den, att gifva hertig Albrechts son Henrik 10,000 mark lödigt silfver, om han genom hertigen komme i besittning af Helsingborgs slott, hvilket fäste d. 3 nov. 1350, då detta aftal slöts, lagligen och faktiskt tillhörde kon. Magnus och Sverges krona. Men denna traktat af d. 3 nov. 1350 står i alldeles omedelbart samband med förbundstraktaterne mellan samma kontrahenter af d. 8 maj och 23 oktober samma år, och hvad i traktaten af d. 3 nov. är bestämdt formuleradt, finnes inclusive i traktaten af d. 23 oktober, hvilken gäller hela Skåne med Halland och Bleking, afsigtligt icke till namnen betecknade, men omisskänligt och oförtydbart menade och antydda.

De tre påfvebullorna n. 301, 302 och 317 äro icke stälda till Sverges regering och derföre hade enligt recensentens mening för ingen af dem »behöfts mera än ett kort omnämnande på vederbörligt ställe i noterna». Rec. säger icke hvarom dessa urkunder handla, utan fordrar att blifva trodd på sitt blotta påstående. En närmare granskning skall kanske visa, att detta är för mycket begärdt. N. 301 är ett af påf. Clemens VI d. 14 mars 1351 i Avignon utfärdadt bref till Tyska orden, att understödja kon. Magnus af Sverge mot Ryssarne, och n. 302 en af samme påfve samma dag på konung Magnus' begäran till biskoparne af Ösel och Dorpat samt prosten i Riga ställd befallning att inom sina områden förbjuda och förhindra all tillförsel af vapen och lifsmedel åt Ryssarne. Dessa urkunder äro icke stälda till oss, det är sant; men de äro på vår konungs begäran och i hans intresse af en främmande suverän, påfven, stälda till under honom omedelbart lydande personer. De äro således alldeles oemotsägligt de synliga vittnesbörden om en allians mellan påfven och konung Magnus mot Ryssarne. Den romerska kyrkans styresman slöt icke i formen förbund med någon, men han utfärdade akter, hvilka inneburo detsamma. Efter hvad jag kan finna, hade det således varit ett verkligt fel, om jag icke i Traktatverket fullständigt intagit dessa tvänne akter. Detsamma gäller äfven om n. 317, om också icke i lika hög grad. I detta bref af 1355, d. 31 jan. befaller påf. Innocentius VI biskopen af Lübeck att söka förskaffa Tyska orden dess rätt mot kon. af Sverge. Är detta bref icke ställdt till oss, så gäller det åtminstone uttryckligen oss. Brefvet är för öfrigt ur flera synpunkter af vigt.

Derefter har rec. att anmärka, att jag sid. 186 o. f. aftryckt de ömsesidiga klagomålen mellan konung Magnus och Ha. san. Der-

till har jag haft en speciel anledning. Förhållandet är nämligen det, att under tiden från 1352, d. 9 augusti till d. 22 augusti 1361 en följd af stilleståndsfördrag slötos med Lübeck, utan att man i dessa akter, icke engång i den sista deklarationen, får veta hvarom tvisten rört sig. Då tillfälle finnes genom den i Hanserecesserna bevarade handlingen, att väsendtligt supplera denna vigtiga brist i fördragsakterna, har jag trott mig böra till arbetets nytta begagna mig deraf, och ser deri ingalunda ett fel utan motsatsen.

»Allt hvad som i n. 304 och flerestädes anföres om att Padis kloster i Estland fått patronaträtt till Borgå kyrka» hör i recensentens tanke icke till arbetet, enär urkunderna äro af privaträttslig natur och »ej heller haft någon inverkan på våra internationela förbindelser». I detta sista påstående misstager sig rec. Det heter i brefvet, att konungen förlänade Padis kloster den nämda förmånen för visad tillgifvenhet mot honom och hans rike; men det lider intet tvifvel att icke konungen med sin handling afsåg mer än en tacksamhetsgärd. Icke blott denna utan flera andra handlingar vittna, att konung Magnus under dessa år sökte skaffa sig vänner och inflytande i länderna på andra sidan Östersjön, och den ifrågavarande akten står alltså utom all fråga i sammanhang med den sträfvan att till Östersjöprovinserna utsträcka Sverges politik, hvilken slutligen för Sverges yttre öden blef af den mest afgörande betydelse. Aktens privaträttsliga natur har föranledt mig, att icke införa dess text. Att jag genom dess upptagande i en rubrik erinrat om dess tillvaro, synes mig på den grund jag anfört, fullt befogadt.

Till yttermera visso återkommer rec. härefter till kon. Magnus' förlikning med sin son Erik d. 22 nov. 1357, hvilken akt rec. upprepar icke höra till arbetet. Jag anser icke nödigt, att än en gång upprepa mitt svar. Detsamma har jag att säga i fråga om konung Eriks proklamation, hvilken rec. äfven ånyo utmönstrar. Samma öde träffar äfven den akt af d. 18 nov. 1359, hvilken, såsom jag i en not till densamma anmärkt, är att betrakta som en freds- och förlikningsakt mellan kon. Magnus och hans son, konung Håkon af Norge, å ena sidan, och konung Eriks forne undersåtar å den andra. Ur denna synpunkt sedd, är akten, enligt min tanke, berättigad till en plats i Traktatverket, desto mer som konung Håkon af Norge, hvilken år 1359 var en *utländsk* suverän, i akten befinnes indragen. Emot rec. finner jag det ock riktigt, att såsom *bihang* till ofvannämde akt är intagen den handling af d. 29 aug. samma år, hvari konung Magnus med tillkännagifvande, att han förklarat till sig återfallne de delar af riket, som af hans son Erik innehafts, till allmänt riksmöte kallat ombud från det under den föregående tiden mellan tvänne konungar delade riket. Den är nämligen en preliminär akt till akten af d. 18 november.

Beträffande den af åtskillige högt ansedde ryska, tyska och svenska författare antagna freden i Dorpat, enligt några af 1350, enligt andra af 1351, har jag företagit en utredning, hvilken visar, att detta fördrag, ehuru möjligt, dock på det hela är ganska osäkert,

och att det enda vissa är, att en konvention om fångars utvexling egt rum. Resultatet af denna utredning, hvilken jag gjort, som jag tror, med framgång och icke blott i negativ riktning utan på ett i flera hänseenden upplysande sätt, har rec. vändt emot mig sjelf, sägande att på detta fördrag »icke en rad bort spillas». Detta är dock i sanning egendomligt. Denna traktat har, som jag anmärkt, ända in i nyaste tid figurerat i vetenskapliga verk af stor auktoritet, och man har till och med trott sig kunna uppgifva dess innehåll. Om jag nu genom min utredning lyckats på ett afgörande sätt ur historien undanrödja ett misstag, så måtte detta väl icke vara ett onyttigt arbete. Ja, hvad ännu märkvärdigare är, sedan min använda möda af rec. erhållit ofvannämda vitsord, omnämner rec. i en liten resumé af de förtjenster, han vill tillerkänna den utkomna boken, äfven »den fina utredningen (s. 175—177) af Schönströms och Dalins misstag rörande den förmenta freden af 1348—1350». Huru denna utredning skulle kunnat ega rum utan att spilla en rad på hela frågan, går öfver mitt begrepp. Likaså påstår rec. att rättelsen af ett annat ganska vigtigt misstag i vår historia [1]), hvilket qvarstått orubbadt alltifrån dess uppkomst för mer än 250 år sedan och af de anseddaste forskare upprepats ända in i aldra nyaste tid, kunnat reduceras till några rader. En sådan auktoritet anser jag mig icke ega. Jag tror att bevis böra framläggas. Hade saken varit så klar och enkel, som rec. tycker, skulle icke så många historieskrifvare låtit vilseleda sig.

Härmed slutar den långa afdelning af rec:s uppsats, hvilken egnats åt utmönstring eller reducering af införda akter. Jag har i inledningen till denna granskning erinrat om, att vår uppfattning af hela arbetets karakter är olika. Vi se derför ock både planen och utförandet från olika ståndpunkt. Det har till följd deraf varit för mig ett mindre tilldragande arbete, att upptaga alla dessa anmärkningar, men jag har ansett det vara min skyldighet att gifva skäl för mig, och får vara belåten med att rec. icke kommit med ännu mera af samma slag, hvilket tvifvelsutan, såsom han tagit saken, icke varit omöjligt.

Jag förbigår den följande halfva sidan, af rec. egnad åt hvad han betraktar som förtjenster i arbetet. Utrymmet har, säger han, icke tillåtit honom större utförlighet i den riktningen. Må vara; bäst är, att arbetet talar för sig sjelft.

Den derpå följande, sista afdelningen af recensionen egnar rec. åt sakanmärkningar. Vi inkomma här omsider på ett något mer intresseväckande område.

Efter Stockholms-minoriternes diarium har jag antagit konung Magnus' kröningsdag vara d. 21 juli. Deremot invänder rec., att två andra och skilda källor hafva d. 22 juli. Jag anser emellertid Stock-

---

[1]) Ett af en oriktig men ganska förklarlig kombination med en annan handling föranledt misstag beträffande dateringen af ett bref, på hvilken man grundat kon. Magnus' förmenta resa till Lifland under vintern 1361.

holms-minoriternes uppgift ändock vara den rätta. Emedan kröningen försiggick i Stockholm, har man redan deri en anledning att förmoda, att de nämde munkarne derom hade riktig kunskap, särdeles som en särskild omständighet, redan af Munch påpekad, måste hafva bidragit att fästa denna tilldragelse i deras minne. Konung Magnus hade nämligen velat låta kröna sig i deras kyrka (Franciskanernes kyrka, nuvarande Riddarholmskyrkan), men ärkebiskop Peter af Upsala, som låg i strid med franciskanermunkarne i Stockholm, förbjöd detta, så att kröningen måste ske i en annan kyrka. Se påf. Benedictus XII:s bref från Avignon af d. 1 sept. 1338 (Sv. Dipl. IV, n. 3380). Men utom detta finnes äfven ett annat bevis. Kon. Magnus har just d. 22 juli utgifvit ett bref för Riseberga kloster [1]), dateradt »Stockholmis a. D. 1336 in festo beatæ Mariæ Magdalenæ, *coronationis nostræ anno primo»*. Hade detta bref varit utfärdadt *sjelfva kröningsdagen*, så hade det icke daterats »coronationis *nostræ anno primo»*, utan *die coronationis nostræ*. Derpå kan man vara tämligen säker. Att ett par krönikor kunna hafva d. 22 juli beror väl derpå, att man erinrade sig att högtidligheten egde rum vid Mariæ Magdalenæ tid, hvilken helgonfest inträffade d. 22. Erinringarne under medeltiden knöto sig, hvad det kronologiska beträffar, gerna till de närmaste stora högtiderna. Utan speciel kunskap hade minoriterne icke antagligen satt kröningen till *dagen före* den nämda helgonfesten.

Recensentens anmärkning mot rubriken till n. 244, att hufvudsaken inkommit i en bisats, är riktig. I sammanhang dermed påpekas en oriktig interpunktion i handskriften, hvilken jag af förbiseende låtit qvarstå. Denna anmärkning är af värde och jag skall med tacksamhet införa denna rättelse.

I rubriken till n. 250 skall finnas ett likartadt fel som i n. 244. Rubriken har, för att icke blifva för vidlyftig, på ett ställe väl starkt sammandragits. Rätt klart har jag likväl icke för mig, hvad rec. menar. Saken torde väl icke vara mycket vigtig, då rec. icke närmare påpekat den,

Derefter anmärker rec. ett ställe i en urkund (n. 251, s. 50, 51), der texten, sådan den enligt handskriften blifvit återgifven, ej ger någon mening. Texten lyder i handskriften: »Item si contingat... nos placita et præmissa cum fautoribus nostris et amicis prædicti domini regis et principe inclyta». Orden »placita et præmissa» gifva först och främst ingen mening. Jag har derför inneslutit *et* inom parentes, till tecken att detta ord bör utgå; placita præmissa ger då en god mening. Rec. föreslår att läsa: placita et promissa. Denna rättelse är bättre, ty ordet *et* behöfver då icke uteslutas, utan blott en bokstaf ändras i det följande ordet. I st. f. *et* principe inclyta föreslår rec. att läsa *ut* (*l. scilicet*) principe inclyta. *Scilicet* är det enda riktiga. Att afskrifvaren i st. f. detta ord kunnat tro sig se ett så kort ord som *et* berodde naturligtvis derpå att *scilicet*, som bekant, i medeltidshandskrifter oftast icke betecknas med mer än två bok-

---

[1]) Sv. Dipl. IV, n. 3235.

stäfver. Rec. inleder sin anmärkning med orden: »Här är ej stället att inlåta sig på en detaljerad textkritik». Detta förefaller mig väl mycket egnadt att bibringa läsaren den föreställningen, att det i fråga varande stället vore, som man säger, kinkigt, hvilket det ju icke är. Meningen är genom recensentens anmärkning alldeles klar, endast att recensentens ena rättelseförslag *»ut»* icke duger.

Hvad rec. yttrar om n. 276, är, så vidt jag kan se, icke någon anmärkning mot mig, utan en ren konjektur, hvilken jag icke känner mig böjd hvarken att bifalla eller bestrida.

Anmärkningen angående sigillet sid. 198 är särdeles riktig, men hör till de rättelser, som lyckligtvis göra sig sjelfva.

Att en not sid. 228 är uteglömd, är ock riktigt, och skall det framdeles afhjelpas.

Å sid. 287 och 289 skall jag enligt rec. hafva »lemnat olöst en motsägelse» (!), hvilken skulle ligga deri, att på förra stället säges, att hertig Albrecht af Meklenburg d. 31 augusti 1360 ifrån Skåne seglade hem, och på det senare, att han d. 20 derpå följande september befann sig i Helsingborg. Ja konstigare har man sett. Den tidens furstar, hertig Albrecht, kon. Valdemar, kon. Magnus, voro på mycket rörlig fot och gjorde snabba resor. Hertig Albrecht var en man som både i Tyskland och specielt den tiden i Norden hade stora intressen att bevaka. Resa från Skåne d. 31 augusti till Meklenburg, vistas der icke så få dagar, och vara åter i Skåne d. 20 september, skulle litet hvar kunna göra, äfven utan hjelp af ångfartyg eller jernvägar.

Rec:s anmärkning mot rubriken till n. 351 [1]) är riktig. Föregående utgifvares och historieskrifvares (Waitz', Munchs m. fl:s) misstag hade, såsom lätt händer, verkat missledande, då handlingen uppfördes i en preliminär förteckning, och insmög sig från den i rubriken. Den var antecknad till rättelse, innan jag såg rec:s afhandling. En omständighet hvilken naturligtvis icke minskar rec:s förtjenst [2]).

Vi närma oss nu slutet af recensionen. Det återstår blott tvänne frågor, större likväl och svårare än de föregående. Deras behandling utgör den företrädesvis vetenskapliga delen af recensentens afhandling. Det må tillåtas mig att här taga läsarens uppmärksamhet i anspråk för en utförligare granskning.

Rec. säger, att min bevisning för den hypotesen, att kriget år 1360 mellan Magnus och Valdemar blifvit genom ett fördrag bilagdt.

---

[1]) Denna anmärkning står i recensionen efter den följande. Jag har stält detta lilla stycke här, på det att det icke i min granskning skulle träda emellan de tvänne större historiska frågor, hvilka med anledning af recensionen återstå att behandla.

[2]) Detta fall föranleder mig likväl till en hemställan, om icke recensering af ett sådant arbete, som Traktatverket, lämpligare göres efter hvarje dels slut, icke för hvarje häfte. Tillägg och rättelser äro nästan oundvikliga i dylika verk, och de kunna naturligtvis icke göras annanstädes än vid delens slut Äfven utgifvare och författare af allbekant noggranhet äro nödgade att anlita denna utväg. Se t. ex. Schlyters vidtberömda edition af Sverges gamla lagar, der rättelser och tillägg, stundom ganska vidlyftiga, följa hvarje del.

eger »blott två stöd och dessa svaga nog». Deri skulle jag gerna instämma, om min bevisning vore sådan, som rec. refererar den. För att undvika möjligheten af missförstånd inför jag här recensentens egna ord.

»Det ena stödet för bevisningen är, säger rec., uttrycket i Chronicon Sialandiæ vid år 1361: »guerra inter Magnum ... et Valdemarum ... reges ut prius exorta super multis articulis» ..., der utgifvaren öfversätter »ut prius» med »på nytt». Tolkningen, fortfar rec., synes oss stödja sig derpå att »ut prius» skulle användts i stället för det riktiga »de novo», men vi äro böjda att tro, att kronisten skrifvit [1]) »*Erat* guerra ..., ut prius (sc. *diximus*) exorta». Och dermed bortfaller hela grunden».

Så refererar och argumenterar rec. Vi vilja nu se, huru detta står tillsammans med hvad jag verkligen sagt. Det heter i Traktatverket på det ifrågavarande stället, sid. 292: »Chronicon Sialandiæ, den samtidiga källan, innehåller under år 1361: »Anno Domini MCCCLXI guerra inter Magnum Sueciæ et Valdemarum Daciæ reges *ut prius exorta super multis articulis et promissionibus*» etc. Man ser häraf, säger jag derefter, att kronisten betraktat kriget såsom nytt, såsom under året uppkommet i anledning af föregående fördragspunkter och löften». Att jag, såsom rec. påstår, »öfversätter *ut prius* med *på nytt*», hvilket rec. till och med styrker med citationstecken, är, såsom läsaren finner, icke dess mindre fullkomligt ogrundadt. Att kronistens mening varit den af mig framstälda, ligger i ordet *exorta* och alldeles icke i *ut prius*. Kronisten säger helt enkelt: »År 1361 *uppkom* krig» etc. Recensentens »tro», att kronisten »skrifvit» (menat) *Erat* guerra... ut prius (*diximus*), är, så vidt jag kan finna, fullkomligt oberättigad. Den enkla, osökta öfversättningen är: »År 1361 uppkom krig mellan konungarne Magnus och Valdemar såsom förr öfver (rörande) en mängd fördragspunkter och löften». Den bevisningsgrund för min åsigt, som ligger i Chronicon Sialandiæ, bortfaller således *icke*.

Icke riktigare är recensentens uppfattning och referat af det bevis, som ligger i brefvet af d. 15 aug. samma år. »Det andra beviset, säger rec., är Magni uttryck i brefvet af d. 15 aug. 1361, att Valdemar »med en i hemlighet samlad krigshär utan hans vetskap» angripit Gotland, hvilket skall betyda att Valdemar förrädiskt och således i strid med ett slutet fördrag öfverrumplat ön. Men, fortfar rec., hvarför kan ej Magni uttryck få helt enkelt betyda hvad det tyckes oss säga, nämligen att Valdemars med skicklighet dolda förberedelser till expeditionen mot Gotland fört till öns fall, innan Magnus fått aning om angreppet?»

Hvad har jag nu verkligen sagt om brefvet af d. 15 aug.? Jag har sagt, att kon. Magnus deri gaf en sådan framställning af kon. Valdemars anfall på Gotland, att det tydligen afsåg att *ingifva den föreställningen*, att det skett, på ett trolöst sätt, icke

---

[1]) Hr A. vill väl säga: menat.

såsom af en fiende, med hvilken man befinner sig i krig, utan såsom af en, hvilken plötsligt bryter en ingången fred. Skall åt kon. Magnus' tal om en i *hemlighet* samlad här och ett *utan hans vetskap* företaget anfall, gifvas någon förklaring, förefaller denna åtminstone mig vara den rimligaste, ty *faktiskt* var ju hvad han skref en veterlig osanning. Han hade ju sjelf i bref af d. 1 maj s. å. varnat Visby för anfallet, han hade i juni låtit utgå krigsuppbåd, och Valdemar började å sin sida icke kriget förr än i juli. Orsaken till kriget var helt enkelt den omkastning i politik, hvartill kon. Magnus tvungits af sina svenska rådsherrar, till följd hvaraf han icke höll det med Valdemar slutna föredraget. Något förräderi å kon. Valdemars sida ligger, efter min uppfattning af händelsernas gång, icke i anfallet på Gotland. Men detta moment i brefvet af d. 15 aug. utgör *ensamt* icke den bevisning, som detta bref lemnar. Sjelfva klämmen i bevisningen ligger i hvad jag derefter beträffande detta bref påpekat, nämligen att kon. Magnus i brefvet såsom skäl för upptagandet af det penninglån, hvarom brefvet handlar, *blott åberopar anfallet på Gotland och Öland, men icke med ett ord erinrar om eröfringen af Skåne*. Hvad jag derefter tillägger, att denna tystnad antyder, att konung Magnus betraktade Valdemars ockupation af Skåne såsom en sak, om hvilken en uppgörelse var träffad, hvilken hindrade honom att sätta den i jembredd med anfallet på Gotland och Öland, synes mig hafva full giltighet. Hade Skåne, Gotland och Öland af Valdemar eröfrats i *ett och samma* krig, skulle väl kon. Magnus i brefvet äfven nämt Skåne, hvars förlust han visste hafva väckt Svenskarnes synnerliga förbittring. Detta är den bevisning brefvet af d. 15 aug. lemnar. Den torde befinnas vara något annat än det bevis rec. å mina vägnar framlägger och derefter söker att vederlägga.

Ännu ett stöd för min åsigt finnes i en annan af mig ofvan citerad och i Traktatverket befintlig urkund, hvilken jag anser vittna i samma riktning. Denna urkund är kon. Magnus' bref till Visby af d. 1 maj samma år, i hvilket konungen säger, att han fått veta, att grannar till Visby sammansvurit sig och ämnade att hemligen med väpnad magt öfverfalla staden. Jag har anmärkt det besynnerliga deri, att konung Magnus icke i brefvet nämner *hvem* det är, som hotar Visby. Då ingen betviflat, att han menar konungen af Danmark, måste man, synes det mig, finna det oförklarligt, att han icke skulle velat namngifva honom, om Valdemar, då brefvet skrefs, varit en fiende, med hvilken han låg i öppet krig. Detta argument, hvilket sammanställdt med det i öfrigt anförda, icke är utan vigt, har rec. alldeles förbigått.

Till sist behandlar rec. frågan om de under n. 250—252 upptagna traktaternas utgifningsår, hvilka jag i likhet med utgifvaren af Sv. Dipl. b. V. satt till år 1341. Äfven vid hvad rec. här anför, har jag några vigtiga anmärkningar att göra. Rec. säger, att vid akten n. 250 det genast stöter honom för hufvudet att riddaren Fredrik v. Lochen i traktaten uppträder på Valdemars sida, »ty enligt två

fullkomligt skilda källor (Detmars Chronik och Chronicon Johannis Vitodurani) *uppträder han först år 1342 i Danmark»*. Detta vore ett afgörande bevis mot 1341, om det vore sant. Detmars krönika innehåller visserligen, att v. Lochen år 1342 förde en trupp af krigare från Tyskland till Danmark, men då rec. deraf sluter att v. Lochen år 1341 icke varit i Danmark, så misstager han sig. Fredrik v. Lochen förekommer bland de danska löftesmännen i traktaten mellan kon. Valdemar och Magnus i Helsingborg d. 3 jan. 1341 [1]) och deltager i maj samma år i förhandlingarne i Roskilde om Estlands försäljning [2]). En nyare forskare [3]) antager honom hafva deltagit i striden mot Holsteinarne utanför Kallundborg i aug. 1341. Derefter skall han hafva begifvit sig till Tyskland och återkommit 1342. *När* han efter aug. 1341 gaf sig utaf till Tyskland finnes icke uppgifvet, men då man icke derom har någon närmare kännedom, är det väl tills vidare intet hinder för, att han ännu i september, då jag antagit fördraget hafva slutits, kan hafva varit qvar i Danmark. Chron. Joh:s Vitodurani, hvilken rec. äfven åberopar för sitt påstående att v. Lochen först 1342 uppträdde i Danmark, berättar endast att v. Lochen detta år hjelpte kon. af Danmark i striden utanför Köpenhamn d. 26 juni 1342 och derefter lemnade landet (Scr. rer. Suec. T. III, p. 331). Denna berättelse betyder således i fråga om 1341 icke mer än Detmars. Att grefve Johan af Holstein, hvilken antages den tiden hafva varit på kon. Valdemars sida, förekommer vid sidan af de Holsteinske grefvarne Henrik, Nicolaus och Gerhard, bland konung Magnus' och hertiginnan Ingeborgs »auxiliatores», är deremot en af Munch gjord, och af rec. samt en nyare dansk forskare Reinhardt (Valdemar Atterdag, s. 530) upprepad invändning, som utan tvifvel förtjenar mycket afseende. Men åtskilligt hindrar mig likväl ifrån att deri se en omständighet, som skulle uppväga alla de skäl, som eljest tala för år 1341. För det första, för att till en början hålla oss vid sjelfva dokumentet, är det obestridligt, att de, hvilka i detsamma framställas skola såsom konung Valdemars motparter å *holsteinska* sidan med honom i Vordingborg underhandla, äro *endast* grefvarne Henrik och Nicolaus. Detta anser jag vara en omständighet af den aldra största vigt [4]), hvilken utom det värde den har i rent positivt hänseende, äfven bevisar, såsom jag ock i Traktatverket sagt, att grefve Johan i urkunden intager en *annan* ställning än de nämde grefvarne. Betraktar man derefter hvarom det är fråga å det ställe i brefvet, der grefve Johan förekommer, så försvagas äfven deraf betydelsen af att han der är nämd. Detta ställe innehåller nämligen intet

---

[1]) I den gamla svenska öfversättningen. Se Sverg. Trakt. II, s. 34 not. f, och Sv. Dipl. V, n. 3537 a).

[2]) Bunge, Liv-, Esth- u. Kurl. Urkundb. II, s. 345.

[3]) Mollerup, Hist. Tidskr. 4:de Række B. 5. L. 15, 16.

[4]) Att, såsom rec. vill, borträsonnera detta faktum genom att antaga, att i afskriften grefve Johans namn af vårdslöshet blifvit utelemnadt, anser jag vara ett i denna svåra fråga otillåtligt bevisningssätt.

annat, än en förpligtelse af kon. Valdemar att, om på det öfverenskomna mötet i Vordingborg stilleståndet skulle förlängas till pingst, konungen skulle gifva försäkran om dess hållande åt kon. Magnus och hertiginnan, samt alla deras hjelpare. Här uppräknas nu icke mindre än sju personer, bland dem grefve Johan jemte grefvarne Henrik, Nicolaus och Gerhard. Grefve Johan, den »milde» kallad, är i historien känd som en särdeles försigtig och dubbel herre. Han omnämnes af Detmar uttryckligen såsom medlare vid den förlikning, som vid slutet af året 1341 af denne, särdeles för *denna* tid pålitlige, författare omtalas hafva blifvit sluten mellan konungarne af Danmark och Sverge samt grefve Henrik och Holsteinarne (jfr. Sv. Trakt. II, s. 48). Jag finner det alldeles icke omöjligt, att grefve Johan, som under denna tid så ofta vexlade parti, kan hafva önskat sig nämd vid sidan af de tre andra holsteinske grefvarne bland dem, hvilka Valdemar skulle garantera stilleståndets hållande, om grefven också derigenom något oegentligt inkom bland den svenske konungens hjelpare. Det kan i korthet helt enkelt hafva varit ett drag af politik, att han, medlaren, ville upptagas bland desse. Han gaf dem derigenom ett bevis på sin ifver att se fördraget hållet, och konung Valdemar, som nog uppfattade grefve Johan riktigt, hade säkert intet deremot.

Då rec. vidare säger, att Johan i brefvet n. 251 [1]) står uttryckligen vid sidan af grefvarne Henrik och Nicolaus såsom konung Magnus' anhängare, så är att märka, att kon. Valdemar i detta bref på det berörda stället talar om det för den tidens uppfattning af fördragens helgd karakteristiska fallet, att han icke skulle komma att hålla hvad han i fördraget lofvade. Man gaf nämligen för sådan händelse försäkringar icke blott åt sina motparter, utan äfven åt sina vänner, att de skulle utan påtal kunna uppträda mot löftesbrytaren. Derför säger kon. Valdemar här: »Item si contingat... nos placita nostra et promissa cum fautoribus *nostris* et amicis prædicti domini regis scilicet» etc. Vi kunna ju antaga att grefve Johan står nämd såsom en konung Valdemars gynnare.

Hvarför jag håller på 1341 såsom dessa urkunders utgifningsår, är den omständigheten, att det hvad n. 250 beträffar, stödes dels af den säkert daterade originalurkunden af d. 1 sept. detta år, dels af Detmar (se kommentaren sid. 48), dels ock slutligen af akten n. 252. Denna akt sättes af Munch till tidigast år 1345 eller 1346. Jag tror mig i kommentaren till akten (sid. 54) hafva visat, att hans påstående beror på ett missförstånd, och att aktens egna ord, jemförda med hvad Detmar berättar, häntyda på 1341. Jag hänvisar läsaren till denna akt och hvad jag der anfört. Då kon. Valdemar i brefvet n. 250, som jag sätter i sept. 1341, utverkar ett medgifvande af konung Magnus, att han under stilleståndstiden, som skulle kunna utsträckas till pingst följande året, icke skulle göra anspråk på de bref konung

---

[1]) I Traktatverket förekommer beträffande detta bref ett tryckfel, hvilket jag begagnar tillfället att rätta; der står, sid. 54, rad. 13: *n. 250;* bör vara *n. 251.*

Valdemar lofvat, och derefter i brefvet n. 252 förbinder sig att inom nästkommande pingst aflemna brefven rörande de med kon. Magnus slutna fördragen, så synes mig sambandet mellan dessa båda akter oomtvistligt. Men att sätta brefvet n. 252 till 1341, dertill synes mig, såsom jag ofvan med hänvisning till min kommentar yttrat, Detmar gifva god anledning. Ser jag åter på hvilka de bref äro, som kon. Valdemar i n. 252 förbinder sig att aflemna, så måste man antingen antaga, att det *samtidiga* förlikningsbrefvet, hvilket skulle aflemnas, är förloradt, eller ock att det är brefvet n. 251. Till dess annat bevisas, antager jag, att det är detta bref. Munch, och efter honom Reinhardt, sätter det (n. 251) till 1344; ett efter min tanke misslyckadt antagande, hvars belysning dock skulle leda till en här allt för stor vidlyftighet. Jag vill endast anmärka, att den »nerf» som Reinhardt (sid. 535, not 93) finner i Munchs anm. 4 till sid. 288, af mig alldeles icke skönjes. Munch anser, att emedan ordasätt i brefvet n. 251 äfven förekomma i traktater mellan samma konungar af d. 2 aug. och 18 nov. 1343, så är brefvet n. 251 senare. Det kan ju lika väl vara tvärtom. Att så kort efter den stora fredstraktaten i Varberg af d. 18 november 1343 en fredstraktat i sådana termer som i n. 251 skulle kommit i fråga, finner jag dessutom högst osannolikt. Frågan om dessa urkunders kronologi hör till de svårare. Det vidhåller jag emellertid, att kritiken ännu icke gifvit så starka skäl för något annat år, som de, hvilka finnas för 1341. Herr Annerstedts yttrande, att han är böjd att »*i likhet med Munch*» föra handlingarne till 1342, visar, att han icke eger någon riktig kunskap om Munchs åsigter, ty Munch har, såsom i det föregående är anmärkt, väl fört n. 250 till 1342, men n. 251 deremot till 1344 och n. 252 till tidigast 1345 eller 1346. Som jag i kommentaren till n. 252 särskildt behandlat sistnämda antagande af Munch, sluter jag deraf, att rec. icke heller om mina åsigter beträffande denna urkund tagit någon kännedom.

O. S. Rydberg.

Förteckning

på

Svenska Historiska Föreningens medlemmar i Norge och Danmark.

(Den 25 Nov. 1881.)

Norge.

Aall, D. M., Skibsreder. Kristiania.
Aas, P. N., K. Fuldmägtig. D:o.
Aas, Skoleinspektör. Fredriksstad.
Andersen, S. C., Generalkonsul. Kristiania.
Arnesen, K. A., resid. Kapellan. V. Thoten.
Aubert, L. M., Professor. Kristiania.

Baashuus, J., Grosserer. D:o.
Bang, A. C., D:r. theol. Gaustad Asyl.
Bendixen, Skolebestyrer. Bergen.
Bergens Kathedralskole.
» **Museum.**
» **offentl. bibliotek.**
Bergh, J., Höjesteretsadvokat. Trondhjem.
Birch-Reichenwald, C., Sorenskriver. Kristiania.
Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
Blom, A., Cand. Mag. Skien.
Boeck, T., K. Fuldmägtig. Kristiania.
Brandt, F., Professor. D:o.
Bugge, S., Professor. D:o.

Collin, J., Postexpeditör. Hammerfest.

Daae, L., Professor. Kristiania.
Daae, L., Sorenskriver. Örskog.
Dahl, L. M., Oberstlieutenant. Kristiania.
Deichmanske bibliotek D:o.
Delgobe, Ch., Direktör. Ödegården, Brevik.
Drolsum, A. C., Univ.-bibliotekar. Kristiania.

Engelschiön, E. A., Sorenskriver. N. Aurdal.

Forström, O., Student. Mosjöm.
Fredrikshalds offentl. bibliotek.
Fritzner, J., Provst. Kristiania.

Guldberg, C. M., Professor. D:o.

Hansen, J., Sogneprest. Kristiania.
Hansen, O., Cand. phil. D:o.
Hartmann, H., Distr.-läge. Vadsö.
Heftye, T. J., Konsul. Kristiania.
Heyerdahl, Sogneprest. D:o.
Hoff-Rosencrone, Stamhusbesidder. Bergen.
Horn, H., Exp.-sekretär. Kristiania.
Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.
Huitfeldt, H. J., Ark.-fuldmägtig. Kristiania.

Iversen, J., Kontorist. Stordön.

Juell, H. A., Inspektör. Kristiania.

Kallevig, H., Konsul. Arendal.
Knobelauch, O., Boghandler. Kristiania,

Lundh, O. G., Ark.-fuldmägtig. D:o.
Lövvig, C., Lensmand. Fitje.

Martinsen, G., Brugsejer. Hoen, Hougsund.
Meyer, P., Grosserer. Kristiania.
Morgenstierne, B., Cand. Juris. D:o.

Nielsen, Y., Univ.-Stipendiat. D:o.
Nilsen, K., Overlärer. Lillehammer.

Pedersen, S., Klokker. Drammen.
Platou, P., Grosserer. Kristiania.

Rasch, J., K. Fuldmägtig. D:o.
Richter, J. C., Major. D:o.
Rigsarkivets bibliotek. D:o.
Rygh, O., Professor. D:o.

Schirmer, H. M., Arkitekt. D:o.
Schjött, H., Adjunkt. D:o.
Selsk. den gode Hensigt. Bergen.
Skiens offentl. skole.
Storm, G., Professor. Kristiania.
Student.-samf:s bibl. D:o.

Thaulow, F., Läge. Ringerige.
Thomle, E. A., Ark.-assistent. Kristiania.
Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.
Tischendorf, G. L., Cand.-theol. D:o.

Unger, C. R., Professor. D:o.
Univ.-biblioteket. D:o.

Warmuth, C., Musikhandler. D:o.
Wettergreen, F., pers. Kapellan. Bamble.
Videnskab. Selskab. Trondhjem.
Winge, A., Konsul. Kristiania.
Winther, T., Adjunkt. Skien.
Vogt, L. J., Toldinspektör. Fredrikshald.

Överland, O. A., Stud. phil. Kristiania.

= 76.

Danmark.

Adeler, C. S. T., Baron. Köpenhamn.
Athenæum, Læseselskab. D:o.
Aumont, A.. Student. D:o.

Bache, N., Cand. jur. D:o.
Barfod, F., D:o.
Barth, A., Fuldmägtig. D:o.
Besthorn, R., Cand. philol. D:o.
Bricka, C. F., Bibl.-assistent. D:o.
Bruun, F. C., Legationsråd. D:o.

Christensen, C., Kammerråd. Hörsholm.

Erslev, K., D:r phil. Köpenhamn.

Fridericia, J. A., Bibl.-assistent. D:o.
Friis, C. C. J., Cand. phil. D:o.

Herlufsholms skole.
Holm, E., Professor. D:o.

Jörgensen, A. D., Arkivfuldmägtig. Köpenhamn.
Jörgensen, S., Lärer. Kistrup, Faaborg.

Knudtzon, N. H., Grosserer. Köpenhamn.
Krarup, F., Ark.-assistent. Köpenhamn.
Krieger, A. F., Höjesteretsassessor. Köpenhamn.

Lund, H. C. A., Cand. mag. Köpenhamn.
Lund, T., D:r phil. Köpenhamn.

Mollerup, W., D:r phil. Köpenhamn.

Nyegaard, C. S., Pastor emeritus. Köpenhamn.
Nykjöbing Kathedralskole.

Petersen, B., Kaptein. Köpenhamn.
Petersen, T. E., Overformynder. Köpenhamn.

Regenburg, T. A. J., Stiftsamtmand. Skanderborg.

Schiern, F., Professor. Köpenhamn.
Secher, V. A., Ark.-assistent. D:o.
Steenstrup, J. C. H. R., Cand. jur. Köpenhamn.
Stemann, G., Hofjägermesterinde. Helsingör.
Stephens, G., Professor. Köpenhamn.
Ström, T., Overlärer. Jägerspris, Frederikssund.

Thiele, J. R., Cand. jur. Köpenhamn.
Thiset, A., Assistent. D:o.
Thrige, S. B. Professor. D:o.

Weeke, C., Bibl.-assistent. D:o.
Weis, A., Mölleejer. Aarhus.
Viborgs Kathedralskole.

= 40.

HISTORISK BIBLIOGRAFI

FÖR

SVERIGE.

(Åtföljer Historisk Tidskrift.)

STOCKHOLM, 1881.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Historisk Tidskrift kommer att med första häftet af hvarje årgång meddela en historisk bibliografi för det föregående året. På det att dessa bibliografier måtte blifva så fullständiga som möjligt, anhålles härmed att de, som i dem anmärka luckor, hvilka, särskildt på grund deraf att bibliografierna så tidigt på året utgifvas, icke lära kunna undvikas, ville benäget till redaktionen insända fullständiga bibliografiska upplysningar om förbisedda arbeten. Dessa skola såsom tillägg införas framför följande årets bibliografi.

Red.

1.

Bibliografi 1880.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**)

---

1. **Sveriges Historia** från äldsta tid till våra dagar, författad af *Oscar Montelius, Hans Hildebrand, Oscar Alin, Martin Weibull, Rudolf Tengberg* och *John Hellstenius.* Fjerde delens tredje, femte, sjunde och åttonde häfte, sid. 129—192, 257—320 och 401—528 (med tills. 169 träsnitt). Sthlm, Linnström. Pr. 1 kr. häftet.
   Första, andra, tredje och femte delarne äro vid 1880 års slut fullständigt utgifna i 6 häften hvardera. (Jmfr Bibliografien i *Hist. Bibliotek,* N:r 1, 108, 250, 363, 407 och 547.)
2. **Historiskt Bibliotek,** utgifvet af *Carl Silfverstolpe.* 1880. Sjunde (sista) delen. Första—andra häftet, sid. 1—506 + I—XLII. Sthlm, Norstedt. Pr. tills. 7,50.
   Innehåll:
   Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid. Af *Carl Sprinchorn.*
   Det nordiska Sjuårskrigets historia. II. Af *G. O. Fr. Westling.*
   Sverige och Preussen 1701—1709. Af *Ernst Carlson.*
   Om Sveriges förhållande till Ryssland under Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse. I. Af *F. J. Bæhrendtz.*
   Bidrag till svenska Handelslagstiftningens historia. Af *Oscar Fyhrvall. I. Tjärhandelskompanierna.*
   Johann Reinhold Patkull. Af *Otto Sjögren.*
   Wulff Grijp emot Lars Wivallium. Af *Skoglar Bergström.*
   Strödda meddelanden.
   Se nedan »Recensioner» 95.
3. **Historisk Tidsskrift,** udgivet af *Den Norske Historiske Forening.* Anden Række. Andet Binds fjerde Hefte. Sid. 313—390 + I—XXXI. Krsta.
4. **Historisk Tidsskrift.** Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening,* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka,* Foreningens Sekretær. Andet Binds förste—andet Hefte. Sid. 1—488. Kbhvn.
5. **Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv,** indeholdende Bidrag til Dansk Historie af utrykte Kilder. Sjette Binds femte Hefte. Sid. LI—LXII + 199—254. Kbhvn. 4:o.
   Innehåller bl. a.: nr 27 och nr 45.
6. **Sverges Traktater med främmande magter** jemte andra dit hörande handlingar, utgifne af *O. S. Rydberg.* Andra delen. I. 1336—1361. 320 sid. med 1 fotolitografi., Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
7. **Die Recesse und andere Acten der Hansetage von 1256—1430.** Band V. Auf Veranlassung s. m. des Königs von Bayern herausgegeben durch die historische commission bei der k. Akademie der Wissenschaften. Leipzig, Duncher & Humblot, IX + 619 s. Pr. 20 kr.
   Utg. af *K. Koppmann;* omf. åren 1401—1410.

7½. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Första delen 2. Sid. 113—224. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

8. **Klosterväsendet i Sverige.** Ett bidrag till den svenska kyrkans historia. Af *Lars Nilsson.* I. Tiden till 1348. 1:a häftet. 98 sid. Linkg. Pr. 1,25.

9. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt.* Tiende Samling. Anden Halvdel. Sid. 417—912. Chra, Malling. Pr. 6 kr.

10. **Monumenta Historica Norvegiæ.** Latinske Kildeskrifter til Norges Historie i Middelalderen, udgivne efter offentlig Foranstaltning ved dr. *Gustav Storm,* Professor i Historie ved Kristiania Universitet. Krsta. LXIV + 301 sid. Pr. 4 kr.

Med senare distribuerade ex. följer ett blad (aftryck ur »Aftenbladet» 1 Nov.) meddelande underrättelse om en i Oxford befintlig handskrift från slutet af 12 årh. inneh. S. Olofs legend med ett hittills okändt tillägg, hvari bl. a. angifves att förf. är erkeb. Eystein i Throndhjem.

11. **Den sorte Död** i det 14de Aarhundrede. Foredrag holdt i det medicinske Selskab i Kristiania (Vaaren 1879) af *A. L. Faye,* Dr. med. Krsta, Steen. 119 + 4 opag. sid. Pr. 1,50.

12. **Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning** af *C. E. F. Reinhardt.* Med et Tillæg af hidtil utrykte Diplomer. Kbhvn, Gad. XX + 617 sid. Pr. 9 kr.

13. **Danmarks Forhold til Lifland fra Salget af Estland til Ordensstatens Opløsning.** (1346—1561.) Af *W. Mollerup.* 171 sid. Kbhvn, Erslev. Pr. 2 kr.

14. **Die Hansestädte, Dänemark und Norwegen von 1369 bis 1376.** Von *Harry Denicke.* Halle.

15. **Erik af Pommerns, Danmarks, Sveriges og Norges Konges, Giftermaal med Philippa, Prindsesse af England.** Af Dr. *L. Daae.* Utgör sid. 332—374 af *Norsk Historisk Tidsskrift.* Anden Række, II. (Se nr 3.)

16. **Kong Christiern den Förstes Reiser i Tydskland og Italien i Aarene 1474 og 1475.** Af *C. Paludan-Müller.* Utgör sid. 241—347 af *Dansk Historisk Tidsskrift.* Femte Række, II. (Se nr 4.)

17. **De reformatoriska ideernas utveckling i Finland** intill framträdandet af Agrikolas finska öfversättning af Nya Testamentet. Af *Herman Råbergh.* (Inbjudningsskrift till professor Töttermans installation.) 50 sid. Hfors.

18. **Berättelser ur Svenska Historien.** Tredje delen. Lutherska tiden. Första afdelningen. Gustaf Vasa och Erik XIV. Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* Åttonde upplagan. 288 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 2,25.

19. **Anteckningar om Olaus Martini.** Af *Pehr Erik Thyselius.* 19 sid. Sthlm.

20. **Det nordiska Sjuårskrigets historia** af *G. O. Fr. Westling.* II. Utg. sid. 41—112 af *Historiskt Bibliotek* 1880.

Första afdelningen är införd i *Hist. Bibl.* 1879.

21. **Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit.** Aus dem schwedischen Reichsarchive zu Stockholm herausgegeben von *C. Schirren.* Band VII. Reval, Kluge. VIII + 360 sid. Pr. 7,50.

Inneh. urkunder för tiden 11 April—28 Juli 1561.

22. **Register öfver rådslag i konung Erik XIV:s tid,** upprättadt af *E. W. Bergman.* Utgör sid. 49—68 af »Meddelanden från Svenska Riks-Archivet, utgifna af R. M. Bowallius, IV».

23. **Resningen 1568.** En historisk studie af *Thure Annerstedt.* VIII + 127 sid. Göteborg, Gumperts bokh. Pr. 1 kr.

24. **Blef Erik XIV, på Johan III:s befallning, mördad med gift?** Rättsmedicinsk undersökning af *A. J. Amnéus.* (Aftryck ur tidskriften Eira.) 15 sid. Gbg.
Samma tidskrift n:r 17 innehåller genmäle till ofvanstående, af *A. G. Ahlqvist.* 5 sid.

25. **Biskop Jens Nilssöns Visitatsböger og Reiseoptegnelser 1574—1597.** Udgifne efter offentlig Foranstaltning ved Dr. *Yngvar Nielsen.* Förste Hefte. Krsta. 320 sid. Pr. 3 kr.
Omf. bl. a.: »Vigen oc Bahussleen».

26. **Om Sveriges politiska förbindelser med Frankrike före Gustaf II Adolfs tid.** Af *Carl Sprinchorn,* fil. dr. Utgör sid. 1—40 af *Historiskt Bibliotek* 1880.

27. **Breve vedrörende Kalmarkrigen 1611,** skrevne af Statholder Brejde Ranzov til Kantsler Christian Friis til Borreby.
Utgöra sid. 199—225 af »Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv» VI, 5. (Se nr 5).

28. **Minne af riksmarsken grefve Jakob De la Gardie.** Af *Henning Hamilton.* Utgör sid. 229—338 i Svenska Akademiens Handlingar, femtiondesjette delen.

29. **Utdrag ur ryska krönikor, hufvudsakligen angående Jacob de la Gardies fälttåg.** Af *H. Hjärne.* Utg. sid. 208—242 af *Historiskt Bibliotek 1880.*
Forts. ifrån *Hist. Bibliotek 1879.*

30. **Berättelser ur Svenska Historien.** Sjette delen. Gustaf II Adolf. Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* Sjunde upplagan. 416 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 4 kr.

31. **Rigas Belagerung durch Gustav Adolf im Jahre 1621.** Von *A. Poelchau.* I Baltische Monatsschrift, 27, 8.

32. **Diarium Gyllenianum** eller **Petrus Magni Gyllenii Dagbok 1622—1667.** Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af finska statsarkivet genom *Reinh. Hausen.* Förra häftet. Hfors. 224 sid. Pr. 2 f. m.

33. **Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625.** Ett bidrag till trettioåriga krigets historia af *M. G. Schybergson,* fil. d:r docent. Framställes med tillstånd af filosofiska fakulteten till offentlig granskning i historisk-filologiska lärosalen den 31 Januari, kl. 10 f. m. VIII + 114 + XXXVIII sid. Hfors.
Se nedan »Recensioner» 101 a och 101 b.

34. **Geschichte des dreissigjährigen Krieges** von *Anton Gindely.* Vierter Band. XVII + 597 sid. Prag, Tempsky. Pr. 10 kr.
Banden I—III utkommo 1869 och 1878.

35. **Ueber die Publicistik der dreissigjährigen Krieges von 1626—1629.** Von Dr. *Max Grünbaum.* 126 sid. Halle, Niemeyer.

36. **Ludwig Camerarius, kurpfälzischer Geheimer Rath und Gesandter Schwedens im 30-jährigen Kriege.** Von *Ed. Strickstrack.* 30 sid. Halle.

37. **Svenska riksrådets protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarchivet genom *N. A. Kullberg.* II. 1630—1632. XI + 376 + 2 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Utgör tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia». Första delen utkom 1878.

38. **Gedruckte Relationen über die Schlacht bei Lützen 1632.** 46 sid. Halle, Niemeyer. Pr. 1,20.
Utgör nr 1 af »Materialen zur neueren Geschichte», utgifna som ofvan.

39. **Berättelser ur Svenska Historien.** Nionde—Tionde delen. Drottning Kristina. Första—Andra afdelningen. Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* Fjerde upplagan. 232 + 316 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 2 och 3 kr.

40. **Christina, Königin von Schweden.** Ein Lebensbild von *Franz Schauerte.* 204 sid. Freiburg, Herder. Pr. 1,50

40½. **Bidrag till Kexholms läns historia under drottning Kristinas regering.** 4. Af *K. K. Tigerstedt.* Sid. 65—82 + XIX—XXVI. Åbo, Wilén.
Aftryck ur Åbo lycei program.

41. **Trettioåriga kriget och underhandlingarna i Tyskland från K. Gustaf II Adolfs död till Westfaliska fredsslutet.** Historisk undersökning af *Abraham Cronholm.* Andra delens förra afdelning (kap. I—IX). 282 s. Sthlm, Hæggström. Pr. 3,50.
Posthumt arbete.

42. **Bröderne Cröell,** tidsbilder från 1600-talet af *K. K. Tigerstedt.* Utg. sid. 187 - 198 och 257—278 i Finsk Tidskrift, VIII.

43. **Wulff Grijp emot Lars Wivallium.** Af *Skoglar Bergström.* Utgör sid 457 - 506 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

44. **Norske Rigsregistranter tildeels i Uddrag.** Udgivne efter offentlig foranstaltning. Syvende Binds andet Hefte. 1637—1640. Udgivet ved *Otto Gr. Lundh.* Sid. 321—815 med rättelser, titel och register till hela bandet. Chra. Pr. 4,25,

45. **Brevskaber, nærmest vedrörende Svenskekrigen 1657—1660.** Utgöra sid. 226—254 af »Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv» VI, 5. (Se nr 5.)

46. **Rigskansler Grev Griffenfeld.** Et Bidrag til Nordens Historie i det 17de Hundredaar af *Otto Vaupell.* Förste Del. IX + 206 + 184 sid. jemte G:s porträtt och 2 facsimiler. Kbhvn, Reitzel. Pr. 7,50.

47. **Ur Per Brahes Brefväxling.** Bref från och till Per Brahe, utgifna af *K. K. Tigerstedt.* I. VI + 210 sid. Hfors, Frenckell. Pr. 1,75.

48. **Nya bidrag till Per Brahes karaktäristik.** Af *M. G. Schybergson.* Utgör sid. 245—259 i Finsk Tidskrift, IX.

49. **Berättelser ur Svenska Historien.** Sextonde delen. Karl den elftes historia. Andra häftet. Gunstlingarne ... Till ungdomens tjenst utgifven af *And. Fryxell.* Tredje upplagan. 333 sid. Sthlm, Hierta. Pr. 2,75.

50. **Charles XII** par Sa Majesté *Oscar Frederic,* roi de Suède. Traduit du suédois avec l'autorisation de Sa Majesté par le Lieutenant *René Roy,* du 117:e de ligne. 55 sid. Paris, Libraire militaire de Dumaine. Pr. 80 öre.

51. **Die Feldzüge Karl's XII.** Ein quellenmässiger Beitrag zur Kriegsgeschichte und Kabinetspolitik Europa's im XVIII. Jahrhundert, von *Christian von Sarauw,* königl. Dän. Kapitän a. d. Mit einer Uebersichtskarte des nordischen Kriegstheaters und sechs lithogr. Tafeln. Leipzig, Schlicke (1881, utkom 1880). Sthlm, Looström. XII + 328 sid. Pr. 12 kr.
Se nedan »Recensioner» 102.

52. **Sverige och Preussen 1701—1709.** Af *Ernst Carlson.* Utgör sid. 113—190 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

53. **Recueil des Traités et Conventions, conclus par la Russie avec les Puissances Etrangères.** Publié d'ordre du Ministère des affaires Etrangères par *F. Martens.* Tome V. Traités avec l'Allemagne 1656—1762. XIX + 408 sid. imp. oct. S. Petbg, Böhnke. Pr. 10 kr.
Inneh. bl. a traktaten om anfalls- och försvarsförbund mot Sverige, sluten i Marienwerder d. 1 Nov. 1709.

54. **Johann Reinhold Patkul.** Af *Otto Sjögren.* Utg. sid. 351—456 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

55. **Emanuel Swedenborgs Leben & Lehre.** Eine Sammlung authentischer Urkunden über Swedenborgs Persönlichkeit, und ein Inbegriff seiner Theologie in wörtlichen Auszügen aus seinen Schriften. X + 720 sid. Frankfurt a. M., Mittnacht. Pr. 4 kr.

56. **Leben des Generals G. E. von Wutginau.** Von *Stamford.* I »Zeitschrift des Vereins für Hessische Geschichte und Landskunde».

W. var 1724 hessisk ambassadör vid ryska hofvet, för att medla mellan detta och det svenska.

57. **Francesco Piranesi,** svensk konstagent och minister i Rom. Ett bidrag till belysning af högmålsprocessen mot baron Gustaf Mauritz Armfelt. Af *Fredrik Sander,* ledamot af Nationalmusei nämnd. 80 sid. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1,25.

Angifves af förf. såsom bihang till ett utkommande arbete benämdt: »*Nationalmuseum.* Anteckningar om skulptursamlingens bildande».

58. **Göran Magnus Sprengtporten.** Af *K. K. Tigerstedt.* IX, X. Utg. sid. 166—187 och 413—438 i Finsk Tidskrift, IX.

59. **Utdrag ur sekreteraren hos kejsarinnan Katarina II sedermera verklige geheimerådet A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787—1792.** Öfvers. från ryskan af *Carl Silfverstolpe.* V + 128 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,75.

Utg. andra häftet af »Ryska Historiska Skrifter i svensk öfversättning». (Jmfr nästföljande nr.)

60. **De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under de första åren af kejsar Alexander I:s regeringstid.** Af *K. K. Zlobin.* Öfvers. från ryskan af *H. Hjärne.* 119 sid. + rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,50.

Utgör första häftet af »Ryska Historiska Skrifter i svensk öfversättning». (Jmfr nästföregående nr.)

Se nedan »Recensioner» 111.

61. **Om Sveriges förhållande till Ryssland under konung Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse.** I. Af *F. J. Bæhrendtz.* Utg. sid. 251—286 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

62. **Berättelser ur Svenska Historien** af *C. Georg Starbäck.* Fortsättning af *P. O. Bäckström.* Tjugondeförsta delen (i två häften). Gustaf IV Adolf. X + 501 sid. + rättelser. Tjugondeandra delen (i fyra häften). Carl XIII. Carl XIV Johan. XVI + 907 sid. Sthlm, Beyer. Pr. 1 kr. häftet.

63. **Politiska Skrifter** af *Anders Chydenius.* Med en historisk inledning å nyo utgifna af *E. G. Palmén.* Senare häftet. Med Chydenii porträtt. VIII + CCXIII sid. + sid. 225—437. Hfors, Edlund. Pr. 6 f. m.

Första häftet utkom ibid. 1877.

64. **Bidrag till svenska Handelslagstiftningens Historia.** Af *Oskar Fyhrvall.* I. *Tjärhandelskompanierna.* Utg. sid. 287—349 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

65. **Svenskt Biografiskt Lexikon.** Ny följd. Åttonde bandet. Andra häftet. Sid. 225—368. Sthlm, Beijer. Pr. 1,50.

Inneh.: Platen, von—Reenstierna.

Se nedan »Recensioner» 112.

66. **Biografinen Nimikirja.** Elämäkertoja Suomen entisiltä ja nykyajoilta toimitanut *Suomen historiallinen Seura.* (Finskt biografiskt Lexikon, utgifvet på föranstaltande af Finska Historiska Föreningen). Häft. 1—4, 320 sid. Hfors, Edlund. Pr. 3 f. m. häftet.

67. **Minnen af Carl Christian Halling.** (Fortsättning.) Utg. IX häftet af Samlingar utgifna för de skånska landskapens historia, af *M. Weibull.* (Se nr 83.)

68. **Johan Gabriel Werwing.** Af *E. Lewenhaupt.* Utg. sid. 5—57 af Sv. Litt. Sällskapets Tidskrift *Samlaren 1880.*

69. **M. J. Crusenstolpe, hans galleri af samtida och hans literära korrespondens.** Lefnadsteckning och urval af *Arvid Ahnfelt.* I. VIII + 228 sid. jemte C:s porträtt. Sthlm, Hæggström. Pr. 3 kr.

70. **Lars Johan Hierta.** Biografisk studie af *Harald Wieselgren.* Första—Andra häftet. 224 sid. Sthlm, Linnström. Pr. 1 kr. häftet.

71. **Skildringar ur det offentliga lifvet** af *Ol. Im. Fåhræus.* Sthlm, Norstedt. Förord + 335 sid. Pr. 4 kr. 50 öre.

72. **Berättelser ur friherre Carl Otto Palmstiernas lefnad (1790—1878).** Af *Carl Fredrik Palmstierna.* 218 sid. + innehållsförteckn. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

73. **Sveriges, Norges och Danmarks konungars ättelängder under årtusendet 880—1880.** Försök till sammanställning af hvartdera rikets konungars inbördes slägtförhållanden, hufvudsakligen med afseende på deras närmaste härledning från företrädarne. 1 blad. Sthlm, Looström. Pr. 1 kr.
Upprättade af *V. Örnberg.*

74. **Om Uplands adel i äldre tider.** Af *Carl Arvid Klingspor.* 131 sid. Ups., förf. Pr. 1,50.
Särtryck i 150 exemplar ur tidn. »Upsala-Posten» 1878—1880.

75. **Ur svenska hofvets och aristokratiens lif.** Skildringar hemtade i arkiven på Säfstaholm och Eriksberg m. fl. enskilda och offentliga samlingar. Af *Arvid Ahnfelt.* 1, 2. 188 + 246 sid. Sthlm, Lamm. Pr. tills. 6,25.
Se nedan: »Recensioner» 113.

76. **Ättartaflor** öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln, utgifna af *Oskar Wasastjerna.* Andra delen, första—fjerde häftet. Sid. 1—512. Borgå.
Omfatta ätterna Ladau—Stewen.

77. **Vesterås stifts herdaminne.** Ny följd 1800—1880. Af *P. A. Ljungberg.* I. Vestmanland. 253 sid. Sthlm, Allehanda. Pr. 3,50.

78. **Göteborgs stifts herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* 2:a häftet. Sid. 183—390. Lund, Ohlsson. Pr. 2 kr.

79. **Meddelanden från svenska Riks-Archivet,** utgifna af *R. M. Bowallius.* IV. Sthlm, Norstedt. 84 sid. + innehållsförteckning. Pr. 1 kr.
Inneh. bl. a.: »Bidrag till Riks-Archivets äldre och nyare historia», »Register öfver rådslag i konung Erik XIV:s tid».

80. **Anteckningar om svenska krigsarkivet.** Af *G. K.* Utgöra sid. 225—246 i K. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1880.

81. **Mittheilungen über Archivforschungen im Sommer 1861.** Von *C. Schirren.* Utg. sid. 413—476 af »Mittheil. a. d. Livl. Geschichte», XII, 3. Inneh. upplysningar om förf:s forskningar i svenska riksarkivet och supplement till förf:s »Verzeichniss livländischer Geschichts Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken» Dorpat 1861—8 och äro riktade mot dr Hermann Hildebrand.

82. **Kongl. Bibliotekets Handlingar.** 2. 12 + VIII + 128 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.
Inneh. utom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1879, »*Kongl. Bibliotekets samling af Svenska Brefvexlingar*». Öfversigt af *Elof Tegnér.* (Omfattar tiden 1545 -1850-talet).

83. **Samlingar utgifna för de skånska landskapens historia och arkeologiska förening,** utgifna af *Martin Weibull.* IX. Sid. 145—226. Lund, Gleerup. Pr. 1,50.
Inneh. forts. från föregående häfte af »*Minnen af Carl Christian Halling.*»

84. **Jahresberichte der Geschichtswissenschaft** im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von Dr. *F. Abraham,* Dr. *J. Hermann* und Dr. *Edm. Meyer.* 1 Jahrgang 1878. (Tr. 1880.) XII + 663 sid. Berlin, Mittler & Sohn. Pr. 12 kr.
Öfversigten af den svenska historiska litteraturen, upptagande sid. 375—381 och 582—591, är förf. af doc. *C. Annerstedt.*
Se nedan »Recensioner» 115.

85. **Sveriges Statsförfattnings-rätt.** Af *Christian Naumann.* Ny upplaga, öfversedd och tillökad. Andra bandet. Första—tredje (sista) häftet. VIII + 364 sid. + 4 kartongblad. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

86. **Anteckningar vid studiet af andra delen af Geijer: Svenska folkets historia.** Af *O. Alin.* Utg. sid. 242—248 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

87. **Historik öfver Klara skola 1649—1880.** Af *O. A. Stridsberg.* Utgör sid. 23—92 af »Inbjudningsskrift med anledning af invigningen af Stockholms Norra Latinläroverks nya läroverksbyggnad den 3 Sept. 1880. Af G. F. Gilljam». Äfven utgifven separat.

87½. **Bidrag till Nyköpings Elementarläroverks Historia,** meddelade af *G. V. Schotte.* II. Läroverkets utveckling och vigtigare öden. Skolbyggnader. Nyköping. 4:o. 83 sid. och 4 litografier.

Utgör: »Inbjudningsskrift att öfvervara den högtidliga invigningen af Nyköpings Allmänna Läroverks nya lärohus d. 22 Sept. 1880».

Afdelningen I utkom 1879 och innehöll uppgifter om till läroverket gjorda *donationer.*

88. **Om Katerina II:s opera "Gore-Bogatyrj".** Utg. sid. 191—208 af *Historiskt Bibliotek 1880.*

89. **Skandinavien under Unionstiden.** Ett bidrag till den historiska geografien. Af *Carl Gustaf Styffe.* Andra uppl. öfversedd och tillökt. XVI + 416 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,50.

90. **Uplands Herregårdar med beskrifvande text** af *Carl Arvid Klingspor* och *Bernhard Schlegel.* Teckningar och litografi af *A. Nay.* Häft. 15—17. Sthlm, Centraltryckeriet, aflång folio. Pr. 5 kr. häftet.

91. **Historisk Lektyr.** Månadsskrift utgifven af *Ernst Wallis.* Häft. 1—7. Sthlm, Hæggströms förlagsexp. Pr. 5 kr. för årg.; 50 öre häftet.

92. **Franska Revolutionens Qvinnor.** Af *A. Hedin.* Fjerde—sjette häftet. Sid. 241—461. (Jemte porträtt af Marie Antoinette.) Sthlm, Fritze. Pr. tills. 2,80.

Se nedan: »Recensioner» 116.

93. **Englands Historia i adertonde århundradet** af *William Edward Hartpole Lecky.* Svensk öfversättning af *O. W. Ålund.* Första delen. X + 589 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 6 kr.

94. **Rysslands Historia från äldsta tider till år 1877.** Af *Alfred Rambaud.* Öfversättning från franskan af *C. Silfverstolpe.* Häft. 1—3, sid. 1—288. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

Recensioner.

95. **Historiskt Bibliotek** utgifvet af *Carl Silfverstolpe.* 1879, 1—2 häftet; 1880, 1 häftet. (Se nr 2.) Rec. i Finsk Tidskrift IX, sid. 153—156 af *M. G. Schybergsson.*

96. **Normannerne** af *Johannes C. H. R. Steenstrup.* Andet Bind: Vikingetogene mod Vest i det 9de Aarhundrede. Kbhvn 1878. Tredie Bind. 1. Danske og Norske Riger paa de brittiske Öer i Danevældens Tidsalder. Ib. 1879. Rec. i Revue Historique, XII, sid. 181—186 af *E. Beauvois* och XIV, sid. 405—407 af *dens.*, i Historische Zeitschrift, 43, sid. 323—328 af *Amira* och i Götting. gelehrte Anzeigen 1880, Stück 41, sid. 1281—1300 af *Konrad Maurer.*

97. **Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark.** Von *E. Dietrich Schæfer.* Jena, 1879. Rec. i Revue Historique, XIV, sid. 167—170 af *O. H.* och i Literar. Centralblatt für Deutschland, 1880, nr 35, sid. 1148—1149 af *;. ϱ.*

98. **Kong Christiern den förstes norske Historie.** Af *Ludvig Daae.* Chra, 1879. Rec. i *Historiskt Bibliotek 1880,* sid. III—X af *O. A.* och i *Dansk Historisk Tidsskrift,* femte Række, II, sid. 166—168 af *C. Paludan-Müller.*

